Aldona Kipāne

SEKSUĀLĀS VARDARBĪBAS KRIMINOLOĢISKĀS PROBLĒMAS

Promocijas darbs
tiesību doktora zinātniskā grāda iegūšanai

Specialitāte – juridiskās zinātnes

Apakšnozare – krimināltiesības

Rīga, 2015

Aldona Kipāne

SEKSUĀLĀS VARDARBĪBAS
KRIMINOLOĢISKĀS
PROBLĒMAS

Promocijas darbs
tiesību doktora zinātniskā grāda iegūšanai

Specialitāte – juridiskās zinātnes
Apakšnozare – krimināltiesības

Darba zinātniskais vadītājs:
Dr. iur. profesors **Andrejs Vilks**

Rīga, 2015

ANOTĀCIJA

Promocijas darbs „Seksuālās vardarbības kriminoloģiskās problēmas” ir plašs teorētiski praktisks pētījums par seksuālās vardarbības kriminoloģiskajiem problēmjaudājumiem. Vardarbība ir nopietna indivīda drošības un veselības aizsardzības problēma visas pasaules mērogā. Kriminoloģiskās izpētes procesā svarīgs princips ir pieejas kompleksums un mijiedarbības princips. Pētot seksuālās vardarbības kriminoloģiskās problēmas, plaši izmantoti dažādi statistikas dati un pētījumi.

Pētījumā veikta seksuālās vardarbības kā sociālās un tiesiskās parādības kriminoloģiskā izziināšana: tendenču, cēloņu un veicinošo apstākļu izpēte, noziedznieka personības analīze, kā arī sniegtas viktimoloģiskās zinātnes atziņas, un dots to vērtējums. Darba pamataspekti un secinājumi attīsta dažas kriminoloģiskās teorijas, kā arī paplašina kriminoloģijas jēdzienus.

Kriminoloģijas teorētiskās nostādnes un tās sistēma ir cieši saistīta ar citām zinātnēm. Promocijas darba ietvaros ir apkopota zinātniskā literatūra – kriminoloģijā, krimināltiesībās un psiholoģijā. Promocijas darba rezultātā ir izdarīti secinājumi un izvirzīti priekšlikumi seksuālās vardarbības izpētes jomā, kā arī caur kriminoloģiskās izpētes prizmu konstatēts krimināltiesiskā regulējuma pilnveidošanas ievirzes vektors.

Promocijas darbs sastāv no ievada, sešām nodaļām ar apakšnodaļām, secinājumiem un priekšlikumiem, izmantotās literatūras un avotu saraksta un pielikumiem.

ABSTRACT

Doctoral thesis “Criminological Problem of Sexual Violence” is a complex theoretical and empirical work on the issue of sexual violence. Violence is a serious global individual security and health problem. Complexity of the approach and the principal of interrelation play any important role in the process of criminological research. The study of criminological problem of sexual violence is largely based different statistical data and research.

The author looks at sexual violence as a legal and social phenomenon taking into account its criminological aspects – trends, causes and factor that encourage crime, analyze of a criminal personality, as we as analyses or victimology theory and the theoretical viewpoint and its system is closely related to other sciences. The basic aspects of work and the drawn conclusions further develop criminological theories, as well as extend a number of the concepts in criminology.

The doctoral thesis contains summary of scientific literature in criminology, criminal law, psychology.

As the result of the research work conclusion have been drawn and made several suggestions for improvement research in the field of sexual violence, as well as through the prism of criminological research found out the legal regulation aspect.

The thesis consists of the introduction, six sections with chapters, conclusions and suggestions, bibliography and annexes.

SATURS

DARBĀ LIETOTIE SAĪSINĀJUMI	5
IEVADS	6
1. VARDARBĪBA KĀ KRIMINOLOĢISKA KATEGORIJA	15
1.1. Vardarbības fenomenoloģija: interpretācijas, būtība un klasifikācija	15
1.2. Vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu kriminoloģiskais aspekts	27
2. SEKSUĀLĀ VARDARBĪBA KĀ PRETTIESISKAS UZVEDĪBAS FORMA	49
2.1. Seksuālās uzvedības modeļi, daudzveidība un izplatības vispārējs raksturojums	49
2.2. Seksuālās vardarbības krimināltiesiskā izpratne	62
2.3. Seksuālās noziedzības stāvoklis un izplatības tendences	73
3. ATSEVIŠĶU SEKSUĀLĀS VARDARBĪBAS KATEGORIJU KRIMINOLOĢISKAIS RAKSTUROJUMS	89
3.1. Bērnu seksuālās izmantošanas raksturīgākās iezīmes	89
3.2. Incesta – sociālās uzvedības izkropļojums – raksturojums	107
3.3. Problemātika saistībā ar seksuālu vardarbību pret sievieti	121
3.4. Seksuālās uzmācšanās problemātika	135
3.5. Cilvēku tirdzniecība kā seksuālās vardarbības izpausme	142
3.6. Dzimumneaizskaramības problēmas kibervidē	154
4. SEKSUĀLĀS VARDARBĪBAS DETERMINANTU KRIMINOLOĢISKAIS RAKSTUROJUMS	167
4.1. Seksuālās noziedzības determinantu kopējais raksturojums	167
4.2. Sociālās vides determinanti un to ietekme	179
4.3. Seksuālās vardarbības determinanti, kuri saistīti ar noziedznieka personību	187
5. SEKSUĀLO NOZIEDZNIEKU KRIMINOLOĢISKĀ IZPĒTE	193
5.1. Seksuālo noziedznieku sociāli demogrāfiskie rādītāji	193
5.2. Seksuālo noziedznieku uzvedību raksturojošais elements	206
5.3. Dzimumnoziedznieku motivācijas sfēras raksturojums	217
5.4. Seksuālo noziedznieku personības tipoloģija	223
6. SEKSUĀLĀS VARDARBĪBAS VIKTIMOLOĢISKIE ASPEKTI	237
6.1. Viktimizācija un viktimitāte seksuālās vardarbības mehānismā	237
6.2. Upura personības lomas problemātika seksuālās vardarbības mehānismā	253
6.3. Seksuālās vardarbības cietušo personu klasifikācija	272
NOBEIGUMS	278
IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS	284
PIELIKUMI (1–5)	312

DARBĀ LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija
AT – Augstākā tiesa
BTAL – Bērnu tiesību aizsardzības likums
ECT – Eiropas Cilvēktiesību tiesa
EDSO – Eiropas Drošības un sadarbības organizācija
EESLK – Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteja
EP – Eiropas Padome
ES – Eiropas Savienība
EK – Eiropas Komisija
IC – Informācijas Centrs
IeM – Iekšlietu ministrija
IeVP – Ieslodzījuma vietu pārvalde
KL – Krimināllikums
KK – Kriminālkodekss
KPL – Kriminālprocesa likums
LBF – Latvijas Bērnu fonds
PVO – Pasaules Veselības organizācija
SDO – Starptautiskā Darba Organizācija
TIS – Tiesu informācijas sistēma
VBTAI – Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas
VTMEC – Valsts Tiesu medicīnas ekspertīžu centra
VP – Valsts policija
VPD – Valsts probācijas dienests

IEVADS

Ikvienam cilvēkam ir nozīmīga viņa dzīvība, veselība un labvēlīgi apstākļi savu vajadzību nodrošināšanai. Straujas un nepatīkamas pārmaiņas cilvēka dzīvē ir psiholoģiski smagas, tādēļ noziedzība un kriminogēnais stāvoklis valstī kopumā ir viens no jutīgākajiem un arī būtiskākajiem sabiedrības sociālās dzīves aspektiem.¹ Pētījumos ir pierādīts, ka Latvijā viens no galvenajiem draudiem sabiedrības veselībai un dzīvībai ir sabiedrībā pieaugošās vardarbīgās izpausmes. Vardarbīgas uzvedības izpausmes ir personas tiesību uz dzīvību, brīvību, cieņas un drošības, arī fiziskās un emocionālās integritātes pārkāpums, kurš rada nopietnu personas dzīvības vai veselības apdraudējumu, radot kaitējumu cietušās personas fiziskajai un garīgajai veselībai. Šādiem noziedzīgiem nodarījumiem raksturīga ļaundabīgā agresijas² izpausme, kuras mērķis ir nodarīt citam ciešanas vai otra izmantošana, galējā pakāpē indivīda iznīcināšana.

Noteiktas vērtības determinē cilvēka darbību un rīcības motīvus. Turklāt liela ietekme sabiedrības kopīgo vērtību skalā ir tikumībai. „Tikumiskās vajadzības apliecina cilvēka augstāko morālo briedumu, kad tikumiskajā izvēlē cilvēks pakļaujas savai gribai, kas izsaka iekšēju tikumisko vajadzību.”³ Sabiedriskā tikumība (*public morality*) tradicionāli tiek saprasta kā varas policejiskās pilnvaras sabiedriskās veselības, drošības un tikumu aizsardzība.⁴ Jau Pirmās neatkarīgās Latvijas Valsts policijas skolas priekšnieks Aleksandrs Ceriņš pauda uzskatu, ka policijai ir jāuztur kārtība un jānovērš visas darbības, kas izsauc sabiedrības sašutumu, proti, neķītru rakstu un bilžu publicēšanu un neķītras darbības piekopošana.⁵ Apdraudējumu cilvēku drošībai rada ne vien tradicionālās noziedzības izpausmes, bet arī cita veida devianta uzvedība.⁶ Tādejādi jebkuras valsts varas attieksmi (normatīvos aktos iestrādātās noziedzīga nodarījuma definīcijas, sodi un to piemērošana) pret prostitūciju, pornogrāfiju, seksuālu izmantošanu un vardarbību nosaka sabiedrībā valdošās morāles normas, attieksme pret seksuālu pakalpojumu eksistenci, seksuālu izmantošanu un seksa industrijas legalizāciju vai aizliegšanu, kā arī pieprasījums

¹ Kipāne, A. Noziedzība sabiedrības drošības kontekstā // Jurista vārds, 2010. gada 19. janvāris, Nr. 3 (598), 24. lpp.

² (*lat agressio* – uzbrukums) – destruktīva uzvedība (parasti ļaunprātīga); uzbrukums pirmām kārtām cilvēkiem.

³ Vilks, A. Deviantoloģija. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2001, 54. lpp.

⁴ The Oxford Companion to Philosophy/edited by Ted Honderich. Second Edition. Oxford, Oxford University Press, 2005, p. 769.

⁵ Ceriņš, A. Policijas tiesības un pienākumi. Rīga, F. Vītuma grāmatu spiestuve, 1931, 230. lpp.

⁶ Devianta uzvedība – latīņu *deviatio* `novirze`. Jēdziens devianta uzvedība nozīmē sabiedrībā nevēlamu uzvedību, tajā skaitā likumpārkāpumus.

pēc seksuāliem pakalpojumiem.⁷ Praksei noderīgu atziņu izteicis profesors Augusts Milts, „jo zemāks ir noteiktas sabiedrības tikumiskais līmenis, jo lielāku lomu nepieciešams piešķirt tiesību sfērai, lai pasargātu sabiedrību no haosa, noziedzības pieauguma u.tml. Nepastāvot morālei un tikumībai, tiesību sfērā bezcerīgi cīnīties pret sabiedrības ļaunumu, kas ar katru jaunu paaudzi atražos brutalitāti, baudkāri, vardarbību, melīgumu, iedzīvošanās kāri par katru cenu, līdz ar to kļūdams vēl bīstamāks.”⁸ Analogiski pazīstamais tiesību zinātnieks Pauls Mincs pauž viedokli, ka nepieciešams apsargāt indivīda personīgus labumus no svešiem uzbrukumiem, valsts nevar atstāt bez ievērības plašu iedzīvotāju slāni, un, galvenais, augošās paaudzes izvīrtības sociālās briesmas.⁹ Nenoliedzami, valstij jānodrošina sabiedrības tikumiskā jūtu audzināšana, veidojot objektīvus priekšstatus par savstarpējo attiecību kultūru, seksuālo audzināšanu un vardarbības spektra samazināšanu. Jānorāda, ka „valsts varai vajadzētu būt spējīgai seksuālās attiecības aizsargāt ne tik daudz ar krimināllikuma palīdzību, cik ar savu iedzīvotāju tikumisko jūtu audzināšanu, veidojot priekšstatus par savstarpējo attiecību kultūru, seksuālo audzināšanu un psiholoģisko palīdzību gadījumos, kad cilvēkam jāpalīdz viņa pārdzīvojumu un konfliktu risināšanā.”¹⁰ Garīgās kultūras pētnieks Džīns Edvards Vīts (*Gene Edward Veith*) ir atzinis, ka „postmodernisms veicina egoismu bez individualitātes, subjektivitāti bez identitātes, patvaļu bez brīvības, līdz ar to garīgās kultūras un vispārcilvēcisko vērtību problēma ir mūsdienu dzīves determinēta.”¹¹ Šo atziņu pilnībā varam attiecināt uz indivīda seksuālo attiecību sfēru.

Seksuālo attiecību sfēra nodrošina indivīdu reproduktivitāti, cilvēku atražošanu un seksuālo vajadzību apmierināšanas jomu, kas nodrošina personisko seksuālo brīvību. „Dzimumbrīvība ir brīvība sabiedrībā akceptētajā un pieņemtajā veidā iesaistīties dzimumattiecībās ar citām personām, apmierinot savu libido, nepieļaujot otras personas piespiešanu vai pamudināšanu šajā sfērā.”¹² Var atzīt, ka seksuālā uzvedība nav tikai personīga lieta, sabiedrībā tā tiek veidota, virzīta un vadīta. Tiesības garantē tradīciju un

⁷ Cilvēku tirdzniecība – izpratne, problēmas, risinājumi. IOM Starptautiskā Migrācijas organizācija, Rīga, 2006, 14. lpp.

⁸ Milts, A. Ētika. Personības un sabiedrības ētika. Rīga, Zvaigzne ABC, 2000, 80. lpp.

⁹ Mincs, P. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, AS „Rota”, 1939, 277. lpp.

¹⁰ Valsts probācijas dienesta pētījums „Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem (kopsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem).” (skatīts 12.08.2013.). Pieejams:

http://www.probacija.lv/uploads/petijumi/vpd_petijums_gala_variants.pdf

¹¹ Vīts, Dž.E. Postmodernie laiki. (skatīts 12.04.2013.).

Pieejams: http://www.lmf.lv/LMF/publikacijas_files/Postmodernie%20laiki.pdf

¹² Кондрашова, Т.В. Уголовная ответственность за понуждение к действиям сексуального характера // Юридический мир, 1999, № 3, с. 34.

sabiedrības locekļu kopīgās morāles normu realizāciju. Turklāt tiesību piemērošanas darbība ir neizbēgami saistīta ar tiesiskās rīcības, uzvedības, attiecību apzināšanos un tās rezultātu – attiecīgu zināšanu ievadīšanu tiesiskās dzīves aprītē utt.¹³ Cilvēkam ir brīvas izvēles tiesības un valsts neiejaucas ar dzimumattiecībām saistītajos rīcībspējīgu personu kontaktos. Individīda seksuālā izvēles brīvība nozīmē seksuālo attiecību iespēju brīvību, kad persona brīvi var izvēlēties, ar ko un kad stāties dzimumattiecībās, nepaskaidrojot atteikuma un nevēlēšanās iemeslus. Dr. iur. Dainis Mežulis ir uzsvēris „personas dzimumneaizskaramības un dzimumbrīvības krimināltiesiska aizsardzība paredzēta gadījumos, kad tā saviem spēkiem nespēj aizsargāt šīs intereses vai seksuāla rakstura darbības vērstas pret nepilngadīgajiem, vai arī ir apdraudēta sabiedrības tikumība.”¹⁴

Mūsdienās seksuālā vardarbība visā pasaulē ir kļuvusi par sociālo netikumu un „cilvēcisko pataloģiju”. Pirmais plašākais pētījums Eiropas Savienībā parādīja, ka 33% sieviešu ES piedzīvojušas fizisko un/vai seksuālo vardarbību, bet 5% sieviešu cietušas no izvarošanas.¹⁵ Statistiskā informācija par noziedzības līmeni Latvijā, Lietuvā un Igaunijā atspoguļo, ka 2013. gadā Latvijā reģistrēti 73 izvarošanas gadījumi, Lietuvā – 133, Igaunijā – 135 izvarošanas gadījumi. 2014. gadā Latvijā reģistrēti 75 (+2) izvarošanas gadījumi, Lietuvā – 158 (+25), Igaunijā – 147 (+12) izvarošanas gadījumi.¹⁶ Pētījumā par bērnu seksuālo izmantošanu Latvijā apzināts, ka no seksuālās vardarbības cieš vismaz 1000 bērnu gadā, tomēr tiek pieļauts, ka šis skaitlis varētu būt krietni lielāks, līdz pat 5000.¹⁷ Pētījuma „Vardarbība pret bērnu namos dzīvojošiem bērniem”¹⁸ datu analīze liecina, ka cietuši 71,1% bērnu no tradicionāliem noziedzīgiem nodarījumiem, no aprūpētāju emocionālas un/vai fiziskas vardarbības cietuši 30,3% bērnu, no vienaudžu vardarbības cietuši 38,2% bērnu, savukārt no seksuālās vardarbības cietuši 43,4% bērnu. Turklāt indivīda veselības apdraudējuma avotu izpēte atspoguļo, ka seksuālā vardarbība ir viena nopietnākajām sabiedrības veselības problēmām, ar ilgtermiņa fiziskās un garīgās

¹³ Jakubaņecs, V. Tiesību jēdziens, struktūra un formas. Rīga, P&K, 1998, 7. lpp.

¹⁴ Mežulis, D. Personas krimināltiesiskā aizsardzība. Slepkaivība, izvarošana, draudi un citi noziegumi. Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 2001, 306. lpp.

¹⁵ 2013 Report on the Application of the EU Charter of Fundamental Rights. European Commission, Brussels, 14.04.2014, p. 34.

¹⁶ Kriminālā statistika – Situācija Baltijas valstīs. (skatīts 09.03.2015.).

Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/70>

¹⁷ Pētījums par bērnu seksuālo izmantošanu Latvijā. (skatīts 27.11.2013.).

Pieejams: www.riskchild.org/.../Atskaite_bernu%20seksuala%20izmant.%203.do...

¹⁸ Ziņojums par pētījuma rezultātiem. Vardarbība pret bērnu namos dzīvojošiem bērniem. 2010. (skatīts 12.12.2014.). Pieejams: www.centrsdardedze.lv/tools/download.php?file=files/text/S02... Pētījums veikts projekta „Seksuāla vardarbība pret institūcijās dzīvojošiem bērniem” (“Sexual Violence against Children in Residential Institutions”) ietvaros.

veselības problēmām¹⁹, kā arī nozīmīgām sociālo un sabiedrības veselības izmaksām. Piemēram, seksuālās vardarbības gadījumu skaits, kuros cieš sievietes sasniedz, līdz pat 33%, bet ir pētījumi, kuros tiek minēti pat 53% seksuālās vardarbības gadījumu pusaudžu grūtnieču vidū.²⁰ ANO pārskatā par vardarbības ietekmi uz veselību atzīts, ka seksuālās vardarbības rezultātā paaugstināts risks veselībai novērots saistībā ar vairākām organisma sistēmām – nervu, sirds un asinsvadu, kuņģa un zarnu trakta, uroģenitālās, reproduktīvās, kaulu un muskuļu, imūnās un endokrīnās sistēmas.²¹ Kaut arī mazāk zināms par vajāšanas/izsekošanas (*stalking*) ietekmi uz personas veselību, tā aizvien vairāk atzīstama par pieaugušo sabiedrības veselības problēmu. Papildus seksuālās vardarbības negatīvajai ietekmei uz fiziskās un garīgās veselības ietekmi, pētījumos atklāta sakarība, ka, piedzīvojot vardarbību bērnībā un pusaudža vecumā, palielinās iespējamība piedzīvot šo vardarbību arī pieaugušajā vecumā.²² Professore Liza Kelli (*Liz Kelly*) argumentē, ka seksuālā vardarbība ir saistīta ar vīriešu ikdienas uzvedības aspektu un pilsētas dzīvi, piemēram, ielas seksuālā uzmākšanās (*street sexual harassment*), kad tiek izteikti komentāri par sievietes augumu un/vai sievietes publiskajā telpā pavada baudkāri svilpieni. Tas norāda, ka seksuālā vardarbība ir daļa no ikdienas dzīves un ir kaut kas, ko galvenokārt piedzīvo sievietes un bērni, tās dažādās izpausmes formās,²³ lai gan nevar ignorēt faktu, ka no seksuālās izmantošanas cieš arī vīrieši un citu sociālo personu grupu pārstāvji. ASV ikgadējā ziņojuma dati atspoguļo, ka ik gadu 834 700 tūkstoši vīriešu cietuši no izvarošanas un/vai fiziskās vardarbības, ko veikuši cietušo intīmie partneri.²⁴ Portugāles ziņojumā norādīts, ka pārsvarā gadījumu (90,6%) no vardarbības ģimenē cieš sievietes vecumā no divdesmit sešiem līdz četrdesmit pieciem gadiem, vīrieši kā cietušie ir tikai 9%.²⁵ Lielbritānijas palīdzības līnijas vīriešiem dati liecina, ka ik gadu arvien vairāk tiek apzināts vīriešu skaits, kuri cietuši no vardarbības ģimenē, piemēram, 2010. gadā tikuši

¹⁹ seksuālās un reproduktīvās veselības problēmas, tostarp nevēlama grūtniecība, HIV un seksuāli transmisīvās slimības; fiziskās traumas; garīgās veselības problēmas un veselības risku pārvarēšanas grūtības; iekļaušanās grūtības.

²⁰ Frye, A. *Holistic Midwifery: A Comprehensive Textbook for Midwives in Homebirth Practice*. Volume 1: Care During Pregnancy. Portland, Oregon, Labrys Press, 2008, p. 307–310, 572.

²¹ *World Report on Violence and Health*/ edited E.G Krug, Mercy A.J., Zwi B.A. and Rafael Lozano R. Geneva: World Health Organization WHO, 2002, p. 180.

²² NISVS. National Intimate Partner and Sexual Violence Survey. Summary Report. 2011. (skatīts 25.07.2013.). Pieejams: http://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/nisvs_report2010-a.pdf

²³ *Handbook of Sexual Violence*/editor J.M. Brown, S.L. Walklate Routledge, 2011, p. 156.

²⁴ Tjaden, P., Thoennes, N. Prevalence, Incidence, and Consequences of Violence Against Women: Findings From the National Violence Against Women Survey. (skatīts 15.07.2013.). Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles/172837.pdf>

²⁵ Breaking the silence – united against domestic violence, 29th Council of Europe Conference of Ministers of Justice Report from Portugal. (skatīts 06.11.2013.).

Pieejams: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/minjust/mju29/Report%20from%20Portugal%20%20Domestic%20Violence.pdf>

apzināti 800 vīriešu, kuri cietuši ģimenes incidentos.²⁶

Pētījuma gaitā autore aprakstot seksuālās vardarbības izpausmes, izmanto juridisko kategoriju – seksuālais noziedzīgais nodarījums jeb dzimumnoziegums, ar kuru tiek saprastas tādas cilvēka uzvedības un tās sekas, kas saistītas ar seksuālo dzīvi un aizliegts krimināltiesību normās, par kuru noteikta kriminālatbildība. Nenoliedzami, seksuāla rakstura noziedzīgu nodarījumu novēršana un apkarošana kļuvusi gan Latvijas tiesībsargājošo iestāžu, gan starptautisko organizāciju aktīvu un mērķtiecīgu darbības jomu. Turklāt, izzūdot stingri kontrolētām starpvalstu robežām un attīstoties interneta tīklam, pieaug noziedzīgās pasaules darbības apjomi, dažādojas nodarījuma veidi, pieaug nodarījuma izdarīšanas un delikventu pārvietošanās ātrums, un paplašinās darbības telpa.²⁷ Aktualitāti nav zaudējusi profesora P. Minca savulaik izteiktā atziņa, cilvēka pamattiesības nevar sasniegt, ja nav veikta pietiekami efektīva noziedzības samazināšana un preventīvie pasākumi, kas ierobežo seksuālās agresijas izpausmes. Kriminālā statistika sniedz tikai pārskatu par reģistrēto noziedzību, piemēram, 2013. gadā reģistrēti 509 noziedzīgi nodarījumi pret dzimumneaizskaramību un tikumību: Krimināllikuma 159.p. – 73; 160.p. – 184; 161.p. – 439; 162.p. – 72; 162.¹ p. – 13.²⁸ 2014. gadā – 499, no tiem KL159.p. – 75; 160.p. – 240; 161.p. – 35; 162.p. – 97; 162.¹ p. – 13.²⁹ Tomēr, lai pētītu seksuālo vardarbības problemātiku, ir jāizvērtē tās reālā izplatība. Ņemot vērā, ka seksuālā vardarbība ir viena no smagākajām tēmām, par ko cietušie bieži atsakās stāstīt. Piemēram, VBTAI un Bērnu un pusaudžu uzticības tālruna 116111 rīkotās informatīvās akcijas „Vardarbība nav mazs noslēpums. Runā par TO”, no 1018 zvaniem, 4 gadījumos cilvēki meklējuši palīdzību no seksuālas vardarbības.³⁰ Taču valstī nav pieejami pietiekoši ticami dati par seksuālās vardarbības izplatību, nav veikts latentās noziedzības līmeņa novērtējums. Šādā skatījumā seksuālās vardarbības izzināšana, tās determinācijas mehānisms, kā arī noziedznieka personības, un cietušā personības izpēte ir ļoti nozīmīga. Ievērojot, ka krimināltiesisko zinātņu galvenais izpētes objekts ir noziedzīgais nodarījums, nodarījuma izdarīšanas apstākļu kopums un tajā iesaistītās personas, līdz ar to norādītie

²⁶ Domestic Violence Against Men. (skatīts 06.11.2013.).

Pieejams: <http://www.nhs.uk/Livewell/abuse/Pages/domestic-violence-against-men.aspx>

²⁷ Lieljuksis, A. Noziedzīgi iegūto līdzekļu legalizācijas apkarošana. Rīga, SIA „P&Ko”, 2007, 5. lpp.

²⁸ Pārskats par valstī reģistrētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem iedalījumā pēc administratīvās teritorijas no 01.01.2013. līdz 31.12.2013. (skatīts 11.08.2014.). Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>

²⁹ Pārskats par valstī reģistrētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem iedalījumā pēc administratīvās teritorijas no 01.01.2014. līdz 12.12.2014. (skatīts 02.02.2015.). Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>

³⁰ Informatīvās akcijas otrā daļa norisinājās laikā no 03.11.2014. līdz 16.11.2014. (348 gadījumos zvanītājiem sniegta psiholoģiskā palīdzība, no šīm konsultācijām 57 gadījumos cilvēki meklējuši palīdzību emocionālas vardarbības gadījumā, 23 – fiziskas vardarbības): Informatīvās kampaņas laikā saņemti vairāk nekā 1000 zvani. (skatīts 26.11.2014.). Pieejams: <http://www.bti.gov.lv/lat/aktualitates/?doc=3800&page=>

elementi, aptvers seksuālās vardarbības kriminoloģisko problēmu loku. Latvijas pētnieki minēto tematiku šādā griezumā īpaši nav apskatījuši. Tādejādi pētījums varētu dot zināmu ieguldījumu nacionālās tiesību zinātnes attīstībā.

Promocijas darba zinātniskā **novitāte** ir saistīta ar vairākiem aspektiem. Neskatoties uz to, ka vardarbība kļūst arvien smagāku problēmu, kriminoloģijā minētā fenomena izpētei nav pievērsta īpaša uzmanība. Pētījumā autore izzina vardarbības fenomenu kā kriminoloģisku kategoriju, raksturojot tās formas, specifiskās iezīmes un tendences. Kā inovatīvu pieeju var atzīmēt darbā ietvertu seksuāla rakstura noziedzīgo nodarījuma subjekta izveidoto tipoloģiju. Tās piemērošana var tikt izmantota mērķtiecīgā un rezultatīvā preventīvā darbā, dzimumneaizskaramības apdraudēšanas jomā. Latvijā nav veikti pētījumi par seksuālo vardarbību, tās tendences, noziedznieku un upuru specifisko iezīmju apzināšana. Promocijai iesniegtajā darbā tiek veikta kompleksa seksuālās vardarbības kā sociāli tiesiskās parādības kriminoloģiskā izpēte (tās cēloņu un veicinošo apstākļu izpēte, noziedznieka personības raksturojums un viktimoloģisko aspektu izzināšana) un sniegts tās vērtējums. Darbā tiek piedāvāti risinājumi galvenajām ar to saistītajām problēmām. Kriminoloģiskās izpētes procesā svarīgs princips ir pieejas kompleksums un mijiedarbības princips. Noziedzība ir nevēlama sociāla un tiesiska parādība, tāpēc valstij jāmeklē efektīvi līdzekļi tās ierobežošanai un jāveido valsts sociāli tiesiskā politika vardarbības ierobežošanai. Pazīstamais vācu kriminologs Hanss Joahims Šneiders (*Hans Joachim Schneider*) pieņem, ka „kriminoloģijas uzdevums ir ļoti nozīmīgs, uz tās izdarītajiem secinājumiem vienmēr jābalstās juristi gan krimināltiesību normu jaunradē, gan krimināltiesību pielietošanas praksē.”³¹ Kriminoloģijas teorētiskās nostādnes un tās sistēma ir cieši saistīta ar citām zinātnēm. Pētījuma gaitā autore centusies sintezēt kriminoloģiskos, krimināltiesiskos, socioloģiskos un psiholoģiskos seksuālās vardarbības aspektus. Seksuāla vardarbība kā kompleksa sociāli negatīva parādība Latvijā nav pētīta.

Darbā plaši tiek analizēti daudzveidīgi pašmāju un ārvalstu speciālistu veiktie pētījumi, daudzpusīgi izmantotas psiholoģijas zinātnes atziņas, jo kriminoloģija kā sociāli tiesiska zinātne daudzos aspektos iziet ārpus tradicionālās krimināltiesību pieejas. Jāuzsver, ka šie pētījumi par seksuālās vardarbības izplatību un salīdzinājumu ar citām valstīm, viktimoloģiskajiem pētījumiem, seksuālā noziedznieka tipoloģiju, kopumā sniedz plašu pārskatu par pētāmo problēmjaudājumu. Par pētījuma precīzu ietvaru un robežu autore ir noteikusi seksuālās vardarbības kriminoloģisko raksturojumu, kas aptver norādītos problēmaspektus. Promocijas darba izpētes robežās netiek pētīts jautājums, kas

³¹ Шнайдер, Г.Й. Криминология. Москва, „Прогресс”, „Универс”, 1994, с. 9.

skar seksuālo noziedzīgo nodarījumu prevencijas aptvērumu. Autore ieskatā prevencijas kompleksuma un multidisciplinārā rakstura dēļ, prevencijas aspekti analizējami atsevišķā pētījumā. Mūsdienās vardarbības sfēra saglabā ļoti plašu un daudzveidīgu raksturu, jo vardarbība savā izpausmē reti ir viendabīga. Tādēļ, pirms analizēt seksuālas vardarbības probelmātiku, autore ir pētījusi vardarbīgās noziedzības kriminoloģisko dabu. Kriminoloģisko problēmu aptvērumā autore aplūko seksuālās vardarbības izpausmes veidus, veicinošos apstākļus, seksuālā noziedznieka personību un viktimoloģiskos aspektus. Pētījums par seksuālās vardarbības kriminoloģiskajiem aspektiem ir svarīgs, lai uzlabotu gan profilaktiskos un noziedzīga nodarījuma atklāšanas, gan tiesību jaunrades pasākumus. Darba pamataspekti un secinājumi attīsta dažas kriminoloģiskās teorijas, kā arī paplašina kriminoloģijas jēdzienus. Iegūtie rezultāti var būt par pamatu turpmākiem kriminoloģiskajiem pētījumiem. Tādējādi šim promocijas darbam ir nozīme gan tiesību zinātnes, gan arī citu sociālo zinātņu attīstībā kopumā. Pamatojoties uz apkopotajiem rezultātiem, praktiskie darbinieki un tiesību zinātnieki var mērķtiecīgi darboties tiesību normu pilnveidē un prevencijas pasākumu jomā.

Pētījuma jautājumi: 1) apzināt, cik plaši ir izplatīta vardarbība, īpaši seksuālā vardarbība, un noteikt seksuālās vardarbības tendences; 2) izpētīt kādi ir seksuālās agresijas nosakošie determinanti, tai skaitā kuri ir saistīt ar noziedznieka personību un nodarījumu upuriem; 3) pētnieciskajā darbā autore centīsies apzināt vai seksuālās vardarbības augsto līmeni nosaka nepietiekami sociāli tiesiski preventīvi pasākumi, kas saistāmi gan ar vardarbības apjoma vājo apzināšanu un nepietiekamo pētījumu veikšanu. Autore pieļauj, ka valstī nav funkcionāli vienotas sistēmas darbam seksuālās noziedzības situācijas izpētē un nepilnīga ir kriminālpolitikas pamatnostādņu un stratēģiju izstrāde šīs noziedzības novēršanas jomā. Pētnieciskajā darbā autore pievērsīs uzmanību tam, cik lielā mērā seksuālā vardarbība ir izplatīta ģimenē, un kāda ir sabiedrības attieksme pret seksuālās vardarbības upuriem.

Pētījuma **objekts** – seksuālā vardarbība kā kriminoloģiskā parādība. Pētījuma **priekšmets** ir seksuālās vardarbības kriminoloģiskie aspekti: stāvoklis un tendences, veicinošo faktoru, dzimumnoziedznieka izpēte, un viktimizācijas un viktimītatē raksturojums.

Promocijas darba **mērķis** ir izstrādāt teorētiski praktisku kompleksu pētījumu par seksuālās vardarbības kriminoloģiskajām problēmām un sniegt priekšlikumus to risināšanā.

Promocijas darba mērķa sasniegšanai tiek izvirzīti šādi **darba uzdevumi**:

- 1) veikt vardarbīgās noziedzības stāvokļa un tendenču analīzi;
- 2) izziņāt seksuālās vardarbības kriminoloģiskās iezīmes un veidus;
- 3) novērtēt seksuālās vardarbības izplatību;
- 4) apzināt un analizēt seksuālās vardarbības determinantus;
- 5) izpētīt seksuālā noziedznieka personības kriminoloģiskās iezīmes;
- 6) izvērtēt teorētiskos un praktiskos seksuālo noziedzīgo nodarījumu viktimoloģiskos aspektus.

Pētījuma teorētiskā bāze ir vispārējā un speciālā literatūra. Darbā ir apkopoti pietiekami daudz aprakstoša un statistikas materiāla par izpētāmo problemātiku. Promocijas darba ietvaros ir apkopota plaša spektra zinātniskā literatūra – kriminoloģijā, krimināltiesībās, kriminālistikā, kriminālprocesa tiesībās, starptautiskajās tiesībās un psiholoģijā. Pētījuma gaitā izmantoti un analizēti Latvijas zinātnieku: Jāņa Baumaņa, Ulda Krastiņa, Ulda Ķīņa, Valentīnas Liholajas, Ārijas Meikališas, Daiņa Mežuļa, Paula Minca, Aivara Niedres, Intas Poudžiunas, Viestura Reņģes, Evijas Strikas, Ilzes Veitneres, Andreja Vilka, Vitolda Zahara, Janas Zīles u.c., kā arī ārvalstu zinātnieku: Džīna Gūdvinā (*Jean M. Goodwin*), Skota Allena Džonsona (*Scott Allen Johnson*), Deivida Farringtona (*David P. Farrington*), Deivida Finkelhora (*David Finkelhor*), Ričarda Gelesa (*Ricard J. Gelles*), Katelīnas Kolbornas Faleres (*Kathleen Coulborn Faller*), Lizas Kelli (*Liz Kelly*), Zbigneva Leva–Staroviča (*Zbigniew Lew-Starowicz*), Reida Meloja (*J. Reid Meloy*), Annas Solteras (*Anna C. Salter*), Hovarda Snaidera (*Howard N. Snyder*), Larija J. Siegela (*Larry J. Siegel*), Patrīcijas Tjadenas (*Patricia Tjaden*), Nensijas Thoenas (*Nancy Thoennes*), Jurijs Antonjans (*Юрий Муранович Антонян*), Viktora Luņejeva (*Виктор Васильевич Лунеев*), Dāvida Rivmana (*Давид Вениаминович Ривман*), Romāna Šarapova (*Роман Дмитриевич Шаранов*), Ļeva Franka (*Лев Вульфович Франк*) u.c. darbi un viedokļi par pētāmo jautājumu.

Pētījuma tiesiskā bāze ir Starptautiskās konvencijas, Eiropas Parlamenta un Padomes tiesību akti un Latvijas likumi: Satversme, Krimināllikums, Bērnu tiesību aizsardzības likums u.c. Pētījuma bāze ir normatīvo aktu izpēte un dažādu pētījumu, viedokļu analīze, lai apzinātu seksuālās vardarbības izplatību, viktimoloģiskos aspektus un seksuālās noziedzības krimināltiesisko regulējumu valstī.

Pētījuma metodoloģisko pamatu veido dialektiskā un sistēmiskā pieeja, kas ir neaizvietošanas, analizējot tiesiskās un sociālās parādības. Promocijas darba izstrādē tiek izmantotas vispārzinātniskās pētniecības metodes: monogrāfiskā metode – informācijas

vākšana, apkopošana un analīze par pētāmo problemātiku; analīze – pētāmās problēmas būtisko likumsakarību atsegšanai; vēsturiskā metode – balstās uz izpētes objekta attīstības analīzi; komparatīvā metode – paredz salīdzināšanu un analīzi. Tiek salīdzināts vairāku datu kopums, lai iegūtu secinājumus. Salīdzinošai analīzei doti ārvalstu pētījumu rezultāti un statistiskas dati. Salīdzinošās analīzes metodes izmantošana dod iespēju ne tikai precīzāk atklāt Latvijas tiesību sistēmas nepilnības, bet arī daudzpusīgāk pamatot autores izteiktos priekšlikumus. Pētījuma gaitā, iegūstot empīrisko informāciju, tika izmantotas konkrēto pētījumu veikšanas metodes: statistikas datu analīze; dažādu zinātnieku viedokļu apkopojums; kontentanalīze – periodikas, bibliogrāfisko izdevumu, zinātnisko konferenču materiālu un interneta resursu analīze. Praktiskajā daļā apkopoti Latvijas tiesas nolēmumi, izmantotas arī autores ikdienas darbā gūtās atziņas un novērojumi.

Pētījuma rezultāti ir aprobēti, piedaloties ar referātu 28 starptautiskajās un vietēja mēroga zinātniskajās konferencēs, no kurām 25 ir starptautiskās, un 13 zinātniskās publikācijās par darbā iekļautajiem problēmjaudājumiem (saraksts promocijas darba 1.pielikumā).

1. VARDARBĪBA KĀ KRIMINOLOĢISKA KATEGORIJA

1.1. Vardarbības fenomenoloģija: interpretācijas, būtība un klasifikācija

Dažādās publikācijās tiek atzīts, ka cilvēks ir būtne, kam ir nosliece uz negodīgumu, savtīgumu un nežēlību. Vardarbība cilvēku starpā ir cilvēces daudzgadīga problēma un sociāls netikums. Lai arī cilvēkam laika gaitā ir mācīts valdīt pār saviem instinktiem „cilvēks līdz pat mūsdienām nespēj tikt ar sevi galā, aprobežojoties tikai ar savu saprātu, lai gan etnogrāfiski pētījumi liecina, ka atsevišķas ciltis – savācēji, mednieki cenšas izbēgt no vardarbības, neregulējot konfliktus mierīgajā ceļā.”³² Pēdējo gadu pētījumi ataino vardarbības izpausmes palielināšanos. Valsts policijas priekšnieks Ints Ķuzis norādījis uz nemotivētas agresijas gadījumu palielināšanos, „kurus bieži ir grūti konkrēti izskaidrot, bet skaidrs, ka daudzos gadījumos pamatā ir vide, kurā cilvēks dzīvo, vardarbības popularizēšana, garīgas slimības. Visi šie riski ir izaicinājumi, kam policijai jābūt gatavai.”³³ Kampanā „Vardarbība, bezdarbība” atspoguļojās sabiedrības attieksme pret vardarbības problēmu: 36% bērnu būtu pasīvi un noskatītos uz vardarbību, bet pieaugušo skaits pārsniedz 50%.³⁴ Jāatzīst, ka agresivitāte ir bīstama parādība, kas ir nopietns šķērslis cilvēku savstarpējā saskarsmē, radot uzvedības problēmas. Daudzi zinātnieki izteikuši teorētiskus pieņēmumus par to, ka vīriešu dzimuma pārstāvji kopumā ir vardarbīgāki nekā sievietes. Mūsdienu psiholoģijā atzīts, ka, kaut gan agresīvai uzvedībai ir arī bioloģisks pamats, tā tomēr vairāk ir kultūras produkts, un tāpēc agresivitātes izpausmes ir atkarīgas no sabiedrības, kurā cilvēks dzīvo.³⁵ VP Rīgas reģiona Kriminālpolicijas pārvaldes psiholoģe Dace Landmane pamatoti norāda, ka „sabiedrība kļūst arvien seksualizētāka. Ir brīvi pieejama pornogrāfiska rakstura materiāli, tas palielina seksuālo trauksmi. Bērni ir tikuši pie pornogrāfiska satura literatūras, saskatījušies to un ar šo trauksmi galā netiek. Tendence ir tāda, ka dzimumnoziedzumu veikušo personu vecums samazinās, noziedznieki paliek arvien jaunāki un pat mazgadīgi.”³⁶

Vardarbības terminoloģija satur daudzus savstarpēji saistītus terminus, piemēram, agresija,³⁷ konflikts, naidīgums u.c. Vārda „vardarbība” saturam un tās dažādām kategoriju

³² Zemītis, G. Ārvalstu valsts un tiesību vēsture. Otrais papildinātais izdevums. Rīga, Biznesa augstskola Turība, 2006, 10. lpp.

³³ Valsts policijas priekšnieks Ints Ķuzis par noziedzības tendencēm. VP atskaite par darba rezultātiem 2011. gadā. Valsts policija, 2012.

³⁴ Sociālā kampaņa Vardarbība. Bezdarbība. (skatīts 12.03.2013.).

Pieejams: http://www.bernskacietusais.lv/lv/vardarbiba_pret_bernu_teorija/

³⁵ Reņģe, V. Psiholoģija. Savstarpējo attiecību psiholoģija. Rīga, Zvaigznes ABC, 2004, 57. lpp.

³⁶ Intervija ar Daci Landmani. Rīga, 2014. gada 4. aprīlis (skatīts 28.02.2015.). Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/psihologje-dzimumnoziedznieku-vecums-ir-samazinajies.a81890/>

³⁷ Agresija – destruktīva uzvedība (parasti ļaunprātīga); uzbrukums pirmām kārtām cilvēkiem: Psiholoģijas

nozīmēm (politisko, psiholoģisko, socioloģisko, filozofisko, medicīnisko, reliģisko, seksuālo un citu) tiek veltīta visas pasaules uzmanība. Vardarbības jēdzienam ir variativitātes izpausmes, kā arī kontekstu un formu dažādība, tāpēc grūti atrast universālu definīciju, iespējams, šāda daudzpusēja pieeja nav sekmējusi vienotu koncepcijas izveidi. Vardarbības daba ir pietiekami daudzveidīga, tādēļ jāpieļauj, ka izpratnes radīšana par šādu sarežģītu parādību ir komplicēta. Speciālajā literatūrā ir sniegti vairāk vai mazāk plaši skaidrojumi.³⁸ Vardarbība ir visuresoša, plašā mērogā pārstāvēts fenomens, un tās klātbūtne ir neatkarīga no kultūras zonas īpatnībām.³⁹ Vieni uzskata, ka tā ir aplūkojama kā uzvedības modelis, citi, ka galvenais ir tieši emocijas. Pamatā vardarbība tiek raksturota kā agresīva darbība pret upuri, apzīmējot noteiktu darbību, procesu un piespiedu metodes pret kādu (rupjas varas lietošana; nelikumīga piespiešana utt.). Vardarbības enciklopēdijā vardarbība definēta kā uzvedība, kuras mērķis ir aizskart cilvēku vai iznīcināt materiālus objektus. Savukārt agresija kā tīši paredzēti centieni nodarīt kaitējumu cilvēkiem vai iznīcināt īpašumu.⁴⁰ Kriminoloģijas ietvaros agresija tiek definēta kā darbība, kas nodara fizisku ļaunumu vai psihisku traumu apkārtējiem cilvēkiem un kuru pavada spēcīgas, negatīvas emocijas – naids, naidīgums, neieredzēšana. Masveida agresija izpaužas genocīdā, terora, etnisko un ideoloģisko sadursmju formā.⁴¹

Krievu literatūrā jēdziens „vardarbība” („насилие”) traktējams kā fiziskā spēka pielietošana pret kaut ko; piespiedu iedarbība uz kaut ko, lai sasniegtu kādu mērķi; apspiešana, patvarība.⁴² Precīzi norādījis profesors Valērijs Bužors (*Валерий Георгиевич*

vārdnīca/G.Breslava redakcijā. Rīga, apgāds „Mācību grāmata”, 1999, 7. lpp.

³⁸ Vardarbības pētnieks D. Olveuss (Olweus) sniedz šādu definējumu, persona ir pakļauta vardarbībai, ja pret to laika gaitā atkārtoti tiek vēsta citas personas vai personu grupas negatīva rīcība (Olweus, D. *Bulling: What We Know and What We Can Do*. Oxford, Blackwell, 1993, p. 9). Saskaņā ar A.A. Guseinova (Гусейнов) domām vardarbības mērķis ir pakļaut personas gribu tās personai (vai personām), kura iedarbojas uz mērķa objektu. Tāpēc vardarbība kā brīvas gribas uzurpācija ir kā viens no papēmiem, lai nodrošinātu virskundzību un varu vienam indivīdam pār otru. (Гусейнов, А.А. *Этика ненасилия // Вопросы философии*, 1992, № 3, с. 79). Atbilstoši D.P. Farringtona (*Farrington*) raksturojumam, vardarbība ir 1) fizisks, vārdisks vai psiholoģisks uzbrukums vai aizvainojums, 2) nodoms radīt upurim bailes, bēdas vai sāpes, 3) spēku nevienlīdzība starp bērnu, kurš varmācīgi izturas pret vājāko, 4) tie paši bērni to atkārtoti ilgākā laika posmā (Farrington, D.P. *Understanding and Preventing Bullying // Crime and Justice*, 1993, Vol 17, p. 20). Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīcā sniegts šāds termina „vardarbība” skaidrojums – prettiesisks personas vai personu grupas aizskārumu ar fizisku spēku (nodarot miesas bojājumu, sitot, spīdzinot, aplaupot u.tml.) vai ar draudiem, iebiedēšanu, emocionālu pāridarījumu (piem., ar ignorēšanu, nīgāšanos, cieņas aizskārumu): Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca / autoru kolektīvs V.Skuja vadībā. Rīga, Zvaigzne ABC, b.i.g., 184. lpp. Atbilstoši PVO skaidrojumam vardarbība ir iedomāta vai reāla fiziska spēka vai varas apzināta lietošana pret sevi, citu personu, grupu vai kopienu, kas izraisa vai spēj izraisīt ievainojumu, nāvi, psiholoģisku kaitējumu, attīstības traucējumus vai tiesību atņemšanu. Norādot uz to, ka vardarbība ir sarežģīta savstarpējas saiknes rezultāts starp individuālajiem, grupu, sociālajiem, kultūru faktoriem un vides faktoriem: *World Report on Violence and Health / edited E.G Krug, Mercy A.J., Zwi B.A. and Rafael Lozano R. Geneva: World Health Organization WHO, 2002, p. 5, p. 7.*

³⁹ *International Handbook of Violence Research. Volumes 1. / edited by Heitmeyer W., Hagan J. Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 2003. p. 13.*

⁴⁰ *Encyclopedia of Violence, Peace and Conflict. Volume 2. (F-Pe) / editor-in-chief L.R.Kurtz Academic Press, 2008, p.153-154.*

⁴¹ *Kriminoloģija / zinātn red. K.Ķipēna, V.Vilks. Rīga, Nordik, 2004, 508. lpp.*

⁴² *Криминология. Учебник для вузов / под общей редакцией профессора А.И.Долговой. Москва,*

Бужор), „vardarbība ne tikai noved pie piespiešanas, bet arī pilda apspiešanas vai pilnīgas objekta iznīcināšanas funkciju.”⁴³ Tas nozīmē, ka vardarbības tvērums aptver darbību, kuras mērķis ir radīt gan dažāda veida kaitējumu, gan personas fizisku iznīcināšanu. Fiziskā vardarbība var būt saistīta ar 1) iedarbību uz cilvēka ādas virsmu; 2) tiešu iedarbību uz iekšējiem orgāniem un audiem.⁴⁴ Vardarbību var piemērot gan tieši, gan arī netieši. Krievijas zinātnieks Valentīns Simonovs (Валентин Иванович Симонов)⁴⁵ pie fiziskās vardarbības pieskaita cilvēka un dabas spēku darbības rezultāta kopumu, citu cilvēku uzvedību, dzīvnieku u.c., ja šīs darbības veiktas apzināti, bet dabas spēkus un likumsakarības vadījuši cilvēki.

ASV termins vardarbīgs noziedzīgs nodarījums (*crime of violence*) ir: 1) nodarījums (*offence*), lietojot vai draudot lietot fizisku spēku pret personu, īpašumu vai vēl kādu; 2) jebkurš nodarījums, kas pēc savas būtības ir saistīts ar ievērojamu risku, ka kriminālpārkāpuma laikā var būt lietots fizisks spēks pret personu vai īpašumu vai vēl kādu citu.⁴⁶ Pēc FBI vienotās noziedzīgo nodarījumu reģistrēšanas programmas Uniforma (*Crime Reporting (UCR) Program*) vardarbīgie noziedzīgie nodarījumi sastāv no četriem noziedzīgu nodarījumu veidiem: slepkavība, izvarošana, laupīšana un uzbrukums pastiprinošos apstākļos.⁴⁷ Piemēram, var minēt, ka Austrālijas tiesiskajā regulējumā nav jēdziena vardarbība, tas aizvietots ar terminu „dzimumsakari bez cietušā piekrišanas”. Piekrišanas saturs aptver brīvu akcepta robežu. Apstākļi, kuros cilvēkam nav brīvas izvēles dzimumsakariem, ir šādi: 1) persona baiļu iespaidā vai bailēs no jebkāda kaitējuma nodarīšanas pakļaujas otras personas spēka ietekmei; 2) persona pakļaujas, jo tai ir nelikumīgi atņemta pārvietošanās brīvība; 3) cilvēks ir aizmidzis vai atrodas bezsamaņas stāvoklī, alkohola vai narkotiskā reibuma stāvoklī, kas personu padara par nespējīgu izteikt savu brīvu gribu; 4) persona nav spējīga saprast seksuāla rakstura dabu; 5) persona kļūdās dzimumsakarību dabā vai otras personas identitātē; 6) persona uzskata, ka dzimumsakari veikti medicīniska vai higiēniska iemesla dēļ; 7) persona pakļaujas kļūdaina rīcības rakstura un mērķu priekšstatu dēļ.⁴⁸ Saskaņā ar Beļģijas krimināltiesisko regulējumu, piekrišana

НОРМА Издательская группа НОРМА–ИНФРА-М, 2005, с. 560.

⁴³ Бужор, В.Г. Криминологический анализ и предупреждение тяжкой насильственной групповой преступности: Дис. канд. юрид. наук. Москва, 1992, с. 23–24.

⁴⁴ Шарапов, Р.Д. Физическое насилие в уголовном праве. Санкт-Петербург, 2001, с. 66.

⁴⁵ citēts: Галюкова, М.И. Ответственность за насилие по уголовному законодательству России, // Вестник Самарской гуманитарной академии, Право, 2009, 1 (5), с. 74.

⁴⁶ Legal Information Institute. (skatīts 19.07.2014.). Pieejams: <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/16>

⁴⁷ The Federal Bureau of Investigation. (skatīts 19.07.2014.).

Pieejams: <http://www.fbi.gov/about-us/cjis/ucr/crime-in-the-u.s/2010/crime-in-the-u.s.-2010/violent-crime>

⁴⁸ Criminal Code of Australia. (skatīts 12.10.2013.). Pieejams: <http://www.legislation.act.gov.au/a/2002-51/current/pdf/2002-51.pdf>

uzskatāma par neesošu ja akts bijis uzspiests ar spēku, piespiešanu vai ar viltu vai kļuvis iespējams cietušā vājās veselības vai fiziskas, vai garīgas atpalcības dēļ.⁴⁹

Speciālajā literatūrā atrodama norāde uz to, ka lielākā mērā, pasaulē ir raksturīgas instrumentālās vardarbības izpausmes.⁵⁰ Spriežot pēc kriminālās statistikas datiem, visbiežāk vardarbību pielieto noziedzīgos nodarījumos pret īpašumu, personas dzīvību un veselību, dzimumneaizskaramību un pret sabiedrisko kārtību. Piemēram, vardarbība ģimenē ir naidīgā agresija, starp personām, kuras ir cieši saistītas kā laulātie, faktiskie laulātie, bērni un vecāki.⁵¹ Analizējot attiecības un personības lomu, un situatīvo faktoru determināciju vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos, pētniece Ludmila Koniševa (*Людмила Павловна Конышева*) izdalīja dažādus agresijas veidus: ekspresīvais, pseidomorālais, infantili – nosacītais, kuras atšķiras pēc struktūras, dinamikas un motīva.⁵² Pētniece Tatjana Kurbatova (*Татьяна Николаевна Курбатова*) izstrādāja dažādus agresijas līmeņus: personiskais, subjektīvi darbīgs un individuālais.⁵³ Pēc amerikāņu psihologa Eliota Aronsona (*Elliot Aronson*) domām cilvēks ir „agresīvs dzīvnieks”. Vardarbība ir plaši sastopama gan šauri personiskā, gan grupas līmenī, izdalot vairākas darbības jomas: sadzīve, ģimene, armija⁵⁴, cietums, darbavieta un dienests, iela vai cita publiska vieta, piemēram, vairākos veidos un dažādu grupu pārstāvji (dalot pēc rases, vecuma, seksuālās piederības un sociālā slāņa) piedzīvojuši ielu uzmākšanos. ASV ziņojumā „Neaizsargāts no uzmākšanās publiskajā telpā” apzināts, ka no visiem respondentiem 65% sieviešu piedzīvojušas vismaz viena veida ielu uzmākšanos, vairāk nekā puse (57%) no visām sievietēm piedzīvoja verbālu aizskaršanu un 41% sievietes bija piedzīvojušas fiziski agresīvas formas, 23% – seksuālo aizskaršanu, 20% – sekošanu, 14% – pēkšņu dzimumorgānu atklāšanu (*flashing*), 9% – bija piespiestas veikt seksuāla rakstura darbības. 25% vīriešu piedzīvojuši uzmākšanos uz ielas, no tiem 18% piedzīvojuši verbālu aizskaršanu, 16% pieredzēja fiziski agresīvas formas. 86% sieviešu un 79% vīriešu norādīja

⁴⁹ Krastiņš, U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Beļģija, Dānija Nīderlande. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 221. lpp.

⁵⁰ Криминология. Учебник для вузов / под общей редакцией А.И.Долговой. Москва, Издательство НОРМА, 2005, с. 568.

⁵¹ Englander, E.K. Understanding Violence. Mahwah, Taylor & Francis e-Library, 2008, p. 3.

⁵² Конышева, Л.П. Личность и ситуация как детерминанты агрессивно-насилованных преступлений // Насилие, агрессия, жестокость. Криминально-психологическое исследование. Москва, 1990, с. 112–141.

⁵³ Курбатова, Т. Н. Структурный анализ агрессии // Б. Г. Ананьев и ленинградская школа в развитии современной психологии, под ред. Крылова А.А. Санкт-Петербург, 1995, с. 27–28.

⁵⁴ Piemēram, ASV armijā 2012. gadā būtiski palielinājies dzimumneaizskaramības pārkāpumi. Saskaņā ar ASV Aizsardzības ministrijas datiem, gada laikā par dzimumneaizskaramības pārkāpumiem ziņojuši 26000 upuri (salīdzinoši iepriekšējā gadā – 19000). Seksuālās noziedzības armijā iespējamie cēloņi ir tīši slikta uzvedība, vāja disciplīna, pēc kaujas adrenalīns, augsts stresa līmenis un biheiviorālās veselības problēmas. – US Navy sexual assault reports rise 50%. (skatīts 10.10.2014.) Pieejams: <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-24057395>

uz šo aizskaršanas biežumu (dažreiz ik dienas).⁵⁵ ASV sieviešu tiesību aizstāvju kustības Hollaback eksperimentā apzināts, ka 10 stundu laikā, klaiņojot pa Manhetenas ielām, pievilcīgai sievietei uzmācās 108 vīrieši (netika uzskaitīti tie gadījumi, kad vīrieši svilpa vai piemiedza ar aci), viens no vīriešiem gāja viņai līdzas piecas minūtes.⁵⁶ Ne bez pamata tiek apgalvots, ka „vardarbība valda pār pasauli” – praktiski rodoties jebkādā pamatojumā: politiskā, starpnacionālā, reliģiozā, teroristiskā, kriminālā un visbeidzot sadzīviskā, kur vajadzētu valdīt mieram, sapratnei, un mīlestībai.⁵⁷ Pamatoti amerikāņu psihiatrs Fredriks Verthams (*Fredric Wertham*) darbā „Kaina zīme: Cilvēka vardarbības izpēte” (*A Sign of Cain: An Exploration of Human Violence*) norāda, ka pašlaik vardarbība sabiedrības acīs jau netiek skatīta kā kaut kas pretdabisks un īpašs, bet visdrīzāk kā parasta parādība. Vardarbīgas izpausmes tiek veiktas plašos mērogos un tādos veidos, par kādiem nespēja iedomāties agrāk. Tagad amerikāņi vardarbības propagandu izjūt kā vēl nekad.⁵⁸ Jāņem vērā, ka vardarbības sekas var izpausties upura kognitīvajā, emocionālajā, fiziskajā un sociālajā jomā. Sevišķi smagas sekas ir seksuālai vardarbībai, īpaši bērnu seksuālās izmantošanas gadījumiem.⁵⁹ Pētījumā par bērībā piedzīvoto aizskārumu atklāts, ka emocionāli neadekvāta izturēšanās un vardarbība un, protams, seksuāla izmantošana bērībā rada ļoti specifiskas izmaiņas smadzeņu darbībā.⁶⁰

Speciālajā literatūrā vardarbību klasificē pēc dažāda veida kritērijiem. Ņemot vērā daudzās un dažādās vardarbības izpausmes, PVO ir ieviesusi vardarbības tipoloģiju⁶¹

⁵⁵ Unsafe and Harassed in Public Spaces: A National Street Harassment Report. (skatīts 06.11.2014.). Pieejams: <http://www.stopstreetharassment.org/wp-content/uploads/2012/08/2014-National-SSH-Street-Harassment-Report.pdf> p. 9

⁵⁶ The Boston Globe. (skatīts 06.11.2014.). Pieejams: <http://www.bostonglobe.com/lifestyle/health-wellness/2014/10/29/street-harassment-video-woman-gets-calls-hours/RRHefx8zKgMChAUeAdUrOP/story.html>

⁵⁷ Сердюк, Л.В. Насилие. Криминологическое и Уголовно-правовое исследование. Москва, издательство „Юрлитинформ”, 2002, с. 4.

⁵⁸ Франк, Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе, 1977, с. 53.

⁵⁹ Sanderson, C. *Counselling Adult Survivors of Child Sexual Abuse*. London, Jessica Kingsley, 1991. – C. Sandersona izdala šādas seksuālas vardarbības ilgtermiņa sekas: – emocionālās sekas, kas izpaužas kā depresija (pašnāvnieciskas domas un uzvedība, zems pašvērtējums, vainas izjūta, negatīvs paštēls, sevis vainošana) un trauksme (trauksmes lēkmes, bailes, fobijas, dusmas, uzmācības), – sekas savstarpējās attiecībās (grūtības uzticēties, vājas sociālās prasmes, izolācija, atsvešinātības un nedrošības sajūta, grūtības veidot un uzturēt attiecības, grūtības uzņemties vecāku lomu, seksuāla un fiziska viktimizācija), – pēctraumatiskā stresa sindroma simptomi, kas izpaužas atkārtota notikušā pārdzīvošanā (uzmācīgas domas, pēkšņi atmiņu uzliesmojumi, murgi), disociatīvos traucējumos un vājās koncentrēšanās spējās, – fiziskās sekas, kas izpaužas psihosomātiskās sāpēs (galvassāpes, alerģiskas reakcijas, gastroenteroloģiskas saslimšanas u.tml.) un miega traucējumos, – seksuālie traucējumi (uzbudināmības traucējumi, seksuālas fobijas, seksuāla trauksme, neizvēlīgums dzimumattiecībās u.c.), – uzvedības traucējumi, piemēram, ēšanas traucējumi (pārēšanās, apetītes trūkums, uzdzīvošana), narkotisko vielu lietošana, pašsāpējoties (ķermeņa daļu graizīšana, ķermeņa daļu sišana pret priekšmetiem) un pašnāvības mēģinājumi.

⁶⁰ Heim, C.M., Mayberg, H.S., Mletzko, T., Nemeroff, C.B., Pruessner, J.C. Decreased Cortical Representation of Genital Somatosensory Field after Childhood Sexual Abuse // *American Journal of Psychiatry*, 2013, June 1.

⁶¹ World Report on Violence and Health / edited E.G Krug, Mercy A.J., Zwi B.A. and Rafael Lozano R.

(2.pielikums), iedalot vardarbību trīs lielās kategorijās atkarībā no tā, kas veic vardarbības aktu:

– *pret sevi vērstā vardarbība*, ko persona raida pret sevi pašu – suicidāla uzvedība, pašnāvība⁶², kaitējuma nodarīšana sev pašam jeb pašsakropļošana. Saskaņā ar PVO datiem (WHO, 2013) katru gadu pašnāvības rezultātā dzīvību zaudē gandrīz viens miljons cilvēku. Latvijā joprojām ir augsti pašnāvību rādītāji gan ES, gan pasaules valstu vidū.⁶³ Satraucoša problēma ir jauniešu pašnāvību skaita pieaugums pēdējo gadu laikā. Vairāki pašnāvības un tā mēģinājumu riska faktori ir saistāmi ar sociālo vidi.⁶⁴ Tiesu prakses piemērs: *Dz.S. astoņus gadus seksuāli izmantojis savas audzumeitas, tā rezultātā cietusī R. tikusi novesta līdz pašnāvībai, kā arī neatgriezeniski traumēja cietušās psihi un sapratni par normām attiecībām ģimenē un attiecībām starp vīrieti un sievieti.*⁶⁵ Autore akcentē to, ka Latvijā pilnībā nav apzināta tieša korelācija starp piedzīvoto kriminālo vardarbību, īpaši seksuālo, kuras rezultāta iespaidā paveikta vai iecerēta pašnāvība. Kā piemēru var minēt ASV viktimizācijas datus, ka 30% izvarošanas upuru apsver izdarīt pašnāvību.⁶⁶ Turklāt konstatēts, ka izvarošanas upuri 13 reizes biežāk nekā neviktimizētās personas un 6 reizes biežāk nekā citu noziedzīgu nodarījumu upuri izdara pašnāvību.⁶⁷ *Lielbritānijā ar mūža ieslodzījumu notiesāts pedofils biznesmenis V.G. 40 gadu laikā izmantojis 3000 pusaudžu zēnus, visvairāk vecumā no trīspadsmit līdz sešpadsmit gadiem, daži no viņiem bija astoņus un deviņus gadus veci. Paveiktā vardarbība, kas daudziem upuriem ilgusi vairākus gadus divas vai trīs reizes nedēļā radījusi dziļas psiholoģiskas sekas. Daļa no pedofila upuriem sākuši lietot narkotikas vai paveikuši noziedzīgus nodarījumus, vismaz divi*

Geneva: World Health Organization WHO, 2002, p. 6.

⁶² Par pašnāvību sauc jebkādu nāves gadījumu, kas ir tiešs vai netiešs pozitīvās vai negatīvās rīcības rezultāts, kuru veicis pats cietušais, ja šis cietušais zinājis par tā gaidāmiem rezultātiem. – Gabrieljans, A. Eitanāzija un pašnāvība: korelācijas problēmas // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2013, Nr. 1 (62), 23. lpp.

⁶³ Pašnāvības Latvijā – situācija, perspektīvas, risinājumi. Ziņojums par situāciju. SVA, 2009, 6 un 8 lpp. (skatīts 19.06.2013.). Pieejams: <http://vec.gov.lv/uploads/files/4d93024ec9b71.pdf> – Vīrieši izdara pašnāvības trīs reizes biežāk nekā sievietes. Pašnāvības gadījumi procentuāli līdzīgi visos sabiedrības slāņos, it īpaši tas attiecināms uz jauniešu un pusaudžu suicīdu mēģinājumiem. Biežāk pašnāvību veic cilvēki vidējos gados, kas nereti saistāms ar pusmūža krīzi, vīrieši biežāk pašnāvību veic ap 45 gadiem, sievietes vēlāk – ap 55 gadiem. Būtiska problēma ir vecu ļaužu pašnāvība, kas nereti saistīta ar vientulību, savas vērtības un nozīmīguma zaudēšanu sabiedrībā, fiziskās veselības traucējumiem.

⁶⁴ – izsmiešana un pazemošana skolā; – vardarbība anamnēzē zēniem (uzvedības traucējumi ar agresiju); – mācību grūtības un neveiksmes mācībās; fiziska vai seksuāla vardarbība anamnēzē; – viegla pieejamība letālām suicīda metodēm (ieroči, naži, pakāršanās iespējas); – pašnāvības uzskatīšana par ētiski un morāli pieņemamu pārmērīga stresa risinājumu; – izteikts haoss vietējā vai valsts mēroga norisēs; – nespēja izpildīt psihiskās veselības organizācijas ieteikumus; – dzīve uz ielas; – dzīve kara apstākļos. – Ķevere, L. Bērnu un pusaudžu krīzes reakcijas un to atpazīšana. Prezentācija. (skatīts 12.12.2013.). Pieejams: www.spkc.gov.lv/.../Bernu_un_pusaudzu_krizes_reakcijas_un_to_atpazi... VPMEC 2012. gada pārskata dati liecina, ka bērnu pašnāvības 2010. gadā – 6; 2011. gadā – 3, 2012. gadā – 5. Pēc SPKC (www.apkc.gov.lv) datiem, 2013. gadā Latvijā reģistrēti 382 suicīda gadījumi, no tiem 2 bērni (10-17.g.v.).

⁶⁵ AT Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā Nr.PAK – 216.

⁶⁶ Sexual Assault Statistics. (skatīts 09.12.2013.). Pieejams: <http://www.oneinfourusa.org/statistics.php>

⁶⁷ The Campus Sexual Assault (CSA) Study. Final Report. (skatīts 20.08.2014.).

Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/221153.pdf>

izdarījuši pašnāvību.⁶⁸ Tiesību vēstures kontekstā var minēt 1926. gada KPFSR KK, kas Latvijā darbojās no 1940. gada 17. jūnija līdz 1961. gada 1. aprīlim kā izvarošanas⁶⁹ kvalificējošā pazīme, ja izvarošanas sekas bijušas cietušās pašnāvība. Autore uzskata, lai apzinātu šīs problēmu jomas apmēru valstī, nepieciešams veikt komplicētu izpēti.

– **starppersonu vardarbība**, ko personai nodara cits indivīds vai maza indivīdu grupa, piemēram, ģimene/partneris un kopiena. Latvijā veikto pētījumu rezultāti atklāj, ka sabiedrība visbiežāk atpazīst vardarbību pret bērniem. Tradicionāli vardarbība pret sievieti tiek aplūkota kā atsevišķa tēma. Pētījumā „Iedzīvotāju reproduktīvā veselība. Pārskats par situāciju Latvijā (2003–2011)”⁷⁰, norādīts, ka, analizējot aptaujas datus, no fiziskas vardarbības pēdējo piecu gadu laikā Latvijā ir cietuši 29,6% sieviešu un 32,6% vīriešu. Vairāku zinātnieku (*Finkelhor, Gelles, Baker, Strauss, Duncan et.al.*) pētījumi apstiprina lielu bērnu seksuālās vardarbības izplatību:⁷¹ Kanādas veselības centra izpēte atklāja, ka no 152 sievietēm 67 sievietes (44,1%) apstiprināja seksuālās vardarbības faktu bērnībā, definējot to kā jebkādu seksuālu kontaktu līdz 15 gadu vecumam ar personu, kas vecāka vismaz par pieciem gadiem. Pētnieces Mišelas Eliotas (*Michele Elliott*) pārskatā 127 respondenti atklāja seksuālās vardarbības faktu, ko pret viņiem veikusi sieviete. Turklāt vairumā gadījumu (78%), kad tika ziņots par seksuālo izmantošanu nav noticēts un netika sniegta pietiekama palīdzība.⁷² Amerikāņu sociologs profesors Deivids Finkelhors (*David Finkelhor*) izteica viedokli, ka sievietei ir citādas attiecības ar bērnu. Viņai ir lielāks fizisks kontakts, kuru var aprakstīt kā „brīvu” atļauju (*as a `freer` as it permitted*).

– **kolektīvā vardarbība**, ko veic lielākas grupas: valstis, organizēti politiskie grupējumi, militārie grupējumi un teroristu organizācijas. Kolektīvo vardarbību iedala – sociālajā, politiskajā un ekonomiskajā. Nenoliedzami, šī vardarbības kategorija ir izplatīta. 2010. gadā ar Kampalas grozījumiem Romas statūtos, definēta agresijas nozieguma (*The crime of aggression*) legāldefinīcija: agresija kā vienas valsts militāra spēka lietošana pret otru valsti, kas veikta bez ANO Drošības padomes mandāta vai paš aizsardzības attaisnojuma. Īpaši uzsvērts, ka agresijas aktam jā satur darbības, kas acīm redzami pārkāpj

⁶⁸ Андреева, Е. Миллионер купил 3000 мальчиков. (skatīts 12.06.2013.).

Pieejams: http://www.gazeta.ru/2004/10/07/oa_135780.shtml

⁶⁹ Izvarošana šajā likumā bija formulēta kā dzimuma sakari, pielietojot fizisku vardarbību, draudus, iebiedēšanu vai izlietojot ar viltu cietušās personas bezpalīdzības stāvokli. – Mežulis, D. Personas krimināltiesiskā aizsardzība. Slepavība, izvarošana, draudi un citi noziegumi pret personu. Rīga, Zvaigzne ABC, 2001, 27. lpp.

⁷⁰ Iedzīvotāju reproduktīvā veselība. Pārskats par situāciju Latvijā (2003–2011). (skatīts 11.10.2013.). Pieejams: http://www.papardeszieds.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=311:latvijas-iedzivotaju-reproduktivs-veselibas-ptjums&catid=23:petijumi&Itemid=21

⁷¹ Davidson, J. Child Sexual Abuse: Media Representations and Government Reaction. New York, Taylor & Francis e-library, 2008.

⁷² Elliott, M. Female Sexual Abuse of Children. New York, The Guilford Press, 1994, p. 10.–11.

ANO Hartu.⁷³ Apzinoties, ka tiek pārkāpti starptautisko humanitāro tiesību pamatprincipi,⁷⁴ EP apstiprina, ka bruņotu konfliktu laikā joprojām notiek tādi cilvēktiesību pārkāpumi, kas skar civiliedzīvotājus, īpaši sievietes. Masveida izvarošana un citas seksuālās vardarbības formas nav atsevišķi gadījumi bruņota konflikta laikā Dienvidslāvijā un Ruandā, praktiski katrā konfliktā pasaulē seksuāla vardarbība pret sievieti ir novērota masveidā.⁷⁵ Ruandas tribunāls 1998. gadā noteica, ka mērķtiecīga izvarošana ir noziegums pret cilvēci un ka seksuālā vardarbība ir viens no genocīda veidiem. Bijušajā Dienvidslāvijā bruņota konflikta laikā, „visbīstamākajā situācijā atradās meitenes no 16 līdz 19 gadu vecumā (jaunākajam izvarošanas upurim bija 12 gadu). Kāda meitene, kuru vairākkārt bija izvarojuši septiņi serbu kaujinieki, cieta no “šausmīgām sāpēm un asiņošanas.”⁷⁶ Vēsturiskie materiāli apliecina šīs problemātikas senumu, arī senie grieķi atzina izvarošanu kara laikā. Krustnešu laikā bruņinieki izvaroja, virzoties uz Konstantinopoli. Uzskats, ka sievietes ir daļa no kara trofejām, pastāvēja no krustnešu laikiem līdz pat Vjetnamas karam.⁷⁷ Visai bieži vēstures literatūrā tiek norādīts, ka Otrā pasaules kara laikā, kopumā par izvarošanas upuriem kļuvuši divi miljoni vācu sieviešu, turklāt gandrīz puse vai pat vairākums pārcietušas vairākkārtējas izvarošanas. Ziņojumā „Atļauj izvarot” („*Licence Rape*”) atzīts, ir skaidri pierādījumi, ka civiliedzīvotāju izvarošana kā „kara darbības ierocis” tiek plaši pielietota un pat attaisnota.⁷⁸ Izvarošanu un vardarbību pret sievietēm kā „kara instrumentus” izmantojuši Lībijas vadītāja Muamara Kādafi (*Muammar Gaddafi*) spēki. M. Kādafi masveidā apgādājis karavīrus ar seksu stimulējošiem medikamentiem, lai pamudinātu viņus izvarot sievietes.⁷⁹ Tajā pašā laikā mazāk pētīts problēmjautājums ir seksuāla vardarbība pret vīrieti kara darbības vai bruņotu konfliktu laikā. Dienvidslāvijas tribunāla *Duško Tadič* lieta bija pirmais process par seksuālās vardarbības pret vīrieti bruņota konflikta laikā.⁸⁰ Hārvardas juridiskās skolas vadošais pētnieks Dastins Levis (*Dustin A. Lewis*), izpētot seksuālu vardarbību pret vīriešiem kara konflikta darbības vietās, raksta „seksuālā

⁷³ Annex I, Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the crime of aggression. (skatīts 12.01.2014.). Pieejams: http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/RC-Res.6-ENG.pdf

⁷⁴ IV Ženēvas Konvenciju par civilpersonu aizsardzību karadarbības laikā un tās I un II papildprotokols

⁷⁵ De Brouwer, A-M. Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR. Tilburg: Intersentia, 2005, p. 3.

⁷⁶ Kara noziegumi bijušajā Dienvidslāvijā (grāmatas „Kara noziegumi” daļas). (skatīts 12.10.2013.). Pieejams: http://www.islammuslim.lv/muslims/Degpunktos/Citos_degpunktos/Kara_noziegumi_bijusaja_dienvidslavija.ht

⁷⁷ Seago, P. Criminal Law. Third edition. London, Sweet&Maxwell, 1989, p. 582.

⁷⁸ Licence Rape. (skatīts 23.08.2013.). Pieejams: www.burmacampaign.org.uk/.../License_to_rape.pdf

⁷⁹ Women Under Siege. Libya. (skatīts 04.03.2015.).

Pieejams: <http://www.womenundersiegeproject.org/conflicts/profile/libya>

⁸⁰ The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). (skatīts 20.01.2015). Pieejams: <http://www.icty.org/sid/10314>

vardarbība pret vīrieti kā genocīda, noziegums pret cilvēci un kara noziegumu sastāvdaļa bieži netiek pamanīta, fiksēta un izmeklēta, un par to netiek saņemts sods. Atpazīstamības trūkums, piespiešanas un izpētes datu nepietiekamība ietekmē kļūdainu pieņēmumu par šo noziegumu paveikšanas biežumu. Vardarbība var izrietēt no kara darbības rakstura „dzimtes.”⁸¹ ANO iniciēja kampaņu pret seksuālu vardarbību kara laikā. 2014. gada jūnijā dalībvalstis pieņēma Deklarāciju par apņemšanos izbeigt seksuālu vardarbību konfliktu laikā,⁸² kā arī tika publicētas vadlīnijas par to, kā strādāt ar cietušajiem un kā dokumentēt seksuālu vardarbību konflikta zonās.⁸³

Apkopojot vardarbības klasifikācijas strukturējumu, autore secina, vardarbība ir vispārējs termins, kas aptver dažādas ļaunprātīgas izmantošanas veidus. Profesors Artūrs Bezverhofs (*Артур Геннадьевич Безверхов*) norādījis, ka vispārīgi vardarbība apzīmē viena cilvēka iedarbību uz otru cilvēku. Tādai ietekmei var tikt pakļauts cilvēka organisms (ķermenis), saprāts (psihe), griba (uzvedība).⁸⁴ Profesors Aleksandrs Boijko (*Александр Иванович Бойко*) raksta, ka vardarbība aizskar jebkura personīgo neaizskaramību fiziskajā un garīgajā līmenī.⁸⁵ Vardarbība, spēka pielietošana vai tās draudi var aptvert pilnīgi visas sfēras un iedarbojas visās jomās – garīgajā, psihiskajā (emocionālajā), fiziskajā un materiālajā. Vardarbības tipiska parādība ir varmākas–upura problēma, kad varmākas un upura lomā atrodas vieni un tie paši cilvēki gan pieaugušie, gan bērni. Tendence kļūt par varmāku vai upuri veidojas jau bērnībā, un vislielākā loma šajā gadījumā pieder audzināšanas stilam.⁸⁶ Profesors Andrejs Vilks norādījis, ka „vardarbības eskalācija risinās, sākot no atsevišķās personas nelabvēlīgajiem audzināšanas apstākļiem, kas jau agrāk bērnībā deformē jauno indivīdu, patoloģiskiem procesiem, kas aptver sabiedrību, un beidzot ar valsts politikas virzieniem.”⁸⁷

Vardarbība savās izpausmēs reti ir viendabīga. Aksiomātiski skaidrs, ja persona cieš no fiziskas un/vai seksuālās vardarbības, tad vienlaikus piedzīvo arī emocionālo

⁸¹ Lewis, D.A. Unrecognized Victims: Sexual Violence Against Men in Conflict Settings Under International Law. (skatīts 31.05.2013.). Pieejams: <http://hosted.law.wisc.edu/wordpress/wilj/files/2012/02/lewis.pdf>

⁸² Declaration of Commitment to End Sexual Violence in Conflict. (skatīts 10.02.2015.). Pieejams: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/244849/A_DECLARATION_OF_COMMITMENT_TO_END_SEXUAL_VIOLENCE_IN_CONFLICT__TO_PRINT....pdf

⁸³ International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict. Basic Standards of Best Practice on the Documentation of Sexual Violence as a Crime under International Law. (skatīts 10.02.2015.).

Pieejams: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319054/PSVI_protocol_web.pdf

⁸⁴ Безверхов, А. Ноняти и виды насилия в уголовном праве России: вопросы правотворчестве и правоприменения // Уголовное право, 2014, № 4, с. 11.

⁸⁵ Комментарий к УК Российской Федерации / под ред. А.И. Бойко. Ростов н/Д, 1996, с. 278.

⁸⁶ Psiholoģijas vārdnīca / G. Breslava redakcijā. Rīga, apgāds Mācību grāmata, 1999, 151. lpp.

⁸⁷ Vilks, A. Par vardarbības fenomenu // Jurista vārds, 1997.gada 10.septembris, Nr. 17 (59), 7. lpp.

vardarbību. Seksuālās vardarbības upuris parasti tiek pakļauts arī fiziskajai un emocionālajai vardarbībai. Fiziskās vardarbības upuris vienlaikus tiek pazemots arī emocionāli. Reizēm seksuālā vardarbība ir kā fiziskās un emocionālās vardarbības pastiprinošs faktors vai turpinājums.⁸⁸ Seksuālā un fiziskā vardarbība, bieži apvienojoties, kļūst par dominējošo uzvedības modeli. Fiziskā vardarbība ir tikai redzamā daļa, zem kuras slēpjas plašs cita veida vardarbības spektrs. Amerikāņu speciālists Skots Alens Džonsons (*Scott Allen Johnson*) apraksta, ka ģimenes varmāka (*batterer, abuser*) ne tikai vienkārši izmanto fizisku spēku, bet laika gaitā vardarbības smagums un intensitāte pieaug. Seksuālās vardarbības turpinātību speciālists sagrupējis četros posmos no mazākas ietekmes (piemēram, sarunas par seksu, pornogrāfisku materiālu rādīšana) līdz smagākajai (spīdzināšana, seksuāls sadisms,⁸⁹ nogalināšana).⁹⁰ Resursu centra sievietēm „Marta” piemērs: *J. savu partneri S. lamāja, sita, žņaudza, spārdīja kājām, izvaroja. Pēc vardarbīgās rīcības J. upurim atņēma visus saziņas līdzekļus un uz nedēļu ieslēdza dzīvokli. Kad ievainojumi bija sadzijuši, J. cietušo partneri izlaida no dzīvokļa.*⁹¹ Vardarbība ģimenē notiek savdabīgā kontekstā līdz ar to tajā var apvienoties vairākas vardarbības formas – ekonomiskā, psiholoģiskā, fiziskā un seksuālā vardarbība. Aptuveni 80% bērnu, kas saņēmuši rehabilitācijas pakalpojumus, ir cietuši no vardarbības tieši ģimenes vidē, un no tiem 40% savukārt ir kombinētā vardarbība, kur var būt gan fiziskā, gan emocionālā, gan seksuālā vardarbība.⁹² Intīmā partnera fiziskā, psihiskā un seksuālā vardarbība vienlaicīgi, svārstās no 1/3 līdz 1/2. Japānas pētījumā no 613 sievietēm 57% vienlaikus ir piedzīvojušas fizisko, psiholoģisko un seksuālo vardarbību, 10% tikai fizisko vardarbību. Pārskatā par partnera vardarbību pret sievieti Siera Leonē un Nikaragvā no 360 aptaujātajām sievietēm, kurām ir vai bijuši partneri atzina, ka 97 nebija piedzīvojušas vardarbību no partnera puses; 1 – seksuālo vardarbību; 71 psihisko vardarbību; 5 – fizisko vardarbību; vienlaicīgi

⁸⁸ Sorokina, M. Vardarbības cēloņi un riska faktori sociālās ārpusģimenes aprūpes centros: Sertifikācijas darbs. Rīgas Geštalta Institūts, 10 lpp. Pieejams: www.gestalt.lv/wbg/tools/download.php?file=files/object

⁸⁹ Sadisti, veicot seksuāla rakstura darbības, no upura psiholoģiskām vai fiziskām ciešanām gūst seksuālu apmierinājumu. Speciālajā literatūrā aprakstīti dažādi piemēri: *tēvs zinādams, ka viņa deviņus gadus vecajai meitai ir bail no tumsas, piesēja viņu mežā pie koka un ļāva saviem draugiem nākt naktī un meitu izvarot. Kādā intervijā, stāstot par savām izjūtām, sadists (sava dēla izmantotājs) apraksta: mani pārņēma milzīga jūsma jebkurā situācijā, kad varēju izjust savu pārākumu un kundzību. Varas un visspēcības izjūta saglabājas daudz ilgāk. Un es zināju, ka varu to iegūt jebkurā laikā, es zināju, kas man jādara. Un vienīgais, kas man jādara - jāpakļauj kāds savai gribai un es jutu ekstāzi.* – Soltera, A. Varmākas pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. SIA Adria Books, 2007, 109. lpp., 104. lpp.

⁹⁰ Plašāk skatīt: Johnson, S.A. Physical Abusers and Sexual Offenders. Forensic and Clinical Strategies. Taylor&Francis, 2007, p. 26-28 (xxviii-xxix).

⁹¹ Resursu centrs sievietēm „Marta”. Gada pārskats 2013. (skatīts 25.02.2015.).

Pieejams: <http://marta.lv/par-martu/gada-parskati>

⁹² Luksa, M. Kā aizsargāt bērnu pret seksuālām ļaunprātībām. (skatīts 28.11.2013.).

Pieejams: <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=258729>

seksuālo un psiholoģisko vardarbību piedzīvojušas – 3; fizisko un psiholoģisko – 109, bet fizisko, psiholoģisko un seksuālo vardarbību – 74.⁹³ Saskaņā ar ES Pamattiesību aģentūras veikto aptauju par vardarbību pret sievieti ģimenē 52% aptaujāto sieviešu Dānijā norādīja, ka ir cietušas fiziskas un/vai seksuālas vardarbības dēļ. Somijā – 47% un Zviedrijā – 46%. Latvijā – 32%. Savukārt Polijā tie bija 19% sieviešu, Spānijā – 22% un Horvātijā – 21%. ES direktīvā 2012/29/ES⁹⁴ atzīts, ka vardarbība, kas ir vērsta pret personu minētās personas dzimuma, dzimumidentitātes vai dzimuma izpausmes dēļ vai kas nesamērīgā pārsvarā skar konkrēta dzimuma personas, tiek uzskatīta par vardarbību dzimuma dēļ.

Bērnībā augsta vardarbības riska jomas ir ģimene un skola. Tiek norādīts uz vardarbības starppaaudžu transmisiju (*intergenerational transmission of violence*). Bieži bērnu seksuālā izmantošana ir saistīta ar vairākiem faktoriem un bērnu seksuālā viktimizācija var būt tikai viens no apstākļiem, kas cēloniski iedarbojas uz procesu.⁹⁵ Pēc Hovarda Snaidera (*Howard N. Snyder*) datiem bērni vecumā no sešiem līdz vienpadsmit gadiem vairāk (23%) bija ļaunprātīgi izmantoti multiapstākļos (*multivictim circumstance*).⁹⁶ Vēlākos dzīves posmos ir vairākas iestādes, kur risks tikt pakļautiem vardarbībai ir ievērojami augstāks nekā citur (militārās iestādes, cietumi, slimnīcas, patversmes, bērnu nami, u.c., galvenokārt hierarhiskās institūcijas, kas ir diezgan „izolētas” no ārpusaules, tādējādi kavējot iejaukšanos), lai gan vardarbība notiek gandrīz visās sabiedrības sfērās.⁹⁷ Šāds fenomens, kad upuris tiek pakļauts, dažādām vardarbības formām, tiek saukts par daudzformu vardarbību jeb poli–vardarbību (*polyviolence*).⁹⁸ Kanādas pētnieki apzinājuši, ka sevišķi augsts seksuālās viktimizācijas līmenis ir universitāšu studentu vidū (īpaši starp pirmā gada studentiem). No aptaujātām sievietēm (N=899): vairāk nekā puse (58,7%), no 14 gadu vecuma piedzīvojušas vienu vai vairākas viktimizācijas formas; 35% – vismaz viens izvarošanas gadījums vai tā mēģinājums; 23,5% – izvarotas. Seksuāla rakstura kontakti bez penetrācijas, pielietojot spēku, draudus

⁹³ World Report on Violence and Health/ edited E.G Krug, Mercy A.J., Zwi B.A. and Rafael Lozano R. Geneva: World Health Organization WHO, 2002, p. 5, p. 91.

⁹⁴ ES direktīva 2012/29/ES ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI

⁹⁵ Widom, C.S. Victim of Childhood Sexual Abuse – Later Criminal Consequences. p. 4 (skatīts 10.01.2015.). Pieejams: <https://ncjrs.gov/pdffiles/abuse.pdf>.

⁹⁶ Snyder, H. N. Sexual Assault of Young Children as Reported to Law Enforcement: Victim, Incident, and Offender Characteristics. 2000, Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics. (skatīts 17.07.2013.). Pieejams: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/saycrlc.pdf>

⁹⁷ The Role of Men in Gender Equality - European strategies & insights. European Union, 2013, p. 107.

⁹⁸ Turner, A., Finkelhor, D., Ormrod, R. Poly-Victimization in a National Sample of Children and Youth // American Journal of Preventive Medicine, 2010, 38 (3), p. 323–330.

vai narkotikās vielas piedzīvojušas 50,5% sievietes.⁹⁹ Pētnieku grupas veiktā izpēte apliecina, ka bērnu viktimizācijas gadījumos, lielākais vairums (80%) dzīves laikā piedzīvojuši vismaz vienu no viktimizācijas veidiem, 66% piedzīvojuši vairākus, 30% piedzīvojuši piecus un vairāk un 10% pārdzīvojuši vienpadsmit un vairāk. Pētnieki secinājuši, ka seksuālās vardarbības gadījumos cietušie bērni biežāk ir pārdzīvojuši arī citus vardarbības veidus. No visiem pētījumā identificētajiem bērniem 53% cietuši no seksuālās vardarbības un 55% cietuši no fiziskas vardarbības, ko varam nosaukt par daudzveidīgo vai poli viktimizāciju (*poly-victimization*).¹⁰⁰ Bērniem, kuri ir piedzīvojuši seksuālu ļaunprātīgu izmantošanu, ir vairāk iespēju piedzīvot arī citus vardarbības veidus (*Fergusson, Horwood & Lynskey, Mullen, Martin, Anderson, Romans & Herbison*).¹⁰¹ Profesore Ketija Spata Vidoma (*Cathy Spatz Widom*) pārskatā par seksuālo vardarbību norādījusi uz šādiem bērnu viktimizācijas veidiem (*N=908*): fiziskā vardarbība un nevērība pret bērnu – 70; psiholoģiskā vardarbība – 76; nevērība un pamešana novārtā – 609; seksuālā vardarbība – 125; seksuālā un fiziskā vardarbība un/vai nevērība pret bērnu 28 gadījumi.¹⁰² Pētījums Somijā apliecinājis, ka apmēram 2/3 bērnu piedzīvojuši vismaz vienu vardarbības veidu, mazāk par 5% bērnu piedzīvojuši vismaz piecus viktimizācijas veidus.¹⁰³ Piemēram, *Rēzeknes tiesa izskatīja lietu par tēva vardarbīgu apiešanos ar mazgadīgo, kā arī par netiklu darbību izdarīšanu un par dzimumtieksmju apmierināšanu pretdabiskā veidā ar mazgadīgo. Šādas darbības tēvs veicis ar saviem trim bērniem ilgstošā laika posmā, no 2009. gada septembra līdz 2013. gada jūnijam, izraisot smagas sekas – bērniem radušies psihiski un psiholoģiski traucējumi.*¹⁰⁴ Viktimizācijas pētījumā apzināts, ka zēni, kuri bija piedzīvojuši seksuālu vai emocionālu vardarbību no tiešajiem aprūpētājiem turpmākajā dzīvē uzskatāmi parādīja daudz lielāku seksuālu agresiju. Jāmin arī pieņēmums par mēroga vardarbības (*pan-violence*) pietiekami plašo izplatību. Termins

⁹⁹ Senn, Y.C., Eliasziw, M., Barata, C.P., Thurston, E.W, Newby-Clark, R.I., Radtke, H.L., Hobden, L.K., and SARE Study Team Sexual violence in the lives of first-year university women in Canada: no improvements in the 21st century. (skatīts 25.11.2014.).

Pieejams: <http://www.biomedcentral.com/content/pdf/s12905-014-0135-4.pdf>

¹⁰⁰ Turner, A.H., Finkelhor, D., Ormrod, R. Poly-Victimization in a National Sample of Children and Youth // *American Journal of Preventive Medicine*, 2010, 38 (3), p. 323-330.

¹⁰¹ Ronken, C., Johnston, H. Child Sexual Assault: Facts and Statistics. 2012, p. 11. (skatīts 28.05.2014.). Pieejams: http://www.bravehearts.org.au/files/Facts%20and%20Stats_updated141212.pdf

¹⁰² Widom, C.S. Victim of Childhood Sexual Abuse – Later Criminal Consequences. p. 4 (skatīts 10.01.2015.). Pieejams: <https://ncjrs.gov/pdffiles/abuse.pdf>.

¹⁰³ Ellonen, N. & Kääriäinen, J. & Salmi, V. & Sariola, H. Violence against Children and Adolescents in Finland. (skatīts 27.06.2014.). Pieejams: [https://www.poliisi.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/files/lapsiuhritutkimus_englishsummary/\\$file/lapsiuhritutkimus_englishsummary.pdf](https://www.poliisi.fi/poliisi/poliisioppilaitos/home.nsf/files/lapsiuhritutkimus_englishsummary/$file/lapsiuhritutkimus_englishsummary.pdf)

¹⁰⁴ Tēvam par netiklām darbībām ar saviem bērniem pieprasa 14 gadus cietumā. (skatīts 31.10.2014.). Pieejams: <http://nra.lv/latvija/kriminalzinas/127931-tevam-par-netiklam-darbibam-ar-saviem-berniem-pieprasa-14-gadus-cietuma.htm>

mēroga vardarbība (*pan-violence*) raksturo indivīdu, kurš vardarbīgu rīcību realizē mājās, ģimenes lokā (vardarbība ģimenē), gan ārpus tās. Dažādu pētnieku salīdzinošo pētījumu rezultāti apstiprina pieņēmumu, ka personas, kuras vardarbīgas ģimenē ir vardarbīgas pret citām personām arī ārpus ģimenes.¹⁰⁵ Pastāv pieņēmums par vardarbības cikliskumu jeb teorija par ļaunprātīgi izmantoto varmāku (*the theory of the abused abuser*), nosaucot to par „Vampīra sindromu” (*Vampire syndrome*) – pagātnē pieredzētās seksuālās vardarbības reproducēšanu.¹⁰⁶ Tiek pieņemts, ka daži indivīdi var pārspīlēt un pārveidot jebkuru traumatisku pieredzi, kas viņiem, iespējams, ir bijusi, pielāgoties esošajiem apstākļiem un izgudrot seksuālās viktimizācijas scenārijus, lai noliegtu savu atbildību par paveiktajiem noziedzīgajiem nodarījumiem.¹⁰⁷ Dēvējot šo parādību par Pinokio sindromu (*Pinocchio syndrome*), kuru var skaidrot kā indivīda pārspīlētas vai pārveidotas jebkuras varbūtējās traumatiskās pieredzes pielāgošana esošajiem apstākļiem vai seksuālās viktimizācijas scenārija izgudrošana, lai noliegtu atbildību par paveiktajiem nodarījumiem.

Izanalizējot kriminālās statistikas datus, secināms, ka valstī ir vērojams liels to noziedzīgu nodarījumu īpatsvars, kas saistīti ar vardarbību.

1.2. Vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu kriminoloģiskais aspekts

Daudzi mūsdienu kriminologi, raksturojot noziedzības fenomenu, īpaši izdala noziedzīgus nodarījumus, kuri izdarīti vardarbīgā veidā. Vardarbības vai draudu pielietošana ir īpašs noziedzīga nodarījuma izdarīšanas veids, ko vardarbīgās noziedzības ietvarā aptver vardarbīgi noziedzīgi nodarījumi. Interesants ir amerikāņu pētnieku vērojums, ka „pēdējos gados noziedzība kļuvusi kā metafora bailēm un nedrošībai.”¹⁰⁸ Vardarbība ir nopietna indivīda drošības un veselības aizsardzības problēma visas pasaules mērogā. „Vardarbības kriminoloģija ir sarežģītāka par krimināltiesisko risinājumu cīņā ar to.”¹⁰⁹ Jāpiekrīt, Krievijas Federācijas profesora Viktora Luņejeva (*Виктор Васильевич Лунеев*) norādei uz to, ka „vardarbīgas rīcības rezultāts var būt kvalificēts dažādi. Pamatā vardarbību vērtē atkarībā no tās rezultāta (nāve, miesas bojājumu smagums, psihiska

¹⁰⁵ Englander, E.K. Understanding Violence. Mahwah, Taylor & Francis e-Library, 2008, p. 31-32.

¹⁰⁶ Worling J.R. Sexual abuse histories of adolescent male sex offenders: Differences on the basis of age and gender of their victims//Journal of Abnormal Psychology, 1995 november, 104 (4), 610-613.

¹⁰⁷ St-Yves, M., Pellerin, B. Sexual victimization and sexual delinquency: Vampire or Pinocchio syndrome? Research in Brief. (skatīts 02.05.2013.) Pieejams: www.csc-scc.gc.ca/text/pblct/forum/e141/141n_e.pdf

¹⁰⁸ Friedman, K., Bischoff, H., Davis, R.C. & Person, A. Victims and helpers: Reactions to crime. Washington: U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, 1982, p. 1.

¹⁰⁹ Лунеев, В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции: Мировой криминологический анализ. Москва, Норма, 1997, с. 400.

trauma).”¹¹⁰ Docents Valērijs Borovikovs (*Валерий Борисович Боровиков*)¹¹¹ raksta, ka vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija lielā mērā ir saistīta ar vardarbības pazīmju apraksta terminoloģiju panta dispozīcijā. Pamatoti Latvijas Universitātes profesore Valentīna Liholaja un docente Diāna Hamkova norādījušas uz neskaidrību par uzvedības vardarbīgo formu terminoloģiskajām atšķirībām, jo likumdevējs uz to atbildi nesniedz, savukārt krimināltiesību teorijā vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas teorētiskie pamati nav izstrādāti un tas, tāpat kā AT plēnuma lēmumos un prakses apkopojumos, tiek apspriests galvenokārt atsevišķu vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas kontekstā.¹¹² Analoģiski uz vardarbības jēdziena satura problēmām norāda arī Krievijas Federācijas pētnieki. Analizējot vardarbīgo noziedzīgo nodarījumu kvalifikācijas aktuālos jautājumus profesors Ļevs Gauhmans (*Лев Давидович Гаухман*), vērsis uzmanību uz vardarbības jēdziena satura noteikšanas problēmu.¹¹³ Docents Jevgēņijs Bezručko (*Евгений Валерьевич Безручко*) raksta, „lai gan KF KK satur daudzus panta sastāvus, kas nosaka atbildību par vardarbības pielietošanu, bet krimināltiesiskajā regulējumā nav sniegts termina „vardarbība” jēdziens.”¹¹⁴ KL kā citos likumos, panta juridiskajā konstrukcijā tiek lietoti termini ar dažādu abstrakcijas pakāpi. Vardarbības aprakstam tiek izmantoti dažādi jēdzieni kā sišana, spīdzināšana, cietsirdīga apiešanās, varmācība, mocīšana, uzbrukums vai arī draudi.

Pārliecinošu secinājumu izteicis profesors Pēteris Laķis „pēdējos gadu desmitos gan nav izdevies ierobežot turpmāku noziedzības izvērsumu, agresivitātes arvien plašākas izpausmes.”¹¹⁵ Pētījums par alkohola lietošanu saistībā ar traumatismu un vardarbību¹¹⁶ parāda, ka 75% gadījumu varmāka ir vīrietis vidējos gados, sievietes ir bijušas varmākas 14% gadījumu. Tipiskākie vardarbības upuri ir no 25 līdz 49 gadus vecas sievietes, apstiprinot, ka vardarbība pāru starpā ir nopietna problēma valstī. Tomēr, pamatojoties uz datiem par vardarbības gadījumos iegūtajām fiziskajām traumām, dzimuma proporcija kopumā norāda uz to, ka ceturtā daļa jeb 27% vardarbības upuru ir bijuši vīrieši. Pētījumi

¹¹⁰ Насильственная преступность / под ред. В.Н.Кузнецова и А.В.Наумова. Москва, Спартак, 1997, с. 6.

¹¹¹ Боровиков, В. О некоторых подходах в квалификации насильственных преступлений // Уголовное право, 2014, № 4, с. 30.

¹¹² Liholaja, V., Hamkova, D. Vardarbīgi noziedzīgi nodarījumi un to izraisītās sekas // Jurista vārds, 2012. gada 18. maijs, Nr. 19 (718), 4. lpp.

¹¹³ Гаухман, Л. Проблемы квалификации насильственных преступлений // Уголовное право, 2014, № 5, с. 39.

¹¹⁴ Безручко, Е. Использование термина „насилие” в уголовном законодательстве России // Уголовное право, 2014, № 5, с. 24.

¹¹⁵ Laķis, P. Socioloģija. Ievads socioloģijā. Rīga, Zvaigzne ABC, 2005, 86. lpp.

¹¹⁶ Pētījums par alkohola lietošanu saistībā ar traumatismu un vardarbību. (skatīts 08.11.2013.). Pieejams: http://www.sva.gov.lv/files/atkaribas/lietosana_un_vardarbiba.pdf.

rāda, ka 1/5–1/4 daļas sieviešu vismaz vienu reizi, būdamas pieaugušas, ir piedzīvojušas fizisku vardarbību un vairāk nekā viena desmitā daļa sieviešu ir piedzīvojušas seksuālu vardarbību ar spēka pielietošanu. Viktimizācijas pētījumā apzināts, ka vairāk nekā divas trešdaļas aptaujāto ir cietuši noziedzīgos nodarījumos, kas saistīti ar vardarbību (69%). No vardarbībā cietušajiem 16 (14%) – guvuši vieglus miesas bojājumus, 61 (52%) – vidēji smagus miesas bojājumus, bet 40 cietušo (34%) – smagus miesas bojājumus.¹¹⁷ Vardarbīgi noziedzīgi nodarījumi nozīmīgā apjomā tiek pastrādāti uz ielas, laukumos, parkos vai citās atklātās vietās, arī skolās. Publicistikas materiāli ataino bērnu agresijas pieaugumu. Pēc ārvalstu pētījuma datiem, septītā daļa bērnu skolā vairākkārt tikuši terorizēti, mocīti vai iebiedēti. Fakti liecina, ka 60% no tiem, kuri skolā ir terorizējuši citus, līdz divdesmit četrus gadu vecumam jau ir izdarījuši noziedzīgu nodarījumu.¹¹⁸ ASV viktimizācijas pārskatā norādīts, ka par 76% vardarbīgo noziedzīgo nodarījumu, kas notikuši skolā, netiek paziņots.¹¹⁹ Saskaņā ar PVO pētījuma datiem Latvijas skolās ir vieni no augstākajiem vienaudžu neiecietības un vardarbības rādītājiem 38 pētītajās valstīs.¹²⁰ Aptaujas dati Latvijā apliecina pieņēmumu, ka jauniešu vidē acīmredzami pieaug nežēlība, aptauju rezultāti ataino: 88% jauniešu ir saskārušies ar agresiju no saviem vienaudžiem, 61% pieaugušo vardarbību starp jauniešiem vērtē kā kritisku un nosauca par aktuālu problēmu. Par visbīstamāko uzskata fizisku vardarbību (84,9%), tomēr tikai nedaudz zemāk tiek vērtēta arī seksuālas vardarbības (65,4%) un emocionālās vardarbības bīstamība (62,8%).¹²¹ Latvijas speciālistu pētījumi vēsta, ka aptuveni 70% skolēnu būtu gatavi piedalīties vardarbībā pret vienaudzi, kas viņiem nepatīk. ANO Bērnu fonda (*UNICEF*) pētījuma „Bērnu labklājība turīgajās valstīs”¹²² rezultāti atklāj, ka Latvijas bērni un jaunieši uzrāda vienus no vissliktākajiem rezultātiem uzvedības ziņā – ar vardarbību skolā sastopas gandrīz puse jeb 46% bērnu. Turklāt bieži šie nodarījumi netiek uztverti un saprasti, kā nopietna problēma, kas bērnam var radīt psiholoģiskas un emocionālas sekas, arī būtiski

¹¹⁷ Atbalsts viktimizācijas prevencijai Latvijā. 2013. „Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS”, 47 lpp. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27837.html>

¹¹⁸ Gulāne, V. Vardarbība ekrānos un agresija. Rīga, izdevniecība RaKa, 2002, 7–8. lpp.

¹¹⁹ Langton, L., Berzofsky, W., Krebs, C., Hope Smiley-McDonald H. Victimization Not Reported to the Police, 2006-2010. National Crime Victimization Survey. (skatīts 27.06.2014.). Pieejams: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/vnvp0610.pdf>

¹²⁰ Social determinants of health and well-being in Young children. International report from 2009/2010 report. World Health Organization. (26.10.2014.). Pieejams: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/163857/Social-determinants-of-health-and-well-being-among-young-people.pdf

¹²¹ kompānijas „Xerox” pasūtītais pētījums un Bērnu – noziedzīgo nodarījumu upuru – tiesiskā un sociālā aizsardzība aptaujas rezultāti

¹²² ANO Bērnu fonda (*UNICEF*) pētījums „Bērnu labklājība turīgajās valstīs”. (skatīts 06.06.2013.). Pieejams: http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc11_eng.pdf

samazināt skolēna vēlmi vai pat spēju mācīties.

Iedzīvotāju reproduktīvās veselības pārskatā (2003–2011) norādīts, ka lielākais cietušo īpatsvars ir reproduktīvajā vecuma posmā no 24 līdz 49 gadu vecumam. Analizējot aptaujas datus, no fiziskas vardarbības pēdējo piecu gadu laikā cietušo respondentu īpatsvars kopš 2003. gada aptaujas gandrīz nav mainījies un saglabājies 29,6% sievietēm un 32,6% vīriešiem; 52% sieviešu un 35,2% vīriešu cietuši no emocionālas vardarbības. Vīriešu vidū īpatsvars kopš 2003. gada ir nedaudz samazinājies. No seksuālas vardarbības cietuši 9,9% sieviešu un 2,5% vīriešu. Aptauja rāda, ka 22,6% sieviešu un 24,5% vīriešu pēc vardarbības gadījuma ir meklējuši palīdzību, kas būtiski neatšķiras no iepriekšējā apsekojuma datiem, savukārt 49,7% sieviešu un 52,1% vīriešu atbild, ka zinājuši, kur meklēt palīdzību, bet to nav darījuši. Tikai 11,8% sieviešu un 14,6% vīriešu nav zinājuši, kur meklēt palīdzību. Palīdzības meklētāju īpatsvars ir zemāks divdesmitgadnieku (20–29 gadi) grupā.¹²³ Analītiskajā ziņojumā „Latvijas iedzīvotāju veselību” konstatēts, ka būtisks ārējais nāves cēlonis ir vardarbība, it sevišķi vīriešiem pēc 30 gadu vecuma, maksimumu sasniedzot vecuma grupā 50–59 gadi. Dinamikā mirstība no vardarbības samazinās.¹²⁴ Pētījuma „Rīgas iedzīvotāju drošumspēja un tās paaugstināšanas iniciatīvas” dati apliecina, ka 2009. gadā Rīgas iedzīvotāju vidū, salīdzinot ar iepriekšējo gadu statistiku, pieaugušas bailes, ka viņus varētu apzagt un viņiem uzbrukt (uz ielas, dzīvoklī, mājā) – 67%, biežāk šāda veida bažas paudušas sievietes – 78%, vīrieši – 54%.¹²⁵ Kriminālās statistikas dati Igaunijā¹²⁶ atklāj, ka palielinājies to iedzīvotāju skaits, kuri izteikuši bažas par draudiem kļūt par cietušo noziedzīgā nodarījumā – 42% (iepriekš 13%). Citi statistikas dati atklāj, ka viena no piecām sievietēm kādā dzīves brīdī cieš no vīriešu partneru vardarbības, kamēr 25% no visiem ziņotajiem noziedzīgiem nodarījumiem saistīti ar vīrieša uzbrukumu savai sievai vai partnerei.¹²⁷ Rādītāji par visiem vardarbības veidiem, tostarp par vajāšanu, sasniedz 45%. Lielāko daļu vardarbības aktu veic vīrieši to tiešajā sociālajā vidē, visbiežāk

¹²³ Iedzīvotāju reproduktīvā veselība. Pārskats par situāciju Latvijā (2003–2011). (skatīts 11.10.2013.). Pieejams: http://www.papardeszieds.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=311:latvijas-iedzivotaju-reproduktivs-veselbas-ptjums&catid=23:petijumi&Itemid=21

¹²⁴ Slimību profilakses un kontroles centrs. (skatīts 12.08.2014.). Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/sabiedribas-veselibas-datu-analize/> – SPKC datu bāzē „Ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistrs par pacientiem, kuri guvuši traumas un ievainojumus” ir pieejama informācija, ka vardarbības rezultātā gūtas traumas aptuveni 10% no visiem reģistra ierakstiem. Vīriešu procents, kas, cietuši ģimenē, ir neliels (5%–6%), bet sievietes, kas cietušas no vardarbības ģimenē ir krietni vairāk (34%–44%).

¹²⁵ Pētījums „Rīgas iedzīvotāju drošumspēja un tās paaugstināšanas iniciatīvas” (skatīts 12.01.2013.). Pieejams: <http://www.sus.lv/lv/petijumi/rigas-iedzivotaju-drosumspeja-un-tas-paaugstinanas-iniciativas>, Interesanti, ka cilvēki vecumā līdz 34 gadiem biežāk pauduši bažas par uzbrukuma iespējām. Satraukumu par drošību visvairāk pauduši Latgales priekšpilsētas – 71% un Centra rajona – 70% iedzīvotāji, visretāk Zemgales priekšpilsētas iedzīvotāji – 63%.

¹²⁶ Crime in Estonia in 2009 – Summary. (skatīts 25.03.2013.). Pieejams: www.just.ee/crimestatistics

¹²⁷ Allen, M., Perttu, S. Sociālā un veselības aprūpes pasniedzēji pret vardarbību. Pasniedzēja rokasgrāmata. Helsinku Universitāte, Tālākizglītības centrs Palmenia, 2010, 71 lpp.

partneri vai bijušie partneri. Tiek secināts, ka apmēram viena no četrām sievietēm savā mūžā var piedzīvot seksuālu vardarbību no intīmā partnera puses. VP un Rīgas pašvaldības policija dienā saņem 19 izsaukumus par konfliktiem ģimenē, bez tīšas miesas bojājumu izdarīšanas vai cita smaga nozieguma. Laikā no 2008 līdz 2014. gadam saņemti 25 280 izsaukumi par konfliktiem ģimenē.¹²⁸

Visvairāk informācijas par izdarītajiem noziedzīgiem nodarījumiem uzzinām no plašsaziņas līdzekļiem – preses, televīzija, interneta vides un radio. Šādi tiek radīts priekšstats par mūsu drošību vai nedrošību. Jēdzienu drošs (drošība) „ikdienā lieto, lai apzīmētu stāvokli vai apstākļus, kad kaut kas nav apdraudēts, pakļauts briesmām, aizsargāts pret nejaušībām, kļūmēm, bojājumiem, kā arī, runājot par to, kas ir uzticams, uz ko var paļauties, vai arī apzīmējot kaut kam piemītošu vispārinātu īpašību.”¹²⁹ Jāpiekrīt, ka „plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem patīk sensācijas un ziņojumi par traģiskiem slepkavības vai izvarošanas gadījumiem. Sabiedrību ietekmē šie gadījumi. Cilvēki kļūst bailīgi un maina savu uzvedību, lai izvairītos no viktimizācijas.”¹³⁰ Nenoliedzami, ka mēdiju sniegtā informācija ietekmē kopienas attieksmi, uzvedību un vērtības.¹³¹ Pēc zinātniskās literatūras pārskata var secināt, ka pamatā tiek izdalīta: fiziskā vardarbība (samērā plaši tā analizēta zinātniskajā literatūrā), seksuālā vardarbība, psihiskā un emocionālā vardarbība. Rodams arī uzskats par psiholoģisko vardarbību kā tīšu rīcību, kas kaitē personas psiholoģiskajai integritātei.¹³² Daži autori izdala vēl vienu kaitējuma veidu – intelektuālā iedarbība, jo ne visas vardarbības formas var attiecināt uz fizisko un psiholoģisko vardarbību. Piemēram, nelikumīga brīvības ierobežošana vai atņemšana, kaitējumu nodara ne tik daudz personas organismam, kā personas tiesībām un tiesiskajām interesēm.¹³³ Izcilais pirmās neatkarīgās Latvijas valsts profesors P. Mincs rakstījis, ka pārvietošanās brīvības apspiešana saprotama

¹²⁸ VP Elektroniskais notikumu žurnāls; Rīgas pašvaldības pārvaldes apkopotā informācija par saņemtajiem iesniegumiem par konfliktiem ģimenē.

¹²⁹ Uzņēmuma drošība / autoru kolektīvs, zin.red. U.Miķelsons Rīga, Biznesa augstskola Turība, 2006, 16. lpp.

¹³⁰ Siegel, L.J. Criminology: Theories, Patterns and Typologies. Blemont, Cengage Learning, 2006, p. 6.

¹³¹ Valsts policija sadarbībā ar „Providus” – par atbalstu noziegumos cietušajiem. (skatīts 26.07.2014.). Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=500&vid=2>

¹³² 2011.gada 11. maija Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu. (skatīts 12.05.2014.).

Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/ep_konvencija1.pdf

33. pants. Konvencijas dalībvalstis pieņem normatīvos aktus un veic citus pasākumus, kas vajadzīgi, lai nodrošinātu to, ka par krimināli sodāmu tiek atzīta tīša rīcība, ar kuru, izmantojot piespiedu vai draudus, nopietni kaitē personas psiholoģiskajai integritātei.

¹³³ Золотухин, С.Н. Уличная насильственная преступность и ее предупреждение (по материалам Уральского региона): Автореф. дис. канд. юрид. наук. Челябинск, 2000, с.14–15. (skatīts 25.11.2013.). Pieejams: <http://www.disscat.com/content/ulichnaya-nasilstvennaya-prestupnost-i-ee-preduprezhdenie-po-materialam-uralskogo-regiona>

kā patvaļīga, t.i., pretlikumīga cilvēka aizturēšana vai ieslodzīšana.¹³⁴ Jebkura vardarbības forma aizskar cilvēka cieņu, fizisko un psiholoģisko integritāti un ir demokrātiskas sabiedrības pamatprincipu pārkāpums.

Autore uzskata, ka pamatoti vardarbība interpretējama paplašināti, attiecinot to ne tikai uz cilvēka personu kā tiešu vardarbības objektu, bet arī uz citu dzīvu būtni. KL 230.pantā paredzēta atbildība par cietsirdīgu izturēšanos pret dzīvniekiem, ietverot arī seksuāla rakstura darbības ar dzīvnieku.¹³⁵ Piemēram, *vīrietis (40-45.g.v.) tiek turēts aizdomās par seksuāla rakstura darbībām ar suni*. Speciālisti norādījuši uz faktu, ka cilvēki, kas ir agresīvi pret dzīvniekiem, ļoti iespējams tieši tāpat, izturas arī pret līdzcilvēkiem. Krievijas pētnieks Aleksandrs Zrelavs (*Александр Павлович Зрелов*)¹³⁶ skaidro, ka vardarbība ir īpašs iedarbības veids, ko rada cilvēks, dzīvnieks vai cita dzīva būtne attiecībā pret citu cilvēku, dzīvu būtni vai materiālās dabas priekšmetu, ar mērķi tīši, prettiesiskā veidā, patstāvīgi vai ar trešo personu palīdzību, kā arī ar priekšmetu, tehnisko līdzekli vai vielu, nodarīt tam objektīvi izpaudušos fiziska vai psihiska rakstura kaitējumu vai piespiest to veikt noteiktas darbības. Krievijas zinātnieki Oļegs Starkovs (*Олег Викторович Старков*) un Aleksejs Tjumeņevs (*Алексей Владимирович Тюменев*) norāda, ka „ar vardarbību jāsaprot tīša, kaitīga un sabiedriski bīstama personas (vai personu) mērķu prettiesiska realizācija, iedarbojoties uz cita cilvēka (cilvēku) organismu un/vai psihi vai dzīvnieku. Tās rezultātā tiek nodarīts kaitējums (vai reāli draudi tāda kaitējuma nodarīšanai): 1) dzīvības, veselības, goda, cieņas vai citām personas tiesībām un brīvībām; 2) dzīvībai, veselībai un dzīvnieka fiziskai brīvībai (ja šāds dzīvnieks nerada draudus vitālām cilvēka interesēm vai ja to izķeršana paredzēta zinātniskiem mērķiem, izpētei vai pavairošanai).”¹³⁷ Tai pašā laikā jāņem vērā, ka agresijas izpausmes var vērst ne tikai pret dzīvu būtni, bet arī pret nedzīvas dabas priekšmetu. Agresijas izpausmes, kas

¹³⁴ Aizturēšana iespējama tieši kā grābšana ar varu (turēšana, sasiešana), ar apmānīšanu (viltu), novedot bezsamaņas vai bezgribas stāvoklī vai ar draudiem, ietekmējot upura psihi. Iekšējās brīvības traucēšana pastāv t.s. piespiešanā, kas zināmā mērā ieņem centra vietu personīgās brīvības aizskārumu grupā. Viens no piespiešanas līdzekļiem, starp citu, ir draudi. Bet draudi kā iekšējās brīvības aizskāruma iespējami arī ārpus piespiešanas, tāpēc tiem arī jāierāda patstāvīga vieta. Piespiešana, bez šaubām, atrodas kā cilvēku nolaupīšanā, tā aizturēšanā, ieslodzīšanā un arī iebrukumā svešā dzīvoklī. Tāpat piespiešana ir arī daudzos citos speciālos noziedzīgos nodarījumos, kas neietilpst brīvības traucējumu grupā, piem., izspiešanā, izvarošanā utt. Tādos nosacījumos piespiešanai kā tādai ir subsidāra noziedzīga sastāva raksturs. – Mincs, P. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, AS “Rota”, 1939, 252. lpp.

¹³⁵ 1) Par cietsirdīgu izturēšanos pret dzīvnieku, kuras rezultātā tas gājis bojā vai ir sakropļots, vai par dzīvnieka spīdzināšanu; 2) Par tādām pašām darbībām, ja tās izdarītas publiskā vietā vai nepilngadīgā klātbūtnē, vai ja tās izdarījusi personu grupa pēc iepriekšējas vienošanās, vai ja ar to radīts būtisks kaitējums.

¹³⁶ Зрелов, А.П. Особенности современного толкования понятия „насилие” // Право и политика. Москва, Nota Bene, 2003, № 7, с. 24–33.

¹³⁷ Старков, О.В., Тюменев, А.В. Криминовиолентология (учение о криминальном насилии). Москва, Юрлитинформ, 2012, с. 92.

izpaužas bojādot vai iznīcinot īpašumu, mēdz saukt par simbolisko agresiju.¹³⁸ Krievijas autori to nodēvējuši par (*имущественное насилие*)¹³⁹ – vardarbību pret īpašumu. Vardarbība pret īpašumu kā kriminālās vardarbības veids ietver tīšu īpašuma iznīcināšanu, bojāšanu, apgānīšanu, sagraušanu, sabojāšanu, īpašuma novešanu nederīgā stāvoklī vainīgās personas interesēs, lai iedarbotos uz cietušo.¹⁴⁰ Piemēram, agresijas izpausmes simboliskā veidā var izpausties masu nekārtību laikā.¹⁴¹

Vardarbīgā noziedzība ir pati problemātiskākā visas pasaules mērogā, izpausoties starp personām, sociālajām grupām un slāņiem, nācijām un valstīm. Vardarbība, agresija, agresivitāte un nežēlība, uzbrukumi, agresīva uzvedība vai darbība ir personības, sociālo grupu, valsts, un sabiedrības iezīmes. Balstoties uz agresijas dažādām modalitātēm tiek aprakstīti četri agresivitātes apakštipi: 1) nediferencētā agresivitāte; 2) lokālā agresivitāte; 3) naidīgā agresivitāte; 4) nežēlīgā agresivitāte.¹⁴² Vardarbība var izpausties dažādos veidos. Vardarbība var būt: 1) tieša; 2) netieša; 3) sadzīviska; 4) sadistiska; 5) perversa. Tieša, kas ir vairāk vai mazāk atklāts uzbrukums: „verbāla, fiziska, elektroniska, īstenota ar žestiem vai saistīta ar izspiešanu vai šantāžu. Netieša ir vairāk apslēpta, un tā parasti ietver apzinātu manipulāciju ar sociālajām attiecībām, lai panāktu kāda cilvēka atstumtību vai izraisītu nepatiku pret viņu. Vardarbība ir process, un, lai to pārtrauktu, jānovērš visas agresīvās darbības.”¹⁴³ Vardarbība var būt arī sadzīviska (nespēja tolerēt frustrāciju un jūtas, bezspēcību, dusmas, kas izraisa spēcīgu trauksmi), vāja afektu kontrole. Piemēram, Latvijā 2008. gadā veiktās aptaujas rezultāti rāda, ka 37% no aptaujātajiem atsevišķos gadījumos bērna fizisku sodīšanu uzskata par attaisnojamu 26% uzskata, ka pēriens vai pļauka bērnam palīdz izskaidrot atšķirību starp pareizu un nepareizu rīcību, savukārt 20%

¹³⁸ Reņģe, V. Sociālā psiholoģija. Rīga, Zvaigzne ABC, 2002, 71 lpp.

¹³⁹ Старков, О.В. Основы криминопенологии. Уфа, 1997, с. 153; Старков, О.В. Криминопенология. Москва, 2004, с. 262; Тюменев, А.В. Виды криминального насилия. Рязань, 2002, с. 27–28; Старков, О.В., Тюменев, А.В. Криминовиолентология (учение о криминальном насилии). Москва, Юрлитинформ, 2012.

¹⁴⁰ Меликсетян, А.А. Многообразие насилия в терроризме и имущественное насилие. (skatīts 12.07.2014.). Pieejams: http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2005/3/meliksetyan.pdf

¹⁴¹ KL komentāros komentēts, ka masu nekārtības (KL 225.pants) arī var būt saistītas vismaz ar vienu no likumā norādītajām darbībām: *grautīni* – fizisku vai juridisku personu mītnu izdemolēšanu vai izlaupīšanu; *postījumiem* – valstij, pašvaldībām, juridiskām vai fiziskām personām piederošas mantas, kultūras un mākslas pieminekļu un citu objektu bojāšanu, ka rezultātā būtiski samazinās vai pasliktinās to lietošanas vai patēriņa kvalitāte, kuras atjaunošanai nepieciešami materiāli izdevumi un cilvēka darbs; *dedzināšana* – jebkādas piederības mantas aizdedzināšana neatkarīgi no tā, vai tas izraisījis šādas sekas; mantas iznīcināšana – fiziska vai mehāniska iedarbība uz materiālas dabas priekšmetu, kā rezultātā tas vai nu pilnīgi pārstāj eksistēt kā materiālas dabas objekts vai arī pilnīgi kļūst nederīgs tā lietošanai pēc nozīmes. – Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināllikuma komentāri. 6.grāmata. Sevišķā daļa. Rīga, firma „AFS”, 1999, 10. lpp.

¹⁴² Котова, Э.П. Индивидуально-психологические особенности лиц, совершивших агрессивные насильственные преступления // Насилие, агрессия, жестокость. Криминально-психологическое исследование. Москва, 1990, с. 57–75.

¹⁴³ O'Mūra, M., Mintons, S.Dž. Kā novērst vardarbību skolās. Rokasgrāmata skolotājiem un vecākiem. Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 2010, 12–13. lpp.

uzskata, ka bērna fiziska sodīšana ir efektīvs audzināšanas veids.¹⁴⁴ Pētījumā par vardarbības biežumu pret bērnu konstatēts, ka „ekstrēmi fiziskās vardarbības veidi, kas saistīti ar ļoti smagiem veselības traucējumiem, populācijā ir sastopami apmēram 2% gadījumu.”¹⁴⁵ Sadistiska vardarbība – vardarbības veicēju uzbudina upura sāpes un ciešanas. Saskaņā ar statistiku 30% sadistu, kuri ir nogalinājuši trīs un vairāk cilvēku, bijusi solīda cilvēka reputācija, 65% sadistu nāk no vidusšķiras. Perversa vardarbība (izteikta sašķeltība – sabiedrībā pieņemama un korekta uzvedība no vienas puses un perversu vēlmju īstenošana slēptās darbībās no otras puses).¹⁴⁶

Redzams, ka kriminālā vardarbība, aptver plašu darbības loku, savās izpausmēs tā nav homogēna. Vardarbības izpausmes skatāmas globālā līmenī, Eiropas reģiona ietvaros un pasaules kontekstā. Atsaucoties uz PVO ziņojumu,¹⁴⁷ redzams, ka gada laikā tīšas traumas izraisījušas 1,6 miljonus nāves gadījumu: 51% no tiem pašnāvība, 37% no vardarbības starp indivīdiem un 11% saistīti ar karu un konfliktiem. Savstarpēja vardarbība bija otrais vadošais nāves cēlonis starp vīriešiem vecumā no 15 līdz 44 gadiem. Kolektīvā vardarbība, ieskaitot karu, izraisījusi aptuveni 184 000 nāves gadījumu. Kolektīvo vardarbību ietver plaša ieroču pieejamība, politiskā un sociāli ekonomiskā nevienlīdzība un ļaunprātīga cilvēktiesību pārkāpšana. Par vienu no personas vardarbības riskiem ir atzīts alkohols (alkohols un narkotikas pavājina jūtu apvaldīšanu vai izkropļo uztveri un izziņu, līdz ar to likumpārkāpēji sliktāk apzinās, ka pārkāpj tiesību aktus)¹⁴⁸ un ieroču pieejamība. ES valstu vardarbīgās noziedzības statistikas fokusā tās līmenis nav viendabīgs. Lai arī ES valstu statistikas datu analīzes salīdzināšana rada grūtības, jo dalībvalstīs nav noteikta vardarbīgās noziedzības standartizēta definīcija, tomēr vispārējā tendence parāda, ka laikā no 2007. gada līdz 2010. gadam, tās līmenis ir samazinājies par 6%.¹⁴⁹ EP statistika¹⁵⁰

¹⁴⁴ centrs „Dardedze” sadarbībā ar pētījumu centru „Data Serviss” aptaujāja vairāk nekā 1000 Latvijas iedzīvotāju, lai noskaidrotu cilvēku attieksmi pret bērnu fizisku sodīšanu. – Centrs Dardedze. Noliec siksnu (skatīts 10.11.2013.). Pieejams: <http://www.centrsdardedze.lv/lv/programmas-un-pakalpojumi/kampanas/noliec-siksnu>

¹⁴⁵ Ekspertīze par vardarbības pret bērnu biežumu Latvijā. 8 lpp., (skatīts 20.08.2013.).

Pieejams: [www.bernskacietusais.lv/download.php?...Vardarbības_pret...biezum...](http://www.bernskacietusais.lv/download.php?...Vardarbibas_pret...biezum...)

¹⁴⁶ Rokasgrāmata „Metodes un pieeja sociālā darba jomā”. (skatīts 12.05.2013.). Pieejams: <http://www.sif.lv/nodevumi/nodevumi/3167/rokasgramata.pdf>

¹⁴⁷ Global Health Risks. World Health Organization, 2009. Kā lielākie riski atzīti mirstība un slimības. (skatīts 09.07.2013.).

Pieejams: http://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/global_health_risks/en/index.html

¹⁴⁸ Klarks, R.V., Eks, Dž.E. Noziedzības analīze 60 šos. Rīga, Valsts policija, 2011, 97. lpp.

¹⁴⁹ Clark, S. Trends in crime and criminal justice, 2010. Population and social conditions. Eurostat. Statistic in focus. Pieejams: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-13-018/EN/KS-SF-13-018-EN.PDF – Šo samazinājumu būtiski ietekmēja Anglijas un Velsas rādītāji. Pārskatot vairāku valstu rādītājus, redzams 2007-2010. būtisks pieaugums Ungārijā (+30%), Dānijā (+28%) un Īrijā (19%), un ievērojamu kritumu Latvijā (-26%), Lietuvā (-22%) un Slovākijā (-21%).

apliecina, ka ceturtdaļa sieviešu ir cietušas no vardarbības ģimenē un 6–10% sieviešu cieš no vardarbības ģimenē katru gadu. ES trešā daļa sieviešu (62 miljoni), vecumā no 15 gadiem savā dzīvē cietušas no vardarbības, fiziskajiem vai seksuāliem uzbrukumiem; 5% (9 miljoni) izvarotas; 55% cietušas no seksuālās uzmācšanās, turklāt 32% no cietušajām apliecina, ka varmāka esot bijis darba devējs, kolēģis vai klients. 18% sieviešu piedzīvojušas vajāšanu, kas iedvesusi bailes, 11% sieviešu cietušas no kiberuzmācšanās.¹⁵¹ Igaunijas noziedzīgu nodarījumu upuru pārskats ataino, ka nedaudz vairāk no vardarbības cieš sievietes, biežāk tas notiek mājās, bet vīrieši no vardarbības cieš ārpus mājās. Gandrīz desmitā daļa cieš no seksuālās uzmācšanās, 2% populācijas pakļauti fiziskai iespaidošanai, 3,6% cieš no citām vardarbības formām.¹⁵² Ir dati, kas norāda, ka Zviedrijā pēdējos 20 gados trīskāršojies imigrantu veikto izvarošanas gadījumu skaits, bet sešas reizes pieaudzis izvarošanas gadījumu skaits, kuros cietušas meitenes līdz 15 gadu vecumam. Daži musulmaņu imigranti uzsver, ka sievietes, kas nevalkā galvas apsegus, pašas mudina uz izvarošanu. Piemēram, *Stokholmas publiskajā pirtī 30 pirts apmeklētāji novēroja, kā kāds musulmaņu imigrants izvaro 17 gadus vecu meiteni, tomēr neviens neko nedarīja, lai izvarošanu nepieļautu.*¹⁵³ Provizorisks dati Krievijā parāda, ka pēdējo gadu laikā no tiešās vardarbības bojā gājuši apmēram 1 miljons cilvēku, vairāk nekā 2 miljoni sakropļoti. Saskaņā ar kriminālās statistikas datiem 36% no cietušajiem seksuālos noziedzīgos nodarījumos ir nepilngadīgie, ik gadu tiek veikti vairāk nekā 20 000 noziedzīgu nodarījumu pret nepilngadīgā dzimumneaizskaramību. Ņemot vērā šo noziedzīgo nodarījumu augsto latentāti, patiesie skaitļi ir krietni lielāki, ar tendenci palielināties.¹⁵⁴ Ārvalstu pētnieku veiktās izpētes pārskats par vecāku cilvēku (*elder abuse*) ļaunprātīgu izmantošanu, pārskats rāda, ka vardarbība un ļaunprātīga izmantošana pret vecākām sievietēm (*elder women*) ir 2, 5 reizes augstāka nekā vardarbība pret vecākiem vīriešiem. Starp 1/5 un 1/4 daļu no vecāku personu viktimizācijas ir laulātā vai partnera vardarbība.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Vardarbība pret sievieti. Ministru komitejas Ieteikums dalībvalstīm Nr. Rec (2002) 5 par sieviešu aizsardzību pret vardarbību, kas pieņemts 2002. gada 30. aprīlī, un Paskaidrojuma raksts. (skatīts 15.09.2013.). Pieejams: www.lm.gov.lv/.../lv_protection_of_women_against_violence.doc

¹⁵¹ Violence against women across the EU: abuse at home, at work, in public and online. (skatīts 05.03.2014.). Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/vaw-2014-speech-morten-kjaerum_en.pdf

¹⁵² Crime Victim Survey 2009. (skatīts 27.11.2013.).

Pieejams: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=53485/CRIME_VICTIM_SURVEY_2009.pdf

¹⁵³ Muslim rape wave in Sweden. (skatīts 03.07.2013.).

Pieejams: http://majorityrights.com/weblog/comments/muslim_rape_wave_in_sweden/

¹⁵⁴ Лыков, В. Раствление // Человек и закон, 2002, №7, с. 7.

¹⁵⁵ Boldy, D., Webb, M., Horner, B., Davy, M & Kingsley, B. Elder Abuse in Western Australia. Perth: Centre for Research into Age Care services. (skatīts 16.08.2014.).

Pieejams: <https://cracs.curtin.edu.au/local/docs/Elder%20Abuse%20Final%20Report.pdf>

Vardarbība pret gados vecākiem ģimenes locekļiem, izmantojot viņu nespēcību un atkarību, faktiski ir „spoguļattēls” vardarbībai pret bērniem ģimenē.¹⁵⁶ Piemēram, pēc informācijas sistēmas KRASS¹⁵⁷ datiem 2012. gadā attiecībā pret vecāku, tas ir māti, reģistrēts viens vardarbīgas dzimumtieksmes apmierināšanas nodarījums (KL 160.pants).

Zinātniskajā literatūrā pastāv viedoklis, ka vardarbīgā noziedzība aplūkojama plašā un šaurā nozīmē. Turklāt norādāms, ka pasaulē nav vienotas vardarbīgās noziedzības definīcijas. Plašā nozīmē vardarbīgā noziedzība ir noziedzības sastāvdaļa, kas veido īpašu nodarījumu grupu: noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi un genocīds, noziedzīgi nodarījumi pret personas dzīvību veselību, dzimumneaizskaramību, cieņu, godu un brīvību, sabiedrisko kārtību. Definējot vardarbību kā apzinātu darbību vai bezdarbību, fiziska spēka vai varas lietošanā, tās draudi vai faktiska to pielietošana pret personu, personu grupu, valsts iedzīvotājiem, un, kas rada vai var radīt traumas, nāvi, psiholoģisku kaitējumu, tiesību ierobežošanu vai atņemšanu, sagādājot fiziskas, emocionālas sāpes un personas pašcieņas aizskaršanu. Šaurā nozīmē ar vardarbīgo noziedzību pret personu saprot nelegitīmas, ar krimināllikumu aizliegtas rīcības, kas apdraud personas dzīvību, veselību un personas fizisko neaizskaramību (tai skaitā dzimumneaizskaramību). Personas dzīvība ir nesaraujami saistīta ar brīvības izpaušmēm.¹⁵⁸ Vardarbīgai noziedzībai piemīt augsta kaitīguma un sociālās patoloģijas forma, kas izpaužas nosacīti masveidīgi veiktajos krimināltiesiski aizliegtajos ekstrēmos kriminālās vardarbības aktos, pielietojot dažādas vardarbības formas (fiziskā, psihiskā, psiholoģiskā, utt.). Autore atbalsta plašāko vardarbīgās noziedzības pieeju. Tādējādi vardarbīgo noziedzību, autore var skaidrot kā **noziedzīgu nodarījumu kopumu,¹⁵⁹ kas veikts noteiktā laika posmā un konkrētā teritorijā, izmantojot kriminālo vardarbību (piemēram, fizisko spēku vai draudus to pielietot), kuras pamata mērķis ir atņemt personai dzīvību, nodarīt kaitējumu personas veselībai, fiziskai brīvībai vai personas neaizskaramībai, dzīvnieka dzīvībai un veselībai, kā arī tiesībām uz īpašumu.**

Speciālisti vardarbīgos noziedzīgos nodarījumus klasificē pēc dažādiem aspektiem. Atkarībā no vardarbības rakstura tos iedala četrās grupās: 1) izmantojot fizisko vardarbību

¹⁵⁶ Visos vardarbības gadījumos novērojamas kopīgas iezīmes — pieņem, ka stiprākais drīkst sist vai citādi darīt pāri vājākajam, ka vardarbība ir piemērots vai iedarbīgs paņēmieni, lai panāktu, ka cilvēks dara to, ko liek pāridarītājs vai sodītu viņu par norādījumu nepildīšanu, ka vienam cilvēkam ir tiesības būt vardarbīgam pret otru un ka šāda rīcība ir sociāli pieņemama: Lansdown, G. Children's rights and domestic violence // Child Abuse Review, 2000 november/december, Volume 9, p. 416–426.

¹⁵⁷ IeM IC IIS „Kriminālprocesa informācijas sistēma” (KRASS)

¹⁵⁸ Гилинский, Я.И. Социальное насилие. Монография. Санкт-Петербург, Издательский Дом „Алеф-Пресс”, 2013, с. 49.

¹⁵⁹ ar tai raksturīgo tendenci un dinamiku

(slepkavība, tīši miesas bojājumi, izvarošana utt.); 2) piemērojot fizisko vardarbību, draud nodarīt kaitējumu cietušā vai tā tuvinieka dzīvībai vai veselībai; 3) izmantojot psihisko vardarbību – neslavas celšana, nepatiesu ziņu izplatīšana, utt.; 4) izmantojot psihisko vardarbību, ko veic amatpersonas, literatūrā to dēvē par intelektuālo vardarbību (dienesta pilnvaras pārkāpšana, nelikumīga apcietināšana utt.).¹⁶⁰ Atsevišķi starp vardarbīgiem noziedzīgiem nozdarījumiem profesors Jurijs Antonjans (*Юрий Миранович Антонян*) izdala tādu noziedzīgu nodarījumu kā cietsirdīga izturēšanās pret dzīvnieku. Vardarbības problēmas pētnieki izdala arī sadzīviski vardarbīgus noziedzīgus nodarījumus. Piemēram, Krievijas kriminologs Danils Koreckis (*Данил Аркадьевич Корецкий*) sadzīviskos noziedzīgos nodarījumus iedala: nevardarbīgajos, kas izdarīti uz nosacīti sadzīviskā pamata un vardarbīgajos, kas izdarīti uz sadzīviska konflikta pamata.

Vardarbības pētniece Olga Mihailova (*Ольга Юрьевна Михайлова*) vardarbīgos noziedzīgus nodarījumus piedāvā dalīt: racionāli vardarbīgajos, kuros vardarbība ir kā noziedzīgā mērķa sasniegšanas līdzeklis un agresīvi vardarbīgajos, kuros mērķis tiek uzskatīts par sasniegtu no vardarbīgas darbības izdarīšanas momenta.¹⁶¹ Professore Natālija Ivancova (*Наталья Владимировна Иванцова*) uzskata, ka atkarībā no piemērotās vardarbības kaitīguma, vardarbīgus noziedzīgus nodarījumus var iedalīt piecās grupās: 1) noziedzīgi nodarījumi ar vardarbības pazīmēm, kas bīstami dzīvībai vai veselībai vai draudiem to piemērot; 2) noziedzīgi nodarījumi ar vardarbības pazīmēm, kas nav bīstami dzīvībai vai veselībai vai draudiem to piemērot; 3) noziedzīgi nodarījumi ar vardarbības vai draudu piemērošanas pazīmēm; 4) sekas kā obligāta pazīme noziedzīgos nodarījumos ar vardarbības pielietošanu; 5) citas pazīmes, kas raksturo vardarbīgus noziedzīgus nodarījumus.¹⁶²

Profesors Sergejs Inšakovs (*Сергей Михайлович Иншаков*) izdala divu tipu vardarbīgos noziedzīgos nodarījumus: vardarbīgi egoistiski, kuros vardarbība ir kriminālās motivācijas pamats un mantkārtīgi vardarbīgi noziedzīgi nodarījumi, kuros vardarbība tiek pielietota mērķa sasniegšanai.¹⁶³ Šis klasifikācijas dalījums atbilst noziedzīgu nodarījumu dalījumam: procesuālajos (sasniedz personas apmierinājumu pašā procesa gaitā) un instrumentālajos (ir kā instruments to vai citu problēmu risināšanai). Tādējādi var secināt,

¹⁶⁰ Криминология – XX век /под ред. проф. В.Н.Бурлакова, проф. В.П.Сальникова. Санкт-Петербург, Издательство “Юридический центр Пресс”, 2000, глава 9. Криминальное насилие в России.

¹⁶¹ Михайлова, О.Ю. Проблема жестокости в криминальной психологии: Автореф. дис. канд. юрид. наук. М., 1985, с. 54-56.

¹⁶² Иванцова, Н. Отражение и оценка общественно опасного насилия в уголовном праве: Вопросы теории и практики. (skatīts 12.12.2014.). Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/otrazhenie-i-otsenka-obshchestvenno-opasnogo-nasiliya-v-ugolovnom-prave-voprosy-teorii-i-pra>

¹⁶³ Иншаков, С.М. Криминология: Учебник. Москва, Юриспруденция, 2000, с. 87.

ka vardarbība ir ne tikai mērķa sasniegšanas līdzeklis, bet arī motivācijas un izpausmes elements – iespēja pakļaut sev citus, būt noteicējam pār citiem.

Vardarbība kā personas tiesību pārkāpums uz dzīvību, brīvību, cieņu un fizisko un garīgo integritāti rada sāpes, bailes un ciešanas, šķērslī personas pilnvērtīgai attīstībai, un samazina upuru spējas sniegt produktīvu ieguldījumu ģimenē, ekonomikā un sabiedriskajā dzīvē. Pēc Eiropas Darba apstākļu apsekojuma datiem vidēji 4–5% darbinieku ES ir pakļauti psiholoģiskās vardarbības – mobinga – ietekmei darbavietā.¹⁶⁴ Saskaņā ar ASV viktimizācijas datiem¹⁶⁵ 2011. gadā ASV par vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu upuriem kļuvuši 5,8 miljoni iedzīvotāju vecumā no 12 gadiem (2010. g. – 4,9 milj.), gada laikā līmenis pieaudzis par 17% (no 19,3 uz 22,5 uz 1000 personām). Viktimizācijas līmenis 2010 – 1,00; 2011 – 0,9. Igaunijas pārskatā par noziedzīgos nodarījumus cietušajiem norādīts, ka pieaudzis noziedzīgu nodarījumu skaits, kas saistīti ar vardarbības pielietošanu, no 12% 2003. gadā līdz 18% 2009. gadā. No seksuālās uzmākšanās cietuši 6,5% sieviešu un 1,9% vīriešu.¹⁶⁶ ASV statistika liecina, ka trešā daļa valsts nepilngadīgo meiteņu un sestā daļa nepilngadīgo zēnu tiek iesaistīti dzimumattiecībās ar pieaugušo, un bieži tas notiek ģimenes vai radu lokā.¹⁶⁷ Koledžas studentu aptaujā, kas iekļāva 5000 respondentu parāda, ka vairāk nekā 100 studenti (4%) piedzīvojuši vardarbīgus dzimumsakarus.¹⁶⁸ Pētījumi Eiropā rāda, ka „kriminālās viktimizācijas sekas neaprobežojas tikai ar fiziskajiem zaudējumiem, tās ir dziļākas nekā bailes no atkārtotas viktimizācijas. Visradikālāk tiek traumēta cietušā sabiedriskuma izjūta. Personas sociālās aizsardzības sistēma tiek sagrauta. Ikdienā paļaušanās uz pieņemtajām vērtībām tiek apdraudēta. Savstarpējā ne apdraudētība no otras personas puses vairs nevar tikt garantēta. Tiek apšaubīta personas integritāte sabiedrībā.”¹⁶⁹ Amerikāņu psihoterapeite Ph.D. Anna Soltera (*Anna Salter*) atzīmē, ka pēc piedzīvotās vardarbības pilnībā mainās cietušā pasaules uzskats, izveidojas traumas ietekmēts pasaules skatījums (*trauma-based worldview*) jeb „satriektās ilūzijas” (*shattered*

¹⁶⁴ Fifth European Working Conditions survey – 2010. Have you been subjected to bullying or harassment at work in the past year? (skatīts 12.11.2013.).

Pieejams: http://www.eurofound.europa.eu/surveys/smt/ewcs/ewcs2010_13_06.htm.

¹⁶⁵ Criminal Victimization, 2011. U.S. Department of Justice Office of Justice Programs Bureau of Justice Statistics, 2011. (skatīts 18.06.2013.). Pieejams: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/cv11.pdf>

¹⁶⁶ Crime Victim Survey 2009. Tallin, Ministry of Justice, 2010. (skatīts 12.01.2014.). Pieejams: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=53485/CRIME_VICTIM_SURVEY_2009.pdf

¹⁶⁷ Soltera, A. Varmākas pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria Books, 2007, G. de Bekera priekšvārds, 9. lpp.

¹⁶⁸ Sexual Assault Statistics: Sexual Assault statistics. (skatīts 18.06.2013.). Pieejams: <http://www.oneinfourusa.org/statistics.php>

¹⁶⁹ Zīle, J. Par noziegumos cietušo aizsardzības sistēmu Eiropā // Jurista vārds, 1999.gads 4.augusts, Nr. 28 (135), 15. lpp.

assumptions).¹⁷⁰ Latvijas eksperte Ilze Veitnere norāda, ka „traumēto bērnu pārdzīvojumi, ciešanas, mokas, kas izpaužas bailēs, trauksmē, apdraudētības izjūtā, uzmācīgās atmiņās ar emocionālām ciešanām, sava ķermeņa nepieņemšanā, pieskārienu nediferencēšanā, garastāvokļa svārstībās, nomāktībā, depresijā, pat līdz pašnāvības mēģinājumiem, pašsakropļošanās tieksmēm. Bērns nespēj uzticēties pieaugušajiem. Seksuālā vardarbība traumē ne tikai bērna ķermeni – daudz smagāk cieš bērna dvēsele, jūtas; tā deformē augošo personību, atstāj neglābjami traumējošu iespaidu uz visu dzīvi.”¹⁷¹ Vardarbībā cietušajam var novērot dažādas psiholoģiskas un fizioloģiskas reakcijas: gandrīz vienmēr bezmiegs, murgi, apetītes zudums, slikta dūša un vemšana.¹⁷² Vardarbības rezultātā tiek patērēti sociālo dienestu, tiesībsargājošo iestāžu un tiesu sistēmas, veselības aprūpes iestāžu un darbinieku resursi. Piemēram, Labklājības ministrijas pārskatā par sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu no prettiesiskām darbībām cietušajiem bērniem 2013. gadā¹⁷³, norādīts, ka sociālās rehabilitācijas pakalpojumus saņēmuši 2035 bērni (1036 – zēni, 999 – meitenes), no tiem pēc seksuālās vardarbības 75 (3,68%) bērni (27 – zēni; 48 – meitenes, ģimenē – 23 (30,66%) (8 – zēni; 15 – meitenes); ārpus ģimenes 52 bērni (69%) (19 – zēni; 33 – meitenes). Eiropas Dzimumu līdztiesības institūta 2014. gada pētījumā „Ar dzimumu saistītās vardarbības cena Eiropas Savienībā” datu ekstrapolācijas rezultātā apzināts, ka Latvijā ir šāds ar dzimumu saistītās vardarbības novērtējums: intīmā partnera vardarbība pret sievieti (*intimate partner violence against women*) izmaksas ir 442 229 744 EUR; intīmā partnera vardarbība (*intimate partner violence*) – 495 123 696 EUR; uz dzimuma pamatotu vardarbību pret sievieti (*gender-based violence against women*) – 915 202 736 EUR; bet uz dzimuma pamatota vardarbība (*gender-based violence*) izmaksas ir 1 048 494 715 EUR.¹⁷⁴ Tomēr Latvijā vardarbīgās noziedzības aprēķini nav veikti, bet citu valstu rezultāti atspoguļo iespaidīgās izmaksas. ASV statistika: apmēram 23 miljoni amerikāņu gadā cieš noziedzības dēļ, zaudējumi vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos sasniedz 1,4 biljonus dolāru, salīdzinoši noziedzīgiem nodarījumiem pret īpašumu – 15,6 biljonus

¹⁷⁰ Smagi pārdzīvojumi veicina pilnīgi citu uzskatu veidošanos par pasauli; tajos pasaule ir zaudējusi jēgu, pār to vairs nelidzinās labsirdīga dievišķā būtne, cilvēks ir bezpalīdzīgs, viņa došība ir gaistošs un pārejošs stāvoklis; labākajā gadījumā viss notiek nejauši, sliktākajā – ar iepriekšēju ļaunu nodomu, turklāt tajā bērni ir tikpat apdraudēti kā pieaugušie. – Plašāk skatīt: Salter, A.C. Transforming Trauma: A Guide to Understanding and Treating Adult Survivors of Child Sexual Abuse. California, Sage Publications, Inc., 1995.

¹⁷¹ Pēcvārds Brokas, R. dokumentālam stāstam „Troļļu zemes princis” Rīga, Zvaigzne ABC, 2003, 173. lpp.

¹⁷² Шейдер, Р. Психиатрия. Москва, Издательство: Практика, 1998, с. 47. – Autors identificē divu veidu cietušo reakciju: ekspresīvā, kad cietusī persona ir iekšēji un ārēji nelīdzsvarota un represīvā, kad dominē noliegšanu un iekšēja pretdarbība.

¹⁷³ Labklājības ministrijas pārskatā par sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu no prettiesiskām darbībām cietušajiem bērniem 2013. gadā (skatīts 30.11.2014.). Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/2715>

¹⁷⁴ Estimating the costs of gender-based violence in the European Union. European Institute for Gender Equality, 2014, p. 143. (skatīts 01.03.2015.).

Pieejams: <http://eige.europa.eu/sites/default/files/MH0414745ENC.pdf>

dolāru.¹⁷⁵ ASV aprēķināts, ka izvarošanas un seksuālo uzbrukumu, ieskaitot bērnu viktimizāciju, gada izmaksas ir 87 000 USD, vidējās izmaksas cietušajam par izvarošānu vai tās mēģinājumu – 5100 USD.¹⁷⁶ Intīmā partnera vardarbība pret sievieti rada ievērojamus ekonomiskos zaudējumus – ASV ik gadu izmaksā 12,6 miljonus dolāru, kas ir 0,1% no kopprodukta. Somijā ik gadu tiek nodarīts 91 miljonu EUR zaudējums (vidēji 17,4 eiro uz vienu iedzīvotāju), Spānijā – 2,4 miljardu eiro apmērā (vidēji 58,4 eiro uz vienu iedzīvotāju).¹⁷⁷ Itālijas pētnieku aprēķini liecina, ka seksuālā ekspluatācija mafijai ienesot 4,5 miljardus eiro (8% no mafijas nelegālā ienākuma).¹⁷⁸ Profesors A. Vilks, vērtējot noziedzības cenu, atspoguļo projekta HEAT-CO „Harmonizēta Eiropas pieeja transporta izmaksām un projektu izvērtēšanai” rezultātus. Dati parādīja to, ka Latvijā un Lietuvā viena cilvēka „dzīvības cena” ir mazākā ES un tā ir 229 tūkstoši. Vidējā cilvēka „dzīvības cena” ES valstīs bija 876 tūkstoši. Aprēķini liecina, ka Latvijas iedzīvotāju „dzīvības cena” ir 3,8 reizes zemāka nekā tas ir vidēji ES valstīs.¹⁷⁹

Neskatoties uz atšķirīgajiem statistiskās un pētījumu datiem, vardarbība faktiski eksistē visās valstīs, visās vecuma un sociāli ekonomiskajās grupās. Vardarbīgas rīcības izpausmes ir transkulturāls fenomens. Par citu neaizsargātu personu grupu viktimizāciju bieži vien tiek aizmirst. Nenoliedzami, bez ievērības nedrīkst atstāt pret citām personu grupām veikto vardarbību, piemēram, invalīdiem, ieslodzītajiem, garīgi slimajiem, bēgļiem un patvēruma meklētājiem un citām personām. Jāpiekrīt Dr. Katerīnas Viljamas (*Katherine S. Williams*) norādei, ka viena no neaizsargātākajām personu grupām ir bezpajumtnieki. Šī personu grupa ir nemanāmāka gan politiskā, gan sociālās nodrošināšanas un labklājības ziņā.¹⁸⁰ Bezpajumtnieki piedzīvo visas seksuālās vardarbības formas. Padziļinātā pētījumā (*Browne & Bassuk*) apzināts, ka 92% no bezpajumtniecēm savā dzīvē piedzīvojušas fizisku un/vai seksuālu vardarbību, 43% – seksuālu vardarbību bērnībā un 63% bezpajumtnieču informēja par intīmā partnera vardarbību. Vairāk nekā puse (57,6%) informēja par piedzīvoto vardarbību vismaz divos no četriem vecuma periodiem (0–5; 6–12; 13–18; 18+).¹⁸¹ PVO ziņojumā „Vardarbība un veselība. Pārskats par situāciju pasaulē” atzīts, ka

¹⁷⁵ Annual Report 2006, National Crime Prevention Council. (skatīts 11.10.2013.).

Pieejams: <http://www.ncpc.org/about/annual-report>

¹⁷⁶ Victims costs and Consequences: A New Look, National Institute of Justice Report, US Department of Justice. (skatīts 12.10.2013.). Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles/victcost.pdf>

¹⁷⁷ Kampanja pret vardarbību. (skatīts 12.10.2013.) Pieejams: www.un.lv/uploaded_files/brief_sievietes.doc

¹⁷⁸ Agostino, A., Riccardi, M. Mafia Investments: Where Mafia Groups Invest Their Money and What Business Sectors They// European Police Science and Research Bulletin, winter 2013/2014, Issue 9, p. 4.

¹⁷⁹ Vilks, A. Cik izmaksā noziedzība? // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2013, Nr. 2 (63), 37 lpp.

¹⁸⁰ Williams, K.S. Textbook on Criminology. Oxford, Oxford University Press, 2012, p. 114.

¹⁸¹ Goodman, L.A., Fels, K. & Glenn C. No Safe Place: Sexual Assault in the Lives of Homeless Women. (skatīts 10.03.2015.).

seksuālā vardarbība pret vīriešiem un zēniem ir būtiska problēma, kas pētnieciskajā aspektā ir atstāta novārtā, izņemot seksuālo vardarbību pret bērnu. Vienā no pirmajiem vīriešu seksuālās viktimizācijas pārskatiem (*Bell & Weinberg, 1978*), apzināts, ka vīriešu upuru skaits sasniedz 6%. Nacionālā pētījuma rezultāti, parādīja, ka ASV vīriešu viktimizācija ir 16% (*Finklehor at el., 1990*). Salīdzinot dažādu pētījumu datus, (*Urguiza, Kreating, 1990*) tika secināts, ka vīriešu viktimizācija sasniedz 2,5%–17,3%.¹⁸² Dažāda veida seksuāla rakstura piespiedu darbības (izvarošana, uzmācšanās, utt.) pret vīriešiem un zēniem notiek dažādās vietās – mājās, darbvietā, skolā, uz ielas, militārā konflikta vai kara laikā, kā arī cietumos un apcietinājuma vietās. Cietumos piespiedu seksuālas darbības var rasties starp ieslodzītajiem, lai izveidotu hierarhiju, cieņu un uzturētu disciplīnu.¹⁸³ Seksuāla vardarbība pret ieslodzītajiem un apcietinātajiem ir margināla tēma. Cietuma videi ir sevišķi negatīva etioloģija (cēlonība). EP Spīdzināšanas novēršanas komitejas gala ziņojumā iekļauts: „daudziem neaizsargātiem cietumniekiem sišana, seksuāla uzbrukuma, izspiešanas un tamlīdzīga pāridarījuma upura loma ir ikdienas realitāte.”¹⁸⁴ Pēc operatīvās informācijas un pirmstiesas izmeklēšanas datiem var rezumēt, ka vardarbīgas homoseksuālās darbības pamata sfēra ir brīvības atņemšanas vietas. Spīdzināšanas novēršanas komiteja ir atzinusi, ka vardarbības izpausmes ieslodzīto starpā ir pastāvīga parādība visās cietumu sistēmās. Tāpēc cietuma administrācijas pienākums ir nodrošināt, lai ieslodzītie tiktu aizsargāti no citiem ieslodzītajiem, kuri viņiem vēlas kaitēt.¹⁸⁵ Jāpiekrīt profesora Vitolda Zahara norādītajam, ka cietumos kā savdabīgos kolektoros tiek iepludināti „sabiedrības netīrumi”, cietumiem tiek arī uzlikts pienākums veikt šo „netīrumu” sociālo reģenerāciju. Tādējādi diskutabls ir jautājums par brīvības atņemšanas vietās atrodošos personas tikumības uzlabošanas iespējām. Var minēt Aristoteļa atziņu, kurš tikumību raksturoja kā visaugstāko kvalitāti, kuras sasniegšanai nepieciešama visa dzīve.¹⁸⁶ Profesors V. Zahars raksta, ka „sabiedrība novēršas no notiesātās personas. Notiesātais arī zaudē iespēju apmierināt savu

Pieejams: http://www.vawnet.org/applied-research-papers/print-document.php?doc_id=558

¹⁸² Shoham, S.S., Knepper, P., Lett M. International Handbook of Criminology. Taylor&Francis Group, LLC, 2010, 276.

¹⁸³ World Report on Violence and Health. Chapter 6. Sexual violence. WHO p. 154. (skatīts 25.05.2014.). Pieejams: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/global_campaign/en/chap6.pdf

¹⁸⁴ Zahars, V. Latvijas kriminālpolitika: retrospekcija un nākotnes vīzija. Daugavpils, Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2011, 48. lpp.

¹⁸⁵ Lai to panāktu, cietuma administrācijai ir jābūt spējīgai pienācīgi rīkoties. Tai ir jāpamana apdraudējuma pazīmes un jābūt pienācīgi apmācītai, lai vajadzības gadījumā iejauktos. Atkarībā no apstākļiem var būt nepieciešami īpaši drošības pasākumi. Uzmanība jāpievērš ieslodzīto izvietošanai. Vienlaikus komiteja norādījusi, ka īpaši apdraudēti ir tie ieslodzītie, kuri tiek turēti aizdomās vai ir notiesāti par nodarījumiem pret dzimumneaizskaramību. — 11. Vispārējais ziņojums par Spīdzināšanas novēršanas komitejas aktivitātēm. Strasbūra, 2001. gada 3. septembris, 27. punkts. Pieejams: <http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-11.htm>

¹⁸⁶ Milts, A. Ētika. Kas ir ētika. Lekciju kurss. Rīga, Zvaigzne ABC, b.i.g., 9. lpp.

dzimumtieksmi sabiedrībā pieņemtā dabiskā veidā. Ieslodzītais pastāvīgi tiek kontrolēts, un viņš samierinās ar citu ieslodzīto un cietuma personāla klātbūtni visur un vienmēr. Ieslodzītie vardarbīgi pārvērš cits citu par upuriem sociālā, psihiskā, seksuālā un fiziskā aspektā.”¹⁸⁷ Valsts pienākums ir darīt visu saprātīgi iespējamo, lai nepieļautu vardarbību ieslodzīto starpā. Neveicot pienācīgus pasākumus, valsts rīkojas prettiesiski. Saskaņā ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes publiskā pārskata datiem 2013. gadā pārvaldē uzsākti divi kriminālprocesi par noziedzīgiem nodarījumiem pret dzimumneaizskaramību un tikumību. Atbilstošs piemērs par kameras biedru fizisko un seksuālo vardarbību ir ECT tiesas palātā 17.04.2012. pasludinātais spriedums lietā „J.L. pret Latviju”.¹⁸⁸ EP Spīdzināšanas novēršanas komiteja norāda, ka Latvijā cietumu darbinieku reakcijas uz vardarbības gadījumiem nav adekvātas, kā paaugstināta riska grupa minami ieslodzītie, kuru atrašanās ieslodzījuma vietā ir saistīta ar seksuāla noziedzīga nodarījuma izdarīšanu pret bērniem, sievietēm, vai tie ieslodzītie, kuri atrodas hierarhijas zemākajā statusā.¹⁸⁹ Piemēram, *G.C., vēršoties Administratīvajā rajona tiesā ar pieteikumu par zaudējumu, personiskā kaitējuma un morālā kaitējuma atlīdzināšanu, kas nodarīts ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes prettiesisku faktisko rīcību, norādījis, ka Latvijas ieslodzījuma vietās ieslodzītie tiek iedalīti kastās.*¹⁹⁰ Vardarbība cietumos ir problēma arī citviet pasaulē. Publiskā telpā 2012. gada septembrī izskanēja ziņa un parādījās ar slēpto kameru uzņemtie video, kuros redzams, kā Gruzijas cietuma apsargi spīdzina cietumniekus (apmēram 20 sargi sit rindā nostādītus ieslodzītos), tostarp izvarojot ar steku. Saskaņā ar ASV Nacionālo ziņojumu „Seksuālā viktimizācija cietumā un apcietinājumā” 4,4% ieslodzīto un 3,1% apcietināto ziņojuši par piedzīvoto seksuālo vardarbību. Cietuši 25 312 ieslodzītie vīrieši, salīdzinoši sievietes 4774 (sievietes 18,86%); apcietinātie – 8611 vīrieši un 3023 sievietes. Turklāt 16% vīriešu

¹⁸⁷ Zahars V. Notiesātie – tauta tautā. Kriminālsodu izpildes problēmas. Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 2005, 30. lpp.

¹⁸⁸ Lieta „J.L. pret Latviju”. Nr.23893/06 Spriedums (kopsavilkums). Latvijas Republikas Augstākā tiesa. (skatīts 10.12.2013.). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencija/pec-pieteiceja/page-7/>

Eiropas Cilvēktiesību tiesas palātā 17.04.2012. pasludinātais spriedums lietā apmierināja iesniedzēja prasību par Centrālcietuma administrācijas atteikumu ierosināt izmeklēšanu par viņa fizisko ietekmēšanu un seksuālo izmantošanu no kameras biedru puses. ECT spriedumā atzīts, ka Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3. pants, nosaka valstij pozitīvu pienākumu aizsargāt ieslodzīto personu veselību un drošību, kā arī veikt efektīvu izmeklēšanu pamatotu sūdzību par vardarbības faktu gadījumos, pat ja tā attiecas uz atsevišķu individu, nevis valsts amatpersonu rīcību.

¹⁸⁹ Piļāne, I. Vardarbība ieslodzījuma vietās (skatīts 11.07.2013.) Pieejams:

<http://www.lvportals.lv/print.php?id=242929>

¹⁹⁰ Pārvalde pieļauj šādu iedalīšanu, ļaujot daļai ieslodzīto uzspiest pārējiem savus izdomātos likumus. G.C. norādījis uz to, ka Liepājas cietuma administrācija vainojama pieteicēja nonākšanā „kreiso” kastā, jo viņš ievietots kamerā ar personām, kuras notiesātas par pedofiliju. Pieteicējam kā „kreisajam” liegts strādāt dažādu veidu darbus (piemēram, dalīt ēdienu), jo pret to varētu iebilst citu kastu ieslodzītie, kā arī varētu notikt uzbrukumi. – Vardarbība ieslodzījuma vietā kā būtisks cilvēktiesību pārkāpums. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums // Jurista vārds, 2013. gada 12. marts, Nr.10 (761), 20–22 lpp.

piedzīvojuši atkārtotu (11 un vairāk reizes) viktimizāciju (salīdzinoši sievietes – 6%). Sievietes biežāk cietušas vienreizējā incidentā – 56%, bet vīrieši – 36%. Apzināts, ka vīriešiem biežāk – 48% piedraudēts ar ieroci vai fizisku izrēķināšanos, bet sievietēm – 30%.¹⁹¹ Vardarbību ieslodzīto vidū var veicināt vairāki faktori: „ieslodzīto hierarhija („nerakstītie cietumu likumi”), dienas režīma nepiepildīšana ar saturiskām nodarbēm, kazarmu tipa telpas, kurās izvietots liels ieslodzīto skaits, darbinieku trūkums, kompetences trūkums, sadarbības trūkums starp cietuma struktūrdaļām, darbinieku nevēlēšanās iesaistīties ieslodzīto savstarpējos strīdos, nesodāmības sajūta – ieslodzītais un cietuma amatpersona zina, ka netiks sodīts par ļaunprātīgu apiešanos.”¹⁹²

Kaitīgi ir noziedzīgi nodarījumi, kas skar ne tikai konkrēto cilvēku, bet arī citus grupas pārstāvjus ar tādām pašām pazīmēm – naida noziegumi.¹⁹³ Naida noziegums nav vienkāršs vardarbības akts, bet darbība kā naida pret noteiktu rasi, dzimumu, seksuālo orientāciju utt. EP ir aktīvi darbojusies šajā jomā, īpaši rasistiski motivētas vardarbības apkarošanā. Būtiska nozīme bijusi vairākiem Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem, piemēram, *Nahova pret Bulgāriju* (2005). Tiesa noteica dalībvalstīm saistošu pienākumu ar vardarbību saistītos incidentos pārbaudīt un izmeklēt rasistiska motīva varbūtību.¹⁹⁴ Pēc FIB datiem¹⁹⁵ 2013.gadā reģistrēti 5928 naida noziegumi (*hate crime*), no tiem 20,8% saistīti ar seksuālās orientācijas motīvu; rasistisku motīvu – 48,5%; reliģisko motīvu – 17,4%; etniskais pamats – 11,1%; pēc dzimuma – 0,3% gadījumi. Saskaņā ar Lielbritānijas Iekšlietu ministrijas (*Home Office*) datiem,¹⁹⁶ Anglijā un Velsā 2013/14. gadā apzināti 44 480 naida noziegumu gadījumi: 37 484 (84%) bija rasistisks motīvs; 4622 (10%) – ar

¹⁹¹ Beck, A.J., Paige, M. Harrison P.M., Berzofsky, M., Caspar, R. and Krebs, C. Sexual Victimization in Prisons and Jails Reported by Inmates, 2008-09, p. 21. (skatīts 17.07.2013.).

Pieejams: <http://www.bjs.gov/index.cfm?ty=pbdetail&iid=2202>

¹⁹² Piļāne, I. Vardarbība ieslodzījuma vietās. (skatīts 12.10.2013.). Pieejams: <http://m.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=242929>

¹⁹³ Naida noziegumu jēdziens ietver Krimināllikumā iekļauto noziedzīgo nodarījumu izdarīšanu, ja tie veikti, pamatojoties uz rasistiskiem motīviem. Naida noziegumi ir naidīguma un neiecietības izpausmes pret veselām sociālajām grupām. Upuri ir faktiski „aizvietojami” viens ar otru, tie ir simboliski savas grupas pārstāvji, un uzbrucēji bieži vien ir svešinieki. – Naida noziegumu psiholoģiskās sekas – cietušā pieredze un ietekme uz plašāku sabiedrību. Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2008, 8. lpp.

¹⁹⁴ Eiropas Drošības un sadarbības organizācija (EDSO) Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību birojs (ODIHR) ir sniedzis šādu definīciju, jebkurš noziedzīgs nodarījums, tajā skaitā noziegums pret personu vai īpašumu, kad cietušais, vieta vai nozieguma mērķis ir izvēlēti pēc to faktiskās vai šķietamās saiknes, atbalsta, piederības vai dalības grupā, kas definēta B daļā. B) Grupa var balstīties uz tās locekļu reālu vai šķietamu rasi, nacionālo vai etnisko izcelsmi, valodu, ādas krāsu, reliģiju, dzimumu, vecumu, fizisko vai garīgo invaliditāti, seksuālo orientāciju vai citu līdzīgu pazīmi. – Naida noziegumu apkarošana Latvijā un Čehijas Republikā: Salīdzinošs pētījums. Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2008, 9. lpp.

¹⁹⁵ The Federal Bureau of Investigation. Latest Hate Crime Statistics Report Released. Pieejams: <http://www.fbi.gov/news/stories/2014/december/latest-hate-crime-statistics-report-released/latest-hate-crime-statistics-report-released>

¹⁹⁶ Hate Crimes, England and Wales, 2013/14. (skatīts 05.03.2015.).

Pieejams: <https://www.gov.uk/government/organisations/home-office/about/statistics>

seksuālo orientāciju saistīts motīvs; 2273 (5%) reliģisks motīvs; 1985 (4%) ar invaliditāti saistīts motīvs. Pētījumā apzināts, ka bieži par naida noziegumu upuriem (gan izvarošana, gan seksuāls uzbrukums) kļūst netradicionālās seksuālās orientācijas personas. Pēdējo piecu gadā laikā no naida noziegumiem cietuši – 2000 lesbiešu, geju, biseksuāļu, transseksuāļu (1/5 sieviešu un 1/4 vīriešu).¹⁹⁷ Latvijā veiktās sabiedriskās domas aptaujas liecina par ievērojamu neiecietību un negatīvu attieksmi pret personām ar tumšāku ādas krāsu, viesstrādniekiem, patvēruma meklētājiem, bēgļiem un seksuālām minoritātēm. Saskaņā ar IeM IC datiem laika posmā no 2012.gada līdz 2015. gadam Latvijā reģistrēti 45 naida noziegumi (2014. gadā – 8; 2013 – 20; 2012 – 17 gadījumi).

Noklusēta ir arī vardarbība pret prostitūtām. Ministru kabineta noteikumu Nr. 32. 1.punktā (Prostitūcijas ierobežošanas noteikumi) noteikts, ka prostitūcija ir seksuālo pakalpojumu sniegšana par maksu. Taču vērā ņemams tiesas atzinums par to, ka ar seksuāliem pakalpojumiem nav saprotami tikai un vienīgi tradicionālie seksa veidi – vaginālais, anālais un orālais, bet tie var ietvert arī citas indivīda seksuālo vēlmju apmierināšanas formas.¹⁹⁸ EP rezolūcijā par vardarbību pret sievietēm novēršanu (2010/C 285 E/07) atzīmēts, ka Eiropā, pastāvot iecietībai pret prostitūciju, paplašinās sieviešu tirdzniecība seksuālai izmantošanai, kā arī sekstūrisms. Pēdējo gadu statistika Īrijā uzrāda ievērojamu pret prostitūtām vērstās seksuālās, fiziskās un emocionālās vardarbības pastiprināšanos. Gandrīz visas sievietes, kuras vērsas pēc palīdzības organizācijā „Ruhama”, pārcietušas izvarošanu un seksuālu uzbrukumu.¹⁹⁹ Konflikta teorijas pārstāvji uzskata, ka prostitūcija ir tikai daļa no sieviešu pamatdegradācijas, kas ir raksturīga seksistu sabiedrībai, vēl viena sieviešu ekspluatācijas izpausme. Lielākā daļa prostitūtu ir pārdzīvojušas nabadzību, vardarbību, seksuālo vardarbību un emocionālo deprivāciju.²⁰⁰ Resursu centra sievietēm „Marta” prakses piemērs, A. dzīvesstāsts: *A. mammai un patēvam bija problēmas ar alkoholu, ne vienmēr mājās bija ēdiens. A. no 10 gadu vecuma seksuāli izmantoja patēvs, bet 11 gados viņa sāka lietot alkoholiskos dzērienus. 13 gados A. nokļuva ielu prostitūcijā un 15 gadu vecumā iesāka lietot narkotikas.* Konstatējot, ka liela daļa prostitūtu, pārdzīvojušas vardarbību bērnībā, visbiežāk no vīriešu puses, konflikta teorijas

¹⁹⁷ Hate crime. (skatīts 12.03.2014.). Pieejams: <http://www.rainn.org/get-information/types-of-sexual-assault/hate-crimes>

¹⁹⁸ AT Senāta Krimināllietu departamenta 2005. gada 27. oktobra lēmums lietā SKK–405.

¹⁹⁹ Informācija // Jurista vārds, 2008.gada 31.augusts, Nr. 35 (630), 24. lpp.

²⁰⁰ Deprivācija (no vārda *deprivatio* – atstumtība) – psihisks stāvoklis, kas veidojas konkrētos dzīves apstākļos, kad subjektam tiek liegta iespēja apmierināt savas dzīves pamatvajadzības pietiekamā daudzumā un ilgstošā laika posmā. Šim jēdzienam tuvi ir jēdzieni „izolācija”, kā arī „frustrācija”. Klīniskā psiholoģijā šis jēdziens apzīmē vienu no psihisko traucējumu pamatcēloņiem. Tās mehānisms tiek skaidrots tādējādi, ka nepietiekama aprūpe vai ierosme, kas saņemta no apkārtējās vides ir cēlonis nepietiekamai psihiskajai attīstībai, kas vēlāk vairs nevar tikt atgūta, resp., kompensēta. – Benešs, H. Psiholoģijas atlants (attēli un teksti). 2.daļa, 452. lpp.

atbalstītāji uzsver, ka prostitūtas tiek ieslēgtas dzīvesveidā, kurās vīrieši – suteneri un klienti – turpina viņas viktimizēt.²⁰¹ Psihoanalītiķe Helēna Deuča (*Helene Deutsch*) norāda, ka „apkārtējā pasaule no topošās sievietes pieprasa pasivitāti, kas pubertātes laikā arī tiek iestrādāta. Šajā aspektā viņa aplūko prostitūcijas psiholoģiju. Prostitūtas tikai daļēji ir pavināšanas vai sociāli ekonomiskās nepielāgotības upuris, pievēršoties šai profesijai vedina arī mazohisma tendences un infantilais narcisms. Prostitūcija ir arī bēgšana no sievietības, t.i., pasivitātes pārvēršana, pieņemot vīrietiskās uzvedības ievirzes.”²⁰²

Par globālu problēmu kļuvusi bērnu prostitūcija. Jaunākajā pētījumā atklāts, ka 14,4% Itālijas vidusskolēnu (9% jaunāki par 14 gadiem) iesaistās prostitūcijā, pārdodot savu ķermeni klasesbiedriem. Itālija nav vienīgā valsts, kurā bērnu prostitūcija ir pēdējo gadu problēma. Indonēzijā bērni, kas jaunāki par 11 gadiem, tiek pārdoti pusaudžiem, tikai nedaudz vecākiem par viņiem.²⁰³ Pēc UNICEF aprēķina Brazīlijā 250 000 bērnu iesaistīti prostitūcijā. Apzinātas 262 vietas gar šosejas malām, kur mazgadīgas (9–11g.v.) un nepilngadīgas meitenes piedāvā seksa pakalpojumus (vidēji viena uz 10 jūdzēm).²⁰⁴ Atsevišķi pētījumi ataino, ka 51% prostitūtu ir tikušas izvarotas, 34% pārdzīvojušas uzmākšanos un 17% bijušas incesta upuri. Piemēram, Latvijā prostitūcijā iesaistītās sievietes ir cietušas no uzbrukuma, izmantojot skābi, kas sievietes sakropļošanai ir populāri Tuvajos Austrumos un Dienvidāzijā. Tie demonstrē vīriešu pārkumu un kontroli pār sievieti, apliecinot sievietes bezvērtību.²⁰⁵ Nepubliskās aptaujas dati apstiprina, ka 80% nepilngadīgās prostitūtas norādījušas uz seksuālās izmantošanas faktu bērnībā. UNESCO pētījumos ir atzīts, kas vardarbības piedzīvošana ir rezultējusies sievietes identitātes sagraušanā un sekmējusi ķermeņa pārvēršanu seksa objektā un komerciālā precē. Piemēram, Zviedrijā atbalsta uzskatu, ka seksuālo pakalpojumu pirkšana ir vīrieša vardarbība pret sievieti. Tāpēc pastāv viedoklis, ka prostitūcija nevar būt labprātīga, sieviete tiek definēta kā upuris. Zviedrijā prostitūcija tiek uztverta kā nopietna sociāla problēma, kas nodara kaitējumu ne tikai indivīdiem, bet arī sabiedrībai kopumā. Savukārt prostitūcijas legalizācija tiek uztverta kā ekstrēmas seksuālās diskriminācijas un

²⁰¹ Vilks, A. Deviantoloģija. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2001, 197 lpp.,

²⁰² Citēts: Šuvajevs, I. Dzīļu psiholoģija. Personas, idejas un risinājumi Rīga, Zvaigzne ABC, 2002, 127. lpp.

²⁰³ Evans, J. Schoolchildren prostituting themselves in one in seven Italian schools, shocking survey finds. 12.11.2013. (skatīts 17.11.2013.). Pieejams: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2503612/Italian-schoolchildren-prostituting-1-7-schools.html>

²⁰⁴ Reilly, J. The child sex slaves of Brazil's Highway from Hell: Horrifying story of how girls as young as NINE are forced to sell themselves for just £8 a time. (skatīts 28.11.2013.). Pieejams: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2492821/Child-prostitutes-Brazils-Highway-Hell-BR-116.html>

²⁰⁵ Prostitūcija ir uzskatāms varas attiecību demonstrējums. (skatīts 04.10.2013.). Pieejams: <http://marta.lv/prostitucija-ir-uzskatams-varas-attiecibu-demonstrejums/>

vardarbības formas normalizēšana, vīriešu dominantes pastiprināšana pār sievietēm.²⁰⁶

Kriminālās vardarbības esamību un veidošanos kopumā nosaka tie paši fakti un nosacījumi, kas ietekmē noziedzību vispārīgi, bet loks un intensitāte vairākām kriminogēnām parādībām un procesiem ir specifiski – būdami īpaši saistīti ar sociālo spriedzi, sabiedrībā un mikrovidē, uzvedības stereotipiem, priekšstatiem par vardarbības pieļaujamību. Bez šaubām, kriminālās vardarbības dinamika korelē ar sociāli ekonomiskiem procesiem valstī. Dažāda veida vardarbības determinācijā īpašu lomu ieņem cilvēka sociālās vajadzības apmierināšana. Racionālas izvēles teorijā ir uzskats, ka likumpārkāpēji vienmēr tiecas gūt labumu no noziedzīgiem nodarījumiem. Šis labums var nebūt tikai materiāls kā zādzību gadījumos, jo ir daudzi citi ieguvumi no noziedzīgiem nodarījumiem, tostarp seksuāls apmierinājums, apreibināšanās, sajūsma, atriebība, biedru cieņa u. tml. „Ja netiek nodrošināta vitālu svarīgu vajadzību apmierināšana (pārtikas uzņemšana, siltums) tas noved pie cīņas par izdzīvošanu. Vispārēji vardarbība izpaužas tad, kad tiek radīti šķēršļi cilvēka somatiskās vai garīgās potences realizēšanai.”²⁰⁷ Vardarbības sociālie avoti vispirms rodami nevienlīdzīgā sabiedrības strata²⁰⁸ struktūrā. Tieši sociālā nevienlīdzība veicina ekstrēmiskās uzvedības formas, tajā skaitā kriminālās vardarbības aktus. Kamēr sabiedrības stratifikācijas sistēma atrodas nosacītā līdzsvarā, kriminālā vardarbība būtiski nepārsniedz vidējo. Savukārt līdzsvara pārmaiņas un novirzes attīsta vardarbības pieaugumu. To izsauc divi pamata faktori: strauja to vai citu grupas sociālā statusa pasliktināšanās un sociālās mobilitātes²⁰⁹ izjaukšana.²¹⁰ Citi pētījumi parāda, ka vairumā gadījumu vardarbīga uzvedība sākas un attīstās patoloģiskā ģimenes vidē un šāda situācija var novest līdz seksuālai izmantošanai, pazemošanai vai psiholoģiskai un fiziskai vardarbībai un pat slepkavībai. Vardarbība pusaudžu gados un tālākā dzīves posmā ir cieši saistīta ar vecāku un bērnu konfliktiem bērna pirmajos dzīvības gados, kā arī ar nepieciešamību bērna saskarsmē ar vecākiem. Vardarbība savā veidā ir aburtais loks. Pamatoti var apgalvot, ka vardarbība atkārtojas no paaudzes paaudzē. Kriminoloģijas teorijā atzīts, ka ģimenē no paaudzes uz paaudzi tiek nodotas

²⁰⁶ Pētījums par seksa industriju un tās ierobežošanas mehānismiem Rīgā un Latvijā. Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekts „Atvērtu darba tirgu sievietēm”. (skatīts 19.06.2013.). Pieejams: http://www.biss.soc.lv/downloads%5Cresources%5CEQUAL/BISS_petijums_seksa_industrija.pdf

²⁰⁷ Частная криминология / отв. ред. проф. А.Шестаков. Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2007, с. 245.

²⁰⁸ Sabiedrības slānis, sociālā grupa, šķira.

²⁰⁹ *sociālā mobilitāte* – sociālā pārvietošanās, izmaiņas cilvēku sociālajā stāvoklī (statusā). Izšķir vertikālo un horizontālo mobilitāti. Vertikālā mobilitāte – cilvēku pārvietošanās no vienas sociālās grupas uz citu, augstāku vai arī zemāku, sabiedrības sociālajā struktūrā. Horizontālā mobilitāte – cilvēku pārvietošanās sociālajā telpā, nemainot savu sociālo statusu. – Mūrnieks, Ē. Mācību materiāli un vingrinājumi socioloģijā. Rīga, RTU izdevniecība, 2003, 13. lpp.

²¹⁰ Олышанский, Д.В. Психология терроризма. Санкт-Петербург, Питер, 2002, с. 26.

morālās vērtības, vērtību orientācijas. Tas būtiski ietekmē pusaudža uzvedību. Psiholoģijas profesores Laura Beikere (*Laura A. Baker*) un Birgita Mednika (*Birgitte R. Mednick*) atklāja, ka vīrieši vecumā no 18 līdz 23 gadiem, kuriem tēvi bijuši noziedznieki, 3,8 reizes vairāk izdara vardarbīgos noziedzīgos nodarījumus. Kembridžas Universitātes profesora Deivida Farringtona (*David P. Farrington*) pētījuma dati parādīja, ka zēni, kuru vecāki bija apcietināti līdz viņu 10 gadu vecumam, 2,2 reizes biežāk paveica vardarbīgus noziedzīgus nodarījumus nekā ar nekrimināliem vecākiem.²¹¹

Kopumā var norādīt, ka vardarbīgus noziedzīgus nodarījumus izraisa kopējie nelabvēlīgie sociālie, ekonomiskie, tiesiskie, sociāli psiholoģiskie un citi faktori, kā arī specifiskie faktori. Pie vardarbīgās noziedzības faktoriem attiecināmi: 1) audzināšanas trūkums ģimenē; 2) nepilnības apmācību procesā; 3) nepilnīgi attīstīta brīvā laika un atpūtas aktivitātes, kas rada bezdarbību, kūtumu un veicina noziedzīgu rīcību; 4) alkoholisms un narkomānija; 5) sabiedrības kultūras degradācija – kriminālās subkultūras „slavināšana”; 6) masu informācijas līdzekļu negatīva ietekme; 7) ideoloģijas un tikumības krīze sabiedrībā, politiskā un ekonomiskā krīze; 8) neefektīva tiesībsargājošo iestāžu darbība; 9) ieroču pieejamība; 10) viktimoloģiskās profilakses trūkums, tās nepietiekama attīstība; 11) kriminālā pašdeterminācija – noziedzības pārstāvju nosliece ieaudzināt jauniešos vardarbību.²¹² Jauniešu vardarbības riska faktori: individuālie – bioloģiskie; psiholoģiskie un uzvedības raksturojums; attiecību faktori; ģimenes ietekme; vienaudžu ietekme; kopienas līmeņa faktori – bandas; šaujamieroči, narkotikas; sociālā integrācija; sabiedrības līmeņa faktori – sociāli demogrāfiskie rādītāji; ienākumu nevienlīdzība; valsts politiskā struktūra; kultūras faktoru ietekme.²¹³

Acīm redzami vardarbīgās noziedzības izplatība ir problēmu jautājums, kas prasa rast risinājumu sabiedrībai kopumā. Lai vērstos pret vardarbību, svarīgi to darīt ātri un aktīvi. Piemēram, valstī ir nepieciešama kultūras politika, kuru realizējot mazinātos vardarbīgās tendences sabiedrības vidū. Vardarbības problēmu pētnieki profesore Mona O'Mūra un psiholoģijas doktors Stīvens Džeims Mintons rokasgrāmatā „Kā novērst vardarbību skolā” raksta, „pretvardarbības politiku var īstenot, izmantojot divu veidu stratēģiju: 1) vērsties pret notikušajiem vardarbības un agresīvas uzvedības gadījumiem un 2) veicot profilakses

²¹¹ Hawkins, D.J., Todd, I., Herrenkohl, T.I., Farrington, D.P., Brewer, D., Richard, F., Catalano, R.F., Tracy, W., Harachi, T.W., and Cothorn, L. Predictors of Youth Violence. (skatīts 28.05.2014.). Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/179065.pdf>

²¹² Иншаков, С.М. Криминология: Учебник. Москва, Юриспруденция, 2000, с. 90–91.

²¹³ World Report on Violence and Health/ edited E.G Krug, Mercy A.J., Zwi B.A. and Rafael Lozano R. Geneva: World Health Organization WHO, 2002, p. 34-42.

pasākumus, lai nepieļautu pāridarījumus.”²¹⁴ Svarīga ir arī efektīvāko probācijas metožu noteikšanā. Piemēram, minētie vardarbības pētnieki kā efektīvu pretvardarbības pieeju min bezpārmetumu pieeju (*no blame*). „Pamatojoties uz šo filozofiju, agresīvo darbību, vispirms nošķir no izpildītājiem un tad meklē konstruktīvus un rehabilitējošus risinājumus. Būtiski, ka visi vardarbībā iesaistītie mācās uzņemties atbildību par savām darbībām, atzīstot un nosodot nepiedienīgu uzvedību, apgūstot jaunas prasmes, zināšanas par vardarbības būtību, sekām un konfliktu risināšanas veidiem (8.lpp).”

Tajā pašā laikā jāatzīst, kad pēdējos gados valstī īpaša uzmanība tiek pievērsta tieši vardarbības problēmai plašākā aspektā, tiek meklēti risinājumi jau esošajiem vardarbības izpausmes rezultātiem, tomēr problēmu nav iespējams atrisināt, balstoties uz tās sekām. Tradicionāli vardarbības prevencija tiek iedalīta trīs līmeņos: primārā, kuras mērķis ir vardarbības novēršana (vēl pirms tā notikusi); sekundārā, kura fokusējas uz neatliekamā reakciju jau notikušajā vardarbības faktā, piemēram, medicīniskās palīdzības sniegšana līdz ievietošanai stacionārā, neatliekamās medicīniskās palīdzības ārstu sniegtā medicīniskā palīdzība vai slimību ārstēšana, kas pārnēsājamas dzimumkontakta ceļā pēc izvarošanas; terciārā – dažādu veidu, ilgākā laikā veicamās medicīniskās palīdzības sniegšana vardarbības seku neitralizēšanai, tai skaitā rehabilitācija, reintegrācija, mēģinājumi mazināt indivīda traumu sekas. Pēdējo desmit gadu laikā Latvijā attīstījušies preventīvie pasākumi visos trīs līmeņos. Savukārt iedarbības līmeņi uz vardarbību ir šādi: vietējais ietekmes līmenis; nacionālais līmenis; globālais līmenis. ANO eksperti uzskata, ka problēmas atrisinājums ir jaunu zināšanu gūšana un apkopošana, inovatīvo metodiku pārbaudīšana, eksperimentālo projektu rezultātu analīze un dalīšanās pieredzē un informācijā ar mērķi mācīties un palielināt mūsu spējas un iespējas.²¹⁵ Vardarbība ir kompleksa problēma, tāpēc preventīvo pasākumu kopumam ir jābūt tādām, kas spējīgs reaģēt uz daudzveidīgām vajadzībām. Secināms, ka vardarbības pētniecībai nepieciešams daudzveidīgs raksturs. Ņemot vērā šo nodarījumu smagās un dažkārt neatgriezeniskās sekas, ļoti svarīgi pievērst uzmanību veiktajiem dzimumnoziegumiem.

²¹⁴ O'Mūra, M., Minton, S.Dž. Kā novērst vardarbību skolās. Rokasgrāmata skolotājiem un vecākiem. Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 2010, 12-13. lpp.

²¹⁵ Kane, J. Bērnu seksuālās izmantošanas novēršana, 2007, 6. lpp. (skatīts 10.03.2014.). Pieejams: http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/01_daphne_booklet_1_lv.pdf

2. SEKSUĀLĀ VARDARBĪBA KĀ PRETTIESISKAS UZVEDĪBAS FORMA

2.1. Seksuālās uzvedības modeļi, daudzveidība un izplatības vispārējs raksturojums

Citāda seksuāla orientācija, seksa objektu un formu daudzveidība intensīvi ienāk mūsu sabiedrības dzīvē. Demokrātiskās valstīs jēdziena „sabiedrības drošība” saturs ir orientēts uz publisko interešu aizsardzību, sabiedrības tikumības interesēs valstij ir tiesības reglamentēt aizliegumus dzimumattiecību sfērā. „Īpaša nozīme un specifiskas izpausmes formas ir dzimumeksesiem – prostitūcijai, homoseksuālismam, izvarošanām, seksuāli transmisīvajām slimībām, pornogrāfiska materiāla izplatīšana utt. Šīs un citas seksuālās uzvedības formas ietver sevī ne tikai negatīvus morāli tikumiskus elementus, bet atsevišķos gadījumos arī administratīvo pārkāpumu vai noziedzīgo nodarījuma sastāvus.”²¹⁶ Nedaudz ieskatoties seksuālās uzvedības modeļu daudzveidībā, precizējams jēdziens seksuālā uzvedība. Cilvēku seksuālā uzvedība visās sabiedrībās tiek virzīta un kontrolēta. „Funkcionālisti uzsver, ka cilvēku seksualitātes ievirzīšanai visās sabiedrībās tiek izmantotas tādas sociālās institūcijas kā laulība un ģimene.”²¹⁷ Laika gaitā, sabiedrībā kopumā tiek veidoti un realizēti seksuālās uzvedības un dzimumvajadzības apmierināšanas uzvedības modeļi. Dzimumdzīves tabu (pirmatnējais dzimumattiecību aizliegums asinsradnieku starpā, kā arī pirms pilngadības sasniegšanas) bija pirmatnējās sabiedrības izcils sasniegums, kas paātrināja tās locekļu garīgo un fizisko spēju attīstību.²¹⁸ Tiesību vēsturnieks Arveds Švābe, analizējot zemnieku tiesības, raksta, ka „mūsu zemnieku tiesības izvarošānu uzskata par smagāku nodarījumu nekā nonāvēšanu, jo pēdējo var izpirkt ar naudu, bet par pirmo paredzēts publiski tiesisks nāves sods.”²¹⁹

Cilvēka seksuālo uzvedību var definēt un izskaidrot ar terminiem – normāla seksualitāte, seksuālā deviance, seksuālas dabas traucējumi (seksuālās disfunkcijas, parafīlijas) un seksuālie noziedzīgie nodarījumi. Seksualitāte ir dabiska un neatņemama katra cilvēka un viņa dzīves daļa. Tas ir centrālais personības aspekts visas dzīves garumā, seksuālās izpausmes uzvedībā ir vērojamas visos vecuma posmos. Tiek izdalīti divi galvenie faktori, kas nosaka cilvēka seksuālo uzvedību: mantotais seksuālo reakciju modelis, kas ir attīstījies kā līdzeklis, lai nodrošinātu vairošanos, un kas ir daļa no katra indivīda ģenētiskā mantojuma, un sabiedrības ietekme uz indivīda seksualitāti

²¹⁶ Vilks, A. Deviantoloģija. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2001, 194. lpp.

²¹⁷ Turpat, 196. lpp.

²¹⁸ Ģimene / A. Studentes redakcijā. Rīga, Zvaigzne, 1985, 15. lpp.

²¹⁹ Švābe, A. Vecākās zemnieku tiesības. Rīga, Latvijas Skolotāju savienība, 1927, 48. lpp.

(savaldīšanās pakāpe vai cita veida ietekme, kas iedarbojas uz indivīdu).²²⁰ Pētnieces Dr. Sūzanna Sprečera un Dr. Katelīna Makkineja (*Susan Sprecher; Kathleen McKinney*) seksualitāti definē kā seksuāli pamudinošu uzvedību un reakciju, kā arī seksuālu attieksmi, iekāri, alkas un komunikāciju.²²¹ Seksualitāte ir būtisks cilvēka dzīves aspekts, kas ietver dzimumu, dzimtes identitātes un lomas, seksuālo orientāciju, erotismu, baudu, intimitāti un reproducēšanos. Seksualitāti izjūt un tā izpaužas caur domām, fantāzijām, vēlmēm, pārliecību, attieksmēm, vērtībām, uzvedību, darbību, lomām un attiecībām.²²² Seksualitāti ietekmē vairāku faktoru – bioloģisko, psiholoģisko, sociālo, ekonomisko, politisko, kulturālo, reliģisko un garīgo mijiedarbība. Bērnu seksuālo uzvedību var iedalīt trīs kategorijās: 1) vecumam atbilstoša seksuālā uzvedība, 2) izmainīta seksuālā uzvedība, 3) vecumam neatbilstoša seksuālā uzvedība.²²³ Seksologs Arturs Šulcs skaidro, ka seksualitāte ir arī attieksme pret sevi, attieksme pret otru, attiecībām, distanci, kā arī pasaules uzskats, kā mēs raugāmies uz šo dabisko procesu. Maza bērna acīs dzimumorgāniem, kreisās kājas īkšķim vai acij ir vienādi svarīga loma. Tie ir izziņas vērti. Nodibinājuma „Centrs Dardedze” vadītāja Laila Balode norādījusi, ka par bērnu normālu seksuālu uzvedību liecina vērojami starp bērniem, kuri ir viena vecuma un līdzvērtīgi fiziski attīstīti. Tā ir spontāna un nav plānota. Tā ir brīvprātīga (bērni ir piekrituši iesaistīties, nav izteiktas kauna izjūtas). To ir viegli pārtraukt, kad vecāki apstādina bērnu vai izskaidro drošības noteikumus.²²⁴

Bieži vien seksualitāte kļūdaini tiek asociēta tikai ar seksuālajām attiecībām vai seksuālām sajūtām. Seksualitātes jēdziens ir daudz plašāks, tās būtiskākie aspekti ir: 1) juteklība, sava ķermeņa apzināšanās un pieņemšana, spēja baudīt un pieņemt savu un cita cilvēka ķermeni kā fiziski, tā arī psiholoģiski, spēja uztvert pasauli (ķermeņa tēls, vajadzība pēc fiziskiem kontaktiem, fiziskā pievilcība un fantāzijas); 2) intimitāte un attiecības – spēja un vajadzība saņemt un dalīties emocionālā tuvībā ar citu cilvēku (rūpes par citiem, dalīšanās mīlestībā, emocionālā pieķeršanās un gatavība uzticēties); 3) seksuālā identitāte – seksualitātes, vīrišķības un sievišķības izpratne (dzimumlomas, seksuālā

²²⁰Gebhard, P.H. Human Sexual Behaviour. (skatīts 12.01.2014.).

Pieejams: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/537102/human-sexual-behaviour>

²²¹ Harvey, J.H., Wenzel, A., Sprecher, S. The Handbook of Sexuality in Close Relationships. Mahwah, New Jersey London, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 2004 p. 3.

²²² Sexual Health: A public health challenge in Europe. WHO Regional Office for Europe, 2011. (skatīts 05.03.2015.). Pieejams: http://www.europeansexology.com/files/WHO_2011.pdf

²²³ Vardarbības un diskriminācijas mazināšana bērnu un jauniešu vidū. Rokasgrāmata darbam ar bērniem un jauniešiem. Latvijas Sarkanā Krusta Jaunatne, 2012, 24. lpp.

²²⁴ Balode, L. Seksuālā attīstība un seksuālā vardarbība, problēmas un risinājumi. Prezentācija. (skatīts 05.03.2015.). Pieejams: www.bti.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/Sex_vd...

orientācija, dzimuma aizspriedumi), seksuālā veselība; 4) seksualizācija – seksualitātes izpausmes kavējošais, negatīvais aspekts, izprotams kā seksuāla iespaidošana, vardarbība.²²⁵ Pamatota ir tiesību jomas autoritātes P. Minca norāde, ka dzimumtieksmes – kurās daba ietvērusi cilvēka cilts atjaunošanās nepārtrauktību – kā katrs instinkts – var krist pārmērībā un izvirst. Lai to ievirzītu pienācīgās robežās, gudrā daba vispirms līdzās tām nolikusi kauna instinktu un saistījusi ar viņu pārmērību veselībai kaitīgās sekas.²²⁶ Profesors A. Milts raksta „ja cilvēki nav kulturāli un tikumīgi, nav iespējams [...] nedz panākt uzplaukumu sociālajā dzīvē, nedz īstenot pat labus likumus. Morāla personība [...] nav nekas cits kā saprātīgas būtnes brīvība, kas pakļaujas morāliem likumiem (psiholoģiska personība ir tikai spēja apjēgt sevis pašas identitāti dažādos savas eksistences stāvokļos).”²²⁷ Austriešu zinātnieks Konrāds Zaharijs Lorencs (*Konrad Zacharias Lorenz*)²²⁸ norādījis, ka morāle ir kompensējošs mehānisms, kas vada mūsu instinktus funkcionāli pierastā sistēmā, kādu prasa sabiedrības dzīve. Aiz morāles stāv emocionālais fons, kas rada vērtību apziņu. Kultūras tradīcijas, ierastas cilvēka bezapziņā, darbina viņa uzvedību un rada mīlestību, draudzību un arī naidu. Nepārprotami, ka „sociālo normu zināšana dod iespējas ikvienam veidot pēc iespējas optimālāku uzvedības modeli, izvairīties no novirzēm uzvedībā un izvairīties no negatīvajām sekām.”²²⁹

Pastāv daudzas seksuālās novirzes jeb parafīlijas – neparasto seksuālo objektu izvēle vai izkropļota seksuālā darbība (tai skaitā seksuālās izvirtības – perversijas). Par seksuālo perversiju (lat. *perversio sexualis*; *perversus* – apgriezts, ačgārns, *sexus* – dzimums) sauc pretdabisku, slimīgu tieksmi, it īpaši seksuālajā jomā; novirzi no normas, izkropļojumu.²³⁰ Viena no nežēlīgākajām un smagākajām novirzēm ir bērnu atzīšana par seksuālo vajadzību apmierināšanas objektiem. Bērni, apzinoties vai pat neapzinoties savu dzimumpiederību, tiek izmantoti seksuālo vajadzību apmierināšanai gan vardarbīgi, gan arī, izmantojot viņu infantilismu, nepietiekamo pieredzi, paaugstinātu interesi par vēl nepieredzēto un neizjusto utt.²³¹ Pamata seksuālās novirzes (parafīlijas) ir aprakstītas „Starptautiskajā slimību klasifikācijā”²³² diagnožu grupā *F65*, kuri tiek uzlūkoti kā

²²⁵ Kondrāte, I., Kuņicka, I., Rocēna, I., Jātniece, I. Pusaudzēm par intīmo. Rokasgrāmata skolotājiem. ANO Attīstības programma. Izglītības un zinātnes ministrija, 2003, 79. lpp.

²²⁶ Mincs, P. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, AS „Rota”, 1939, 276. lpp.

²²⁷ Milts, A. Ētika. Personības un sabiedrības ētika. Rīga, Zvaigzne ABC, 2000, 12, 15. lpp.

²²⁸ Лоренц, К. Агрессия (так называемое „зло”). Москва, Издательская группа „Прогресс”, 1994, с. 247.

²²⁹ Vilks, A. Deviantoloģija. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2001, 58. lpp.

²³⁰ Svešvārdu vārdnīca / autoru kolektīvs. Rīga, izdevniecība „Avots”, 2008, 647. lpp.

²³¹ Vilks, A. Citāda, apzināmais, bet – vai pieņemamais? Tolerances robeža // Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskie raksti 2013. Rīga, RSU, 2014, 82. lpp.

²³² angļu: ICD-10 International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems: Klase V — Psihiskie traucējumi un uzvedības traucējumi, Personības traucējumi un uzvedība brieduma vecumā, Seksuālo

psihiskie traucējumi – slimības. Piemēram, raptofilija – dzimumtieksmes traucējumi, kad seksuālā apmierinājuma gūšana iespējama tikai, realizējot vardarbīgu dzimumaktu. Šajos gadījumos cilvēkam nepieciešama ārstēšana. Vācu psihiatrs Ričards fon Krafts-Ebings (*Richard von Krafft-Ebing*) jau 1886. gadā, norāda uz vienu no dzimuma patoloģijām – hiperestēziju.²³³ Tiek vērsta uzmanība uz nekontrolējamu dzimumtieksmi un pastāvīgu vēlmi, kas viennozīmīgi tiek atzīta par slimīgu, jo nav vairs būtiski, kas ir to apmierināšanas subjekts, bet gan tas, ka tās ir jāapmierina. „Viena no būtiskām anomālijām dzimumdzīvē ir nenormāla tieksme pēc dzimumakta un no tā izrietošu stipru un īstu nepieciešamību apmierināšanu pēc dzimumtieksmes.”²³⁴ Zinātnieki uzskata, ka parafiliju slimniekiem parasti izpaužas vairākas novirzes dažādos dzīves posmos. Savu maksimumu šādas izpausmes sasniedz 15–25 gadu vecumā, tad pakāpeniski mazinās. Mūsdienās līdzās citām atkarībām jeb adīcijām tiek runāts par seksuālo atkarību (*sexual addiction*). Seksuālo atkarību pēta ASV un Krievijā. Statistika ASV parāda, ka neliels procents koledžas studentu cieš no seksuālās atkarības. Pamatā seksuāla atkarība novērota pieaugušajiem, apmēram 12 miljoniem cilvēku. Amerikāņu pētnieku grupa,²³⁵ desmit gadus pētot seksuālo atkarību, atklāja, ka 8% vīriešu un 3% sieviešu ir seksuāli atkarīgi. Par seksuālo atkarību var runāt tikai tad, kad izpaužas uzmācība (kompulsivitātes) elementi un pilnīga seku ignorēšana. Šis raksturojums attiecas uz gadījumiem, kad cilvēka uzvedībā var saskatīt jebkurai atkarībai tipiskas pazīmes: nespēju kontrolēt impulsus, šajā gadījumā seksuālos, turklāt laika gaitā seksuālie impulsi izpaužas arvien biežāk.²³⁶ Īstenībā seksuālo problēmu ārstēšanā specializējušos terapeitu vidū nav pilnīgi nekādas vienprātības, kā varētu diagnosticēt seksa atkarību. Seksuālā atkarība izpaužas dažādos veidos. Lielai daļai atkarīgo vīriešu tā ir kompulsīva (uzmācīga) masturbācija, neizvēlīgi dzimumsakari („ar ko pagadās”), sekss ar prostitutām, grupveida sekss, kā arī īpaši augsts dabisku seksuālo kontaktu vajadzības līmenis – vairākas reizes diennaktī, bez brīvdienām.²³⁷ Vairāki ASV

priekšrocību traucējumi

²³³ Izcelsme *hiper* + sengrieķu *aisthēsis* ‘sajūta’, kāda maņu orgāna, it īpaši ādas, pārmērīgs jutīgums. Svešvārdu vārdnīca/autoru kolektīvs. Rīga: izdevniecība „Avots”, 2008, 322. lpp.

²³⁴ Крафт-Эбинг, Р. Половая психопатия. Москва: Республика, 1996, 9. Гиперестезия (болезненно повышенное половое влечение)

²³⁵ Sexual Addiction. (skatīts 23.12.2014.). Pieejams:

http://www.medicinenet.com/sexual_addiction/page2.htm#what_is_sexual_addiction_and_what_are_the_types_of_sexual_addiction

²³⁶ Pētnieki secina, ka lielākajā daļā atkarības gadījumu tās ir vardarbības vai seksuālās uzmākšanās akta sekas, kas piedzīvots bērnībā vai pusaudža vecumā.

²³⁷ Lāce, D. Seksuālās atkarības valgos. Psihologijas Pasaule, 2006.gads 19. jūnijs (skatīts 27.06.2013.). Pieejams: <http://www.psihologijaspasaule.lv/>; Sexual Addiction. (skatīts 23.12.2014.). Pieejams: http://www.medicinenet.com/sexual_addiction/page2.htm#what_is_sexual_addiction_and_what_are_the_types_of_sexual_addiction

pētnieki uzskata, ka par seksuālo atkarību var runāt gadījumā, kad uzvedību raksturo šādas pazīmes: 1) nespēja kontrolēt seksuālos impulsus; 2) ir vērojamas uzvedības izraisītas negatīvas sekas, kaut pats atkarīgais to noliedz; 3) rodas grūtības citās dzīves jomās (visbiežāk ģimenē un darbā); 4) laika gaitā seksuālie impulsi izpaužas arvien biežāk; 5) atturēšanās periodam raksturīgi abstinences simptomi (fiziski un psihiski grūts stāvoklis).²³⁸ Psihologe Šarlote Kazla (*Charlotte Kasl*) grāmatā „Sievietes, sekss un atkarība: meklējot mīlestību un varu”²³⁹ norāda uz to, ka hiperseksuālas sievietes soļo pa apburto loku. Seksuālās uzvaras viņām nepieciešamas, lai izjustu savu varu, taču tajā pašā laikā vajadzība pēc maiguma un saskarsmes, paliek neapmierinātas. Praktiskā psihologe Diāna Lāce pēc pieredzes secina, ka ķīmiski atkarīgajiem (alkohols, narkotikas) bieži vērojamas arī seksuālās atkarības pazīmes, taču šajos gadījumos profesionāli strādā ar „smagāko” – ar vielu atkarību. Mūsdienās par jaudīgu seksuālo atkarību stimulējošu faktoru ir kļuvis internets – neierobežotās pieejamības un resursu dēļ. Interneta pievilcība slēpjas vairākās atkarīgam cilvēkam būtiskās lietās, piemēram, tur ir atrodams bagātīgs materiāls fantāzijām – iztēlē tiek radīts savs „sapņu” tēls, ideāls sekss partneris; anonimitāte – sev var piešķirt dažnedažādus pievilcīgus raksturojumus; jebkurā mirklī iespējams nomainīt seksuālo objektu, izvēloties dažādus „virtuālā sekss” partnerus.²⁴⁰

Starptautiskajā slimību klasifikatorā (SSK-10) ir iekļauti šādi seksuālās izvēles traucējumi²⁴¹ – fetišisms (baudkāres satraukums, redzot atsevišķas miesas daļas vai apģērba gabalus, vai arī tos skatot tikai iedomās), fetišiskais transvestīcisms, ekshibicionisms, pedofilija, sadomazohisms, nekrofilija.²⁴² Vojāristi, ar nolūku gūt seksuālu apmierinājumu, vēro citus cilvēkus, parasti svešiniekus, kuri ir atkailinājušies, veic kādas seksuāla rakstura darbības un kuri paši nezina, ka tiek novēroti. Pastāv arī citas retāk sastopamas seksuālās deviācijas: saliomānija, polucionisms, viziorisms, nekrofetišisms, autoerotisms, infibulācija, klizmafilija, zoofilija, pigmalionisms, urofilija.

²³⁸ Lāce, D. Seksuālās atkarības valgos. Psiholoģijas Pasaule, 2006.gads 19. jūnijs (skatīts 27.06.2013.). Pieejams: <http://www.psihologijas pasaule.lv/>

²³⁹ Kasl, C. *Woman, Sex and Addiction: A Search for Love and Power*. New York, Ticknor & Fields, 1989, p.19.

²⁴⁰ Lāce, D. Seksuālās atkarības valgos. Psiholoģijas Pasaule, 2006.gads 19. jūnijs (skatīts 27.06.2013.). Pieejams: <http://www.psihologijas pasaule.lv/>

²⁴¹ Slimību profilakses un kontroles centrs. (skatīts 20.06.2013.).

Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/ssk/index60e0.html?p=24%2C5%2C82>

²⁴² Dr.med. A.Forels norādījis, ka daži indivīdi seksuāli apgāna līkus, kurus tie saplosa un sagraiza, ar to satraukdami savu kaislību, šādu indivīdu vidū ir daudzi idioti un garā vāji cilvēki. Dažreiz ir runa par simbolisku vai fetišisku sadismu, kas viņiem atvieto dzīvu cilvēku mocīšanu. – Forels, A. Dzimumu jautājums. II. Rīga, Argonautu izdevums, 1930, 108-109. lpp.

Izplatītākās seksuālās deviācijas ir fetišisms; transvestisms; zoofilija; pedofilija.²⁴³ Specifisks, bet visai izplatīts ir pedofilais vizionisms – seksuālas baudas gūšana, vērojot videoierakstus, kuros attēlots dzimumakts vai citas seksuāli sadistiskas izdarības ar bērnu; gerontofilija; nekrofilija; ekshibicionisms; mazohisms un sadisms.²⁴⁴ Seksuālo noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanas vispārējās īpatnības nosaka, ka personām, kuras īsteno seksuālos noziedzīgos nodarījumus pret mazgadīgajiem, līķiem vai dzīvniekiem, pielietojot situācijai neadekvātu vardarbību vai publiski atkailinot dzimumorgānus, gandrīz vienmēr piemīt noturīgas psihiskās dzimumdziņas novirzes.²⁴⁵ Tātad parafilijas tiek dēvētas par noturīgām seksuālām fantāzijām, kas saistītas ar: *dažādiem nedzīvjiem priekšmetiem, *ar otra cilvēka ciešanām vai pazemojumu, *ar dzīvniekiem. Analizējot atšķirīgās novirzes, var norādīt ne tikai uz sadisma un pedofījas sociālo bīstamību, bet savā veidā attiecināt arī uz ekshibicionismu.²⁴⁶ Piemēram, *Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas spriedums par ekshibicionistisku rīcību. Cietušās liecināja: sveša vīrieša rīcība (dzimumlocekļa atsegšana un onanēšana), viņas nobiedējusi, bijis ļoti nepatīkami, neērti, sabojāts garastāvoklis, viņām liegta iespēja normāli atpūsties, sauļoties un peldēties.*²⁴⁷

Pēc dažādu pētījumu rezultātiem atšķirīgi novērtējama seksuālās deviācijas izplatība cilvēku starpā. Piemēram, Austrijas pētnieku izpētē no 105 dzimumnoziedzniekiem 18 (17,1%) bija diagnosticēts seksuālais sadisms (*Mokros et*

²⁴³ Pedofilija [lat. *paedophilia*, gr. *pais (paidos)* `zēns, bērns` + *philia* `mīlestība`] – seksuāla novirze – dzimumtieksme pret bērniem. Svešvārdu vārdnīca, 636. lpp. Pedofili parasti tiek definēti kā 16 vai vairāk gadus vecas personas, kas izjūt dzimumtieksmi pret nepilngadīgām personām vai bērniem, kas ir vismaz piecus vai vairāk gadus jaunāki par personu, kam piemīt šī dzimumtieksme. Pedofilijas iedalījums: Infantoofilija – dzimumtieksme pret zīdaiņiem. Hebefilija – dzimumtieksme pret personām vecumā no 11–14 gadiem. Efebofilija – dzimumtieksme pret personām vecumā no 15–19 gadiem. Pedovestītisms – seksuālais uzbudinājums no ģērbšanās bērnu drēbēs. Teleiofilija – dzimumtieksme pret pieaugušajiem. Pederastija – homoseksuālu dzimumaktu veikšana ar 12–18 gadus veciem puisiem. – Rokasgrāmata darbam ar bērniem un jauniešiem „Vardarbības un diskriminācijas mazināšana bērnu un jauniešu vidū”. Latvijas Sarkanā Krusta Jaunatne, 2012, 21. lpp.

²⁴⁴ Sadismā Z. Freids saskata destruktivitātes formu, kurā gūst baudu pašā mocīšanās, spīdzināšanas vai postīšanas aktā, lai gan aprakstīja to kā īpašu seksuālās baudas un neseksuālā nāves instinkta sakausējumu. Sadisti spīdzina, dara to cītīgi, uzmanīdami sava upura sajūtas, un pastiprina mocības, lai palielinātu upura sāpes, apzināti izraisa sāpes un šausmas. – Veitnere, I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 12. lpp.

²⁴⁵ Noziegumu izmeklēšanas metodika / prof. A.Kavaliera vadībā. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 2000, 69-70. lpp.

²⁴⁶ Pieņemts uzskatīt, ka ekshibicionisti nav sociāli bīstami, nav agresīvi, neizvaro savu upuri un nav tendēti izdarīt citus nodarījumus. Tai pašā laikā ir pētījumi, kuru rezultāti atklāj, ka šo kategoriju noziedznieki nemaz nav tik miermīlīgi: pētnieks O.P. Dosts vienpadsmit izvarotājiem anamnēzē konstatējis agrākus savu ģenitāliju atkailināšanu. P. Grasbergs, pētot 25 gadu laikā par ekshibicioniskām darbībām ($N=220$) noformētos protokolus, konstatēja, ka 12% no aizturētām personām, vēlāk bija apsūdzēti par smagiem seksuāliem nodarījumiem (iekļaujot seksuālo uzbrukumu), bet 25% nebija saistītas ar vardarbīgiem seksuāliem pārkāpumiem. D. Kabanis, veicot padziļinātu izpēti, izslēdza pārliecību par viņu nekaitīgumu. Pētnieks atsaucās uz seksuālām slepkavām, kuru noziedzīgā pieredze iesākās ar savu ģenitāliju demonstrēšanu. A. Konzijs konstatēja, ka desmitā daļa ekshibicionistu bija uzsākuši vai nopietni apsvēruši izvarošanas izdarīšanu, apmēram piektā daļa iepriekš bija apcietināti par vardarbīgiem seksuāliem noziedzīgiem nodarījumiem. – Мастерс, У., Джонс, В. Основы сексологии. Москва, Мир, 1998, с. 415.

²⁴⁷ Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2013.gada 12.septembra spriedums, lieta Nr.11096167011. (skatīts 18.06.2014.). Pieejams: <http://www.tiesas.lv/nolemumi>

al.).²⁴⁸ Jāatzīmē, ka pēc krievu ekspertu aprēķiniem starp personām, kas ir izdarījušas seksuāla rakstura nodarījumus, lielāko daļu, 71±4%, veidoja pacienti ar specifiskiem un organiskiem personības traucējumiem. Vīriešiem ar garīgo atpalcību, kas veidoja 14±3%, bieži novēroja sadismu, viens no viņiem bija paveicis seksuālo slepkavību. Seksuālie noziedzīgie nodarījumi, kurus izdarījušas personas ar alkohola atkarības sindromu (10±3%), atšķīrās ar rupjību un pret dabiskumu (pedofiliju ar saviem bērniem, incests ar māti). Pacienti ar šizofrēnijas traucējumiem 6±2%, bija veikuši sadistiskas izvarošanas, tostarp nepilngadīgo, netiklas darbības, seksuālas slepkavības.²⁴⁹ Apkopojot Krievijas speciālistu veiktos izpētes rezultātus, seksuālajās perversijās dominē: 53% sadisms, 23,5% pedofilija, 15,7% ekshibicionisms. Turklāt daudziem seksuāliem varmākām anamnēzē ir novērojama kāda patoloģija bērnībā – smagas dzemdības (72,6%), nediagnosticēta simptomātikā – tāda kā urīna nesaturēšana, runāšana miegā, mēnessērdzība (64,7%), dzimuma identitātes traucējumi u. tml.²⁵⁰ Saskaņā ar vairāku pētnieku pētījuma rezultātiem sadisms izpaužas 5% vīriešu un 2% sieviešu starpā, mazohisms – 2,5% vīriešu un 4,6% sieviešu, transvestisms – 1% cilvēku (25% gadījumos tam ir homoseksuāls raksturs). Apmēram vienam no desmit piemīt spēcīgas sadomazohistiskas tieksmes.²⁵¹ Speciālisti atzīst, ka Latvijā nekrofilija ir diezgan reta parādība. Piemēram, *zināms gadījums, kad pagājušā gadsimta 50. gadu beigās kādā Rīgas kapličā bija seksuāli izmantotas 80 gadus vecas sievietes mirstīgās atliekas. Apgānītais līķis ticis atrasts zārkā ar visiem pierādījumiem, kādi mēdz būt pēc dzimumakta.* Zoofilija ir tā pati varas izmantošana – agresija pret neaizsargātu seksuālo objektu. Ir arī tieksme uz veciem cilvēkiem – gerentofilija. Viņus uzbudina krunkas un ar vecumu saistītās izmaiņas. Pasaulē saskaņā ar starptautisko slimību klasifikatoru, seksuālās perversijas tiek uzskatītas par specifiskiem motivācijas traucējumiem, kuri nereti izraisa noziedznieka gribas brīvības zudumu un izvēles trūkumu seksuāla nodarījuma izdarīšanas brīdī. Nav nejaušība, ka attīstoties demokrātijai, kriminālsodāmo seksuālo nodarījumu loks sašaurinās.²⁵² Piemēram, ilgu laiku homoseksualitāte tika atzīta par slimību vai novirzi un bija paredzēta

²⁴⁸ Pflugrad, D.M, Allen, B.P. Identifying Sadists Among Female Sexual Offenders Using the Cumulative Scale of Severe Sexual Sadism. (skatīts 08.03.2015.). Pieejams: <http://www.sexual-offender-treatment.org/116.html>

²⁴⁹ Дышлево, А. Ю. Агрессия как форма противоправного сексуального поведения. (skatīts 12.09.2014.). Pieejams: <http://www.psychiatry.ua/articles/paper102.htm>

²⁵⁰ Pētījums Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem (kopsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem).

²⁵¹ Bullough, V.L. Sexual variance in society and history. Wiley, 1976, Viii, p.133; Sex and Society. Part III. London, Marchall Cavendish Coporation, p. 2010, p. 735.

²⁵² Noziegumu izmeklēšanas metodika / prof. A.Kavaliņa vadībā. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 2000, 65. lpp.

kriminālatbildība par labprātīgām homoseksuālām attiecībām starp pieaugušām personām. Senebrejiem par homoseksuālismu bija paredzēts sods: „ja vīrietis kopojas ar vīrieti, kā mēdz kopoties ar sievieti, tad tie abi ir izdarījuši nešķīstu apgānīšanos, kā vienam, tā otram ir jāmirst, lai viņu asinis paliek uz viņiem (Trešā Mozus 20:13).”²⁵³ Kaut no senatnes aizliedz homoseksuālus kontaktus, šāda tieksme un uzvedība sastopama visos laikmetos un visās sabiedrībās. Piemēram, Alfrēds Kinsijs (*Alfred Kinsey*) 1948. gadā publicētajā grāmatā „Vīriešu seksuālā uzvedība” (*Sexual Behavior in the Human Male*) norāda, ka 37% aptaujāto vīriešu kaut reizi bijuši homoseksuāli sakari (10% vīriešu lielākā vai mazākā mērā ir homoseksuāli).²⁵⁴ PVO 1992. gadā svītvoja homoseksualitāti no starptautiskā slimību saraksta, tomēr tas nav mazinājis homofobijas izplatību pasaulē. EP rezolūcijā 76 pasaules valstis, kurās homoseksualitāte ir pasludināta par nelikumīgu, tostarp 38 Āfrikas valstis, aicinātas atcelt homoseksualitātes kā noziedzīga nodarījuma statusu.²⁵⁵ Vienlaikus attīstās arī jaunas iniciatīvas, ko varam nosaukt par seksuālās vardarbības atzīšanu. Kustība „Martain” un politiskā partija „Žēlsirdība, brīvība un daudzveidība” cīnās par to, lai seksuālās attiecības leģitīmi varētu uzsākt jau no 12 gadu vecuma, par legalizāciju seksuālajās attiecībās ar dzīvniekiem, kā arī par bērnu pornogrāfijas neierobežošanu.²⁵⁶ Pasaulē ir reģioni, kuros bērnu seksuālā izmantošana ir normāla parādība un kurus ir iecienījuši tūristi bērnu seksuālai izmantošanai.

Seksuāla rakstura aizskārumi ir smaga un delikāta tēma, kuri izraisa visnelabvēlīgākās sekas un visbiežāk rūpīgi tiek slēpta un noklusēta. Seksuāli agresīvas uzvedības izplatība sabiedrībā joprojām ir prioritārs problēmjautājums. Tā nodara kaitējumu ne tikai otras personas seksuālai veselībai, bet arī dzīves kvalitātei un labklājības pamatam, kas ietver pilnīgu fizisku, garīgu un sociālu labklājību. PVO norādījis, ka ar seksuālo veselību ir saprotama pilnīga fiziska, garīga, sociāla labklājība saistībā ar cilvēka seksualitāti; pozitīva, respektējoša pieeja seksualitātei un seksuālajām attiecībām; tiesības

²⁵³ Bībele. Vecās un jaunās derības svētie raksti. Bībeles sabiedrība, 1991, 134. lpp.

²⁵⁴ Saskaņā ar 2013. gada veselības aptaujas rezultātiem ASV no 34577 respondentiem vecumā no 18 gadiem 96,6% respondentu sevi atzina kā heteroseksuālu, 1,6% kā geju vai lesbieti un 0,7% kā biseksuālu. 2011. gada pētījumā, ko veica Gerijs Geitss (*Gary Gates*), tika konstatēts, ka 9 miljoni amerikāņu, jeb 3,8 % no ASV iedzīvotāju kopskaita sevi atzina par lesbiet, geju, biseksuālu vai transvesfītu. Health Survey: About 2 Percent Of Americans Are Gay Or Lesbian (skatīts 11.01.2015.). Pieejams: http://www.huffingtonpost.com/2014/07/15/health-survey-americans-gay_n_5587696.html?ncid=fbcklnkushpmpg00000050

²⁵⁵ Eiropas Parlamenta 2012. gada 5. jūlija rezolūcija par vardarbību pret lesbietēm un lesbiešu, geju, biseksuālu, transpersonu un starpdzimuma personu (LGBTI) tiesībām Āfrikā (2012/2701(RSP)). (skatīts 09.08.2012). Pieejams: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0299+0+DO>

²⁵⁶ The "Charity, Freedom and Diversity Party" – Dutch Child Sexual Abusers Launch Political Party. (skatīts 07.08.2014.). Pieejams: <http://alessandrareflections.wordpress.com/2006/05/30/the-charity-freedom-and-diversity-party-dutch-child-sexual-abusers-launch-political-party/>

uz patīkamu un drošu seksuālo pieredzi, bez piespiešanas, diskriminācijas vai vardarbības.²⁵⁷ Komisijas ziņojumā par Daphne programmu norādījusi, ka attiecībā uz darbības jomām seksuālā vardarbība visās tās formās ir viena no lielākajām prioritātēm (seksuāla vardarbība 17%, seksuāla izmantošana komerciālos nolūkos 8%, sieviešu un bērnu tirdzniecība 7%). Nākamā joma pēc nozīmības ir dzimumu/ģimenes vardarbība (dzimumu vardarbība 8%, vardarbība ģimenē 7% un vietēja rakstura vardarbība 11%). Internets un bērnu pornogrāfija arī ir nozīmīgs faktors, sasniedzot 6%. Liela loma pieder sociālo attiecību veidiem, ko piedāvā plašsaziņas līdzekļi. Pagājušā gadsimta sešdesmito gadu beigās ASV pētījumu rezultāti parādīja, ka televīzijā no desmit raidījumiem deviņos ir vardarbību atainojošas ainas. Jāsecina, ka šodien informācijas telpa arvien vairāk ietekmē sabiedrības uzvedību. Plašsaziņas līdzekļos, kino, televīzijas ekrānos un globālajā tīmeklī jeb kibervidē vardarbīgu ainu izplatība nav retums, turklāt redzētās vardarbības ietekme ir nenoliedzama. Amerikāņi ir izpētījuši, ka bērns līdz 18 gadu vecumam televīzijā vidēji ir redzējis 200 000 epizožu ar vardarbību. Turklāt vardarbīga ir ne tikai redzamā bilde, bet arī skaņa.²⁵⁸ EESLK atzinumā²⁵⁹ traktēts, ka vardarbība televīzijā un vardarbības atspoguļošana atsevišķu plašsaziņas līdzekļu programmās, kā arī videospēles nepilngadīgajiem veicina tādas vērtību sistēmas rašanos nepilngadīgo vidū, kurā vardarbība tiek uzskatīta par pieņemamu uzvedības izpausmi.

Seksuālā vardarbība ir sarežģīta un daudzveidīga sociāla negatīva parādība, kas notiek katrā kultūrā, pasaules valstī un visos sabiedrības slāņos. Dzimumnoziedzumi skar abu iesaistīto personu – noziedznieka un cietušā – dzimumdzīvi, kas ir visintīmākā, visslēptākā un apkārtējiem vismazāk apzināmā dzīves sfēra. R. fon Krafts-Ebings (*Kraft-Ebing*) apgalvoja, ka seksuālās agresijas pamatā ir nepārvarama vēlme apmierināt savu dzimumtieksmi. Mūsdienu skatījumā seksuāla rakstura nodarījumi atspoguļo vēlmi dominēt, fiziski apspiest upuri, realizēt pārkāpumu, savienojoties ar nicinājumu un riebumu. Profesors Roberts Prentki (*Robert A. Prentky*) izdala agresīvo personu īpatnības biogrāfijā, personībā un uzvedībā: tā ir cieša saikne ar māti un vienlaicīgi ar necieņu pret tās personību; bailes no tēva; nespēja nodibināt ilgstošas tuvas attiecības; seksuālās sfēras

²⁵⁷ Pētījums „Latvijas iedzīvotāju reproduktīvā veselība”. Pārskats par trim pētījuma posmiem: 1997, 2003, 2011. (skatīts 19.11.2013.).

Pieejams: http://www.papardeszieds.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=198:ptniecibas-projekts-latvijas-iedzivotju-reproduktivs-veselbas-ptjums&catid=1:projekti&Itemid=4

²⁵⁸ Gunter, B., Harrison, J., Wykes, M. Violence on Television: Distribution, Form, Context, and Themes. L. Erlbaum Associates, 2003, p. 25.

²⁵⁹ Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas Atzinums par tematu „Jauniešu likumpārkāpumu novēršana, likumpārkāpumu, ko izdarījuši nepilngadīgie, izskatīšana, un nepilngadīgo tiesvedības sistēmas nozīme Eiropas Savienībā” (2006/C 110/13). (skatīts 10.01.2014.). Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006IE0414:LV:HTML>

nodalīšana no juteklības; seksuālais egocentrisms; seksuālo kontaktu agresīva forma; juceklīgums. Vairāku pētnieku (*Koss, Gidycz, Wisniewski*) izpētes rezultāti norādījuši uz plašo seksuālās agresijas un seksuālās viktimizācijas izplatību: 14,4% – seksuāls kontakts; 11,9% – seksuāla piespiešana; 12,1% – izvarošanas mēģinājums; 15,4% – izvarošana. Vairāk nekā 25% vīrieši pieļāva kādu seksuālās vardarbības formu.²⁶⁰ Dr. Elberts Leighs (*Elbert H. Leigh*) atzīmē, ka noziedzīgu seksuāla rakstura uzvedību var noteikt šādi faktori: intoksikācija – akūta alkohola intoksikācija, patoloģiskais dzērums, hronisks alkoholisms, narkomānija; psihiskie traucējumi – psihozes, personības traucējumi, ģimenes un pāra attiecību psihogēni; organiskas izcelsmes bojājumi – epilepsija, galvas smadzeņu akūts bojājums, pēctraumu stāvoklis.²⁶¹

Seksuālās vardarbības jēdziens ir daudzveidīgs.²⁶² PVO seksuālo vardarbību formulējusi kā jebkuru seksuāla rakstura darbību, mēģinājumu veikt seksuālu aktu, izmantojot piespiešanu vai draudus jebkādās attiecībās. Seksuālā vardarbība galvenokārt ir varas un kontroles pārkāpums, kas var skart jebkuru personu, neatkarīgi no vecuma, etniskās un rasu piederības vai ekonomiskā statusa. Bieži kā sinonīmi tiek lietoti termini izvarošana, seksuāla izmantošana, seksuāls uzbrukums. Tomēr terminu nozīme var atšķirties dažādu valstu mērogos, saturēt diferencētas medicīniskās, sociālās vai juridiskās nozīmes, (dzimumbrieduma un laulību noslēgšanas vecums, u.c.). Piemēram, izvarošana – tīša vagīnas, ānusa vai mutes penetrācija ar locekli, kas notikusi bez cietušā piekrišanas (*Sexual Offences Act 2003*).²⁶³ Definējot izvarošanu kā piespiedu vaginālus, anālus vai orālus dzimumsakarus, Nacionālajā ziņojumā par vardarbību pret sievieti atklāts, ka galvenokārt izvarošanā cieš jaunietes – 21,6% ziņots par cietušo, kas jaunāka par 12 gadiem, 32,4% vecumā no 12 līdz 17 gadiem, 29% no 18 līdz 24 gadiem un 16,6% vecākas par 25 gadiem. Vairāk nekā puse (54%) seksuālo vardarbību piedzīvojušas vecumā līdz 18 gadiem.²⁶⁴ Igaunijas cietušo pārskatā secināts, ka no seksuālās uzmākšanās (*sexual harassment*) 0,3% gadījumu cietušas sievietes, kas vecākas par 60 gadiem (0,8% gadījumu

²⁶⁰ Baron, R.A., Richardson, D.R. Human Aggression. New York, Springer, 1994, p. 283.

²⁶¹ Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, с. 99.

²⁶² Seksuālā vardarbība ir kontakts, kura laikā viens indivīds pret savu gribu izmanto kāda cita seksuālo vajadzību apmierināšanai. – Poudziņas, I. „Novēršana, aizsardzība un reaģēšana uz vardarbības pret sievietēm gadījumiem: no normatīvajiem aktiem līdz to efektīvai piemērošanai” (skatīts 04.08.2014.). Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/poidzunas_pres.pdf; Seksuāla vardarbība (otra aizskaršana intīmās vietās, kad otrs to nevēlas, iesaistīšana seksuālās darbībās un tiešos seksuālos kontaktos, kā arī apsaukšana, izmantojot seksuālas nozīmes vārdus). Vardarbība. Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=527>; Seksuāls kontakts, kuru varmāka mēģina veikt vai kurš veikts, izmantojot spēku, draudus vai pierunāšanu. Pieejams: <http://skapis.eu/jauniesi/vardarbiba/seksuala-vardarbiba/>

²⁶³ Brown, J.M., Walklate, S.L. Handbook on Sexual Violence. New York, Routledge, 2012, p. 162.

²⁶⁴ Tjaden, P., Thoennes, N. Prevalence, Incidence, and Consequences of Violence Against Women: Findings From the National Violence Against Women Survey. (skatīts 15.07.2013.). Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles/172837.pdf>

vīrieši), vecuma grupā no 50 līdz 59 gadiem – 2,6% sieviešu (1,6% vīriešu).²⁶⁵ Pamatā tiek apskatītas piecas seksuālās vardarbības klases: seksuālā uzmākšanās (*sexual harassment*); vardarbība ģimenē (*domestic violence*); vajāšana/izsekošana jeb stalkerisms (*stalking*); izvarošana (*rape*); un slepkavības seksuālu motīvu dēļ (*sexual murder*).²⁶⁶ Seksuāla vardarbība var izpausties gan netiešos, gan tiešos seksuālos kontaktos, gan kā personas seksuālā ekspluatācija – pārdošana vai iesaistīšana seksuālu pakalpojumu sniegšanā vai pornogrāfiska materiāla ražošanā. Vardarbīgas seksuāla rakstura darbības izpaužas daudzveidīgi:²⁶⁷

- izvarošana vai vardarbība dzimumtieksmes apmierināšana laulībā, vai attiecībās sākuma stadijā (randiņu laikā). Izvarošana satikšanās laikā (*date rape*) ir vardarbīgs dzimumsakars brīvprātīgas sociālās saskarsmes laikā. Upuris un vainīgā persona ir pazīstami, pavada kopā laiku. Statistikas apkopojumi no dažādām valstīm liecina par to, ka gandrīz piektā daļa vidusskolnieču ir ziņojušas par fizisku vai seksuālu vardarbību randiņā. Pētnieku Idas Džonsones un Roberta Siglera (*Ida M. Johnson and Robert Sigler*) pētījumā konstatēts, ka 13,3% koledžas sievietes bija izvarotas satikšanās laikā.²⁶⁸ Viktimizācijas pētījums atklāja, ka seksuālā viktimizācija tā sauktajās „randiņu” attiecībās ir saistīta ar verbālās agresijas izmantošanu heteroseksuālās attiecībās.
- izvarošana vai citas seksuāla rakstura darbības, ko veicis svešinieks;
- sistemātiska izvarošana bruņota konflikta laikā;
- iesaistīšana nevēlamās seksuālās darbībās (nevēlama pieredze); seksuālā vardarbība pret garīgi slimām personām vai personām ar invaliditāti; bērnu seksuāla izmantošana;
- piespiedu laulības vai kopdzīve, tai skaitā laulības ar bērnu;
- citādas darbības (*coitus per os* vai *per anum*)²⁶⁹, dažādi iedarbojoties uz personas ķermeni (priekšmeta ievadīšana dzimumorgānos, anālā atverē, mutē, imitējot dzimumaktu),
- tiesību noliegšana lietot kontracepciju vai citus līdzekļus, lai aizsargātos pret seksuāli transmisīvām slimībām; piespiedu aborts; piespiedu grūtniecība; vardarbīga

²⁶⁵ Crime Victim Survey 2009. Tallin, Ministry of Justice, 2010. (skatīts 12.01.2014.) Pieejams: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=53485/CRIME_VICTIM_SURVEY_2009.pdf

²⁶⁶ Brown, J.M., Walklate, S.L. Handbook on Sexual Violence. New York, Routledge, 2012, p. 162.

²⁶⁷ Guidelines for medico-legal care of victims of sexual violence. World Health Organization. (skatīts 09.07.2013.). Pieejams: <http://whqlibdoc.who.int/publications/2004/924154628X.pdf>

²⁶⁸ Johnson, I., Sigler, R. Forced Sexual Intercourse among Intimates // Journal of Family Violence, Volume 15, Issue 1, p. 95-108.

²⁶⁹ Dzimumakts ar muti vai anālajā atverē.

sterilizācija. Tiek uzskatīts, ka Ziemeļkarolīnā piespiedu sterilizāciju, laikā no 1929. līdz 1979. gadam, pārcietuši 7600 upuru, pārsvarā melnādainas nabadzīgas sievietes, bija arī upuri jaunāki par 10 gadiem. Viena no upuriem stāstīja, ka bija izvarota un pēc dēla piedzimšanas, kad viņai bija 14 gadi, tikusi sterilizēta²⁷⁰;

- jebkāds vardarbības akts pret personas seksuālo integritāti, tostarp sieviešu dzimumorgānu kropļošanu:²⁷¹ šai vardarbības formai galvenokārt pakļautas jaunas meitenes līdz 15 gadu vecumam. Pēc PVO datiem sieviešu ģenitāliju kropļošana ir izplatīta 28 Āfrikas valstīs, Vidējos Austrumos un dažās Āzijas valstīs (Indonēzijā, Malaizijā un to kaimiņvalstīs).²⁷² Secināts, ka Āfrikā 101 miljons meiteņu (10 gadu un vecākas) pārcietušas ģenitāliju apgraizīšanu.²⁷³ Piemēram, *senegālietes Kadijas dzīves apraksts*. Kadija, lai kļūtu „tīra”, septiņu gadu vecumā bez jebkādas anestēzijas, izcietusi „attīrīšanas rituālu” klitora izgriešanu. Saskaņā ar āfrikāņu tradīcijām trīspadsmit gadu vecumā nācies piedzīvot piespiedu laulības, uzspiestas dzimumattiecības un aizvešanu uz Franciju, kā arī daudzsievību (poligāmiju) mūsdienā Francijā.²⁷⁴ Protams, reizēm arī zēni un pusaudži tiek apgraizīti piespiedu kārtā un pret savu gribu. ANO ģenerālsekrētāra biroja pētījumā par vardarbību pret bērniem konstatēts, ka zēnu apgraizīšana ir liela problēma dažās Dienvidamerikas valstīs, tomēr nekas neliecina, ka tā notiek arī Eiropā²⁷⁵;
- obligātās nevainības pārbaudes;
- piespiedu prostitūcija; cilvēku tirdzniecība, seksuāla paverdzināšana;
- bērnu pornogrāfijas izplatīšana;
- seksuālā vardarbība ir arī tad, ja kāds liek skatīties pornogrāfiskus žurnālus, filmas vai iesaista pornogrāfiskās darbībās;
- persona tiek aizskarta ar seksuālu uzmākšanos, ieskaitot nevēlamus un nepatīkamus seksuāla rakstura komentārus vai seksuālas attiecības apmaiņā pret pakalpojumu vai

²⁷⁰ North Carolina passes forced-sterilisation payouts. BBS News. (skatīts 26.07.2013.). Pieejams: <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-23460719>

²⁷¹ Sieviešu ģenitāliju kropļošana jeb apgraizīšana – ir valstis, kurās vēl joprojām pastāv aizvēsturiska tradīcija – sieviešu ģenitāliju apgraizīšana. Pēc PVO datiem sieviešu ģenitāliju kropļošana ir izplatīta 28 Āfrikas valstīs, Vidējos Austrumos un dažās Āzijas valstīs (Indonēzijā, Malaizijā un to kaimiņvalstīs). An update on WHO's work on female genital mutilation (FGM). Progress report. (skatīts 16.07.2013.).

Pieejams: http://whqlibdoc.who.int/hq/2011/WHO_RHR_11.18_eng.pdf

²⁷² An update on WHO's work on female genital mutilation (FGM). Progress report. (skatīts 16.07.2013.).

Pieejams: http://whqlibdoc.who.int/hq/2011/WHO_RHR_11.18_eng.pdf

²⁷³ Female genital mutilation. World Health Organization. (skatīts 15.07.2013.).

Pieejams: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en/>

²⁷⁴ Patiess stāsts. Kadija izkropļotā. Rīga, SIA „Sētava”, 2008, 13.–105. lpp.

²⁷⁵ Kaitīgi tradicionāli paradumi. Programmas „Daphne” bukleti: aktualitātes un pieredze, cīnoties ar vardarbību pret bērniem, jauniešiem un sievietēm. (skatīts 15.07.2013.). Pieejams: http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/03_daphne_booklet_3_lv.pdf

atbalstu. Aizskaršanu un seksuālu uzmākšanos uzskata par diskrimināciju dzimuma dēļ²⁷⁶, un tādēļ tā ir aizliegta. Seksuālā uzmākšanās (*sexual harassment*) notiek ar jebkāda veida nevēlamu vārdisku, nevārdisku vai fizisku – seksuāla rakstura rīcību, kuras mērķis vai sekas ir kādas personas cieņas aizskaršana, jo īpaši, ja tā rada iebiedējošu, naidīgu, degradējošu, pazemojošu vai aizskarošu vidi. Seksuāla uzmākšanās var izpausties ne tikai fiziskās darbībās, bet arī mutvārdos un rakstveidā, piemēram, sūtot īsziņas vai uzmācīga rakstura e-pastus. Izšķirošais ir fakts, ka šāda „uzmanības pievēršana” ir nepatīkama.²⁷⁷

- tā dēvētie “goda” noziedzīgi nodarījumi vai „goda aizstāvības” noziedzīgi nodarījumi. Šīs vardarbības raksturīgākā iezīme: vardarbību īsteno upuru ģimenes locekļi – tuvie radnieki vai viens no tiem (vīrs, tēvs, brālis) nolūkā saglabāt vai „nomazgāt” ģimenes godu. Ģimenes gods tiek cieši saistīts ar sievietes (meitenes) seksuālo uzvedību. Arābu valstīs sievietes nevainība tiek uztverta kā kaut kas vairāk par godu; nevainība ir savā ziņā robežšķirtne starp cieņu un negodu. Tiek uzskatīts, ka bezgodīga sieviete ir sliktāka par slepkavu, tāpēc negods skar ne vien upuri, bet visu ģimeni vai klanu.²⁷⁸

Jāņem vērā tas, ka „daudziem seksuālo noziedzīgo nodarījumu subjektiem vērojami dzimumfunkcijas traucējumi – periodiska vai pastāvīga impotence, normālam dzimumaktam nepietiekama reakcija, priekšlaicīga vai otrādi – pārmērīgi aizkavēta ejakulācija. Dažos gadījumos impotence ir iegansts neadekvātai cietsirdībai un vardarbībai pret cietušo, jo noziedznieks zemapziņā vairo tieši viņu savā impotencē, tādejādi neapzinoties cenšas kompensēt savu nepilnvērtību.”²⁷⁹

Autore uzskata, ka seksuālās vardarbības kriminoloģiskā izpēte ir cieši saistāma ar krimināltiesisko regulējumu. Neapšaubāmi, ka katrā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmē ir ietverts arī kriminoloģiskais saturs.²⁸⁰ Problemātiski ir pētīt parādības un procesus, neminot, kas nosaka noziedzīgu nodarījumu kopumu.

²⁷⁶ ES direktīvā 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesības, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI norādīts, ka vardarbību dzimuma dēļ saprot kā diskriminācijas veidu un cietušā pamatbrīvību pārkāpumu, un tā aptver vardarbību tuvās attiecībās, seksuālu vardarbību (tostarp izvarošanu, vardarbīgu dzimumtieksmes apmierināšanu un uzmākšanos), cilvēku tirdzniecību, verdzību, kā arī dažādu kaitējošu darbību veidus, piemēram, piespiedu laulības, sieviešu dzimumorgānu kropļošanu.

²⁷⁷ Zvērinātu advokātu birojs “BDO Zelmanis & Liberte” Darba likums ar komentāriem. Rīga, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, 2010, 72. lpp.

²⁷⁸ Jehl, D. For Shame, „Arab Honor’s Price: A Woman’s Blood”. The New York Times on the Web. (skatīts 12.07.2013.). Pieejams: <http://www.nytimes.com/1999/06/20/world/for-shame-a-special-report-arab-honor-s-price-a-woman-s-blood.html?pagewanted=all&src=pm>

²⁷⁹ Noziegumu izmeklēšanas metodika / prof. A.Kavaliera vadībā. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 2000, 69. lpp.

²⁸⁰ Zīle, J. Cietušais krimināltiesisko zinātņu skatījumā: promocijas darbs. Latvijas Policijas akadēmija, Krimināltiesību katedra. Rīga, 2007, 168. lpp.

2.2. Seksuālās vardarbības krimināltiesiskā izpratne

Normālas seksuālas attiecības balstās uz dzimumbrieduma sasniegušu partneri, kuri nav asinsradinieki, brīvprātības piekrišanas attiecībām. Seksuāla rakstura nodarījumi ir seksuāli kontakti, kur viens no partneriem tiem labprātīgi nepiekrīt vai tajos tiek iesaistīts, neapzinoties darbības jēgu un sekas. Tādā veidā pārkāpjot šīs personas tiesības uz seksuālo pašnoteikšanos, brīvību un dzimumneaizskaramību. Tas ir nopietns pamattiesību pārkāpums, jo īpaši attiecībā uz bērnu tiesībām. ANO Vispārējā cilvēku deklarācijā ir pasludinājusi bērnu tiesības uz īpašu gādību un palīdzību. Bērnu tiesību deklarācijas preambulā teikts, ka bērnam viņa fiziskā un garīgā brieduma trūkuma dēļ ir nepieciešama īpaša aizsardzība un gādība. EP tika parādīts, ka „katrs divpadsmitais bērns pasaulē ir iesaistīts piespiedu darbā, seksuālā izmantošanā vai piespiedu karaklausībā.”²⁸¹ Piemēram, Norvēģijas pārskatā apzināts, ka no 7033 aptaujātiem studentiem 22% meiteņu un 8% zēnu norādīja uz dažādām seksuālās vardarbības formām (gandrīz visi noziedznieki, kuri izmantojuši meitenes, bija vīrieši, bet puse seksuālo varmāku, kuri izmantojuši zēnus bija sievietes).²⁸²

Noziedzīgos nodarījumus, kas apdraud cilvēka dzimumneaizskaramību, dzimumbrīvību un tikumību mēdzam saukt par dzimumnoziegumiem vai seksuāliem noziedzīgiem nodarījumiem. Ārvalstu krimināltiesiskais regulējums paredz kriminālatbildību par vairākiem seksuāla rakstura noziedzīgiem nodarījumiem, kas parasti valstu krimināltiesiskajā regulējumā ir zināmi ar terminu „seksuālais noziedzīgais nodarījums” (*sexual crimes*).²⁸³ Savulaik profesors P. Mincs norādījis, ka šo aizskārumu objekts pēc mūslaiku izpratnes, pirmkārt, ir svešas personas dzimumneaizskaramība un, otrkārt, svešas personas „kaunības” (*pudeur*), kā pirmās īpašības, sargātāja. No šāda formulējuma izriet, ka dzimumdzīves neapvaldāmība un ar to saistītā dzimumtieksmju izvirtība, lai arī subjektam tā ir kaitīga, krimināltiesībām ir vienaldzīga, ja tā neaizskar citas personas.²⁸⁴ Šiem nodarījumiem piemīt augsta sabiedriskās uzvedības patoloģijas pakāpe un īpaši smaga sabiedrības pamatvērtību aizskaršana. Piemēram, *Rīgas reģiona policijas*

²⁸¹ Eiropas Parlamenta deputāti norāda uz cilvēktiesību pārkāpumiem 70 valstīs: bērnu piespiedu darbu, cilvēku tirdzniecību, nāvessodiem. (skatīts 16.08.2012). Pieejams: <http://www.lvportals.lv/preses-relizes.php?id=106981>

²⁸² Stefansen, K., Svein Mossige, S. Violence and sexual abuse against children and young people in Norway. (skatīts 20.12.2014.). Pieejams: <http://www.hioa.no/eng/About-HiOA/Centre-for-Welfare-and-Labour-Research/NOVA/Publikasjonar/Rapporter/2007/Violence-and-sexual-abuse-against-children-and-young-people-in-Norway>

²⁸³ Crime Investigation (Investigative Features of the most Frequently Encountered Crimes)/edited by A. Kavalieris Rīga: publishing House „Valters un Rapa” Ltd, 2003, p. 79.

²⁸⁴ Mincs, P. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, AS „Rota”, 1939, 277. lpp.

pārvaldes policisti aizdomās par pedofiliju (septiņu mazgadīgu bērnu vecumā līdz 13 gadiem), izvarošanu un pornogrāfisku materiālu izgatavošanu ar mazgadīgajām un arī par mēģinājumu pavest netiklībā aptuveni 200 mazgadīgas meitenes, izmantojot sociālos tīklus, aizturēja kādu 39 gadus vecu vīrieti. Vīrietis ar upuriem iepazīties sociālajos tīklos, kur bija izveidojis viltus profilus, izliekoties par mazu meiteni. Aizkraukles rajona tiesā izskatīta krimināllieta par dzimumnoziegumiem pret četrām pusaudzēm, vīrietim apsūdzība uzrādīta par izvarošanu, mudināšanu uz netiklām un seksuālām darbībām, kā arī pornogrāfisku materiālu izgatavošanas un izplatīšanas noteikumu pārkāpšanu.

Krimināllikuma izpratnē seksuālā vardarbība ir piespiešana, pielietojot vardarbību, draudus vai cietušā bezpalīdzības stāvokli, veikt vardarbīgu dzimumaktu vai pieļaut citāda veida seksuālas darbības. Vardarbība, vardarbības draudi un cietušā piekrišanas trūkums ir obligātais un nepieciešamais noziedzīga nodarījuma sastāva elements. Pamatsastāva norādītos prettiesiskos paņēmienus var sadalīt divās grupās: „aktīvas darbības, kuras vērstas uz cietušā pretestības pārvarēšanu (vardarbība, draudi, lietojot vardarbību) un tīšas darbības, kas vērstas uz to, lai radītu vai izmantotu jau esošos apstākļus, kas ierobežo cietušā gribu un liedz apzināties ar viņu izdarīto darbību raksturu un nozīmi, vai arī nedod iespēju vainīgajam pretoties (bezpalīdzības stāvoklis).”²⁸⁵ CAHVIO Konvencijā²⁸⁶ ir uzsvērts, ka sodāma ir jebkāda seksuāla darbība, kas izdarīta bez piekrišanas arī tajos gadījumos, kad vardarbības upuris nav izrādījis fizisku pretestību. Rodams arī viedoklis, ka izvarošanas gadījumā var izteikt draudus iznīcināt mantu vai izpaust par cietušo apkaunojošas ziņas.²⁸⁷ Interpretējot vardarbības saturu kā spēka lietošanu ikvienā veidā un izmantojot jebkādus līdzekļus un paņēmienus, šajā gadījumā piespiešanas raksturs izpaužas skaidri. Visai bieži noziedznieks upura pretestības nepieļaušanai izmanto gan fizisko vardarbību, gan draudus, piemēram, *uz ielas pie Z.B. pienācis nepazīstams vīrietis, sagrābis viņu aiz matiem un aizvilcis nostāk, aptuveni 100 metrus, no ielas. Aiz ēkas, draudot ar fizisku izrēķināšanos, piespieda Z.B. apmierināt viņu orāli. Pēc tam vīrietis Z.B. izvaroja.*²⁸⁸ Draudi var tikt izteikti vārdiski, ar žestiem, demonstrējot ieroci vai citu priekšmetu vai „citādā veidā demonstrētā gatavībā novēršami pielietot vardarbību pret cietušo vai upurim tuviem cilvēkiem.”²⁸⁹ AT plēnumā skaidrots, ka par cietušā tuviniekiem

²⁸⁵ Bergins, J. Izvarošana krimināltiesiskais raksturojums. Rīga, Latvijas Policijas Akadēmija, 1997, 80. lpp.

²⁸⁶ Eiropas Padomes 2011. gada 11. maija Konvencijā par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu.

²⁸⁷ Bergins, J. Izvarošanas krimināltiesiskais raksturojums. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 23. lpp.

²⁸⁸ VP Elektroniskais notikuma žurnāls (ENŽ)

²⁸⁹ Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2009, 290–291 lpp.,

atzīstami ne tikai ģimenes locekļi (bērni, adoptētie, vecāki, adoptētāji, brāļi, māsas, vecvecāki, mazbērni, kā arī laulātais), bet arī citas personas, kurām ir dārga cietušā dzīvība un veselība (piemēram, līgava, brālēns, māsīca, svainis u.tml.). Piemēram, Baltkrievijas Republikas KK²⁹⁰ 166.pantā noteikts, ka izvarošana ir piespiedu dzimumakts, pielietojot vardarbību vai draudus pret sievieti vai tās tuviniekiem vai izmantojot cietušās bezpalīdzības stāvokli. Saskaņā ar KF KK komentāriem, izskaidrojot izvarošanas sastāvu, norādīts uz nepieciešamību nošķirt to no draudiem sievietes piespiešanai uz dzimumattiecībām. Piespiešana kaut kādā mērā ietekmē cietušās psihi, bet nav saistīta ar iespējamību izmantot fizisko vardarbību.²⁹¹ Pēc Tiesu medicīnas ekspertīzes datiem fiziska vardarbība izvarošanas lietās var realizēties kā roku aizlaušana, kakla saspiešana, sāpju paņēmieni nodarīšana, miesas bojājumu nodarīšana, u.c. Jāpiekrīt Krievijas profesora Dāvida Rivmana (*Давид Вениаминович Ривман*)²⁹² viedoklim, ka situācijās, kurās cietušās personas klusēšanu un nepretošanos noziedznieks iegūst ar dāvanām, parasti kaut kādā mērā ir piespiešanas raksturs. Cietušajam ir vēlēšanās saņemt dāvanu, saldumus, bet tajā pašā laikā upurim var būt bailes, kauns vai neziņa, kā izvairīties no kontaktēšanās ar noziedznieku. PVO norāda, ka piespiešana var būt ļoti atšķirīgas spēka izmantošanas pakāpes – fiziska spēka izmantošana, psiholoģiska iebiedēšana, šantāža, draudi par atlaišanu no darba vai atteikums pieņemt darbā, kad persona nevar dot savu piekrišanu, piemēram, alkohola reibums, medikamentu iesaistīšana, miegs vai garīga nespēja novērtēt situāciju, gan arī personas iesaistīšana prostitūcijā un piespiešana nodarboties ar prostitūciju. Saskaņā ar pārskatu par aizsardzību no seksuālās eksploataācijas un ļaunprātīgas izmantošanas seksuālā eksploataācija nozīmē jebkuru esošu vai mēģinātu ļaunprātīgu bezpalīdzības, varas pārsvara vai uzticības izmantošanu seksuālajiem nolūkiem, ne tikai, lai iegūtu monetārus labumus, bet tai skaitā arī sociāla vai politiska labuma gūšanai no citu personu seksuālās izmantošanas. Līdzīgi ļaunprātīga seksuāla izmantošana nozīmē jebkuru esošu seksuālas dabas fizisku uzbrukumu vai apdraudējumu, izmantojot spēku vai nevienlīdzīgus piespiedu apstākļus.²⁹³ Kaut arī tiek norādīts uz prostitūcijas iespējamajiem cēloņiem un saistītajām parādībām, piemēram, vardarbību, paverdzināšanu, seksuālo eksploataāciju utt., tiek atzīta personu patstāvības nodrošināšanas

²⁹⁰ Уголовный кодекс Республики Беларусь. (skatīts 04.10.2013.).

Pieejams: <http://pravo.kulichki.com/vip/uk/00000013.htm#g20>

²⁹¹ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. (постатейный) / под ред. А.И. Чучаева „КОНТРАКТ”, „ИНФРА-М”, 2010, с. 197.

²⁹² Ривман, Д.В. Криминальная виктимология. Санкт-Петербург, Питер, 2002, с. 148

²⁹³ Global Synthesis Report. IASC Review of Protection from Sexual Exploitation and Abuse by UN, NGO, IOM and IFRC Personnel. 2010, p. 71. (skatīts 12.12.2013.).

Pieejams: http://www.un.org/en/pseataaskforce/documents/psea_review_global_synthesis_report.pdf

nepieciešamība kā fundamentāls priekšnoteikums problēmu risinājumiem. Tā tiek vērtēta tikai pēc to saistības ar cilvēku tirdzniecības apkarošanu, norādot, ka brīvprātīgas prostitūcijas aizliegšana nav ANO prioritāte, un prostitūcijas pakalpojumu sniedzēju vai pircēju sodīšanai drīzāk būtu nepieciešama saikne ar piespiedu prostitūcijas vai noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar seksuālu ekspluatāciju, bet citādi prostitūcijas legalizēšanai vai aizliegšanai nav iespējams veidot vienotu nostāju un nepieciešamu papildu pētījumu, jo pat ANO Speciālo ziņotāju starpā nepastāv vienprātība par šo tematiku.²⁹⁴

Atbilstoši KL regulējumam, atbildība par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību iekļauta XVI nodaļā. „Dzimumbrīvība un dzimumneaizskaramība ir dabiskās cilvēka tiesības, kas dod iespēju pastāvīgi izvēlēties dzimumattiecību partneri un dzimumtieksmes apmierināšanas veidu.”²⁹⁵ Starppersonu seksuāla uzvedība, kura nav saistīta ar abpusēju partneru piekrišanu, ir aizskaroša. Problēmjautājums par bērna piekrišanu bieži ir neskaidrs ar pakļaušanos vai sadarbību. Var minēt Karenas Adamas un Dženiferas Faijas (*Caren Adams & Jennifer J. Fay*) izstrādāto piekrišanas koncepciju. Piekrišana ir balstīta uz izvēli. Tā ir aktīva. Piekrišana ir iespējama tikai tad, kad ir vienlīdzīgas tiesības. Piespiežot kādu piekāpties, tā nav piekrišana. Pievienošanās kādai grupai vai kādam, lai ietilptu un atbilstu grupas (vai personas) vēlmēm, nav piekrišana. Gadījumā ja „nē” nevar izteikt pietiekami skaidri, tad tas nenozīmē „jā”. Piekrišanas elementi ir 1) priekšlikuma izprašana; 2) uzvedības ietekmes apzināšanās un uzvedības standarta zināšanas; 3) iespējamās sekas apzināšanās; 4) apzināšanās, ka jebkurš lēmums tiks respektēts. Pētnieces norāda, ka personu aizskarošās situācijā spēks tiek lietots, lai liegtu cietušajam brīvu izvēli.²⁹⁶ Igaunijas Soda likumā 147.§ kā nespēja saprast ir visos gadījumos, ja attiecīgā darbība ir izdarīta ar bērnu, kurš nav sasniedzis 10 gadu vecumu. Lietuvas kriminālkodeksā šie noziedzīgie nodarījumi ir iekļauti XXI nodaļā – noziegumi un kriminālpārkāpumi pret seksuālās pašnoteikšanās brīvību un cilvēka seksuālo neaizskaramību. Kriminālatbildība paredzēta par dzimumsakariem ar jebkura dzimuma personu, kas izdarīti pret viņas gribu. Turklāt ir noteikta atbildība par seksuālu uzmākšanos, ar to saprotot uzmākšanos ar vulgārām darbībām, priekšlikumiem vai piedāvājumiem personai, kas ir atkarīga sakarā ar dienestu

²⁹⁴ Bočs, L. Prostitūcijas tiesiskā (ne)izpratne Latvijā // Jurista vārds, 2013. gada 16. aprīlis, Nr.15 (766), 17. lpp.

²⁹⁵ Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, Tiesu nama aģentūra, 2009, 288. lpp.

²⁹⁶ Morrison, T., Eroog, M., Beckett, C. Sexual Offending Against Children: Assessment and Treatment of Male Abusers. New York, Taylor & Francis e-Library, 2003, p. 174.

vai citādā veidā, nolūkā panākt seksuālus sakarus vai apmierinājumu.²⁹⁷ Igaunijas Krimināllikuma septītais nodaļējums aizsargā seksuālās pašnoteikšanās intereses.²⁹⁸ Spānijas likumdevējs, aprakstot noziedzīgus nodarījumus pret dzimumbrīvību, likumā terminoloģiski lieto seksuālo agresiju, seksuālo ļaunprātību. „Tas, kurš apdraud citas personas dzimumbrīvību ar vardarbību vai iebiedēšanu, sodāms par seksuālu agresiju. Savukārt tas, kurš, neizmantojot vardarbību vai iebiedēšanu, bez piekrišanas veic darbības, kuras apdraud citas personas dzimumbrīvību, sodāms par seksuālu ļaunprātību.”²⁹⁹ Latvijas tiesību vēsturiskā atskatā varam minēt, ka 1903. gada Sodu likumā nodarījumi pret tikumību apzīmēti kā netiklība, nodarījumus iedalot četrās grupās: miesaskārīga darbība; pederastija; kopošanās; savešana – izvirtības veicināšana. Izvarošana aptver kopošanos (dzimumaktu). Latvijas 1933. gada Sodu likuma ietvaros noziedzīgās darbības varēja izraisīties vai nu kā „dzimumu kopošanās” (sodāma kopošanās), vai kā t.s. „mieskārīga darbība”. Lai arī KL nodaļā ietvertās intereses – tikumība un dzimumneaizskaramība ir cieši saistītas, krimināltiesību teorijā nosacīti šos noziedzīgos nodarījumus iedala divās grupās³⁰⁰.

1. Noziedzīgi nodarījumi pret dzimumbrīvību un dzimumneaizskaramību.
Dzimumbrīvība – personas seksuālās pašnoteikšanās tiesības, proti, tiesības izvēlēties seksuālo partneri un brīvi, bez piespiešanas, veidot intīmas attiecības.³⁰¹ Dzimumbrīvība nozīmē personas, kura sasniegusi dzimumpilngadības vecumu, un ir psihiski pilnvērtīga, tiesības pēc savas gribas realizēt seksuālās vajadzības un vēlmes. Dzimumneaizskaramība ir personas neaizskaramības sastāvdaļa, kas aizsargā personu no jebkādiem prettiesiskiem seksuāla rakstura aizskārumiem.³⁰² Piemēram, 16 gadu vecumu nenasieguši persona, psihiski nepilnvērtīga, nepieskaitāmas personas tiesības nebūt pakļautam iesaistei prettiesiskās dzimumattiecībās. Šajā grupā ietilpst:
 - a) izvarošana: dzimumakts, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai par dzimumaktu pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo (izvarošana) (KL 159.pants).

²⁹⁷ Lithuania Criminal Code. (skatīts 12.06.2014.).

Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

²⁹⁸ Estonia Penal Code. (skatīts 27.12.2013.). Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

²⁹⁹ Spānijas Kriminālkodekss 178.pants un 181.pants. // Liholaja V. Kriminālatbildība Latvijā un Spānijā. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2002, 109 lpp.

³⁰⁰ Krastiņš, U., Liholaja, V. Niedre, A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2009, 288. lpp.

³⁰¹ Словарь юридических терминов. (skatīts 13.07.2014.).

Pieejams: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/17207>

³⁰² turpat

- b) seksuāla vardarbība: seksuāla rakstura darbība nolūkā apmierināt savu dzimumtieksmi fiziskā saskarē ar cietušā ķermeni, ja tā izdarīta, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo (KL 160.pants).
 - c) seksuāla rakstura darbības ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu: dzimumakts, anāla vai orāla akta izdarīšanu vai dzimumtieksmes apmierināšana pret dabiskā veidā vai citādas seksuāla rakstura darbības izdarīšana fiziskā saskarē ar cietušā ķermeni, ja tas izdarīts ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, un to izdarījusi pilngadīga persona (KL 161.pants). Vispārējās tiesībās (*common law*) noteikta izvaroša pēc likuma (*statutory rape*)³⁰³ – seksuāli sakari ar personu, kura nav sasniegusi ar likumu noteikto piekrišanas vecumu.³⁰⁴
2. Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību:
- a) pavešana netiklībā: par sešpadsmit gadu vecumu nenasniegušas vai bezpalīdzības stāvoklī esošas personas pavešanu netiklībā, tas ir, par tādas seksuāla rakstura darbības izdarīšanu bez fiziskas saskares ar cietušā ķermeni nolūkā apmierināt savu dzimumtieksmi vai izraisīt dzimuminstinktu cietušajā, ja to izdarījusi pilngadīga persona vai ja tas izdarīts, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo (KL 162.pants). Krievijas Federācijas profesors A. Bezverhovs (*Безверхов*) raksta, ka KF KK 135.pantā ietvertās darbības „pavešana netiklībā” tiek saprastas kā jebkādas seksuāla rakstura darbības ar erotisku raksturu, uzbudinošas vai dzimumkaisli izraisošas.³⁰⁵
 - b) pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās – apdraud nepilngadīgo tikumisko jūtu veidošanos, viņu normālu fizisko un garīgo attīstību. KL 162¹ pantā noteikta atbildība par sešpadsmit gadu vecumu nenasniegušas personas pamudināšanu iesaistīties seksuālās darbībās vai šādas personas pamudināšanu tikties ar mērķi izdarīt seksuālas darbības vai stāties dzimumattiecībās, izmantojot informācijas vai komunikācijas tehnoloģijas vai citu saziņas veidu, ja to izdarījusi pilngadīga persona. Teorētiskās nostādnes paredz, ka pamudināšana var izpausties kā pierunāšana, solījumi, padomu

³⁰³ Lielākā daļa štatu nenosauc konkrēti par izvarošānu pēc likuma. Neatkarīgi no nosaukuma, šie noziedzīgi nodarījumi ir balstīti uz pieņēmumu, ka līdz brīdim, kad cilvēks sasniedz noteiktu vecumu, viņš juridiski nav spējīgs piekrist dzimumaktam. Piekrišanas vecums ir dažāds no 14 līdz 18 gadiem, bet lielākajā daļā štatu – 16 gadi.

³⁰⁴ Hagan, F.E. Introduction to Criminology. Theories, Methods, and Criminal Behavior. California, Sage Publications, Inc, 2011, p. 217.

³⁰⁵ Безверхов, А. О некоторых подходах в квалификации насильственных преступлений против половой неприкосновенности и половой свободы личности // Уголовное право, 2014, № 5, с. 20.

došana, uzpirkšana un citas darbības, kuru mērķis ir izraisīt personā vēlēšanos iesaistīties seksuālās darbībās vai stāties dzimumsakaros, izdarot dzimumaktu vai dzimumtieksmju apmierināšanu pretdabiskā veidā.³⁰⁶ Piemēram, Krievijas KF KK 133.pantā pamudināšana uz seksuāla rakstura darbībām tiek skaidrota kā psihiska cietušā ietekmēšana (mutiski, rakstiski vai kādā citā veidā), lai tā pret savu gribu stātos seksuālās attiecībās. Šajā gadījumā tas ir veids, kā apspiest cietušās personas brīvu gribu.³⁰⁷

- c) apdraud sabiedrisko tikumību, personas tiesības un intereses – personas nosūtīšana seksuālai izmantošanai (165.¹ pants).
- d) apdraud sabiedrisko tikumību – bordeļa izveidošana, uzturēšana, vadīšana un finansēšana, 163.¹ pants; personas iesaistīšana prostitūcijā un piespiešana nodarboties ar prostitūciju (164.pants). Sutenerisms (165.pants).
- e) apdraud sabiedrisko tikumību, var negatīvi ietekmēt nepilngadīgo normālu fizisko un garīgo attīstību, veicināt dzimumnoziegumu izdarīšanu – pornogrāfiska priekšnesuma demonstrēšanas, intīma rakstura izklaides ierobežošanas un pornogrāfiska rakstura materiāla aprites noteikumu pārkāpšana, KL 166.pants.

Praksē sastopami citi kriminālsodāmi nodarījumi, kuru pamatā ir subjekta vēlme apmierināt savu dzimumtieksmi, kas gan jā kvalificē atbilstoši citiem KL pantiem. Amerikāņu kriminologs Larijs Siegels (*Larry J. Siegel*) norādījis, ka bieži noziedzīgus nodarījumus, kas saistīti ar seksualitāti un tikumisku uzvedību, attiecina uz noziedzīgiem nodarījumiem pret sabiedrisko kārtību vai tā saucamo bez upura noziedzīgiem nodarījumiem (*victimless crime*).³⁰⁸ Piemēram, var minēt Austrijas KK 218§, kurā paredzēta atbildība, ka ikviens, kurš izdara netiklas darbības publiski un apstākļos, kuros viņu uzvedība citu cilvēku uztverē izraisa pamatotu sabiedrības sašutumu. 219§ noteikta atbildība par paziņojumu par netiklu darbību izdarīšanu. Iespējamās pat seksuālas zādzības vai citi mantiski noziedzīgi nodarījumi. Ja personai piemīt tāda dzimumtieksmes apmierināšanas perversa forma kā fetišisms, persona var izdarīt zādzību vai pat laupīšanu.³⁰⁹ Ekshibicionisms (KL 231.p., huligānisms), piemēram, *Rīgas pilsētas*

³⁰⁶ Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināltiesības Sevišķā daļa. Rīga, Tiesu nama aģentūra, 2009, 325 lpp.

³⁰⁷ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. (постатейный)/ под ред. А.И. Чучаева „Контакт, Инфра-М”, 2010, с. 204.

³⁰⁸ Siegel, L.J. Criminology: Theories, Patterns, and Typologies. Blemont, Cengage Learning, 2006, p. 245. *Victimless crime* – noziedzīgs nodarījums pret sabiedrisko kārtību, kas pārkāpj morāles normas, aizskarot nevis konkrētas personas, bet sabiedrības intereses kopumā.

³⁰⁹ Noziegumu izmeklēšanas metodika / prof. A.Kavaliera vadībā. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 2000, 65. lpp.

Kurzemes rajona tiesas spriedums³¹⁰: pers. B, atrodoties pludmalē, apmēram 30 metru attālumā no glābēju posteņa, blakus trešajam soliņam, apsēdās smiltīs un pagriežoties un skatoties gan uz pers. C., kura peldkostīmā izgāja no jūras, gāja viņam garām, gan pers. D., pers. E., pers. F., kuras pludmalē peldkostīmos sauļojās un atradās 10–15 metru attālumā no pers. B, tīši huligānisku tieksmju vadīts, izrādot acīmredzamu necieņu pret sabiedrību, ignorējot vispārpieņemtās uzvedības normas un traucējot cilvēka mieru, novilka līdz ceļiem šortus un atsedza savu dzimumlocekli, un onanēja viņu klātbūtnē; publiski dzimumtieksmju apmierināšanas veidi (KL 231.p. huligānisms). Salīdzinot ārvalstu krimināltiesisko regulējumu, var minēt, ka Albānijas Kriminālkodeksa³¹¹ 107.pantā atsevišķi paredzēta atbildība par sakariem publiskajā vietā vai vietās, kas pieejamas un sasniedzamas citiem cilvēkiem. VFR KK 183.a§ paredzēta atbildība par publiski izdarītām seksuāla rakstura darbībām, un tādējādi tīši vai apzināti tiek pārkāptas sabiedriskās morāles normas. Šveices KK³¹² 194.pantā paredzēta kriminālatbildība par ekshibicionismu: persona, kura izdara ekshibicionistiskas darbības, sodāma ar ieslodzījumu cietumā līdz sešiem mēnešiem vai naudas sodu. Nekrofilija (KL 228.p., liķa apgānīšana). Zoofilija jeb sodomija³¹³ (KL 230.p. cietsirdīga izturēšanās pret dzīvniekiem). Piemēram, Indijas KK 377. pantā (*Unnatural offences*) paredzēta kriminālatbildība par pretdabiskiem dzimumsakariem ar vīrieti, sievieti vai dzīvnieku.³¹⁴

Analizējot krimināltiesisko regulējumu par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību, var piekrist literatūrā sastopamajiem viedokļiem par nepieciešamību vienkāršot nodarījumu formulējumu un izvairīties no pārlietas un nevajadzīgas noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas komplicēšanas. Autore uzskata, ka veiktie grozījumi KL 159.panta un 160.panta sastāvos, ietverto jēdzienu nekonkrētības dēļ, normu piemērošanas grūtības nav novērsuši. KL 159.pantā lietotais termins dzimumakts,³¹⁵

³¹⁰ Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2013.gada 12.septembra spriedums, lieta Nr.11096167011. (skatīts 18.06.2014.). Pieejams: <http://www.tiesas.lv/nolemumi>

³¹¹ Criminal Code of the Republic of Albania. (skatīts 19.06.2013.).

Pieejams: http://pbosnia.kentlaw.edu/resources/legal/albania/crim_code.htm

³¹² Swiss Criminal Code. (skatīts 12.07.2014.).

Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

³¹³ Cilvēka pretdabiska dzimumtieksme pret dzīvniekiem. Svešvārdu vārdnīca / red. Dr.philol. J.Baldunčiks. Rīga, SIA Jumava, 2007, 736. lpp.

³¹⁴ Indian Penal Code. (skatīts 01.11.2014.).

Pieejams: [http://www.advocatekhoy.com/library/bareacts/indianpenalcode/377.php?Title=Indian Penal Code,](http://www.advocatekhoy.com/library/bareacts/indianpenalcode/377.php?Title=Indian%20Penal%20Code)

³¹⁵ Ar terminu *dzimumakts* (latīņu: *coitus* – *kopošanās*) tiek apzīmēts divu organismu ģenitālais kontakts pārošanās vai seksa laikā sugas turpināšanas un/vai baudas gūšanas nolūkā. Individīdi parasti ir pretēja dzimuma vai arī (zemākajiem dzīvniekiem) hermafrodīti, piemēram, gliemeži (<http://www.tezaurs.lv/llvv/>). Būtībā ar to jāsaprot vīrieša dzimumlocekļa ievadīšanu sievietes vagīnā. *Dzimumsakari* ir plašāks definējums un aptver vaginālus, gan anālus kontaktus, gan dzimumtieksmes apmierināšanu netiklās formās, gan citas seksuāla rakstura darbības. „Seksuāla darbība” nozīmē seksuālu dzimumaktu, ieskaitot dzimumorgānu dzimumorgānu, orālu dzimumorgānu, anālu dzimumorgānu, un orālu anālu kontaktu starp viena vai pretēju dzimumu personām; stimulēšanu, dzimumorgānu, sēžas vai sievietes krūšu

būtībā jāsaprot kā heteroseksuāla kontakta izvarošana. Salīdzinājumā ar KL 159.pantu, KL 160.panta aptvērumš ir krietni plašāks, ietverot ne vien dzimumorgānu ievadīšanu personas anālajā atverē, bet arī citas darbības, kas saistītas ar dzimumtieksmju apmierināšanu pretdabiskā veidā. Pēc savas būtības vardarbīgi dzimumsakari ir sarežģīti un ietilpīgi ar dažādām agresīvām darbībām. Ir valstis, kurās izvarošanas jēdzienā ietverts krāpšanas un viltus darbības, piemēram, neizpildīts solījums precēt, vīrietis izmantojis sievietes miegu, kur cietusī kļūdaini uzskatījusi vainīgo par savu vīru. Piemēram, Kalifornijas Sodū likuma 261§ izvarošana definēta kā jebkādi dzimumsakari bez piekrišanas. Piekrišanas trūkums saistīts ar spēku, draudiem, bezsamaņu vai viltu, vai citiem apstākļiem (izņemot izvarošanu laulāto starpā).³¹⁶ Kriminologs L. Siegels (*Siegel*)³¹⁷ raksta, ja pirms piecdesmit gadiem laulātā partnera izvarošana nebija kriminalizēta, tad šodien katrā štatā par to paredzēta kriminālatbildība. Mūsdienās izvarošanas definīcija ir vispārīgāka un nav atsaucies uz laulību, izvarošana var notikt starp svešiniekiem, randiņu partneriem, laulātajiem, heteroseksuāļiem, viena dzimuma partneriem, jauniem un veciem, un citiem vīriešiem un sievietēm kā cietušajiem. Turklāt izvarošana var būt saistīta ar anāliem, orāliem, vagināliem un vīrieša dzimumlocekļa kontaktiem vai izmantojot citādu priekšmetu.³¹⁸ Džefrijs Benedikts (*Jeffrey R. Benedict*) izvarošanu skaidro kā jebkuru piespiedu seksuāla rakstura darbību pret otru (vienkāršoti „negribēts sekss”).³¹⁹ Islāma fundamentālisti par noziedzīgiem uzskata jebkurus dzimumsakarus ārpus laulības. Atrodams arī skaidrojums, ka izvarošana ir seksuāls noziedzīgs nodarījums, kas iestājas tad, ja kāda persona ar varu vai draudiem, pielietojot spēku, piespiež citu personu uz dzimumattiecībām vai līdzīgām darbībām.³²⁰ Citējot Latvijas tiesībzinātnieku atziņas, autore var minēt Gaļinas Belihās atziņu „ja izvarošanu uzskata par vardarbīgu dzimumaktu, tas ir divu pretēja dzimuma pārstāvju aktu, izmantojot dzimumorgānus, kā rezultātā var rasties pēcnācēji, pēc būtības

aizskaršanu, sadistiskas vai mazohistiskas ļaunprātīgas darbības un citas perversas seksuālas darbības: Criminal Statutes. (skatīts 12.03.2013.). Pieejams: http://www.jfirlaw.com/criminal_statutes/2c341.htm; Krievijas tiesu praksē atzīts, ka ar dzimumsakariem jāsaprot dzimumakts starp vīrieti un sievieti, pederastija – seksuāli kontakti starp vīriešiem, lezbiānisms – starp sievietēm. Savukārt ar citām seksuāla rakstura darbībām jāsaprot dzimumtieksmes apmierināšana citādā veidā, iekļaujot arī vīrieša piespiešanu uz dzimumsakariem, izmantojot vardarbību vai draudus, ko veikusi sieviete. Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации № 11 от 15 июня 2004 г. О судебной практике по делам о преступлениях, предусмотренных статьями 131 и 132 Уголовного кодекса Российской Федерации. Pieejams: http://www.terentevsky.ru/pp_vs/pp_iznos.html (skatīts 06.02.2013.).

³¹⁶ Atbildība par laulātā izvarošanu paredzēta § 262 (a) – spousal rape. California Penal Code. (skatīt 25.09.2014.). Pieejams: http://www.leginfo.ca.gov/html/pen_table_of_contents.html

³¹⁷ Siegel, L.J. Criminology: Theories, Patterns and Typologies. Blemont, Cengage Learning, 2006, p. 14.

³¹⁸ Vito, G.F., Maahs, J.R., Holmes R.M. Criminology: Theory, Research, and Policy. 2nd edition. Sudbury, Jones and Bartlett Publishers, 2007, p. 279.

³¹⁹ James, R.K., Gilliland B.E. Crisis Intervention Strategies. USA, Thomson Books/Cole, 2008, p. 249.

³²⁰ Skaidrojošā vārdnīca. (skatīts 07.04.2013.). Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/sv/?w=izvaro%C5%A1ana>

vārds „cietušais” būtu jāmaina uz cietusī, jo visas vardarbīgās darbības, kas varētu būt vērstas pret vīrieti, ir paredzētas KL 160.pantā.³²¹ Atbalstāms ir Dr. iur. Jāņa Teivāna–Treinovska uzskats, ka „nav nepieciešamība norobežot šos divus, pēc būtības identiskus, sastāvus vienu no otra. Vienīgā atšķirība starp KL 159. un KL 160. pantu ir tā, ka KL 159. pants saistīts ar heteroseksuāla rakstura izvarošanu, bet KL 160. pants paredz kriminālatbildību par homoseksuālu izvarošanu, kā arī par pretdabisku dzimumaktu – anāliem vai orāliem sakariem starp vīrieti un sievieti.”³²² Tātad tā ir krimināltiesiska un loģiska rakstura pretruna, kura būtu jānovērš.

Atsevišķi izdalīts viskaitīgākais vardarbīgais seksuālais noziedzīgais nodarījums – seksuālas slepkavības (tīša nonāvēšana), ja tā saistīta ar izvarošanu (KL 117.p. 7.p.). KL normā ietvertas – dzīvības un dzimumbrīvības vai dzimumneaizskaramības intereses, turklāt noteiktā secībā, izdalot, no apdraudētāja viedokļa raugoties, primārās un sekundārās intereses.³²³ Jēdziens „saistīta” nozīmē, ka pret cietušo pielieto vardarbību, lai nepieļautu tā pretošanos dzimumaktam vai pārvarētu tā pretošanos izvarošanas laikā, kā arī aiz sadistiskām tieksmēm. Tādējādi, vēloties nonāvēt cietušo vai apzināti, pieļaujot cietušā nāves iestāšanos. Krimināltiesību teorētiskās nostādnēs, apvienojot vienā sastāvā izvarošanu un slepkavību, rezumēta vardarbības pielietošana pret cietušo, lai nepieļautu vai pārvarētu tā pretošanos un apmierinātu dzimumtieksmes, turklāt vēloties vai apzināti pieļauj cietušā nāves iestāšanos.³²⁴ Atbilstoši teorētiskajām nostādnēm un tiesu praksei slepkavība, kas saistīta ar cita, likumā norādīta noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kvalificējama tikai saskaņā ar KL 117.panta attiecīgo punktu, kurā paredzēta atbildība par tādas slepkavības izdarīšanu. Profesors U. Krastiņš norāda, ka taisnīguma principa ievērošana, kvalificējot analizēto nodarījumu tikai saskaņā ar KL 117.panta 7.punktu, attaisno šajā punktā paredzēto slepkavību kvalificējošo apstākļu esamību KL 117.p.³²⁵ Raksturojot saistību Deniss Krajevs (*Денис Юрьевич Краев*) norāda, ka tā ir īpaša savstarpēja sakarība, kuras esamību nosaka trīs elementu saistība: slepkavība – īpaša

³²¹ Belīha, G. Izvarošanas krimināltiesiskā izpratne Latvijā un ārvalstīs // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2010, Nr. 3 (52), 7. lpp.

³²² Teivāns–Treinovskis, J. Tiesiska un loģiska rakstura pretrunas dzimumnoziedzumu kvalificēšanā // Valsts un tiesību aktuālās problēmas: Starptautiskās zinātniskās konferences zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils, Saule, 2011, 346. lpp.

³²³ Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināltiesības. Seviskā daļa. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2009, 145. lpp.

³²⁴ turpat, 150.–151. lpp.

³²⁵ Krastiņš, U. Par taisnīgumu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijā // Krastiņš, U. Krimināltiesību teorija un prakse. Viedokļi. Problēmas, Risinājumi 1998–2008. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2009, 30.–31. lpp.

saistība – cits noziedzīgs nodarījums.³²⁶ Savukārt, ja cietušais tiek noslepkavots jau pēc izvarošanas, lai slēptu izdarīto noziedzīgo nodarījumu, nodarījums kvalificējams saskaņā ar KL 159.pantu un 117.panta 8.punktu.³²⁷ Tiesu prakses piemēri: *G.P. ar tiešu nodomu uzņēma savā automašīnā mazgadīgo J.L., lai viņu izvarotu un pēc tam nogalinātu. Šo slepkavību viņš realizēja tūlīt pēc vardarbīgā dzimumakta pabeigšanas, lai slēptu izvarošanu, neskatoties uz to, ka upuris bija sasiets mazgadīgs bērns, kas nevarēja viņam pretoties. A.Z., nolūkā izvarot, panāca, ka deviņus gadus vecā cietusī S.Ž. nokļuva viņa dzīvoklī. Kad cietušajai bija nelikumīgi atņemta brīvība, liedzot iespēju brīvi noteikt savu atrašanās vietu, A.Z., izmantojot cietušās bezpalīdzības stāvokli un, pielietojot vardarbību, lai pārvarētu viņas pretošanos, izdarīja vardarbīgu dzimumaktu, nodarīdams cietušajai vieglus miesas bojājumus bez veselības traucējuma. Lai slēptu izdarītos noziedzīgos nodarījumus – nelikumīgu brīvības atņemšanu un izvarošanu, pēc cietušās izvarošanas viņa tika noslepkavota un iznesta no dzīvokļa.* Nepareizi pirmstiesas kriminālprocesā kvalificētas A.V. un S.V. darbības. *Apsūdzētie, lietojot vardarbību, izvarojusi I.K. personu grupā. Kad cietusī pateica, ka par notikušo ziņos policijai, A.V. turēja viņu, bet S.V. ar gaļas apstrādes āmuru sita viņai pa seju un galvu, nodarīdams smagus, dzīvībai bīstamus miesas bojājumus, kas bija tiešā cēloņsakarībā ar nāves iestāšanos.*³²⁸ Par cietušo gadījumos, kad slepkavība tiek izdarīta nolūkā slēpt izdarīto izvarošanu, var būt ne tikai izvarotais upuris vai izvarošanas mēģinājuma upuris, bet arī citas personas, piemēram, izvarošanas liecinieki vai personas, kas centās novērst noziedzīgu nodarījumu vai varētu palīdzēt atmaskot vainīgo.³²⁹ Citu valstu krimināltiesiskā regulējuma izpētes rezultātā autore norāda, ka vairāku valstu krimināllikumos slepkavības sastāvos ietvertas paplašinātas seksuāla rakstura darbības. KF KK 105.panta 2.daļas k) punktā paredzēta atbildība par slepkavību, kas saistīta ar izvarošanu vai vardarbīgām seksuāla rakstura darbībām. Vācijas likumdevējs 211§ (smaga slepkavība) 2.daļā atzinis, ka ļaunprātīgs slepkava ir tas, kurš kaislību vadīts, nogalina cilvēku, lai apmierinātu dzimumtieksmes vai

³²⁶ Краев, Д.Ю. Убийство, сопряженное с иными преступлениями: Законодательная регламентация и квалификация. Автореферат. Москва, 2009. (skatīts 20.08.2014.).

Pieejams: <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1310231>

³²⁷ Augstākās tiesas Tiesu prakse krimināllietās par slepkavībām. 2009/2010. (skatīts 28.01.2013.). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/>

³²⁸ Latvijas Republikas Augstākā tiesa Tiesu prakse krimināllietās: notiesājoši spriedumi – atceltu attaisnojošu spriedumu vietā, attaisnojoši spriedumi – atceltu notiesājošu vietā. (skatīts 28.01.2013.). Pieejams:

<http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba/>

³²⁹ Krastiņš, U. Krimināltiesību teorijas un prakses problēmas // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2003, Nr.1/2 (22/23), Latvijas Policijas akadēmija, 3.–10. lpp.

citādas zemiskas tieksmes. Pievienojoties Petras Janules promocijas darbā „Cilvēka dzīvības aizsardzības krimināltiesiskie aspekti” piedāvātajam ierosinājumam, KL 117.panta 7.punktā ietverto norādi uz slepkavības saistību ar izvarošanu būtu nepieciešams aizstāt ar pastiprinošu apstākli, kas norādītu uz slepkavību, ja tā izdarīta seksuālu motīvu dēļ, kas dotu iespēju noteikt pastiprinātu atbildību par visiem gadījumiem, kad tīšai nonāvēšanai bijis seksuāls raksturs.³³⁰

Nemot vērā, ka kriminoloģijas zinātnes ietvaros nav definēts dzimumnoziegums jeb seksuālais noziedzīgais nodarījums, autore izveidoja savu šī nodarījuma definējuma variantu – **tās ir subjekta tīšas seksuālas vai ar seksuālu nozīmi veiktas darbības attiecībā pret sabiedrībā akceptētām morāli tikumiskām normām un krimināllikumā aizsargātām vērtībām, kas reālā vai virtuālā vidē apdraud vai aizskar upura seksuālo brīvību un dzimumneaizskaramību.**

Nākamajā nodaļā tiks analizēta seksuālās noziedzības dinamika un tendences.

2.3. Seksuālās noziedzības stāvoklis un izplatības tendences

Valstī pieejamā kriminālā statistika reģistrē tikai nelielu daļu no veiktajām noziedzīgajām darbībām. Kriminālās statistikas rādītāji galvenokārt ir pamats vērtējumiem par reģistrētās noziedzības stāvokli un tendencēm. „Statistiskās atskaites tikai daļēji ataino faktisko noziedzību, tāpēc noziedzības situācija jāvērtē ne tikai, balstoties uz statistikas materiāliem, bet papildus jāapzina arī veiktie socioloģiskie pētījumi, kuri ļauj šo sociālo parādību raksturot kopumā.”³³¹ Profesors A. Vilks akcentējis, ka „tikai reālais noziedzības stāvoklis, bet ne vienīgi kvantitatīvie kriminalitātes rādītāji, kuri ir atspoguļoti kriminālajā statistikā, var būt par pamatu jebkurām aktivitātēm noziedzīgo nodarījumu novērošanā un apkarošanā. Reālā noziedzības kvantitāte ir pamatā tiesisko aktu pilnveidošanai, izstrādājot un realizējot organizatoriski stratēģiskos pasākumus, nodrošinot tiesību aizsardzības iestādes ar nepieciešamajiem materiālajiem, finansiālajiem un cilvēkresursiem.”³³² Agrāk veiktie kriminoloģiskie pētījumi un ekspertu aptaujas rezultāti, kopumā tiesībaizsardzības iestādēs tiek fiksēti 10–15% no valstī reāli izdarītajiem noziedzīgiem nodarījumiem; kopējais noziedzīgu nodarījumu skaits vidēji ir pat 8–10 reizes lielāks nekā reģistrēts oficiālajā statistikā, bet reālais izvarošanu skaits pārsniedz reģistrēto 6–8 reizes. Dzīves

³³⁰ Janule, P. Cilvēka dzīvības aizsardzības krimināltiesiskie aspekti: promocijas darbs. Latvijas Universitāte, 2012, 84. lpp.

³³¹ Kristapsone, S. Noziedzība Latvijā. (Noziedzību noteicošie sociāli ekonomiskie faktori Latvijā 90.gados). Rīga, Raka, 2003, 10. lpp.

³³² Vilks, A. Nozieguma upura kvantitāte Latvijā – ceļā no noziegumu kaitējuma un taisnīgu kompensāciju // Tēzes Starptautiskais seminārs Noziegumu upuris – kā kompensēt kaitējumu. RSU, 2007, 25. lpp.

apstākļu apsekojumā iegūtie dati liecina, ka policijai par notikušiem likumpārkāpumiem atkarībā no nodarītā pakāpes tiek ziņots 27–60% gadījumu. Viktimoloģiskajā aptaujā apzināts, ka cietušie par seksuāliem noziedzīgiem nodarījumiem ziņojuši 11,1% gadījumu.³³³ Jaunākais viktimizācijas pētījums³³⁴ parādīja, ka pēdējos piecos gados Latvijā par noziedzīga nodarījuma upuriem ir kļuvuši gandrīz puse iedzīvotāju, 13% aptaujāto ir cietuši noziedzīgā nodarījumā, ko veicis cietušā partneris, laulātais vai cits cietušā radnieks. Cietušo aptauja apstiprina, ka „bezpalīdzība, nedrošība un bezspēks ir pirmās izjūtas, kas asociējas ar piedzīvoto viktimizāciju. Pēc nodarījuma katra vide, kurai ir kaut neliela līdzība ar uzbrukuma vietu, tiek momentāli novērtēta kā apdraudoša un ļaunuma pilna.”³³⁵ Jāmin aptaujas rezultāti, kas apliecina, ka vairāk nekā puse Latvijas iedzīvotāju (61%) uzskata, ka bērnu izglītošanu par to, kā sevi pasargāt no seksuālas vardarbības, vajadzētu uzsākt jau sākumskolā.³³⁶

Viktimoloģisko un socioloģisko pētījumu rezultāti ļauj secināt, ka cietušie par nodarījumu ziņo tad, kad tas viņam ir bijis nozīmīgs vai nopietns. VP veiktajā aptaujā apzināts, ka no kopējā iedzīvotāju skaita, kas saskārušies ar Valsts policiju, 16,2% veido cietušās personas.³³⁷ Jāņem vērā, ka reģistrētais, tas ir, paziņotais, noziedzīgo nodarījumu skaits lielā mērā ir atkarīgs no upura vēlmes kļūt par cietušo kriminālprocesā. Kriminālprocesa materiālu analīze apliecina, ka seksuāla rakstura noziedzīgos nodarījumos bieži vien cietušais ir pirmais un tiešais informācijas avots. Tādējādi ir pamatoti norādīt „lai maksimāli efektīvi vadītu kriminālprocesu, nepieciešamas ne tikai prasmes veikt procesuālās darbības. Procesa virzītājam nākas novērtēt, kā procesuālā darbība ietekmē cietušo.”³³⁸ Neziņošanas iemesli par seksuālo nodarījumu ir dažādi. Dr. iur. J. Zīle raksta, ka, ņemot vērā iedzīvotāju vispārējo apātiju, cietušo neuzticēšanos tiesībsargājošām iestādēm, izveidojusies situācija, kurā cilvēki nevēlas ziņot par izdarītajiem noziedzīgiem nodarījumiem, kā arī nesadarbojas ar tiesībsargājošām iestādēm, tādējādi palielinot latento

³³³ Noziedzības stāvoklis Latvijā: noziegumu upuru aptaujas rezultāti. Rīga: Latvijas Kriminoloģisko pētījumu centrs, 2002, 57. lpp.

³³⁴ Pētījums „Atbalsts Viktimizācijas prevencijai Latvijā”. „Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS”, 2013. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27837.html>

³³⁵ Naida noziegumu psiholoģiskās sekas — cietušā pieredze un ietekme uz plašāku sabiedrību. Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2008, 21. lpp.

³³⁶ Sliktais pieskāriens. Krīzes centrs ģimenēm ar bērniem Paspārne. 2011. (skatīts 15.04.2014.). Pieejams: http://www.kc-pasparne.lv/lv/aktualitates/155_sliktais_pieskariens/

³³⁷ Valsts policijas pētījums. 4.nodaļa. Policijas darba novērtējums – iedzīvotāji, kuri vērsās policijā pēc palīdzības. – Galvenokārt upuri ir vērsušies policijā, lai ziņotu par dažādām zādzībām (41%); miesas bojājumu nodarīšanu (12,1%); huligānismu vai mantas bojāšanu (9,8%); draudiem izdarīt slepkavību vai miesas bojājumus (6,1%); laupīšanu (7,9%); vardarbību ģimenē (4,2%)

³³⁸ Poudžiunas, I. Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā // Jurista vārds, 2008.gads 4.novembris, Nr. 42 (547), 26. lpp.

un neatklāto noziedzīgo nodarījumu skaitu.³³⁹ Centra „Dardedze” vadītāja L. Balode uzsver vēl vienu sabiedrības problēmu: valdošie stereotipi un aizspriedumi, kas lielākoties adresēti sievietēm, piemēram, „pati bijī vainīga”, „nevajadzēja vilkt tik īsus svārkus” u.tml., daļu upuru attur no vērsšanās pēc palīdzības, un daļa upuru par dzimumnozieguma faktu nav paziņojuši policijai vai cietušo atbalsta organizācijai.³⁴⁰ Pētījumā „Seksuālā vardarbībā cietušo bērnu nopratināšanas prakse Latvijā” konstatēts, ka pietiekami daudzos gadījumos ziņojums saņemts vairākus gadus pēc noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas. Eksistē daudzi iemesli, kādēļ seksuāla vardarbība pret bērnu var netikt atklāta vairāku gadu garumā.³⁴¹ Ziņošanas analīze par noziedzīgu nodarījumu pret nepilngadīgo³⁴² norāda, ka visbiežāk, 21 krimināllietā (32,8%), par vardarbību ziņo kāds no tuviniekiem: 17 krimināllietās (26,6%) tā bija māte, 2 krimināllietās (26,6%) tēvs un pa 1 krimināllietai (1,6%) ziņotājs bija audžuģimene un māsa. Gandrīz tikpat bieži, 20 krimināllietās (31,3%) par vardarbību ziņoja bērnu tiesību aizsardzību institūcija, kas visbiežāk, 15 krimināllietās (23,4%), ir Bāriņtiesa, balstoties uz informāciju, kas saņemta gan no bērna tuviniekiem, gan institūcijām (skolām, krīžu centriem u.c.). Samērā daudz, 7 krimināllietās (10,9%), ziņojums ir saņemts no izglītības iestādēm, turpretī no ārstniecības iestādēm saņemti tikai 2 ziņojumi (3,1%), kas bijuši par pamatu kriminālprocesa uzsākšanai. Pats cietušais par seksuālu vardarbību pret sevi, ir ziņojis 5 krimināllietās (7,8%). Informatīvajā ziņojumā norādīts, ka „tikai trešdaļa sieviešu Latvijā vardarbības gadījuma sakarā ir meklējušas palīdzību tiesībsargājošās institūcijās. Visbiežāk sievietes palīdzību meklējušas pie draugiem (49,8%), ģimenes locekļiem un radiem (41,5%). Pie sociālā darbinieka vērsušās tikai 3,5% sieviešu.”³⁴³ Igaunijas noziedzīga nodarījuma upuru pārskata dati liecina, ka cietušās personas vai pēc cietušā lūguma policiju informēja apmēram 17% gadījumu. Pie veselības aprūpes darbiniekiem vērsās 30% cietušo, to skaitā 40% sieviešu un 15% vīriešu.³⁴⁴ Saskaņā ar ASV seksuālo uzbrukumu statistikas datu analīzes rezultātiem: 43%

³³⁹ Zīle, J. Cietušā tiesību nodrošinājuma kriminālprocesuālās problēmas // Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskie raksti 2007, RSU, 2008, 53. lpp.

³⁴⁰ Ločmele, K. Noziegums īso svārkus mīta paēnā. LV.LV. (skatīts 01.02.2013.).

Pieejams: <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=198744>

³⁴¹ Ziņojums par pētījuma „Seksuālā vardarbībā cietušo bērnu nopratināšanas prakse Latvijā” rezultātiem (2013). (skatīts 12.05.2014.). Pieejams: <http://www.bernskacietusais.lv/lv/petijumi/kkk/zinojums-par-petijuma-seksuala-var darbiba-cietuso-bernu-nopratinasanas-prakse-latvija-rezultatiem-20-336/>

³⁴² Ziņojums par pētījuma „Seksuālā vardarbībā cietušo bērnu nopratināšanas prakse Latvijā” rezultātiem (2013). (skatīts 12.04.2014.). Pieejams: <http://www.bernskacietusais.lv/lv/petijumi/kkk/zinojums-par-petijuma-seksuala-var darbiba-cietuso-bernu-nopratinasanas-prakse-latvija-rezultatiem-20-336/>

³⁴³ Informatīvais ziņojums par problēmām saistībā ar vardarbību ģimenē un to iespējamajiem risinājumiem. (skatīts 10.02.2011).

Pieejams: http://www.bm.gov.lv/lat/gimenes_valsts_politika/var darbiba_gimene/?doc=9423

³⁴⁴ Crime Victim Survey 2009. skatīts 27.11.2013.).

cietušo domā, ka neko nevar izdarīt, 27% uzskata to kā privātu problēmu, 12% baidās no policijas reakcijas, 12% tas nebija pietiekami svarīgi. Jāuzsver, ka upurim ir jābūt drosmei runāt par piedzīvoto seksuālā rakstura vardarbību. Diemžēl psihiskie stāvokļi, kas saistīti ar traumatiskajām atmiņām un ir radušies noziedzīga nodarījuma laikā vai īsi pēc tam, ir vieni no smagākajiem – bailes, sāpes, morālās un psihiskas ciešanas. Bailes ir cēlonis ne tikai emocionālajām un psiholoģiskajām, bet arī fizioloģiskajām sekām. Dr. Igors Kudrjavcevs norāda uz iekšējo un ārējo drošības praktisko nozīmi. To attiecinot uz upuri, var minēt, ka „iekšējā drošība ir garīgā un emocionālā līdzsvara sajūta, kas ļauj cilvēkam: pareizi iegūt un novērtēt informāciju; pieņemt precīzus un optimālus lēmumus; savlaicīgi atjaunot savas darba spējas un, izmantojot speciālas metodes, veicināt savu radošumu (kreativitāti).”³⁴⁵ Piemēram, Teksasas pētījumā par vardarbīgās noziedzības upuriem konstatēts, ka nozīmīga ietekme no noziedzīga nodarījuma ir fiziskā, finansiālā, sociālā un garīgā labklājība, bet vislielākā ietekme esot psiholoģiska. Pamata vadlīnijās pieejai darbam ar noziedzīgā nodarījumā cietušajiem³⁴⁶ atzīmēts, ka gandrīz trešā daļa cietušo (71%) izjutuši bailes ilgāk par 90 dienām pēc noziedzīgā nodarījuma gadījuma. Vairāku speciālistu (*Friedman, Bischoff, Davis, and Person, Maguire and Corbett*) pētījumi parādīja, ka svarīgākās ir drošības un finansiālā sfēra. Bērnu seksuālās izmantošanas upuriem īpaši augsta ir garīgās veselības aprūpes pakalpojumu izmantošana (*New and Berliner*).³⁴⁷ Viktimizācijas pētījums atklāj, ka 24% cietušo ir izjutuši bailes. Visvairāk no iespējamās atriebības baidās laupīšanās un seksuālajos incidentos cietušie. Atbalsta sniegšana dzimumnoziegumu upuriem ir nenoliedzama. Ja tas netiek darīts, pastāv risks viņiem kļūt par upuriem atkārtoti, jo upurus pavada bailes, kauns, vainas sajūta un citas emocionālās sekas, ko dzimumnoziedznieks var izmantot savā labā. „Konkrēti gadījumi apliecina, pat ilgāku laiku pēc uzbrukuma vai vardarbības cietušais joprojām jūtas iebiedēts un viegli iespaidojams. Piemēram, Baltkrievijā veiktais pētījums parādīja, ka nepilngadīgo izvarošanas gadījumos uz cietušo tika izdarīts spiediens no vardarbīgo personu un viņu tuvinieku puses 67%; 62% gadījumu no spiediena saņēmušajiem mainīja liecības.”³⁴⁸ Autore uzskata, ka praksē

Pieejams: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=53485/CRIME_VICTIM_SURVEY_2009.pdf

³⁴⁵ Kudrjavcevs, I. Drošība un komunikācija // Starptautiskās zinātniskās konferences „Drošības nostiprināšanas problēmas krīzes apstākļos”, Tēzes, Rīga, 2009. gada 16. septembris, RSU, 31. lpp.

³⁴⁶ Basic Guidelines on Approaching Victims of Crime. (skatīts 23.05.2014.) Pieejams: https://www.ncjrs.gov/ovc_archives/reports/firstrep/bgavoc.html

³⁴⁷ Newmark, L.C. Crime Victims' Needs and VOCA-Funded Services: Findings and Recommendations from Two National Studies. (skatīts 19.06.2014.).

Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/214263.pdf>

³⁴⁸ Poudžiunas, I. Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā // Jurista vārds, 2008.gada 4.novembris, Nr. 42 (547), 27, 30. lpp.

nepamatoti cietušās personas drošības garantēšanu parasti attiecina tikai uz organizētās noziedzības apkarošanu. EP Ministru komitejas Rekomendācija Nr. R (85)11 par cietušā stāvokli krimināltiesību un kriminālprocesa ietvaros attiecībā par cietušā īpašo aizsardzību nosaka – kur vien tas šķiet nepieciešams, it īpaši gadījumos, kuros iesaistīta organizētā noziedzība, cietušajam un tā ģimenei būtu jāsniedz efektīva aizsardzība pret draudiem un noziedznieka atriebšanās risku. Autores skatījumā pozitīvā virzienā pastāvošo kārtību ietekmē ES Direktīva par minimuma standartiem, kas jāpiemēro noziedzīgos nodarījumos cietušajiem. Direktīvas Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas 2012/29/ES³⁴⁹ 22. pantā paredzēts, ka dalībvalstis nodrošina, lai cietušie saskaņā ar valsts procedūrām laikus saņemtu individuālu novērtējumu, tādējādi apzinot vajadzību pēc īpašas aizsardzības. Nenoliedzami, cietušo individuālais novērtējums ir nozīmīgs jaunievedums, kas cietušajiem noteiks papildus garantijas. Direktīva arī nosaka, uz kuriem cietušajiem būtu attiecināma īpaša aizsardzība, piemēram, šādus cietušos iztaujā īpaši apmācīti speciālisti vai iztaujāšana tiek veikta ar viņu starpniecību, cietušo iztaujā viena un tā pati amatpersona vai, noteiktos gadījumos, tā paša dzimuma amatpersona. Tāpat dalībvalstīm jānodrošina palīdzība cietušajiem, kuri vēlas piedalīties kriminālprocesā un apmeklēt tiesas sēdes. Tiek noteikti neaizsargāti cietušie, piemēram, bērni, izvarošanas upuri, personas ar invaliditāti, un viņi tiek atbilstoši aizsargāti, kā arī cietušie tiek aizsargāti izmeklēšanas un tiesvedības laikā. Līdz ar to ir svarīgi, lai cietušajam būtu interese iesaistīties kriminālprocesā. Lai cietušais spētu būt ieinteresēts un aktīvs procesa dalībnieks „viņam jājūtas drošam, pasargātam, jāspēj izturēt psiholoģisko spriedzi, ko rada šāds process”,³⁵⁰ kad jau pats noziedzīgs nodarījums ir radījis krīzi. Tiesībsargājošās iestādes eksperti ir identificējuši septiņas galvenās cietušā vajadzības: cieņpilna attieksme, atzīšana, aizsardzība un drošība, fizisks un psiholoģisks atbalsts, informācijas pieejamība un iespēja aktīvi līdzdarboties, nepārtrauktība, taisnīguma atjaunošana un kompensācijas saņemšana.³⁵¹ Būtiskas ir trīs vajadzības – drošības sajūta, atbalsts un informācija, kuras ir īpaši svarīgas cietušā kontakta laikā ar policijas darbiniekiem.³⁵² Profesore Ārija Meikališa, pamatoti norāda, ka „ieviešot Direktīvas prasības, īpaši aizsargājamo cietušo loks nenoliedzami būs jāpaplašina, attiecinot šo statusu ne tikai uz nepilngadīgajiem, bet arī uz citām grupām,

³⁴⁹ ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI,

³⁵⁰ Poudžiunas, I. Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā // Jurista vārds, 2008. gada 4. novembris Nr. 42 (547), 25. lpp.

³⁵¹ Response to Victims of Crime. IACP National Law Enforcement Policy Center, 2010. (skatīts 12.08.2014.). Pieejams: <http://www.theiacp.org/portals/0/pdfs/ResponsetoVictimsofCrimePaper.pdf>

³⁵² Landmsane, D., Rinkevics, A. Police knowledge of victims needs // European Police Science and Research Bulletin, winter 2013/2014, Issues 9, p. 9.

piemēram, uz cilvēktirdzniecībā cietušiem, terorisma un organizētās noziedzības upuriem, cietušiem no seksuālas vardarbības vai vardarbības, kas pieļauta tuvās attiecībās, cietušiem ar invaliditāti u. tml. Tai pašā laikā jānorāda – lai cietušo atzītu par īpaši aizsargājamu, jābalstās nevis uz cietušā piederību kādai cietušo grupai, bet uz speciāli veiktu individuālu izvērtējumu. Tas ļauj atzīt šī speciālā izvērtējuma īpašo nozīmi, tāpat arī norāda uz individualizētas pieejas nozīmi kriminālprocesā.”³⁵³ Dr. iur., profesore Sandra Kaija personas drošības kriminālprocesa kontekstā uzsver, ka „drošībai kā gala stāvoklim ir jābūt aizsardzības mērķim un rezultātam. Savukārt aizsardzībai ir jābūt līdzeklim, lai sasniegtu un nodrošinātu drošību. Kriminālprocesuālajā nozīmē drošību nepieciešams izskatīt no pozīcijas, kas ietver kriminālprocesa subjektu pasargāšanu no prettiesiska apdraudējuma saistībā ar gatavotu vai izdarītu noziedzīgu nodarījumu.”³⁵⁴

Statistikas un veikto viktimoloģisko pētījumu rezultāti apstiprina secinājumu, ka vardarbīgiem, īpaši seksuāla rakstura, noziedzīgiem nodarījumiem ir viena no augstākām latentātes pakāpēm. Apkopojot statistiku no 190 pasaules valstīm, ANO eksperti norāda, ka no seksuāliem noziedzīgiem nodarījumiem pasaulē līdz 20 gadu vecumam cietušas ap 120 miljoniem meiteņu (nedaudz vairāk nekā desmitā daļa). Tiek norādīts, ka no seksuālas vardarbības cieš arī zēni, taču mazākā apmērā nekā meitenes.³⁵⁵ Latvijā veiktās Starptautiskās noziedzīgu nodarījumu upuru aptaujas rezultātu procentuālais sadalījuma apkopojums pa gadiem, kad veiktas aptaujas, atklāj šādus rezultātus par seksuāla rakstura cietušajiem: 1996 – 3,4%; 1998 – 3,2%; 2000 – 0,8%; 2002 – 2,8%; 2004 – 1,8%; 2007 – 3,9%. Seksuālo noziedzīgu nodarījumu latentāti apstiprina atšķirīgi pētījuma rezultāti. Pēc ārvalstu kriminologu aprēķiniem līdz pat 85% seksuāla rakstura nodarījumi nekļūst zināmi tiesībsargājošām iestādēm. Viktimizācijas pētījumā apzināts, ka laikā no 2006 līdz 2010. gadam viens no augstākajiem latentātes līmeņiem (65%) bija izvarošanai un seksuāla rakstura uzbrukumiem.³⁵⁶ Specializētajos pētījumos apzināts, ka izvarošanas gadījumi vardarbīgo noziedzīgu nodarījumu starpā veido 3%. Turklāt vairāk nekā 90% no visiem

³⁵³ Meikališa, Ā. Jaunas vēsmas cietušo aizsardzībā – ES direktīva par cietušo tiesību minimālajiem standartiem un tās iespējamā ietekme uz kriminālprocesu Latvijā// Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru: Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums, Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2013,145. lpp.

³⁵⁴ Kazaka, S. Personas drošība kriminālprocesā // Starptautiskā zinātniskā konference „Drošības nostiprināšanas problēmas krīzes apstākļos.” Tēzes. Rīga, RSU, 16.09.2009, 22. lpp.

³⁵⁵ Hidden in Plain Sight. A statistical analysis of violence against children. UNICEF, 2014. (skatīts 04.09.2014.).

Pieejams:http://www.unicef.org/publications/files/Hidden_in_plain_sight_statistical_analysis_EN_3_Sept_2014.pdf

³⁵⁶ Langton, L., Berzofsky, W., Krebs C., Hope Smiley-McDonald, H. Victimization Not Reported to the Police, 2006-2010. National Crime Victimization Survey. (skatīts 27.06.2014.).

Pieejams: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/vnvp0610.pdf>

izvarošanas gadījumiem netiek paziņoti un reģistrēti. D. Finkelhora (*Finkelhor*) un Diānas Rasellas (*Diana Russell*) pētījumos apzināts, ka viens no septiņiem zēniem piedzīvojis izvarošanu.³⁵⁷ Pēc FBI Nacionālā datu bāzes datiem gandrīz 9% izvarošanas gadījumu cietušais ir vīrietis.³⁵⁸ ANO Bērnu fonda finansētā pētījuma „Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošu faktoru izpēte” rezultāti parādīja, ka Latvijā no seksuālas vardarbības ir cietuši: 5. klasē – 3% (no tiem 4,5% zēnu un 1,5% meiteņu); 9. klasē 10% (no tiem 5% zēnu un 14,1% meiteņu); 12. klasē – 16,5%. Analizējot vardarbības veidus atsevišķi, 26% no aptaujajajiem skolēniem uzrādīja, ka cieš no emocionālās vardarbības ģimenē, 14,5% cieš no fiziskās vardarbības ģimenē, 6,5% no seksuālas vardarbības (ģimenē vai ārpus tās).³⁵⁹ Krievijas pētniece Ņina Asanova (*Нина Кузьминична Асанова*), analizējot uzticības tālruņa statistiku, norādījusi, ka tikai viena no simt seksuālā vardarbībā cietušajām personām vēršas pēc palīdzības policijā.³⁶⁰ Saskaņā ar citiem datiem Krievijā ik gadu faktisko izvarošanu skaits (ņemot vērā mākslīgo un dabisko latentāti) sasniedz 44–50 tūkstošus gadījumu, kas apmēram 4,5–5 reizes pārsniedz oficiālās statistikas datus.³⁶¹ Pēc V. Luņejeva (*Лунеев*) aprēķiniem reģistrētās un latentās izvarošanas attiecības ir 1:6.³⁶² Dažādo pētījumu rezultāti attiecībā par reģistrēto un latentu noziedzīgo nodarījumu daļu variē no 1:3, 1:6 līdz 1:15 (*Антонян, Голубев, Кубряков*). Citi informācijas avoti liecina, ka „izvarošanas gadījumā reģistrēto un faktiski izdarīto noziedzīgo nodarījumu proporcija atrodas robežās starp 1:20 un 1:100. Tāpēc vērojama disproporcija starp notiesāto noziedznieku un izdarīto seksuālo noziedzīgo nodarījumu skaitu.”³⁶³ ASV Tiesu statistikas biroja dati apliecina, ka tikai 16% gadījumu par izvarošanu tiek paziņots policijai. Viena līdz divas trešdaļas no zināmiem seksuālo uzbrukumu cietušajiem ir 15 gadīgi vai pat jaunāki. Aptaujājot 204 koledžas zēnus, bija apzināts, ka 34% zēnu no 16 gadu vecumu tika pamudināti uz seksuālām attiecībām vai piespiesti tām, 24% pārcietuši vardarbību no sievietes puses, 4% – no vīrieša puses; 6% –

³⁵⁷ Citēts: Winkler, C. *One Nights: Realities of rape*. Boston, AltaMira Press, 2002, p. 34.

³⁵⁸ FBI's National Incident-Based Reporting System. (skatīts 26.06.2014.).

Pieejams: <http://www.fbi.gov/stats-services/publications>

³⁵⁹ Ziņojums par „Vardarbības un nelaimes gadījumu izraisītie veselības traucējumi” 2009, 34 lpp., (skatīts 10.06.2011.). Pieejams: Veselības ekonomikas centra interneta mājas lapā - www.vec.gov.lv.

³⁶⁰ Асанова, Н.К. Руководство по предупреждению насилия над детьми: Учебное издание для психологов, детских психиатров, психотерапевтов, студентов педагогических ВУЗОВ. Москва, Издательский гуманитарный центр ВЛАДОС, 1997, с. 250.

³⁶¹ Преступность и реформы в России / под ред. Долговой А.И. Москва, Криминолог. Ассоц., 1998, с. 161.

³⁶² Лунеев, В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции: Мировой криминологический анализ. Москва, Норма, 1997, с. 136.

³⁶³ Pētījums „Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem (kopsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem).” (skatīts 12.08.2013.). Pieejams: http://www.probacija.lv/uploads/petijumi/vpd_petijums_gala_variants.pdf

no abu dzimumu puses, savukārt 12% bija izteikti draudi pielietot fizisko vardarbību vai citi līdzekļi, kas apgrūtina pretošanos. Izplatītākie piespiešanas taktikas paņēmieni bija: pārliecināšana un pierunāšana, novešana līdz alkohola reibuma stāvoklim, attiecību pārtraukšana pārtraukt attiecības (*Struckman-Johnson*).³⁶⁴ Eiropas pētniecības tīkla (CAHRV) dati – sievietes vecuma grupā no 20 līdz 59 gadiem ziņoja par augstu seksuālās vardarbības sastopamību no pašreizējā/iepriekšējā partnera kopdzīves laikā, sasniedzot 11,5% somu pētījumā, 6,5% vācu, 7,5% lietuviešu un 6,2% zviedru pētījumā.³⁶⁵ Ārvalstu pētījuma dati apliecina to, ka radiņu izvarošanas un seksuālos uzbrukumus 77% gadījumu veikusi upurim zināma persona. Turklāt vardarbīgo noziedzīgo nodarījumu starpā vērojama pieaugoša tendence no 6% līdz 13% – izvarošana un seksuālie uzbrukumi starp lesbietēm un gejiem. No 3327 reģistrētiem vardarbības gadījumiem ģimenē starp gejiem un lesbietēm 1746 cietušie (52%) bija vīrieši, un 1582 sievietes (48%), 109 no šīm personām (3%) identificētas kā transeksuāli (105 sievietes; 4 vīrieši).³⁶⁶ Citas izpētes rezultātā apzināts, ka aptuveni 22–46% lesbiešu ir bijušas fiziski vardarbīgas attiecības. 46% geju ir izmantojuši fizisku agresiju, lai risinātu konfliktus.³⁶⁷ Itālijas statistikas dati rāda, ka 96% sieviešu, kurām bija uzbrukuši viņu partneri, un 93% sieviešu, kuras bija cietušas no citu vīriešu vardarbības, neziņoja par notikušo vardarbību.³⁶⁸

Seksuālo vardarbību globālajā mērogā varam atainot aisberga veidā. Gadījumi, kuri tiek paziņoti tiesībsargājošajām iestādēm, veido tikai aisberga augšdaļu, virsotnes spicē atzīmējami seksuālās vardarbības gadījumi, kura rezultātā iestājusies upura nāve. Piemēram, eksperti, apkopojot 52 valstu viktimoloģiskās informācijas, atzina, ka tikai 30–40% ir vispārkriminālie noziedzīgie nodarījumi un tikai 10% seksuālo nodarījumu tiek reģistrēti valsts kriminālajā statistikā.³⁶⁹ Piramīdas vidusdaļu var noskaidrot, veicot dažādus pētījumus un apzinot ārpus tiesībsargājošo iestāžu darbu, bet tomēr ievērojama daļa tā arī paliek latentā (cietušā kauna, baiļu, vainas vai citu faktoru dēļ), kas veido piramīdas lejasdaļu. Pietiekami liela latentāte ir seksuālai ekspluatācijai, kura ir

³⁶⁴ Келли, Г.Ф. Основы современной сексологии. Учебник нового века. Санкт-Петербург, Питер, 2000, с. 60.– 62.

³⁶⁵ Allen, M., Perttu, S. Sociālā un veselības aprūpes pasniedzēji pret vardarbību. Pasniedzēja rokasgrāmata. Helsinku Universitāte, Tālākizglītības centrs Palmenia, 2010, 12. lpp.,

³⁶⁶ Annual Report on Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender Domestic Violence. 1998. (skatīts 12.04.2013.). Pieejams: <http://www.mincava.umn.edu/documents/glbtdv/glbtdv.html>

³⁶⁷ Wright, D. LGBT (Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender) and Domestic Violence: A Population in Need. 2001, p. 3, (skatīts 19.12.2013.). Pieejams: <http://home.utah.edu/~daw9/writings/LGBTandDV.pdf>

³⁶⁸ Rokasgrāmata „Metodes un pieeja sociālā darba jomā”. (skatīts 12.05.2013.). Pieejams: <http://www.sif.lv/nodevumi/nodevumi/3167/rokasgramata.pdf>

³⁶⁹ Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сборник. материалов международного семинара. Москва: ВНИИ МВД РФ, 1993, 337 с.

ekonomiskās atkarības rezultāts. VP informatīvajā sistēmā³⁷⁰ atrodami pietiekami daudz seksuāla rakstura pārkāpuma faktu daži piemēri. *Par izvarošanu Rīgas parkā aizturēti divi vīrieši, viens no viņiem agrāk jau tiesāts par izvarošanu. Aizturētie savu vainu atzina un paskaidroja, ka kopīgi lietojuši alkoholiskos dzērienus, kad tie beigušies, devušies pastaigā pa pilsētu nolūkā iepazīties ar kādu sievieti. Pastaigas laikā nonākuši vienā no Rīgas parkiem, kur pamanījuši kādu jaunu sievieti un nolēmuši viņai uzbrukt. Vīrieši sievieti ievilkusi krūmos un pret viņas gribu apmierinājuši savu dzimumtieksmi. Agrāk tiesātais R.S. dzīvoklī izvaroja paziņu E.O. Kopīgas alkohola lietošanas laikā dārza mājiņā izvarota B.R. Vīrietis (27.g.v.) un sieviete (23.g.v.) aizturēti par noziedzīgiem nodarījumiem pret mazgadīgām personām – par cietsirdīgu un vardarbīgu apiešanos ar mazgadīgo, par vardarbīgu dzimumtieksmes apmierināšanu ar mazgadīgo, par mazgadīgas personas pamudināšanu iesaistīties seksuālās darbībās un par mazgadīgā iesaistīšanu un izmantošanu pornogrāfiska rakstura materiālu izgatavošanā, kā arī par bērnu pornogrāfijas glabāšanu. Ventspils novada iedzīvotājs tiek turēts aizdomās par netiklām darbībām ar savu četrus gadus veco mazmeitu. Vīrietis (48.g.v.) publiski atkailināja un izrādīja savus dzimumorgānus divām pusaudzēm.*

Īpaši aktualizēta problēma ir seksuālā vardarbība pret bērniem, kuras novēršana ir viena no VP darba prioritātēm. Daudzi bērnu seksuālās izmantošanas gadījumi nenonāk atklātībā, un esošā statistika par bērnu seksuālo izmantošanu ir tikai maza daļiņa no visiem seksuālajiem noziedzīgiem nodarījumiem pret bērnu. Dažādi statistikas un pētījuma dati³⁷¹ apstiprina šīs problēmas plašo izplatību. Ārvalstu pētījumā par bērnu seksuālo izmantošanu, apkopojot 22 valstu rezultātus, apzināts, ka bērnu, vecumā līdz 18 gadiem, vidū 7,9% zēnu un 19,7% meiteņu cietuši no seksuālās vardarbības.³⁷² Dr. Džeins Eibels (*Gene G. Abel*) paplašinātā pētījumā, analizējot datus par seksuālajiem pārkāpumiem, ieskaitot ekshibicionismu, vuārismu, pieaugušo izvarošanu, kā arī bērnu seksuālu izmantošanu, konstatējis, ka 561 varmāka atzinās vairāk nekā 291 000 dažāda rakstura seksuālos nodarījumos, par kuru upuriem kļuvuši vairāk nekā 195 000 cilvēku. Neraugoties uz šiem skaitļiem, lielākā daļa šo noziedzīgo nodarījumu nav tikuši atklāti. Dž. Eibels ir aprēķinājis, ka faktiski iespēja tikt pieķertam seksuālā vardarbībā ir tikai trīs

³⁷⁰ VP Elektroniskais notikumu žurnāls (ENŽ).

³⁷¹ Pētījums „Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem (kopsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem). Bērnu seksuālās izmantošanas novēršana/Programmas „Daphne” bukleti: aktualitātes un pieredze, cīnoties ar vardarbību pret bērniem, jauniešiem un sievietēm.

³⁷² Gannon, A.T., Corton, F. *Female Sexual Offender. Theory, Assessment, and Treatment*. Oxford, Wiley-Blackwell, 2010, p. 12.

procenti.³⁷³ Kā piemēri minami šādi gadījumi. *Latvijā trīs vīrieši mācītājs, bērnu slimnīcas apsargs un bijušais cietumnieks – seksuāli izmantojuši nepilngadīgus zēnus, starp kuriem bijuši arī bērni ar garīgās attīstības traucējumiem. Policija Rīgā aizturējusi 27 gadus vecu vīrieti aizdomās par vairāku mazgadīgo un nepilngadīgo meiteņu seksuālo izmantošanu visā Latvijā, vairāku gadu garumā.* Valsts policijas pārskatā par 2013. gadu³⁷⁴ norādīts, ka, salīdzinājumā ar 2012. gada 12 mēnešiem, bērni ir biežāk cietuši no seksuālas vardarbības – 25% (+3%). VP pārskatā secināts, ka lielāko daļu noziedzīgu nodarījumu, kuros bērni cietuši no fiziskas vardarbības vai kuri vērsti pret tikumību un dzimumneaizskaramību, pastrādājuši bērnu radnieki vai paziņas, bet pavešanu netiklībā pārsvarā veikušas nepazīstamas personas.³⁷⁵

Seksuālo noziedzīgo nodarījumu kopējo tendenču izpētes rezultāti atklāj, ka seksuālo noziedzīgo nodarījumu kriminālas reģistrācijas apjoms noziedzīgo nodarījumu kopskaitā nav pārāk augsts, reģistrētais līmenis ik gadu svārstās, uzrādot gan lejupslīdi, gan pieaugumu. Piemēram, salīdzinot 2011.– 2014. gada kriminālās statistikas datus,³⁷⁶ secināms, ka procentuālā proporcija attiecībā pret kopskaitu, noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību veido: 2011. gadā – 0,59%; 2012. gadā – 1,01%, 2013. gadā – 1,07%, bet 2014. gadā – 1,02%. Statistiski vidēji Latvijā noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību, noziedzīgu nodarījumu struktūrā veido apmēram 1%. Līdzīgi arī Zviedrijā – tikai aptuveni 1%. Eiropā – mazāk par 5%. Krievijā summāri 80-tajos gados bija 2–3%; 90-tajos – 1%, no tiem 80–85% bija izvarošana.³⁷⁷ Piemēram, izvarošanas statistikas dati dažādās valstīs ir šādi: Francijā – 10 277; Vācijā – 7292; Krievijā – 6208; Zviedrijā – 4901; Argentīnā – 3276; Beļģijā – 2786; Polijā – 1611; Norvēģijā – 944; Somijā – 914.³⁷⁸ Saskaņā ar starpvalstu pētījumu skaidri redzams, ka „lielāks notiesāto vīriešu īpatsvars ir par izvarošanu nekā slepkavību un uzbrukumu personai. Vīriešu īpatsvars kuri, notiesāti par izvarošanu, ir svārstīgs – no 95,2% Francijā līdz 100%, Austrijā, Bulgārijā, Kiprā, Dānijā, Grieķijā, Ungārijā, Islandē,

³⁷³ citēts: Soltera, A. Varmākas pedofīli, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria Books, 2007, 25. lpp.

³⁷⁴ Pārskats par nepilngadīgo noziedzības stāvokli, noziedzīgos nodarījumos cietušajiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām 2013. gadā. Valsts policija. (skatīts 18.04.2014.). Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305>

³⁷⁵ Pārskats par nepilngadīgo noziedzību, cietušiem bērniem, stāvokli ceļu satiksmē un prevencijas jomā 2013.gada 6 mēnešos. (skatīts 18.09.2013.). Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305>

³⁷⁶ IeM Informācijas centra statistiskie dati: Kriminālā statistika.

Pieejami: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109> (skatīts 19.09.2013.)

³⁷⁷ Преступность и реформы в России / под ред. Долгова А.И. Москва, Криминолог. Ассоц., 1998, с. 155.

³⁷⁸ NationalMaster. (skatīts 05.02.2013.). Pieejams: <http://www.nationmaster.com/graph/crime-crime-rapes>

Īrijā, Nīderlandē, Portugālē, Rumānijā, Slovākijā, Slovēnijā, kā arī Spānijā. Vīriešu īpatsvars, kuri notiesāti par slepkavību, ir mainīgs, no 71,4% Austrijā līdz 100% Īslandē un Īrijā.”³⁷⁹

KL nodaļas ietvaros attiecībā pret vardarbīgiem dzimumsakariem izveidojas šāda procentuālā proporcija (2011–2014): 2011. gadā izvarošana – 16,28%; vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana – 12,70%; pavešana netiklībā – 21,49%; pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās – 1,95%. 2012. gadā izvarošana – 13,61%; vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana – 14,79%; pavešana netiklībā – 21,10%, pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās – 6,11%. 2013. gadā izvarošana – 14,34%; vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana – 36,14%; pavešana netiklībā – 14,14%, pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās – 2,55%. 2014.gadā izvarošana – 15,03%; vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana – 48,09%; pavešana netiklībā – 19,43%, pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās – 2,6%. Analizējot reģistrētās statistikas datus, var konstatēt, ka pavešanas netiklībā gadījumi citu seksuāla rakstura noziedzīgu nodarījumu starpā dominējoši bija 2012. un 2011. gadā. 2013. gadā un 2014. gadā palielinājušies vardarbīgas dzimumtieksmes apmierināšanas gadījumi. Analizējot pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vietas varam redzēt, ka 2012.gadā Latgales reģionā reģistrēti 52 (69,3%) gadījumi, 2013. gadā Daugavpils novadā 41 (22,3%) vardarbīgas dzimumtieksmes apmierināšanas gadījums. Salīdzinoši Rīgā 14 jeb 7,6% gadījumi, bet 2014.gadā Daugavpils novadā reģistrēti 165 (68,7%) vardarbīgas dzimumtieksmes apmierināšanas gadījumi. Plašākam ieskatam var minēt VTMEC publiskā pārskata datus: 2014. gadā Tiesu ginekoloģisko un androloģisko ekspertīžu veidiem 51% ir izvarošana (no 93 gadījumiem 1 – bērnam līdz 10 g.v., 28 – bērniem līdz 15 g.v., 20 – pusaudžiem līdz 18 g.v.) un 27% netiklās darbības (no 50 gadījumiem 26 – bērniem līdz 10 g.v., 22 – bērniem līdz 15 g.v., 1 – pusaudžiem līdz 18 g.v.). Dzimumnoziedzumos veikto ekspertīžu skaits pieaudzis salīdzinājumā ar 2012.g. – 166, 2014. – 184.³⁸⁰ Izvarošanas gadījumu skaits saglabājas

³⁷⁹ The Role of Men in Gender Equality – European Strategies & Insights. Study on the Role of Men in Gender Equality Contract ref. no. VC/2010/0592 December 2012. European Union, 2013.

³⁸⁰ Valsts Tiesu medicīnas ekspertīžu centra 2014. gada publiskais pārskats. (skatīts 26.04.2015.). Pieejams: http://www.vtmec.gov.lv/inc_docs/userfiles/file/Dokumenti/VTMEC_2014_g_publiskais_parskats.pdf; Valsts Tiesu medicīnas ekspertīžu centra 2013. gada publiskais pārskats. (skatīts 14.10.2014.). Pieejams: http://www.vtmec.gov.lv/inc_docs/userfiles/file/Dokumenti/VTMEC_2013_g_publ_parsk.pdf – Tiesu ginekoloģisko un androloģisko ekspertīžu struktūra 2013. gadā: 83 (50%) ir izvarošana (no 166 gadījumiem 2 bērni līdz 10 g.v., 18 bērni līdz 15 g.v., 17 – pusaudži līdz 18 g.v.) un 29% netiklās darbības (no 48 gadījumiem 28 bērni līdz 10 g.v., 16 bērni līdz 15 g.v., 3 pusaudži līdz 18 g.v.). 2013. gadā palielinājies netiklo darbību skaits attiecībā pret mazgadīgiem bērniem – 8. Salīdzinoši dati: 2012. gadā veikta šādos gadījumos: izvarošanas lietās veikta 101 gadījumā jeb 63% (2 bērniem līdz 10 g.v., 21 bērnam līdz 15 g.v., 23 pusaudžiem līdz 18 g.v.), netiklās darbībās – 37 jeb 23% (14 bērniem līdz 10 g.v., 22 bērniem līdz 15 g.v., 1 pusaudzim līdz 18 g.v.), homoseksuālisms, pielietojot vardarbību – 8. Izvarošanas lietās gandrīz pusē gadījumu (45%) cietusī persona ir mazgadīgais vai nepilngadīgais.

nosacīti nemainīgs. Acīmredzama ir izvarošanas sezonālitate, to pieaugums tiek reģistrēts laikā no maija līdz septembrim. Ir pētījumi, kas apliecina, ka lielajās pilsētās izvarošanas vairāk notiek cietušā dzīves vietā, bet mazākās pilsētās – automašīnās. Latvijā pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vietas visvairāk izvarošanas no 2011. gada līdz 2015. gadam reģistrētas Rīgas reģionā, 2013. gadā Rīgā – 23 (67%) izvarošanas gadījumi, 2014. gadā 16 (55,2%) izvarošanas gadījumi (Pārskats 3. pielikums). Lielbritānijas un Velsas datu izpēte apliecina, ka vairāk nekā puse no izvarošanām notikusi upura dzīvoklī (*Myhill, Allen*), tādu pašu rezultātu apstiprina Ņujorkas pilsētas datu izpēte (*Ploughmann&Stenrud*). Šis augstais rādītājs ir tāpēc, ka izvarošanas visbiežāk veic upura intīmais partneris vai bijušais partneris. Izvarošana, kuru veicis svešinieks, visbiežāk notiek sabiedriskās vietās: bāros, parkos, skvēros, uz ielas vai autostāvvietās (*Myhill, Allen*). Pētījuma dati parādīja, ka izvarošanas visbiežāk notikušas sestdienas tumšajā diennakts laikā, no 20.00 līdz 02.00, alkohola reibumā un sociālos kontaktos bārā vai klubā.³⁸¹

Autore norāda, ka vairums statistikas rādītāji un pētījumu rezultāti apliecina to, ka vardarbība pret vienu dzimumu tiek vērstā daudz lielākā mērā nekā pret otru. Šajā grupā ietilpst tādi noziedzīgi nodarījumi kā izvarošana, asinsgrēks, vardarbība ģimenē, izvarošana laulībā, pazuņu izvarošana, piespiedu prostitūcija, vardarbības draudi, iebiedēšana, spīdzināšana. Tiesu prakses apkopojums par KL 160. un 162.pantu liecina, ka visvairāk no seksuālās vardarbības ir apdraudētas meitenes vecumā no 7 līdz 13 gadiem. Augstākās tiesas izpētītajās krimināllietās cietušo skaits sasniedza 176 (144 sieviešu dzimuma, 32 – vīriešu dzimuma, 4 bija pilngadīgas personas). Saskaņā ar statistikas ziņojumiem ASV tiesībsargājošām iestādēm sešas reizes vairāk kļūst zināms par seksuāliem nodarījumiem, kas vērsti pret sievieti, respektīvi, 86% gadījumu upuris bija sieviete. Aprēķināts, ka relatīvais sieviešu upuru skaits palielinās līdz ar vecumu: 69% gadījumu upuri ir jaunāki par 6 gadiem, 73% gadījumu līdz 12 gadiem un 82% gadījumu līdz 18 gadiem.³⁸² Iespējams, tas var liecināt par to, ka seksuālie noziedzīgie nodarījumi pret meitenēm/sievietēm ir vairāk apzināti, cietušās biežāk vēršas pēc palīdzības. Nacionālajā noziedzīgo nodarījumu viktimizācijas pārskatā (*Nacional Crime Victimization Survey*) apzināts, ka pēc dzimuma proporcijas, vīrieši vairāk nekā sievietes kļūst par upuriem visa veida vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos, izņemot izvarošana/seksuālo

³⁸¹ Hollin, R.C. *Psychology and Crime: An Introduction to Criminological Psychology*. New York, Routledge, 2012, p. 190.

³⁸² Synder, H.N. Sexual assault of young children as reported to law enforcement: Victim, incident and offender characteristics, in A NIBRS Statistical Report. 2000, U.S. Department of Justice: Washington, D.C. (skatīts 16.07.2013.). Pieejams: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/saycrle.pdf>

uzbrukumu.³⁸³ Piemēram, Austrālijas kriminoloģijas institūta pārskatā par seksuālu vardarbību pret vīrieti norādīts, ka no 7 478 100 respondentiem 46 700 (0,6%) norādīja uz pārciesto seksuāla rakstura vardarbību pēdējo 12 mēnešu laikā: 42 300 (0,6%) – seksuālu uzbrukumu; 5700 (0,1%) – seksuāla rakstura draudus. Apzināts, ka no pilngadīgajiem vīriešiem 18 500 (44%) seksuālo vardarbību piedzīvojusi no ģimenes locekļa vai drauga; 14 900 (35%) – no citas pazīstamas personas un 13 900 (33%) seksuālo vardarbību veicis svešinieks. Kopumā 408 100 (5,5%) vīrieša dzimuma personas vecumā no 15 gadiem piedzīvojuši seksuāla rakstura vardarbību.³⁸⁴ Turklāt Austrālijas viktimizācijas pētījumā par Austrālijas jauniešu (12–20.g.v.) piedzīvoto vardarbību apzināts, ka vardarbības līmenis starp dzimumiem neatšķiras. Taču jaunietes, gandrīz trešdaļa (30%), norādīja uz piedzīvotajām bailēm un iegūtajiem ievainojumiem, salīdzinoši astotā daļa jauniešu (12%).³⁸⁵ Var minēt datus, kas iegūti ASV pētījumā, ka gandrīz 1,6 miljoni vīriešu (1,4% jeb aptuveni 1 no 71 vīrieša) ziņoja par pārciesto izvarošanu viņa dzīves laikā.³⁸⁶ No izvarošanas ik gadu cietuši 92 700 vīriešu.³⁸⁷ Ziemeļīrijas statistikas dati parādā vardarbības gadījumu pieaugumu pret vīrieti. 2012. gadā reģistrēti 2525 incidenti ģimenē, kurā cietis vīrietis (2011. gadā – 2266, 2010. gadā – 1833).³⁸⁸ Nacionālā apvienība seksuālās vardarbības novēršanai (*National Alliance to End Sexual Violence*) apzinājusi, ka no visiem reģistrētiem seksuālās vardarbības gadījumiem 14% gadījumu cietuši ir vīrieši un zēnu, 1 pret 6 attiecībā pret zēnu un 1 pret 25 attiecībā pret vīrieti.³⁸⁹ „Eiropas valstu dati nodrošina fragmentāru informāciju par šo problēmu. Saskaņā ar Latvijas ekspertes Irinas Novikovas sniegtajiem datiem, valstī par vardarbības upuriem intīmajās attiecībās kļūst līdz 27% vīriešu. Īslandē – 0,8%.”³⁹⁰ Latvijā no vardarbības gada laikā cietuši 1489

³⁸³ Vito, G.F., Maahs, J.R., Holmes, R.M. *Criminology: Theory, Research, and Policy*. 2nd edition. Sudbury, Jones and Bartlett Publishers, 2007, p. 41.

³⁸⁴ Sexual Assault Against Men. Australian Institute of Criminology. (skatīts 02.02.2015.). Pieejams: <http://aic.gov.au/publications/current%20series/cfi/161-180/cfi170.html>

³⁸⁵ Mouzos, J. & Makkai, T. Womens` expierencies for male violence: Findings from the Australian component of the international violence against women survey (IVAWS). (skatīts 09.08.2014.). Pieejams: <http://www.aic.gov.au/publications/current%20series/rpp/41-60/rpp56.html>

³⁸⁶ National Intimate Partner and Sexual Violence Survey. Summary Report, 2011. (skatīts 05.02.2013.). Pieejams: http://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/nisvs_report2010-a.pdf

³⁸⁷ Sexual Assault Statistics. (skatīts 12.10.2013.).

Pieejams: <http://www.ncdsv.org/images/sexualassaultstatistics.pdf>

³⁸⁸ McNeilly, C. Domestic violence against men at its highest level in Northern Ireland since police began recording statistics. (skatīts 02.1.2013.). Pieejams: <http://www.belfasttelegraph.co.uk/news/local-national/northern-ireland/domestic-violence-against-men-at-its-highest-level-in-northern-ireland-since-police-began-recording-statistics-29707051.html>

³⁸⁹ Male victims. (skatīts 11.03.2015.). Pieejams: <http://endsexualviolence.org/where-we-stand/male-victims>

³⁹⁰ The Role of Men in Gender Equality - European Strategies & Insights. Study on the Role of Men in Gender Equality Contract ref. no. VC/2010/0592 December 2012. European Union, 2013, p. 109. Novikova I. (2011). Country report Latvia. Unpublished working paper within the project Study on the Role of Men in Gender Equality.

vīrieši, no tiem 85 vardarbību izjutuši savās ģimenēs (visvairāk no vardarbības ģimenē cietuši vīrieši vecuma grupā no 30 līdz 34 gadiem).³⁹¹ Seksologs A. Šulcs izdalījis šādas agresijas mērķa grupas – zēns ģimenē, zēns skolā, zēns students, sociālā darba klients.³⁹² Lai gan vardarbības akti, ko veikusi sieviete, notiek visā pasaulē, šīs problēmas apmērs nav pienācīgi izpētīts. Vairāki ārvalstu pētnieki (Hambergers, Štrauss, Arčers) atklāja, ka vīrieši un sievietes aptuveni vienādi pielieto vardarbību pret intīmo partneri, tomēr vīrieši nodara daudz lielāku kaitējumu. Sievietes biežāk ziņo par pieredzēto vardarbību.³⁹³ Speciālā literatūrā atrodami vairāki pētījumu dati (*Babcock, Miller, & Siard, Hamberger et al.*), kas apliecina, ka sieviešu agresija galvenokārt ir paš aizsardzība vai reaktīva rakstura. Konstatēts, ka dažos gadījumos sieviešu motivācija, kuras notiesātas par vardarbību pret partneri, bija vēlme kontrolēt vai nodarīt kaitējumu, jo īpaši starp tām sievietēm, kurām anamnēzē bijusi pārciesta vardarbība. Kopumā viktimoloģiskajos pētījumos apzināts, ka parasti vīrieši vardarbību piedzīvo publiskās vietās, zēni – ģimenē. Statistiski apzināts, ka vairāk par vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu upuriem kļūst jauni vīrieši. Turklāt seksuālās vardarbības jautājuma delikātuma dēļ datu iegūšana par seksuāli izmantoto vīriešu un sieviešu dzimuma cietušo skaitu ir problemātiska. Visdrīzāk, ka vīriešu kārtas pārstāvji noliegs konkrētas seksuālās prettiesiskās darbības un neliecinās par seksuālo vardarbību. Izņēmumi ir sevišķi smagi gadījumi, piemēram, *Valdemārpilī, kopīgas alkoholisko dzērienu lietošanas laikā ar diviem bērnības draugiem M. un R. seksuāla rakstura vardarbību pārcietis R. Vardarbīgas rīcības rezultātā cietušajam pārdurta zarna, tāpēc tika veikta steidzama operācija.*

Ņemot vērā iepriekš minēto, autore konstatē, ka viena no galvenajām nepilnībām tiesiskuma, brīvības un drošības jomā vēl arvien ir pilnīgas un salīdzināmas statistikas informācijas trūkums. Oficiālo statistiku ir grūti interpretēt, jo par daudziem gadījumiem netiek ziņots. Seksuāla rakstura noziedzīgie nodarījumi var būt ļoti latentī, jo netiek analizēti jaunu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas riski. Turklāt bieži vien no vardarbības cietušie nezina par vardarbību sarežģītu psiholoģisku, finansiālu, sociālu un kultūras iemeslu dēļ, kā arī tādēļ, ka neuzticas policijas, tiesas, sociālās palīdzības un

³⁹¹ Krīžu un konsultāciju centrs Skalbes. (skatīts 11.03.2015.). Pieejams: <http://www.skalbes.lv/aktualitates>

³⁹² Speciālists ataino, ka sieviešu agresiju pret vīrieti nemanāmu dara fakts, ka vīrieša agresiju ir vieglāk konstatēt, jo tā ir vizuāli vairāk redzama — viņš otram fiziski uzbrūk, līdz ar to var redzēt zilumu, un nodarījums ir dokumentējams. Arī seksuālā agresija ir medicīniski pierādāma un dokumentējama. Bet emocionālā vardarbība, ko nereti veic sievietes, ir pierādāma daudz grūtāk, jo ir pateikts nicinošs vārds un nievājoša piezīme vai klusēšana, ignorēšana, atstumšana, maiguma liegšana, apsūkšana, dzīšana projām katru reizi, kad sieviete nav ar kaut ko apmierināta, tā ir arī vīrieša auguma īpatnību un seksualitātes noniecināšana. — Vai pastāv sieviešu agresija pret vīrieti? (skatīts 12.10.2013.). Pieejams: <http://www.mammamunteti.lv/articles/8862/vai-pastav-sieviesu-agresija-pret-virieti/>

³⁹³ Johnson, S.A. Physical abusers and sexual offenders. Forensic and Clinical strategies. New York, Taylor&Francis, 2007, p. 113.

medicīniskajiem dienestiem. Speciālās literatūras avotos, statistikas datos un dažādos pētījumos ir pieejami neviennozīmīgi dati par seksuālās vardarbības izplatību. Seksuālās noziedzības pētniecības jomā sarežģīts jautājums ir vīrieša kā seksuāla nodarījuma upura apzināšana. Ir pietiekams pamats norādīt uz seksuālās vardarbības kā sieviešu un bērna upura atpazīstamību, bet vīrieša dzimuma upura apmēra noteikšana tomēr netiek pienācīgi vērtēta. Noziedzības un krimināltiesību statistika ir neaizvietojams instruments, lai ES līmenī izstrādātu uz pierādījumiem balstītu politiku. Būt pasargātiem no aizskārumiem seksuālā jomā ir katras valsts nozīmīgs uzdevums. „Vienlaicīgi arī jāatzīst, ka valstī nav sagatavota un nedarbojas noziedzības novēršanas un apkarošanas, kā arī sabiedriskās drošības nodrošināšanas koncepcija.”³⁹⁴ Neapstrīdams ir profesora V. Zahara secinājums, ka, aprobežojoties tikai ar tiesībsargājošo iestāžu institūciju statistikas apkopošanu un analīzi, nav iespējams iegūt pilnīgāku priekšstatu par noziedzības stāvokli valstī un prognozēt gaidāmās pārmaiņas sabiedriskās kārtības un cilvēkdrošības jomā. Objektīvu aktuālās situācijas fiksēšanu un tās zinātniski korektu analīzi var veikt tikai neatkarīga institūcija ar augstu profesionālo kapacitāti. Autore norāda, ka, apzinot latentās noziedzības līmeni, varēs pilnībā iezīmēt noziedzības apmērus valstī. Viennozīmīgi ir skaidrs, lai nodrošinātu sekmīgu noziedzības novēršanu, būtisks ir noziedzīgu nodarījumu apjoms. Pēc Kriminoloģisko pētījumu centra likvidācijas šīs funkcijas nepilda neviena institūcija. Autorei jāsecina, ka valstī trūkst stratēģiskas, uz pētījumiem un zinātniskām atziņām balstītas pieejas noziedzības pētīšanai, kuru rezultāti varētu ietekmēt kriminālpolitikas veidošanās virzienus. Tādējādi atbalstāms ir viedoklis, ka objektīvu aktuālās noziedzības situācijas fiksēšanu un tās zinātniski korektu analīzi var veikt neatkarīga institūcija ar pietiekamu profesionālo spēju. Autore uzskata, ka Tieslietu ministrijas pārziņā izveidojams Latvijas Republikas noziedzības un tieslietu pētniecības institūts, kura galvenās funkcijas būtu: zinātniski pētnieciskais darbs; priekšlikumu izstrādāšana un sniegšana tiesisko, sociālo un organizatorisko pasākumu īstenošanai noziedzības novēršanā; sadarbība ar starptautiskām organizācijām noziedzības novēršanas jomā. Turklāt Latvijā nepieciešama regulāra iedzīvotāju viktimizācijas novērošana (monitorings), lai iegūtos secinājumus izmantotu noziedzības novēršanas procesa plānošanā. Profesors A. Vilks raksta, ka „sabiedriskajai drošībai ir svarīgi ne tikai skaitļi, bet arī katra indivīda sajūta, kā un kādā veidā tiks aizsargāta drošība ekonomiski sarežģītajos apstākļos, cik lielā mērā to ir spējīga garantēt valsts, cik jāpaļaujas katram

³⁹⁴ Vilks, A. Krīzes perioda kriminogēnās tendences Latvijā // Rīgas Stradiņa universitāte. Zinātniskie raksti 2011, Rīga, RSU, 2012, 250. lpp.

pašam uz saviem spēkiem.”³⁹⁵ Ne bez pamata kriminoloģijas ietvaros tiek atzīts, ka “valstīm ir jāaizsargā savi pilsoņi briesmu veidošanās pirmatnējās stadijās, nerūpējoties par statistiskajiem rādītājiem un savā “antihumānismā” attiecībā pret tā saucamajiem nenožīmīgajiem noziedzniekiem.”³⁹⁶

Apkopojumam autore norāda, ka seksuālo noziedzīgo nodarījumu latentāti veicina cietušo kauns, bailes un nevēlēšanās iesaistīties kriminālprocesa izmeklēšanas gaitā. Lai uzlabotu viktimoloģiskās prevencijas pasākumus, jāveic sistemātiska, mērķtiecīga un kompleksa potenciālā cietušā apzināšana, kā arī potenciālā upura pareiza sociālā, tiesiskā, fiziskā un dzimumaudzināšana. Īpaša uzmanība pievēršama nepilngadīgajām personām.³⁹⁷ Dzimumaudzināšana ir nepieciešama “veselīgai sabiedrības attīstībai un atbilstošu dzimumattiecību izpratnes izveidošanai gan bērnos, gan pusaudžos, gan jauniešos, kā arī citu vecumposmu cilvēkiem.”³⁹⁸

Dodot kopsavilkumu seksuālās vardarbības tendencēm, var norādīt, ka pēdējo gadu veiktie dažādu jomu pētījumi un kriminālā statistika apliecina vairākas negatīvas tendences: pietiekami liels skaits bērnu cieš seksuālos noziedzīgos nodarījumos, būtiski paplašinājusies noziedzīgā darbība kibervidē, palielinās cilvēku tirdzniecība, kuras mērķis ir komerciālas seksuālas eksploatācijas apjoms. Nākamajā nodaļā autore analizēs atsevišķas seksuālās vardarbības kategorijas izplatības problēmaspektus.

³⁹⁵ Vilks, A. Krīzes perioda kriminogēnās tendences Latvijā // Rīgas Stradiņa universitāde. Zinātniskie raksti 2011, Rīga, RSU, 2012, 246. lpp.

³⁹⁶ Кондратюк, Л.В., Овчинский, В.С. Криминологические измерения. Москва, Норма, 2008, с. 263.

³⁹⁷ Kipāne, A. Dzimumnoziedzumu novēršanas kriminoloģiskais aspekts // Daugavpils universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums Starptautiskās zinātniskās konferences „Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2013” materiāli (2013. gada 10-12. oktobris). II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas. Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”, Daugavpils, 2014, 108. lpp.

³⁹⁸ Dzimumaudzināšana ir viens no vissvarīgākajiem audzināšanas jautājumiem. Ļoti svarīgs un grūts posms dzimumaudzināšanā ir pubertātes periods un periods līdz dzimumbrieduma sasniegšanai. Šajā periodā jauniešiem jau ir izveidojušies vairāk vai mazāk noteikti dzīves uzskati arī par dzimumattiecībām; viņi visiem spēkiem tiecas pēc patstāvības. Dzimumtieksme šajā vecumā ir izteikta. Jaunieši bieži cenšas to realizēt dzimumtuvībā bez kritiskas šā soļa pareizības novērtēšanas, bez atbildības par sekām. Tas izskaidrojams ar dzimumhormonu pastiprinātu aktivitāti un samērā vājo apziņas kontroli pār savām tieksmēm. – Kas ir dzimumaudzināšana? (skatīts 26.10.2014.). Pieejams: <http://pedagogs.lv/kas-ir-dzimumaudzinasana-un-kads-ir-tas-noluks/>

3. ATSEVIŠĶU SEKSUĀLĀS VARDARBĪBAS KATEGORIJU KRIMINOLOĢISKAIS RAKSTUROJUMS

3.1. Bērnu seksuālās izmantošanas raksturīgākās iezīmes

Bērnu aizsardzībai no seksuālās izmantošanas un vardarbības ir ļoti augsta prioritāte. Vardarbība pret bērnu, seksuālā mazgadīgo un nepilngadīgo izmantošana ir viena no smagākajām un sabiedriski kaitīgākajām pasaules mēroga problēmām. Cietsirdīga, sadistiska uzvedība ir sastopama visur, kur ir pieejamas bezpalīdzīgas un neaizsargātas būtnes. Piemēram, vairāki gadījumi: *Ķengaragā par seksuālu vardarbību pret meiteni tika aizturēts vairākas reizes tiesāts pedofils. Pārdaugavas daudzstāvu mājas kāpņu telpā vīrietis (38.g.v.) veicis netiklas darbības pret mazgadīgu meiteni (9 g.v.). Tā dēvētais „Imantas pedofils”, par kura upuriem 2014. gadā kļuva jau piecas meitenes.* Argumentēti D. Finkelhors (*Finkelhor*) norādījis, ka bērni ir visvairāk krimināli viktimizēta cilvēku grupa sabiedrībā. Bērni piedzīvo augstu viktimizācijas līmeni tādos pašos noziedzīgos nodarījumos kā pieaugušie, kā arī, ņemot vērā bērna statusu, specifiskos noziedzīgos nodarījumos – viņi tiek aizskarti, ietekmēti ģimenē, cieš no skolas biedru vai vienaudžu uzbrukumiem un bulinga³⁹⁹, tiek izmantoti un izvaroti no satikšanās partneriem, un ir seksuālo noziedznieku mērķis gan fiziskajā, gan virtuālajā sfērā.⁴⁰⁰ Piemēram, izpētot situāciju Latvijas un Lietuvas skolās, apzināts, ka no aptaujātiem pusaudžiem Latvijā ($n=3417$) no bulinga cietuši 30,1% pusaudžu, Lietuvā ($n=5626$) no bulinga cietuši 52,3% pusaudžu.⁴⁰¹ Bērnu un pusaudžu uzticības tālruņa konsultatīvo zvanu analīze liecina, ka zvanu skaits saistībā ar seksuālo vardarbību ir palielinājies.⁴⁰²

Vēsturiskās izpētes gaitā apstiprināts, ka bērnu izmantošana seksuālā apmierinājuma

³⁹⁹ no angļu valodas *bully* – iebiedēt; terorozēt. Raksturojot bulingu un mobingu, tiek runāts par naidīgu, neētisku, sistemātisku fizisko, emocionālo un psiholoģisko vardarbību skolā vai darba vietā, kurā pret kādu personu vēršas viens vai vairāki agresori. Šajos procesos būtiska nozīme ir agresora prasmēm manipulēt ar izvēlēto upuri un panākt sev vēlamu rezultātu. Bulings parasti ietver divas vardarbības formas 1) fiziskā vardarbība; 2) emocionālā iebiedēšana, kas tiek pausta verbālā un netiešā veidā. Bulings ir apzīmējums sarežģītiem, redzami agresīviem attiecību un savstarpējo rēķinu kārtības procesiem, un emocionāla vardarbība ir ir tikai viena no bulinga komponentēm. Iebiedēšana – nomācošas, draudīgas negatīvas darbības, kas atkal un atkal atkārtojas ilgā laika posmā un kuras pārtraukt nav upura spēkos. Ruduša V. Emocionālā vardarbība. Rīga: RaKa, 2012, 22. lpp.

⁴⁰⁰ Finkelhor, D. *Childhood Victimization: Violence, Crime and Abuse in the Lives of Young People*. New York, Oxford University Press, Inc, 2008, p. 3.

⁴⁰¹ Gobina, I., Zaborskis, A., Pudule, I., Kalnins I., Villerusa, A. Bullying and subjective health among adolescents at schools in Latvia and Lithuania // *International Journal of Public health*, 2008, Volume 53, Issue 5, p. 272.–276.

⁴⁰² 2012. gadā netika saņemts neviens zvans par seksuālo vardarbību aprūpes iestādēs, taču 2013. gadā par šo tēmu tika saņemti 5 zvani. Arī savstarpējās attiecībās seksuālā vardarbība pieaugusi par trešdaļu (2012. gadā – 69, bet 2013. gadā – 99 zvani). Zvanu skaits saistībā ar seksuālo vardarbību ģimenē pieaudzis no 38 zvaniem (2012. gadā) līdz 68 zvaniem (2013. gadā). – Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2013.gada publiskais pārskats. Rīga, 2014, 28. lpp. (skatīts 12.01.2015.).

Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/zinas_par_iestadi/parskati_un_atskaites/?doc=3667&page=

gūšanai ir zināma jau sen. „Kopš veikti pieraksti par cilvēces dzīvi, pastāvējuši ieraksti par to, kā pieaugušie (vīrieši un sievietes) aizskāruši bērnus baudas vai reliģijas vārdā, lai piepildītu patoloģiskas vajadzības, mēģinātu uzspiest savu varu vai vienkārši tādēļ, ka tas šķiet pieņemami.”⁴⁰³ Sākuma indikatori tam, ka plašāka sabiedrība sāka apzināties to, ka bērni var tikt un tiek iekļauti viņiem nevēlamās seksuālās attiecībās, bija XVI gs. vidū. Tajā laikā pirmo reizi sabiedrības vēsturē pieņemtie likumi paredzēja bērniem aizsardzību pret seksuālu izmantošanu. 1548. gadā Anglijā pieņēma likumu, kas paredzēja zēnu aizsardzību, bet 1576. gadā – likumu, kas paredzēja sodu par meiteņu, kas jaunākas par 10 gadiem, izvarošanu. Pirmie pētījumi saistībā ar bērnu seksuālo izmantošanu tika uzsākti 1914. gadā.⁴⁰⁴ Īpaša vēršanās pret bērnu seksuālo izmantošanu uzliesmoja 19.gs. beigās, taču tad pamazām mazinājās. „Francijā 1810. gadā ar likumu tika aizliegti dzimumsakari ar bērniem, kas jaunāki par 11 gadiem. 1832. gadā vecuma ierobežojums tika paaugstināts par diviem gadiem, bet 1863. gadā tika aizliegts stāties dzimumsakaros ar asinsradniekiem, kas nav sasnieguši 21 gadu vecumu.”⁴⁰⁵ Pastāvēja informācija, no kuras izrietēja, ka Parīzē laika posmā no 1858. līdz 1869. gadam tikuši izvaroti vairāk nekā 9000 bērnu vecumā no 4 līdz 12 gadiem.

Mūsdienās bērnu aizsardzība no seksuālās izmantošanas nostiprināta vairākos starptautiskos tiesību aktos.⁴⁰⁶ Atbalstāms uzskats, ka „mūsdienu starptautiskās tiesības bērnu aizsardzībā ir visnotaļ modernas un attīstītas. Starptautiskās tiesības paredz bērnu tiesību efektīvu aizsardzību. Tajā pašā laikā starptautiskā sabiedrība saskaras ar ļoti nopietniem bērnu tiesību pārkāpumiem daudzās pasaules valstīs.”⁴⁰⁷ Neskatoties uz tiesisko aizsardzību, pastāv valstis, kurās legāli tiek akceptētas vēsturiskās tradīcijas un nesodāma ir bērnu seksuālā izmantošana. Tuvajos Austrumos un Dienvidāzijā ir plaši izplatītā legāla prakse ar vecāku piekrišanu slēgt laulību kontraktus ar meitenēm – pusaudzēm. Ēģiptē likumīga un parasta ir prakse, kad vecāki pārdod savas meitas,

⁴⁰³ Kane, J. Bērnu seksuālā izmantošanas novēršana // Programmas "Daphne" bukleti: aktualitātes un pieredze, cīnoties ar vardarbību pret bērniem, jauniešiem un sievietēm, 2007, 7 lpp. (skatīts 10.01.2013.). Pieejams: http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/01_daphne_booklet_1_lv.pdf

⁴⁰⁴ Vilks, A. Par bērnu seksuālo izmantošanu un tās tendencēm. Pasaulē un Latvijā // Jurista vārds, 1999.gada 2.decembris, Nr.42 (149), 7.-8. lpp.

⁴⁰⁵ Šuvajevs, I. Dzīļu psiholoģija. Personas, idejas un risinājumi. Rīga, Zvaigzne ABC, 2002, 307. lpp.

⁴⁰⁶ ANO Bērnu tiesību konvencijas 34. pantā noteikts: „Dalībvalstis apņemas sargāt bērnu no jebkādas seksuālas ekspluatācijas un pavadināšanas. Šai nolūkā dalībvalstis veic nepieciešamos nacionālos, divpusējos un daudzpusējos pasākumus”, papildu protokols par bērnu tirdzniecību, bērnu prostitūciju un bērnu pornogrāfiju, ANO 182. Starptautiskās Darba organizācijas Bērnu darba jaunāko formu konvencija, kurā par tādām atzīta seksuāla izmantošana komerciālā nolūkā un bērnu seksuāla izmantošana pornogrāfijas mērķiem; arī ANO Cilvēku tirdzniecības konvencijas papildprotokols (pazīstams arī kā Palermo protokols) un citos dokumentos.

⁴⁰⁷ Krūmiņa, V. Efektīvu līdzekļu ieviešana bērnu tiesību pārkāpumu novēršanā // Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, 2011.gada maijs, Nr.2/2011, (skatīts 12.03.2013.). Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/statistics/2011/biletens2_web.pdf

noformējot īslaicīgas laulības kontraktu ar pieaugušiem turīgiem vīriešiem un šīs laulības ilgst no dažām nedēļām līdz trijiem mēnešiem. Mazu zēnu prostitūcija Dienvidāzijā, kas nekad netiek publiski apspriesta, jo skaitās reliģiozs un seksuāls tabu. Pakistānā homoseksuālistiem ar likumu ir paredzēts nāvessods, bet praktiski ir iespējams sekss ar maziem zēniem, kurš kļūst par izstumtu. Lielākā daļa bērnu ir analfabēti, cieš no smaga darba, bada, slimībām u. tml.⁴⁰⁸ Beļģu profesors Berts-Jāps Kops (*Bert-Jaap Koop*) raksta, ka Vācijā bērnu, kuri sasnieguši 14 gadu vecumu, pornogrāfijas izplatīšana ir legāls bizness, jo Vācijā pastāv vecuma ierobežojums 14 gadi.⁴⁰⁹ Nešaubīgi, ka jānodrošina, lai atšķirīgās kultūras un juridiskās tradīcijas netiktu izmantotas kā attaisnojums bērnu seksuālajai izmantošanai un bērnu pornogrāfijai.

Bērnu tiesību izdalīšana atsevišķā grupā pamatota galvenokārt ar to, ka no vienas puses, bērniem, atbilstoši valsts tiesiskajam regulējumam, nav visu tiesību, kas piemīt pilngadīgajiem, bet no otras puses, bērniem ir arī savas specifiskās tiesības, kas saistītas ar viņu vecumu, stāvokli ģimenē utt. PVO seksuālo vardarbību (*sexual abuse*) pret bērnu definē kā bērna iesaistīšana seksuālā aktivitātē, kuru viņš/viņa pilnībā nesaprot, nevar dot apzinātu piekrišanu, vai kurai bērns nav gatavs no attīstības viedokļa, vai kas pārkāpj likumu vai sabiedrības sociālo tabu. EP Direktīva 2011/92/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu 2. pantā noteikts, ka dalībvalstis veic vajadzīgos pasākumus, lai nodrošinātu, ka par bērna, kurš nav sasniedzis dzimumpilngadības vecumu, iesaistīšanu kā seksuālas vardarbības liecinieku seksuālos nolūkos, pat ja bērnam nav tajā jāpiedalās, paredzētais maksimālais brīvības atņemšanas sods ir vismaz divi gadi. Vardarbība pret bērnu var radīt gan īslaicīgas, gan ilgtermiņa sekas, kas nozīmīgi var ietekmēt bērna attīstību un sociopsiholoģisko funkcionēšanu. Seksuāla izmantošana bērna nenobriedušajai psihei ir vistraumējošākā, aptverot kognitīvo, uzvedības, sociālo un emocionālo sfēru, fizisko veselību⁴¹⁰, tas grauj visus bērna priekšstatus par pasauli, savu ķermeni, seksualitāti. Turklāt laikus nesaņemot adekvātu psiholoģisko palīdzību, bērnam izaugot, ir risks saslimt ar garīgām slimībām, biežāk tiek piedzīvota nomāktība, depresija, suicidālas tendences, kā arī bērni kļūst

⁴⁰⁸ Pētījums Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem (kopsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem). (skatīts 07.07.2013.). Pieejams: http://www.probacija.lv/upload/petijumi/vpd_petijums_gala_variants.doc

⁴⁰⁹ Brenner, W. S. & Koops, B-J. Approaches to Cybercrime Jurisdiction. p. 3. (skatīts 23.10.2013.). Pieejams: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=786507 (salīdzinoši Beļģijā un Latvijā vecuma limits ir 18 gadi)

⁴¹⁰ Plašāk skatīt: Bērns kā cietušais. Vardarbības pret bērnu sekas. (skatīts 20.12.2014.). Pieejams: http://www.bernskacietusais.lv/lv/vardarbiba_pret_bernu_teorija/sekas/vardarbibas-pret-bernu-sekas-88/ Vardarbība pret bērnu var radīt gan īslaicīgas, gan ilgtermiņa sekas, kas nozīmīgi var ietekmēt bērna attīstību un sociopsiholoģisko funkcionēšanu.

vardarbīgi. „Ir dabiski, ka jebkurš cilvēks jūt spēcīgas emocijas (dusmas, bailes, satraukumu, riebumu, pretīgumu, vainas izjūtu, neticību, šoku, apmulsumu u. tml.), uzzinot par vardarbību pret bērnu, īpaši, ja vardarbība ir bijusi smagā formā un ja tā saistīta ar pazīstamu bērnu.”⁴¹¹ Bērni kā plaši pārstāvēta sociālā grupa bez pietiekamas pieredzes, iemaņām, kā tikai veidojošās personības, nespēj sevi ne fiziski, ne psihiski, ne arī sociāli aizstāvēt. Psihologi uzsver, ka bērni un jaunieši ir fiziski nenobriedušas, psihiski nestabilas, sociāli neaizsargātas personas, kurām nepieciešama gādība, palīdzība un aizsardzība. Kriminologs A. Vilks norādījis, ka globālās vardarbības laikmetā, nespējot risināt savas sasāpējušās problēmas, pieaugušie izmanto ne tikai bērnu pabalstus, uzticību, bet arī ziedo viņu nākotni un reproduktivitātes spējas savām maniakālajām un varaskārajām iegribām. Bērns ir ne tikai rotaļlieta, bet pārvēršas arī par savdabīgu intīmpreci. Ph.D. Judīte Bekere (*Judith V. Becker*) norāda, ka bērnu izmantotāji (*child molesters*) izvēlas tikai bērnus vai primāri bērnu. Varmākas bērnus var iesaistīt incestuālās, kā arī ne incestuālās darbībās un to mērķis var būt abu dzimuma bērni. Piemēram, pētniece min pētījuma rezultātus. Tajā apzināts, ka no 561 seksuālā noziedznieka, 270 bija bērnu izmantotāji (*child molesters*), 150 – seksuālie noziedznieki (*sexual offender*), kuri izmantoja gan bērnus, gan pieaugušos, 92 – tikai pieaugušos un 47 – citādas parafilijas, klasificētas bez cietušā vecuma, piemēram, fetišisms.⁴¹²

Bērnus seksuāli var izmantot gan pieaugušie (arī bērna aprūpētāja darbības, kurās bērns tiek izmantots seksuālo vēlmi apmierināšanai), gan vienaudži, kas, pamatojoties uz viņu vecumu vai attīstības pakāpi, ir pārāki par upuri gan atbildības, gan uzticēšanās un varas ziņā.⁴¹³ Latvijā veiktajos pētījumos secināms, ka bērnu seksuālai izmantošanai ir ārkārtīgi heterogēna redzamība, atsevišķi seksuālās vardarbības veidi ir novērojami aizvien biežāk, piemēram, iesaistīšana seksuālajos noziedzīgos nodarījumos globālajā tīmeklī – 7,6%. Latvijā 2010. gada veiktajā pētījumā „Seksuāla vardarbība pret institūcijās dzīvojošiem bērniem” secināts, ka 43,4% bērnu namos dzīvojošo bērnu, uzrāda, ka ir cietuši no kāda seksuālās vardarbības veida, salīdzinot 29,2% – vispārizglītojošo skolu bērni. Pētījuma rezultāti parāda, ka valstī 29,2% aptaujāto bērnu vecumā no 14 līdz 18 gadiem cietuši no kādas seksuālas vardarbības formas, 13,9% bērni saskārušies ar verbālu seksuālu aizskaršanu, 12,7% bijuši spiesti skatīties uz pieauguša cilvēka atkailinātām

⁴¹¹ Kondrāte, I., Kuņicka, I., Rocēna, I., Jātniece, I. Pusaudžiem par intīmo. Rokasgrāmata skolotājiem. ANO Attīstības programma, Izglītības un zinātnes ministrija, 2003, 90 lpp.

⁴¹² Becker, J.V. Offenders: Characteristics and Treatment. (skatīts 16.10.2014.).

Pieejams: http://futureofchildren.org/futureofchildren/publications/docs/04_02_09.pdf

⁴¹³ 2011. gada pētījums par Latvijas jauniešu bērnībā gūto nelabvēlīgo pieredzi. Pētījuma ziņojums. Slimību profilakses un kontroles centrs, 2012, 8. lpp.

intīmām daļām, 6,3% internetā ir iepazinušies ar cilvēku, kurš vēlāk viņus ir centies seksuāli izmantot.⁴¹⁴ ANO Pasaules ziņojumā par vardarbību pret bērniem norādīts, ka pēc PVO aprēķiniem pasaulē vairāk nekā 150 miljoni meiteņu un 73 miljoni zēnu vecumā līdz 18 gadiem ir pieredzējuši piespiedu dzimumsakarus vai citas formas fiziska kontakta seksuālo vardarbību.⁴¹⁵ Zinātnieku grupa 2009. gadā, veicot plašu analīzi dzimumnoziegumu izplatībā pret bērniem,⁴¹⁶ apkopojot 65 pētījumu rezultātus no 22 pasaules valstīm, atklāja, ka vidēji 7,9% zēnu un 19,7% meiteņu ir cietuši no seksuālas vardarbības pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas. Visaugstākie rādītāji bija Āfrikas valstīs – 34,4%, viszemākie – Eiropas valstīs 9,2%. Amerikas, Āzijas un Okeānijas valstīs šie rādītāji bija starp 10,1% un 23,9%. Grafiskam pārskatam par seksuālas vardarbības pret bērnu statistikas apkopojums dažādās valstīs uz 100 000 iedzīvotāju apskatāms 4. pielikumā (grafiks Nr.1). Eiropā no 10 % līdz 20 % bērnu savas bērnības laikā cieš no seksuālas vardarbības. ASV katru gadu tiek reģistrēti 150 – 200 tūkstoši gadījumu. Divos ICAC (*Independent Commission Against Corruption NSW*) pētījumos apzināts, ka tikai 2% no ģimenē un 6% ārpus ģimenes veiktajiem dzimumnoziegumiem pret bērniem tiek reģistrēti policijā, un tikai 10% no visiem bērnu seksuālās izmantošanas gadījumiem tiek pieteikti (Woods, 1997).⁴¹⁷ ASV tiek uzskatīts, ka ik gadu no prettiesiskām seksuālām darbībām cieš līdz 500 tūkstošiem bērnu. Krievijas Iekšlietu ministrijas institūcijas ik gadu reģistrē 7–8 tūkstošus seksuālas vardarbības gadījumu pret bērniem, par kuriem tiek ierosinātas krimināllietas. Piemēram, *Jakutijas slimnīcā vidusskolas skolnieks seksuāli izmantoja sešgadīgu zēnu un to nofilmēja savā mobilajā telefonā.*⁴¹⁸ *Divi deviņgadīgi un viens trīspadmitgadīgs kadets izvaroja septiņgadīgu meiteni, notikušo nofilmēja un ievietoja internetā. Turklāt upuris tika aplipināts ar venērisku slimību.*⁴¹⁹ *Maskavā par*

⁴¹⁴ Pētījums veikts projekta „Seksuāla vardarbība pret institūcijās dzīvojošiem bērniem” (“Sexual Violence against Children in Residential Institutions”) ietvaros (DAPHNE III 2007-2013 Programme of the EC, NR. JLS/2007/DAP-1/178/-30-CE-0229207/00-68). 40 lpp., (skatīts 08.08.2012).

Pieejams: http://www.centrsdardedze.lv/lat/eiropas_/eiropas_/

⁴¹⁵ World Report on Violence against Children. Secretary-General’s Study of Violence against Children. United Nations, Geneva, 2006. (skatīts 23.10.2013.). Pieejams: <http://www.unicef.org/violencestudy/>

⁴¹⁶ Lalor, K., McElvane, R. Overview of the Nature and Extent of Child Sexual Abuse in Europe, 2010, p. 23. (skatīts 10.03.2014.). Pieejams: <http://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=aaschsslbk>

⁴¹⁷ Ronken, C., Johnston, H. Child Sexual Assault: Facts and Statistics. 2012, p. 12. (skatīts 28.05.2014.). Pieejams: http://www.bravehearts.org.au/files/Facts%20and%20Stats_updated141212.pdf

⁴¹⁸ Вопиющий случай расследуют в Якутии: школьник в больнице надругался над шестилетним мальчиком. 06.08.2012. Pieejams: <http://www.ntv.ru/novosti/318723/#ixzz23DxeJlGO>

⁴¹⁹ Двое второклассников 9 лет и кадет 13 лет изнасиловали семилетнюю девочку, заразили ее венерической болезнью, сняли преступление на видео и выложили в Интернет. 19.06.2012 (skatīts 18.08.2012). Pieejams: <http://www.ntv.ru/novosti/305325/#ixzz23DxKAYLF>

*pedofila upuri kļuva divpadsmitgadīgs zēns, kuram pedofīls uzbruka mājas kāpņu telpā.*⁴²⁰ Lielbritānijā no 10 līdz 30% pieaugušo sieviešu un līdz 29% pieaugušo vīriešu bērībā ir pārcietuši seksuālu vardarbību. Piemēram, *Anglijā kāds 56 gadus vecs vīrietis 28 gadus seksuāli izmantojis savas divas meitas, kuras 19 reizes palikušas stāvoklī. CNN ziņoja par Austrālijas katoliskās baznīcas mācītāja ilggadīgo altāra zēnu seksuālo izmantošanu. Cietušais zēns Daniels pastāstīja, ka viņš tika vardarbīgi seksuāli izmantots gan anāli, gan orāli no 11 gadu vecuma. Vardarbīgas darbības ilgušas līdz viņam palikuši 17 gadi.*⁴²¹ Ziņojumu ciklā par bērnu viktimizāciju konstatēts, ka Somijā gadā tiek paziņots par 500 līdz 600 bērnu seksuālās izmantošanas/ekspluatācijas gadījumiem. Vācijā informēts par 23 000 šādiem gadījumiem. Balstoties uz Polijā veikto pētījumu par bērnu viktimizāciju, redzams, no seksuālās viktimizācijas cietuši 14% bērnu un pusaudžu, 9% bērnu un pusaudžu bija piedzīvojuši seksuālo viktimizāciju bez kontakta, verbālu seksuālu aizskaršanu (*verbal sexual harrasment*) – 5,3%, uzmācēnos tiešsaistē (*online grooming*) – 5,1%; 6% respondentu bija piedzīvojuši seksuālo viktimizāciju ar kontaktu.⁴²² Attiecīgi Indijā pieaug seksuālie noziedzīgie nodarījumi pret bērniem: *divi vīrieši, viens no tiem 25 gadus vecs kaimiņš, nolaupīja un ilgāk nekā divas dienas turēja gūstā, mocīja un spīdzināja, kā arī vairākkārtīgi izvaroja piecus gadus veco kaimiņu meiteni. Cietusī smagā stāvoklī nogādāta slimnīcā.*⁴²³ *Citā gadījumā piecgadīga meitene nogādāta slimnīcā pēc izvarošanas, kur pēc 11 dienām nomirusi.*⁴²⁴ Krievijas profesora Genādija Derjagina (*Геннадий Борисович Дерягин*) pētījumi parāda, ka seksuālie nodarījumi pret bērniem, īpaši pret zēniem, pieaug.⁴²⁵ Statistikas projekcija attiecībā pret meiteņu un zēnu seksuālo izmantošanu ir atšķirīga – 1:6; 1:9; un 1:12. Citu pētnieku grupas izpēte norādīja, ka meiteņu un zēnu seksuālās izmantošanas apjomi ir daudz līdzīgāki, 40–50% cietušie bijuši zēni.⁴²⁶ Dažkārt pedofīli apzināti izvēlas zēnus, jo sabiedrība vairāk koncentrējas uz meitenēm, tālab zēnu izmantošanu ir vēl grūtāk atmaskot. Piemēram, bija konstatēts, ka

⁴²⁰ 12-летнего школьника изнасиловали в подъезде на востоке столицы. (skatīts 04.12.2013.). Pieejams: www.ntv.ru/novosti/311981

⁴²¹ Attard, M. Victims Welcome Australian child ex abuse investigation. CNN. (skatīts 13.11.2013.) Pieejams: <http://edition.cnn.com/2012/11/12/world/asia/australia-abuse-scandal-attard/index.html>

⁴²² Giedrīte, R., Žukauskaite, J. Pētījums par bērnu viktimizāciju Lietuvā un Polijā // Vardarbība pret bērnu: ko varam mācīties no pētījumiem un labās prakses piemēriem/autoru kolektīvs. Nodibinājums „Centrs Dardedze, 93. lpp.

⁴²³ Indian police arrest man for allegedly raping 5 year-old girl. (skatīts 22.04.2013.). Pieejams: <http://www.cbc.ca/news/world/story/2013/04/30/india-rape-victim-dies.html>

⁴²⁴ Raped five-year-old Indian girl dies. (skatīts 04.06.2013.). Pieejams: <http://www.guardian.co.uk/world/2013/apr/30/raped-five-year-old-indian-dies>

⁴²⁵ Kas ir pedofīlija un pedohistērija. (skatīts 20.08.12). Pieejams: <http://masterbiz.info/lv/pedophylia.htm>

⁴²⁶ Elliott, M. Female sexual abuse of children: 'the ultimate taboo' (skatīts 19.06.2013.). Pieejams: <http://www.kidscape.org.uk/media/82798/femalesexualabuseofchildren.pdf>

2500 seksuālās vardarbības gadījumos pret zēniem, ne vienā gadījumā nebija ziņots tiesībsargājošām iestādēm.⁴²⁷ Keiptaunas Universitātes profesors Deivids Benatars (*David Benatar*) norādījis, ka zēnu seksuālās izmantošanas gadījumiem ir lielāks latentātes līmenis. Zēnu un meiteņu seksuālās izmantošanas proporcijas mainās, ja pirms piecpadsmit gadiem tika uzskatīts, ka meitenes seksuāli tiek izmantotas vairāk nekā zēni (9:1), tagad jaunākie pētījuma dati apliecina norādītās proporcijas izmaiņas, četras meitenes pret vienu zēnu.⁴²⁸ Daži pētnieki (*Groth, O'Brien*) ir pārliecināti, ka zēni var būt seksuāli izmantoti tikpat bieži kā meitenes.⁴²⁹ Piemēram, publiskā vidē izskanēja ziņa, *ka aizdomās par pedofiliju aizturēti trīs vīrieši, kuri par saviem upuriem izvēlējušies nepilngadīgus zēnus, starp kuriem bijuši arī bērni ar garīgās attīstības traucējumiem. Aizturētie vīrieši izmantojuši savu upuru bezpalīdzīgo stāvokli, pirms seksuālās izmantošanas lielāko daļu cietušo zēnu piedzirdot vai draudot viņiem ar fizisku spēku.* Citā gadījumā, Rīgas apgabaltiesa pers. A. atzina par vainīgu personas dzīvokļa neaizskaramības pārkāpšanā, nelikumīgā brīvības atņemšanā, personas nolaupīšanā, vardarbīgā dzimumtieksmes apmierināšanā un pavešanā netiklībā, kā arī izspiešanā, mantas tīšā iznīcināšanā un bojāšanā, un uzbrukumā varas pārstāvim.

Ne mazāk aktuāls jautājums ir vienaudžu vardarbība. Vienaudžu vardarbība ietver vairākas komponentes: naidīgumu, agresiju ar iepriekšēju nodomu; upuri, kas ir vājāks par pāri darītājiem; rezultātu, kas vienmēr ir sāpīgs un sagādā ciešanas.⁴³⁰ Skolas vidē pietiekami izplatīts ir seksuālais bulings jeb seksuālā aizskaršana (*sexual bullying*), bulinga un uzmākšanās paveids – personas fiziska, verbāla vai emocionāla aizskaršana, kas saistāma ar personas dzimumu vai seksuālo orientāciju. Tas ietver dažādas formas. Seksuālā aizskaršana (seksuālais boulings) ir vairāk nekā sistēmisks un psiholoģisks uzbrukums.⁴³¹ Piemēram, *apcelt kādu balstoties uz: – seksuālo dzīvi (nav bijis sekss/ir bijis sekss ar vairākiem cilvēkiem); – seksualitāti (izsmejot kādu par to, ka viņš ir homoseksuāls); – ķermeni (krūšu/dibena/muskuļu izmērs). Noniecinošā veidā apsaukt kāda seksualitāti. Izmantot seksuālus vārdus, lai kādu pazemotu. Izplatīt baumas par kāda*

⁴²⁷ Ronken, C., Johnston, H. Child Sexual Assault: Facts and Statistics. 2012, p. 11. (skatīts 28.05.2014.). Pieejams: http://www.bravehearts.org.au/files/Facts%20and%20Stats_updated141212.pdf

⁴²⁸ Benatar, D. The Second Sexism: Discrimination Against Men and Boys. Oxford, John Wiley & Son, Inc, 2012, p. 38.

⁴²⁹ Dailejs, T.J. Homoseksuālisms un bērnu seksuālā izmantošana. (skatīts 19.10.2013.). Pieejams: <http://nopride.lv/raksti/petijumi/item/101-homoseksu%C4%81lisms-un-b%C4%93rnu-seksu%C4%81%C4%81-izmanto%C5%A1ana>

⁴³⁰ Vardarbības un diskriminācijas mazināšana bērnu un jauniešu vidū. Rokasgrāmata darbam ar bērniem un jauniešiem. Latvijas Sarkanā Krusta Jaunatne, 2012, 29. lpp.

⁴³¹ Rivers, I., Duncan, N., Besag, V.E. Bullying: A Handbook for Educators and Parents. Westport, Praeger Publisher, 2007, p. 60.

seksualitāti un seksuālo dzīvi. 2013/2014.gada Eiropas projekta „Seksuālās aizskaršanas atpazīšana Eiropā” (*Addressing Sexual Bullying Across Europe*) gaitā apzināts, ka seksuālā aizskaršana jauniešu vidū ir izplatīta visās projektā iesaistītajās valstīs (Bulgārija; Itālija; Latvija; Slovēnija un Lielbritānija). Secināts, ka 73% jauniešu vecumā no 13 līdz 18 gadiem vairāk nekā vienu reizi tikuši pakļauti vismaz viena veida seksuālai aizskaršanai.⁴³² Krievijas profesora G. Derjagina pētījums norāda, ka „Amerikā 17% seksuālo noziedzīgo nodarījumu pret bērniem veic pusaudži pedofili. Šie noziedzīgie nodarījumi atšķiras ar galēju nežēlību.”⁴³³ Speciālisti norādījuši, ka par vienaudžu vardarbību var uzskatīt agresīvas uzvedības veidu, kas izpaužas kā varas un spēka demonstrēšana ar mērķi ietekmēt citus, īpaši, ja iesaistīto pušu spēki ir nesamērojami. „Vienaudžu seksuālās vardarbības definīcija ir saistīta ar izmainītu seksuālo uzvedību, kas ietver piespiešanu, vecumam neatbilstošu seksuālu uzvedību un/vai partnerus, kas nav vienādā vecumā. 25–35 % no visiem atklātajiem seksuālās vardarbības gadījumiem ir saistīti ar nepilngadīgiem varmākām (*Masson&Erooga*).”⁴³⁴ Lielākā daļa nepilngadīgo seksuālās vardarbības veicēju ir pusaudžu vecuma zēni, taču arī jaunāki bērni un meitenes veic seksuālu vardarbību pret vienaudžiem. Vecāki vai tiesībsargājošo iestāžu amatpersonas bieži vien nepamana aizskaršanu no vienaudžu puses, kas tiek īstenota pret ievērojamu skaitu bērnu un pusaudžu.⁴³⁵ Saskaņā ar VP pārskata datiem 2014. gadā reģistrēti 16 nepilngadīgo izdarītie seksuālie noziedzīgie nodarījumi: pēc KL 159.panta (izvarošana) kvalificējami 3 nodarījumi; pēc KL 160.panta (seksuālā vardarbība) – 13 nodarījumi. Šie noziedzīgie nodarījumi veido 2% (salīdzinoši ar 2013. gadu +1,4%) no visiem attiecīgajā laika periodā, nepilngadīgo izdarītajiem noziedzīgiem nodarījumiem.⁴³⁶ Informatīvajā materiālā vecākiem par vienaudžu seksuālo vardarbību, norādīts, ka pusaudžu pušiem, kas veic seksuālu vardarbību, raksturīgas nepietiekami attīstītas sociālās prasmes, izolācija, nepietiekamas zināšanas par seksualitāti, paaugstināts trauksmes līmenis, zems pašvērtējums, emocionāla vientulības izjūta un kognitīvās attīstības traucējumi. Seksualizēta uzvedība upurim nozīmīgi paaugstina risku ciest no seksuālas vardarbības. Visbiežāk upuri atrodas

⁴³² Research report for the Addressing Sexual Bullying Across Europe (ASBAE) project. 2015. (skatīts 10.03.2015.) Pieejams: http://www.asbae.eu/wp-content/uploads/2015/01/Research-Report-28_01.pdf

⁴³³ Kas ir pedofīlija un pedohistērija. (skatīts 20.08.12) Pieejams: <http://masterbiz.info/lv/pedophylia.htm>

⁴³⁴ Informatīvs materiāls vecākiem par vienaudžu seksuālo vardarbību. (skatīts 08.12.2013.). Pieejams: http://paligsvecakiem.lv/wp-content/uploads/2013/03/Info_vecakiem_2013.pdf

⁴³⁵ Finkelhor, D. Developmental Victimology: The Comprehensive study of Childhood Victimization. In Davis R.C., Lurigio A.J., Herman S. (eds) Victims of Crime. 3rd edition. Thousand Oaks, Sage Publications, 2007, p. 10.

⁴³⁶ Pārskats par nepilngadīgo noziedzību, noziedzīgos nodarījumos cietušiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām 2014. gada 12 mēnešos. (skatīts 10.03.2015.). Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305&r=1>

vardarbības veicēja tiešā tuvumā – māsas, brāļi, draugi vai kaimiņi. Profesors G. Derjagins (*Дерягин*) raksta, ja jaunekļi pedofili raksturojami kā hiperaktīvi, impulsīvi, biseksuāli, lieto toksiskas vielas, parasti izmanto draudus, iebaida upuri, ir ar noslieci nodarīt upurim miesas bojājumus. Riska faktori, kas predisponē pusaudžus seksuālu noziedzīgu nodarījumu veikšanai pret bērniem, ir sociāla izolācija un izglītības trūkums.⁴³⁷ Publiskā telpā atrodami piemēri: *Anglijā, 12 gadus veca meitene piespieda trīspadsmitgadīgu puisi izvarot citu 11 gadus vecu meiteni. Indijā, Goas štata skolas tualetē, izvarota septiņus gadus veca meitene.* Britu antropologs Viktors Tērnors (*Victor Witter Turner*), apkopojot Lielbritānijas statistiku, atklāja, ka 2011. gadā 221 bērns vecumā no 16–18 gadiem un 136 bērni vecumā no 10–15 gadiem veica seksuāla rakstura nodarījumus – seksuālos uzbrukumus bērniem vecumā līdz 13 gadiem, izvarošanu vai izvarošanas mēģinājumus, incestu un seksuālo uzmākšanos, bērnu izmantošanu prostitūcijā un pornogrāfijā.⁴³⁸

ASV eksperti uzskata, ka bērnu izmantotāji reti ir homoseksuālisti, drīzāk tie ir biseksuāli vai heteroseksuāli. Galvenais kultūras pētnieks Ģimenes pētījumu padomē Dr. T.J. Dailejs, norādījis: „Homoseksuālus vīriešus valdzina nepilngadīgi zēni – 73 procentiem no aptaujātiem homoseksuāļiem ir bijušas seksuālas attiecības ar zēniem vecumā no 16 līdz 19 gadiem vai pat vēl jaunākiem.”⁴³⁹ *2012. gadā Norvēģijā notiesātā pedofila R. Miķelsona lieta. Kaut arī notiesātais ir gejs, viņa upura vidū ir gan zēni, gan meitenes. Pedofils tika notiesāts par 67 bērnu (patiesais upuru skaits varētu būt 80, bet daudzi vecāki atteicās uzturēt apsūdzību).* Amerikāņu speciāliste A. Soltera raksta, ka spēja iepatikties ir ļoti iedarbīgs ierocis un sagādā varmākām neatveramu upuru skaitu. Piemēram, *vingrošanas skolotājs Seilora kungs netraucēti darbojās gandrīz 20 gadus. Pirmais viņa upuris bija sešus gadus veca meitene, kad izvarotājam bija 13 gadu. Pirmais vīrieša dzimuma upuris bija 15 gadu vecumā – izvarojis 11 zēnus un vienu meiteni un citādi seksuāli izmantojis vēl aptuveni 1250 zēnu. Vīrietis Vudards pavisam seksuāli izmantojis 90 upurus, gan sievietes, gan vīrieša dzimuma. Pārsvarā gan sievietes dzimuma, no tām 80 vecumā no četriem līdz apmēram četrdesmit pieciem gadiem.*⁴⁴⁰

Pārsvarā bērnu seksuālā izmantošana izpaužas, ļaunprātīgi izmantojot atzītu uzticību,

⁴³⁷ Kas ir pedoflija un pedohistērija. Derjagina G.B. pētījums (ar saīsinājumiem). (skatīts 08.08.2012). Pieejams: <http://masterbiz.info/lv/pedophylia.htm>

⁴³⁸ Pieeja pornogrāfijai internetā pārvērš bērnus par seksuālajiem noziedzniekiem. Anglo Baltic News. (skatīts 22.10.2013.) Pieejams: <http://www.anglobalticnews.co.uk/profiles/blogs/viegla-pieeja-pornografijai-interneta-parvers-bernus-par-seksuala>

⁴³⁹ Homoseksuālisms un bērnu seksuālā izmantošana. (skatīts 08.08.2013.)

Pieejams: <http://www.nopride.lv/content/view/101/2/> -

⁴⁴⁰ Soltera, A. Varmākas pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria Books, 2007, 39 lpp., 46.–47. lpp.

autoritāti vai ietekmi uz bērnu, kā arī, ļaunprātīgi izmantojot bērna īpaši neaizsargāto situāciju, kas radusies jo īpaši garīgu vai fizisku traucējumu vai tādas situācijas dēļ, kurā bērns ir atkarīgs. Attiecībā uz nepilngadīgo skaitu, kas cietuši no seksuālas vardarbības, ir vērojama mainīga dinamika, novērojams gan samazinājums, gan pieaugums.⁴⁴¹ Saskaņā ar VP informāciju 2013.gadā no visiem cietušajiem bērniem no seksuālas vardarbības cietuši 25% bērni.⁴⁴² 2014. gadā visbiežāk bērni cietuši no noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību – 30,6% (+5,6%) gadījumu. 2014. gadā valstī ir uzsākti 170 kriminālprocesi, saistībā ar dzimumnoziegumiem pret nepilngadīgam un mazgadīgām personām. 2014. gadā ir palielinājies cietušo bērnu īpatsvars vecumā no 0 līdz 11 gadiem, kuri cietuši no noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību. Cietušo bērnu sadalījums pēc vecuma grupām: (0–6) – 21; (7–10) – 60; (11–13) – 47; (14–17) – 40. Izanalizējot kriminālās statistikas datus, var redzēt, ka no noziedzīgiem nodarījumiem, kas uzsākti pēc KL 159.p.–162.¹ panta, cietuši 150 bērni, no tiem zēni ir 34 (3% no noziedzīgos nodarījumos cietušo bērnu kopskaita) un meitenes – 116 (10,2% no noziedzīgos nodarījumos cietušo bērnu kopskaita). Cietušo zēnu un meiteņu sadalījums pēc pantiem ir šāds: no izvarošanas (KL 159.p.) cietušas 19 meitenes; seksuālās vardarbības (KL 160.p.) – 15 zēni un 29 meitenes; seksuāla rakstura darbības ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu (KL 161.p.) cietis 1 zēns un 13 meitenes; no pavešanas netiklībā (KL 162.p.) cietuši 17 zēni un 47 meitenes, no pamudināšanas iesaistīties seksuālās darbībās (KL 162.¹ p.) cietis 1 zēns un 8 meitenes.⁴⁴³ (Salīdzinoši dati 2012.–2014. gads 4. pielikums.). Saskaņā ar ES Fundamentālo tiesību aģentūras veiktā apsekojuma par vardarbību pret sievieti datiem, piedzīvotā seksuālā vardarbība un tās forma bērībā procentuālā attiecība Latvijā ir šāda: 7% – seksuāla vardarbība; fiziska un seksuāla vardarbība – 33%; fiziska/seksuāla vai psiholoģiskā –

⁴⁴¹ 2008.gadā tika reģistrēti 308 gadījumi, 2009 - 176, 2010 – 108, 2011 – 188, 2012.gadā – 283, 2013.gadā no izvarošanas cietušas 15 meitenes, vardarbības dzimumtieksmes apmierināšanas – 21 bērns, (10 zēni; 11 meitenes; pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās – 4 meitenes. Piemēram, statistiski apzināts, ka laika posmā no 2005–2010. gadam noziedzīgos nodarījumos pret tikumību un dzimumneaizskaramību cietušo bērnu skaits Latvijā uz 100 000 iedzīvotājiem, atbilstoši pa gadiem ir 2005. – 26,1; 2006. – 8,5; 2007. – 16,4; 2008. – 14,4; 2009.– 8,5; 2010. – 6,7. Apkopojot kriminālās statistikas datus un nodibinājuma „Centrs Dardedze” datus par laika posmu 2005–2012, secināms, ka visvairāk cietušo bērnu apzināts 2005. gadā – 454, 2007. – 351 un 2008. – 305 gadījumu. Vislielākais izvarošanas skaits reģistrēts 2005. gadā (160), vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana 2005. – 135, 2007. – 133, bet pavešana netiklībā 2005. – 159, 2007. – 156, 2008.– 157, 2009. – 97 gadījumu. Visvairāk reģistrēto seksuālās vardarbības gadījumu ir saistīti ar pavešanu netiklībā, vardarbīgu dzimumtieksmes apmierināšanu un izvarošanas gadījumiem.

⁴⁴² Pārskats par nepilngadīgo noziedzības stāvokli, noziedzīgos nodarījumos cietušajiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām 2013.gadā. (skatīts 10.07.2014.).

Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305>

⁴⁴³ Pēc IeM IC datiem, 2014.gadā noziedzīgos nodarījumos kopā cietušas 15048 (+3259) personas, no tām 554 (+73) bērni, no tiem 252 (+3) vecumā no 14 līdz 18 gadiem, 128 (+27) vecumā no 11 līdz 14 gadiem, 135 (+54) vecumā no 7 līdz 11 gadiem un 63 (-24) vecumā no 0 līdz 7 gadiem. – Pārskats par nepilngadīgo noziedzību, noziedzīgos nodarījumos cietušajiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām 2014. gada 12 mēnešos. (skatīts 05.03.2015.). Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305>

34%.⁴⁴⁴ Seksuālie uzbrukumi bērniem veido aptuveni 0,6% no kopējiem nespējas standartizētiem dzīves gadiem (*disability adjusted life years*) pasaulē.⁴⁴⁵ Tomēr, ņemot vērā šo noziedzīgo nodarījumu latentāti, patiesais gadījumu skaits, visticamāk, ir krietni lielāks. Pētījumi apliecina, ka mazāk nekā 12% vardarbības gadījumu tiek atklāti laikā, kad tā notiek. Saskaņā ar seksuālās vardarbības pārskata⁴⁴⁶ datiem Eiropā aptuveni 9,2% bērnu Eiropā cieš no seksuālās vardarbības. Ja šo rādītāju attiecina uz Latviju, var secināt, ka Latvijā no jebkāda veida seksuāla rakstura aizskārums varētu ciest aptuveni 31 817 bērni.⁴⁴⁷ Tādejādi var secināt, ka provizorisks seksuālās noziedzības latentātes līmenis pret bērnu Latvijā var svārstīties robežās 84%–97%.

BTAL nosaka, ka bērnam ir tiesības būt pasargātam no fiziskas un garīgas ekspluatācijas, no seksuālas ekspluatācijas un pavedināšanas, kā arī no citiem ekspluatācijas veidiem, kas jebkādi varētu viņam kaitēt. Likums definē, ka seksuālā vardarbība ir bērna iesaistīšana seksuālās darbībās, ko bērns nesaprot vai kam nevar dot apzinātu piekrišanu. Seksuāla vardarbība pret bērnu ir bērna izmantošana tiešos un netiešos seksuālos kontaktos vai iesaistīšana jebkādas darbībās, lai pieaugušais saņemtu seksuālu stimulāciju vai apmierinājumu. Pētnieks D. Finkelhors (*Finkelhor*) atzīmē, ka mūsu sabiedrībā attiecības cilvēku vidū ir balstītas uz piekrišanu un brīvu gribu. Bērnam nav zināšanu par seksuālajām attiecībām, kas varētu ļaut viņam apzināti izšķirties par iesaistīšanos seksuālās darbībās ar pieaugušo, tāpat viņam nav izpratnes par to, kā citi reaģēs uz šādām attiecībām. Cieņa pret pieaugušajiem, ko sabiedrība bērnos ieaudzina, padara bērnus vieglāk ievainojamus. Iesaistot bērnu seksuālās attiecībās, pieaugušie izmanto šo bērnu neizdevīgo stāvokli, nodarot viņiem ļaunumu. Šādas attiecības nozīmē to, ka bērni ir upuri.⁴⁴⁸

Seksuāla vardarbība pret bērnu ir plašs jēdziens, kas ietver dažādas šīs vardarbības

⁴⁴⁴ Violence against women: an EU-wide survey. Main results. (skatīts 20.01.2015.).

Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf

⁴⁴⁵ Rutherford, A., Zwi, A.B., Grove, N.J., Butchart, A. Violence: a priority for public health? // Journal of Epidemiology and Community Health, 2007 september, Volume 61 (9), p. 764.–770.

⁴⁴⁶ Lalor, K., McElvane, R. Overview of the Nature and Extent of Child Sexual Abuse in Europe. 2010, p. 23. (skatīts 10.03.2014.). Pieejams: <http://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=aaschsslbk>

⁴⁴⁷ Bērni Latvijā. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 2013. (skatīts 12.05.2014.). Pieejams: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_13_berni_latvija_2013_13_00_lv_en.pdf; Bērni Latvijā. Latvijas Republikas Centrālā statistikas pārvalde, 2014. (skatīts 21.01.2015.).

Pieejams: http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/nr_12_berni_latvija_2014_14_00_lv_en.pdf – Latvijā bērnu īpatsvars ir viens no zemākajiem Eiropas Savienībā. 2012. gadā no visiem Latvijas iedzīvotājiem 14,3% bija bērni vecumā līdz 14 gadiem. ES valstu vidējais rādītājs bija 15,6%. Vēl mazāk bērnu bija Vācijā un Bulgārijā (13%), un Itālijā (14%). Igaunijā un Lietuvā šis rādītājs bija attiecīgi 15,5% un 14,9%, savukārt augstākais rādītājs bija Īrijā – 21,6%. 2013. gadā valstī no 2 023 825 iedzīvotājiem, bērni bija 347 012 (zīdaiņu vecumā līdz 17gadiem). 2014. gadā no 2 001 468 iedzīvotājiem, bērni bija 345 837.

⁴⁴⁸ Vilks, A. Par bērnu seksuālo izmantošanu un tās tendencēm. Pasaulē un Latvijā // Jurista vārds, 1999. gada 2. decembris, Nr.42 (149), 8. lpp.

formas, faktiski par seksuālu vardarbību pret bērnu ir uzskatāma jebkādas seksuāla rakstura darbības starp bērnu un pieaugušo.⁴⁴⁹

- dzimumkontakts – vagināla vai anāla aizskaršana, izmantojot jebkādas objektus, arī orālais sekss;
- bērna ķermeņa aizskaršana – bērna intīmo un citu ķermeņa daļu aizskaršana, glāstot vai skūpstot, arī bērna piespiešana aizskart, glāstīt vai skūpstīt pieaugušā intīmās ķermeņa daļas;
- bērna privātuma pārkāpšana – bērna izsekošana un novērošana, viņam izģērbjoties, vai arī bērna piespiešana atkailināties;
- bērna pakļaušana pieaugušo seksualitātei – dzimumakta veikšana, pieaugušā atkailināšanās bērna priekšā, seksuālu piedzīvojumu stāstīšana un pornogrāfisku filmu un žurnālu rādīšana bērnam;
- bērna seksuālā ekspluatācija – bērna pārdošana vai iesaistīšana seksuālu pakalpojumu sniegšanā vai pornogrāfiska materiāla ražošanā.

Aptveroša seksuālās vardarbības pret bērnu definīcija ir šāda (*Schechter, Roberge*): „atkarīga, attīstībā nenobrieduša bērna vai pusaudža iesaistīšana seksuālās darbībās, kuras viņi patiesi neizprot, kurām viņi nav spējīgi piekrist vai nepiekrist un kuras nav saskaņā ar noteiktiem ģimenes lomu sociālajiem aizliegumiem. Šī definīcija ietver sevī trīs svarīgus elementus: 1) vecāku un ģimenes attiecības, kas pastāv starp bērnu un vardarbību veicošo personu. Šīs personas var būt bērna bioloģiskie vecāki, brāļi, vecvecāki, brālēni, māsīcas, tēva vai mātes brālis, mātes un tēva radnieki. Tas var būt arī patēvs un viņa radnieki, adoptijas vecāki un viņu radnieki, audžuvecāki vai kāds pieaugušais, kas dzīvo kopā ar ģimeni; 2) seksuāla darbība norisinās starp bērnu vai pusaudzi un personu, kas attiecībā pret bērnu vai pusaudzi atrodas tādā autoritatīvā pozīcijā, kas dod viņam varu pār šo bērnu. Tā ir nevienlīdzība, kas padara seksuālās aktivitātes vardarbīgas pašas par sevi. Būtībā lielākā daļa pētījumu pierāda, ka pastāv vismaz piecu gadu starpība seksuālā vardarbībā iesaistīto personu starpā; 3) seksuālā vardarbība attiecas uz visām seksuālām darbībām, arī uz tām, kuras neietver sevī fizisku kontaktu ar bērnu (piemēram, piespiest bērnu skatīties pornogrāfiskus attēlus vai filmas, masturbēt bērna klātbūtnē u.tml.)”⁴⁵⁰

Viena no salīdzinoši jaunām bērnu seksuālās izmantošanas formām ir tā saucamais

⁴⁴⁹ Nacionālais ziņojums par vardarbību pret bērnu. Rīga, 2013. Projekts “Bērna kā cietušā aizsardzība un sociālpsiholoģiskā palīdzība” No. JUST/2010/FRAC/AG/105630-CE-0377129/00-61. Pieejams: <http://www.bernskacietusais.lv/lv/petijumi/parskati/zinojums-par-vardarbibu-pret-bernu-latvija-2013-365/>

⁴⁵⁰ Child Abuse and Neglect – The Family and Community/edited R.E. Rehelfer, C.H. Kemper. Cambridge, Ballinger Publishing Co, 1976, p. 127.–142.

„bērnu seksuālais tūrisms”, kas attīstījies, pateicoties straujajam tūrisma industrijas uzplaukumam. Pēc UNICEF datiem pasaulē katru gadu seksuālajā tūrismā (seksuālajā verdzībā) ir iekļauti līdz 2 miljoniem bērnu. 1996. gadā ir izstrādāts Rīcības kodekss par bērnu seksuālo izmantošanu ceļojumos un tūrismā (*The Code of Conduct for the Sexual Exploitation of Children in Travel and Tourism*). Parasti „seksa tūristi” ceļo no vairāk attīstītajām valstīm uz citiem reģioniem, lai iesaistītos dzimumsakaros ar bērniem. Piemēram, publiskajā telpā izskanējušais gadījums:⁴⁵¹ *Portugāles pilsonis bieži no dzimtās Portugāles uz dažām dienām devās uz Latviju kā tūrists. Viesnīcās gan nekad neapmetās, bet noīrēja jau iepriekš sarunātu dzīvokli. Upurus, parasti tie bija mazi zēni, viņš meklēja publiskajās vietās kā interneta kafejnīcas, dzelzceļa stacija, autoosta. Tā kā viņš prata krievu valodu, uzsākt sarunu viņam nebija grūti. Ieguvis mazā bērna uzticību, viņš aizvilināja to uz dzīvokli vai kādu pamestu vietu un vardarbīgi, sasienot vai pat iekaustot, seksuāli izmantoja. Atlaidis vaļā, kā samaksu, viņš tiem sauja iespieda naudu.* Apkopojot TIS datus (tis.ta.gov.lv) izriet, ka laikā no 2010 līdz 2015. gadam par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību (KL 159.-162.p.) notiesāto ārvastnieku skaits ir 6 personas, no tām par izvarošanu – 2; seksuālu vardarbību – 1; pavešanu netiklībā – 3.

BTAL 3. pantā apstiprināts, ka bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas. Astoņpadsmit gadu vecums atbilst arī ANO 1989. gada 20. novembra Konvencijai par bērnu tiesībām. Attīstības psiholoģijā atzīts, ka bērns ir personība, kura nepārtraukti turpina attīstīties. Fiziski cilvēks nobriest jaunībā, psihiskā un sociālā attīstība dzīves laikā turpinās.⁴⁵² Krimināltiesībās tiek lietoti termini nepilngadīgā persona un mazgadīgā persona. Nepilngadīga persona ir vecumā no četrpadsmit līdz astoņpadsmit gadiem, par mazgadīgu personu tiek atzīta persona, kura nav sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu.

No juridiskā viedokļa nozīme ir arī dzimumpilngadības vecuma noteikšanai. Dzimumpilngadības vecums ir vecums, līdz kuram, saskaņā ar valsts tiesību aktiem, ir aizliegts iesaistīties seksuālās darbībās ar bērnu.⁴⁵³ Savukārt dzimumgatavība kā medicīnisks termins ir attīstības stadija, kurā cilvēkam sāk funkcionēt dzimumdziedzeri,

⁴⁵¹ Valkovska, L. Seksa tūrisms uzglūn arī Rīgas bērniem. (skatīts 28.09.2014.).

Pieejams: <http://www.diena.lv/arhivs/seksa-turisms-uzglun-ari-rigas-berniem-12900620>

⁴⁵² Puškarevs, I. Attīstības psiholoģija. Rīga, Raka, 2001, 10.–12. lpp.

⁴⁵³ Eiropas direktīvā 2011/92/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, kā arī Pamatlēmuma 2004/68/TI aizstāšanu

pamostas dzimumdziņa un rodas spēja radīt pēcnācējus. Dzimumgatavība ir normālas dzimumfunkcijas un pēcnācēju radīšanas priekšnoteikums.⁴⁵⁴ Atzinumā⁴⁵⁵ skaidrots: Bērnu aizsardzības iestādes ierosina, ka par „bērnu” uzskatāma ikviena persona, kas nav sasniegusi dzimumpilngadības vecumu attiecīgajā dalībvalstī, bet „pusaudzis” ir persona, kas attiecīgajā valstī sasniegusi dzimumpilngadību, bet kura vēl nav sasniegusi 18 gadu vecumu. Komisijas ziņojumā⁴⁵⁶ traktēts, ka iesaistīt bērnu nepārprotami seksuālā darbībā parasti nav atļauts, ja bērns ir jaunāks par 18 gadiem. Tomēr atsevišķos īpašos gadījumos pieļauj atbrīvošanu no kriminālatbildības par bērnu pornogrāfiju, kurā iesaistīti bērni, kas sasnieguši dzimumpilngadības vecumu. Pamatlēmums nodrošina stingru jebkura 18 gadus nesasnieguša bērna aizsardzību pret izmantošanu bērnu pornogrāfijā un pieļauj tikai ierobežotu skaitu izņēmumu attiecībā uz bērniem vecumā starp dzimumpilngadības sasniegšanu un 18 gadiem.

Dažādās valstīs vecums, kurš uzskatāms par dzimumpilngadības (jeb dzimumbrieduma) ir atšķirīgs, sākot no 13 gadiem un beidzot ar 17 gadu vecumu.⁴⁵⁷ Profesors P. Mincs raksta, šinī attiecībā gradāciju pēc vecumiem izšķir līdzīgi „absolūtas nepieskaitāmības” vecumam – pašu jaunāko vecumu, kad likums bez ierunām soda katru mieskārīgu aizskārumu, pavisam neieejot konkrētā gadījumā apstākļu analīzē, un vairāk nogatavojušos vecumu, kad pie „nosacītas pieskaitāmības” katrā atsevišķā gadījumā jāpārbauda aizskāruma upura attīstības pakāpe. Krievijas profesors G. Derjagins (Дерягин) pētījumā atzīst, ka Eiropas kultūras ietvaros vecuma robežas, kas ļauj seksuālus kontaktus ar bērniem, bija raksturojamas un līdz šim tiek raksturotas ar nozīmīgām svārstībām. Francijā tikai XIX gadsimta otrajā pusē laulības vecums meitenēm tika palielināts no 11 līdz 13 gadiem, bet Anglijā līdz 1929. gadam laulības vecums meitenēm bija 12 gadi. Bērna seksuālas neaizskaramības vecuma palielināšana Eiropā notika relatīvi nesen, turklāt laulības vecums daudzās valstīs ir noteikts pat aiz cilvēka fiziskās un psihoseksuālās gatavības robežām.⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ Populārā medicīnas enciklopēdija. Rīga, Latvijas Enciklopēdiju izdevniecība, 1984, 102. lpp.

⁴⁵⁵ Atzinums. Sniegusi Sieviešu tiesību un dzimumu līdztiesības komiteja Pilsoņu brīvību, tieslietu un iekšlietu komitejai ar priekšlikumu Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par seksuālās vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālās izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, ar ko atceļ Pamatlēmumu 2004/68/TI (COM(2010)0094 – C7-0088/2010 – 2010/0064(COD)). (skatīts 17.10.2013.). Pieejams: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/femm/ad/835/835690/835690lv.pdf

⁴⁵⁶ Komisijas lēmums ziņojums saskaņā ar Padomes 2003. gada 22. decembra Pamatlēmuma par bērnu seksuālās izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu 12. pantu /COM/2007/0716 galīgā redakcija. (skatīts 17.10.2013.).

Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0716:FIN:LV:HTML>

⁴⁵⁷ Spānijā – 13 gadi, Austrijā – 14, Beļģijā – 16, Čehijas Republikā – 15, Dānijā – 15, Francijā – 15, Igaunijā – 14, Itālijā – 14, Īrijā – 17, Lielbritānijā – 16, Lietuvā – 14, Luksemburgā – 16, Nīderlandē – 16, Polijā – 15, Slovākijā – 15, Slovēnijā – 15, Somijā – 16, Spānijā – 13, Ungārijā – 14, Zviedrijā – 15 un Īrijā – 17 gadi.

⁴⁵⁸ Kas ir pedofilija un pedohistērija. Derjagina G.B. pētījums (ar saīsinājumiem). (skatīts 08.08.2013.). Pieejams: <http://masterbiz.info/lv/pedophylia.htm>

Latvijā dzimumpilngadību pusaudzis sasniedz 16 gadu vecumā. Saskaņā ar KL 161.pantā noteikto bērns līdz 16 gadu vecuma sasniegšanai nav atzīstams par pietiekami nobriedušu, lai varētu brīvprātīgi iesaistīties jebkādās seksuālās darbībās. Vidzemes tiesas apgabala prokuratūras piemērs: *apsūdzētais vīrietis 2014.gada rudenī iepazinās ar meiteni, zinādams, ka viņa ir tikai četrpadsmit gadus veca. Neskatoties uz to, ka meitene nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, apsūdzētais vīrietis vairākkārt stājās ar cietušo personu labprātīgās dzimumattiecībās.* VP pārskata dati pārskata dati parāda, ka par seksuāla rakstura darbībām ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu (KL 161.p.) 2014. gadā uzsākti 14 kriminālprocesi, 2013. gadā – 23 kriminālprocesi.⁴⁵⁹ Dati, kas ņemti no IC, parāda, ka 2012. gadā reģistrēti 32, bet 2011. gadā – 25 noziedzīgi nodarījumi par dzimumsakariem ar personu, kura nav sasniegusi 16 gadu vecumu (KL 161.p.).⁴⁶⁰ Pēc TIS⁴⁶¹ datiem, no 2005. līdz 2015. gadam (5. pielikums, grafiks Nr. 6), par dzimumsakariem ar personu, kura nav sasniegusi 16 gadu vecumu, notiesātas 112 personas, tai skaitā 4 sievietes (3,6%). Analizējot sadalījumu pēc vecuma grupas, redzams, ka vairākums notiesāto ir vecumā no 18 līdz 24 gadiem – 68 personas (60,7%), 30–49 gadu vecumā – 19 personas (16,7%), 25–29 gadu vecumā – 17 (15,2%) un notiesātie vecāki par 50 gadiem – 7 personas (6,3%).

Krimināltiesiski teorētiskās nostādnēs atrunāts, ja ir pierādījumi, kas apliecina, ka vainīgais maldījies cietušās personas faktiskajā vecumā, cietušās nepilngadība vai mazgadība vien nevar būt par pamatu vainīgā darbību kvalificēšanai saskaņā ar kvalificējošo pazīmi nepilngadība vai mazgadība. Autore nevar piekrist šādam pamatojumam „pašreizējā robeža neatbilst dzīves realitātei. Krimināltiesībās 14 gadu vecums kā mazgadības augšējā robeža pastāv vismaz kopš 1961. gada 6. janvāra, kad spēkā stājās Latvijas PSR KK. Vēl šodien jēdziens „mazgadīga” ir formāli nemainīgs, bet faktiski neatbilstošs mūsu laika garam un attīstībai. Padomju Savienības laikā, dzīvojot aiz „dzelzs priekškara”, jaunieši par seksuālām attiecībām uzzināja daudz vēlāk nekā pašreiz, kad no personas piedzimšanas jēdziens „sekss” nav svešs un pieejams ik dienu, dzirdot sadzīvē, redzot televīzijā utt.”⁴⁶² Kaut gan mūsdienu bērni varētu būt pietiekami attīstīti, lai pareizi uztvertu un novērtētu priekšlikumus stāties seksuālās attiecībās, tomēr autore domā,

⁴⁵⁹ Pārskats par nepilngadīgo noziedzību, noziedzīgos nodarījumos cietušiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām 2014. gada 12 mēnešos. (skatīts 05.03.2015.).

Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305>

⁴⁶⁰ Informācijas centrs: Kriminālā statistika par 2011 un 2012. gadu. (skatīts 12.10.2013.).

Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>

⁴⁶¹ Tiesu Informācijas sistēma. TIS. (skatīts 02.02.2015.). Pieejams: <https://tis.ta.gov.lv>

⁴⁶² AT Senāta Krimināllietu departamenta 2008. gada 9. septembra lēmums lietā Nr. 11350056507 (arhīva lieta SKK-0406-08).

ka likumā noteiktā robeža ir pamatota. Pieaugušajai personai jāuzņemas atbildība, jārespektē bērna tiesības normāli fiziski un garīgi attīstīties. Bērna seksuālā izmantošana nav pieļaujama ne tikai tādēļ, ka tā ir dziļi amorāla, bet arī personas, kas nav sasniegusi dzimumbriedumu, ļaunprātīga izmantošana nodara būtiskas sekas. Bērna negatīva pieredze vairumā gadījumu būtiski ietekmē personības veidošanos un turpmāko attīstību, jo bērna psihe ir pilnīgi pielāgojusies apkārtējai pasaulei. Ņemot vērā pāragras dzimumdzīves uzsākšana medicīniskos aspektus. „Tā fiziski nenobriedušajam organismam ir ne vien kaitīga, bet var radīt arī apstākļus relatīvai psiholoģiskai un sociālai ne izaugsmei: spēcīgās dzimumemocijas kavē pārējās intereses, kas nosaka personības attīstību. Agrīnā dzimumdzīve var radīt arī citus sarežģījumus, kā, piemēram, nevēlamu grūtniecību, saslimšanu ar venēriskām slimībām.”⁴⁶³ Pēc Ļeva Vigotska (*Лев Семенович Выготский*)⁴⁶⁴ domām, pārejas periodā vissvarīgākā īpatnība ir trīs nobriešanas aspektu neskaidrība. Pusaudzis, kurš dzimumattīstībā nobriedis tiktāl, ka atšķirības starp pieaugušo un pusaudzi šajā ziņā nav nekādas, tajā pašā laikā ir būtne, kurš vēl ir tālu fiziskās un sociālās nobriešanas ziņā. Pusaudžu vecumā fiziskās (pases) attīstība apsteidz psihisko, ko nosaka psihe attīstības līmenis. Personības struktūras modelis nosaka personības kritērijus – apzināšanās spējas, socializācijas līmeni un patstāvības pakāpi. Jāņem vērā, ka cilvēka socializācijas process un tā rezultāts ir atkarīgs no tā, kas ir pati sabiedrība, kā arī no tā, ko var paveikt attiecīgi socializācijas institūti, lai nodrošinātu indivīda iekļaušanos sabiedrībā. Būtisks ir aspekts, cik lielā mērā socializācijas process ir vadāms, lai iegūtu vēlamus rezultātus, kas ir atzīti attiecīgajā sabiedrībā un ir saskaņā ar tajā valdošajām sociālajām normām, uzvedības stereotipiem un vērtībām, kas bieži ir saistīti ar cilvēka drošību.⁴⁶⁵ Ne mazāk svarīga personības kritēriju sastāvdaļa ir patstāvība uzskatos un lēmumos. Kopumā pasaules psiholoģiskajā literatūrā pastāv uzskats, ka indivīdi 11–14 gadu vecumā nemaz nav tik vienoziņīgi „infantili” un nelīdzsvaroti, bet 15–18 gadus vecie – tik vienoziņīgi nopietni, atbildīgi un līdzsvaroti. Drīzāk gan vienā, gan otrā attīstības posmā pastāv lielas individuālas atšķirības, un šajos gados jaunā cilvēka uzvedība svārstās no draiskulības līdz svētai nopietnībai un pretēji. Šis atšķirīgais uzskats ietver pieņēmumu, ka ar pubertāti saistās bioloģiskās pārmaiņas un atbilstošās seksuālās dzīves ietekmē gan 11–14 gadus, gan 15–18 gadus vecos.⁴⁶⁶

⁴⁶³ Populārā medicīnas enciklopēdija. Rīga, Latvijas Enciklopēdiju izdevniecība, 1984, 142. lpp.

⁴⁶⁴ Выготский, Л.С. Проблема возраста // Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т.4. Москва, Педагогика, 1984, с. 170.

⁴⁶⁵ Briško, B. Jauniešu drošības izjūta krīzes apstākļos // Tēzes Starptautiskā zinātniskā konference: Drošības nostiprināšana krīzes apstākļos: jauni izaicinājumi un netradicionālas pieejas. RSU, Rīga, 2010. gada 8. aprīlī, 59. lpp.

⁴⁶⁶ Gulāne, V. Vardarbība ekrānos un agresija. Rīga, RaKa, 2002, 38. lpp.

Bērnu seksuālo izmantošanu nosacīti varētu iedalīt divās grupās: 1) seksuālā izmantošana ģimenē vai radnieku lokā; 2) seksuālā izmantošana ārpus ģimenes.

Saskaņā ar LBF datiem, 85% no visiem vardarbības gadījumiem notiek ģimenē; tikai 30% gadījumu vardarbīgajiem vecākiem (tēvam/mātei) ir alkohola atkarība. Varmākas identitāte seksuālās vardarbības gadījumā pret bērniem: svešinieki (15%), skolas biedri (12%), paziņas (11%), tēvs (7%), vectēvs (3%). Pēc PVO datiem 20% sieviešu un 10% vīriešu ziņojuši par piedzīvotu seksuālu vardarbību bērnībā. Dažādi pētījuma rezultāti atklāj, ka 1 no 2 meitenēm līdz 18 gadu vecumam piedzīvojusi seksuālu izmantošanu, savukārt 1 no 6 zēniem līdz 16 gadu vecumam piedzīvojis seksuālu izmantošanu.⁴⁶⁷ Latvijā veiktajā pētījumā kā biežākie noziedzīgie nodarījumi, kuros cietuši nepilngadīgie – 19% ir seksuāla vardarbība (pavešana netiklībā, izvarošana, vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana u.tml.).⁴⁶⁸ Lielāko daļu vardarbības gadījumu izdara cilvēki, kuri bērnam ir pazīstami. Gadījumi, kad bērnus seksuālām vajadzībām izmanto pilnīgi svešinieki, ir salīdzinoši retāki. Spriežot pēc Latvijas Tiesu psihiatriskās ekspertīzes centra datiem, bērnu seksuālā izmantošana 45% gadījumu notiek ģimenē, ārpus ģimenes loka, bet ko veikusi pazīstama persona – 36%. Savukārt svešinieki – 19%. Tiesu prakses apkopojumā apzināts, ka no 106 apsūdzētajiem 16 personas cietušajiem bija sveši cilvēki: 39 personas – kaimiņi, pašu cietušo vai viņu vecāku paziņas; divas personas īrēja no cietušo vecākiem dzīvesvietu; desmit apsūdzētie atradās kopā ar cietušajiem vienā mācību vai korekcijas iestādē. Viena apsūdzētā bija cietušā skolotāja. Pārējie 37 apsūdzētie bija vai nu cietušo radnieki, vai arī dzīvoja ar cietušo vienā ģimenē, tajā skaitā sešos gadījumos tēvs, divos gadījumos vectēvs, četros – audžutēvs, vienā gadījumā – māte, divos – brālis, divos – pusbrālis, vienā gadījumā – vecāsmātes vīrs; 22 apsūdzētie bija dažādi radnieki, arī aizbildņi, onkuļi un citi.”⁴⁶⁹ Analizējot bērna seksuālo izmantošanu, var secināt, ka visai bieži bērnu seksuālā izmantošana notiek ģimenēs, kur tā tiek rūpīgāk slēpta, līdz ar to tā ir grūti diagnosticējama. Redzams, ka bērnu seksuālo izmantošanu 86% gadījumu veikusi upurim zināma persona (ģimenes loceklis vai cita pazīstama persona), retāk, apmēram 16% gadījumu, seksuālās vardarbības veicēji ir pavisam sveši cilvēki. Vairumā gadījumu tā ir ilgstoša un izraisa sevišķi smagas un neatgriezeniskas sekas. Pētījumā par „Bērnu seksuālo

⁴⁶⁷Child Sexual Abuse. (skatīts 23.02.2013.).

Pieejams: <http://www.rapecrisisscotland.org.uk/workspace/publications/RCS-CSA-leafSNAPweb0312.pdf>

⁴⁶⁸ Ziņojums par „Vardarbības un nelaimes gadījumu izraisītie veselības traucējumi” 2009, 32. lpp. (skatīts 10.06.2013.). Pieejams: www.vec.gov.lv.

⁴⁶⁹ Tiesu prakse krimināllietās pēc Krimināllikuma 160. un 162.panta. (Tiesu prakses apkopojums apsūdzētās departamenta senatoru kopsēdē 2007.gada 27.septembrī). Latvijas Republikas Augstākā tiesa. (skatīts 30.08.2010). Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2007/>

izmantošanu Latvijā” speciālisti norāda, ka indivīdiem, kuri ilgstoši cietuši seksuālajā izmantošanā, ir ļoti grūti palīdzēt, jo gūtā trauma radījusi personības izmaiņas. Ilgākā laika periodā vardarbību pieredzējušiem bērniem raksturīgs t.s. upura sindroms – pastiprināta tendence veidot konfliktsituācijas, iekļūt draudīgos apstākļos un tml., atkārtoti nonākot upura lomā, kas savukārt padziļina gūto traumu. Traumas rezultātā izveidojas arī īpašs psiholoģiskās aizsardzības mehānisms, kas ļauj izstumt no apziņas negatīvās sajūtas, distancēties no notiekošā – sajūtas it kā tiek, atdalītas no ķermeniskās uztveres.⁴⁷⁰ Tiesu prakses apkopojumā atklāts, ka bieži seksuālā vardarbība noris ilgstoši, tomēr cietušo tuvinieki, par to zinādami, nekādus pasākumus notiekošā novēršanai neveic. Iespējams, tas ir tādēļ, ka bērnus seksuāli biežāk izmanto vistuvāk esošās vīrieša dzimuma personas – tēvi, brāļi, onkuļi un patēvi. Vairumā gadījumu gan nepilngadīgie apsūdzētie (jaunākajam bija 14 gadu), gan arī cietušie nāk no nelabvēlīgām ģimenēm. „Pedofili var iesaistīties plaša spektra dzimumaktos ar bērniem. Šīs aktivitātes sākas ar ekshibicionismu (izģērbšanos bērnu priekšā), bērna izģērbšanu, skatīšanos uz kailu bērnu vai masturbēšanu tā klātbūtnē, līdz pat fiziskam sakaram – ģenitāliju aiztikšana pret bērna gribu, bērna glāstīšana, likšana veikt orālo seksu vai pat ievadīšana mutē, anālajā atverē un/vai vagīnā.”⁴⁷¹ Piemēri no dažādiem tiesu prakses materiāliem: *Rīgas apgabaltiesa apsūdzētos Z.F. un E.F. tiesa atzina par vainīgiem pēc 160. panta 3. daļas un 162. panta 2. daļas. Abi apsūdzētie, lietojot vardarbību un draudus, izmantoja mazgadīgo personu bezpalīdzības stāvokli, lai pretdabiskā veidā apmierinātu savu dzimumtieksmi, kas veikta četru gadu garumā.*⁴⁷² *Rīgas apgabaltiesa bijušo policistu V.M. atzina par vainīgu pēc KL 162.panta 2.daļas un 166.panta 2.daļas. V.M., būdams pilngadīga persona, izdarījis netiklas darbības ar mazgadīgo, kā arī lejupielādējis un glabājis pornogrāfiska un erotiska rakstura materiālus, kuros attēlota bērnu seksuāla izmantošana un cilvēku seksuālas darbības ar dzīvniekiem. AT izskatīja krimināllietu J.J. un J.K. apsūdzībā par pornogrāfiska rakstura materiālu izgatavošanas noteikumu pārkāpšanu. J.J. notiesāts arī par pavešanu netiklībā un dzimumtieksmes apmierināšanu netiklās formās, sutenerismu un piespiešanu nodarboties ar prostitūciju.*⁴⁷³

ANO pieņemtā „Bērnu tiesību konvencija” nosaka, ka valstij jāveic visi piemērotie

⁴⁷⁰ LPB Sv. Nikolaja Rīgas Kristīgā bērnu patversmes pētījums, 2006/2007, 24. lpp.

⁴⁷¹ Hall, Ryan C.W. and Hall, Richard C.W. Profile of Pedophilia: Definition, Characteristics of Offenders, Recidivism, Treatment Outcomes, and Forensic Issues // Mayo Clinic Proceedings, 2007, Volume 82, Issue 4, p. 458.

⁴⁷² Tiesu prakses apkopojums Tiesu prakse krimināllietās pēc KL 160 un 162.panta.

Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/>

⁴⁷³ Augstākās Tiesas portāls. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/pazinojumi-presei/par-tiesas-sedem/arhivs-2003-2012/2005/februaris/1143-par-tiesas-sedem-14-18februari/>

pasākumi, lai sekmētu tāda bērna fizisko un psiholoģisko atveseļošanos un iekļaušanos sabiedrībā no jauna. Jāņem vērā, „ja daudzi bērni kļūst par vardarbības, diskriminācijas, brīvības ierobežošanas vai interešu un tiesību neievērošanas upuriem, agrāk vai vēlāk neizbēgami cieš visa sabiedrība.”⁴⁷⁴ Apliecināma atziņa, ka pēdējos gados pastiprināta uzmanība valstī, it sevišķi no nevalstisko organizāciju puses, tiek pievērsta bērnu seksuālās izmantošanas izpētei un tās risināšanai. Politikas dokumenta pamatnostādnes „Bērniem piemērota Latvija” ir pieņemta laika periodam no 2004. gada līdz 2015. gadam. Bērniem piemērota ir tāda pasaule un valsts, kurā par prioritāti ir noteikta bērnu fiziskā, psiholoģiskā, garīgā, sociālā, emocionālā, kognitīvā un kulturālā attīstība. Latvijas Nacionālās attīstības plānā 2014.–2020. gadam uzsvērts, lai katram jau no bērnības nodrošinātu stabilus pamatus attīstībai, svarīgi ir novērst vardarbību ģimenē un skolā, sniegt palīdzību krīzes situācijās, nodrošināt ģimenisku vidi tiem, kuriem tā nav bijusi, atbalstīt iespējas bērniem iekļauties skolā un plašākā sabiedrībā. Tas attiecas arī uz nepilngadīgajiem, kuriem draud saskarsme ar noziedzīgo vidi vai kuri veikuši likumpārkāpumus. Ieguldījums ģimeņu stiprināšanā ir ieguldījums bērnu drošībā. Tas ir Latvijas nākotnes izaugsmes pamats [253].⁴⁷⁵ Valsts politikas dokumentā⁴⁷⁶ atzīts, ka bērnu aizsardzībai ir četri galvenie virzieni, kas jāattīsta kompleksi: 1) profilakses pasākumi, sabiedrības izglītošana un iesaistīšana noziedzīgu nodarījumu pret tikumību un dzimumneaizskaramību ierobežošanā; 2) sodu politikas pilnveidošana; 3) to personu uzraudzības, ārstēšanas un resocializācijas prakses uzlabošana, kuras izdarījušas noziedzīgus nodarījumus pret tikumību un dzimumneaizskaramību; 4) starp institucionālās sadarbības attīstīšana.

Bērnu seksuālie izmantotāji nav monolīta sociāla grupa. Tie ir dažāda vecuma, materiālā turīguma un izglītības līmeņa grupas, visas rases, visas reliģijas, neprecēti un precēti, heteroseksuāli un homoseksuāli – gan vīrieši, gan sievietes.

3.2. Incesta – sociālās uzvedības izkropļojums – raksturojums

Eksperti ir vienprātis, ka upurim, īpaši bērnam, viens no emocionāli vissāpīgākajiem seksuālās izmantošanas veidiem ir incests. Piedzīvotais incests var izraisīt daudzas postošas problēmas, piemēram, narkotiku un alkohola atkarību, prostitūciju,

⁴⁷⁴ Bērnu – noziedzīgo nodarījumu upuru – tiesiskā un sociālā aizsardzība. Rīga, Tieslietu ministrijas Kriminoloģisko pētījumu centrs, 2002, 13. lpp.

⁴⁷⁵ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014–2020. gadam. (skatīts 27.02.2013.).

Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/index.php?menu=doc&id=253919>

⁴⁷⁶ Rīcības plāns nepilngadīgo aizsardzībai no noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību 2010–2013. gadam.

suicidālu uzvedību un citas problēmas (*Masters, Johnson, Kolodny*).⁴⁷⁷ Svarīgi norādīt, ka bērna acīs vissāpīgākā seksuāla izmantošana ir tā, kuru nodara aprūpētājs, piemēram, audžuvecāki, patēvs vai pamāte, aukle, var arī palielināt ģimenes incestu skaitu, lai arī juridiski viņi īsti nav ģimene, kas ir ģimenes incesta definīcijas pamatā.⁴⁷⁸ Daudzi no izmantotajiem mokās ar daudzveidīgām fobijām, psihosomatiskām slimībām, nopietnāki traucējumi skar starppersonu attiecību jomu, īpaši ģimenes attiecību veidošanā.⁴⁷⁹ Praktizējoša psiholoģe I. Poudžiunas⁴⁸⁰ raksta, ka pārciešot vardarbību, ar to saistītā informācija par vardarbības veicēju, sevi un pasauli tiek internalizēta, tas ir, piesavināta, mainot pasaules uztveri. Jaunā internalizācija (uzskats par sevi) parasti ir „esmu sabojāts”, „esmu bezspēcīgs”, „esmu vainīgs”, „esmu nepasargāts”, „mana seksualitāte nozīmē jūtu un kontroles zaudēšanu” u.tml. Šāds modelis rada pamatdrošības un uzticēšanās zudumu, bezspēcības radītu iemācīto bezpalīdzību vai agresīvu uzvedību. Tā visa rezultāts bieži ir sajūta, ka nespēj sevi aprūpēt un aizsargāt, izmaiņas sevis, savu emociju un citu uztverē un saskarsmes traucējumi, destruktīva uzvedība un citi uzvedības vai sociālās funkcionēšanas traucējumi. Piemēram, *no kompleksās tiesu psihiatriskās un tiesu psiholoģiskās ekspertīzes atzinumiem izriet, ka mazgadīgajai meitenei konstatēta „paaugstināta trauksme, raizes par seksualitāti, tendence izstumt negatīvos pārdzīvojumus, koncentrējoties uz sadzīves problēmām, trausls emocionālais stāvoklis”. Savukārt pret mazgadīgo zēnu lietotās seksuālās vardarbības sekas ir „paaugstināta trauksme, bailes, drošības trūkums, disociācijas iezīmes”*. Minētās iezīmes abiem cietušajiem ir izteiktas, tāpēc nepieciešama psiholoģiskā rehabilitācija, droša sociālā vide un atbalsts.⁴⁸¹

Incests izcelsmes vārds [lat. *incestus* – nešķīsts] apzīmē asinsgrēku vai dzimumattiecības starp tuviem asinsradiniekiem.⁴⁸² Tas var notikt seksuālu glāstu, skūpstu, orāla seksa un dzimumakta veidā, turklāt tas var norisināties ilgstoši. Incests rada smagas sekas (psiholoģiskas problēmas), īpaši smagas, ja bērnu savu seksuālo vajadzību apmierināšanai izmanto kāds no pieaugušajiem ģimenes locekļiem. Incestuālām attiecībām

⁴⁷⁷ Craighead, E., Nemeroff, C.B. The Corsini Encyclopedia of Psychology and Behavioral Science, Volume 2. New York, Jogh Wiley & Son, 2001, p. 740.

⁴⁷⁸ Heitritter, L., Vought, J. Helping Victims of Sexual Abuse: A Sensitive Biblical Guide for Counselors, Victims, and Families. Bethany House Publishers, 1989, p. 13.

⁴⁷⁹ Vilks, A. Deviantoloģija (mācība par uzvedības sociālajām novirzēm). Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2001, 237. lpp.

⁴⁸⁰ Poudžiunas, I. Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā // Jurista vārds, 2008. gada 4. novembris, Nr. 42 (547), 27. lpp.

⁴⁸¹ Vidzemes apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģijas 2005. gada 9. septembra spriedums lietā Nr. K05-46/05. – Kriminālprocess apsūdzībā pret S.P. par savas faktiskās sievas mazgadīgās meitas atkārtotu izvarošanu, atkārtotu dzimumtieksmju apmierināšanu ar sievas astoņgadīgo dēlu un netiklu darbību izdarīšanu ar abiem cietušajiem.

⁴⁸² Svešvārdu vārdnīca / autoru kolektīvs. Rīga, Izdevniecība Avots, 2008, 343. lpp.

tiekl pakļauti ne tikai bērni, bet arī pieaugušie. Pieaugušo (*adult on adult*) incesta formas. Piemēram, *par vecmāmiņas (80.g.v.) izvarošanu grupā, aizturēts mazdēls (18.g.v.) un viņa draugs (18.g.v.)*.⁴⁸³ *20 gadīgais mazdēls mēģināja izvarot savu vecmammu (61.g.v.)*. *Pirms izvarošanas puisis, lai apdullinātu vecmammu, iesitis viņai ar āmuru pa galvu*.⁴⁸⁴ Minams dēla un mātes (*son-mother*) incests (izvarošana), kad pieaugušais dēls ģimenē dominē vīrieša kārtas pārstāvja vietā vai arī kā tēvs.⁴⁸⁵ Sievietes veiktās incestuālās darbības: sieviete un vīrietis (*female on male*), un sieviete un cita sieviete (*female on female*).⁴⁸⁶ Reti, bet sastopami gadījumi, kad nepilngadīgie izdara incestuālās darbības, piemēram, *ASV 13 gadus vecs mazdēls izvarojis savu vecmammu invalīdi*.⁴⁸⁷ *Oksfordšīras grāfistē Anglijā kāds 14 gadus vecs skolnieks, izpildot visai ikdienišķu mājasdarbu, kurā bija jāapkopo vecāku cilvēku atmiņas par karu, izvaroja savu 77 gadus veco vecmāmiņu* (The Daily Mail).

Programmā „Daphne”, „Bērnu seksuālās izmantošanas novēršana”, uzsvērts, ka „ikdienas dzīvē psiholoģiskā un seksuālā vardarbība nav patoloģiski vardarbīgas personības izpausmes, bet sociāls fenomens, kas noteiktos apstākļos (piemēram, finansiālas grūtības, liels stress vai nepieredzēti notikumi, kas destabilizē ģimeni), pastāv normālās ģimenēs.”⁴⁸⁸ Tiesu prakses materiālu piemēri: *A.Ķ. sistemātiski, ilgāk nekā pusgadu, pielietoja seksuālo vardarbību – dzimumtieksmju apmierināšanu pretdabiskā veidā un netiklas darbības pret savu mazgadīgo meitu. Tiesas spriedumā norādīts, ka noziedzīgs nodarījums izdarīts alkohola ietekmē, kas atzīts par atbildību pastiprinošu apstākli, savu vainu A.Ķ. inkriminētajās un par pierādītām atzītās darbībās neatzina, ziņas par personību, izņemot to, ka nesodīts, ir negatīvas – 40 gadu vecumā nav pastāvīgas dzīvesvietas un nodarbošanās, bija narkologa uzskaitē, reibumā neesot prognozējams, pēc probācijas dienesta uzskatiem – augsta riska klients*.⁴⁸⁹ Citā lietā R.B. darbības kvalificētas kā pavešana netiklībā. *R.B. pamudināja savu 10 gadus veco pusmāsu masēt viņa dzimumlocekli līdz ejakulācijai. Pirms tam parādīja, kā tas jādara*. Kurzemes

⁴⁸³ Times Live. (skatīts 12.12.2014.). Pieejams: <http://www.timeslive.co.za/local/2013/07/23/grandson-arrested-for-raping-80-year-old-grandmother>

⁴⁸⁴ The Daily Mail. (skatīts 20.12.2014.). Pieejams: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2187755/20-year-old-man-caught-father-trying-rape-grandmother-girlfriend.html>

⁴⁸⁵ Bell, V. Interrogating Incest: Feminism, Foucault and the Law. Routledge, 1993, p.111.

⁴⁸⁶ McAnulty, R.D., Burnette, M. Sex and Sexuality: Sexual deviation and sexual offenses. Volume 3. Westport, Praeger Publisher, 2006, p. 65.

⁴⁸⁷ WSAZ News Channel. (skatīts 20.12.2014.). Pieejams: <http://www.wsaz.com/home/headlines/13-Year-Old-Charged-with-Raping-His-Grandmother-231680021.html>

⁴⁸⁸ Bērnu seksuālās izmantošanas novēršana. (skatīts 10.10.2013.).

Pieejams: http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/01_daphne_booklet_1_lv.pdf

⁴⁸⁹ Vidzemes apgabaltiesas Kriminālietu tiesas spriedums lietā Nr. K05-20/06-08.

apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedumā (lieta Nr.K02-0021-06) par četrpadsmit gadus vecās faktiskās sievas meitas izvarošanu. *Spriedumā iekļauts, ka lietā nav konstatēts vai cietusī būtu atradusies tādā stāvoklī, kas būtu vērtējams kā bezpalīdzības stāvoklis. Viņa pilnībā saprata notiekošo atbilstoši savas attīstības un vecuma līmenim, nekādi psihiskas darbības traucējumi viņai nav konstatēti. Tas, ka cietusī atradās morālā un materiālā atkarībā no vainīgā, jo apsūdzētais ir viņas ģimenes loceklis, nerada bezpalīdzības stāvokli juridiskā nozīmē.*

Pētnieki uzskata, ka 0,2–0,3% bērnu tiek iesaistīti pastāvīgās incesta attiecībās, kuras ilgst vidēji 5 gadus. Īslaicīgi seksuāli kontakti sastopami biežāk. Incesta upuri 90% gadījumu ir sievietes un 10% gadījumu vīrieši. Bieži incests vienas ģimenes ietvaros sastopams vairākās paaudzēs. Atklātajos gadījumos 99% vainīgā persona ir vīrietis.⁴⁹⁰ Amerikāņu speciālists S.A. Džonsons (*Johnson*)⁴⁹¹ incestu definē kā noziedzīgu nodarījumu, kurā noziedznieks seksuāli uzmācas vai izvaro bērnu/pusaudzi, kurš ir vai nu ģimenes loceklis, audžubērns vai otra cilvēka bērns, ar kuru viņam ir hromatiskas attiecības. Noziedznieks ar upuri parasti ir saistīts ar vecāku aizgādību, vecāku autoritāti vai arī bērns atrodas personas apgādībā vai pārraudzībā. Varmāka ļaunprātīgi izmanto psiholoģisko spēku vai spiedienu, iespējams, lieto un ir atkarīgs no alkohola vai narkotiskajām vielām. Turklāt noziedzniekam bieži vien ir labākas attiecības ar personām, kuras ir jaunākas par viņu pašu. Šī tipa noziedznieki uzskata, ka ļaunprātīga seksuāla izmantošana nenodara ļaunumu un kaitējumu upurim. Noziedznieki bieži vien sajauc emocionālo tuvību ar seksuālo intimitāti, kā arī viņiem ir nosliece uz psihiatriskām saslimšanām. Plašāk incesta jēdziens tiek definēts kā specifisks seksuāls akts vai seksuālu nozīmi saturošas uzvedības veids, kas notiek starp personām, kurām aizliegts precēties – bērni, vecāki, vecvecāki, brāļi, māsas, tēvoči, tantes u.c. vai starp ģimenes locekļiem, kas saistīti ar kopdzīvi un pret kurām bērnam ir radniecīgas vai ģimeniskas jūtas. Piemēram, *sakarā ar paziņojumu no bērnu slimnīcas par trīsgadīgās meitenes galvas traumām un seksuālās izmantošanas pazīmēm VP darbinieki aizturēja meitenes tēvoci J.K.*⁴⁹² Hadžettepe Universitātes profesore Alije Mavili Aktaša (*Aliye Mavili Akta*), veicot pētījumu Turcijas rietumu daļā, atklāja, ka kopienas tipa ģimenēs meitenes tika pakļautas seksuālai vardarbībai no tēvoča puses, uz ko viņas mātes reakcija parasti ir: „Mēs arī tā

⁴⁹⁰ Алексеева, И.А., Новосельский, И.Г. Жестокое обращение с ребенком. Причины. Последствия. Помощь. Москва, Национального фонда защиты детей от жестокого обращения издательство „Генезис, 2006, с. 67.

⁴⁹¹ Johnson, S.A. Physical abusers and sexual offenders. Forensic and Clinical strategies. New York, Taylor&Francis, 2007, p. 91.–98.

⁴⁹² VP Elektroniskais notikuma žurnāls (ENŽ)

dzīvojam, tā ir tradīcija”. Kultūras noslēgtība un tās īpašības, kas traucē progresam, kā arī daži tās nevēlami elementi ir iemesls tam, ka daudzas sievietes ir spiestas ciest vardarbību mājās.⁴⁹³ Līdzīgi seksuālās izmantošanas gadījumi sastopami Norvēģijā, ko aprakstījusi žurnāliste Rita Broka dokumentālajā stāstā „Troļļu zemes „princis””. Viņas vīrs norvēģis Ārne Smoge seksuāli izmantojis meitu. Varmākas māte teikusi: „*tā ir mūsu ģimenes tradīcija, bet kāpēc viņš to sāka darīt ar tik mazu bērnu kā Linda? Ārņem vajadzēja pagaidīt, Linda ir par mazu. Es un manas māsas arī tikām seksuāli izmantotas. Tā ir pieņemts mūsu ģimenē.*”⁴⁹⁴

Šāds noziedzīgs nodarījums zināms jau no seniem laikiem. Vēsture liecina, ka otra īpašība, ko nepieciešams regulēt, ir cilvēka seksualitāte. Jau grupā veidojās priekšstati par asinsgrēku. Paražu tiesības aizliedza asinsgrēku, par ko pie pienācās bargs sods, parasti sodot ar nāvi abus vainīgos.⁴⁹⁵ Kanoniskajās tiesībās asinsgrēka jēdzienu paplašināja, tajā iekļaujot dzimumattiecības starp visām radniecībā un svainībā sastāvošām personām. Svainība tika nodibināta jau ar saderināšanās brīdi. Radniecībai tika pielīdzināta aizbildniecība un garīgā radniecība.⁴⁹⁶ Senebreju tiesībās par asinsgrēku atzina arī vīrieša sakaru ar sievieti un viņas māti.⁴⁹⁷ Seno austrumu tiesību avots Hammurapi likumu kodekss (ap 1750. g. pr.Kr.)⁴⁹⁸ paredzēja, ja vīrs ir vainīgs asinsgrēkā ar savu meitu, viņu jāizraida no kopienas (154). Ja kāds vainīgs asinsgrēkā ar savu māti pēc sava tēva nāves, abi tiks sadedzināti (157). Ja kāds tiek pārsteigts pēc sava tēva nāves dzimumattiecībās ar pamāti, kura dzemdējusi bērnus, viņš tiks padzīts no sava tēva mājām (158). Apskatot incesta jautājumu, Dr. med. Augusts Forels apraksta šādu gadījumu – *A.R., (50 gadus vecs, precējies, 6 bērnu tēvs, zēni un meitenes 6–24 gadu vecumā) kopojies ar visiem sešiem, turklāt vēl piekopus sodomiju ar suņiem un kaķiem. 18 gadus vecais dēls uzturējis dzimumsakarus ar māti un māsām.*⁴⁹⁹ Profesors P. Mincs ir norādījis uz to, ka „ar baznīcas ietekmes samazināšanos sodāma asinsgrēka apmēri sāka sašaurināties un apgaismes

⁴⁹³ Čelmodejeva, N. Goda jēdzienā pamatota ģimenes vardarbība mūsdienu Turcijā: maģistra darbs. Latvijas Universitāte, Rīga, 2012, 14 lpp.

⁴⁹⁴ Broka, R. Troļļu zemes „princis”. Rīga, Zvaigzne ABC, 2003, 77. lpp.

⁴⁹⁵ Zemītis, G. Ārvalstu valsts un tiesību vēsture. Otrais papildinātais izdevums. Rīga, Biznesa augstskola Turība, 2006, 8. lpp.

⁴⁹⁶ Belīha, G. Izvarošanas krimināltiesiskā izpratne Latvijā un ārvalstīs // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2010, Nr. 3 (52), 3. lpp.

⁴⁹⁷ Trešās Mozus grāmatas 20.nodaļas 11.p. teikts: un ikvienam vīram, kas guļ ar sava tēva sievu, atsegdams sava tēva kaunumu, kopā ar to ir jāmirst, lai viņu abu asinsgrēks uz tiem. 12.p. Ja kāds vīrs guļ ar savu vedekli, tad tiem abiem ir mirtin jāmirst, jo viņi abi ir izdarījuši nešķīstību; un lai viņu asinis paliek uz viņiem. – Bībele. Vecās un jaunās derības svētie raksti. Bībeles sabiedrība, 1991, 134. lpp.

⁴⁹⁸ Blūzma, V., Zemītis, G., Osipova, S. Ārvalstu tiesību vēstures avoti. Rīga, Biznesa augstskola Turība, 2007, 23. lpp.

⁴⁹⁹ Forels, A. Dzimumu jautājums. III. Rīga, „Burtnieks”, 1931, 113. lp.

filozofijas spiedienā noslīdēja līdz nullei, bet, pārejot franču revolūcijas tvanam, attiecīgais noziedzīgais sastāvs no jauna sāka parādīties daudzu valstu likumos, bet jau šaurākos rāmjos.”⁵⁰⁰ Piemēram, 1903. gada Soda likumā⁵⁰¹ 518.pantā paredzēta atbildība par asinsgrēku, kas izdarīts ar radnieku lejupējā vai augšupējā līnijā. 519. Kas izdarījuši asinsgrēku: 1) ar sānu līnijas otrās pakāpes radnieku; 2) ar sava laulātā radnieku lejupējā vai augšupējā līnija vai ar lejupējas vai augšupējas līnijas radnieka laulāto. 1933. gada Soda likumā paredzēja atbildību par asinsgrēku. 498.pants, kas izdarījis asinsgrēku ar lejupēju vai augšupēju radnieku, sodāms ar pārmācības namu. 499.pants, kas izdarījis asinsgrēku ar sānu līnijas otrās pakāpes radnieku, sodāms ar cietumu.⁵⁰²

Latvijas Universitātes profesors Igors Šuvajevs norāda, ka „izmantojot plašu kultūrvēsturisko un statistisko materiālu, L. Demozovs parāda incesta universālo izplatību un bērna stabilo seksuālo izmantošanu mūsdienu Rietumu sabiedrībā (ASV, viņaprāt, vecumā līdz 16 gadiem tiek izmantoti 60% meiteņu un 45% zēnu).”⁵⁰³ Vairāku pētnieku izpētes rezultātā apzināts, ka 10–15% bērnu pastāsta par seksuālās izmantošanas gadījumiem. Incestuālie gadījumi populācijā sastopami 10–20%.⁵⁰⁴ Eiropas 14 valstu pētījumā par seksuālo izmantošanu ģimenē un ārpus tās iegūti šādi dati: no seksuālās vardarbības cieš no 9 līdz 33% meiteņu un no 3 līdz 15% zēnu. Čehijā veiktajā retrospektīvajā pētījumā „*Pink Line*” atklāts, ka 30% no visām aptaujātajām meitenēm vai sievietēm un 20 līdz 25% no aptaujātajiem vīriešiem saskārušies ar seksuālo izmantošanu. Divas trešdaļas no cietušajiem ziņoja par seksuālo izmantošanu, un aptuveni puse no šiem gadījumiem ietvēra piespiedu dzimumaktu. 50% gadījumu meitenes seksuāli izmantoja kāds ģimenes vīrietis; 25% gadījumu izmantotājs bija svešinieks un atlikušajos gadījumos – kāds bērnam pazīstams cilvēks, piemēram, skolotājs. Savukārt zēnus 50% gadījumu seksuāli izmantojuši svešinieki.⁵⁰⁵ Aprēķināts, ka 90–97% no visām incesta lietām aktīvais agresors ir pieaudzis vīrietis, kamēr vairāk nekā 85% gadījumu incesta upuris ir pasīva sievietes kārtas meitene. Herbs Stoeners (*Herb Stoenner*) fiksēja proporciju (10:1) starp vīrieti un sievieti upuru vidū. Apmēram 78% no reģistrētiem incesta gadījumiem ir tēva

⁵⁰⁰ Mincs, P. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, AS „Rota”, 1939, 268. lpp.

⁵⁰¹ 1903. gada 22. marta Soda likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem. Rīga, Valsts tipogrāfija, 1930, 127.–128. lpp.

⁵⁰² Soda likums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem līdz 1940. g. 17. jūnijam. Rīga, Valsts tipogrāfija, 148. lpp.

⁵⁰³ Šuvajevs, I. Dzīļu psiholoģija. Personas, idejas un risinājumi. Rīga, Zvaigzne ABC, 2002, 307. lpp.

⁵⁰⁴ Heitritter, L., Vought, J. Helping Victims of Sexual Abuse: A Sensitive Biblical Guide for Counselors, Victims, and Families. Bethany House Publishers, 1989, p. 13, p. 15.

⁵⁰⁵ Kane, J. Bērnu seksuālā izmantošanas novēršana // Programmas „Daphne” buklets: aktualitātes un pieredze, cīnoties ar vardarbību pret bērniem, jauniešiem un sievietēm, 2007, 10 lpp. (skatīts 10.01.2013.). Pieejams: http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/01_daphne_booklet_1_lv.pdf

veikts incests ar meitu, 18% – vienu vecāku bērnu incests (brālis vai māsa), 1% – māte dēls, 3% vectēvs mazmeita un daudzkārtīgas incestuālās attiecības.⁵⁰⁶ Vairāku speciālistu – Veinberga (*Weinberg*), Lukianoviča (*Lukianowicz*), Maiča (*Maisch*), Meiselmana (*Meiselman*) – dažādos laikos veikto pētījumu un tiesas datu apkopojumā kopā apzinātas 506 incesta gadījuma lietas, no kurām vecāki bērnu seksuāli izmantojuši 424 gadījumos precīzāk, tēvs un meita – 399 (94,1%); tēvs un dēls – 11 (2,6%); māte un dēls – 12 (2,8%); māte un meita – 2 (0,5%) gadījumi. Vienā pētījumā apzināts, ka incests starp vectēvu un mazmeitu sastopams ir no 9% līdz 11% visās seksuālās vardarbības lietās ģimenē. Šī incesta forma raksturojums atspoguļo tēva ar meitu incestu.⁵⁰⁷ Amerikāņu kriminologs Ronalds Bari Flovers (*Ronald Barri Flowers*) raksta, ka ir pierādījumi, kas ļauj secināt, ka incests ir atražošanas process (*trigenerational*), tas ir, vectēvs seksuāli izmanto savu meitu, turpmākais mazmeitas incests ir incestuālo sakaru cikls. Turklāt iespējams, ka vectēvs bērībā pats bijis seksuāli izmantots. Tipiskākais upuris bieži vien ir vecākā meita ģimenē, vecums parasti tuvojās pusaudža robežai, viņas vidējais vecums ir 8½ gadi, vairums upuru ir vecumā starp 5 un 16 gadiem.⁵⁰⁸ D. Finkelhors (*Finkelhor*) ir aprēķinājis, ka 75%–90% netiek paziņots par incesta gadījumiem.⁵⁰⁹ Apkopojot piecu pētnieku (*C.Landis, Kinsey, J.Landis, Gagnor, Finkelhor*) izpēti datu rezultātus var secināt, ka apmēram, viens miljons amerikāņu sievietes bijušas iesaistītas incestuālās attiecībās ar saviem tēviem, ik gadu 16 000 gadījumi.⁵¹⁰ D. Rasela (*Russell*) apzinājusi, ka 5% no visām seksuālajām vardarbībām pret meitenēm un 20% pret zēniem iesaistītas mātes (mātes ar bērna incests). Piemēram, *Latgales tiesas apgabala prokuratūras prokurore bērna mātei un vīrietim uzrādīja apsūdzības pēc KL 160.p. 3.d. par vardarbīgu dzimumtieksmes apmierināšanu pretdabiskā veidā ar mazgadīgo bērnu. Sievietes mazgadīgais bērns seksuāli izmantots apmēram 3 mēnešus. Turklāt vīrietis tās pašas darbības veicis ar saviem diviem mazgadīgajiem bērniem, laikā no 2008 līdz 2013. gadam.*⁵¹¹ Incestuālie gadījumi māte un

⁵⁰⁶ Flowers, R.B. *Sex Crimes: Perpetrators, Predators, Prostitutes, and Victims*. Charles Thomas Publishers, LTD, 2006, p. 78; Stoenner, H. *Child Sexual Abuse Seen Growing in the United States*. Denver, American Human Association, 1972.

⁵⁰⁷ Flowers, R.B. *Sex Crimes: Perpetrators, Predators, Prostitutes, and Victims*. Charles Thomas Publishers, LTD, 2006, p. 96; Goodwin, J., Cormier, L., Owen, J. *Grandfather-Granddaughter Incest: A Trigenarational View // Child Abuse and Neglect*, 1983, Volume 7, p. 163.–170.

⁵⁰⁸ Flowers, R.B. *The Victimization and Exploitation of Women and Children: A Study of Physical, Mental and Sexual Maltreatment in the United States*. Jefferson, McFarland, 1994, p. 67, p. 63.

⁵⁰⁹ Flowers, R.B. *Sex Crimes: Perpetrators, Predators, Prostitutes, and Victims*. Charles Thomas Publishers, LTD, 2006, p. 79.

⁵¹⁰ Herman, J.L. *Father-Daughter Incest*. Cambridge, Harvard University Press, 1981, p. 13.

⁵¹¹ Prokuratūra tiesai nodod krimināllietu par vardarbīgu dzimumtieksmes apmierināšanu ar mazgadīgo. (skatīts 07.112014.). Pieejams: <http://www.lrp.gov.lv/public/31473.html>

dēls ir viena no izplatītākajām incesta formām, ko veic sievietē.⁵¹² Pētnieks Mišels Dorais (*Michel Dorais*) norāda, ka incestā cietušie zēni savu incestuālo tēvu raksturo kā aizņemtu darbā, vēsu, autoritatīvu vai vardarbīgu. Turklāt pieaugušā un zēna incests, paaudžu ietvaros ģimenē satur tēvoča, vectēva vai mātes mīļākā seksuālo agresiju.⁵¹³ Piemēram, *Dž. no sava tēva bijis cietis kopš 7 gadu vecuma, līdz viņš sasniedzis 13 gadu vecumu.* Pētījumos apzināts, ka tēva un dēla incestuālās attiecības ietver individuālās un ģimenes patoloģiju. Sastopami gadījumi, kad incestuālie tēvi savus dēlus pakļauj rituāli sadistiskam incestam. Piemēram, *H., kā viņš sevi atceras, seksuāli cietis no sava tēva. Tas ilga no piecu gadu vecuma (viņš asiņoja, vēma un domāja par nāvi) līdz H. sasniedza 12 gadu vecumu. Turklāt šādās attiecībās tēvs iesaistīja jaunāko māsu, kad pie zēna locekļa tika piesiets zīmulis un ievietots jaunākās māsas vagīnā.*⁵¹⁴

Valsts statistikā atrodami dati, kas norāda uz to, ka 92% gadījumu no incesta cieš meitenes un 97% varmāku ir vīrieši. Visbiežāk incesta izdarīšanā vainīgais vīrietis ģimenē ir spēcīga figūra. Piemēri: *VP Rīgas reģiona darbinieki aizdomās par savas meitas seksuālo izmantošanu pusotru gada laiku aizturēja tēvu. Vīrietis pirmo reizi savu meitu varētu būt izmantojis, kad viņa bija tikai 13 gadu veca.*⁵¹⁵ *Par savas jaunākās mazgadīgās māsas V.R. izvarošanu un seksuālu izmantošanu netiklā formā aizturēts A.R. Izmeklēšanas laikā bija noskaidrots, ka A.R. regulāri, sešus gadus, ne retāk kā reizi nedēļā ļaunprātīgi izmantojis savu mazgadīgo māsu (no viņas sešu gadu vecuma līdz divpadsmit gadu vecumam). A.R. raksturots negatīvi – līdz divdesmit gadu vecumam ieguvis tikai četru klašu izglītību, nekur pastāvīgi nav strādājis, divreiz tiesāts, sistemātiski lieto alkoholu, ir iedzinis bailes visiem ciemata iedzīvotājiem, tajā skaitā saviem vecākiem un jaunākajiem brāļiem.*⁵¹⁶ *Apsūdzētais X., pēc soda izciešanas, atkārtoti izvarojis savas 12 un 14 gadīgās meitas. Pret meitām pielietojis draudus, kā arī solījis tām dažādus labumus.*⁵¹⁷ Turklāt šādus nodarījumus ir samērā grūti atklāt, jo incestozām personām ir izstrādāta stratēģija, ar ko piespiest bērnu klusēt. Piemēram, jau norādītajā X. gadījumā *cietušo meiteņu māte*

⁵¹² Kirschner, S., Kirchner, D.A., Rappaport, R.L. Working with Adult Incest Survivors: The Healing Journey. New York, Brunner/Mazel, Inc, 1993, p. 195.

⁵¹³ Dorais, M. Don't Tell: The sexual abuser of Boys. Quebec, McGill-Queen's University Press, 2009, p. 22, p. 27.

⁵¹⁴ Flowers, R.B. Sex Crimes: Perpetrators, Predators, Prostitutes, and Victims. Charles Thomas Publishers, LTD, 2006, p. 80; Douglā, W. Pryor Unspeakable Acts: Why Men Sexually Abuse Childer. New York, New York university Press, 1996, p. 30.

⁵¹⁵ Jūrmalā par pusaudzes seksuālu izmantošanu aiztur tēvu. (skatīts 21.11.2012.).

Pieejams: <http://www.ltv.lv/zinas/latvija/kriminalzinjas/jurmala-par-pusaudzes-seksualu-izmantoshanu-aiztur-tevu.a15757/>

⁵¹⁶ Saldus rajona policijas iecirknis, kriminālprocess Nr. 11320049507.

⁵¹⁷ Vidzemes apgabaltiesas 2004.gada 18.februāra spriedums (lietā Nr.1140003902). Pieejams tiesas arhīvā.

liecināja, ka jau laulības laikā apsūdzētais pēc meitas vannašanas, slaukot meitu, glāstījis meitas dzimumorgānus un izteicis vēlēšanos to iegūt pirms izdošanas pie vīra. Māte par to nevienam nav teikusi. Abas meitenes sākušas intensīvi tikties ar tēvu, kad tas atbrīvojies no ieslodzījuma. Viņa ievērojusi būtiskas izmaiņas meitu uzvedībā, bet nav varējusi aizliegt tām tikties ar tēvu. Retāk tiek reģistrēti gadījumi, kad māte seksuāli izmantojusi savu bērnu, vai arī sieviete to veikusi, līdzdalībā ar vīrieti un tādā gadījumā mātes gandrīz vienmēr ir apspiestas vai atrodas pakļautībā. Piemēri: Rīgas apgabaltiesa atzina T.D. par vainīgu atkārtotu netiklu darbību izdarīšanā ar savu trīspadsmit gadus veco dēlu, izmantojot viņa mazgadību, uzticību un iedzimto aklumu.⁵¹⁸ Lielbritānijā A.S. (36.g.v.) apsūdzēta pedofilijā – par viņas dēla (12.g.v.) seksuālu izmantošanu desmit mēnešu garumā. Sieviete savu dēlu izvarojusi gandrīz 200 reižu, turklāt katrs intīmās tuvības gadījums skrupulozi aprakstīts dzimumnoziedznieces dienasgrāmatā (*Daily Mail*). Loreta Makkartnija (*Loretta M. McCarty*), analizējot 26 sievietes noziedznieces, kuras veikušas incestu, izstrādāja trīs šīs grupas noziedznieču kategorijas: neatkarīgā (*independent offender*); līdzizdarītāja (*co-offender*) un līdzdalībniece (*accomplice*). Profesore Katelīna Kolborna Falere (*Kathleen Coulborn Faller*) kā vienu no pieciem seksuālo noziedznieču tipiem izšķir poli incestuālo izmantotāju (*polyincestuous abusers*), kura bērnu seksuāli izmantojusi vismaz vienu reizi kā līdzdalībniece.⁵¹⁹

Vairākums speciālistu norādījuši, ka visbiežāk vecums, no kura bērni ir pakļauti, ģimenes incestam ir no 7 līdz 13 gadiem. Incestuālās darbībās vairumā gadījumu upuris ir meitene 8–12 gadu vecumā. Tiek norādīts, ka par upuri kļūst pasīvāka meitene, kura nespēj pretoties, taču zināmi incesta gadījumi, kad upuris ir zīdains. D. Finkelhora (*Finkelhor*)⁵²⁰ izpēte parāda, ka ģimenē no visiem vainīgajiem meiteņu izmantotāju skaits sasniedz pat pusi, bet zēnu – 1/5. Poļu psihiatrs Z. Levs–Starovičs (*Lew–Starowicz*) apraksta, ka incests starp tēvu un dēlu ir daudzkārt retāks, un ziņu par to ir mazāk, turklāt cietušie zēni ir nedaudz jaunāki, salīdzinot ar meiteņu upuriem.⁵²¹ Ir formulēts uzskats, ka daudzi zēni, kurus ļaunprātīgi izmantojuši vīrieši, turpmākajā dzīves laikā vidēji 6–7 reizes vairāk sevi raksturojuši kā homoseksuālus vai biseksuālus, salīdzinot ar zēniem, kurus seksuāli

⁵¹⁸ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedums (lieta Nr.K.04-0285/05-6).

⁵¹⁹ Letherby, G., Williams, K., Birch, P., Cain, M.E. *Sex As a Crime?* New York, Willian Publishing, 2008, p. 300.

⁵²⁰ izpētes rezultāti atrodami: Network of Victim Assistance. (skatīts 03.08.2013.). Pieejams: <http://www.novabucks.org/childsexualabuse.html>

⁵²¹ Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, с. 119.-120.

izmantojušas sievietes.⁵²² Kopumā autorei jāuzsver tas, ka nav drošu un ticamu statistisko datu par šo negatīvo parādību. Piemēram, tiek norādīts, ka visizplatītākais incesta veids ir seksuālas attiecības starp meitām vai dēliem un tēviem/patēviem, retāk starp brāli un māsu (vecāks brālis un brālis vai vecāks brālis un māsa). Jau minētais speciālists Z. Levs–Starovičs (*Lew–Starowicz*) raksta ir pieņemts uzskatīt, ka viens no izplatītākajiem incesta veidiem ir brālis un māsa. Piemērs no resursu centra sievietēm „Marta” prakses: *D. bija 10 gadi, kad viņu pirmo reizi seksuāli izmantoja pilngadīgais brālis. Tikai gadu vēlāk viņa saņēma drosmi notikušo izstāstīt mammai. D. mamma tam nepievērsa uzmanību un atteica, ka „naktī brālis nāk pie tevis sildīties”. Līdz 15 gadu vecumam brālis savu seksuālo tieksmju apmierināšanai izmantoja māsu, apmierinoties, viņš meiteni žņaudza.*⁵²³ Par galveno sieviešu incesta formu atzīst māte un dēls vai māte un meita. Pētnieku grupa (*Mathews et.*) identificēja citas incesta formas, kad sieviete izmanto audžubērnus, brāļa/māsas bērnus vai citus radniekus. Pētnieki Filips Sarels (*Philip M. Sarrel* un Viljams Masters (*William H. Masters*) norāda uz incesta formu – māsa un brālis. Šie speciālisti min gadījumu, kad 14 gadus vecā māsa uzsākusi sava 10 gadus vecā brāļa seksuālo izmantošanu, kas ilgusi divus gadus. Lai sasniegtu brāļa ejakulāciju, māsa viņa dzimumlocekli stimulējusi gan manuāli, gan orāli. Turklāt, lai brālis klusētu, iebaidījusi viņu, draudot tam ar nazi.⁵²⁴

Speciālās literatūras avotos var atrast secinājumu, ka pēc incesta izplatības datu analizēšanas, audžubērni tiek sešas reizes biežāk izmantoti nekā pārējie. Gan pašmāju, gan ārvalstu izpētes rezultāti norāda uz to, ka ne bioloģiskie bērnu vecāki (audžuvecāki) dažādos veidos ļaunprātīgi izmanto bērnu biežāk nekā bērnu bioloģiskie vecāki. Latvijas ekspertes I. Veitnere, I. Ķelpe un R. Feldmane uzsver „pētījumi rāda, ka vecāki cietsirdīgi izturas tieši pret adoptētajiem bērniem, slikto attieksmi pret bērnu audžuvecāki parasti izskaidro ar bērna nevēlamajām īpašībām.”⁵²⁵ Tiesu prakses analīze liecina, ka nereti bērni cieš tieši no vecāka kopdzīvotāja puses. Dominējoši, ka patēvs izmanto savas sievas bērnus, kas dzimuši iepriekšējā laikā vai iepriekšējo attiecību laikā. Ārvalstu pētnieki šādu negatīvu tendenci nosauc par „Pelnrušķītes efektu” (*The „Cinderella Effects”*). Pētnieki Katerina Malkina un Mihails Lambs (*Catherine M. Malkin & Michael E. Lamb*), analizējot

⁵²² Dorais, M., Meyer, I.D. *Don't tell: The Sexual Abuse of Boys*. Canada, Quebec, McGill–Queen's University Press, 2002, p. 7.

⁵²³ Resursu centra sievietēm „Marta” gada pārskats 2013. (skatīts 25.02.2015.). Pieejams: <http://marta.lv/par-martu/gada-parskati>

⁵²⁴ McAnulty, R.D., Burnette, M. *Sex and Sexuality: Sexual deviation and sexual offenses*. Westport, Praeger Publisher, 2006, p. 64.

⁵²⁵ Veitnere, I., Ķelpe, I., Feldmane, R. *Vardarbība pret bērnu*. Rīga, Valsts cilvēktiesību birojs, 1997, 37. lpp.

bērnu ļaunprātīgās izmantošanas gadījumus, norādījuši uz to, ka bioloģiskie vecāki iespējams, mazāk nekā audžuvecāki, dažādi ļaunprātīgi izmanto vai pat noslepkavo savus bērnus. Piemēram, saskaņā ar *VP informāciju, par nepilngadīgā seksuālo izmantošanu, kas notikusi laika posmā no 2012. gada beigām līdz 2014. gada pavasarim, aizturēja četrus vīriešus. Viens no aizturētajiem pedofiliem bijis iecelts par cietušā pusaudža aizbildni*. R. Geless (*Gelles*) pieļauj, ka sevišķi liels tā saucamais „Pelnrušķītes efekts” ir slepkavības lietās. Korejā veiktais pētījums parādīja, ka 40% Korejas skolēnu, kuri dzīvojuši ar vienu no audžuvecākiem, biežāk ir sisti, salīdzinot 7% gadījumu ar bioloģiskajiem vecākiem (*Kim and Ko*). D. Raselas (*Russell*) pētījumā konstatēts, ka 17% no aptaujātajām sievietēm bērnībā seksuāli izmantojis audžutēvs.⁵²⁶ Pēc Krievijas speciālistu aprēķiniem, 34% seksuālo noziedzīgo nodarījumu pret nepilngadīgajiem paveicis patēvs, vecāks vai cits tuvs radnieks (26% to veikusi persona, kura ir pilnvarota bērna apmācībai vai audzināšanai; 40% cita persona, kura bijusi pazīstama ar upuri).⁵²⁷ Somu pētnieki Heiki Sariola un Antī Ūtela (*Heikki Sariola, Antii Uutela*) reģistrēja, ka 3,7% somu skolnieču līdz 15 gadu vecumam piedzīvojušas seksuālo vardarbību no patēva puses, salīdzinoši 0,2% no īsto tēvu puses.⁵²⁸ Z. Levs–Starovičs (*Lew–Starowicz*) min dažādu citu pētnieku rezultātus: pēc Ph.D Karlinas Meiselmana (*Karlin C. Meiselman*) izpētes datiem, incests vairāk izplatīts starp īstām meitām un tēviem, nevis audžumeitām. Dr. Seimors Hallecks (*Seymor L. Halleck*) uzskata, ka gandrīz 15% sieviešu pieredzējušas incestuālas attiecības ar tēvu vai tēvocī. Dr. Patriks Gebhards (*Patrick Gebhard*) konstatēja, ka 10% izvarotāju savā laikā bijušas incestuālas attiecības ar māti, māsu vai tanti.⁵²⁹ Savukārt citā pētījumā apzināts, ka 9% meiteņu un 4% zēnu bijuši iesaistīti incestuālās attiecībās ar vecāku brāli, 14% meiteņu un 2% zēnu – tēvu vai patēvu, bet 29% meiteņu un 13% zēnu – ar kādu citu radnieku.⁵³⁰ Tai pašā laikā tiek uzskatīts, ka no visiem incestuālajiem gadījumiem – 25% ir incests starp tēvu un meitu, 25% starp patēvu un audžumeitu, pārējos 50% gadījumu incestuālās attiecībās iesaistīts – brālis, onkulis, radnieki no sievas vai vīra puses, vectēvi, mātes faktiskais vīrs. Vairāki speciālisti pieņem, ka incests starp māti un dēlu notiek, bet ne tik bieži kā incestuāla vardarbība pret meitenēm, turklāt iespējams, par tām tiek paziņots

⁵²⁶ Crawford, C., Krebs, D. *Foundations of Evolutionary Psychology*. New York, Taylor & Francis, 2008, p. 389.–391.

⁵²⁷ Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, § Г.Инцист (Кровосмешение).

⁵²⁸ Sariola, H. & Uutela, A. The prevalence of child sexual abuse in Finland // *Child Abuse & Neglect*, 1994, 18 (10), p. 827.–835.

⁵²⁹ Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, § Г.Инцист (Кровосмешение).

⁵³⁰ Келли, Г.Ф. Основы современной сексологии. Санкт-Петербург, Издательство „Питер”, 2000, 14.глава. Инцист (кровосмешение).

biežāk. Piemēram, pēc informācijas sistēmas KRASS datiem, 2012. gadā no tuvinieku seksuālās vardarbības attiecībā pret dēlu/meitu veiktas 3 izvarošanas (KL 159.p.); 1 – vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana (KL 160.p.), audžubērniem – 2 izvarošanas (KL 159.p.); 4 – vardarbīgas dzimumtieksmes apmierināšanas (KL 160.p.), bet attiecībām pret citām aizgādnībā esošām personām 2 izvarošanas (KL 159.p.).

Incesta izdarītāji parasti upuri uzskata par savu īpašumu, lielākoties upura izmantošana norit ilgstoši. Incesta ilgumu dati Latvijā (līdz atklāšanai), kas iegūti vairāk nekā 10 gadu tiesu psiholoģiskās ekspertīzes laikā (kopskaitā 113 gadījumi), rāda, ka vienreizējs nodarījums ir 9% gadījumu, no 1 līdz 11 mēnešu ilgs periods – 34%, gads – 23%, 2 gadi – 14%, 3 gadi – 4%, 5 gadi un vairāk – 11% gadījumu. Salīdzinoši ASV kopskaitā 182 gadījumi), vienreizējs nodarījums ir 43% gadījumu; no nedēļas līdz gadam – 26%, no gada līdz pieciem gadiem – 23%, 5 un vairāk gadu – 8% gadījumu.⁵³¹ Bērnu un ģimenes locekļu seksuālo attiecību attīstība ģimenē parasti attīstās piecās fāzēs:⁵³² 1) satikšanās fāze, rodas izdevīgs gadījums; 2) seksuālās mijiedarbības fāze, vainīgais pakļauj bērnu, 3) slepenības fāze, vainīgā mērķis ir saglabāt slepenību par notikušo; 4) atklāšanas fāze, pēkšņa, nejauša vai apzināta; 5) noklusēšanas fāze, notikumā iesaistītie to nevēlas izpaust atklātībai.

Incests un bērna seksuālā izmantošana ir problēma, kas aptver visas sabiedrības grupas, jebkura tipa ģimenēs neatkarīgi no reliģijas, vecuma, ekonomiskā stāvokļa vai kulturālās piederības. R. Fon Krafts–Ebings (*Krafft-Ebing*) definējis nosacījumus, kuri iespaido incesta izdarīšanu: vīriešiem alkohols un alkohola reibuma stāvoklis, sievietēm plānprātība un personības attīstības aizture, kas kavē kautrīguma attīstību, bet dažkārt noved pie dzimumtieksmes. Ārējais nosacījums – nepietiekams dzimuma sadalījums ģimenē. Patoloģiskas novirzes sastopamas pie iedzimtas garīgās atpalcības, kā arī paretam pie epilepsijas un paranoiķiem. Tomēr vairākumā gadījumu neizdodas pierādīt šo noziedzīgo nodarījumu izdarīšanas patoloģiskos iemeslus.⁵³³ Profesors Heršels Prins (*Herschel Prins*) norāda, ka incestuālas uzvedības pamatā ir savstarpējo attiecību problēmas ģimenē. Identificētas piecas incesta veicinošās situācijas: dzīves telpas šaurība (pārapdzīvotība), intelekta traucējumi, sievas prombūtne (trūkums), tēva agresivitāte un

⁵³¹ Vilks, A. Deviantoloģija. Rīga, Tiesu nama aģentūra, 2001, 236. lpp.

⁵³² Veitnere, I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 47.–58. lpp.

⁵³³ Крафт-Эбинг, Р. Половая психопатия. Москва, Республика, 1996, с. 538.

dominante, objekta fiksācija.⁵³⁴ Sociālie darbinieki apgalvo, ka vardarbība visbiežāk tiek pamanīta nabadzīgajās ģimenēs, jo tā ir viegli atpazīstama. Īpaša veida problēma ir vardarbība turīgajās ģimenēs, kura, „pirmkārt, neatbilst priekšstatam par tipiskajiem vardarbību izraisošajiem faktoriem. Otrkārt, ar šīm ģimenēm ir grūti strādāt, jo labi situētās ģimenes kopienā iemanto zināmu autoritāti, turklāt varmāka parasti ir apveltīts ar augstu intelektu un spēj vardarbību noslēpt.”⁵³⁵ Viens no klasiskiem un visbiežāk izmantotajiem aizsardzības mehānismiem incesta ģimenēs ir noliegums. Speciālisti pie incesta veicinošiem faktoriem attiecina – ilglaicīgu tēva prombūtni, laulāto patoloģiju, alkoholismu, sociālo izolāciju, impotenci, psihopātiju u.c. Tiek uzskatīts, ka incesta pamatā ir „ģimenes disfunkcijas” pazīme, kurās dzimumattiecības starp ģimenes locekļiem ir kā saglabāšanās līdzeklis un novērš ģimenes attiecību iziršanu. Pretēja sabiedrības normām, šajās ģimenēs izstrādājas iekšējās „ģimenes normas”, atainojot bailes no apkārtējās pasaules un aizliedzošu saskarsmi ārpus ģimenes.⁵³⁶ Dž. Gūdvinš (*Goodwin*)⁵³⁷ uzskata, ka incesta ģimenes līdzinās patoloģiskām kopām, kas atņem enerģiju individualitātei, uzliekot atsevišķiem ģimenes locekļiem atkarības izjūtu. Šādas ģimenes locekļi ārējo pasauli uztver kā naidīgu un apkārtējos kā neuzticamus. Pēc speciālista teiktā, vardarbības veicējs veido abpusēji atkarīgas attiecības, manipulē ar nenobrieduša bērna prātu. Tieši incestā spēcīgi tiek ietekmēta bērna uzticība un pašvērtības izjūta, jo seksuālā vardarbība ģimenē nomāc cietušo un rada papildu emocionālo slogu. Eksperti norāda, ka seksuālai vardarbībai ir divējāda daba – ne vienmēr tas cilvēks ir ļauns un riebīgs vai dara sāpes; ir arī jauki ģimenes svētki, izbraucieni pie dabas. Šad tad varmāka bērnam iestāsta, ka visi tēti to dara ar savām meitām. Stāstīt kādam par seksuālu izmantošanu ir grūti, bet daudz grūtāk runāt par kaut ko tādu, ja varmāka bijis no ģimenes. Bērnu tiesību aizsardzības nodrošināšanai prezumēts, ka cietušajiem bērniem būtu jānodrošina atvieglota piekļuve tiesiskās aizsardzības līdzekļiem un pasākumiem interešu konfliktu atrisināšanai, ja seksuāla vardarbība pret bērnu vai bērna seksuāla izmantošana notiek ģimenē.⁵³⁸ Ne velti daudzu

⁵³⁴ Eysenck, H.J., Gudjonsson, G.H. *The Causes and Cures of Criminality*. New York, Plenum Press, 1989, p. 228.

⁵³⁵ Pētījums „Vardarbība un veselība.” Ziņojums par situāciju Latvijā 2007.gadā. (skatīts 04.02.2013.). Pieejams: <http://www.vn.gov.lv/index.php?top=129&id=368>

⁵³⁶ Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, § Г. Инцест (Кровосмешение)

⁵³⁷ Goodwin, J.M. *Sexual Abuse – Incest Victims and their Families*. Chicago, Year Book Medical Publishers, 1989, p. 40.

⁵³⁸ Direktīva 2011/92/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2004/68/TI 30.punkts. (skatīts 23.01.2013.)

Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:335:0001:0014:LV:PDF>

valstu krimināllikumos īpaši ir akcentēta un par smagāku nodarījumu atzīta seksuāla vardarbība, kuru veicis cietušās personas radnieks. Piemēram, Norvēģijas Karalistes Soda likuma⁵³⁹ 197.pantā paredzēta atbildība par seksuālām darbībām ar lejupejošas līnijas asinsradnieku (attiecas gan uz bioloģisko, gan adoptēto pēcnācēju lejuplīniju). Atsevišķi likuma 198.pantā noteikta atbildība par seksuālām darbībām ar māsu vai brāli (taču nesodot personas līdz 18 gadu vecumam).

Kaut arī pēc neviennozīmīgo pētījumu datiem nevar ticami spriest par incesta izplatību, nevar noliegt tā plašo esamību sociumā. Autore uzskata, ka problēmas izklāsts uzskatāmi parāda, cik lielā sabiedrības daļā ir mazināta vērtības izpratne par radniecību, laulības saitēm, cieņu pret vecākiem un vecvecākiem, mīlestību un pienākumu pret bērniem. Autore piekrīt J. Zīles promocijas darbā „Cietušais krimināltiesisko zinātņu skatījumā” izteiktajai atziņai. Ņemot vērā bērnu atkarīgo stāvokli ģimenē, svarīga ir arī pārējās sabiedrības vērība un ieinteresētība šajās problēmās, tādēļ par šo vardarbības problēmu ir jārunā un sabiedrība pēc iespējas plašāk jāiepazīstina ar reālo situāciju. Autore uzskata, ka krimināltiesiskā regulējuma pilnveides vektorā, ņemot vērā vēsturisko pēctecību un citu valstu krimināltiesisko regulējumu, no izvarošanas un seksuālās vardarbības sastāva norobežojams incesta sastāvs. Minot citu valsts krimināltiesisko regulējumu, var norādīt: Albānijas KK 106.pantā noteikts, ka incests ir seksuāls sakars starp vecākiem un pēcnācējiem, brāli un māsu un starp citām personām tiešā dzimtā vai starp personām, kuras adoptētas vai atrodas aizbildniecībā.⁵⁴⁰ Austrijas KK 211§ noteikta atbildība par asinsgrēku. Sodāms ir ikviens, kurš piekopj dzimumattiecības ar personu, kura ir taisnās līnijas radnieks (1.d.); kurš pamudina uz dzimumattiecībām personu, kas ir viņa radnieks augšupējā līnijā (2.d.); kurš piekopj dzimumattiecības ar savu brāli vai māsu (3.d.).⁵⁴¹ Francijas KK⁵⁴² izvarošana (222–23.p. 4.punkts) kā kvalificējošā pazīme izdalīta, ja izvarošanu izdarījis likumīgais, dabiskais vai pieņemtais augšupējais radnieks vai cita persona, kurai ir vara pār cietušo. Beļģijas KK 377.p. paredzēta atbildība, ja vainīgais ir augšupējs (vai pieņemtais) cietušās personas radnieks vai pieskaitāms tiem, kuriem jāveic uzraudzība pār to, ja viņš ļaunprātīgi izmantojis savu varu vai iespējas, ko dod viņa

⁵³⁹ Norway General Civil Penal Code. (skatīts 28.10.2013.).

Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

⁵⁴⁰ Criminal Code of the Republic of Albania. (skatīts 13.11.2013.).

Pieejams: http://pbosnia.kentlaw.edu/resources/legal/albania/crim_code.htm

⁵⁴¹ Krastiņš, U., Liholaja, V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija Austrija. Šveice. Vācija. Rīga, Tiesu nama aģentūra, 2006, 307. lpp.

⁵⁴² Уголовный кодекс Франции. (skatīts 23.02.2013.). Pieejams: <http://constitutions.ru/archives/5859/3>

funkcijas. Igaunijas Soda likuma⁵⁴³ 144.§ dzimumsakari ar pēcnācēju noteikta atbildība par seksuāliem sakariem ar pēcnācēju, ja vecāki, persona ar vecāku tiesībām, vai vecvecāki iesaistās dzimumsakaros ar bērnu vai mazbērnu. Pēc šī panta var sodīt māti, tēvu, vecmāti, vectēvu, kas stājas seksuālās attiecībās ar bērniem/mazbērniem. Atbildība iestājas arī gadījumā, kad attiecīgās darbības ar bērniem ir izdarījusi persona, kurai ir vecāku tiesības, piemēram, adoptētājs. Spānijas KK 180.pants par seksuālo agresiju, ja ir apstākļi, kad noziedzīgu nodarījumu, izmantojot radniecības saites, izdarījis radnieks augšupējošā vai lejupējošā līnijā vai brālis (māsa) – miesīgs, iegūts adopcijas vai svainības ceļā. Turcijas KK 417.pantā seksuāla rakstura darbības, kuras veikušas tuvie radnieki augšupējā līnijā, audzinātājas, skolotājas, cietušā kalpotājs vai persona, kura nodarbojas ar cietušā audzināšanu vai atradusies tā uzraudzībā vai kuram pār cietušo ir vara un ietekme, sods tiek palielināts uz pusi.⁵⁴⁴ Autore piedāvā incesta kriminalizāciju, Krimināllikumu papildināt ar 160¹.pantu. **Seksuālā vardarbība ģimenē, šādā redakcijā: par dzimumaktu vai citādu seksuālu darbību, kas ietver vaginālu, anālu vai orālu penetrāciju citas personas ķermenī, ja tāda darbība izdarīta bez cietušā piekrišanas vai, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli, ja šo nodarījumu izdarījis cietušā tuvinieks.**⁵⁴⁵

3.3. Problemātika saistībā ar seksuālu vardarbību pret sievieti

Tradicionāli vardarbība pret sievieti tiek aplūkota kā atsevišķa tēma. Tiesību dokumentos sastopami plašāka un šaurāka konteksta definējumi vardarbībai pret sievieti. EP Konvencijā par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu⁵⁴⁶ atzīts, ka sievietes un meitenes bieži tiek pakļautas tādiem nopietniem vardarbības veidiem kā vardarbība ģimenē, seksuāla uzmākšanās, izvarošana, piespiedu laulības, noziegumi, kas izdarīti, aizstāvēt tā saukto „godu”, un dzimumorgānu kropļošana. Šāda vardarbība ir sieviešu un meiteņu cilvēktiesību būtisks pārkāpums un galvenais šķērslis sieviešu un vīriešu līdztiesībai. Vardarbība pret sievieti (*violence against women*) attiecas uz jebkuru vardarbības formu, kuras objekts ir sieviete. Tā var būt gan sieviešu pārdošana, gan izvarošana (kā pašā ģimenē, tā ārpus tās), gan sieviešu dzimumorgānu

⁵⁴³ Criminal Code of the Republic of Estonia. (skatīts 27.12.2013.).

Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

⁵⁴⁴ Уголовный кодекс Турции. (skatīts 05.12.2013.). Pieejams: <http://www.zarubejye.com/law/law15.htm>

⁵⁴⁵ Atbilstoši Kriminālprocesa 12. panta 5.daļu par tuviniekiem atzīstami personas saderinātais/saderinātā, laulātais/laulātā, vecāki, vecvecāki, bērni, mazbērni, brāļi un māsas, kā arī tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība.

⁵⁴⁶ EP Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu. Stambula, 2011. gada 11. maijs. (skatīts 11.12.2013.).

Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/ep_konvencija1.pdf

apgraizīšana.⁵⁴⁷ Eiropas Padomes Ministru komitejas ieteikumā Nr.Rec(2002) norādīts, “vardarbība pret sievietēm” ir jebkāds saistībā ar dzimumu veikts vardarbības akts, kas sievietēm nodara vai var nodarīt fizisku, seksuālu vai psiholoģisku kaitējumu un ciešanas. Tas ietver šāda veida vardarbības: a) vardarbība ģimenē vai mājās, tostarp fiziska un garīga agresija, emocionāla un psiholoģiska ļaunprātīga izmantošana, izvarošana un seksuālā vardarbība, incests, izvarošana, ko veic dzīvesbiedrs, pastāvīgs vai gadījuma partneris un kopdzīves partneris, noziegumi, kas izdarīti, aizstāvot godu, sieviešu dzimumorgānu sakropļošana un citas sievietēm kaitīgas tradicionālas ieražas, piemēram, piespiedu laulības; b) vardarbība plašākā sabiedrībā, tostarp izvarošana, seksuāla vardarbība, seksuāla uzmākšanās un iebaidīšana darbā, iestādēs vai citur, sieviešu tirdzniecība seksuālai un saimnieciskai izmantošanai un seksa tūrismam.⁵⁴⁸ ANO Deklarācijā par vardarbības pret sievieti novēršanu (*Declaration on the Elimination of Violence against Women*) vardarbība pret sievieti definēta kā jebkurš pret šo dzimumu vērsts vardarbības akts, kura nodoms vai sekas ir fiziska, seksuāla vai psiholoģiska rakstura kaitējums vai ciešanas, ietverot šādu aktu izdarīšanas draudus, brīvības atņemšanu, vienalga, vai tas notiek publiskajā vai privātajā dzīvē (1.pants).⁵⁴⁹ „Vienlaicīgi varmācība var tikt izmantota arī kā līdzeklis, lai izplatītu un uzspiestu priekšstatu par sievieti kā padotā funkcijas pildītāju.”⁵⁵⁰ Ar to saprot jebkādu uz dzimumu balstītu vardarbības aktu, kas ir iemesls tam, ka rodas vai var rasties fizisks, seksuāls vai psiholoģisks kaitējums vai ciešanas sievietēm, tostarp par vardarbību uzskata draudus veikt šādu aktu, piespiedu darbības vai patvaļīgu brīvības atņemšanu neatkarīgi no tā, vai tas notiek sabiedriskajā vai privātajā dzīvē.⁵⁵¹ Definējuma kopums parāda vardarbības pret sievieti duālo un daudzveidīgo raksturu.

Pārsvārā sievietes tiek asociētas kā upuri tuvās attiecībās, un viņu stāvoklis var būt

⁵⁴⁷ Hennecke, J. Combating domestic violence in Turkey: An Analysis of the discourses on domestic violence among organisations in Turkey, Goteborg Universitet, 2007, p. 7.

⁵⁴⁸ Sieviešu aizsardzība pret vardarbību Eiropas Ministru komitejas ieteikums dalībvalstīm Nr. Rec (2002) 5 par sieviešu aizsardzību pret vardarbību, kas pieņemts 2002. gada 30. aprīlī, un Paskaidrojuma raksts. (skatīts 12.03.2013.). Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/297> Pētījumi

⁵⁴⁹ Declaration on the Elimination of Violence against Women. (skatīts 13.12.2014.). Pieejams: <http://www.un-documents.net/a48r104.htm>

⁵⁵⁰ Zīle, J. Vardarbība ģimenē // Starptautiskās zinātniskās konferences „Eiropas integrācijas sociālā un ekonomiskā dimensija: problēmas risinājumi, perspektīvas” rakstu krājums. Daugavpils, Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2012, 293 lp.

⁵⁵¹ 1993. gada 20. decembra ANO Ģenerālās Asamblejas rezolūcija Nr. 48/100.

Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/akti/pre_t_vardarbibu_sievietes.pdf; Uz dzimuma balstīta vardarbība var būt dažādas formas: vardarbība tuvās attiecībās; seksuāla vardarbība (izvarošana, seksuāls uzbrukums, seksuālā uzmākšanās, utt.), cilvēku tirdzniecība, paverdzināšana un citas kaitīgas un ievainojamības darbības formas, piemēram, piespiedu laulības; sieviešu ģentāliju izkropļošana; “goda” noziedzīgi nodarījumi vai „goda aizstāvības” noziedzīgi nodarījumi. 2013 Report on the Application of the EU Charter of Fundamental Rights. European Commission, Brussels, 14.04.2014, p. 34.

daudz sliktāks, ja sieviete no likumpārkāpēja ir ekonomiski, sociāli atkarīga vai tas saistīts ar viņas uzturēšanās tiesībām. Pētot sabiedrības viedokli par vardarbības izplatības apmēriem, pētījumā atklāts: 3/4 aptaujāto cilvēku vairākās ES valstīs vardarbību ģimenē uzskata par fundamentālu problēmu. Sievietes vecumā no 35 līdz 54 gadiem to vērtē kā ārkārtīgi nopietnu. 55% aptaujāto atzina, ka nav pietiekami informēti par šo problēmu. 36% jūtas pietiekami labi informēti, tikai 4,5 % atzīst sevi par labi informētiem. Vardarbības riski ģimenē ir vecums, zemas sekmes, zems ienākumu līmenis vai izkrišana no darba tirgus, sociālās problēmas, un izolācija un pakļaušana vai iesaistīšanās agresīvā vai delikventā uzvedībā kā pusaudzim.⁵⁵² Vardarbība ģimenē (*domestic violence*) ietver vardarbību attiecībā pret sievieti vai meiteni no vīra puses, partnera, piedzīvotāja, kā arī no jebkura cita ģimenes locekļa puses, neatkarīgi, vai tā tika izdarīta mājās vai ārpus tās.⁵⁵³ Piemēram, Iedzīvotāju reproduktīvās veselības pārskatā (1997–2003) apzināts, ka no vardarbības cietušo sieviešu skaits Latvijā ir trīskāršojies, no 9% 1997. gadā līdz 29% – 2003. gadā.⁵⁵⁴ Pētījumā par vardarbības gadījumiem partnerattiecībās apzināts, ka no 2423 upuriem 270 bija vīrieši, tas ir 11% no upura kopskaita. 90% gadījumu noziegumos pret dzīvību vainojami vīrieši un 10% sievietes.⁵⁵⁵ ASV Nacionālais cietušo centrs aprēķinājis, ka katru minūti tiek izvarotas 1,3 sievietes (18 gadi un vecākas), stundā – 78, dienā – 1,871 un gadā 683 000 sieviešu.⁵⁵⁶

ES statistiska apliecina, ka ik gadu 12–15% sieviešu cieš no vardarbības attiecībās un vairāk nekā 10% cieš no seksuālās vardarbības. ES apsekojuma rezultāti liecina, ka 30% sieviešu, kas attiecībās ar bijušajiem vai pašreizējiem partneriem ir piedzīvojušas seksuālu viktimizāciju, arī bērnībā ir pieredzējušas seksuālu vardarbību, bet no sievietēm, kas agrākajās vai pašreizējās attiecībās nav piedzīvojušas seksuālu viktimizāciju, 10% norāda, ka ir pieredzējušas seksuālu vardarbību bērnībā.⁵⁵⁷ Agrāk veikto pētījumu rezultāti uzrādīja, ka 10–15% precētu sieviešu izvarojis viņas vīrs (*Finkelhor & Yllo; Russell*). Londonas Metropolitēna Universitātes profesore L. Kelli (*Kelly*) piedāvā šādu seksuālās

⁵⁵² Flood, M. & Fergus, L. An assault on our future: The impact of violence on young people and their relationships. Sydney: White Ribbon Foundation. 2008. (skatīts 16.08.2014.). Pieejams: <http://www.whiteribbon.org.au/uploads/media/AssaultonourFutureFinal.pdf>

⁵⁵³ UNICEF, United Nations Children's Fund Innocenti Research Centre, Digest N. 6 "Domestic violence against women and girls", June 2006, p. 2.

⁵⁵⁴ Iedzīvotāju reproduktīvā veselība. Pārskats par situāciju Latvijā (1997–2003), UNFPA, LĢPSVA "Papardes Zieds", 2004, 12 lpp.

⁵⁵⁵ Kačatore, R. Agresijas pakāpieni. [Metodiskais materiāls]. Rīga, Papardes zieds, 2006, 10. lpp.

⁵⁵⁶ Sexual Assault Statistics. (skatīts 12.10.2013.).

Pieejams: <http://www.ncdsv.org/images/sexualassaultstatistics.pdf>

⁵⁵⁷ Vardarbība pret sievietēm - ES mēroga apsekojums. (skatīts 10.01.2015.).

Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-factsheet_lv.pdf

vardarbības pret sievieti definīciju: jebkurš fizisks, virtuāls, verbāls vai seksuāls akts, ko tajā brīdī vai vēlāk kā draudus, aizskārumu vai uzbrukumu piedzīvo sieviete vai meitene, kas veikts, lai upuri sāpinātu pazemotu un/vai atņemtu spējas kontrolēt intīmo kontaktu.⁵⁵⁸ Analizējot pētījumu pārskata datus, var izdalīt šādus seksuālās vardarbības pret sievieti veidus:⁵⁵⁹ ārpus partnerības vardarbība (*non-partner violence*); pašreizējā intīmā partnera vardarbība (*current intimate partner violence*); bijušā intīmā partneru vardarbība (*previous intimate partner violence*); vecāku vardarbība pagātnē un viktimizācija bērnībā (*parental abuse history and childhood victimisation*). Dati par vīriešiem, kuri ir vardarbīgi seksuālajā jomā, ataino, ka vairums no viņiem agresīvās darbības vērsuši pret pazīstamām sievietēm, piemēram, 57% izvarošanu notikušas satikšanās laikā.⁵⁶⁰ Sievietes vecuma grupā 20–59 gadi ziņoja par augstu seksuālās vardarbības sastopamību no pašreizējā/iepriekšējā partnera dzīvildzes laikā, sasniedzot 11,5% somu pētījumā, 6,5% Vācijā, 7,5% Lietuvā un 6,2% zviedru pētījumā.⁵⁶¹ Igaunijas statistiskais pārskats par vardarbību pret sievieti parāda, ka seksuālā vardarbība pret sievieti sasniedz 7%.⁵⁶² 2014. gadā ES Pamattiesību aģentūras prezentētā pētījuma dati⁵⁶³, aptaujājot 42 000 sieviešu 28 Eiropas valstīs (katrā 1500), apliecina, ka pēdējā gada laikā 22% pārcietušas partnera vardarbību; 11% cietušas no seksuālās vardarbības; 5% bijušas izvarotas, vienai no divām seksuāli uzmākušies. Vardarbība pret sievieti ģimenē tiek iekļauta starptautiskajā izpratnē par tiesībām uz dzīvību un spīdzināšanas aizliegumu. EESK atzinusi, ka vardarbība pret sievietēm ģimenē nav individuāla un izolēta problēma, kas attiecas uz privāto dzīvi, bet gan drošības un sabiedriskās kārtības jautājums.⁵⁶⁴ PVO vairāku valstu pētījumā par sieviešu veselību un vardarbību pret sievietēm norādījušas, ka intīmo partneru vardarbība ir izplatīta daudzās sabiedrībās. Pētījums parādīja, ka fiziskā un/vai seksuālā vardarbība no intīmā partnera puses vairākumā gadījumu svārstījās no 29% līdz 63%, lielākais Etiopijā un Peru – 70%, bet zemākais Japānā – 15%. Piemēram, kā mērena vardarbība (*moderate physical violence*)

⁵⁵⁸ Kelly L. *Surviving Sexual Violence*. Cambridge: Polity Press, 1988, p. 157.

⁵⁵⁹ Mouzos J., Makkai T. *Women's Experiences of Male Violence Findings from the Australian Component of the International Violence Against Women Survey (IVAWS)*. (skatīts 09.08.2014.). Pieejams: <http://www.aic.gov.au/publications/current%20series/rpp/41-60/rpp56.html>

⁵⁶⁰ Warsaw R. *I Never Called it Rape. The Ms. Report on Recognizing, Fighting, and Surviving Date and Acquaintance Rape*. New York: HarperCollins Publishers, 1994, p. 12.

⁵⁶¹ Allen M., Perttu S. *Sociālā un veselības aprūpes pasniedzēji pret vardarbību*. Pasniedzēja rokasgrāmata. Helsinku Universitāte, Tālākizglītības centrs Palmenia, 2010, 78. lpp.

⁵⁶² Estonia. *Violence against women statistics*. (skatīts 10.03.2015.). Pieejams: <http://www.wave-network.org/sites/default/files/07%20ESTONIA%20END%20VERSION.pdf>

⁵⁶³ *Violence against women across the EU: abuse at home, at work, in public and online*. (skatīts 05.03.2014.0. Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/vaw-2014-presentation-jo-goodey_en.pdf

⁵⁶⁴ Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas atzinums par tematu "Vardarbības ģimenē pret sievietēm izskaušana" (pašiniciatīvas atzinums). (skatīts 01.10.2013.).

Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:351:0021:0026:LV:PDF>

definēta plauka, grūdieni, grūstīšana vai pagrūšana. Galvenās intīmo partneru vardarbības dimensijas ietvertas definīcijā: process, kurā viens intīmo attiecību dalībnieks piedzīvo ievainojamību, spēka un kontroles zudumu un iesprotojumu, kas ir kā rezultāts cita dalībnieka realizētai varai caur fiziska, seksuāla, psiholoģiska un/vai morāla spēka strukturālu pielietošanu.⁵⁶⁵

Viktimoloģijas pētījumā⁵⁶⁶ Latvijā apzināts, ka pēdējo piecu gadu laikā 5% aptaujāto ir uzbrucis vai iepriekš izteicis draudus, nepazīstams cilvēks, un izteikts pieņēmums, ka, iespējams, sabiedrībā ir liela latentā vardarbība gan mājsaimniecībā, gan vienkārši pazīstamu cilvēku vidū. Piemēram, pēc KRASS datiem 2012. gadā no izvarošanas, ko veicis laulātais, cietušas divas sievas un divas kopdzīves partneres no partnera puses, bet viena sieva atzīta par cietušo pēc KL 160.panta. Savukārt 2010. gadā uzsākti divi kriminālprocesi pēc KL 159.p. 1.d, par laulātās un kopdzīvē esošās partneres izvarošanu un abi kriminālprocesi tika izbeigti (viens no tiem sakarā ar izlīgumu). Apzināts, ka no vardarbības ģimenē cietušas sievietes ir sociāla grupa, kurai ir nodarbes atsavināšanas risks, lai mazinātu nodarbes atsavināšanu⁵⁶⁷ un veicinātu nodarbes veicināšanu, nepieciešami ergoterapijas pakalpojumi.⁵⁶⁸ Saskaņā ar 2010. gadā Eurobarometer veikto pētījumu ES valstīs (izņemot Horvātiju) par „Vardarbība ģimenē pret sievieti” rezultātiem Latvijā ir visaugstākais iedzīvotāju vardarbības tolerances līmenis privātajā sfērā un tendence vainot upuri.⁵⁶⁹ Sekundāro datu analīze sniedz pamatu aprēķinam, ka apmēram 12–15% no visām sievietēm pēc 16 gadu vecuma sasniegšanas ir bijušas vardarbīgās attiecībās.⁵⁷⁰ Ziņojumā par programmas vardarbības ģimenē mazināšanai 2008–2011. gadam izpildi secināts, ka 85% no visiem vardarbības gadījumiem pret bērniem un 40% no vardarbības gadījumiem pret sievietēm notiek ģimenēs. Pret sievietēm vardarbīgi lielākoties izturas dzīvesbiedri, pret bērniem – vecāki. Turcijā apmēram 42% no visām sievietēm, kuras vecākas par 15 gadiem, no tām 47%

⁵⁶⁵ WHO Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women. Summary Report. (skatīts 09.07.2013.). Pieejams: http://www.who.int/gender/violence/who_multicountry_study/summary_report/summary_report_English2.pdf

⁵⁶⁶ Atbalsts viktimizācijas prevencijai Latvijā. 2013. „Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS”, 47 lpp., Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27837.html>

⁵⁶⁷ ir stāvoklis, kad cilvēks ir nespējīgs darīt un nodarboties ar sev svarīgām aktivitātēm un tā iemesls ir ārēji apstākļi.

⁵⁶⁸ Liepiņa, Z., Ļaudobele, K., Bahtina, J., Kirjanova, T., Kaidaševa, N., Pacukeviča, V., Poljivkina, O. Dzīves prasmju apgūšanas veicināšana no vardarbības ģimenē cietušajām sievietēm // Rīgas Stradiņa universitātes 2011. gada Zinātniskās konferences tēzes. Rīga, RSU, 2011, 425. lpp.

⁵⁶⁹ Domestic Violence against Women Report”. (skatīts 12.09.2013.) Pieejams: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_344_en.pdf

⁵⁷⁰ Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (EPLS Nr.210) Paskaidrojošais ziņojums. (skatīts 09.07.2013.). Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/ep_konvencija2.pdf

dzīvojošas lauku apvidos, ir piedzīvojušas fizisku un seksuālu vardarbību no vīra vai partnera puses.⁵⁷¹ Turcijas KK noziegumi pret dzimumneaizskaramību, izdala ļaunprātīgu seksuālu izmantošanu (102.p.); uzmākšanos bērnam (103p.); dzimumsakars ar/starp personu, kas nav sasniegusi 15 gadu vecumu (104.p.) un seksuālu uzmākšanos (105.p.).⁵⁷² Saskaņā ar ASV datiem 57% izvarošanu (*rape*) un seksuālu uzbrukumu (*sexual assault*) pret sievieti veic pazīstama persona (6 no 10 seksuāliem uzbrukumiem/izvarošanām notikušas mājās, drauga mājās vai kaimiņos), svešinieks apmēram vienu trešdaļu (31%). Vienu no piecām izvarošanām vai seksuāliem uzbrukumiem paveic sievietes intīmais partneris, gandrīz puse (47%) izvarošanu vai seksuāla uzbrukuma gadījumu bija reģistrēti policijā. Apzināts, ka vardarbība sastopama 2/3 laulāto pāru attiecību. Četras no piecām izvarošanām vai citām darbībām pret sievieti izdara vīrietis.⁵⁷³ Pētnieciskās izpētes rezultātā apzināts, ka smagas traumas, smagi miesas bojājumi cietušajām personām tiek nodarīti 5% gadījumu, ieroci izvarotājs izmantojis 29% izvarošanas gadījumu.⁵⁷⁴ Lielbritānijas noziegumu pārskatā konstatēts, ka 41% sieviešu, kas bija pakļautas seksuālai vardarbībai, pārcietušas atkārtotu viktimizāciju no savu partneru/bijušo partneru puses, 42% sieviešu piedzīvojušas vairākkārtēju viktimizāciju, trīs un vairākus incidentus (*Myhill & Allen*).⁵⁷⁵

Partneru vardarbība emocionāli, ekonomiski un sociāli ietekmē ne tikai cietušos, bet arī ģimenes locekļus, īpaši traumējoši tas ir bērniem, un sabiedrību kopumā. Speciālisti ir norādījuši uz to, ka „vecāku savstarpējā agresija, tieši neskarot bērnu, rada sarežģījumus gan viņa pasaules internalizācijas⁵⁷⁶ procesā, gan izpaužas ārēji kā bērna uzvedības problēmas.”⁵⁷⁷ Pētījumi rāda, ka aptuveni 50–70% no visiem vardarbības gadījumiem mājās, arī bērni, kas dzīvo kopā ar sievieti, ir pakļauti vardarbības riskam. Turklāt šādiem bērniem ir lielāka iespēja piedzīvot vardarbību, īpaši fizisko. Apmēram 45% no varmākām

⁵⁷¹ Human Rights Watch, *He Loves You, He Beats You: Family Violence in Turkey and Access to Protection*. 21. (skatīts 12.07.2013.).

Pieejams: <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/turkey0511webwcover.pdf>

⁵⁷² Criminal Code of the Republic of Turkey. (skatīts 28.10.2013.)

Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

⁵⁷³ Catalano, S., Smith, E., Snyder, H. *Female Victims of Violence*. Bureau of Justice Statistics. (skatīts 12.03.2014.). Pieejams: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/fvv.pdf>

⁵⁷⁴ *Violence Against Women*. Bureau of Justice Statistics, US Department of Justice. Skatīts 12.04.2014.). Pieejams: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/cv12.pdf>

⁵⁷⁵ *Rape and sexual assault of women: findings from the British Crime Survey*. (skatīts 02.11.2013.). Pieejams: <http://www.wdvm.org.uk/RapeHO.pdf>

⁵⁷⁶ Svešvārdu vārdnīca – [*ang. internalization` internalize, uzņemt sevī; lat. internus` iekšējs, vietējs*] – psihisks process, kurā ārējie iespaidi un uztvērumi, kas saistīti ar kādu cilvēku (piem., māti, tēvu), kļūst par iekšēju subjektīvu tēlu.

⁵⁷⁷ Ruduša, V. *Emocionālā vardarbība*. Rīga, RaKa, 2012, 25 lpp.

(*batterers*) ziņoja, ka viņi uzauguši mājās, kur tie ir bijuši par lieciniekiem vardarbībai ģimenē.⁵⁷⁸

Latvija savā politikas plānošanas dokumentā „Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011–2017. gadam” vardarbības apkarošanu izvirzījusi kā vienu no prioritātēm un atzinusi, ka vardarbība ģimenē ir viena no nopietnākajām problēmām, kas apdraud ģimeņu stabilitāti un labklājību. Tomēr problēmas rada vardarbība pret sievietēm, tajā skaitā izvarošana un vardarbība ģimenē, turklāt par šādas vardarbības gadījumiem nepilnīgi ziņots policijai.⁵⁷⁹ Jāmin, ka ilgu laiku seksuāla vardarbība laulāto starpā tiesību aktos netika regulēta. Austrijas KK 203§ (noziedzīgu nodarījumu izdarīšana laulībā vai kopdzīvē) ir atrunāts, ka gadījumos, ja izvarošanas vai seksuālās piespiešanas upuris ir laulātais vai neregistrētas laulības partneris, viņš tiek vajāts tikai pēc cietušās personas iesnieguma, izņemot, ja nodarījums izraisījis smagus miesas bojājumus vai pakļautā persona ilgstošu laiku atradusies mokošā stāvoklī vai pazemota īpašā veidā. Bulgārijā 2005. gadā pieņēma likumu par aizsardzību pret vardarbību ģimenē. Zviedrijā 1998. gada likumā par vardarbību pret sievietēm un 1998. gada labojumos Kriminālkodeksā ir paredzēti atsevišķi panti par noziegumiem „pret sievietes integritāti”. Portugāles Krimināllikums 2007. gadā tika papildināts ar 152.pantu, kas paredz kriminālatbildību par vardarbību ģimenē. Lai novērstu recidīva risku, likumā paredzēts aizliegums likumpārkāpējam kontaktēties ar cietušo, kas ietver arī elektroniskās uzraudzības tehnoloģiju pielietošanu šī mērķa sasniegšanai. Vardarbības gadījumos ģimenē tiek izmantotas arī GPS ierīces.⁵⁸⁰ Interesanti minēt, ka Norvēģijā vardarbības gadījumos ģimenē, izslēdz iespēju izciest sodu elektroniskās uzraudzības programmās.

KL kā atsevišķs noziedzīgs nodarījums netiek izdalīts vardarbīgs dzimumsakars ar laulāto vai intīmo partneri. Taču KL 48. panta 1.daļā par atbildību pastiprinošu apstākli 15.punktā atzīts: noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, izdarīts pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, vai pret laulāto vai bijušo laulāto, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājam ir kopīga (nedalīta) saimniecība. Neregistrētas laulāto attiecības jeb faktiskā kopdzīve tiek saprasta kā ilgstošas un

⁵⁷⁸ Johnson, S.A. Physical Abusers and Sexual Offenders. Forensic and Clinical Strategies. New York, Taylor&Francis, 2007, p. 61-62.

⁵⁷⁹ ASV valsts Departamenta Ziņojums par cilvēktiesību stāvokli 2011. (skatīts 04.04.2013.). Pieejams: http://photos.state.gov/libraries/latvia/5/Reports/HRR_2011_LV.pdf

⁵⁸⁰ Breaking the silence – united against domestic violence, 29th Council of Europe Conference of Ministers of Justice, Report from Portugal. (skatīts 06.11.2013.). Pieejams:<http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/minjust/mju29/Report%20from%20Portugal%20%20Domestic%20Violence.pdf>

patstāvīgas vai stabilas attiecības personu starpā. Satversmes tiesa 2004. gada 11. oktobra spriedumā lietā Nr. 2004-02-0106⁵⁸¹ norāda, ka jēdziens „ģimene” nav saistīts vienīgi ar attiecībām, kas balstītas uz laulību, tas var ietvert arī citas *de facto* ģimenes saites – gadījumos, kad puses dzīvo kopā bez laulības. EESK norāda, ka par vardarbību ģimenē uzskatāma arī vardarbība pēc attiecību pārtraukšanas, ja tā ir tieši saistīta ar bijušajām attiecībām.⁵⁸²

Resursu centra „Marta” jurists Juris Dilba saka, ka vardarbīgā ģimenē piedalās vismaz divas personas: upuris, kurš akceptē savu lomu samierinās ar to un dažādu iemeslu dēļ nespēj pārtraukt šo varmācības ķēdi, un varmāka, kurš jūtas labi savējā. Daudzās ģimenēs gan varmāka, gan upuris uzskata, ka viņi veido normālu ģimeni.⁵⁸³ Speciālisti norāda, ka bieži vien disfunkcionālās ģimenēs sievietes kļūst par līdz atkarīgām no sava partnera, tajos gadījumos, kad dzīvesbiedram ir problemātiskas attiecības ar atkarību izraisošām vielām vai azartspēlēm. Jo ilgāk sievietei atkārtoti sagādā ciešanas un sāpina, jo grūtāk viņai ir adekvāti reaģēt – jūtas pret partneri variējas no bailēm un naida līdz pieķeršanās jūtām un pat mīlestībai. „Jēlas slimnīcas pētījuma rezultātā atklāts, ka piekautās sievietes piecas reizes vairāk mēģina izdarīt pašnāvību, piecpadsmit reizes vairāk ļaunprātīgi lieto alkoholu, bet narkotikas deviņas reizes, sešas reizes vairāk piemēro vardarbību pret bērniem, trīs reizes vairāk diagnosticēta depresija vai psihiska slimība. Kāda cita pētījuma rezultātā apzināts, ka 45% sieviešu alkoholisma un narkomānijas rezultāts ir vardarbība ģimenē, kā arī 45% – vardarbība pret bērnu. Apmēram 1/3 sieviešu mēģināja izdarīt pašnāvību. Ģimenes vardarbības rezultātā kā psiholoģiskās sekas sievietēm veidojas piekautās sievietes sindroms (*battered woman`s syndrome*). Saskaņā ar vardarbības pētnieces Leones Valkeres (*Leone E. Walker*) izsecināto, piekautās sievietes sindroms ir vardarbības cikla rezultāts, kas sastāv no spriedzes krāšanās cikla, vardarbības eksplozijas epizodēm un medus mēneša cikla, kad varmāka atvainojas.⁵⁸⁴ Cietušās sievietes speciālistiem stāsta, ka vīrs viņas izseko, ir greizsirdīgs, agresīvs, dusmīgs, manipulē, piespiež palikt ģimenē pie bērniem. Turklāt sabiedrības un baznīcas uzskati ir par cēloni, ka upuris paliek vardarbīgās attiecībās. Sociāls piemērs: *mājās „A” atnāca*

⁵⁸¹ Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2004-02-0106. (skatīts 29.10.2013.). Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19>.

⁵⁸² Opinion of the European Economic and Social Committee on Domestic violence against women (own-initiative opinion). (skatīts 29.10.2013.)

Pieejams: http://eescopinions.eesc.europa.eu/EESCopinionDocument.aspx?identifier=ces%5Csoc%5Csoc218%5Cces416-2006_ac.doc&language=EN

⁵⁸³ Sietiņa, U. Varmācība ģimenē nevar būt norma. (skatīts 05.10.2013.).

Pieejams: <http://woman.delfi.lv/relationships/couple/varmaciba-gimene-nevar-but-norma.d?id=21635923>

⁵⁸⁴ Hawkins, D.F. Violent Crime: Assessing Race and Ethnic Differences. Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p. 182.-183.

piedzēries, agresīvs un neapmierināts. Viņš piekāva sievu, sita ar kāju pa ķermeni un galvu, nodarot miesas bojājumus: lauza riba un smadzeņu satricinājums. Pēc piekaušanas „A” aiz matiem aizvilka sievu līdz gultai un izvaroja. Nonākot slimnīcā, sieviete, baidoties par sevi un bērniem, pateica, ka traumas ieguvusi nokrītot. Pētnieki Deivids Finkelhors (Finkelhor) un Kersti Jullo (Kersti Yllo) partnera izvarotājus iedala trīs grupas: 1) izvarotājs, kurš izmanto tikai spēku un varu; 2) izvarotājs sitējs, definējot to kā viktimizāciju laulībā, iesaistot izvarošanu, fizisko uzbrukumu un verbālo vardarbību; 3) sadists/apsēstais izvarotājs. Partnera izvarošana ir vēl viens laulātā fiziskās iespaidošanas aspekts, kura pamatā nav dzimumakts, bet ir kontrole, vardarbība un pazemošana.⁵⁸⁵ Ph.D. A. Soltera raksta, „daži gadījumi, ko mēdz dēvēt par vardarbību ģimenē, īstenībā ir maskēts sadisms. Sadistiski uzbrukumi bieži netiek kvalificēti, jo lielākoties uzmanību pievērš tam, kuras ķermeņa daļas upurim ir cietušas (piem., dzimumorgāni), nevis uzbrukuma patiesajiem motīviem.”⁵⁸⁶ Balstoties uz vardarbības gadījumu analīzi partnerattiecībās, vardarbību partnerattiecībās veikušās personas nonāk profesionālu redzeslokā, ja: 1) upuris vēršas pēc palīdzības tiesībsargājošās iestādēs; 2) par to ziņojuši kaimiņi vai tuvinieki; 3) nodrošinot upurim un bērnam sociālās rehabilitācijas pakalpojumus dzīvesvietā, tiek iesaistīts vardarbības veicējs.

Vardarbība ģimenē ir tā noziedzības joma, kur visbiežāk vērojama atkārtota viktimizācija. Piemērs, *Rīgas reģiona Ķengaraga iecirknī reģistrēts kriminālprocess, kurā cietusī sieva liecināja, ka viņas vīrs piecu gadu laikā viņu periodiski sitis un izvarojis. Apvienotās Karalistes Sieviešu un līdztiesības lietu departaments aprēķinājis, ka 35% mājsaimniecību piecu nedēļu laikā pēc pirmā vardarbības gadījuma notiek otrs.*⁵⁸⁷ Iztirzājot, vardarbības gadījumu rašanos, pirmās vardarbības pazīmes parasti parādās jau pirmajā laulības vai partnerattiecību gadā un problēma kulminē pēc desmit partnerattiecībās pavadītiem gadiem. Varmācīga uzvedība sāk parādīties grūtos dzīves brīžos un īpašās dzīves situācijās: kad viņam uzrodas jauni draugi – 8%; kopš attiecību sākuma – 10%; pēc nākamā bērna piedzimšanas – 10%; pēc pirmā bērna piedzimšanas – 11 %; pēc ārpus laulības sakaru nodibināšanas – 12%; pēc laulības noslēgšanas – 35%. Atzīts vairums vardarbības gadījumu ģimenē tiek slēpti, jo upuris uzskata, ka pats ar savu uzvedību ir izraisījis vardarbību. Tādēļ tipiska parādība par vardarbību ģimenē ir

⁵⁸⁵ Finkelhor, D. and Yllo, K. License to Rape: Sexual abuse of Wives. Free Press, 1987, p. 36.

⁵⁸⁶ Soltera, A. Varmākas, pedofīli, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria Books, 2007, 107. lpp.

⁵⁸⁷ Domestic violence: Key facts. 2007, (skatīts 12.02.2013.).

Pieejams: www.womenandequalityunit.gov.uk/domestic_violence/key_facts.htm.

attiecības starp upuri un varmāku, kuras parasti tiek raksturotas kā „atkarība no pāridarītāja”. Pētījuma rezultāti vēsta, ka, ilgstoši paciešot vardarbību, veidojas sevišķi stiprs inertums pret veicamajām pārmaiņām, lai šo ietekmi izbeigtu.⁵⁸⁸ Viena no specifiskajām īpatnībām ir lojalitāte pret varmāku, centieni to pasargāt, just tam līdzīgu un „sadarboties” ar to. Sievietes neziņo par vardarbības gadījumiem mājās vairumā gadījumu galvenokārt tādēļ, ka: jūt kaunu; jūtas vainīga; baidās par savu un bērnu drošību, par to, ka var izjukt ģimene, ka par to var uzzināt citi, kā arī baidās sagraut savu reputāciju; pati un bērni ir finansiāli/emocionāli atkarīgi no partnera; baidās par nedrošību; nezina, kur meklēt palīdzību; izjūt nevēlēšanos vēlreiz pārdzīvot nepatīkamos gadījumus un analizēt tos tiesā; neuzticas valsts iestādēm. Pamatoti jaunākajos ES politikas pamatvirzienos pret sievietēm vērsta vardarbības apkarošanu⁵⁸⁹ atkārtoti uzsvērta nepieciešamība strādāt gan ar upuriem, gan agresoriem, lai panāktu, ka viņi vairāk apzinās izdarīto, un lai veicinātu to stereotipu un sociāli veidojušos pieņēmumu maiņu, kuri ļauj saglabāties apstākļiem, kas rada šāda veida vardarbību un pieļauj tās akceptēšanu. EP Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu⁵⁹⁰ nosaka, ka dalībvalstis pieņem normatīvos aktus un veic pasākumus, kas vajadzīgi, lai izveidotu vai atbalstītu tādas rehabilitācijas programmas, kuru mērķis ir atturēt vardarbības izdarītājus, jo īpaši dzimumnoziegumu izdarītājus, no vardarbības atkārtotas izdarīšanas. Amerikāņu speciālistu Evana Starka un Annas Flitkraftas (*Evan Stark and Anne Flitcraft*) veiktais pētījums parādīja, ka intīmā partnera upuriem 15 reizes biežāk novēro atkarību no alkohola, 3 reizes biežāk tiek diagnosticēti garīgās veselības traucējumi – psihozes un depresīvi stāvokļi, kā arī 5 reizes biežāk tiek reģistrēti pašnāvības mēģinājumi, salīdzinot ar normālo populāciju.⁵⁹¹ Bez ievēribas nevar atstāt to, ka vairākkārtējas vai ilgstošas vardarbīgas izturēšanās rezultātā pats agresors var kļūt par upuri. Piemēram, aptaujājot 8000 sieviešu un 8000 vīriešu, apzināts, ka apmēram 50% sieviešu cietušas no izvarošanas, ko veicis viņu no intīmais partneris un 66% sieviešu fiziski aizskārušas intīmo partneri, no kura viņas cietušas vairākkārt.⁵⁹² Nenoliedzami nepieciešams strādāt gan ar personām,

⁵⁸⁸ Allen, M., Perttu, S. Sociālā un veselības aprūpes pasniedzēji pret vardarbību. Pasniedzēja rokasgrāmata. Helsinku Universitāte, Tālākizglītības centrs Palmenia, 2010, 23. lpp.

⁵⁸⁹ Eiropas Parlamenta 2011. gada 5. aprīļa rezolūcija par prioritātēm un pamatnostādņu izklāstu jaunai ES politikai vardarbības pret sievietēm apkarošanai (2010/2209(INI)). (skatīts 11.12.2013.). Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:296E:0026:0033:LV:PDF>

⁵⁹⁰ Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (skatīts 11.12.2013.). Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/ep_konvencija1.pdf

⁵⁹¹ Stark, E. and Flitcraft, A. Women at Risk. Domestic Violence and Women's Health. London, Sage, 1996, p. 132.

⁵⁹² Citēts: Johnson, S.A. Physical abusers and sexual offenders. Forensic and Clinical strategies. New York, Taylor&Francis, 2007, p. xxvii.

kuras cietušas no vardarbības ģimenē, gan varmākām. Vardarbības gadījumu analīze parāda, ka „sabiedrība atbalsta sociālās rehabilitācijas pakalpojuma nodrošināšanu vardarbību partnerattiecībās veikušām personām. Sociālās rehabilitācijas procesā ar vardarbību partnerattiecībās veikušām personām iesaistās sociālais darbinieks, psihologs, narkologs, tiesībsargājošo institūciju pārstāvji un jurists.”⁵⁹³ Elizabete Morozova (*Елизавета Морозова*) apraksta, ka vardarbīgo attiecību būtība nav tai apstākļi, ka vardarbīgai personai zūd kontrole pāri sevi, bet ir maniakālā vēlmē kontrolēt citus un just savu pārkumu pār tuviniekiem. Virspusēji iepazīstot varmāku, tie šķiet pievilcīgi un normāli cilvēki, bet iekšēji tiek apslēpts plašs problēmu loks.⁵⁹⁴ Pētnieki Mihaels Džonsons (*Michael P. Johnson*) un Džanela Leone (*Janel M. Leone*) izsaka viedokli, ka tā saucamais intīmo partneru terors (*intimate terrorism*) ir mēģinājums dominēt pār savu partneri un panākt vispārēju kontroli pār attiecībām. Dominēšana izpaužas, pielietojot dažādus spēka un vadības paņēmienus, ieskaitot vardarbību.⁵⁹⁵ Vardarbīgie partneri (*batterers*) mēģina kontrolēt cietušā dzīvi. Amerikāņu psihologs S.A. Džonsons (*Johnson*) seksuālo varmāku, kurš seksuāli aizskar savu partneri, apraksta šādi: savtīgs un egocentrisks; pieprasa tūlītēju apmierinājumu; empātijas trūkums; ir riskētājs; piemīt atļautības (pilnvarojuma) sajūta; racionalizē savas darbības: ja es pielietuju spēku un mums ir sekss, tad tā nav izvarošana. Mēs iepazīnāties un tu esi mans partneris. Ja es pielietotu ieroci vai fizisku vardarbību, tad tā varētu būt izvarošana; vainas projicēšana uz cietušo.⁵⁹⁶

Pietiekami daudz aizskarto sieviešu tiek pakļautas vēl lielākai vardarbībai, ja izrāda vēlmi pamest varmāku. Resursu centra sievietēm „Marta” piemērs, *J. izsekoja cietušo S. Pēc katra mēģinājuma izbeigt attiecības, S. tika ieslēgta dzīvoklī. Nevienam par notiekošo nezināja. S. uzzināja, ka viņa ir izsekota jau pirmajā iepazīšanās vakarā. S. pierādījumu nebija un viņa negāja uz policiju.* Tātad otrs problēmas aspekts ir traucējošā uzvedība, vajāšana/izsekošana jeb stalkerisms (*stalking*) gadījumos. Attiecību pārtraukšana ne vienmēr nozīmē arī vardarbības pārtraukšanu. Bieži vienīgais iespējamais risinājums ir vērsties pēc palīdzības policijā vai krīzes centros. Agrāk veiktā Patrīcijas Tjadenas un Nensijas Thoenes (*Patricia Tjaden and Nancy Thoennes*) izpēte atklāja, ka 8% sieviešu un

⁵⁹³ Ābiķe, I., Smirnova, M. Vardarbību partnerattiecībās veikušu personu sociālā rehabilitācija // RSU zinātniskā konference. Tēzes. Rīgas Stradiņa Universitāte, 2013, 393. lpp.

⁵⁹⁴ Морозова, Е. Опасные связи: насилие в гомосексуальных парах. (skatīts 05.10.2013.). Pieejams: <http://www.gay.ru/science/psychology/friendly/violencei2007.html>

⁵⁹⁵ Johnson, M.P. and Leone, J.M. The differential effects of Intimate Terrorism and Situational Couple Violence: Findings from the National Violence Against Women Survey. (skatīts 10.01.2015.). Pieejams: <http://www.personal.psu.edu/mpj/2005%20JFI%20Johnson%20%26%20Leone.pdf>

⁵⁹⁶ Johnson, S.A. Physical Abusers and Sexual Offenders. Forensic and Clinical strategies. New York, Taylor&Francis, 2007, p. xxvi.

2% vīriešu cietuši no stalkerisma, ik gadu, no tā cieš tā 1 006 970 sieviešu un 370 990 vīriešu. No visiem aptaujātajiem 23% sieviešu un 36% vīriešu bija izsekojis un vajājis svešinieks. 75% cietušo bijušas vecumā no 18 gadiem līdz 39 gadiem. 81% sieviešu, kuras izsekoja un vajāja vīrs vai faktiskais vīrs, bija piedzīvojušas arī fizisku ietekmēšanu, 31% arī seksuālu aizskaršanu. No šīm sievietēm 21% tika vajātas un izsekotas kopdzīves laikā un 36% gadījumu gan pirms attiecību beigām, gan pēc attiecību beigšanas.⁵⁹⁷ NCWSV pētījums par stalkerismu Koledžas ciematiņos parādīja, ka no izsekošanas un vajāšanas cietušas 13% koledžas meiteņu. 10,3% incidentos cietušais norādījis uz vardarbīgu dzimumsakaru vai tā mēģinājumu. Vairāk nekā 83,01% par nodarījumu netika paziņots policijai vai koledžas atbildīgajām personām. Par notikušo 93,4% upuru, pastāstīja kādam citam, visbiežāk draugam (*Stalking on College Campuses - NCWSV*).⁵⁹⁸ Prezentējot jaunākos izpētes rezultātus, Dr. Dž. Gūdeja (*Goodey*)⁵⁹⁹ uzrādījusi, ka 18% sieviešu bijušas vajātas ar dažādiem mērķiem; no 9 miljoniem intervēto sieviešu 5% vajāšanu piedzīvojušas pēdējā gada laikā. Viena no piecām vajāta vairāk nekā divus gadus. 23% cietušo nomainīja e-pasta adreses un telefona numurus. Termins „vajāšana” tiek skaidrots kā vienas personas patstāvīga biedējoša uzvedība (vairāk nekā vienā gadījumā) pret citu personu. 1997. gada likums par aizsardzību no uzmākšanās rada divus noziegumus: 1) vajātāja uzvedība liek upurim baidīties par savu drošību, 2) uzvedība, kas nenoved pie bailēm par vardarbību, bet upurim rada negatīvu stresu.⁶⁰⁰ Saskaņā ar gadskārtējā pārskata datiem ASV apmēram 1 miljons sieviešu un 371 000 tūkstotis vīriešu piedzīvojuši vajāšanu/izsekošanu jeb stalkerismu (*stalking*), kas norāda uz šīs problēmas krimināltiesisko un sabiedrības veselības raksturu.⁶⁰¹ Vardarbības ģimenē pētnieki Leone Valkere (*Leone E. Walker*) un Reids Melojs (*J. Reid Meloy*) atklāj, ka daudzi laulības un ģimenes terapeiti ignorē – 40% vai minimizē – 91% potenciālās vajāšanas un uzmākšanās kaitīgo ietekmi.⁶⁰² Vajāšanai ir apdraudoša un sociāli bīstama daba, jo izsekot nozīmē neatlaidīgi, sistemātiski, parasti slepeni novērot (cilvēku, viņa darbību, izturēšanos) un vajāt, tas ir sekot, dzīties pakal,

⁵⁹⁷ Tjaden, P. & Thoennes N. *Stalking in America: Findings from the National Violence Against Women Survey*. (skatīts 28.08.2014.). Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles/169592.pdf>

⁵⁹⁸ *Stalking*. (skatīts 28.08.2014.). Pieejams http://www.uic.edu/depts/owa/stalking_research.html

⁵⁹⁹ Goodey, J. Head of Freedoms & Justice Research Department. *Violence Against Women: An EU-wide survey*. (skatīts 06.03.2014.). Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/vaw-2014-presentation-jogoodey_en.pdf

⁶⁰⁰ *Oxford Dictionary of Law* / edited by E.A. Martin Oxford: Market House Books Ltd, 2009, p. 523.

⁶⁰¹ Tjaden, P., Thoennes, N. *Prevalence, Incidence, and Consequences of Violence Against Women: Findings From the National Violence Against Women Survey*. (skatīts 15.07.2013.). Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles/172837.pdf>

⁶⁰² Citēts: Johnson, S.A. *Physical Abusers and Sexual Offenders. Forensic and Clinical Strategies*. Taylor&Francis, 2007, *Definitions of Abuse and Sexual Offense*, p. 24.

parasti neatlaidīgi. Šīs darbības ir cēlonis tam, ka kādam rodas grūtības, neērtības un parasti ilgstoši traucēkļi. Ārvalstu speciālā literatūra un veikto pētījumu rezultāti apliecina, ka vajātājs (*stalker*), seksuālais noziedznieks to dara plānveidīgi un metodiski. Vairāki pētnieki (*Sheridan et al.*) norāda, ņemot vērā, ka vajāšana bieži vien var sastāvēt no vairāk nekā šķietami atkārtotas, parastas vai periodiskas uzvedības, vajāšana/izsekošana ir specifisks nodarījums.⁶⁰³ Ph.D. R. Melojs (*Meloy*) vajāšanas definīcijā iekļauj trīs pamata elementus⁶⁰⁴ – 1) traucējošs uzvedības modelis, iejaucoties otras personas dzīvē, 2) netieši vai tieši draudi, kas pamanāmi pēc traucējošās uzvedības modeļa, 3) traucējošās uzvedības rezultātā persona, kura ir apdraudēta, izjūt pamatotas bailes. Pēc draudu vai uzmākšanās modeļa ir definējami vairāk nekā viens upurim nevēlams un neslēpts vajāšanas akts, kuru upuris uztver kā uzmākšanos. Speciālists ir atklājis arī to, ka pamatā vajātāja motivācija nav seksuāla, bet drīzāk apzinātas dusmas vai naidis pret upuri. Citā vārdā vajāšana ir negribēta, ļaunprātīga un atkārtota sekošana un uzmākšanās. Vajāšana bieži ietver e-vēstules, telefona zvanus un fizisku tuvošanos upurim. Stalkerisma pētnieki ir norādījuši, ka savas dihotomiskās⁶⁰⁵ dabas dēļ vajāšana/izsekošana ir visvairāk pārprastākā uzvedība, kurai ir iebiedējošs raksturs, piemēram, kad upuris apraksta vajāšanas laikā pieredzēto tas šausminās. Kā negatīvais aspekts jāmin, ka pat profesionāli var neticēt upura apgalvojumiem, jo daži upura izklāsti izklausās neprātīgi, maz ticami un izklausās pēc pārpratuma. Vajātājs ļoti labi pielāgojas un attaisno savu rīcību, viņam ir daudz racionālu izskaidrojumu savai rīcībai. Profesors L. Siegels (*Siegel*) norādījis, ka tradicionāli vajāšana (*stalking*) aptver atkārtotu uzmākšanos vai apdraudošu uzvedību, piemēram, personas izsekošanu, ierašanos, parādīšanos personas dzīves vietā vai darbā, vai biznesa vietā, uzmācīgus telefona zvanus, īsziņas rakstīšanu vai priekšmeta sūtīšanu, vai vandālismu. Kiberuzmākšanās (*kiber stalking*) attiecināma uz interneta vidi, e-pasts, vai citu elektroniska sakaru līdzekļa izmantošana, vajājot kādu personu.⁶⁰⁶ Rezultāti apliecina, ka pietiekami liels skaits sieviešu turpina ciest emocionāli, fiziski un no seksuālās vardarbības, ko veicis bijušais partneris, jau pēc attiecību pārtraukšanas. Piemēram, aptaujājot cietušās sievietes, noskaidrots, ka 67% no cietušajām ir pārtraukušas kopdzīvi ar vardarbības veicēju un dzīvo šķirti, bet 43% ir norādījušas, ka turpina ciest no vardarbīgā vīrieša vajāšanas. Plašajā ES Fundamentālo tiesību aģentūras veiktajā apsekojumā par vardarbību

⁶⁰³ Handbook of Sexual Violence/editor J.M. Brown, S.L. Walklate Routledge, 2011, p. 156.

⁶⁰⁴ Meloy, J. R. The Psychology of Stalking. Cilinical and Forensic Perspectives. California (USA), Elsevier Science, 1998, p. 2.

⁶⁰⁵ Dihotomija [gr. dichotomia ~dicha divās daļās + tomē griešana] – Svešvārdu vārdnīca, 179. lpp.

⁶⁰⁶ Siegel, L. Introduction to Criminal Justice. Belmont, Wadsworth, Cengage Learning, 2008, p. 189.

pret sievieti konstatēts, ka Latvijā no stalkerisma cietušas 14% sieviešu, 4% sieviešu stalkerismu piedzīvojušas pēdējo 12 mēnešu laikā.⁶⁰⁷ Prakses piemēri:⁶⁰⁸ *Rīgas reģiona policijas iecirknī ar iesniegumu vērsās I.B. par to, ka iepriekšējā dienā cietusi no bijušā vīra, kurš viņu izvarojis. Brasas policijas iecirknī bija paziņots par L.V. izvarošanu. Bija noskaidrots, ka pie cietušās ieradās viņas bijušais draugs, ar kuru attiecības tika pārtrauktas pirms 1,5 gada. Pēc notikušās sarunas A.P., piedraudot ar nazi, sasēja L.V. rokas ar līmlenti un iesita vairākas reizes pa seju. Pēc tam viņu izvaroja, turpinot savas noziedzīgās darbības, draudot ar nazi, lika cietušajai iziet no dzīvokļa, iesēsties automašīnā. Cietusī bija aizvesta uz nomaļu meža masīvu, kur izvarota vairākas reizes.* Norādītie gadījumi apliecina to, ka daudzas sievietes arī pēc vardarbīgo attiecību izbeigšanas ne vienmēr iegūst fizisku drošību. Šim jautājumam uzmanība vērsta arī jaunajos ES politikas pamatvirzienos pret sievietēm vērstas vardarbības apkarošanai,⁶⁰⁹ kur uzsvērts, ka izsekošana, kuras upuru vidū 87% ir sieviešu, rada psiholoģiskas traumas un smagu emocionālo spriedzi. Samērā bieži šāda uzvedība ir saistīta ar seksuāla rakstura uzbrukumiem cietušajai personai. Tādēļ tā būtu jāuzskata par vardarbības izpausmi pret sievieti, un šī parādība visās dalībvalstīs būtu jāpakļauj tiesiskam regulējumam. Tomēr autore uzskata, ka nevar ignorēt faktu, ka no stalkerisma cieš arī vīrieši. Stalkerisma izplatība svārstās no 3 līdz 13% starp vīriešiem un 8 līdz 32% starp sievietēm, vidēji ar ilgumu divi gadi (*Häkkänen-Nyholm*).⁶¹⁰ Apzināts, ka 1 no 6 sievietēm un 1 no 19 vīriešiem piedzīvojuši stalkerismu, turklāt 1 no 5 sievietēm un 1 no 14 vīriešiem to piedzīvojis vecumā starp 11 un 17 gadiem. 46% upuru pārdzīvojuši vismaz vienu nevēlamu tādu kontaktu nedēļā, 11% bijuši vajāti/izsekoti piecus un vairāk gadus.⁶¹¹

Pēc autores domām, apspriežams jautājums ir par traucējošu uzvedības modeli, vajāšanu/izsekošanu jeb stalkerismu kriminalizēšanu. Autore ierosina KL XIV nodaļu, Noziedzīgi nodarījumi pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām, **papildināt KL ar 149.² pantu, Personas vajāšana un izsekošana, šādā redakcijā: par prettiesisku darbību, kas saistīts ar citas personas vajāšanu un izsekošanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums (Stalkerisms)**. Salīdzinoši var minēt, ka vajāšana/izsekošana jeb stalkerisms kā

⁶⁰⁷ Violence against women: an EU-wide survey. Main results (skatīts 20.01.2015.).

Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf

⁶⁰⁸ VP elektroniskais notikumu žurnāls (ENŽ)

⁶⁰⁹ Eiropas Parlamenta 2011. gada 5. aprīļa rezolūcija par prioritātēm un pamatnostādņu izklāstu jaunai ES politikai vardarbības pret sievietēm apkarošanai (2010/2209(INI)). (skatīts 11.12.2013.). Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:296E:0026:0033:LV:PDF>

⁶¹⁰ Brown, J.M., Walklate, S.L. Handbook on Sexual Violence. New York, Routledge, 2012, p. 162.

⁶¹¹ Stalking fact sheet. (skatīts 25.09.2014.). Pieejams: http://www.victimsofcrime.org/docs/src/stalking-fact-sheet_english.pdf?sfvrsn=4

tīša, ļaunprātīga un atkārtota izsekošana un uzmākšanās citai personai ir aizliegts un sodāms vairākos ASV štatos. Kalifornijas Krimināllikuma 646.9.§ paredzēta atbildība par vajāšanu/izsekošanu (*Stalking*).⁶¹² Par tīšu, ļaunprātīgu un atkārtotu personas izsekošanu vai tīšu un ļaunprātīgu uzmākšanos citai personai, padarot draudus ticamus, ka personai ir pamatotas bailes par viņas vai viņas ģimenes drošību. Kriminālatbildība par vajāšanu ir paredzēta daudzu Eiropas valstu Krimināllikumos, piemēram, Beļģijas, Lielbritānijas, Horvātijas, Itālijas, Lihtenšteinas, Islandes un Nīderlandes Krimināllikumā.

3.4. Seksuālās uzmākšanās problemātika

Seksuālā uzmākšanās ir varas spēle, izmantojot seksualitāti. Termins „seksuālā uzmācība” radās 1947. gadā ASV, sākotnēji par seksuālu uzmākšanos tika uzskatīti tikai tie gadījumi, kad sievietes ir spiestas sniegt seksuālos pakalpojumus, lai nezaudētu darbu. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2002/73/EK paplašināja diskriminācijas jautājumu un 2. panta 2.punktā noteica seksuālās uzmākšanās definīciju. Seksuāla uzmākšanās – ja notiek jebkāda veida nevēlama, nedraudzīga un naidīga 1) vārdiska (verbāla), 2) nevārdiska (neverbāla) vai 3) fiziska un seksuāla rakstura rīcība, kuras mērķis vai sekas ir kādas personas cieņas aizskaršana, jo īpaši, ja tā rada: iebiedējošu, naidīgu, degradējošu, pazemojošu vai aizskarošu vidi. EK Civildienesta noteikumu 12. pantā noteikts ierēdnim atturēties no jebkura veida psiholoģiskas vardarbības vai seksuālās uzmākšanās.⁶¹³ Oksfordas juridiskajā vārdnīcā sniegts uzmākšanās jēdziens – aizliegta diskriminācijas forma, pamatojoties uz dzimumu, rasi, seksuālo orientāciju, ticību vai invaliditāti, kas notiek, kad persona ir pakļauta, tiek pārkāpts viņas gods, cieņa vai tiek izveidota iebiedējoša, pazemojoša vai aizvainojoša vide.⁶¹⁴ SDO par seksuālo uzmākšanos uzsver – lai gan viens gadījums ir pietiekams, seksuālā uzmākšanās bieži vien sastāv no atkārtotas nevēlamas, neatbalstītas (bez atbildes atstātas) vai uzspiestas darbības, kas var ļoti smagi ietekmēt cilvēku. Seksuālā uzmākšanās var ietvert pieskārienus, piezīmes, skatienus, izturēšanos, seksuāla rakstura jokus vai izmantot seksuāli orientētu valodu, mājienus par personas privāto dzīvi, norādes uz personas seksuālo orientāciju, insinuāciju ar seksuālu nozīmi, piezīmes par apģērbu vai attēlu, vai pastāvīgi glūnoši skatieni uz viņas/viņa ķermeni vai tā daļu.⁶¹⁵ Savukārt Vitorio Di Martino (*Vittorio Di Martino*)

⁶¹² California Penal Code. (skatīts 25.09.2014.).

Pieejams: http://www.leginfo.ca.gov/html/pen_table_of_contents.html

⁶¹³ (skatīts 12.04.2013.). Pieejams: http://europa.eu/epso/discover/careers/staff_regulations/index_lv.htm

⁶¹⁴ Oxford Dictionary of Law / edited by E.A. Martin. New York: Oxford University Press Inc, 2009, p. 257

⁶¹⁵ Milczarek, M. Workplace Violence and Harassment: a European Picture. 24. European risk observatory

skaidrojumā uzsvars tiek likts uz cietušā attieksmi. Tā ir nevēlama rīcība, ko cietušais uztver, kā seksuāla rakstura nosacījumu nodarbinātības jomā vai pamatoti var uztvert kā noziedzīgu nodarījumu, kas pazemo vai apdraud viņa labklājību.⁶¹⁶ Nodarbinātības jomā termins „vardarbība” aptver aizvainojošu, draudošu, fizisku vai psiholoģisku agresiju pret kādu no nodarbinātajiem tādā mērā, ka tiek apdraudēta viņa drošība, veselība vai labklājība. Apmēram 25% strādājošo pieredzējuši seksuālo uzmākšanos, speciālisti norādījuši, ka dzimuma kontekstā biežāk tiek pamanīta uzmākšanās sievietēm, sieviešu diskriminācija un ar to saistītie negatīvie veselības rezultāti, salīdzinot ar vīriešiem (*Marsch et al.*).⁶¹⁷ Pētījums ES parādīja, ka 55% sieviešu Eiropā (vecumā no 15.gadiem) saskārušās ar seksuālo uzmākšanos darba vietā.⁶¹⁸ Tādējādi sievietes visbiežāk tiek asociētas kā seksuālās uzmākšanās upuri. Ļoti bieži uzmākšanās gadījumi tā arī paliek nerisināti. Tas skaidrojams ar cietušā bailēm – vai uzsāktais tiesas process beigsies, kā tas beigsies, un iespēju atkārtoti kļūt par upuri, kad šādas uzdrīkstēšanās dēļ turpmāk varētu būt grūti atrast citu darbu (jo īpaši mazpilsētās). „Dzimumu ne līdztiesība rada neelastīgu sabiedrību, kura nav spējīga mobilizēties jaunu pārbaudījumu un risinājumu meklējumu priekšā vai krīžu gadījumos.”⁶¹⁹ Vardarbība sevī var ietvert gan mutisku, gan fizisku uzbrukumu, vai slēptākas darbības, piemēram, kolēģu darba nenovērtēšana vai sociāla izolācija.⁶²⁰ Darba likuma 29. pants aizliedz atšķirīgu attieksmi – personas aizskaršana likuma izpratnē ir personas pakļaušana tādai no šīs personas viedokļa nevēlamai rīcībai, kas saistīta ar tās piederību pie noteikta dzimuma, tajā skaitā — seksuāla rakstura rīcībai, ja šādas rīcības mērķis vai rezultāts ir personas cieņas aizskaršana un iebiedējošas, naidīgas, pazemojošas, degradējošas vai aizskarošas vides radīšana. Plašajā ES Fundamentālo tiesību aģentūras veiktajā apsekojumā par vardarbību pret sievieti konstatēts, ka Latvijā no seksuālās uzmākšanās, vērtējot no 11 seksuālās uzmākšanās darbībām, cietušas 47% sieviešu un 40% sieviešu, vērtējot no 6 seksuālās uzmākšanās darbībām. Piemēram, nepatīkamus pieskārienus augumam,

report. 2010. (skatīts 2.02.2014.).

Pieejams: <https://osha.europa.eu/en/publications/reports/violence-harassment-TERO09010ENC>

⁶¹⁶ Di Martino, V. Relationship between work stress and workplace violence in the health sector, Geneva, 2003, ILO, ICN, WHO, PSI. p. 6. (skatīts 04.02.2014.).

Pieejams: <http://www.conflictprofessional.com/admin/resourcecentre/docs/Di%20Martino%20WPV%20StressViolence.pdf>

⁶¹⁷ Brown, J.M., Walklate, S.L. Handbook on Sexual Violence. New York, Routledge, 2012, p. 162.

⁶¹⁸ 2013 Report on the Application of the EU Charter of Fundamental Rights. European Commission, Brussels, 14.04.2014, p. 35.

⁶¹⁹ Kulitāne, I. Indivīds. Sabiedrība. Diskriminācija. 2006. gada 14. decembris. (skatīts 06.06.2011.).

Pieejams: <http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/12622/>

⁶²⁰ Stress darbā jeb psihoemocionālie darba vides riska faktori. Nr. 22-2011. Rīgas Stradiņa Universitāte, 5 lpp.

apskaušanu vai skūpstīšanu piedzīvojušas 25% sieviešu.⁶²¹ Eiropas sociālie partneri atzīst, ka uzmākšanās un vardarbība potenciāli var ietekmēt jebkuru darbavietu un jebkuru darba ņēmēju neatkarīgi no uzņēmuma lieluma, darbības jomas, darba līguma vai attiecību veida. Tomēr dažās grupās un nozarēs risks var būt lielāks. Praksē tam nav pakļautas visas darbavietas un visi darba ņēmēji.⁶²² Piemēram, ilgu laiku bruņotie spēki bija specifiska sociāla vide, kurā sieviešu proporcija bija ievērojami mazāka. Speciālisti atzinuši, ka sieviešu skaita pieaugums militārajā dienestā atklāja seksuālās uzmākšanās problemātiku. Iespējams, vīrieši ar šādām darbībām cenšas akcentēt savu pārkāpumu (*Francke*). Pēc Pentagona aprēķiniem 82% sieviešu un 74% vīriešu, kuri atrodas militārajā dienestā, piedzīvojuši dažāda veida seksuāla rakstura pārinodarījumus (*Sciolino*).⁶²³ Mičiganas Universitātes profesores Emīlija Leskinena, Lilija Kortina un D. Keibeta (*Emily A. Leskinen, Lilia M. Cortina, Dana B. Kabat*), analizējot divu veidu darba kolektīvus ASV, kuros pārsvarā strādā vīriešu kārtas pārstāvji, militārdienests (no tiem 9725 sievietes) un juridisko profesiju pārstāvji (no tiem 1425 sievietes), konstatēja piecus tipiskus uzmākšanās veidus: zemu viktimizāciju (seksistu uzvedība), dzimuma diskrimināciju (seksisms un rupja uzmākšanās), dzimuma diskrimināciju ar nevēlamu seksuālo uzmanību, vidēju viktimizāciju (ar visāda veida diskrimināciju), augstu viktimizāciju (biežu uzmākšanos). Vairums no uzmākšanas upuriem (90%) saskārās ar kādu no pirmajiem diviem tipiem, kur seksuāla diskriminācija noris bez acīmredzamas uzmākšanās.⁶²⁴ Piemēram, ASV Federālajai vadībai un nodokļu maksātājiem seksuālās uzmākšanās izmaksas divu gadu laikā veidoja 300 miljonus dolāru zaudējumu, bet privātajā sektorā to zaudējumi vērtējami ap 1 biljonu dolāru.⁶²⁵

Būtībā seksuāla uzmākšanās ir jebkura nevēlama mutiska, nevārdiska vai fiziska uzvedības forma, kam ir seksuāls raksturs. Seksuāla uzmākšanās tiek definēta kā nevēlama seksuāla rakstura uzvedība. Nevēlama seksuāla uzvedība var iekļaut darbības, prasības, izteiktus vārdus, žestus; attēlu vai citu materiālu demonstrēšanu, rakstisku tekstu

⁶²¹ Violence against women: an EU-wide survey. Main results (skatīts 20.01.2015.).

Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf

⁶²² Akule, D. Rokasgrāmata par Eiropas sociālo partneru darba programmas 2009.–2010. gadam un Eiropas sociālo partneru pamatnolīgumu īstenošanu un ieviešanu praksē. Latvijas Brīvo Arodbiedrību Savienība, SIA “Veiters Korporācija”, 2010, 36 lpp.

⁶²³ Келли, Г.Ф. Основы современной сексологии. Санкт-Петербург, Издательство „Питер”, 2000, часть 5,

⁶²⁴ Redefining sexual discrimination. Law and Human Behavior, 5 August 2010. (skatīts 12.03.2012.).

Pieejams: <http://www.springer.com/about+springer/media/springer+select?SGWID=0-11001-6-980421-0>

⁶²⁵ An Overview of Sexual Harassment. (skatīts 14.06.2013.).

Pieejams: http://www.infobarrel.com/An_Overview_of_Sexual_Harassment

izplatīšanu. Pētnieces Ieva Zaķe un Elīna Ālere⁶²⁶ izdala vairākas iespējamās seksuālās uzmākšanās pakāpes: 1. Uzmācība: dzimumaizspriedumainas, aizskarošas piezīmes un uzvedība. 2. Pavedinoša uzvedība: nepieņemama, neuzbrūkoša, bet nekontrolēta uzvedība. 3. Seksuālā piekukuļošana: seksuālas darbības, vai arī citas ar seksu saistītas uzvedības pieprasīšana, solot par to atalgojumu. 4. Seksuālā kontakta uzspiešana: varmācīga seksuālās darbības pieprasīšana ar draudu lietošanu. 5. Seksuālo attiecību uzspiešana vai seksuāls uzbrukums: nopietns seksuāls uzbrukums pieskārienu, glāstu, apmīļošanas, apiešanās vai tieša seksuālā uzbrukuma formā. „Uzmākšanās notiek tad, ja viens vai vairāki darba ņēmēji vai vadītājs atkārtoti un apzināti tiek ļaunprātīgi izmantoti, apdraudēti un/vai pazemoti ar darbu saistītos apstākļos. Uzmākšanās un vardarbības pamatā ir vienas vai vairāku personu nepieņemama uzvedība, un tā var izpausties dažādos veidos, no kuriem daži ir vieglāk identificējami nekā citi. Darba vide var ietekmēt personu pakļautību uzmākšanās un vardarbībai”⁶²⁷ Tās var būt dažādas un grūti identificējamās darbības. „Izšķirošā loma ir upura sajūtām. Šķietami pat visniecīgāko pāridarījumu var traktēt kā seksuālo uzmākšanos.”⁶²⁸ Tātad pamatā seksuālo uzmākšanos konstatē, vadoties tikai no upura izjūtām. Kaut gan ne vienmēr tā tiek atzīta, piemēram, Konetikutas Universitātes profesore Vikija V. Magleja (*Vicki J. Magley*) apzinājusi, ka daudzi sieviešu kārtas upuri apraksta seksuālo uzmākšanos kā incidentu, bet nedefinē to kā seksuālu aizskārumu (*sexual assault*).⁶²⁹ Par seksuālo uzmākšanos var sākt runāt jau no apkārtējiem šķietami nenožīmīga brīža, piemēram, no ne visai pieklājīgām jeb frivolām sarunām un rupja, seksuāla zemteksta jokiem, neķītru anekdošu stāstīšanas. Piemēram, uzmākšanos vai pat vardarbību var īstenot viens vai vairāki vadītāji vai darbinieki, lai ietekmētu vai apdraudētu vadītāja vai darbinieka cieņu un veselību vai radītu naidīgu gaisotni darba vidē. Vašingtonas Universitātes dokumentā “Seksuālās uzmākšanās rokasgrāmata: atpazīšana un novēršana”, kurā apkopoti ieteikumi seksuālās uzmākšanās atpazīšanai un novēršanai, minētas seksuālās uzmākšanās divas formas: naidīga vide un *quid pro quo* – “dots pret dotu” jeb seksuālo pakalpojumu pieprasīšana apmaiņā pret kādu palīdzību (tabula 3.3.1.). Galvenais seksuālās uzmākšanās raksturojums ir nevēlama uzmanības izrādīšana. Pat ziedi, mīlestības vēstules, tālruņa zvani, komplimenti var tikt atzīti par seksuālu uzmākšanos, ja tie ir

⁶²⁶ Seksuālā uzmācība – parādība bez vārda./sast. Zaķe I., Ālere E. Rīga, Latvijas cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 1997, 7 lpp.

⁶²⁷ Akule, D. Rokasgrāmata par Eiropas sociālo partneru darba programmas 2009.–2010. gadam un Eiropas sociālo partneru pamatnolīgumu īstenošanu un ieviešanu praksē. Latvijas Brīvo Arodbiedrību Savienība, SIA “Veiters Korporācija”, 2010, 102 lpp.

⁶²⁸ Rūķēna, K. Cik tālu var iet? // Latvijas Vēstnesis, 2006. gada 15.marts, Nr. 42 (70).

⁶²⁹ Shoham, S.S., Knepper, P., Lett, M. International Handbook of Criminology. Taylor&Francis Group, LLC, 2010, 268.

negribēti un nepatīkami. No saskarsmes psiholoģijas viedokļa ir vērā ņemams pasauleslavenas ekspertes Leilas Laundesas (*Leil Lowndes*) skaidrojums: „97,7% vīriešu visā pasaulē neprot uztvert sieviešu raidītos nepārprotamos signālus, kas liecina par ieinteresētību vai gluži pretēji – pilnīgu intereses trūkumu. Katras sievietes personīgās telpas robežas ir atšķirīgas, un ielaušanās šajā sakrālajā teritorijā bez “ielūguma” liek viņai justies tā, it kā uzbruktu no slēpņa.”⁶³⁰

3.4.1. tabula

Seksuālās uzmācšanās formas⁶³¹

	Naidīga vide	Dots par dotu (<i>Quid pro Quo</i>)
Definīcija	Nepatīkama vai nevēlama uzvedība darba vai mācību vidē, kuras pamatā ir seksuāla rakstura darbības, kas: <ul style="list-style-type: none"> • traucē • iebiedē • apvairo upuri 	Pieprasa seksuālas dabas pakalpojumus apmaiņai pret: <ul style="list-style-type: none"> • palīdzību nepazaudēt darbu vai iegūt paaugstinājumu; • palīdzību saņemt labu atzīmi vai rekomendāciju
Uzmācšanās veicējs var būt	Vadītājs, akadēmiskais personāls, studiju biedrs, darba kolēģis, students, darbinieks, klients pārdevējs vai pircējs	Vadītājs, akadēmiskais personāls, persona ar varu, ietekmi nodarbinātībā vai mācību procesā
Mērķis var būt	Ne tikai pats upuris, bet ikviens, kurš strādā vai mācās	Norādīts uzmācšanās mērķis
Nevēlama darbība	Upuris to uzskata par uzbrūkošu vai nepatīkamu	Upuris nevēlas to, un uzmanības izrādīšana ir kā aizskārums
Piemēri	Daudzreizējs: <ul style="list-style-type: none"> • nepelnīts pazemojums, komentārs par sievieti vai vīrieti, kas nav saistīts ar klases, studiju vai darba pienākumu veikšanu; • nepatīkama un nevēlama seksuāla uzmanība (komentāri, jautājumi par personīgo seksuālo dzīvi) • nepatīkami un netaktiski komentāri par personas seksuālo dzīvi un vēlmēm, negribēts fizisks seksuāla rakstura kontakts (saskarsme), tīšs personas aizskaršanas gadījums. 	Priekšlikums, ka iesaistīšanās seksuālā rakstura kontaktā var uzlabot – <ul style="list-style-type: none"> • darbinieka iespēju paaugstināšanai amatā • studenta iespējas iegūt labu atzīmi. • Vai draudi, ka atteikšanās rezultātā sagaidāms nelabvēlīgs darbības rezultāts.

Seksuālās uzmācšanās pamatā ir arī varas un agresijas izpausme, piemēram, upura pazemošana, dominēšana un ļaunprātīga tā izmantošana. Kopumā tā ir rīcība, kura iebiedē un pakļauj cietušo personu. Seksuālā uzmācšanās ietver sevī vardarbību vai iebiedēšanu, tādējādi ir „varas un apspiešanas mehānisms”, kura nolūks ir vara un kontrole pār upuri. Cietušā pakļaušanās tiek panākta piespiedu kārtā ar vardarbību (agresiju) vai tās draudiem. Cietušajam no seksuālas uzmācšanās rodas dažādas negatīvas sajūtas un neērtības – sajūtas bīkli un apmulsuši, nevēlas runāt par savām izjūtām, sāk izvairīties no kontaktiem ar apkārtējiem.

Daudzviet, arī Latvijā, statistikas dati neuzrāda vardarbības gadījumus darbavietā ne konkrētās jomās, ne valstī kopumā. Dažādu aptauju un pētījumu rezultāti apliecina šīs negācijas augsto noklusētības un ne atpazīstamības līmeni. Piemēram, Latvijā 2005. gadā

⁶³⁰ Laundesa, L. Slepenie seksuālie signāli. Rīga, Jumava, 2009, 6. un 165. lpp.

⁶³¹ Sexual Harassment: Quidance Regarding Recognition and Prevention.//The George Washinton University (skatīts 13.06.2013.).

Pieejams: http://search.gwu.edu/search?q=Sexual+harassment&site=www&btnG=Search&spell=1&client=gw_main_VCM&proxystylesheet=phase2fe&output=xml_no_dtd&ulang=lv&sort=date%3AD%3AL%3Ad1&entqtr=0&entqrm=0&entsp=a_gw_main_VCM&oe=UTF-8&ie=UTF-8&ud=1

bija izskatītas divas lietas par seksuālo uzmākšanos darbavietā, no kurām vienā panākts mierizlīgums. Ziņojumā par cilvēktiesību stāvokli 2011. gadā⁶³² vērsta uzmanība uz seksuālās uzmākšanās izplatību un latentāti. Tomēr gada laikā Tiesībsarga birojs sūdzības par šādiem gadījumiem nebija saņēmis, kas daļēji izskaidrojami ar šādu incidentu reģistrēšanas procesu, kā arī kultūras faktori kavē personas iesniegt sūdzības par seksuālu uzmākšanos. Pētījuma par dzimumu līdztiesības principu ievērošanu vietējās pašvaldībās rezultāti ataino, ka 54,5% vīriešu un 43,5% sieviešu nevarēja noformulēt savu viedokli par seksuālo uzmākšanos darbavietā, 11,4% vīriešu un 5,6% sieviešu uzskata, ka darbavietās pastāv seksuālās uzmākšanās problēma. Saskaņā ar Eiropas fonda darba un dzīves apstākļu uzlabošanu pētījums atklāj, ka desmitā daļa darbinieku Eiropā sūdzas par uzmākšanos darbavietā. Latvija un Grieķija ir vienīgās ES valstis, kurās par uzmākšanos sūdzējušies vairāk vīriešu nekā sieviešu. Slovākijā un Maltā upuru skaits abu dzimumu vidū ir vienāds. Cits pētījums apliecina, ka no seksuāla uzmākšanās cieš 35% pusaudžu, kuri strādā nepilnu darba dienu. Vācijā veiktās aptaujas dati liecina, ka 72% aptaujāto sieviešu vismaz vienreiz pieredzējušas seksuālu uzmākšanos darbavietā. 84% sieviešu pieredzējušas uzmācīgus skatienus, svilpienus, seksuāli vērtējošus skatienus; 81% nepiedienīgus jokus; 70% šķietami nejaušus pieskārienus ķermenim; 56% nepiedienīgas piezīmes par figūru un seksuālo uzvedību privātajā dzīvē; 35% nevēlamus ielūgumus ar viennozīmīgu nolūku; 33% plīkus vai kniebienus gurnos; 33% pornogrāfiskus attēlus darbavietā; 22% negaidītus pieskārienus pie krūtīm; 15% uzspiestus skūpstus; 14% telefona sarunas jeb vēstules ar seksuāliem mājieniem; 12% dzimumattiecību pieprasīšanu; 7% profesionālo priekšrocību piedāvāšanu, pieprasot seksuālu pretimnākšanu; 5% draudēšanu ar profesionāliem zaudējumiem seksuāla noraidījuma gadījumā; 3% dzimumorgānu aizskaršanu; 3% seksuālu darbību uzspiešanu.⁶³³ Ikdienā seksuālo uzmākšanos saista ar heteroseksuālu personu, bet prakse un dažādi ārvalstu pētījumi liecina, ka ir lietas, kurās uzmākšanās upuris un uzmākšanās veicējs ir tā paša dzimuma persona. Amerikā katru gadu apmēram 10 000 sieviešu un daži tūkstoši vīriešu paziņo par uzmākšanās gadījumiem skolās un darbavietā. 70-ajos gados Amerikā⁶³⁴ pētnieki novērtēja, ka puse sieviešu darbavietā var kļūt par seksuālās uzmākšanās upuriem. Cits pētījums parādīja, ka 50%–80% sieviešu ir

⁶³² ASV valsts Departamenta Ziņojums par cilvēktiesību stāvokli 2011. (skatīts 04.04.2013.).

Pieejams: http://photos.state.gov/libraries/latvia/5/Reports/HRR_2011_LV.pdf

⁶³³ Seksuālā uzmākšanās darbavietā – kā tai pretoties. (skatīts 12.02.2012.).

Pieejams: <http://woman.delfi.lv/relationships/couple/article.php?id=9111793>.

⁶³⁴ Federālās tiesas Amerikā līdz 70-tajiem gadiem neatpazīna un neatzina seksuālo uzmākšanos kā diskrimināciju pēc dzimuma formu. Tāpēc, ka šī problēma sākotnēji bija uztverta un atpazīta kā vienkāršs flirts darba vietā. Tagad aizskartā persona var vērsties tiesā saskaņā ar 1964.gada Civiltiesību likumu VII nodaļu (*Title VII of the Civil Right Act of 1964*), kas aizliedz diskrimināciju darba vietā.

cietušas no seksuālās uzmākšanās.⁶³⁵ ASV speciālisti norāda, ka vismazāk aizsargātas, ir sievietes, kuras strādā uzņēmumos ar vīriešu kārtas darbinieku dominanci. Šajā situācijā, vīrieši parasti izmanto seksuālu uzmākšanos kā līdzekli, neļaujot sievietēm virzīties uz augšu pa karjeras kāpnēm. Saskaņā ar ASV Vienlīdzīgo nodarbinātības iespēju komisijas datiem, kopš ekonomikas recesijas sākuma, ASV arvien vairāk sūdzību par seksuālu uzmākšanos darbavietā tiek saņemtas no vīriešiem. 2009. gadā komisija no vīriešiem saņēmusi 2094 sūdzības jeb 16,4% no visa sūdzību kopskaita. Salīdzinoši 2006. gadā vīrieši bija 1869 iesniegto sūdzību autori, kas togad bija 15,4% no sūdzību kopskaita.⁶³⁶ ASV eksperti uzskata, ka daudzi gadījumi, kad vīrieši pieredz seksuālu uzmākšanos darbavietā, netiek izpausti, jo šādas situācijas tiek uzskatītas par apkaunojošām. Vairumā gadījumu, kad lieta tiek virzīta izskatīšanai tiesā, apkārtējie nespēj izjust līdzjutību pret vīrieti. Pretēji tas ir gadījumos, ja cietusi sieviete, jo viņa nespēj aizsargāties no vīriešiem. Jānorāda, seksuāla uzmākšanās ir aktuāla problēma arī skolas vidē. ASV 80. gadu beigās veiktajā pētījumā “Naidīgais gaitenis” (*Hostile Hallways*) par seksuālo uzmākšanos skolā, aptaujājot skolniekus, 85% meiteņu un 76% zēnu ziņoja par seksuālās uzmākšanās gadījumiem. Dažreiz tas var sākties arī agrāk, piemēram, sešus gadus vecai meitenei skolas autobusā vairāki zēni atkārtoti izteica neķītrus, piedauzīgus piedāvājumus, kā arī piedāvāja veikt orālo seksu.⁶³⁷ Īrijas valdības atskaitē “Skolas un vienlīdzīgās tiesības” (*Schools and Equal Acts*) minēts, ka skolas direktori, skolotāji vai citi atbildīgi skolas darbinieki nedrīkst uzmākties vai seksuāli uzmākties skolēniem vai jebkurai citai personai, kas atrodas skolā.⁶³⁸

Var piekrist viedoklim, ka nevar uzskatīt par izvarošanu gadījumu, ja vainīgais, pieprasot dzimumaktu, prasības neizpildes gadījumā draud atbrīvot cietušo no darba, pazemināt amatā vai nodarīt citu kaitējumu.⁶³⁹ Vainīgais, biedējot, izdarīt kaut ko nepatīkamu vai ar nevēlamu seku iestāšanos, ievieš bailes cietušajam. Tādā veidā pielieto psihisko vardarbību, kura būtu kvalificējama kā seksuālā uzmākšanās. Autore skatījumā vardarbības ietekme, tās kaitīgums un viktimizācijas sekas ir noziedzīgas, tādējādi

⁶³⁵ Boland, M.L. *Sexual Harassment in the Workplaces*. Naperville, Illinois, Sphnit Publishing, AN Imprint of Sourcebook, Inc, 2005, Preface.

⁶³⁶ Vairāk vīriešu sūdzas par seksuālu uzmākšanos. (skatīts 13.06.2013.).

Pieejams: LETA/woman.delfi.lv/relationships/sex/asv-vairak-viriesu-sudzaspar-seksualu-uzmaksanos-darbavieta.d?id=30804285

⁶³⁷ Boland, M.L. *Sexual Harassment in the Workplaces*. Naperville, Illinois, Sphnit Publishing, AN Imprint of Sourcebook, Inc, 2005, Chapter one, p. 4.

⁶³⁸ Plašāk skatīt: Kipāne, A. Seksuālās uzmākšanās problemātika // Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskie raksti. 2011. gada sociālo zinātņu nozares pētnieciskā darba publikācijas. RSU, 2012, 197. lpp.

⁶³⁹ Mežulis, D. Personas krimināltiesiskā aizsardzība. Slepavība, izvarošana, draudi un citi noziegumi pret personu. Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 2001, 313. lpp.

pamatoti būtu atbildību par seksuālo uzmākšanos noteikt KL un proti, par seksuāla rakstura uzmākšanos izmantojot dienesta vai pakļautības attiecības. Konkrēti piemēri, kas noder krimināltiesiskajai salīdzināšanai: Spānijas KK „tas, kurš veic seksuāla rakstura uzmākšanos savā vai trešās personas labā, izmantojot dienesta vai citu analogisku stāvokli, prezumējot vai tieši norādot upurim uz iespējamo kaitējumu tā likumīgajiem centieniem attiecīgajā jomā gadījumā, ja tas atteiksies pakļauties, sodāms kā seksuālas vajāšanas izdarītājs ar arestu uz laiku no divpadsmit līdz divdesmit četrām brīvdienām vai ar naudas sodu sešu līdz divpadsmit mēnešu darba algu apmērā (184.pants).⁶⁴⁰ Albānijas KK 105.pantā ir noteikta atbildība par dzimumsakariem, ļaunprātīgi izmantojot amatu vai pakļautības attiecības – sodāmas ar trīs gadu cietumsodu.⁶⁴¹ Lietuvas KK ir noteikta atbildība par seksuālo uzmākšanos, ar to saprot uzmākšanos ar vulgārām darbībām, priekšlikumiem vai piedāvājumiem personai, kas ir atkarīga sakarā ar dienesta vai citādā veidā, nolūkā panākt seksuālus kontaktus vai apmierinājumu.⁶⁴² Šveices KK⁶⁴³ nosaka atbildību par personas pamudināšanu izdarīt seksuālas darbības vai paciest tās, izmantojot grūto stāvokli vai atkarību sakarā ar darbu vai citādā veidā pamatotu atkarību. Autore ierosina **papildināt KL ar 159¹ pantu, Seksuāla uzmākšanās**, šādā redakcijā: **par seksuālo uzmākšanos, ar iebiedēšanu vai nevēlamiem piedāvājumiem personai, kas ir atkarīga sakarā ar dienesta stāvokli vai darba attiecībām, nolūkā panākt uzspiestu un negribētu seksuālu kontaktu.**

3.5. Cilvēku tirdzniecība kā seksuālās vardarbības izpausme

Ne mazāk kaitīga, globāla, sarežģīta, sociāla un krimināla problēma ir cilvēku tirdzniecība. Eiropola direktors Robs Vainvraits (*Rob Wainwright*) nelegālās imigrācijas un cilvēktirdzniecības novēršanas un ierobežošanas darba atskaitē ir akcentējis, ka cilvēka tirdzniecības ierobežošana ir prioritārs noziedzīgs nodarījums Eiropas telpā.⁶⁴⁴ 2013. gada EK ziņojumā par cilvēku tirdzniecību Eiropā norādīts, ka personu skaits, kuri kļuvuši par cilvēku tirdzniecības upuriem ES vai tās iekšienē, laika posmā no 2008. līdz 2010. gadam,

⁶⁴⁰ Spānijas Kriminālkodekss // Liholaja, V. Kriminālatbildība Latvijā un Spānijā. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2002, 110. lpp.

⁶⁴¹ Criminal Code of the Republic of Albania. (skatīts 13.11.2014.)

Pieejams: http://pbosnia.kentlaw.edu/resources/legal/albania/crim_code.htm

⁶⁴² Šveices Kriminālkodekss// Krastiņš, U., Liholaja, V. Salīdzināmās Krimināltiesības. Latvija, Austrija, Sveice, Vācija. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006, 387. lpp.

⁶⁴³ Šveices Kriminālkodekss. (193.pants. Grūta stāvokļa izmantošana) // Krastiņš, U., Liholaja, V. Salīdzināmās Krimināltiesības. Latvija, Austrija, Sveice, Vācija. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006, 388. lpp.

⁶⁴⁴ Wainwright, R. Director of Europol on “Preventing and Curbing Illegal Immigration and Trafficking in Human beings in European Union”. (skatīts 25.10.2013.). Pieejams: <https://www.europol.europa.eu/>

ir palielinājies pa 18%. Tomēr par 13% samazinājies notiesāto skaits.⁶⁴⁵ Jaunākajā Eurostat ziņojumā „Cilvēka tirdzniecība” apzināts, ka pēdējo trīs gadu laikā ES reģistrēti vairāk nekā 30 000 cilvēka tirdzniecības gadījumu. Ziņojumā teikts, ka 80% upuru ir sievietes (jeb 24 000), vīrieši 17%, meitenes 12% un zēni – 3%, bet 69% (jeb 20 700) gadījumu tirdzniecības upuri tikuši seksuāli izmantoti, starp tiem 1000 bērnu (3,33%).⁶⁴⁶ Starptautiskie statistikas dati parāda ievērojamus cilvēktirdzniecības apjomus: ik gadu par cilvēku tirdzniecības upuriem kļūst 2,45 miljoni cilvēku, lielāko daļu veido sievietes un bērni. 32% tiek nodarbināti piespiedu kārtā arī kā nelegāls vai nepietiekoši apmaksāts darbaspēks lauku saimniecībās un privātās mājāsaimniecībās. 43% cilvēku tirdzniecībā cietušo tiek izmantoti seksuālo pakalpojumu sniegšanai, 98% gadījumu piespiedu kārtā komerciālos nolūkos seksuāli tiek izmantotas sievietes un meitenes.⁶⁴⁷ Rietumeiropā par cilvēku tirdzniecības un seksuālas ekspluatācijas upuriem kļūst vairāk nekā 500 000 sieviešu no Centrālās un Austrumeiropas, katru gadu par cilvēku tirdzniecības upuriem kļūst aptuveni 2000 Baltijas valstu iedzīvotāju.⁶⁴⁸ Katru gadu tūkstošiem vīriešu, sieviešu un bērnu valsts vai ārpus tās robežām cieš no cilvēku tirgotājiem. „Integrācijas procesi, kas aktīvi attīstās mūsdienu pasaulē, pakāpeniski mazina valsts robežu nozīmi, padara tās atvērtākas starptautiskajai saskarsmei. Rada arī jaunas sabiedriskās problēmas, īpaši aktuāls pēdējos gados ir tradicionālās noziedzības pieaugums.”⁶⁴⁹ No visiem konstatētajiem cilvēku tirdzniecības gadījumiem pasaulē 55%–60% upuru ir sievietes, no visiem upuriem kopā sievietes un meitenes veido 75%. Divdesmit septiņi procenti upuru no visiem atklātajiem gadījumiem ir bērni. No katriem trim cietušajiem bērniem divas ir meitenes un viens ir zēns.⁶⁵⁰ Salīdzinoši niecīgs ir vīriešu cietušo skaits, piemēram, EDSO valstīs no visu upura skaita 2% ir vīrieši, kuri iesaistīti ekspluatācijā.⁶⁵¹

Cilvēku tirdzniecība tiek definēta kā personu inkongruenta iegūšana, piemēram, ar

⁶⁴⁵ 2013.gada Eiropas Komisijas ziņojums. Cilvēku tirdzniecība: cietušo skaits ES palielinās, bet dalībvalstis vilcinās reaģēt. (skatīts 06.12.2013.). Pieejams: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-322_lv.htm

⁶⁴⁶ No upuriem 2/3 ir ES pilsoņi, starp cietušajiem arī ir Ķīnas, Nigērijas, pilsoņi. No 2000. līdz 2012. gadam ES valstīs pie atbildības sauktas 8551 persona, no tām 3876 ir paziņots notiesājošs spriedums.

Trafficking in human beings. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013, p. 4.

⁶⁴⁷ Cilvēku tirdzniecība. (skatīts 12.11.2013.). Pieejams: www.cilvektirdznieciba.lv/index.php?id=68.

⁶⁴⁸ Informatīvais ziņojums “Cilvēku, īpaši sieviešu un bērnu, tirdzniecības problēma Latvijā. (skatīts 10.11.2012.) Pieejams: www.lm.gov.lv/upload/dzimumu.../lmzinoj_par_cilv_tirdzn1.doc

⁶⁴⁹ Vilks, A. Eiropas Savienības kopējā krimināltiesiskā politika: ieskats vēsturē un attīstības perspektīvas // Rīgas Stradiņa Universitātes Zinātniskie raksti. 2007. gada sociālo zinātņu pētnieciskā darba publikācijas. Rīga, 2008, 20. lpp.

⁶⁵⁰ Global Report on Trafficking in Persons 2012. (skatīts 31.07.2013.).

Pieejams: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/Trafficking_in_Persons_2012_web.pdf

⁶⁵¹ Тюрюканова, Е. Принудительный труд в современной России. Нерегулируемая миграция и торговля людьми. Москва, 2004, с. 18.

spēku, krāpšanu vai maldināšanu, kuras mērķis ir personas ekspluatācija.⁶⁵² Tas nozīmē personu izmantošanu dažādām seksuālas ekspluatācijas formām, piespiedu darbu vai pakalpojumus (piemēram, mājāsaimniecībā, lauksaimniecībā, rūpnīcās, šahtās u. tml.), kā arī verdzību un orgānu izņemšanu. Tomēr jāuzsver, ka lielākā daļa cilvēku tirdzniecības problēmu attiecas tieši uz cilvēku pārdošanu izmantošanai prostitūcijā vai citiem seksuālas ekspluatācijas veidiem. Gandrīz katra pasaules valsts ietekmē cilvēka tirdzniecību, vai nu kā izcelsmes valsts, tranzīta valsts vai galamērķis. 2014. gada Pasaules ziņojumā par cilvēku tirdzniecību⁶⁵³ norādīts, ka visā pasaulē konstatēti 152 dažādu tautību cietušie no 124 valstīm. No visiem pasaulē konstatētajiem cilvēku tirdzniecības gadījumiem 53% saistīti ar seksuālu izmantošanu, bet piespiedu darbs – 36%, kuru apjoms pēdējos četros gados ir dubultojies. Cilvēku tirdzniecība seksuālai izmantošanai vairāk izplatīta Eiropā un Centrālajā Āzijā. Cilvēku tirdzniecību piespiedu darbam arvien biežāk atklāj Tuvajos Austrumos un Klusā okeāna reģionā. Amerikas kontinentā minētie veidi izplatīti vienādās proporcijās.⁶⁵⁴

Cilvēku tirdzniecība ir „ļoti dinamisks rūpals. Tās organizētāji īsteno savus noziedzīgos nodomus, veiksmīgi pielāgojoties visiem tiesībsargājošo iestāžu pretpasākumiem un ar nepārspējamu izdomu meklējot jaunus veidus, kā turpināt noziedzīgās darbības.”⁶⁵⁵ Organizētās noziedzības un citu nozaru specializētās prokuratūras prokuroram Aivaram Bergmanim ir kāds skaudrs ilustratīvs piemērs par to, kā sievietes vēlmi kļūt par prostitūtām izmanto noziedzīgā pasaule. *Daugavpils meitenes, arī nepilngadīgās, nonāca Rīgā un kļuva par klasiskiem cilvēku tirdzniecības upuriem. Viņas sita, izvaroja, iebiedēja, iebaroja ar narkotikām un lika gulēt ar jebkuru, pusi nopelnītā atņemot. Viena no meitenēm, kuru noziedznieki tiesībsargu acīs veikli padarīja par grupas vadoni, izdarīja pašnāvību. Otrai, kura bailēs no varmākas darbam sameklēja vēl divas nepilngadīgās, par nodarīto draud 10 gadu cietumsods.*⁶⁵⁶ Cilvēku tirdzniecības novēršanā svarīga nozīme ir cilvēku tirdzniecības definīcijai. Ar tās palīdzību noteikta rīcība tiek

⁶⁵² UNODC on human trafficking and migrant smuggling. (skatīts 31.07.2014.).

Pieejams: <http://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/index.html?ref=menuside> – Vienu cilvēku var pārdot par vismaz 1000 USD, no „upura kā preces apgrozību” cilvēku tirgotājs gūst apmēram 250 000 USD.

⁶⁵³ Global Report on Trafficking in Persons 2014. (skatīts 05.03.2015.).

Pieejams: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/GLOTIP_2014_full_report.pdf

⁶⁵⁴ Global Report on Trafficking in Persons 2012. (skatīts 31.07.2013.).

Pieejams: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/Trafficking_in_Persons_2012_web.pdf

⁶⁵⁵ Cilvēku tirdzniecības gadījumu izmeklēšana. Rīga, IOM Starptautiskā Migrācijas organizācija, 2005, 2. lpp.

⁶⁵⁶ Lūse, L. Prostitūcija Latvijā: problēmas un risinājumi. (skatīts 16.08.2012).

Pieejams: <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=206804>

klasificēta kā noziedzīgs nodarījums.⁶⁵⁷ Visplašāk lietotā un valstu nacionālajos tiesiskajos regulējumos piemērotā definīcija ir ANO cilvēku tirdzniecības definīcija. Cilvēku tirdzniecība ir ekspluatācijas nolūkos izdarīta cilvēku savervēšana, pārvadāšana, nodošana, slēpšana vai saņemšana, izmantojot spēku, draudus vai citu piespiešanu, aizvešanu ar varu, krāpšanu, maldināšanu vai citas viltus formas, izmantojot varas pozīcijas vai arī cilvēku neaizsargātību, vai arī, dodot vai saņemot maksājumus vai labumus, lai panāktu kādas tādas personas piekrišanu, kurai ir vara pār citu personu. Latvijai ir saistoši vairāki starptautiskie tiesību akti, kas attiecas uz cilvēku tirdzniecības apkarošanu.⁶⁵⁸ Tiesību aktos noteikts, ka sodāmas ir visas to definīcijās noteiktās darbības un sodāma ir jebkura šīs ķēdes posma darbība – sākot ar personas sākotnēju vervēšanu līdz pat brīdim, kad ir sasniegts attiecīgais nodoms vai rezultāts – upura personas vai darba ekspluatācija. Raksturojot Latvijas situāciju, tiek norādīts, ka vairums upuru ir jaunas sievietes, kuras individuāli pircēji, suteneri un cilvēku tirgotāji vervē, transportē, pārdod un izmanto seksuālas ekspluatācijas, piespiedu darba un fiktīvo laulību slēgšanas nolūkos. Latvijas valsts piederīgie galvenokārt nonāk ekspluatējošos apstākļos Īrijā, Lielbritānijā, Vācijā, Nīderlandē, Grieķijā, Beļģijā un Zviedrijā.⁶⁵⁹

EP Konvencija⁶⁶⁰ paredz, ka cilvēku tirdzniecība nozīmē personu savervēšanu, pārvadāšanu, nodošanu, slēpšanu vai saņemšanu, lietojot draudus vai spēku, vai arī citus piespiešanas, aizvešanas, krāpšanas, maldināšanas, ļaunprātīgas izmantošanas veidus vai izmantojot personas neaizsargātības stāvokli⁶⁶¹, vai arī dodot vai saņemot materiāla, vai citāda rakstura labumus, lai panāktu tās personas, kura kontrolē citu personu, piekrišanu ekspluatēšanas nolūkā. Direktīvā 2011/36/ES⁶⁶² ir atzīts, ka cilvēku tirdzniecība ir parādība, ko raksturo dzimumu aspekts, un ka sieviešu tirdzniecība un vīriešu tirdzniecība bieži notiek atšķirīgos nolūkos. Atkarībā no attiecīgās nozares var būt atšķirīgi

⁶⁵⁷ Sadarbība cilvēku tirdzniecības novēršanai. Situācijas analīze un nacionālās sadarbības optimālais modelis/autoru kolektīvs. Rīga, Iekšlietu ministrija, 2007, 5. lpp.

⁶⁵⁸ ANO Konvencija par tirdzniecības ar cilvēkiem un citu prostitūcijas ekspluatācijas izskaušanu; ANO Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību. Protokols par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to; EP rekomendācija R(2000)11 Cilvēku tirdzniecība seksuālas izmantošanas nolūkos, ES Padomes Pamatlēmums 2002/629/TI par cilvēku tirdzniecības apkarošanu.

⁶⁵⁹ Cilvēku tirdzniecības novēršanas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (informatīvā daļa). (skatīts 14.01.2014.).

Pieejams: http://www.iem.gov.lv/lat/nozare/Cilvektirdzniecibas_noversana/files/text/IeMPamn_07062013_C_T.pdf

⁶⁶⁰ Eiropas Padomes Konvencija par cīņu pret cilvēku tirdzniecību. 4. pants. Latvijas Vēstnesis, Nr. 23 (3807), 12.02.2008., Nr. 23 (3807).

⁶⁶¹ Neaizsargātības stāvoklis nozīmē situāciju, kad personai nav citas īstas vai pieņemamas izvēles, kā vien pakļauties attiecīgajai ļaunprātīgajai izmantošanai.

⁶⁶² Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis (skatīts 16.08.2012.).

Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:101:0001:0011:LV:PDF>

virzītājspēki, piemēram, cilvēku tirdzniecība seksa industrijas vajadzībām vai ekspluatācijai tādās jomās kā būvdarbi, lauksaimniecība vai mājkalpība. Ekspluatācija ietver, kā minimumu, citu personu prostitūciju vai citas seksuālās ekspluatācijas formas, piespiedu darbu vai pakalpojumus, verdzību vai verdzībai līdzīgas formas, kalpību vai orgānu izņemšanu. Ekspluatācijā iesaistītās personas tiek ekspluatētas visdažādākajos veidos: lauksaimniecībā, apkalpojošā sfērā, ogļu raktuvēs, zivsaimniecībā, seksuālās ekspluatācijas nolūkos, nelegālā adopcijā, orgānu tirdzniecībā un citur.

EP Konvencijas par cīņu pret cilvēku tirdzniecību attiecas uz visiem cilvēku tirdzniecības veidiem – valsts iekšienē veiktiem vai starptautiskiem, ar organizēto noziedzību saistītiem vai ar to nesaistītiem. Bērna (jebkuru personu, kas ir jaunāka par astoņpadsmit gadiem) savervēšana, pārvadāšana, nodošana, slēpšana vai saņemšana ekspluatēšanas nolūkā ir uzskatāma par „cilvēku tirdzniecību”, pat ja tā neietver nevienu no konvencijā izklāstītajiem līdzekļiem. Personas, kas nav sasniegusi astoņpadsmit gadu vecumu, nosūtīšana uz ārvalstīm jebkāda veida seksuālai izmantošanai, pat ar tās piekrišanu, veido KL 154.¹ pantā paredzētās cilvēku tirdzniecības sastāvu un atkarībā no cietušā vecuma kvalificējama saskaņā ar kvalificējošo pazīmi. Pilngadīgu cilvēku tirdzniecības upuru piekrišana netiek ņemta vērā. Ja ir ticis pielietots jebkurš no šādiem līdzekļiem – spēka pielietošana un draudi vai arī citas piespiešanas, aizvešanas ar varu, krāpšanas, maldināšanas formas, izmantojot varas pozīcijas vai arī cilvēku neaizsargātību, vai arī dodot vai saņemot maksājumus vai labumus, lai panāktu kādas tādas personas piekrišanu, kurai ir vara pār citu personu.⁶⁶³ EP Rekomendācijā dalībvalstīm „Par cilvēku tirdzniecību seksuālās izmantošanas nolūkā”⁶⁶⁴ dots skaidrojums: „cilvēku tirdzniecība seksuālās izmantošanas nolūkā apzīmē personas vervēšanu, ko veic viena vai vairākas fiziskas vai juridiskas personas un/vai organizācijas, kas nodarbojas ar personu izmantošanu, importu vai migrāciju – legālu vai nelegālu, pat gadījumos, kad šīs personas piekritušas viņu seksuālai izmantošanai, cita starpā arī piespiedu kārtā, tai skaitā, lietojot vardarbību vai iebiedēšanu, krāpšanu, pārsniedzot amata pilnvaras vai izmantojot personas neaizsargātību”. Viltus tiek skaidrots kā otras personas prettiesīgs maldinājums, lai viņu piedabūtu izdarīt viņas interesēm pretēju darbību vai atturēties no tās. Šantāža – draudi izpaust par cietušo vai viņa tuviniekiem apkaunojošas ziņas, kuras šīs personas vēlas turēt

⁶⁶³ ANO Konvencija pret transnacionālo organizēto noziedzību Protokolu par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to.

⁶⁶⁴ Eiropas Padomes Ministru komitejas 2000.gada 19.maija Rekomendācija dalībvalstīm R92000 11 „Par cilvēku tirdzniecību seksuālās izmantošanas nolūkā” un to paskaidrojošais memorands. (skatīts 12.12.2014.). Pieejams: [http://www.coedriga.lv/tulkojumi/MKRek/R11\(2000\).htm](http://www.coedriga.lv/tulkojumi/MKRek/R11(2000).htm).

slepenībā. KL 165.¹ panta izpratnē personas ekspluatācija tiek saistīta tikai ar tās seksuālo izmantošanu. Šis Krimināllikuma pants tiek piemērots tajos gadījumos, kad personu vervētāji personas nosūtīšanai seksuālai izmantošanai neizmanto nekāda veida vardarbību, viltu vai piespiešanu, tādējādi neiestājoties cilvēku tirdzniecības sekām. Profesore Valentīna Liholaja raksta, „165.¹ pantā pēc būtības ir kriminalizēts viens no tās paveidiem, kad atšķirībā no 154.¹ panta personas ekspluatācija tiek saistīta tikai ar tās seksuālo izmantošanu, turklāt ar šīs personas piekrišanu. Nevar neatzīmēt arī to, ka, reglamentējot Krimināllikumā atbildību par cilvēku tirdzniecību, ir pieļauta zināma šo abu normu dublēšanās, it īpaši attiecībā uz nepilngadīgo vai mazgadīgo.”⁶⁶⁵ Personas nosūtīšana seksuālai izmantošanai ir jebkāda rīcība, kas veicina legālu vai nelegālu izbraukšanu no valsts vai iebraukšanu valstī, tranzītu vai uzturēšanos ārvalstī, nesaistot nozieguma pabeigšanas brīdi ar nosacījumu, ka personai arī jāierodas ārvalstī seksuālai izmantošanai, nemaz jau nerunājot par seksuālo pakalpojumu sniegšanu pēc ierašanās nosūtīšanas vietā. VP apkopotā informācija parāda, ka personu vervēšana nosūtīšanai seksuālai izmantošanai notikusi, balstoties uz savstarpējās materiālās izdevības principu ar perspektīvu, ka savervētās personas, lai nopelnītu, regulāri atgriezīsies prostitūcijai ārzemēs.⁶⁶⁶ Piemērs, *sadarbojoties ar policijas partneriem ārpus Latvijas, Starptautiskajā lidostā „Rīga” Valsts policijas darbinieki aizturēja vīrieti, kas tiek turēts aizdomās par divu sieviešu vervēšanu, lai tās nodarbotos ar prostitūciju Vācijā. Aizturētais vīrietis Latvijā vervēja sievietes, organizēja tām lidojumu uz Vāciju, kur tām bija jānodarbojas ar prostitūciju. Iespējams, sievietes ir zinājušas, ar ko viņām būs jānodarbojas, un par to viņām tika piedāvātas lielas naudas summas.*

Tieši seksuālā ekspluatācija ir viens no cilvēku tirdzniecības galvenajiem mērķiem, taču ar to tiek saprastas vairākas darbības: pornogrāfisku materiālu izgatavošana; striptīzdejas; seksšovi dzīvajā ēterā; seksuāla uzmākšanās; iesaistīšana prostitūcijā; sekstūrisms; militārā prostitūcija; attēlu ievietošana internetā seksuālu vēlmju apmierināšanai.⁶⁶⁷ Pēc ANO aprēķiniem katru gadu pasaulē notiek vairāk nekā 4 000 000 cilvēku pārvietošanu uz ārzemēm nolūkā izmantot viņus piespiedu darbā, kas noziedzīgajai pasaulei nodrošina aptuveni 7 000 000 000 dolāru lielu peļņu gadā. Seksuālās ekspluatācijas upuri ir dažādas rases, vecuma, dzimuma, sociālā slāņa, seksuālās

⁶⁶⁵ Cilvēku tirdzniecības noziegumi: būtība un tiesību prakse // Jurista vārds, 2006. gada 28. marts, Nr.13 (416).

⁶⁶⁶ VP uzsākusi 21 kriminālprocesu par personu nosūtīšanu seksuālai izmantošanai. VP apkopotā statistika par 2011.gadu.

⁶⁶⁷ Celmiņa, E., Krasovska, J., Zālītis K. Cilvēku tirdzniecības novēršana. Metodiskais materiāls darbam ar jauniešiem. Rīga, IOM Starptautiskā Migrācijas organizācija, 2005, 19. lpp.

orientācijas un dažādu kultūru un ekonomisko rajonu iedzīvotāji. Tomēr vairums upuru ir jaunas sievietes, kuras individuāli pircēji, suteneri un cilvēku tirgotāji vervē, transportē, pārdod un izmanto seksuālas ekspluatācijas nolūkos. Atrodami dati, kas norāda, ka 2010. gadā no identificētajiem cilvēku tirdzniecības upuriem, 79% tikuši seksuāli izmantoti, 18% pakļauti piespiedu darbam un 3% citiem izmantošanas veidiem. No šiem upuriem 66% bijušas sievietes, 13% – meitenes, 12% – vīrieši, 9% – zēni.⁶⁶⁸ Daļa sieviešu, atsaucoties darba piedāvājumiem ārzemēs, apzinās, ka tiks iesaistītas seksuālu pakalpojumu sniegšanā, arī šīs sievietes, nonākot nekontrolētas vardarbības situācijā bez jebkādam cilvēktiesībām, kļūst par upuriem jeb precī, kas nes milzu peļņu organizētās noziedzības grupām. Tomēr cilvēktirdzniecības procesā, jāņem vērā arī otra puse, citas „netīro” vēlmju apmierināšana. Ilustratīvi var minēt, ka Šveices KK 196.pantā definēta atbildība par cilvēka tirdzniecību, lai sekmētu cita cilvēka netiklas darbības. Vācijas Federatīvās Republikas KK atsevišķi noteikta atbildība par cilvēka tirdzniecību seksuālās ekspluatācijas un darbaspēku ekspluatācijas nolūkos un tās veicināšana. KK 232.§ paredzēta atbildība par cilvēku tirdzniecību seksuālās ekspluatācijas nolūkā, bet 233.§ cilvēku tirdzniecība darbaspēku ekspluatācijas nolūkā un 233a.§ cilvēka tirdzniecības veicināšana. Prostitūcijas senums ir zināms ikvienam, interesants aspekts minēts 1930. gadā izdotajā grāmatā „Dzimumu jautājums”. Dr.med. A. Forels raksta, ka ir dažas arābu ciltis, kas eiropiešu prostitūcijas ieradumu izmanto, prieka namos sūtot savas jaunās meitas, kur tās ar prostitūciju pelna naudu. Un, kad tās sakrājušas jau diezgan daudz, tās dodas atpakaļ uz savām mājām un apprecas ar saviem cilts brāļiem. Tāpat dara arī dažas citas tautas. Citējot Vestermarku, kurš norāda uz to faktu, ka prostitūcija vairojas tajās tautās, kuru civilizācija ir attīstītāka.⁶⁶⁹

Pasaulē aktuāla joprojām paliek nepilngadīgo personu iesaiste cilvēktirdzniecībā. Saskaņā ar Meksikas Cilvēktiesību komisijas datiem⁶⁷⁰ vairāk nekā 70 000 nepilngadīgo personu kļuvas par cilvēku tirdzniecības upuriem. Liela daļa tiek iesaistīta piespiedu darbā, bet vēl vairāk ir piesaistīto piespiedu prostitūcijā. Autore norāda uz to, ka jāņem vērā pēdējos gados novērojamā tendence – palielinās vīriešu skaits, kuri ar viltu tiek pakļauti seksuālai verdzībai un tieši no nabadzīgā Austrumeiropas reģiona. Starptautiskās Migrācijas organizācijas (*IOM*)⁶⁷¹ dati liecina, ka laikā no 2004. līdz 2006. gadam

⁶⁶⁸ Dati norādīti: ES Stratēģija cilvēku tirdzniecības izskaušanai 2012.-2016. gadā. (skatīts 12.12.103.). Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0286:FIN:LV:PDF>

⁶⁶⁹ Forels, A. Dzimumu jautājums. II. Rīga, Argonautu izdevums, 1930, 12. lpp.

⁶⁷⁰ Mexican Sex Traffickers Moving into U.S. (skatīts 10.06.2013.). Pieejams: www.hrw.org

⁶⁷¹ International Organization for Migration.

Baltkrievijā 28,3% un Ukrainā 17,6% no visiem upuriem bija vīrieši. Bet ārpus tā paliek bezvēsts pazudušās personas, piemēram, Baltkrievijā vien aptuveni 800 tūkstoši cilvēku, iespējams pret savu gribu, pazuduši bez vēsts. Piemērs: 2010. gada septembrī Spānijas policija aizturēja 14 personas, kuras seksuālais izmantošanai pakļāvušas apmēram 80 cilvēku no Brazīlijas. Tā bija pirmā reize, kad nācās saskarties ar vīriešu tirdzniecības tīklu. Saskaņā ar ziņojumu „Apturēt bērna un jauniešu seksuālo ekspluatāciju”⁶⁷² seksuālās ekspluatācijas pirmais gadījums (vīriešiem vai sievietēm) ir 13–15 gadi; lesbietēm, gejiem un biseksuāliem ir augstāks risks nekā citiem jauniešiem; augstāks risks būt seksuāli paverdzinātiem ir arī ielu bērniem un bērniem, kuri aizbēguši no mājām; jauni vīrieši tāpat kā jaunas sievietes tiek seksuāli paverdzināti; viens no četriem paverdzinātiem jauniešiem atzīst, ka seksuāli izmantots no radnieku vai aprūpētāju puses; vairāk nekā trešdaļa cietušo ir jauni aborigēni. Vīriešu prostitūtu tipi apzināti vairāku pētnieku pētījumos. Saskaņā ar Sivana Caukina (*Sivan E. Calkins*) un Neila Kūmbu (*Neil R. Coomb*) vīriešu prostitūtas iedalāmas četrās kategorijās: 1) ielas prostitūta (*street hustlers*); 2) bāra puisis (*bar hustlers*); 3) izsaukuma puisis (*call boys*); 4) puisis, kuru uztur mīļākā (*kept boys*). Savukārt Dana Valdorfs un Šeigla Mērhija (*Dan Waldorf & Sheigle Murphy*) vīriešu prostitūtas iedala divās vispārējās grupās: 1) prostitūta (*hustlers*), iedalot tos apakšgrupās: amata (*trade hustlers*); transvestīts un transseksuālis, kurš specializējies orālā seksa pakalpojumos. Visbiežāk zināms kā sarkanā luktura rajona gejs (*drag queen hustlers*); jauniešis (*youth hustlers*). Saskaņā ar Nacionālo pazudušo un ekspluatējošo bērnu centra datiem,⁶⁷³ trešā daļa no mājām aizbēgušajiem bērniem un bez pajumtes palikušajiem bērniem iesaistās ielu prostitūcijā; 2) zēns pēc izsaukuma (*call men*): puisis, kuru izsauc pēc telefonkataloga (*call book men*); modelis un eskorta zēns (*models and escorts*); erotiskais masieris (*erotic masseurs*); porno industrijas zvaigzne (*porn industry stars*).⁶⁷⁴

Biedrības „Patvērums „Drošā māja”” apkopotie dati liecina, ka no 2007. gada līdz 2015. gadam biedrība sociālās rehabilitācijas pakalpojumus sniegusi 113 personām (no tām 59 bija cietušas no fiktīvām laulībām). 2014. gadā cilvēku tirdzniecības mazināšanai tālruna operatori snieguši 220 konsultācijas, no tām 63 reizes bijušas par fiktīvajām laulībām. 2013. gadā biedrības speciālisti snieguši palīdzību 33 cilvēku tirdzniecībā

⁶⁷² Stopping the Sexual Exploitation of Children and Youth. It's Not What Youth Think: Sexually Exploited Youth in British Columbia. Crime Prevention Information Series: 2, p. 4. (skatīts 23.04.2013.). Pieejams: <http://www.pssg.gov.bc.ca/crimeprevention/publications/docs/crime-prev-series2-sexual-exploitation-children-youth.pdf>

⁶⁷³ National Center for Missing and Exploited Children. (skatīts 26.06.2014.).

Pieejams: <http://www.missingkids.com/LegalResources/Exploitation>

⁶⁷⁴ Flowers, R.B. Sex Crimes: Perpetrators, Predators, Prostitutes, and Victims. Charles Thomas Publishers, LTD, 2006, p.183.–184.

cietušajiem – 32 sievietēm un vienam vīrietim. 19 personas bija cietušas no fiktīvām laulībām, astoņas no piespiedu darba, bet sešas no seksuālas ekspluatācijas (salīdzinoši 2012. gadā⁶⁷⁵).⁶⁷⁶ VP atskaitēs fiksēts, ka Latviju joprojām var uzskatīt par cilvēku tirdzniecības upuru izcelsmes valsti. Piemēram, *Latvijas vēstniecības Grieķijā konsulārā amatpersona sazinājās ar Valsts policiju par divām Latvijas pilsonēm, kuras tiek turētas nebrīvē dzīvoklī kādā Grieķijas pilsētā. Valsts policija sazinājās ar Grieķijas policiju, kura atbrīvoja sievietes brīdī, kad tās tika vestas no dzīvokļa uz bordeli. Sievietes atzītas par cietušām kriminālprocesa ietvaros Grieķijā un saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus cilvēku tirdzniecības upuriem Latvijā, kurus nodrošina biedrība „Patvērums „Drošā māja””*. Citā gadījumā: *uz Valsts policijas ārkārtas tālruni „02” piezvanīja divas Latvijas pilsones un informēja par savu situāciju un atrašanās vietu. Valsts policija nekavējoties sazinājās ar Apvienotās Karalistes policiju, kura operatīvi noskaidroja sieviešu atrašanās vietu, atbrīvoja sievietes un aizturēja trīs Indijas izcelsmes Lielbritānijas pilsoņus. Izmeklēšanas laikā tika noskaidrots, ka sievietes no Latvijas bija savervējis un uz Lielbritāniju transportējis kāds Latvijas pilsonis, kuru Lielbritānijas tiesībsargāšanas iestādes lūdza VP aizturēt*. Eksperti secinājuši, ka Latvijas valsts piederīgie galvenokārt nonāk ekspluatējošos apstākļos Īrijā, Lielbritānijā, Vācijā, Nīderlandē, Grieķijā, Beļģijā, Zviedrijā. Visbiežāk cilvēktirdzniecības gadījumi reģistrēti Īrijā – 57%, Lielbritānijā un Vācijā – 15%, Beļģijā un Šveicē – pa 7 procentiem. Cietušo personu profils ir mainīgs, piemēram, 2012. gadā no visiem cilvēku tirdzniecības upuriem 57% gadījumu cietušie bija jaunieši vecumā no 18 līdz 25 gadiem (par 14% vairāk nekā iepriekš).⁶⁷⁷ 2013. gadā visbiežāk par cilvēku tirdzniecības upuriem kļuvušas jaunas māmiņas no Latvijas mazpilsētām.⁶⁷⁸

Cilvēku tirdzniecības svarīgākā pazīme ir tā, ka pastāv vardarbība vai tās piedraudējums, tiek izmantots personas bezpalīdzības vai neaizsargātības stāvoklis. Organizētās noziedzības grupējumi, veidojot starptautiskus noziedzīgus tīklus, veiksmīgi

⁶⁷⁵ 2012. gadā reģistrēti 30 cilvēku tirdzniecības upuri, aptuveni četras reizes ir pieaudzis to cilvēku tirdzniecības gadījumu skaits, par kuriem informāciju snieguši Latvijā dzīvojošie cilvēki. Kopumā gada laikā biedrībā pēc atbalsta telefoniski, elektroniski un klātienē cilvēki vērsušies 106 reizes. Speciālisti palīdzību snieguši 30 identificētiem cilvēku tirdzniecības upuriem – pieciem vīriešiem un 25 sievietēm. 16 personas cietušas no fiktīvām laulībām, 7 no piespiedu darba, bet 7 no seksuālas ekspluatācijas.

⁶⁷⁶ Kopumā biedrībā pēc konsultācijām iedzīvotāji vērsušies 162 reizes. No tiem visvairāk jeb 79 gadījumi bijuši saistīti ar fiktīvām laulībām, 17 ar piespiedu darbu, divi ar seksuālu ekspluatāciju, bet 64 reizes sniegta skaidrojoša informācija. Biedrības „Patvērums „Drošā māja”” darbības atbalsta programma cilvēku tirdzniecības mazināšanai Latvijā. (skatīts 12.10.2014.). Pieejams: <http://patverums-dm.lv/lv/biedribas-patverums-drosa-maja-darbības-atbalsta-programma-cilveku-tirdzniecības-mazinasanai-latvija>

⁶⁷⁷ Luksa, M. Pārdota brīvība. Ko mēs par to zinām? (skatīts 26.11.2012.).

Pieejams: <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=250814>

⁶⁷⁸ Patvērums drošā māja. (skatīts 15.04.2014.). Pieejams: <http://patverums-dm.lv/lv/leta-visbiezak-par-cilvektirdzniecības-upuriem-kļuvušas-jaunas-māmiņas-no-latvijas-mazpilsetam/429>

izmanto gan legālo, gan nelegālo migrāciju. Fiktīvās laulības uzskatāmas par jaunu nelegālās migrācijas parādību. Latvijai raksturīga tendence ir Latvijas pilsoņu iesaistīšanās fiktīvajās laulībās brīvprātīgi vai piespiedu kārtā citās ES dalībvalstīs vai trešajās valstīs. Latvija ir uzskatāma par fiktīvo līgavu izcelsmes valsti.⁶⁷⁹ Statistikas tendences norāda uz to, ka ES kopš 2006. gada pieaug to trešo valstu pilsoņu skaits, kuri iegūst tiesības kā ES pilsoņa laulātie.⁶⁸⁰ Laikraksts „*Irish Time*” raksta, ka simtiem sieviešu ierodas Īrijā un slēdz laulības ar trešo valstu pilsoņiem, kuri kā ES pilsones laulātie iegūst pastāvīga iedzīvotāja tiesības, piemēram, 266 līgavaiņi bija no Pakistānas; vairāk nekā trešā daļa (115 līgavas) bija sievietes no Latvijas. Indijas, Bangladešas un Nigērijas vīrieši slēguši laulību galvenokārt ar Austrumeiropas sievietēm.⁶⁸¹ Latvijas vēstniecības Īrijā darbinieki norāda, ka daudzos gadījumos sievietēm piedāvāts darbs, bet, ierodoties Īrijā, atņemta pase, telefons un piedāvātas precības. Bieži sievietes nav drīkstējušas pamest dzīvokli, kurā turētas, viņu angļu valodas prasme bijusi slikta. Piemēram, 2012.gadā Īrijā 108 Latvijas pilsoņi ir reģistrējuši laulību ar trešo valstu pilsoņiem, tai skaitā 56 laulības ar Pakistānas pilsoņiem, 16 laulības ar Bangladešas pilsoņiem un 15 laulības ar Indijas pilsoņiem.⁶⁸² Lielbritānijas Imigrācijas dienestā atzīmēts, ka Lielbritānijā fiktīvo laulību skaits, kas tiek noslēgtas starp ES pilsoņiem un ieceļotājiem no ārpus ES esošām valstīm, ar katru gadu tikai palielinās.⁶⁸³

Dažāda vecuma sievietes tikušas turētas gūstā, ieslēgtas istabā, turētas aukstās telpās bez ūdens un ēdiena, izvarotas un pārcietušas fizisku vardarbību. Publiciste A. Jolkina, aprakstot fiktīvo laulību problemātiku, norāda, ka kopumā kopš 2002. gada, pamatojoties uz noslēgto laulību, ES pilsonību pieprasījuši 1235 pakistānieši (aptuveni 400 precējušies ar Latvijas, 159 – Polijas, 136 – Igaunijas pilsonēm), 428 indieši (aptuveni 120 precējušies ar Latvijas, 100 – Polijas pilsonēm) un apmēram 1130 nigērieši (132

⁶⁷⁹ Krūmin, L., Briede, I. Ģimenes apvienošanās tiesību ļaunprātīga izmantošana: fiktīvās laulības un vecāku statusa viltus reģistrēšana. Rīga, 2012, 4. lpp. (skatīts 4.12.2013.). Pieejams: http://www.emn.lv/wp-content/uploads/Fiktivas_laulibas_LV.pdf

⁶⁸⁰ Jolkina, A. Piesmētā Misis Eiropa. Rīga, Apgāds Zvaigzne ABC, 2010, 474. lpp. (2006 – 1207, 2009 – 2129, 2010. gada sešos mēnešos jau tās pieteica 1182 personas. 2011.gadā no janvāra līdz augusta beigām Īrijā pieprasītas 199 uzturēšanās atļaujas, pamatojoties uz laulību ar Latvijas (ES) pilsoni, no kurām 80 atļaujas pieprasījuši Pakistānas pilsoņi, 20 - Bangladešas pilsoņi, 16 - Indijas pilsoņi un 10 - Nigērijas pilsoņi. Īrijas TM ziņo, ka 2009. gadā starp ES un trešo valstu pilsoņiem ir noslēgtas 4600 laulību. Desmitajā daļā pāru viena puse (pārsvarā līgava) ir no Latvijas. Latvijas sievietes sasniegušas rekordu – puse šo laulību ir aprēķina darījumi ar Pakistānas, Indijas un Bangladešas pilsoņiem.

⁶⁸¹ Ireland's sham marriage scam. The Irish Time. (skatīts 11.11.2012.).

Pieejams: <http://www.irishtimes.com/newspaper/weekend/2010/1009/1224280691092.html>

⁶⁸² Kopš 2010. gada Latvijas vēstniecībā Īrijā ir ziņas par 167 gadījumiem ar aizdomām par cilvēku ievēšanu fiktīvām laulībām. – Īrijā diskutē par fiktīvo laulību jautājumu. (skatīts 14.12.2012.).

Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/ireland/aktualitates/33168-irija-diskute-par-fiktivo-laulibu-jautajumu>

⁶⁸³ Piemēram, 2009. gadā aizdomās par fiktīvu laulību noslēgšanu tika aizturēti 529 cilvēki, kas ir divas reizes vairāk nekā 2008. gadā.

precējušies ar polietēm un 40 – ar latvietēm).⁶⁸⁴ Nereti šādu laulību nolūks ir nevis veidot ģimeni, bet ekspluatēt personu gan piespiedu darbā māsaimniecībā, gan seksuālo vēlmi apmierināšanai. Piemērs, *sieviete aizbrauca pie sava nākamā vīra, viņai bija solīts, ka neviens pāri nedarīs, bet vīrs pieprasīja, lai viņa pilda sievas „pienākumus”*. Pēc tam nāca vīra radnieki, draugi, bet beigās jau vīrieši no ielas. Un vīrs par to, protams, iekasēja samaksu. Ar līdzīgiem stāstiem nākas saskarties bieži: *meitene Ziemassvētkos aizbrauca uz Dublinu kopā ar draudzeni, kurai bijusī klasesbiedrene solīja darbu McDonald's, bet izrādījās, lai tiktu pie darba, formāli jāapprecas ar puisi*. Pēc kāzām vīrs sāka sievu sist, ieslēdza istabā, pārskaitīja viņas algu savā kontā. Jaunā sieviete mēģināja bēgt, taču pirmajā reizē neveiksmīgi.⁶⁸⁵ Fiktīvās laulībās iesaistās ne tikai sievietes, bet arī vīrieši, taču to apjomi nav tik iespaidīgi. Latvijas vīrieši fiktīvās laulības parasti reģistrē ar Nigērijas un Ķīnas pilsonēm.⁶⁸⁶ Bezcerības sajūta, nabadzība, bezdarbs un sociālā neaizsargātība ir vieni no dzenuļiem, lai piekristu fiktīvajam darījumam. Ar solīto samaksu upuris cer izbēgt no nebeidzamā posta. Vervētāji mērķē uz neaizsargātām grupām – jaunām meitenēm no bērnu namiem, internātskolas, nabadzīgiem lauku reģioniem un daudz bērnu ģimenēm. Kopumā vērtējot, fiktīvās laulības ir drauds gan upurim, gan arī terorisma drauds Eiropai un imigrācijas noteikumu apzināta ļaunprātīga pārkāpšana. Piemēri: *VP uzsāka kriminālprocesu par trīs Latvijas sieviešu organizēšanu braucieniem uz Īriju, lai noslēgtu fiktīvas laulības ar vīriešiem, kas nav ES pilsoņi*. Pirmstiesas izmeklēšanā noskaidroti pieci Latvijas pilsoņi, kuri nodarbojās ar sieviešu vervēšanu, piedāvājot labi apmaksātas darba iespējas Īrijā, gan slēpjot patieso brauciena mērķi, gan neslēpjot to. Sievietēm tika teikts par iespēju noslēgt fiktīvas laulības bez nolūka izveidot ģimeni ar trešo valstu pilsoņiem.⁶⁸⁷ Lielbritānijas imigrācijas dienesta darbinieki sakarā ar aizdomām par fiktīvu laulību slēgšanu aizturējuši 19 gadus vecu sievieti no Polijas un 30 gadus vecu iebraucēju no Indijas. Līgavainis un līgava, kuri bija ģērbti kāzu tērpos, tika apcietināti drīz vien pēc tam, kad atbrauca uz dzimtsarakstu nodaļu.⁶⁸⁸ Personas, kas kļuvušas par fiktīvo laulību upuriem, atzinušas, ka spert šo soli likusi ne tikai nabadzība, bezdarbs dzimtenē un vēlme viegli nopelnīt, bet arī vārdos labvēlīgu savedēju

⁶⁸⁴ Jolkina, A. Piesmieta Misis Eiropa. Rīga, Apgāds Zvaigzne ABC, 2010, 475. lpp.

⁶⁸⁵ Luksa, M. Pārdota brīvība. Ko mēs par to zinām? (skatīts 26.11.2012.).

Pieejams: <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=250814>

⁶⁸⁶ Pētījums „Ģimenes apvienošanās ļaunprātīga izmantošana: fiktīvas laulības un vecāku statusu viltus reģistrēšana”. Eiropas Migrācijas tīkls (EMT), Rīga, 2012. (skatīts 12.01.2014.).

Pieejams: http://www.emn.lv/wp-content/uploads/Fiktivas_laulibas_LV.pdf

⁶⁸⁷ VP Elektroniskais notikuma žurnāls (ENŽ)

⁶⁸⁸ 'I always cry at weddings': Tearful bride led away in handcuffs after police target suspected sham marriage. (skatīts 30.01.2012.). Pieejams: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1323588/Bride-groom-led-away-handcuffs-police-bust-suspected-sham-marriage.html>

iedrošinājums.⁶⁸⁹ Saskaņā ar grozījumiem KL, no 2013. gada 1.aprīļa, paredzēts sods par apzinātu personas nodrošināšanu ar iespēju nelikumīgi uzturēties ne tikai Latvijas Republikā, bet arī citā ES dalībvalstī, EEK zonas valstī vai Šveices Konfederācijā (KL 285².pants). IeM dokumenta „Cilvēku tirdzniecības novēršanas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam”⁶⁹⁰ politikas mērķi ir 1) veicināt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēku tirdzniecību un nodrošināt cilvēku tirdzniecības upuru atbalstu; 2) panākt cilvēku tirdzniecības latentuma samazināšanos un attīstīt tiesībsargājošo iestāžu un kompetento partneru kapacitāti cilvēku tirdzniecības gadījumu apkarošanā. Cīņai ar starptautiska rakstura noziedzību ir nepieciešama starptautiska rakstura kriminālvajāšana. Jau gadiem ilgi starp valstīm tiek veikta nacionālo tiesībsargājošo iestāžu sadarbība. Starptautiskā sadarbība ir neatņemama mūsu kriminālās justīcijas sistēmas sastāvdaļa. ES Stratēģija cilvēku tirdzniecības izskaušanai 2012.–2016. gadam, Pamatnostādnes balstās uz četriem starptautiski atzītiem politikas pamatprincipiem cīņai pret cilvēku tirdzniecību: 1) profilakse; 2) upuru aizsardzība; 3) kriminālizmeklēšana, vajāšana un iztiesāšana; 4) kompetento institūciju un organizāciju sadarbība nacionālajā un starptautiskajā līmenī (*prevention; protection, prosecution, partnership*). Lai iegūtu informāciju, Latvijas tiesībsargājošās iestādes arvien biežāk sniedz informāciju Eiropalam vai izmanto Eiropolu informācijas pieprasīšanai no citām ES dalībvalstīm vai trešajām valstīm, ar kurām Eiropols noslēdzis sadarbības līgumus.⁶⁹¹ Līgums par Konstitūciju Eiropai uzsvēra nepieciešamību panākt ES teritorijā vienotu „brīvības, drošības un tiesiskuma” telpu. Šobrīd krimināltiesisko attiecību politiku Eiropas Savienībā nosaka 2007. gadā noslēgtais Lisabonas līgums. Dr. iur. Ērika Krutova raksta, ka sadarbība kopējās izmeklēšanas grupās starp valstīm kļuvusi par nepieciešamību, lai cīnītos ar noziedzības internacionalizāciju jeb izplatību starptautiskā mērogā. Vienas valsts tiesībsargājošās iestādes ir bezspēcīgas, ja noziedzīga nodarījuma pēdas ved vienā valstī, noziedznieki slēpjas citā, savukārt sekas ietekmē vienlaikus vairāku valstu iedzīvotājus.⁶⁹² Autore piekrīt, ka „cilvēku tirdzniecība nenotiek un nevar paplašināties tikai cilvēku nezināšanas un viņa personīgās situācijas dēļ.

⁶⁸⁹ Lūse, L. Laulības bez nolūka izveidot ģimeni – arī Krimināllikumā. (skatīts 22.02.2012.). Pieejams: <http://www.lvportals.lv/?menu=doc&id=225134>

⁶⁹⁰ Cilvēku tirdzniecības novēršanas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (informatīvā daļa). (skatīts 14.01.2014.).Pieejams:http://www.iem.gov.lv/lat/nozare/Cilvektirdzniecibas_noversana/files/text/IeMPamn_07062013_CT.pdf

⁶⁹¹ Plašāk: Kipāne, A. Tiesiskā sadarbība noziedzīgos nodarījumos pret personas dzimumneaizskaramību // Starptautiskās Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums: starptautiskās zinātniskās konferences "Eiropas integrācijas sociālā un ekonomiskā dimensija: problēmas, risinājumi, perspektīvas." (2011. gada 3.-5. novembris). Daugavpils, Saule, 2012, 440. lpp.

⁶⁹² Krutova, Ē. Kopējās izmeklēšanas grupas kā viens no starptautiskās sadarbības veidiem kriminālprocesā: promocijas darbs. Latvijas Universitātes juridiskā fakultāte, Rīga, 2013, 56. lpp.

Cilvēku tirdzniecību veicina arī dažādi plašāka mēroga politiskie, ekonomiskie, administratīvie un tiesiskie faktori.”⁶⁹³ Kopumā jānorāda, ka cilvēku tirdzniecību veicina bezdarbs, sociālā atstumtība, vāja sabiedrības ekonomiskā un sociālā struktūra, izglītības iespēju trūkums, labākas dzīves vilinājums ārzemēs, vardarbība pret sievieti un bērnu.

3.6. Dzimumneaizskaramības problēmas kibervidē

Personas dzimumneaizskaramības apdraudējumi kibertelpā (interneta vidē) ir pasaules mēroga problēma un aktualitāte. Tādējādi svarīga ir tehnoloģiju ietekme uz personas tiesībām un privātuma izvērtēšana. Internets, informācijas un komunikācijas tehnoloģijas piedāvā plašas iespējas, taču nevaram aizmirst par personas tiesību aizsardzību. Termins „*Internet*” apzīmē globālu datortīklu, to var definēt kā globālu datortīklu, ko veido savā starpā ar informācijas ātrgaitas pārraides kanāliem savienoti, tikpat kā visā pasaulē esoši datori un serveri tādā veidā, lai nodrošinātu savstarpēju elektronisko informācijas pārraidi starp tiem, dažādu informācijas resursu attālinātu pārvaldīšanu un citas elektroniskās informācijas apstrādes, uzglabāšanas un pārraides funkcijas.⁶⁹⁴ Pēc vietnes Internet World Stats datiem uz 2012. gada 30. jūniju elektroniskā vide apvieno 2 405 518 376 lietotāju visā pasaulē.⁶⁹⁵ Pētījuma dati apliecina, ka vidēji mēnesī internetu apmeklē 1 250 000 lietotāji vecumā no 15 līdz 74 gadiem un tas ir 73% no visiem Latvijas iedzīvotājiem šajā vecuma grupā.⁶⁹⁶ Internetam ir savi negatīvie efekti, informācijas pārbagātība nes līdzī arī negatīvo – ievieš korekcijas tiesiskajās attiecībās, paverot jaunas iespējas gan tiesiski pamatotai, gan prettiesiskai rīcībai, nekontrolējamu e-vides segmentu, specifiskus pārrobežu noziegumus, ko ietekmē globālais mērogs, jo nepastāv noteiktas robežas, kādas pastāv starp valstīm, anonimitāte, kas veicina krāpšanās iespējas un neatpazīstamību, iespēju distancēties no upura, nedrošība un neaizsargātība. Iespējamība kļūt par noziedzīga nodarījuma upuri kibertelpā ir jebkuram interneta lietotājam. „Aprēķināms, ka katru stundu kibervidē notiek vairāk nekā 300 noziegumu, dienā visā pasaulē vairāk nekā viens miljons cilvēku cieš no kibernetiskās vardarbības. „Trīs piektdaļas visu internetā veikto nelikumīgo darbību ir noziegumi pret personu (draudi, iebaidīšana, šantāža ar elektroniskā pasta starpniecību vai forumos), 850 000 seksuāla

⁶⁹³ Celmiņa, E., Krasovsk, J., Zālītis, K. Cilvēku tirdzniecības novēršana. Metodiskais materiāls darbam ar jauniešiem. Rīga, IOM Starptautiskā Migrācijas organizācija, 2005, 27. lpp.

⁶⁹⁴ Miķelsons, U. Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Turība, 2003, 21. lpp.

⁶⁹⁵ Internet World Stats. (skatīts 17.01.2014.). Pieejams: <http://www.internetworldstats.com/stats.html>

⁶⁹⁶ Statistika apkopota, izmantojot *gemiusAudience* pētījuma datus. (skatīts 14.01.2014.). Pieejams: <http://www.gemius.lv/arhivs/nostabilizejies-interneta-lietotaju-skaitis-vecums-palieldinas.html>

rakstura noziegumi, ieskaitot bērnu pornogrāfiju un seksuālo uzmākšanos.”⁶⁹⁷ Asociētais profesors Uldis Ķinis raksta, ka, izmantojot kibertelpu, kaitīgo seksu iestāšanās vieta nereti nesakrīt ar vainojamās personas domicilu. Tādi apstākļi rada kolīziju starp tradicionālo teritoriālo jurisdikciju, kuras pamats ir teritorija un valsts piederīgo lojalitāte valsts likumiem, un kibertelpas globālo raksturu.⁶⁹⁸ Kriminālbildība par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu paredzēta neatkarīgi no tā, vai nodarījums izdarīts reālajā vidē vai virtuālajā, atšķiras tikai tā izdarīšanas vieta un veids. EP konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību 23. pantā kā bērnu seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību pret bērnu apzīmē arī rīcību, kad pieaugušais apzināti ar informācijas un komunikācijas tehnoloģiju starpniecību izsaka piedāvājumu satikties ar bērnu, kas saskaņā ar attiecīgiem valsts tiesību aktiem nav sasniedzis dzimumdzīves uzsākšanas vecumu. Būtībā kibernoziegums ir tradicionāla nozieguma veids, kurš tiek izdarīts reālā vidē un kura darbības lauks ir saistīts ar e-vidi.”⁶⁹⁹ Piemēram, *Rīgas reģiona policisti trešo reizi par mazgadīgu personu pamudināšanu iesaistīties seksuālās darbībās, kā arī par mēģinājumu veikt šīs darbības KL 162¹.p.2.d, aizturēja A.K (Valsts policijas elektroniskais notikuma žurnāls).*

VP priekšnieks I. Ķuzis runājot par noziedzības tendencēm norādījis, ka „neizbēgami pieaug virtuālo, kibernoziegumu īpatsvars, kuri tiek veikti, izmantojot interneta resursus.”⁷⁰⁰ Kibernoziegumi ir relatīvi jauna pārkāpumu kategorija, kas ir izdarīti pret informācijas datu sistēmām vai ar to palīdzību. Kibernoziegumi aptver ļoti plašu noziedzīgu nodarījumu loku „sākot ar parastu krāpšanu un beidzot ar slepkavību, ja tas ir saistīts ar informācijas tehnoloģiju vai datoru.”⁷⁰¹ Ar kibertelpu pieņemts apzīmēt jebkuru interaktīvu darbību, kas notiek, lietojot automatizētās datu apstrādes sistēmas tiešsaistē (*on-line*). Tādējādi kibertelpa ir *quasi* telpa, kurai nav ne ģeogrāfisku robežu, ne arī vienotu vispārēju un obligātu likumu.⁷⁰² Dr. iur. U. Ķinis⁷⁰³ skaidro, ka kibernoziegumu var definēt kā jebkuru tīšu, nelikumīgu, krimināli sodāmu darbību, kur informācijas tehnoloģijas⁷⁰⁴ izmantotas kā noziedzīga nodarījuma priekšmets vai nodarījuma rīks ar mērķi ietekmēt

⁶⁹⁷ Katras desmit sekundes internetā notiek noziegums. Zemeslodes jaunumi Pro5. (skatīts 12.09.2012.) Pieejams: <http://www.pro5.lv/modules.php?name=News&file=article&sid=2257>

⁶⁹⁸ Ķinis, U. Jurisdikcija un kibernoziegumi. Rīga, Jumava, 2013, priekšvārds.

⁶⁹⁹ Ķinis, U. Kibernoziegumi un kriminālprocess // Jurista vārds, 2001.gada 20.februāris, Nr. 4 (197), 4. lpp.

⁷⁰⁰ Valsts policijas priekšnieks Ints Ķuzis par noziedzības tendencēm. VP atskaite par darba rezultātiem 2011. gadā. Valsts policija, 2012.

⁷⁰¹ Ķinis, U. Kibernoziegumi un kriminālprocess // Jurista vārds, 2001.gada 20.februāris, Nr.4 (197), 4. lpp.

⁷⁰² Ķinis, U. Jurisdikcija un kibernoziegumi. Rīga, apgāds „Jumava”, 2013, 14. lpp.

⁷⁰³ Ķinis, U. Kibernoziegumi. Rīga, SIA „Biznesa augstskola Turība”, 2007, 56.–57. lpp.

⁷⁰⁴ (automātiskās datu apstrādes sistēmas, komunikācijas līdzekļi, tajā skaitā, datu pārraides vai telekomunikācijas tīklu u.tjpr.)

informācijas sistēmu tehniskos un informācijas resursus vai arī kā medijs nelikumīgas informācijas aprites procesā. Var izdalīt seksuāla rakstura kibernoziegumus: 1) kuri veikti kibervidē; 2) kuri veikti izmantojot informācijas tehnoloģijas. Dr. Darels Mente (*Darrel C. Menthe*) izvirza „augšupielādes un lejupielādes teoriju” (*the theory of the uploader and the downloader*). Saskaņā ar šo teoriju sabiedrība mijiedarbojas ar kibertelpu primāri divos veidos: vai nu, ievietojot informāciju interneta vietnēs, vai arī iegūstot informāciju no interneta resursa.⁷⁰⁵ Dr. iur. U. Ķinis⁷⁰⁶ norādījis uz kibernoziegumu juridiskā problemātiku, realitātē noteikt kibernozieguma izdarīšanas vietu nav tik vienkārši. Var arī gadīties situācijas, kad darbība, kas ir absolūti legāla vienā valstī, var būt atzīta par krimināli sodāmu citā valstī. Teritoriālās jurisdikcijas piemērs: bērnu pornogrāfija ir sodāma Nīderlandē, ja pārkāpumi izdarīti ar Nīderlandes pilsoni. Interesanti, ka jurisdikcija, pamatojoties uz valsts piederību, pastāv arī tad, ja persona pēc nozieguma izdarīšanas kļuvis par Nīderlandes pilsoni.⁷⁰⁷

Dažādi statistikas dati pietiekami skaidri ataino kibernoziēdzības problemātiku: Eiropā, četri no desmit bērniem ziņojuši, ka ir saskārušies ar seksuāla rakstura attēliem tiešsaistē. Parādās arī ar mobilo tālruni uzņemtu tādu videoierakstu izplatīšana, kuros redzama citu bērnu fiziska ietekmēšana („*happy slapping*”), vai seksuāla rakstura attēlu vai ziņojumu nosūtīšana vienaudžiem vai saņemšana no tiem („*sextings*”).⁷⁰⁸ Ziņojumā „2014 Cost of Cyber Crime Study Reports” teikts, ka kibernoziēdzības radītās kopējās izmaksas pasaulē gadā sasniedz 445 miljonus ASV dolāru. Piemēram, ASV 2014. gadā kibernoziegumi nodarījuši kaitējumu 12,7 miljonus dolāru, Vācijai – 8,13 miljonus, Francijai – 6,38 miljonus ASV dolāru, bet Lielbritānijai – 5,93 miljonus ASV dolāru.⁷⁰⁹ Pēc FIB datiem ik brīdī internetā atrodas 500 000 – 750 000 cilvēku, kuru interešu lokā ir bērni. Internetā ir apmēram 2 miljoni lapu ar pornogrāfisku informāciju, tai skaitā bērnu. Analītiska rakstura apkopojumos ir dati par to, ka ienākumi no bērnu pornogrāfijas materiālu izplatīšanas ir 2,5 miljardi katru gadu. ASV bērnu pornogrāfijas bizness gada laikā sniedz gandrīz desmit reižu lielākus ienākumus (20 miljardus USD). Jāatzīmē, ka 92% tiešsaistes materiālu, kas saistīti ar bērnu seksuālu izmantošanu, ir izvietoti

⁷⁰⁵ Citēts: Ķinis, U. Jurisdikcija un kibernoziegumi. Rīga, Jumava, 2013, 64. lpp.

⁷⁰⁶ Ķinis, U. Jurisdikcija un kibernoziegumi. Rīga, Jumava, 2013, 88 lpp.

⁷⁰⁷ Brenner, W. S. & Koops, B.-J. Approaches to Cybercrime Jurisdiction. p. 24. (skatīts 23.10.2013.).

Pieejams: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=786507

⁷⁰⁸ Eiropas stratēģija „Bērniem labāks internets.” (skatīts 27.11.2013.).

Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0196:FIN:LV:PDF>

⁷⁰⁹ 2014 Cost of Cyber Crime Study Reports. (skatīts 12.03.2015.).

Pieejams: <http://h20195.www2.hp.com/v2/getpdf.aspx/4AA5-5207ENW.pdf?ver=1.0>

Ziemeļamerikā, Eiropā un Krievijā.⁷¹⁰ Piemēram, 2008. gadā tika atrastas vairāk nekā 1000 komerciālu un aptuveni 500 nekomerciālu vardarbību pret bērniem saturošas tīmekļa vietnes, un 71% no šīm tīmekļa vietnēm atradās ASV.⁷¹¹ Īpaši problemātiski globālajā tīmeklī ir noziedzīgi nodarījumi pret bērniem, kas apdraud sabiedrisko tikumību un negatīvi ietekmē bērna fizisko un garīgo attīstību. UNICEF pārskatā par vardarbību pret bērniem norādīts, ka „ir pietiekami daudz pierādījumu, kas norāda, ka bērniem, īpaši meitenēm, ir lielāks risks piedzīvot uzmākšanos tiešsaistē. Turklāt apzināts, ka meitenēm vēlīnajos pusaudžu gados ir lielāks risks iesaistīties bīstamā saskarsmē ar personu, kura iepazīta internetā, piemēram, 17–18 gadu vecas meitenes biežāk nekā 12–13 gadīgas piekrīt satikties ar svešinieku, kurš iepazīts interneta vidē.”⁷¹² Saskaņā ar pētījuma „Moderno tehnoloģiju izmantojums un drošība internetā” datiem Latvijā vairāk nekā 40% bērnu un jauniešu ir saskārušies ar nepatīkamiem pornogrāfiska rakstura materiāliem, kas ir bijuši pieejami bez brīdinājuma. 39% norāda uz nepatīkamu saskarsmi ar vardarbīga rakstura materiāliem. 22% bērnu vecumā līdz 13 gadiem un 31% jauniešu vecumā no 14 līdz 18 gadiem norāda, ka, izmantojot internetu, ir saskārušies ar emocionālu pazemošanu un 10% bērnu vecumā līdz 13 gadiem un 19% vecumā no 14 līdz 18 gadiem norāda, ka ir saņēmuši seksuāla rakstura piedāvājumus no pieaugušajiem. Izmantojot mobilo telefonu, 19% norāda, ka ir saņēmuši nepatīkamus zvanus; 9% norāda, ka ir saņēmuši draudus vai citādi personiski aizskarošus materiālus, bet 5% atzīst, ka ir saņēmuši nepatīkamas seksuāla rakstura ziņas un materiālus savā telefonā.⁷¹³ Organizācijas „Glābiet bērnus” un Helsinku virtuālās kopienas uzraudzības grupas 2011. gadā veiktā aptauja⁷¹⁴ raksturo vardarbības izplatību internetā: 33% bērnu bija saņēmuši seksuālus ziņojumus, bildes vai videoklipus, kurus viņi uzskatīja par uzmācīgiem; 24% bērnu bija piedalījušies seksuāla rakstura sarunā; 20% bērnu bija piedalījušies seksuālā videosarunā; 11% bērnu pusapģērbti vai kaili bija piedalījušies videosarunā.

⁷¹⁰ Internet Watch Foundation 2009 Annual and Charity Report. (skatīts 26.11.2012.). Pieejams: <http://www.iwf.org.uk/assets/media/annualreports/IWF%202009%20Annual%20and%20Charity%20Report.pdf>

⁷¹¹ ES Komisija apkaro mūsdienu verdzību un seksuālu vardarbību pret bērniem. (skatīts 02.09.2012.) Pieejams: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/472&format=HTML&aged=0&language=LV&guiLanguage=en>

⁷¹² Hidden in Plain Sight. A statistical analysis of violence against children. UNICEF, 2014. (skatīts 04.09.2014.). Pieejams:

http://www.unicef.org/publications/files/Hidden_in_plain_sight_statistical_analysis_EN_3_Sept_2014.pdf

⁷¹³ Net-Safe Latvia veiktais pētījums. (skatīts 26.11.2014.). Pieejams: <http://www.drossinternets.lv/page/254>

⁷¹⁴ Antikainen J., Forss M., Laiho M., Lampainen K. Children's Experiences of Sexual Harassment and Sexual Abuse on the Internet. 2012. (skatīts 28.09.2014.).

Pieejams: <http://www.openeducationeuropa.eu/en/node/116148>; Tika aptaujāti 2283 bērni, kuri ir jaunāki par 16 gadiem (aptaujā piedalījās 62% meiteņu un 38% zēnu), attiecībā uz saziņu tiešsaistē ar pieaugušo vai būtiski vecāku cilvēku.

Globālais tīmeklis ir tā vide, kas ļauj viegli izplatīt materiālus, kuros atainota vardarbīga izturēšanās pret bērnu. Viens no visplašāk veiktajiem noziedzīgajiem nodarījumiem elektroniskajā vidē ir bērnu pornogrāfiska rakstura materiālu aprite. Kibernetikas konvencijas 9. panta⁷¹⁵ 1.daļā noteiktas kriminālsodāmas darbības: a) bērnu pornogrāfijas radīšana ar nodomu izplatīt to, izmantojot datorsistēmu; b) bērnu pornogrāfijas piedāvāšana vai tās pieejamības nodrošināšana, izmantojot datorsistēmu; c) bērnu pornogrāfijas izplatīšana vai pārraidīšana, izmantojot datorsistēmu; d) bērnu pornogrāfijas iegūšana sev vai citai personai, izmantojot datorsistēmu; e) bērnu pornogrāfijas turēšana datorsistēmā vai citos datu nesējos. Piemēram, *pers. B. atrodies savā dzīves vietā, lietojot portatīvo datoru, lejupielādēja, izplatīja un glabāja pornogrāfiska rakstura materiālus, kuros attēlota bērnu seksuālā izmantošana – attēloti bērnu ar atkailinātiem dzimumorgāniem, seksuālās pozās, dažāda vecuma, nepilngadīgas un mazgadīgas personas, detalizēti un atklāti iesaistītas seksuālās darbībās, attēlota dzimumtieksmes apmierināšana pretdabiskā veidā un netiklu darbību izpildīšana, kas saskaņā ar pornogrāfijas ierobežošanas likuma 1. panta otrā punkta a) apakšpunktu atzīstami par bērnu pornogrāfijas materiāliem. Minētos materiālus ievietoja failu apmaiņas programmas „DC++” koplietošanas mapē, tādā veidā padarot materiālus bez ierobežojuma pieejamus lejupielādei citiem elektronisko sakaru tīkla Internet lietotājiem. Kā arī pers. B. lejupielādēja un glabāja pornogrāfiska rakstura materiālus, kuros attēlota cilvēka seksuālas darbības ar dzīvniekiem.*⁷¹⁶

Termins „pornogrāfija” skaidrots kā vulgāri naturālistisks, nepieklājīgs dzimumdzīves, dzimumakta attēlojums literatūrā, tēlotājmākslā, kino utt.; darbs ar šādu attēlojumu.⁷¹⁷ Pornogrāfijas ierobežošanas likuma⁷¹⁸ izpratnē par bērnu pornogrāfiju tiek uzskatīts pornogrāfiska rakstura materiāls, kurā attēlots vai aprakstīts bērns, vai jebkāds cits materiāls, kurā attēlots vai aprakstīts bērns, kas iesaistīts seksuālā darbībā, bērns pilnīgi vai daļēji bez apģērba seksuālā pozā vai neķītra rakstura tērpā, uzbudinoši attēloti bērna dzimumorgāni vai kaunums. Kibernetikas konvencijas 9. panta⁷¹⁹ 2.daļā, definēts, ka ar „bērnu pornogrāfiju” saprot pornogrāfisku materiālu, kas vizuāli attēlo: a) nepilngadīgo, kas iesaistīts seksuālā darbībā; b) šķietami nepilngadīgu personu, kas iesaistīta seksuālā darbībā; c) reālus attēlus, kuros attēloti nepilngadīgie, kas iesaistīti

⁷¹⁵ Konvencija par kibernetikas konvencijām. Latvijas Vēstnesis Nr. 171 (3539), 26.10.2006.

⁷¹⁶ Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas spriedums, krimināllieta Nr.11502005513, (lietvedības nr.K.30-0686-14/10), pēc KL 166.panta otrās daļas.

⁷¹⁷ Svešvārdu vārdnīca / autoru kolektīvs. Rīga, izdevniecība Avots, 2008, 676. lpp.

⁷¹⁸ 1.pants. Likumā lietotie termini.

⁷¹⁹ Konvencija par kibernetikas konvencijām. Latvijas Vēstnesis Nr. 171 (3539), 26.10.2006.

seksuālās darbībās. Detalizētāks bērnu pornogrāfijas jēdziens atrodams Direktīvā 2011/92/ES⁷²⁰ nosakot, ka jebkāds materiāls, kurā vizuāli attēlots bērns, kas ir iesaistīts īstā vai imitētā nepārprotami seksuālā darbībā; jebkāds attēls, kurā galvenokārt seksuālos nolūkos attēloti bērna dzimumorgāni; jebkāds materiāls, kurā vizuāli attēlota persona, kas izskatās pēc bērna un kas ir iesaistīta īstā vai imitētā nepārprotami seksuālā darbībā, vai jebkāds vizuāls attēls, kurā galvenokārt seksuālos nolūkos attēlotas personas, kas izskatās pēc bērna, dzimumorgāni; vai reālistiski attēli, kuros attēlots bērns, kas ir iesaistīts nepārprotami seksuālā darbībā, vai reālistiski attēli, kuros galvenokārt seksuālos nolūkos, attēloti bērna dzimumorgāni. Virtuālā vide jeb kibertelpa ir tā pati iela, jebkura vaļīgāka bilde ir signāls pedofilam. Centra pret vardarbību „Dardedze” pārstāve L. Balode saka, ka bērni vēlas izskatīties pieauguši, atdarina savus elkus. Nereti vecāki augstas pakāpes riskus, kas saistīti ar internetu, neuzskata par būtiskiem.⁷²¹ Piemēram, *VP darbinieki aizturēja 27 gadu vecu vīrieti aizdomās par to, ka pēc iepazīšanās internetā, viņš seksuāli izmantojis nepilngadīgas meitenes vecumā no 11 līdz 16 gadiem.* Latvijas Interneta asociācijas Drošāka interneta centra koordinētā elektronisko ziņojumu līnija kopš 2007. gada ir saņēmusi 864 ziņojumus par dažādiem pārkāpumiem. No tiem 139 ir ziņojumi par bērnu seksuālu izmantošanu saturošām tīmekļa vietnēm vai gadījumiem, kad bērnam seksuāla rakstura piedāvājumus ir izteicis pieaugušais, proti, pedofilu aktivitātēm. Deviņas tīmekļa vietnes ar bērnu seksuālu izmantošanu saturošiem materiāliem tika uzturētas Latvijā un tagad ir slēgtas.⁷²² Lielākā daļa bērnu seksuālo izmantošanu saturošās lapas tika uzturētas ārpus Latvijas un arī ārpus ES robežām: ASV, Krievijā, Ukrainā u.c. Norādāms, ka „ievērojot bērnu pornogrāfijas izplatīšanas pārrobežu raksturu, kā arī to personu starptautiskos sakarus, kuri izgatavo un izplata šādus materiālus, šīs noziegumu novēršanas problēmas risina arī starptautiskas organizācijas”.⁷²³ Ik dienas tiek radītas 200 jaunas fotogrāfijas, kas ataino bērnu seksuālu izmantošanu; interneta lapu skaits, kas satur bērnu seksuālu izmantošanu, pieaug, un bērni, kas ir seksuālo noziegumu upuri, paliek arvien jaunāki. Bērnu pornogrāfijas izplatīšana tieši no Latvijas, salīdzinājumā ar vairākām citām

⁷²⁰ 2011. gada 13. decembra Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2011/92/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2004/68/T.

⁷²¹ Dzērve L. Pedofils to sapratīs citādi // Diena, 2012. gada 29. marts, Nr. 64 (6313), 6. lpp.

⁷²² Drošs internets. (skatīts 26.11.2014.). Pieejams: <http://drossinternet.lv/page3>

⁷²³ Miķelsons, U. Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Biznesa augstskola Turība, 2003, 172. lpp.

valstīm, ir mazāk izplatīta.⁷²⁴ Direktīvā⁷²⁵ atzīts, ka nepieciešams veikt pasākumus, lai izņemtu šādu saturu un aizturētu personas, kas atbildīgas par tādu attēlu izgatavošanu, izplatīšanu vai lejupielādēšanu, kuros redzama seksuāla vardarbība pret bērniem. Lai atbalstītu Savienības centienus bērnu pornogrāfijas apkarošanā, dalībvalstīm būtu jādara viss iespējamais, lai sadarbotos ar trešajām valstīm, cenšoties panākt šāda satura izņemšanu no serveriem, kas atrodas to teritorijā. Turklāt ECPK 8. panta ietvaros nodrošināt indivīda fizisko un morālo neaizskaramību var tikt paplašināts līdz jautājumam, kas skartu kriminālizmeklēšanu arī gadījumos, kad runa nav par valsts pārstāvju kriminālo atbildību. Gadījumos, kad ir apdraudēta bērnu fiziskā un morālā labklājība vēl lielāku nozīmi iegūst pasākumi, kas attiecas uz bērnu tiesību aizsardzību. Šajā sakarā ECT⁷²⁶ norāda, ka seksuāla vardarbība ir neapšaubāmi sašutumu radošs likumpārkāpums ar novājinošu ietekmi uz upuri. Interneta pakalpojumiem ir jāgarantē privātums un tiesības uz vārda brīvību. Tomēr šīs garantijas nav absolūtas un var tikt ierobežotas, piemēram, gadījumos, kad ir jānovērš nekārtības vai noziegumi, lai pasargātu citu personu tiesības un brīvības.

Kiberseksuālā uzmākšanās ir viens no jaunākajiem pārkāpumiem. ES pārskata dati apliecina, ka 20% jaunu sieviešu (18–29.g.), piedzīvojušas kiberseksuālo uzmākšanos (*kiber sexual harassment*) – saņēmušas nevēlamas seksuāla rakstura e-vēstules, SMS. Vidēji ES kiberseksuālā uzmākšanās sasniedz 11%. Izvērtējot izpēti rezultātus, varam redzēt, ka Latvijā un Igaunijā kiberseksuālā uzmākšanās svārstās no 10 līdz 14% robežās, bet Lietuvā – 5–9%.⁷²⁷ Seksuāli ekspluatējot jauniešus kibervidē, piespiešana un šantāža ir kiberuzmākšanās pamats. Turklāt „kādam” šī nelegālā aktivitāte nes ievērojamu peļņu. Eiropola kibernetiskuma centra pārskatā par bērnu seksuālu ekspluatāciju internetā, tiek lietots termins „*sextortion*”. Tas ir seksuālās ekspluatācijas veids. Tā kā latviešu valodā šādai parādībai nav atbilstoša termina, autore to dēvē par **sekstorciju jeb seksuālo izspiešanu/šantāžu**,

⁷²⁴ Pētījums „Seksuāla vardarbība pret institūcijās dzīvojošiem bērniem” 2010.gads. (skatīts 22.10.2012.). Pieejams: <http://www.bernskacietusais.lv/lv/petijumi/kkk/vardarbiba-pret-bernu-namos-dzivojosiem-berniem-2010--177/>

⁷²⁵ par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2004/68/TI

⁷²⁶ K.U. v.Finland 2872/02 – 12 gadīga puīša vārdā internetā tika ievietota reklāma ar saiti uz viņa personīgo interneta lapu, kurā bija norādīts, ka viņš meklē intīmas attiecības ar citu puīsi viņa vecumā vai vecāku „lai parādītu, kā to pareizi darīt”. Puišis uzzināja par reklāmu tikai tad, kad saņēma e-pastu no ieinteresēta vīrieša. Interneta pakalpojumu sniedzējs atteicās identificēt personu, kas ielika reklāmu, jo saskaņā ar likumu ir jāievēro konfidencialitāte. Personu, kas atsaucās uz reklāmu, identificēja caur e-pasta adresi. Somijas tiesa noteica, ka interneta pakalpojumu sniedzējs nav spiests atklāt šādu informāciju, jo šāds pārkāpums neietilpst to lietu kategorijā, kurās policijai ir tiesības piekļūt sakaru identifikācijas datiem.

⁷²⁷ Goodey, J. Head of Freedoms & Justice Research Department. Violence Against Women: An EU-wide survey. (skatīts 06.03.2014.). Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/vaw-2014-presentation-jogoodey_en.pdf

kas ir process, kurā persona draudu un pierunāšanas ietekmē ilgstoši tiek piespiesti rādīt nepiedienīgus materiālus intervidē.⁷²⁸ Termins pirmo reizi parādījās ASV, tiek norādīts, kas tas ir varas disbalanss starp varmāku un upuri. Termins sekstorcija (*sextortion*) piemērojams plašā un šaurā nozīmē. Terminu pielieto, runājot par dažāda seksuāla rakstura darbībām – seksuālo izmantošanu, seksuālo uzmākšanos, dzimuma diskrimināciju, izdalot seksuālo darbību elementu un korupcijas elementu. Termins satur trīs komponentus – 1) varas ļaunprātīgu izmantošanu; 2) seksuāla rakstura darbības komponentes – „*a quid pro quo*” elementu (dots pret dotu); 3) psiholoģiski pierunāšanu, uzpirkšanas, nevis fiziska spēka pielietošanu.⁷²⁹ Uzmākšanās bērniem seksuālos nolūkos ir īpaša rakstura drauds saistībā ar internetu, jo internets lietotājiem sniedz nepieredzētu anonimitāti, proti, iespēju slēpt savu īsto identitāti un personiskās raksturojošās pazīmes, piemēram, vecumu. Internet World Stats⁷³⁰ dati liecina, ka 2014.gada sākumā ES lietoja 76,5% iedzīvotāju. Flash Eurobarometer dati liecina, ka Eiropā vecuma grupā no 6 līdz 17 gadiem internetu lieto 75 % bērnu.⁷³¹ Pētījumu kompānijas „TNS Latvia Digital” apkopotie dati liecina, ka 2014. gadā Latvijā vecumā no sešiem līdz deviņiem gadiem internetu lieto 48% bērnu, savukārt vecuma grupā no desmit līdz 14 gadiem internetu izmanto – 84% pusaudžu.⁷³² Autore norāda, neskatoties uz to, ka bērnu nolaupīšana, izmantojot elektronisko vidi, vairāk izplatīta ASV, Rietumeiropā. Tomēr jāņem vērā šie draudi arī Latvijā, kad seksuālo motīvu ietekmē persona sociālos tīklos uzrunā personu, lai nodibinātu uzticamas attiecības (*grooming*). Satiekoties reālajā vidē, realizē savus noziedzīgos nodomus. Eiropas stratēģijas „Bērniem labāks internets” pamatā ir četri galvenie pīlāri, kas viens otru papildina: 1) atbalsts jauniešiem paredzēta kvalitatīva tiešsaistes satura izveidei; 2) lielāka informētība un plašākas iespējas; 3) bērniem drošas tiešsaistes vides izveide un 4) seksuālas vardarbības pret bērnu un bērnu seksuālas izmantošanas apkarošana.

Aizvien plašāk globālais tīmeklis tiek izmantots, lai savervētu potenciālos cilvēku tirdzniecības upurus, tostarp bērnus, un reklamētu savus pakalpojumus, kā arī personas

⁷²⁸ Plašāk skatīt: Commercial Sexual Exploitation of Children Online. A Strategic Assessment. 2013, p.10. (skatīts 21.11.2013.). Pieejams: <https://www.europol.europa.eu/content/commercial-sexual-exploitation-children-online-strategic-assessment>

⁷²⁹ Plašāk skatīt: Stopping the Abuse of Power through Sexual Exploitation: Naming, Shaming, and Ending Sextortion. International Association of Women Judges (IAWJ), 2012, p. 9.–12. (skatīts 16.12.2013.). Pieejams: http://www.iawj.org/IAWJ_International_Toolkit_FINAL.pdf

⁷³⁰ Internet Usage in the European Union. (skatīts 10.03.2015.).

Pieejams: <http://www.internetworldstats.com/stats9.htm>

⁷³¹ Avots: European Strategy for a Better Internet for Children. European Commission. 2012,

⁷³² TNS Latvia Digital. Internetu aktīvi lieto kā pieaugušie, tā arī bērni. (skatīts 10.03.2015.). Pieejams: <http://www.tns.lv/?lang=lv&fullarticle=true&category=showuid&id=4559>

nolaupīšanai vai citiem vardarbīgiem noziegumiem.⁷³³ Patvēruma „Drošā māja” vadītāja Sandra Zalcmāne, norāda, ka „Latvijā vervēšana cilvēku tirdzniecībai lielākoties notiek interneta vidē – sociālajos tīklos, jo tieši tur vervētājs var palikt anonīms. Turklāt nereti vervētājs izrādās paziņa, draugs vai pat radnieks. Prakses piemēri, *paziņa, kurš aicināja uz ārzemēm savu draugu, bijis spiests to darīt, jo vervētāji manipulējuši ar viņa ģimenes drošību. Meitene, kura internetā aicinājusi stāties laulībā ar ārvalstnieku, pati bijusi šādu fiktīvo laulību upuris. Meitene netika palaista uz Latviju līdz brīdim, kamēr viņa nesarunā citu meiteni slēgt šādas laulības.*”⁷³⁴ Kaut bijuši dažādu valstu mēģinājumi nacionālajā līmenī kontrolēt Interneta izmantošanas jomu, tomēr atsevišķa valsts nevar būtiski samazināt cilvēktiesību apdraudējumu kibervidē. Ziņojumā „Bērnu aizsardzība digitālajā pasaulē” atzīts, ka risinot problēmas digitālajā vidē, dalībvalstis kopumā palielina savus centienus, tomēr veiktie pasākumi nav pietiekami. Dažādi politikas pasākumi – gan regulējoši, gan pašregulējoši – tiek īstenoti visās dalībvalstīs, piemēram, vecākvadība, satura klasifikācija un ziņošana par kaitējošu un nelikumīgu saturu. Dr. iur. Uldis Miķelsons norādījis, ka „pretdarbība informācijas tehnoloģijas noziegumiem ir saistīta ar dažādiem tiesiskiem un praktiskiem šķēršļiem. Šo noziegumu pieaugošais apdraudējums, īpaši to izpausme transnacionālā mērogā, rada nopietnu izaicinājumu gan nacionālajām tiesību aizsardzības iestādēm, gan starptautiskajām organizācijām.” Secināms, ka vispiemērotākā pretdarbības stratēģija noziegumiem kibervidē savieno tiesību aizsardzību, tehnoloģiskos un tirgus attiecību risinājumus.”⁷³⁵ Piemēram, Eiropas policija aizturēja 112 cilvēkus 22 valstīs, tostarp Igaunijā. Policijas operācijas „Icarus” mērķis bija cilvēki, kas izplata „visekstrēmākos videomateriālus”, arī attēlus, kuros redzama zīdaiņu un vien pāris gadu vecu bērnu seksuāla izmantošana un izvarošana.⁷³⁶

Konvencijā par kibernoziegumiem⁷³⁷ atzīta nepieciešamība sadarbībai starp Eiropas Padomes valstīm un privātajiem uzņēmējiem cīnīties pret kibernoziegumiem un nepieciešamību aizsargāt informācijas tehnoloģiju lietošanas un attīstības likumīgās intereses un uzskatīts, ka efektīva cīņa pret kibernoziegumiem prasa pieaugošu, ātru un labi

⁷³³ Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un Sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejas stratēģija „Bērniem labāks internets”. (skatīts 23.11.2013.). Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52012DC0196:LV:NOT>

⁷³⁴ Patvēruma „Drošā māja”. Cilvēku tirdzniecība. (skatīts 23.11.2013.). Pieejams: <http://www.patverums-dm.lv/lv/kampana-fiktivas-laulibas-slazds>

⁷³⁵ Miķelsons, U. Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnības. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2003, 172. lpp.

⁷³⁶ EUROPOL. 269 suspects identified and 112 arrested. (skatīts 25.11.2013.). Pieejams: <https://www.europol.europa.eu/content/press/joint-action-22-european-countries-against-online-child-sexual-abuse-material-internet>

⁷³⁷ pieņemta 23.11.2001., Budapeštā, kuru Latvijas Saeima pieņēmusi 2006.gada 5.oktobrī.

funkcionējošu starptautisko sadarbību krimināllietās. Tāpat noteikti pasākumi, kas jāveic nacionālajā līmenī. Profesors A. Vilks norādījis: „kibernoziegumu apkarošana visā pasaulē balstās uz trīs elementiem, pirmkārt, pilnvērtīgas normatīvo aktu bāzes, kas paredz gan kriminālatbildību, gan kriminālprocesuālās metodes šādu nodarījumu izmeklēšanā, otrkārt, tiesībsargāšanas speciālistu, juristu un informācijas tehnoloģiju speciālistu kopīgu sadarbības spēju minēto nodarījumu atklāšanā un, treškārt, procesa virzītāju zināšanas novest lietu līdz spriedumam. Visi trīs elementi ir spējīgi funkcionēt tikai tad, ja visas procesā iesaistītās personas ir apveltītas ar nepieciešamajām zināšanām.”⁷³⁸ Vērā ņemams, ka kibernoziegumiem piemīt tikai tiem raksturīgās īpatnības, „pati nozīmīgākā ir tā, ka noziedznieks nav saistīts ar noteiktu vietu, piemēram, nozieguma sekas iestāšanās vietu. Ar datora un mobilā telefona palīdzību likumpārkāpējs no jebkura ģeogrāfiskā punkta var ielauzties datorsistēmā neatkarīgi no to atrašanās vietas. Piemēram, noziegumu var izdarīt Latvijā, sekas iestājas citā valstī vai vairākās valstīs vienlaicīgi.”⁷³⁹ Tā kā kibernoziegumi pārsniedz vienas valsts robežas, tie kopš pagājušā gadsimta astoņdesmito gadu sākuma ir iekļauti to nodarījumu vidū, kuru atklāšanā un novēršanā plaši izvērstā internacionāla sadarbība. Ievērojot kibervidē veikto noziegumu starpnacionālo raksturu, noziedzīgas darbības kontrole pārsvarā gadījumu tiek veikta, organizējot starptautisko tiesisko sadarbību starp vairāku valstu tiesībsargājošām iestādēm, izveidojot arī apvienotās izmeklēšanas grupas. „Var būt veikts arī tā sauktais Interneta monitorings, proti, pastāvīga noziedzīgas darbības apzināšana un kontrole Interneta vidē, tajā skaitā noziedzīgu aktivitāšu atklāšanai, pārlūkojot elektroniskās saziņu grupas.”⁷⁴⁰ Lai aizsargātu eiropiešus un uzņēmumus pret augošajiem kibernoziēdzības draudiem, no 2013. gada 11. janvāra darbojas Eiropas Kibernoziēdzības centrs jeb EC3.⁷⁴¹

Tehnoloģijas ir ļoti spēcīgs instruments negodprātīgas personas rokās. Ir skaidrs, ka kibernoziēdzības riskus nevar likvidēt, bet tos var pārzināt. Tādējādi policijas spēkiem

⁷³⁸ Praktiskais seminārs „Noziedzīgie nodarījumi elektroniskajā vidē: valsts tiesību politikas, krimināltiesisko, kriminālprocesuālo un tiesu digitālo ekspertīžu piemērošanas jautājumi” (skatīts 06.11.2012.). Pieejams: <http://www.e-klase.lv/lv/zina/zinas/aktualitates/rsu-juridiskaja-fakultate-notiks-seminars-par-kibernoziēdzniekiem/>

⁷³⁹ Noziegumu izmeklēšanas metodika / prof. A.Kavaliņa vadībā. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 2000, 251. lpp.

⁷⁴⁰ Miķelsons, U. Pierādījumu iegūšanas tiesiskie pamatprincipi informācijas tehnoloģiju noziegumu lietās. 13. lpp., (skatīts 11.12.2012.). Pieejams: www.eksperts.gold.lv/IT_noziegumu_izmeklesanas_principi.pdf.

⁷⁴¹ EC3 galveno uzmanību pievērš nelikumīgām darbībām tiešsaistē, kuras īsteno noziedzīgi grupējumi, īpaši uzbrukumiem, kas vērsti pret e-bankas pakalpojumiem un citām finanšu darbībām tiešsaistē, bērnu seksuālajai izmantošanai tiešsaistē un tiem noziedzīgiem nodarījumiem, kas skar kritisko infrastruktūru un informācijas sistēmas ES. Eiropas Kibernoziēdzības centrs (EC3). (skatīts 10.08.2013.).

Pieejams: http://ec.europa.eu/latvija/news/press_releases/2013_01_09_lv.htm

jāanalizē riski.⁷⁴² Noziedzības riska novērtēšanu un pārzināšanu var definēt kā metodi „1) rūpīgi, precīzi identificēt draudus un visus varbūtējos ietekmes riskus personas(u), organizāciju aizsargāšanai, 2) minimizēt risku iespējamo līmeni, 3) pareizu pasākumu īstenošanu nodarbojoties ar riska elementu novēršanu.”⁷⁴³ Kibernoziegumi ir devuši nopietnu izaicinājumu valstīm. Tiesībsargājošo iestāžu pret darbībai seksuāla rakstura noziegumiem kibertelpā jābūt vērsti uz to novēršanas, atklāšanas un izmeklēšanas efektivitātes paaugstināšanu. Šādu noziegumu novēršanas pasākumiem ir jābūt ātriem un efektīviem, lai nepieļautu personas dzimumneaizskaramības aizskārumu. Turklāt jāņem vērā problēma, ka „pasaulē starp valstīm nav vienota standarta informācijas kaitīguma izvērtēšanai, piemēram, ir valstis, kas brīvi atļauj pornogrāfijas apriti, savukārt citas par šādas informācijas apriti paredz kriminālatbildību.”⁷⁴⁴ Apkopojot negatīvās tendences kibervidē, var runāt par kiberseksuālo vardarbību. Autore piedāvā šādu kiberseksuālās vardarbības definīciju: **ikviena attālināta seksuāla rakstura un nozīmes darbība, aizskarot otras personas tiesības, kas veikta kibervidē.** Dodot nodaļas kopsavilkumu, autore piedāvā iespējamo seksuālās vardarbības definīciju – **seksuālā vardarbība ir jebkāda fiziska, virtuāla, verbāla darbība vai seksuāls uzbrukums, vai mēģinājums iegūt seksuālu kontaktu, vai jebkuras citas darbības, kas veiktas pret upura gribu, pielietojot fizisku spēku, varu, viltu, piespiešanu vai draudus vai izmantojot upura bezpalīdzību, vai pārvarot tā pretošanos. Tādā veidā tiek aizskarta citas personas seksualitāte, upurim nodarīts plaša spektra aizskārums: fiziskas sāpes, garīgs un psihisks kaitējums, materiāls zaudējums.**

Analizējot dotās nodaļas ietvaros minētās negatīvās vardarbīgās tendences, skaidri atklājas valsts pienākums rūpēties par cilvēku drošību un seksuālo neaizskaramību. Amerikāņu krimināltiesību autoritāte profesors Džordžs Flečers (*George P. Fletcher*) norāda, ka noziegumi vienmēr ir publiski tiesību pārkāpumi, jo tie, papildus cietušajam nodarītajam kaitējumam, nodara kaitējumu arī tādām sabiedrības interesēm kā iedzīvotāju labklājība un drošība.⁷⁴⁵ Nenoliedzami, jebkuras valsts sekmīgas attīstības un labklājības balsts ir drošība, kuras pamatā ir cilvēku dzīve bez bailēm no jebkāda veida apdraudējumiem. Sengrieķu filozofs Platons ir teicis: „noziedzība ir cilvēka dvēseles un

⁷⁴² Kipāne, A. Personas dzimumneaizskaramības aizsardzības problematika kibervidē // Konferenču rakstu krājums. Izaicinājumu un iespēju laiks: problēmas, risinājumi, perspektīvas. BSA, SIA „Petrovskis un Ko”, 2012, 300. lpp.

⁷⁴³ Fennelly, L.J. Handbook of Loss Prevention and Crime Prevention. Oxford, Elsevier, Butterworth-Heinemann, 2004, p. 3.

⁷⁴⁴ Ķiniš, U. Jurisdikcija un kibernoziegumi. Rīga, Jumava, 2013, 90. lpp.

⁷⁴⁵ Флетчер, Д., Наумов, А.В. Основные концепции современного уголовного права. Москва, Юрист, 1998, с. 218.

valsts slimība, kura jāārstē, tāpēc noziedzības cēloņi ir ne tikai jāapkaro, bet arī laikus jānovērš. Valstij jābūt spējīgai reaģēt jau uz pamattiesību apdraudējumu, negaidot, kad kāds no sabiedrības locekļiem kļūs par cietušo noziedzīgā nodarījumā.”⁷⁴⁶ Atbilstošu atziņu izteicis pirmskara Latvijas Policijas skolas direktors A. Ceriņš „policijas ierēdņa uzdevums ir aizsargāt sabiedrības tikumību un drošību ne tik vien tad, kad tā jau aizskārta, bet arī tad, kad jābaidās par šādu aizskāršanu.”⁷⁴⁷ Lai arī pilnīgas noziedzības kā sociālas parādības iznīcināšana nav iespējama „tomēr nespēja novērst absolūti visus nodarījumus pret indivīdu pamattiesībām neatbrīvo valsti no pienākuma darīt visu iespējamo, lai mazinātu šādu nodarījumu iespējamību. Fakts, ka kāda persona jau ir cietusi no tiesību aizskāruma, pēc būtības liecina, ka valsts savu pienākumu nav izpildījusi un personas drošību nav nosargājusi.”⁷⁴⁸ Citējams profesors Johans Ludvigs Mitels (*Johann Ludwig Mützel*), kurš rakstīja, ka „valsts uzdevums ir padarīt tiesību aizskārumu par neiespējamiem gan fiziskā veidā, ar piespiedu līdzekļu piemērošanu, gan psiholoģiski – atturot personas no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas. Prevencijas ideja un aizsardzības pasākumi kļūst par soda mērķa racionālu kodolu, jo valsts galvenais uzdevums nav sodīšana par noziegumiem, bet, piedraudot ar sodu panākt ”visu pilsoņu atturēšanu” no tiem.”⁷⁴⁹ Autore norāda, ka būtiski ir izveidot visaptverošu sistēmu, kas nodrošinātu dzimumnoziegumu profilaksi, notikušā nodarījuma ātru, efektīvu izmeklēšanu, savlaicīgu palīdzību un atbalstu cietušajām personām, kā arī sabiedrības izglītošanu, informējot to par iespējām ziņot par notikušajiem dzimumnoziegumiem. Būtiska nozīme ir arī cietušās personas lielākai iesaistīšanai varmākas atklāšanā un ziņošanai par šīm personām Pēdējos gados atklātie cilvēku tirdzniecības un bērnu pornogrāfijas izplatīšanas gadījumi internetā liecina par starpvalstu noziedzīgo grupu starptautiska mēroga sakariem. Tas parāda, ka valstīm ir jāmeklē jauni un iedarbīgi pretdarbības līdzekļi starptautiskās noziedzības mazināšanai. Seksuālās noziedzības novēršanā nepieciešams pastāvīgi meklēt jaunas formas un metodes, gan atturot no noziegumiem, gan izmantojot dažādus pasākumus.⁷⁵⁰ Jāpievērš pastiprināta uzmanība drošībai kibervidē, paplašinot iedzīvotāju informētību un iedzīvotāju vidū veicinot kiberdrošības kultūru.

⁷⁴⁶ Miežāne, E. Par preventīvu piespiedu līdzekļu ieviešanu Latvijas tiesību sistēmā // Jurista vārds, 2011. gada 20. septembris, Nr. 38 (685), 15. lpp.

⁷⁴⁷ Ceriņš, A. Policijas tiesības un pienākumi. Rīga, F. Vītuma grāmatu spiestuve, 1931, 233. lpp.

⁷⁴⁸ Miežāne, E. Par preventīvu piespiedu līdzekļu ieviešanu Latvijas tiesību sistēmā // Jurista vārds, 2011. gada 20. septembris, Nr. 38 (685), 15. lpp.

⁷⁴⁹ Krauss, D., Pastille, K. Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2002, 31. lpp.

⁷⁵⁰ Kipāne, A. Seksuāla rakstura noziedzīgu nodarījumu novēršanas problēmas // Valsts un tiesību aktuālās problēmas: Starptautiskās zinātniskās konferences zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils, Saule, 2011, 245. lpp.

Rezumējot var teikt, ka seksuālās noziedzības novēršanas pasākumi ietver noteiktu sarežģītības pakāpi. Pirmkārt, jānodrošina fiziska neaizskaramība, kas nozīmē noziedzīgu nodarījumu nepieļaušanu indivīda personīgajā telpā vai tuvumā. Otrkārt, ietekme uz personu, lai sekmētu tās novirzīšanu pareizai tiesiskai rīcībai, kā arī attīstīt sociāli noderīgas iemaņas utt. Treškārt, apzināt un neitralizēt apstākļus un iemeslus, kas veicina noziedzību.⁷⁵¹ Vardarbīgu dzimumsakaru novēršanā liela loma ir pareizai dzimumaudzināšanai. Īpaši ar pusaudžiem būtu svarīgi runāt par iespējam attiecību veidošanā, veselīgu attiecību veidošanu ar pretējo dzimumu un par to riskiem. Bērnu vecākiem būtu vajadzīga informācija par pozitīvu attiecību veicinošiem modeļiem. Autore uzskata, ka seksuālās vardarbības izplatības novēršanai jāizstrādā seksuālo noziegumu novēršanas valsts programma, kura paredz kompleksu un integrētu darbību. Novēršanas uzsvars liekams uz preventīviem pasākumiem un prognozēšanu, kuru pamatā ir proaktīva darbība. Būtu nepieciešams izveidot specializētu preventīvu struktūru seksuālās vardarbības prevencei, kura darbotos Valsts policijas prevencijas vadības nodaļas sastāvā un kas koordinētu un metodiski vadītu preventīvos pasākumus policijā visas Latvijas mērogā. Lai sekmīgi izstrādātu pamatotu noziedzības novēršanas programmu un sekmīgi apkarotu seksuāla rakstura noziedzīgus nodarījumus, vispārnozīmīga noziedzības analīzes sastāvdaļa ir seksuāla rakstura noziedzīgo nodarījumu faktoru izzināšana, kas tiks analizēts nākamajā nodaļā.

⁷⁵¹ Plašāk skatīt: Kipāne, A. Dzimumnoziegumu novēršanas kriminoloģiskais aspekts // Starptautiskās zinātniskās konferences „Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2013” materiāli. II.daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas. Daugavpils, Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2014, 115. lpp.

4. SEKSUĀLĀS VARDARBĪBAS DETERMINANTU KRIMINOLOĢISKAIS RAKSTUROJUMS

4.1. Seksuālās noziedzības determinantu kopējais raksturojums

Jāpiekrīt Dr. iur. Jāņa Baumaņa atziņai „noziedzības ietekmējošie faktori ir fundamentāls un viens no aktuālākajām problēmām kriminoloģijas zinātnē. Teju katrs kriminologs ir bijis nodarbināts ar noziedzības rašanās mehānisma izpēti. Šāda problemātika savas sarežģītības un svarīguma dēļ nezaudē aktualitāti daudzus gadsimtus.”⁷⁵² Noziedzības cēloņu pētīšana kļūst sevišķi aktuāla sakarā ar sociāli ekonomiskās situācijas saasināšanos, morāles un tikumības līmeņa pazemināšanos mūsdienu sabiedrībā. Šie apstākļi virza kriminoloģijas zinātni un sabiedrības praksi uz noziedzības iemeslu dziļāku un konkrētāku pētīšanu, piemērojot to jauniem procesiem un sabiedrībā notiekošām pārmaiņām.⁷⁵³ Kriminoloģijā tiek izmantoti tādi termini kā noziedzības faktors, noziedzības cēlonis un noziedzības veicinošs, sekmējošs vai pavadošs apstāklis.⁷⁵⁴ Dr. iur. J. Baumanis akcentējis, ka ar jēdzienu “noziedzības determinants” apzīmē gan parādības un procesus, kas rada un veicina noziedzību, gan parādības un procesus, kas vēršas pret noziedzību, vājina un grauj to.⁷⁵⁵ Noziedzības cēloņu formulējumā ietverti četri elementi.⁷⁵⁶ Materiālais cēlonis (*material cause*) – cilvēka loma, cilvēks nepieciešams, lai eksistētu noziedznieks, noziedznieku grupa; sākotnējais noziedzības cēlonis (*efficient cause*) – attiecas uz faktoriem, kuri pamudina indivīdu rīkoties noteiktā veidā (iepriekšēja pieredze pirms nozieguma izdarīšanas); formālais noziedzības cēlonis (*formal cause*) – attiecināms, lai konkrētu uzvedību definētu kā noziedzīgu nodarījumu un personu dēvētu par noziedznieku; nolūka cēlonis (*final cause*) – attiecināmi uz mērķi vai gala rezultātu, kas noved pie noteiktas uzvedības. Eksistē divi polarizēti skaidrojumi: krimināla rakstura uzvedību neizraisa faktori un apstākļi (*efficient cause*), bet tā ir personas brīva izvēle, lai sasniegtu kādu mērķi vai piepildītu vēlmi (*final cause*). Cilvēki izvēlas pārkāpt likumu, apmierinot motīvus, mērķus un vēlmes, tādā veidā

⁷⁵² Baumanis, J. Noziedzības determinantu izzināšanas problēmas: disertācija. Latvijas Policijas akadēmija, Krimināltiesību katedra, Rīga, 2008, 6. lpp.

⁷⁵³ Gabrieljans, A. Eitanāzijas fenomens krimināltiesiskajā, kriminoloģiskajā un medicīniski bioloģiskajā aspektā: promocijas darbs, RSU, 2014, 67. lpp.

⁷⁵⁴ Vārds „determinante” nozīmē – norobežojošs, nosakošs [latīņu vārds *determinans* (*determinantis*). Ar šo jēdzienu tiek saprasts „faktors, kas kaut ko rada vai cēloniski nosaka; faktors, no kā kaut kas ir atkarīgs”. Determinants ir radošais un noteicošais faktors. Jēdziens „faktors” cēlies arī no latīņu valodas, vārda *factor* – tas, kas dara, izgatavo.

⁷⁵⁵ Baumanis, J. Noziedzības determinantu izzināšanas problēmas: disertācija. Latvijas Policijas akadēmija, Krimināltiesību katedra, Rīga, 2008, 20. lpp.

⁷⁵⁶ Einstadter, W.J., Henry, S. *Criminological Theory: An Analysis of Its Underlying Assumptions*. USA, Rowman & Littlefield Publisher, INC, 2006, p. 14.–18.

iegūstot labumus – iekšējie atalgojumi (prieks, satraukums, zudušo gaidu kompensēšana, utt.); ekonomiskie (materiālo labumu iegūšana, statusa iegūšana, lai iekļautos grupā); politiskie apbalvojumi (stātos pretī sistēmai, lai pārņemtu varu, dominētu); reliģiskie vai morālie atalgojumi. Ir zinātnieki, kuri uzskata, ka kriminālo uzvedību izraisa noteikti faktori – sākotnējie faktori (*efficient cause*), šāda uzvedība nav brīvi izvēlēta, lai sasniegtu kādu mērķi. Tie vada vai predisponē indivīdu veikt likumpārkāpumu. Piemēram, par nepilngadīgo noziedzību veicinošiem faktoriem visbiežāk tiek minēti tādi faktori kā “ģimenes sociāli ekonomiskais stāvoklis, vardarbība ģimenē, izpratnes trūkums par garīgajām, sociālajām vērtībām un normām, atkarības vielu lietošana, zems bērna pašnovērtējums, kā arī nelietderīga brīvā laika pavadīšana.”⁷⁵⁷ Vācu psiholoģijas profesors Helmūts Benešs (*Hellmuth Benesch*) raksta, ka kriminālās rīcības izpēte koncentrējas uz trīs galvenajām stadijām: 1) kriminālā intence,⁷⁵⁸ to motivācija var būt visai dažāda.⁷⁵⁹ 2) nozieguma īstenošana ir atkarīga no situācijas. Nozieguma īstenošanu nosaka gan kriminālo darbību realitāte, bet pastāv arī „kriminālais rokraksts”, t.i., noziedznieka personiskā rutīna. 3) kriminālās sekas ietver sevī situāciju pēc nozieguma izdarīšanas, no tās izrietošās un atgriezeniskās sekas.⁷⁶⁰

Kriminoloģijas teorijā atzīts, ka noziedzības cēloņi plašā nozīmē ir visi apstākļi, bez kuriem tā nevarētu rasties un pastāvēt. Noziedzības cēloņi ir aktīvie spēki, kas ar savu iedarbību nosaka tās eksistēšanu.⁷⁶¹ Tieši tas pats attiecas uz seksuāliem noziegumiem. Tādējādi var norādīt, ka seksuālā nozieguma cēloņi ir tie aktīvie spēki, kas subjektos izraisa interesi un veido motīvus noziedzīga nodarījuma izdarīšanai. Atkarībā no noziedzības determinanta rašanās dabas pieņemts izdalīt objektīvus, objektīvi subjektīvus un subjektīvus iemeslus. „Noziedzība attīstās sociālā kontekstā, un to veido atsevišķa persona un ārējie faktori: cilvēku garīgā pasaule un cilvēku aptverošā realitāte visā tās daudzpusībā.”⁷⁶² Piemēram, saskaņā ar racionālās izvēles teoriju, vēlme pastrādāt noziegumu ir plaši izplatīta sabiedrībā, un galvenais iemesls noziedzīgai darbībai ir universāls – pretestības trūkums. Noziedzīga rīcība ir iekšēji stimulēta un neprasa speciālu motivāciju vai pataloģiju, turklāt noziedzīgo nodarījumu izdarīšana neprasa speciālas

⁷⁵⁷ Pārskats par nepilngadīgo noziedzību, noziedzīgos nodarījumos cietušiem bērniem un noziedzības novēršanas problēmām 2014. gada 12 mēnešos. (skatīts 10.03.2015.).

Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305&r=1>

⁷⁵⁸ (lat. *intentio* – uz kādu mērķi virzīts nodoms, nolūks, iecere).

⁷⁵⁹ Etioloģiski (pēc cēlonības) pie tām pieder – personības ievirzes, aktuālais motīvs, izdevība.

⁷⁶⁰ Benešs, H. Psiholoģijas atlants (attēli un teksti). 2.daļa. Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 2003, 421. lpp.

⁷⁶¹ Криминология: Учебник для юридических вузов / под. общ. Ред. А.И.Долговой. Москва, Инфра Норма-М, 2001, с. 164.

⁷⁶² Kristapsone, S. Noziedzība Latvijā. Noziedzību noteicošie sociāli ekonomiskie faktori Latvijā 90. gados. Rīga, RaKa, 2003, 4. lpp.

zināšanas vai pieredzi. Pretestības trūkums var radīt plašu uzvedības spektru. Klīniskā psiholoģe I. Poudžiunas raksta, ka detalizētāk aplūkojot nozieguma dinamiku, atklājas nozieguma dinamikas bloks, kura galvenie elementi ir: nozieguma subjekts un viņa attieksme pret savām darbībām, to sekām un līdzdalībniekiem vai citiem iesaistītajiem; nozieguma vai mēģinājuma priekšmets un mērķis; nozieguma veikšanas darbības un metodes; nozieguma rezultāts; tā fiziskie apstākļi (vieta, laiks, veicinoši vai traucējošie apstākļi u. c.), aculiecinieku, ja tādi bijuši, uzvedība un darbības; apstākļi un nozīmīgas personas rīcība pirms un pēc nozieguma.⁷⁶³ Jārunā arī par veicinošiem apstākļiem. Veicinošie apstākļi paši par sevi nerada noziedzību vai noziegumus, bet ietekmē noziedzības veidošanās procesu, nosaka tā attīstību.⁷⁶⁴ Ņūdžersijas štata Rutgera Universitātes Krimināltiesību skolas profesors Ronalds V. Klarks (*Ronald V. Clarke*) un Sinsinati Universitātes krimināltiesību profesors Džons E. Eks (*John E. Eck*), analizējot noziedzību un tās tendences, norādījuši, ka pastāv triju veidu veicinošie faktori:⁷⁶⁵ fiziski priekšmeti, sociālas situācijas vai ķīmiskas vielas, kas ļauj likumpārkāpējiem izdarīt noziedzīgus nodarījumus vai nekārtības. Profesors V. Zahars raksta, ka „noziedzības apstākļi ir sociālās dzīves parādība, kas nerada noziegumu, bet veicina tā rašanos un eksistēšanu. Cēlonis rada noteiktu seku iespējamību – rada noziegumu. Apstākļi tikai veicina iespējas realizāciju. Noziedzības cēloņi vienmēr ir saistīti ar sabiedrības dzīves kvalitāti, morāli, tikumību, kultūru, reliģiju un citām katram indivīdam un sabiedrībai kopumā nozīmīgām vērtībām.”⁷⁶⁶ Tādējādi, zinātniski pamatoti apstākļu kompleksu, kas izraisa konkrētu noziedzīgu nodarījumu, var diferencēt šādās grupās: nelabvēlīgi personības tikumiskās veidošanās apstākļi; noziedzīga nodarījuma izdarīšanas iemesls, ko rada konkrēta dzīves situācija; apstākļi, kas atvieglo noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.⁷⁶⁷

Seksuālā vardarbība ir kompleksa starpdisciplināra problēma, kura aptver psiholoģiskos, juridiskos, medicīniskos un citus aspektus. Seksuālās noziedzības determinantus var iedalīt iekšējos jeb individuālajos un ārējos faktoros. „Iekšējie cēloņi ir

⁷⁶³ Poudžiunas, I. Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā // Jurista vārds 2008.gads 4.novembris, Nr. 42 (547), 26. lpp.

⁷⁶⁴ Криминология: Учебник для юридических вузов / под. общ. ред. А.И.Долговой. Москва, Инфра.Норма-М, 2001, с.166.

⁷⁶⁵ Fiziskie – lietas, kas palielina likumpārkāpēja spējas, palīdz pārvarēt preventīvus pasākumus vai mudina novirzes. Sociāli – situācijas, kas sekmē noziedzību vai nekārtības, palielinot ieguvumus no noziedzīga nodarījuma, legalizējot attaisnojumus likuma pārkāpšanai vai mudinot uz likumpārkāpumu veikšanu. Ķīmiskie – vielas, kas veicina likumpārkāpēju spējas ignorēt risku, ieguvumu vai attaisnojumus: Klarks, R.V., Eks, Dž.E. Noziedzības analīze 60 soļos. Problēmorientēta policijas darba centrs. Valsts policija, 2011, 34. lpp.

⁷⁶⁶ Zahars, V. Latvijas kriminālpolitika: retrospekcija un nākotnes vīzija. Daugavpils, DU akadēmiskais apgāds "Saule", 2011, 31. lpp.

⁷⁶⁷ Stumbina, Ē., Brikavs, V., Niedre, A. Kriminoloģija. Rīga, Zvaigzne, 1981, 63. lpp.

saistīti ar cilvēka kā personības veidošanos, audzināšanu, raksturu, attiecībām ģimenē, ar bērnībā un jaunībā pārdzīvotām garīgām un fiziskām traumām. Šie apstākļi nosaka cilvēka pasaules uzskatu, attieksmi pret apkārtējiem, vērtību sistēmu. Ārējie faktori ir saistīti ar cilvēka apkārtējo vidi un tās ietekmi uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.”⁷⁶⁸ Seksuālās noziedzības determinantu komplekss iedalāms nosacīti divās grupās: 1) vispārsociālie (objektīvie) cēloņiem un veicinošie apstākļi, kas saistīti ar sabiedrībā notiekošajiem negatīvajiem sociālajiem procesiem. Noderīgu atziņu pauž profesors A. Vilks: „Noziedzību determinē visdažādāko faktoru kopums, kuru novēršana nevar būt policijas iestāžu kompetencē (inflācijas un bezdarba līmeņa samazināšana, iedzīvotāju juridisko zināšanu un tiesiskās kultūras paaugstināšana, alkohola pieejamības ierobežošana u.c.). Līdz ar to policija nevar būt vienīgais un, iespējams, arī prioritārais subjekts noziedzības novēršanas jomā.”⁷⁶⁹ 2) subjektīvie cēloņi un veicinošie apstākļi, kas tieši ietekmē konkrēta noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un saistīti ar individuālajām (iekšējām) personas, kura izdarījusi noziedzīgu nodarījumu un cietušā, īpašībām. Jāņem vērā, ka seksuālās noziedzības veicinošie apstākļi ir tieši atkarīgi no apkārtējās vides, sabiedrības, gan cietušā, gan varmākas personības īpatnībām.⁷⁷⁰ Starpkultūras pētījumā par izvarošanas un tieksmi uz izvarošanu studentu vidē (*campus culture*), identificēti šādi seksuālās vardarbības veicinošie faktori: dzimuma lomas socializācija, izvarošanas mīti, soda sankcijas trūkums par ļaunprātīgu izmantošanu, vīriešu grupas atbalsts, pornogrāfija, piederība vīriešu grupām, piemēram, dalība korporācijā, sporta komandā.⁷⁷¹

Saskaņā ar PVO pārskatu par seksuālo vardarbību, tiek izdalīti šādi seksuālās vardarbības riski: 1) individuālie riska faktori (*individual risk factors*) – alkohola un narkotisko vielu atkarība; piespiedu seksuālās fantāzijas; impulsīvas un antisociālas tendences; priekšroka bezkaislīgam seksam; naidīgums pret sievieti; 2) attiecību faktori (*relationship factors*) – biedrošanās ar seksuāli agresīviem un delikventiem biedriem; ģimenes vide, ko raksturo fiziskā vardarbība un nepietiekami resursi; stingras patriarhālas attiecības vai ģimeniskā vide; emocionāli neatbalstoša ģimeniska vide; 3) kopienas faktori (*community factors*) – nepietiekamas nodarbinātības iespējas; policijas un tiesu sistēmas

⁷⁶⁸ Kriminoloģija / zin. red. K. Ķipāne, A. Vilks. Rīga, Nordik, 2004, 266. lpp.

⁷⁶⁹ Vilks, A. Policijas darbības efektivitātes vērtējumi // Rīgas Stradiņa universitātes 2012.gada Zinātniskās konferences tēzes, Rīga, RSU, 2012, 447. lpp.

⁷⁷⁰ Ķipāne, A. Seksuālās noziedzības tipiskākie faktori // IV Starptautiskā jauno pētnieku un studentu konference „Izaicinājumu un iespēju laiks: problēmas, risinājumi, perspektīvas” rakstu krājums. Rīga, Petrovskis un Ko, 2014, 54. lpp.

⁷⁷¹ Handeyside, A.K., Wickliff, S.L., Adams, J. Striving for Justice: A Toolkit for Judicial Resolution Officers on College Campuses. Responding to Sexual Assault and Dating and Domestic Violence. p. 40. (skatīts 26.10.2014.). Pieejams: <http://sapac.umich.edu/files/sapac/StrivingForJustice.pdf>

atbalsta trūkums; vispārēja tolerance sabiedrībā pret seksuālo vardarbību; vāju kopienas sankcijas pret seksuālo vardarbības veicēju; 4) sabiedrības faktori (*societal factors*) – nabadzība; sociālās normas, kas veicina seksuālo vardarbību; sociālās normas, kas veicina vīrieša pārkāpumu un seksuālās tiesības; sabiedrības normas, kas uztur sieviešu mazvērtību un seksuālo pakļāvību; vāja likuma un politikas virzienu ietekme, kas saistīti ar dzimuma līdztiesību; augsts tolerances līmenis pret noziegumiem un citām vardarbības formām.⁷⁷² Autore secina, arī Latvijā seksuālās vardarbības cēloņi ir meklējami gan individuālajā, ģimenes, kopienas, gan valsts līmenī.

Seksuālās agresijas skaidrojumā ir pazīstamas vairākas teorijas, kas izskaidro seksuālo agresiju. Parasti atkarībā no izpētes avota teorijas tiek iedalītas: izziņas (*cognitive*); iemācītās (*learning*); sistēmas (*system*); psihodinamiskās (*psychodynamic*) vai bioloģiskās (*biological*).⁷⁷³ Daži pētnieki uzskata, ka noteikta veida bioloģiskie faktori (piemēram, hormoni, testosterona līmenis) sekmē indivīda pretlikumīgu seksuāla rakstura uzvedību.⁷⁷⁴ Psihologs Alberts Bandura (*Albert Bandura*) akcentē, ka analizējot agresivitāti, ir jāņem vērā ģenētiskie un hormonālie faktori; personības īpašības; situatīvie faktori; slimības, lietotie medikamenti u.c., tāpēc agresivitātes izpēte pārkāpj psiholoģijas zinātnes ietvarus.⁷⁷⁵ Vairāki pētnieki (*Alfred Charles Kinsey, Wardell B. Pomeray, Clyde E. Martin, Paul H. Bebbard*) norāda, ka dažādu hormonu līmenis var negatīvi ietekmēt sievietes un vīrieša seksuālo reakciju, jo no to ietekmes atkarīga cilvēka fizioloģiskie procesi, tostarp nervu sistēmas kapacitāti, no kuras ir atkarīga seksuālā uzvedība.⁷⁷⁶ Bioloģisko elementu saistībā seksuālā noziedznieka personībā var minēt Hovarda Beikera

⁷⁷² World Report on Violence and Health. Chapter 6. Sexual violence. WHO p. 154. (skatīts 25.05.2014.). Pieejams: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/global_campaign/en/chap6.pdf

⁷⁷³ plašāk skatīt: Ward, T., Polaschek, D., Beech, A.R. Theories of Sexual Offending. Chichester, John Wiley & Sons Ltd, 2006, p. 17-197. Savukārt autori Vards, Poločeks un Bīčs norāda: multi-faktoru teorijas (Multifactor theories): Finkelhora priekšnoteikumu modelis (Finkelhor's Four Precondition Model); Maršala un Barbarīs Integrētais Modelis (Marshall and Barbaree's Integrated Model); Heila un Hircmana četru daļījumu Modelis (Hall and Hirschman's Quadripartite Model); Varda un Siegerta darbības Modelis (Ward and Siegert's Pathways Model); Malamuta seksuālās agresijas apvienojuma modelis (Malamuth's Confluence Model of Sexual Aggression); Evolucionārā teorija (Evolutionary theory and Sexual offending); viena faktora teorijas (single-factor theories): uztveres izkropļojuma teorijas (Theories of Cognitive Distortions); līdzjūtības trūkumu cietušajam teorijas (Theories of Deficient Victims Empathy); Seksuāli deviantās orientācijas teorijas (Theories of Deviant Sexual Preferences); feministu teorijas par bērnu ļaunprātīgo izmantošanu (Feminist theories of child abuse); teorijas par tuvības trūkumu (Theories of Intimacy Deficits); riska teorijas (Theories of Risk). Mikro līmenis vai nodarījuma process (Micro level or offences process).

⁷⁷⁴ Piemēram, pētījumos ir pierādījies, ka testosteronam un citiem vīrišķajiem dzimumhormoniem ir ietekme uz vīriešu agresiju (Moyer). Aptaujas parādīja, ka 62% no noziegumiem, kurus izdarījušas sievietes, ir tikuši izdarīti pirmsemestruāciju periodā, t.i. periodā, kad progesterona līmenis relatīvi augsts. Tikai 2 % no šiem noziegumiem tika izdarīti cikla sākumā (Dalton; Haskett, Steiner, Osmun & Carroll). Apzināts, ka ar sievietes klimaksu iestājas dažādas nepatīkamas psihiskās parādības – visas nervu sistēmas uzbudinājums, garstāvokļa maiņa, tieksme uz skumjām, erotiskās dziņas, garīga jutēklība. Garīgās spējas – griba, prāts – tiek pazeminātas. Dzimumdzīve vēl paaugstinās un var veicināt bērna izvarošanu. Tā saucamās morālās idiotas bieži veic dzimumnoziegumiem, to starpā pirmo vietu ieņem sadisma izpausmes.

⁷⁷⁵ Pļaveniece, M., Škuškovnika, D. Sociālā psiholoģija pedagogiem. Rīga, Raka, 2002, 53 lpp.

⁷⁷⁶ Kinsey, A.C., Pomeray W.B., Martin C.E., Beghard P.H. Sexual Behavior in the Human Female. Bloomington, Indiana University Press, 1981, p. 760.

un Roberta Stolera (*Howard J. Baker and Robert J. Stoller*) izpēti par ģenētisko anomāliju „Klinefeltera sindromu” (*Klinefelter's syndrom*)⁷⁷⁷ jeb XXY hromosomu sindromu. Klinefeltera sindroms ir stāvoklis, kurš sāk parādīties zēniem līdz pubertātei. Pubertātes laikā 80% vīriešu ar šo sindromu izceļas sievietēm raksturīgās fiziskās pazīmes un hormonālais profils. Izpētot 28 lietas, norādītie pētnieki konstatējuši, ka 7 ģenētiski vīrieši pubertātes vecumā vēlējušies mainīt dzimumu. Citi pētnieki (*Money&Polett*) izveidoja interesantu saistību starp Klinefeltera sindromu, homoseksualitāti un/vai transseskuālismu. Savukārt citi pētnieki (*Pasqualini, Vidal, Bur*) šādu sakarību neatrada.⁷⁷⁸ Pamatojoties uz pētnieku H.J. Beikera un R.J. Stilera rezultātiem, no hromosomālās perspektīvas profesors Frederiks Berlins (*Frederick S. Berlin*) diskutēja par vīriešu ar Klinefeltera sindromu predispozīciju seksuāli agresīvai uzvedībai. Profesors norāda, ka vīriešiem ar šo sindromu iespējams pieredzēt problēmas ar savu seksuālo orientāciju un erotiskās vēlmes raksturu. Speciālās literatūras pārskatā var atrast norādi uz to, ka starp vīriešiem ar Klinefeltera sindromu var būt augstāks seksuāla rakstura deviācijas nekā starp indivīdiem, kuriem nav diagnosticēts šāds sindroms.⁷⁷⁹

Tālāk autore pievērsīsies feministiskās, sociālās iemācīšanās teorijas, evolucionārās teorijas un integrētās teorijas īsam apskatam. Saskaņā ar feministisko teoriju izvarošana galvenokārt ir ekonomisko un politisko vajadzību rezultāts. Iespējams, ka daudzas sievietes var būt iesaistītas izvarošanā tāpēc, ka tas varētu mainīt sievietes uzvedību (*Brownmiller, Donat & D'Emilis, Griffin, Riger & Gordon*). Seksuālā agresija var būt apskatīta kā dzimuma lomu stereotipa rezultāts. Bieži šie stereotipi ir negatīvi, saistot to ar vispārpieņemto vīrieša dzimuma lomu (*Sanday*). Vīrišķība parasti tiek asociēta ar spēku, ietekmi un pretestību, turpretim sievišķību saista ar pazemību, pasivitāti un vājumu (*Scully & Marolla*). Ņemot vērā šo ievirzi, izvarošanas motivācija ir vairāk nekā iekāre un seksuālā bauda. Feminisma teorijas pārstāvji bieži apgalvo, ka seksuālās vardarbības novēršana slēpjas ekonomiskās un politiskās līdztiesības izveidošanā starp dzimumiem. Izglītotas sievietes ir pašpārliecinātas, izglītoti vīrieši neizvaro. Nostāja un uzvedības modifikācijas arī ir feminisma stratēģija seksuālās vardarbības novēršanai.⁷⁸⁰ Šī pieeja izvarošanu traktē kā dziļi iesakņojušos tradīcijas rezultātu, kurā vīrieši dominē visās dzīves

⁷⁷⁷ šis sindroms iedzimst vienam no 600 dzimušajiem vīriešiem.

⁷⁷⁸ Langevin, R. *Sexual Strands: Understanding and Treating Sexual Anomalies in Men*. New Jersey, Lawrence Erlbaum associate, Inc, Publishers, 1983, p. 457

⁷⁷⁹ Deb, S., Mukherjee, A. *Impact of Sexual Abuse on Mental Health of Children*. New Deli, Concept Publishing Comapny, 2009, p. 44.

⁷⁸⁰ *Sexual Aggression: Issues in Etiology, Assessment, and Treatment* / edited by Gordon C. Nagayama Hall, Hirschman R., Grahman J.R. Washington, Taylor & Francis 1993, p. 10.

jomās – sociālā, politiskā un ekonomiskā. Feministu teorijas pārstāvji apgalvo, ka patriarhālā sabiedrībā ir tendence sievieti neuzskatīt par līdzvērtīgu dalībnieku starppersonu attiecībās. Galējā uzskatā sieviete tiek aplūkota kā īpašums. Izvarošana šajā gadījumā tiek uzskatīta par nežēlīgu vīrieša varas un kontroles izpausmes formu pār sievieti, kurā sekss spēlē „ieroča” lomu. Izvarošana tiek traktēta kā sava veida pseido seksuāls akts, ar vēlmi pēc varas un kontroles, nevis dzimumtieksme un seksuālā tuvība, ko izmanto vīrietis, lai saglabātu savu pārākumu pār sievieti. Bailes par iespējamu izvarošanu un cita veida seksuālo uzbrukumu, sašaurina sievietes aktivitātes līdz nosacīti drošai rīcībai.⁷⁸¹ Feministu teorijas piekritēji uzskata, ka izvarošana ir noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar varu un palīdz noturēt sievieti zemākajā sociālajā līmenī. Autore uzskata, ka šāds viedoklis skaidri atspoguļojas vardarbības ģimenē mehānismā, kā arī tā būtu attiecināma uz seksuālās uzmākšanās mehānismu. Šīs teorijas kritiķi par tās trūkumu norāda uzskatu izvarošanu apskatīt kā pseido seksuālu aktu, kur seksuālai vēlmei ir maza nozīme. Kaut gan pētījuma rezultāti to neapstiprina.

Sociālās iemācīšanās teorija (*A.Bandura, E.Donnersteins, D.Linzs un citi*). A. Bandura uzskata, ka agresīvu uzvedību iemācās galvenokārt caur imitācijas modeli, kas rodas no trīs avotiem: 1) agrākā asociācija ar ģimenes locekļiem un/vai vienaudžiem; 2) kultūra un subkultūra; 3) plašsaziņas līdzekļi. Pētījumi apliecina šīs teorijas hipotēzi, ka pornogrāfijas uzrādīšana palielina tieksmi un seksuālo vardarbību (*Ellis*). Kā ārvalstu, tā arī pašmāju speciālisti skaidro, ka seksuāla, erotiska un pornogrāfiska satura informācijas skatīšanās nepiemērotā vecumā var radīt nopietnas sekas – izkropļot priekšstatu par seksualitāti un dzimumdzīvi, bērns var pārāk agri iesaistīties seksuālajos kontaktos, vairāk ir pakļauts seksuālajai izmantošanai, var rasties vēlme dažādi eksperimentēt seksuālajā dzīvē un pārkāpt robežas. Lielbritānijas speciālisti norādījuši, ka lielais seksuālo attēlu daudzums internetā var izmainīt bērnu domāšanu tādējādi negatīvi ietekmēt bērna attīstību. Pētījumi pierādījuši, ka meitenēm, kas bērnībā redzējušas pornofilmas, ir divreiz lielāka iespēja pusaudžu gados kļūt par jaunajām māmiņām. Tāpat arī vairākums bērnu izmantotāju un noziedznieku bērnībā ir skatījušies pornofilmas.⁷⁸² Teorijas kritizētāji dalās uzskatos, vai jebkura pornogrāfija vai tikai nežēlīgā pornogrāfija palielina vardarbības tendenci.

⁷⁸¹ Невович, Н.Е. Процессуальная психотерапия женщин-жертв сексуального насилия. Санкт Петербург, 2004, 1.1. Феномен сексуального насилия и основные теории возникновения насилия.

⁷⁸² Treifelde, M. Kad televizors aizstāj aukli ...// Veselība, 2012, septembris 9, 78 lpp., Pieeja pornogrāfijai internetā pārvērš bērnus par seksuālajiem noziedzniekiem. (skatīts 22.10.2012.) Pieejams: <http://www.anglobalticnews.co.uk/profiles/blogs/viegla-pieeja-pornografijai-interneta-parvers-bernus-par-seksu>

Evolucionārā teorija. Šīs teorijas piekritēji uzskata, ka vīriešu kārtas indivīdi ir vairāk tendēti uz uzvedību, kas palielina viņu izredzes apaugļot vairāk sieviešu kārtas indivīdu. Ja tas atbilst patiesībai, tad agresīva kopulācijas taktika var būt apskatīta kā reakciju uz dabisko atlasī, kas piespiež vīrieti būt neatlaidīgākam nekā sievietei. Saskaņā ar pētījumiem pārsvarā gadījumu par izvarošanas upuriem kļūst sievietes reproduktīvajā vecumā (16–35 gadi), kurām ir lielāks risks palikt stāvoklī pēc vardarbības akta. Tiek norādīts, ka vidējā seksuālā aktivitāte izvarotājiem ir augstāka nekā vidēji citiem vīriešiem. Šīs teorijas trūkums ir norāda, ka sociālie, situatīvie un sociālās iemācīšanas faktori netiek skatīti kā galvenie, bet kā otršķirīgi.

Pētnieks Lī Eliss (*Lee Ellis*) piedāvāja integrējošo teoriju⁷⁸³ (*A Synthesized theory of rape*), kurā apvienots feministu, evolūcijas teoriju un sociālās iemācīšanās teorijas pamatelementi, kā arī jaunas idejas no autora ilgtermiņa izpēti par dzimumhormonu un smadzeņu darbības ietekmi uz agresīvu seksuālu uzvedību. Autors teorijā ietvēris četras pozīcijas: 1) vairums izvarošanu pamatā ir divas vajadzības: seksualitāte un vēlme pēc varas un kontroles. Tomēr šīs teorijas teorētiķi arī apgalvo, ka tāpat individuālai seksualitātei ir liela loma. 2) Faktiski izvarošana tiek iemācīta, tomēr ne visiem vīriešiem ir tāda daba. 3) Evolūcijas gaitā vīrieši, atšķirībā no sievietēm, dabiskās atlases ceļā izmanto spēku. 4) Augsts dzimumhormonu līmenis vīrieša smadzenēs palielina izvarošanas tendences. Teorijas piekritēji cenšas pierādīt, ka izvarotāja smadzenes, kamēr viņš veic noziegumu, darbojas savādāk nekā citiem.⁷⁸⁴

Saskaņā ar pētnieka D. Finkelhora (*Finkelhor*) viedokli bērnu seksuālas izmantošanas gadījumu pieaugumu veicinājuši šādi faktori: pārmaiņas seksuālajās normās, kas rada tradicionālās kontroles mazināšanos seksuālajā sfērā; arvien pieaugošais laulību šķiršanu un otrreizēju laulību skaits, līdz ar to bērni arvien biežāk nonāk kontaktā ar patēviem, mātes mīļākajiem; dzīves seksualizācija, kas prevalē plašsaziņas līdzekļos un norāda uz jaunām izredzēm seksuālajā dzīvē. Daudzi vīrieši, aizvien biežāk nokļūstot situācijās, kurās dominē šīs augstās ekspektācijas, jūtas seksuāli aplaupīti, tādēļ, meklējot alternatīvas savam seksuālajam apmierinājumam, daļa no viņiem nonāk pie bērnu seksuālas izmantošanas; sievietes arvien retāk vēlas spēlēt tradicionālo pasīvo, bērnam līdzīgo lomu, kas veicina to, ka daļa vīriešu pievēršas bērniem, izmantojot viņus kā seksa partnerus. Tiek uzskatīts, ka pedofilijas pamatā var būt: seksuāls infantilisms, frustrācijas,

⁷⁸³ Ellis, L. *Theories of Rape. Inquiries into the Causes of Sexual Aggression*. Hemisphere Publishing Corporation, 1989, p. 57-70.

⁷⁸⁴ *Encyclopedia of Victimology and Crime Prevention*. Volume 1. Volume 2 / editors Fisher B.S., Lab S.P. California, Sage Publication, Inc, 2010, p. 731.

seksuālas fobijas, maskulinizētas nepilnvērtības jūtas, disfunkcijas ģimenē, alkoholisms, psihoseksuāla patoloģija, galvas smadzeņu organiski bojājumi un citi faktori.⁷⁸⁵ Seksuālā varmācība pret bērnu var ietvert vardarbīgu rīcību, bet biežāk ir fiziski vardarbīga bērna pierunāšana iesaistīties seksuālajā spēlē. Bērns tiek pakļauts milzīgam psiholoģiskam spiedienam: viņš neko nenosaka pats, tikai izdabā pieaugušā vēlmēm. Riska faktori, kas attiecināmi uz 1) pieaugušo – vardarbības veicēju (seksuālas vardarbības pieredze bērnībā; ir sodīts par seksuālu vardarbību). 2) vardarbības upuri (bērns ar īpašām vajadzībām; garīgi atpalicis bērns; bērns ar saskarsmes grūtībām; ielu bērns; bērns ar seksuālas vardarbības pieredzi). 3) vidi ģimenē (bieža dzīvesvietas maiņa; palīdzības nepieņemšana vai izvairīšanās no tās; sociāla izolēšanās. 4) sociālo kontekstu (sociālo pakalpojumu nepieejamība un neesamība; tiesību sargājošo iestāžu nepieejamība; daudz riska faktoru tuvākajā sociālajā vidē; sabiedrībai ir pieņemama attieksme pret vardarbību pret bērnu; aizspriedumi un mīti par vardarbību).⁷⁸⁶ Ph.D. A. Soltera norāda, ka pieaugušu sieviešu izvarošana un bērnu seksuāla izmantošana atšķiras ne tikai ar upuru izvēli un varmākas uzvedību, atšķirīga ir arī noziedznieka motivācija. Bērnu seksuālos izmantotājus pa daļai rosina novirzīts seksuālās intereses tips, citiem vārdiem, viņu seksuāli uzbudina bērni, lai arī daudzi no viņiem noteikti sev izgudro citādus attaisnojumus un aizbildinājumus. Turpretī pieaugušu sieviešu izvarotāju domu pasaule ir daudz melnāka: naidis pret sievietēm, izredzētības jeb īpašu tiesību apziņa, cietsirdīga vienaldzība pret citiem cilvēkiem, sevis attaisnojums paša acīs.⁷⁸⁷ Krievijas profesors G. Derjagins (Дерягин) apraksta, ka „pedofili, atšķirībā no pārējiem cilvēkiem, ir ar noslieci erotizēt parastas parādības un atrast seksuālus motīvus, erotismu parastās bērnu darbībās, parastā bērnu uzvedībā. Pie bērniem tos var saistīt personīgā emocionālā izolācija, vajadzība draudzībā, jo no bērniem ir daudz vieglāk saņemt emocionāli siltu atbildi nekā no pieaugušā.”⁷⁸⁸ Toronto Universitātes zinātnieku grupas pētījuma sākotnējie dati parādīja saikni starp smadzeņu traumu bērnībā un pedofiliju. Izpētot ap 400 pedofilu un 800 nepedofilu slimības vēstures, atklājās, ka tieši pedofiliem ievērojami biežāk nekā citiem tajās parādījās ieraksti par negadījumiem līdz sešu gadu vecumam, kas izraisījuši samaņas zudumu.⁷⁸⁹

⁷⁸⁵ Кон, И.С. Введение в сексологию. Москва, Медицина, 1989, с. 320.

⁷⁸⁶ Vardarbības un diskriminācijas mazināšana bērnu un jauniešu vidū. Rokasgrāmata darbam ar bērniem un jauniešiem. Latvijas Sarkanā Krusta Jaunatne, 2012, 19.–20. lpp.

⁷⁸⁷ Soltera, A. Varmākas pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria Books, 2007, 101. lpp.

⁷⁸⁸ Kas ir pedofilija un pedohistērija. Derjagina G. B. pētījums (ar saīsinājumiem). (skatīts 08.08.2012) Pieejams: <http://masterbiz.info/lv/pedophylia.htm>

⁷⁸⁹ Saleh, F.M., Grudzinska, A.S., Bradford, J.M., Brodsky, D.J. Sex Offenders: Identification, Risk Assessment, Treatment, and Legal Issues. New York, Oxford University Press, Inc, 2009, 126.–127.

Analogi norāda I. Veitnere, ka „pusaudži, kuri pārcietuši galvas traumas, organiskas CNS saslimšanas (meningīts, encefalīts), parasti ir viegli aizvainojami un ātri uzbudināmi, reaģē eksplozīvi un impulsīvi, nespēj pretoties savām acumirkļīgām vēlmēm, viegli veidojas nepārvarama tieksme apreibināties. Viņu uzvedībā novēro seksuālas pārmērības vai vardarbību, nereti viņi piedalās grupveida izvarošanās, ir izteikti pakļauti grupas delinkventai uzvedībai.”⁷⁹⁰ Profesors A. Vilks⁷⁹¹ raksta, ka viens no bērnu seksuālās izmantošanas cēloņu skaidrojumiem ir tas, ka vājinās gadsimtiem ilgi pastāvējušais spēcīgais tabu attiecībā uz incestu, kas saistāms ar to, ka pats varmāka bieži nāk no ģimenes, kur ir sliktas attiecības, konflikti; šajā situācijā netiek apgūtas morāles normas un arī incesta tabu; daudzi seksuālo izmantošanu veikuši, pastiprināti lietojot alkoholu. Viens no izskaidrojumiem ir tas, ka alkohola ietekmē vājinās morāles normas saistībā ar seksuālām attiecībām ģimenē; dažos gadījumos izmantotājs nācis no ģimenes, kurā bijušas incestuālas attiecības, un tas vājina viņā incesta aizliegumu; ļoti bieži ģimenē bērnu seksuāli izmanto patēvs vai mātes mīļākais; cilvēkam, kurš nav bērna bioloģiskais tēvs, incesta aizliegums var būt vājš seksuālās uzvedības kontroles avots; incesta tabu vājināšanās iemesls var būt arī subkultūras veidošanās sakarā ar ģimenes sociālo izolāciju.

Vairāki ģimenes terapeiti ir pārliecināti, ka incests ir ģimenes patoloģijas simptoms, veids, kādā tiek atrisināti vai regulēti ģimenē eksistējošie konflikti. Amerikāņu pētniece D. Rasela (*Russell*) jau 1975. gadā vērsa uzmanību uz incesta plašo izplatību (tēva un brāļa pastrādātām izvarošanām ģimenē). Incestuālās izvarošanas ir divkāršs aizliegums.⁷⁹² Saskaņā ar tiesisko regulējumu ASV incests ir atsevišķs noziedzīgs nodarījums. Tiek atzīts, ka brīvība un tiesības uz personīgās dzīves neaizskaramību (mana māja – mans cietoksnis) izrādījās daudzu traģēdiju avots. Tikumu brīvība ātri vien kļuva par netiklības veicinātāju.⁷⁹³ Nereti par incesta iemeslu kļūst neveselīgas attiecības ģimenē, kas atsaucas uz visiem ģimenes locekļiem. Ģimenēs, kurās attiecības starp māti un tēvu ir vājas un meitām nākas darīt lielāko daļu mājas darbu, tādējādi veidojas apstākļi starp tēvu un meitu seksuālajiem kontaktiem. Zināms, ka seksuālā vardarbība pret dēliem no tēvu puses ir izplatīta tajās ģimenēs, kurās tēvs ir despotisks, lieto alkoholu, pastāv problēmas starp laulātajiem un notiek citu ģimenes locekļu fiziska ietekmēšana. Ļaunprātīga dēlu seksuālā izmantošana, ko veikusi māte, visbiežāk notiek tad, kad māte emocionāli ir atkarīga no

⁷⁹⁰ Veitnere, I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 26. lpp.

⁷⁹¹ Vilks, A. Par bērnu seksuālo izmantošanu un tās tendencēm. Pasaulē un Latvijā // Jurista vārds, 1999. gada 2.decembris, Nr.42 (149), 8. lpp.

⁷⁹² Russell, D.E.H. The Politics of Rape: The Victim's Perspective. New York, iUniverse, Inc, 1975, p. 117.

⁷⁹³ Иншаков, С.М. Криминология: Учебник. Москва, Юриспруденция, 2000, с. 206.

dēla. Bieži incesta gadījumi notiek ģimenēs, kurās ir haotiskas savstarpējās ģimenes locekļu attiecības, mainītas ģimenes locekļu lomas un ir neskaidras robežas starp paaudzēm (*Thomas & Stamatiou; Maddock & Larson*).⁷⁹⁴

Agnese Megne, parādot faktoros, kas rada vardarbības iespējamību ģimenē, norāda Ričarda Gelesa (*Ricard Gelles*) izstrādāto interaktīvo modeli (*interactive model*):⁷⁹⁵ Sociālais stāvoklis ģimenē – izglītība, ienākumi, vecums, dzimums, no kā savukārt izriet strukturālais stress – bezdarbs, finansiālas problēmas, veselības problēmas un sociālā izolācija. Sociālo stāvokli, strukturālo stresu un sociālo izolāciju ietekmē ģimenes struktūra – lomu attiecības, negribēti bērni, grūtniecība, reliģiskās atšķirības. Ģimenes struktūra izraisa situatīvos faktoros. Svarīga ir uzbrucēja identitāte, kas kopā ar ģimenes struktūru un situatīvajiem faktoriem rada vardarbību. Ģimene (stāvoklis sociālajā struktūrā un ģimenes struktūrā), socializācija (vardarbības pieredze, vardarbības lomu modeļi, sevis pazeminoša pieredze), uzbrucēja identitāte vai ar vardarbību saistītās normas un vērtības, kā arī kopiena (ar vardarbību saistītās normas un vērtības).⁷⁹⁶ Cēloņus vardarbībai pret sievieti skaidro dažādas teorijas, piemēram, patriarhāla sabiedrība, kur vīrieša loma sabiedrībā ir daudz nozīmīgāka par sievietes lomu. Latvijā tas uzskatāmi ir redzams attiecībās ģimenē; vardarbība kā iemācīts uzvedības modelis; vardarbība var būt saistīta ar diskriminējošiem aizspriedumiem, proti, nevienlīdzību dzimuma, izcelsmes un ekonomiskās atkarības dēļ; cīņa par varu; vardarbīga sabiedrība; vīrieša brīvības akceptēšana; psiholoģiskie aspekti u.c. Vardarbība ģimenē ir atkarīga arī no ģimenes locekļu individuālajām īpatnībām: zema pašvērtējuma, emocionālās impulsivitātes, neadekvātuma izjūtas.⁷⁹⁷ Pētot veicinošos vardarbības faktoros, ģimenē var secināt, ka sociālekonomiskā spriedze ģimenēs, kas saistīta ar ienākumu samazināšanos, bezdarbu, nenokārtotām kredītsaistībām, kā arī personas uzskati un vērtības bieži veicina vardarbīgu savstarpējo attiecību veidošanos. Nabadzīgajās valstīs tās līmenis ir augstāks, bet valstīs, kur sievietes ir emancipētākas, vardarbības līmenis ir zemāks.⁷⁹⁸

Var secināt, ka seksuāli agresīva uzvedība kā biopsihosociāls fenomens galvenokārt tiek skatīta no vīrieša dzimuma aspekta, bet ārpus padziļinātas izpētes paliek sieviešu izdarītie seksuālās vardarbības akti. Turklāt vērā ņemams, ka seksuāli agresīva uzvedība, protams, nav ierobežota tikai no pieaugušajiem. Autore uzskata, ka seksuālā vardarbības

⁷⁹⁴ Келли, Г.Ф. Основы современной сексологии. Санкт-Петербург, Питер, 2000, с. 119.–120.

⁷⁹⁵ ietver psiholoģiskos, socioloģiskos un situatīvos faktoros, kas savstarpēji mijiedarbojas.

⁷⁹⁶ Megne, A. Fiziskā vardarbība pret sievieti ģimenē kā sociāla problēma: mācību metodiskais materiāls. Rīga, Sociālā darba un sociālās pedagogijas augstskola „Attīstība”, 2000, 19. lpp.

⁷⁹⁷ Reņģe, V. Sociālā psiholoģija. Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 2002, 79. lpp.

⁷⁹⁸ Siegel, L.J. Criminology: Theories, Patterns and Typologies. Blemont, Cengage Learning, 2006, p. 7.

ietekmējošie faktori ir vairāku apstākļu korelācija. Seksuālās agresijas daba atspoguļo tās plašo loku dažādās seksuālo agresiju formās.⁷⁹⁹ Piemēram, D. Finkelhors (*Finkelhor*) savā teorijā, četru priekšnoteikumu modelis (*Finkelhor's Four Preconditions Model*), norādījis, ka seksuālā vardarbība pret bērnu, uzmāksšanās bērniem (*child molestation*) ir komplicēts fenomens un to pamatā ir dažādi faktori. Tajā ietilpst psiholoģiskās vajadzības un noziedznieka motīvi, situācijas un konteksta mainība, audzināšanas prakse, sociālā attieksme pret bērnu un seksu.⁸⁰⁰ Var minēt, ka pētnieki, vērtējot dažādu pamata faktoru nozīmīgumu jaunu cilvēku seksuālajai agresijai, nonākuši pie secinājuma, ka nav viena faktora vai pieredzes, kas attīsta seksuāli agresīvu uzvedību jauniešiem. Viss ir faktoru sakopojums, piemēram, personīgā ļaunprātīgās izmantošanas pieredze, piesaistes vai pieķeršanās problēmas, ģimenes attīstība, vardarbības pieredze, uzvedības problēmas un nepietiekošas sociālās zināšanas un spējas, kuras saistītas ar seksuālu virzību, pamudina jaunus cilvēkus kļūt par seksuāliem noziedzniekiem. Atsevišķos pētījumos pierādīts, ka seksuāli vardarbīgas uzvedības iemesli ir nelabvēlīga ģimenes vide, kas tiek raksturota ar dažādām ļaunprātīgas izmantošanas un nevērības formām. Audzināšanas un padomu trūkums noved pie problēmām sociālajā funkcionēšanā (neuzticēšanās, naidīgums un nedroša piesaiste, kas atkal ir iemesls sociālajam noraidījumam, vientulībai, negatīvām attiecībām ar sev līdzīgajiem un delinkventai uzvedībai). Piemēram, Judites V. Bekeres un Megs J. Kaplavas (*Judith V. Becker and Meg J. Kaplav*) piedāvātais seksuāli deviantās uzvedības veida attēlojums (4.1.1. attēls).⁸⁰¹

4.1.1. att. Seksuāli deviantās uzvedības veids

Var minēt to, ka pamatojoties uz tiesu psihiatrijas materiāliem, Zviedrijā veiktajā pētījumā konstatēta nevērība, ļaunprātīga izmantošana un nošķiršana ģimenē, kā arī jauniešiem konstatēta hiperaktivitāte un koncentrēšanās grūtības (*Längström*). Vairākums

⁷⁹⁹ Sexual Aggression: Issues in Etiology, Assessment, and Treatment / edited by Gordon C. Nagayama Hall, Hirschman R., Gahan J.R. Washington, Taylor & Francis 1993, p. 1.

⁸⁰⁰ plašāk skatīt: Ward, T., Polaschek, D., Beech A.R. Theories of Sexual Offending. Chichester, John Willey & Sons Ltd, 2006, p. 20.

⁸⁰¹ Prinz, R.J. Advances in Behavioral Assessment of Children and Families. Volume 4. Jai Press LTD, 1988, p. 100.

no jauniešiem pārcieta nevērību, atstumtību vai emocionālo vardarbību. Viena pētījuma rezultāti uzrādīja, ka 61% gados jauno seksuālo noziedznieku piedzīvojuši bullingu, 1/3 no šīs grupas noziedzniekiem sodīti ar izolāciju no sabiedrības.⁸⁰² Tātad pamatoti uzskatīt, ka noziedzīgas uzvedības pamatā nav vienu cēloņu grupa, bet gan parādību kopums. Turklāt šāds uzvedības modelis veidojas ilgā laika periodā. Vispāratzīts ir fakts, ka uz personības veidošanos lielu ietekmi rada mikrovide, kurā attīstās persona. Šajā mikrovidē darbojas ne tikai pozitīvie faktori, bet arī negatīvie faktori, kas nākotnē var determinēt personas prettiesiskās darbības. Tāpēc nākamajā apakšnodaļā autore atklās sociālās vides faktoru ietekmi, personas veidošanās procesā.

4.2. Sociālās vides determinanti un to ietekme

Noziedzības faktorus var izziņāt vairākos līmeņos: metavidē, makrovidē, mezovidē un mikrovidē. „Būtībā metavides faktori raksturo sociālvēsturiskos apstākļus uz zemes kopumā un tajā ģeopolitiskajā vidē, kur atrodas Latvija. Tieši makrovidē veidojas un realizējas faktori, kas nosaka noziedzības kā noziedzīgu nodarījumu kopuma eksistēšanu.”⁸⁰³ Vardarbība kā daudzšķautņaina parādība ir saistīta ar personas, vides un sociāli kulturālo faktoru mijiedarbību. Šī struktūra attēlojuma kā četru faktoru kārtā: 1) individuālais līmenis (indivīds); 2) ģimenes konteksts (savstarpējās attiecības); 3) kopiena; 4) sabiedrība.⁸⁰⁴

Apkārtējās vides ietekmi uz personu skaidro vairākas teorijas, izskaidrojot psihosociālos, bioķīmiskos, ģenētiskos un fizioloģiskos iemeslus. Pēdējos gados attīstās jauna sociālā un bioloģiskā pieeja, pētot vardarbību, to sauc par evolucionāro psiholoģiju. Norvēģijas speciālisti Ivers Mjusteruds un Dags Viljens Polesdžinskis (*Iver Mysterud, Dag Viljens Poleszynski*)⁸⁰⁵ raksta, ka tradicionāli sabiedriski zinātniskais uzskats fokusējas uz vides psihosociāliem faktoriem. Pētnieki norāda uz jauniem apkārtējās vides faktoriem, kas var veicināt vardarbīgu uzvedību – pārtikas uzturvērtības samazināšanos, kas tieši var novest pie hipoglikēmijas (pēkšņa glikozes līmeņa asinīs pazemināšanās), pārtikas alerģiju, jaunu kaitīgo vielu (smagie metāli, sintētiskie materiāli utt.) koncentrācijas palielināšanos

⁸⁰² Kjellgren, C. Understanding and Managing Young Sexual Offenders. Expert report. p. 14. (skatīts 17.10.2014.). Pieejams: <http://www.childcentre.info/research/perpetrato/acf44b.pdf>

⁸⁰³ Kriminoloģija / zināt. red. K.Čipēna, A.Vilks. Rīga, Nordik, 2004, 206. lpp.

⁸⁰⁴ World Report on Violence and Health / edited E.G Krug, Mercy A.J., Zwi B.A. and Rafael Lozano R. Geneva: World Health Organization WHO, 2002, p. 13.

⁸⁰⁵ Мюстеруд, И., Полесжинский, Д.В. Насилие, эволюция и новые факторы окружающей среды.//Преступность и борьба с ней новейшие правовые исследования. Сборник научных трудов. Москва, Ининон Ран, 2008, с. 29.

atmosfērā. Amerikāņu pētījumi parādīja, ka hipoglikēmija tiek novērota 80–85% vardarbīgo noziedznieku. Jauni cilvēki, kuri paveikuši vardarbīgus noziegumus, bieži cieš ne tikai no hipoglikēmijas, bet arī no pārtikas alerģijas vai konkrētu produktu nepanesības. Smagie metāli (kadmijs, varš, svins, mangāns u.c.) saistāmi ar afektīvo agresiju. Amerikāņu pētījumos 86% varmāku matos bija konstatēta smago metālu koncentrācija. Jāpiekrīt, ka tas būtībā ir jauns izpētes lauks vardarbīgās noziedzības ietekmējošo faktoru jomā.

Psihologijas doktors V. Reņģe formulē, ka personība ir neatkārtojams cilvēka īpašību kopums, katra personība ir unikāla, tas ir vienots veselums, kas vada psihiskos procesus, nosaka cilvēka izturēšanos un rīcību. Noziedznieka personība formējas ne tikai mikro vides ietekmē (ģimenes, citas mazās sociālās grupas), bet arī makro sociālas parādības procesu ietekmē. Jau Senajā Grieķijā Aristotelis īpašu uzmanību pievērsa jaunatnes audzināšanai kā noziedzības novēršanas pasākumiem. Viņš atzina, ka jaunatne ir jāsargā no visa, kas satur netikumus, it īpaši no tā, kas ir zemisks un uzkurina naidu. Socializācijas process ietver ne tikai pasaules izzināšanu, bet arī (varbūt galvenokārt) sociālo, morālo un periodisko normu apzināšanu, it īpaši veidošanās laikā.⁸⁰⁶ Cilvēka garīgās būtības veidošanās (socializācija)⁸⁰⁷ notiek pakāpeniski, no dzimšanas iesaistoties to sociālā vidē. Tas nozīmē 1) speciālo normu; 2) darbību un spēju; 3) garīgo vērtību apgūšanu. Vācu pedagogs Herberts Gudjons atspoguļo, ka socializācija ir sabiedrības ietekmju kopums, kas nosaka personības attīstību.⁸⁰⁸ Sociālās grupas, tuvi cilvēki veido priekšstatus par to, kas ir pareizi vai nepareizi intīmajās attiecībās.

Savā pētījumā autore koncentrē uzmanību uz mikrovides ietekmi. Nenoliedzami cilvēku seksualitātes apzināšanā un dzimumvērtību veidošanā prioritāra nozīme ir ģimenei, jo viena no svarīgākajām ģimenes funkcijām ir cilvēces bioloģiskā atražošana, reprodiktīvā funkcija, dzimumsakaru regulēšana. Reprodiktīvās veselības pārskats par situāciju (2003–2011)⁸⁰⁹, 2003. gadā uzrādīja ievērojamu seksuālās vardarbības apjomu, no cietušajiem sasniedzot 17% sieviešu (tai skaitā 8% no laulātā vai partnera) un 3% vīriešu. 2011. gadā no seksuālas vardarbības cietuši 9,9% sieviešu un 2,5% vīriešu. Salīdzinoši var norādīt, ka 1997. gadā no seksuālās vardarbības cietuši 7% sieviešu. Saskaņā ar Labklājības ministrijas

⁸⁰⁶ Bērns un kriminalitāte / autoru kolektīvs. Rīga, izdevniecība RaKa, 2000, 39. lpp.

⁸⁰⁷ Psihologijas vārdnīca / G.Breslava redakcijā. Rīga, SIA Apgāds „Mācību grāmata”, 1999, 136. lpp.

⁸⁰⁸ Gudjons, H. Pedagoģijas pamatatziņas. Rīga, Zvaigzne ABC, 2007, 58. lpp.

⁸⁰⁹ 2011. gada pārskats ir jau trešais Latvijā tapušais pārskats par iedzīvotāju seksuālās un reprodiktīvās veselības situāciju un politiku. Iepriekšējie situācijas atskaite punkti bijuši 1997. un 2003. gadā. Iedzīvotāju reprodiktīvā veselība. Pārskats par situāciju Latvijā (2003–2011). (skatīts 11.10.2013.). Pieejams: http://www.papardeszieds.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=311:latvijas-iedzivotju-reproduktivs-veselibas-ptjums&catid=23:petijumi&Itemid=21

apkopoto informāciju⁸¹⁰ valstī 2012. gadā no vardarbības ģimenē cietušas 3051 (67,4%) sievietes (kopā reģistrēti 4526 gadījumi), 2013. gadā cietušo sieviešu skaits sasniedz 3956 (65,9%) (kopā reģistrēti 5995 gadījumi). Pēc apkopotās informācijas var secināt, ka valstī pieaug vardarbība pret vīriešiem. 2009. gadā no vardarbības ģimenē cieta 4% vīriešu, 2010. gadā – 5%, 2011. gadā tie bija 6% vīriešu. 2012. gadā saņemti 730 (16,1% no kopā reģistrētiem gadījumiem) ziņojumi par vardarbību ģimenē, kurā cietis vīrietis, 2013. gadā – 960 (16%) ziņojumi. Jāpiekrīt profesora A. Vilka atziņai, ka sabiedrībā notiekošie procesi, kriminālā statistika un medicīnas aprūpes dati kopumā norāda uz izteiktu novirzi attiecību sfērā, kas nodrošina indivīdu neproduktivitāti, atražošanu un arī vienu no nozīmīgāko vajadzību apmierināšanas jomām. Turklāt dzimumekscēsi, atkāpes no tiesiskajām un morāli ētiskajām normām dzimumvajadzību apmierināšanas sfērā vistiešākajā veidā ir saistītas ar ģimenes lomu.⁸¹¹ Ģimene vai kopdzīve ir tās attiecības, kurās vardarbība izpaužas plašā spektrā – ekonomiskajā, emocionālajā, fiziskajā, seksuālajā, padarot upuri bezspēcīgu un vāju. ES ir atzinusi⁸¹², ka vardarbība tuvās attiecībās ir nopietna un bieži vien slēpta sociāla problēma, kas varētu izraisīt sistemātisku psiholoģisku un fizisku kaitējumu ar nopietnām sekām, jo likumpārkāpējs ir persona, uz kuru cietušajam vajadzētu varēt paļauties. Ģimene ir viens no svarīgākajiem institūtiem primārajā socializācijā. Tā tipiski ir tā vide, kur bērnam izpētīt pasauli un saņemt drošību. Tiek atzīts, ka cilvēkiem trūkst komunikācijas kultūras, un tas arī veicina vardarbību. Bieži bērniem, kuri aug agresīvās ģimenēs, ir minimālas saskarsmes spējas, tās gluži vienkārši nav attīstītas. Kā liecina pētījumi (*Haskett, Scott, Grant, Ward, & Robinson, 2003; Hawley, et al., 2007; Kairys, & Johnson,*), skarba un noraidoša ģimenes vide, īpaši fiziska sodīšana vai vardarbība, palielina risku, ka jauniešiem veidosies agresivitāte kā stabila uzvedības tendence. Tomēr pārciesta vardarbība un cietušā agresija nav viennozīmīgi saistītas (*Ormrod*).⁸¹³ Profesors Alvars Baldiņš un asociētā profesore Astrīda Raževa⁸¹⁴ visas ģimenes sadala 5 grupās: 1) ģimenes, kuras ciena bērna personību; 2) atsaucīgas ģimenes; 3) materiāli iroentētas ģimenes; 4) naidīgas ģimenes; 5) antisociālas ģimenes (īpaši 4. un 5. grupā, iespējamības, ka bērns kļūs agresīvs). Somijas psiholoģes Jana Hāpasalo un Elīna Pokela (*Jaana Haapasalo & Elina Pokela*)

⁸¹⁰ Informatīvais ziņojums par vardarbības ģimenē gadījumiem, to izplatību un dinamiku 2013. gadā. Labklājības ministrija. Rīga, 2014. (skatīts 11.03.2015.). Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/1789>

⁸¹¹ Vilks, A. Deviantoloģija. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2001, 196. lpp.

⁸¹² ES direktīva 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI.

⁸¹³ Poudžiunas, I. Dusmas un agresija vardarbību dusmu pārvaldīšanas programmas efektivitāte. (Klīniskā psiholoģija): promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga, 2011, 6. lpp.

⁸¹⁴ Baldiņš, A., Raževa, A. Skolas un ģimenes sadarbība. Rīga, izdevniecība Pētergailis apgāds, 2001, 28.–32. lpp.

izdala piecus galvenos ar ģimeni saistītos faktorus, kuri būtiski ietekmē agresīvas un antisociālas uzvedības attīstību:⁸¹⁵ a) vecāku devianta uzvedība (krimināla uzvedība, apreibinošo vielu lietošana, garīgas problēmas); b) ģimenes iziršana (atdalīšanās, šķiršanās, laulības konflikti un nestabilitāte); c) vecāku izmantotie soda veidi un attieksme pret bērnu (fizisks sods, autoritāra attieksme, d) stingra disciplīna); e) vecāku mīlestības neizrādīšana pret bērnu (bērna noraidījums); f) vecāku nolaidīga audzināšana (vāja pārraudzība un uzraudzība). No apsekojuma datiem Latvijā secināms, ka bērnu attieksme pret konfliktiem ģimenē ir dažāda. 45% bērnu to smagi pārdzīvo, 23% tikai pārdzīvo, bet 32% - jau ir pieraduši un kļuvuši vienaldzīgi pret tiem.⁸¹⁶ Multidisciplināri pētījumi apliecina, ka delikventas uzvedības aizsākums gandrīz vienmēr ir meklējams ģimenē, tajos apstākļos, kādos aug bērns. Vairāki pētījumi apliecina saistību starp vecāku kriminālo pieredzi un tās ietekmi uz bērnu. Tajā ģimenē, kurā vecākam ir krimināla pagātne, novērojama lielāka varbūtība, bērna kriminālajai uzvedībai nekā ģimenē bez kriminālās pagātnes. Nīderlandes pētnieki Marika van de Rakta, Pauls Nieuwbērts un Nans Dirka De Grāfs (*Marieke van de Rakt, Paul Nieuwbeerta, Nan Dirk De Graaf*), analizējot 4271 notiesāto vīriešu pagātnes un viņu 6962 bērnus un 717 netiesāto un viņu 1133 bērnus, konstatēja, ka bērniem, kura tēvu pagātnē ir pastāvīga un noturīga sodāmība, biežāk kļūst par noziedzniekiem.⁸¹⁷ Austrālijas pētījumā apzināts, ka šādas tendences novērotas ap 76% zēnu un 80% meiteņu.⁸¹⁸

Daudzpusējā cēlonības saistība:⁸¹⁹

vāja aprūpētāju piesaiste → sliktākas sekmes skolā → konflikti ģimenē → atsvešināšanās no ģimenes → identificēšanās ar līdzīgo → ar grupu saistīts nodarījums.

„Ģimenē tiek īstenotas indivīda un sabiedrības pamatvērtības un apmierinātas galvenās vajadzības, tajā norit indivīda attīstība un personības veidošanās process. Personībai būtisks ir ne tikai ikdienas organizācijas elements, bet arī emocionālā piesaiste, kas rada drošības un piederības izjūtu.”⁸²⁰ Sociālās vides ietekme var būt pozitīva un arī negatīva (izkropļota informācija, kaitīgie ieradumi). Bērni socializējas vērojot, atdarinot un

⁸¹⁵ Haapasalo, J. & Pokela, E. Child-rearing and child abuse antecedents of criminality // *Aggression and Violent Behavior*, 1999, Volume 4, p. 107.–127.

⁸¹⁶ Bērns un kriminalitāte / autoru kolektīvs. Rīga, izdevniecība RaKa, 2001, 37. lpp.

⁸¹⁷ Van de Rakt, M., Nieuwbeerta, P. and de Graaf, N.D. Like Father, Like Son. The Relationships between Conviction Trajectories of Fathers and their Sons and Daughters. (skatīts 09.08.2014.). Pieejams: <http://ics.uda.ub.rug.nl/FILES/root/Articles/2008/RaktMvd-LikeFather/RaktMvd-LikeFather-2008.pdf>

⁸¹⁸ Goodwin, V., Davis, B. Crime Families: Gender and the intergenerational transfe of criminal tendencies. (skatīts 09.08.2014.).

Pieejams: <http://www.aic.gov.au/publications/current%20series/tandi/401-420/tandi414.html>

⁸¹⁹ Einstadter, W.J., Henry, S. Criminological theory: An Analysis of Its Underlying Assumptions. USA, Rowman & Littlefield Publisher, INC, 2006, p. 17.

⁸²⁰ Karpova, Ā. Ģimenes psiholoģija. Lekciju kurss. Rīga, RaKa, 2000, 26. lpp.

vērtējot paraugus, līdzdarbojoties, mācoties. Personības socializāciju ietekmējošie sociālās vides faktori:⁸²¹

Ģimene; Tuvākie apkārtējie – draugi; vienaudži, kolēģi utt.; Plašsaziņas līdzekļi; Iestādes, piemēram, skola, augstskola, darbavieta; interese grupas utt.	→	Zināšanas (informācija); Prasmes; Attieksmes, uzvedība; Ieradumi, dzīvesveids; Sociālo lomu apguve.
--	---	---

Autore norāda, ka vardarbība ģimenē ir specifisks nodarījums, jo pastāv 1) īpašas attiecības (radniecība, laulība vai partnerattiecības) starp upuri un noziedznieku; 2) abus vieno emocionāla, fiziska un bieži arī ekonomiska atkarība; 3) reti, kad tā ir viendabīgs un vienreizējs akts, visbiežāk tas ir uzvedības veids, kas laika gaitā turpinās⁸²² un to grūti apturēt. Ņemot vērā ģimenes jeb mājsaimniecības personu loku, vardarbību šajā vidē var iedalīt: a) vardarbība pret partneri; b) vardarbība pret bērnu; c) veciem cilvēkiem; d) bērnu vardarbība pret vecākiem, piemēram, var minēt ASV pētnieku izpētes rezultātus, ka 10% bērnu ir bijuši vardarbīgi pret vecākiem (pat ar letālām sekām); e) vardarbība pret citiem ģimenes locekļiem.⁸²³

Pētījumi ir pierādījuši, ka jauniešiem, kuriem ir siltas, mīlošas un tuvas attiecības ar viņu vecākiem, ir mazāka iespējamība saskarties ar uzvedības problēmām. Un otrādi, tiem jauniešiem, kuriem nav izveidojušās šādas drošas piesaistes attiecības ar vecākiem, ir lielāka iespējamība saskarties ar uzvedības problēmām.⁸²⁴ Piemēram, seksuālā maniaka S. Rogaļova dzīve, *kad zēnam palika trīs mēneši, māte to aizveda pie radiem un pameta. Zēns uzauga pie tantes. Tikmēr māte bija cietumā, kur pavadīja astoņus gadus. Ar dēlu no jauna tikās, kad dēlam bija jau deviņi gadi.*⁸²⁵ Amerikāņu psihiatra, pedagoga Rūdolfā Dreikusa (*Rudolf Dreikurs*) skatījumā uzvedības problēmas bērniem nav iedzimtas, tās rodas sociālās un psiholoģiskās attīstības gaitā. Pētnieks uzskata, ka bērna jebkura agresīva uzvedība ir vērsta uz vienu no trijiem mērķiem: demonstrēt varu; pievērst uzmanību; atriebties.⁸²⁶ Tas atklāj to, ka liela nozīme ir ģimenei un būtisks faktors ir attiecības starp bērnu un vecākiem, un vecāku attieksme pret bērnu. Taču veiksmīga socializācija iespējama tikai tad, ja ģimenē ir pietiekamas zināšanas par to, kā šis process īstenojams.

⁸²¹ Puškarevs, I. Attīstības psiholoģija. Rīga, Raka, 2001, 21. lpp.

⁸²² aizskārums ciklam raksturīgs ir ilgstošs raksturs, no dažiem mēnešiem līdz pat vairākiem gadiem.

⁸²³ Pēc Amerikas speciālistu aplēsēm, vairāk nekā puse vardarbību pastrādāts pret māsām un brāļiem.

⁸²⁴ Laizāne, I. Jauniešu līdzatkarības pazīmju saistība ar piesaisti vecākiem, alkohola lietošanu ģimenē un internalizētām un eksternalizētām problēmām: promocijas darbs. Latvijas Universitāte, 2011, 24. lpp.

⁸²⁵ S. Rogaļovs 15 gadu vecumā notiesāts par zādzībām. Kad iznāca no cietuma, dzīvoja pie mātes. Taču attiecības ir saspīlētas. Grūtups, A. Par Staņislava Rogaļova apsūdzību seksuālajos noziegumos un slepkavībās. Apgāds „Atēna”, 2010, 121. lpp.

⁸²⁶ Gulāne, V. Vardarbība ekrānos un agresija. Rīga, RaKa, 2002, 49. lpp.

Tāpēc liela nozīme ir sabiedrības izglītošanai.⁸²⁷ Nepilngadīgo likumpārkāpēju ģimenēs parasti vērojamas klajas ačgārnības gan attieksmē pret bērnu (hipertrofēti mātes centieni aprūpēt bērnu; absolūta vecāku vienaldzība pret bērnu; cietsirdība un agresivitāte, kas raksturīga vienam no vecākiem), gan savstarpējās attiecībās un attieksmē pret apkārtējo pasauli (materiālā labklājība apvienojas ar pilnīgu garīguma trūkumu, ar mietpilsoniskām un alkatiskām interesēm, nav normālu emocionālu kontaktu starp vecākiem un bērniem).⁸²⁸ Tiek atzīts, ka „dzimumnoziegumu izdarīšana ir izpausme uzvedības modelim, kas izveidojies socializācijas (sociālās mācīšanās) rezultātā. Līdzšinējās socializācijas laikā indivīds nav apguvis sociāli atbalstāmas vērtības un attieksmes (indivīdam piemīt domāšanas kļūdas jeb kognitīvi deficīti), tādējādi, nonākot noteiktās situācijās (riska situācijās), viņa reakcija un uzvedība ir devianta.”⁸²⁹ Bērnu psihoanalīzē atzīts, ka attīstības fāzes, kas jāiziet bērnam, nav nekas cits kā ceļš uz precīzi noteiktu mērķi tālāk attīstīšanos. Angļu psiholoģe, bērnu psihoanalīzes pētniece, Anna Freida (*Anna Freud*) atklāj, ka „pastāv anormāli gadījumi, kurā kāds no infantilajiem dziņu apmierinātājiem pretojas pakļauties ģenitālajai zonai un pieaugušajā dzīvē turpina pastāvēt kā dominējošais apmierinājums. Tas apstrīd ģenitālās zonas lomu un guvumu no seksualitātes saista izteikti ar sevi. Šādus cilvēkus dēvē par perversiem. Viņus raksturo tas, ka viņi vienā ļoti svarīgā savas dzīves aspektā, savā seksualitātē, ir palikuši stāvam maza bērna pakāpē vai arī varbūt kaut kad ir tajā atgriezušies.”⁸³⁰

Pētījuma ziņojumā par Latvijas jauniešu bērībā gūto nelabvēlīgo pieredzi atzīts, ka tieši vai netieši arī māsaimniecības/ģimenes nepilnības un disfunkcija var izraisīt negatīvas psihosociālas un veselības sekas ilgtermiņā. Bērna dzīvošana ģimenē, kurā kāds no ģimenes locekļiem ir alkoholiķis, atkarīgs no narkotikām, garīgi nevesels, vai arī atrodas vai ir atradies ieslodzījumā, negatīvi ietekmē šī bērna turpmāko dzīvi. Piemēram, bērniem, kuri ir dzīvojuši ģimenēs, kurās ir atkarības vielu lietošanas problēmas, ir augstāks agresijas līmenis, hiperaktivitāte, impulsivitāte, nemiers, kā arī ir augstāka nepilngadīgo noziedzība. Šiem bērniem ir grūtības ar pašnoteikšanos, salīdzinot ar tiem bērniem, kuriem nav bijusi šāda ģimenes vēsture. Līdzīgi ir arī situācijās, kad bērns aug ģimenē, kur ir izplatīta vardarbība, vai arī viņa vecāki nedzīvo kopā vai ir šķīrušies. Pētījumi rāda, ka šiem bērniem ir ievērojami augstāks risks tikt iesaistītiem

⁸²⁷ Rīcības plāns nepilngadīgo aizsardzībai no noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību 2010-2013. gadam.

⁸²⁸ Kovaļovs, S. Ģimenes attiecību psiholoģija. Rīga, Zvaigzne ABC, 1990, 7. lpp.

⁸²⁹ Dzimumnoziedznieki un dzimumnoziegumi. (skatīts 12.12.2013.)

Pieejams: <http://www.probacija.lv/page.php?id=472>

⁸³⁰ Mūsdienu domātāji. Freida A. Ievads bērnu psihoanalīzē. Rīga, a/s „Poligrāfs”, 2010, 91. lpp.

likumpārkāpumos, atkarības vielu lietošanā, skolas neapmeklēšanā un ir savstarpējo attiecību problēmas.⁸³¹ Vērtējot mūsdienu negācijas, var secināt, vairāk nekā jebkad ir nepieciešama skaidra un atklāta saprašanās ģimenē un vecāku atbalsts. Ģimenes lomas nozīme, īpaši uz nepilngadīgo, ir acīmredzama. Ja ģimenē bērni nejūtas saprasti, viņi mēdz atteikties no savas vērtību izpratnes, lai izpelnītos atzīšanu starp vienaudžiem, izdara deviantas darbības. Nepārprotami, paaugstinot ģimenes lomu sabiedrībā, ir iespējams veicināt arī ģimenes lomu sabiedrībā un stimulēt tās patstāvību un noturību. Norādot uz vardarbības ģimenē plašāko problemātiskumu, autore uzsver, ka ģimene ir nozīmīga, jo tajā veidojas cilvēka personība. Kaut arī Latvijas tiesību zinātnieki neizdala atsevišķu kriminoloģijas kategoriju – ģimenes kriminoloģija jeb ģimenes attiecību kriminoloģija, autore uzskata, ka šāda kategorija ir jāizdala atsevišķi. Zināmā mērā ģimene ir indivīda attiecības ar sabiedrību modelis, jo ģimene veic socializācijas funkciju, tas ir, cilvēka

bezdarbnieks → nabadzība → stress, kas rada konfliktus ģimenē; vardarbība ģimenē veicina bērnu vāju socializāciju → noziedzīga nodarījuma izdarīšana.

Nozīmīgs ir ekonomiskais nodrošinājums, dzīve nabadzībā biežāk ir saistīta ar t.s. riska uzvedību – biežāku psihoaktīvo vielu (tabakas, alkohola) lietošanu, depresiju, antisociālu uzvedību un noziedzību, ar palielinātu nedrošas pārtikas lietošanas risku, plašu somatisko problēmu spektru.⁸³³ Piemēram, komerciālo seksuālo personas ekspluatāciju veicina ekonomiskās atšķirības, neatbilstoša sociāli ekonomiskā palīdzība, tradicionālo ģimenes saišu sairšana, pieprasījums seksa tirgū, migrācija, globalizācijas aspekti. 1929. gada Maskavas noziedznieku personības un noziedzības izpētes kabineta darbā „Noziedznieks un noziedzība” secināts, ka “aukstums, bads, smacīga, mitra un netīra dzīvesvieta, piekaušana agrā vecumā un nesamērīgi smags fiziskais darbs, antihigiēniski darba apstākļi, agrs alkoholisms, sociālās slimības, kas iet līdzās nabadzībai (tuberkuloze, sifiliss, epidēmijas) – tie visi ir tā saucamie sociālās vides ingredientī, kas, iedarbojoties no paaudzes uz paaudzi, kropļo cilvēku personību.”⁸³⁴

Uz ģimenes lomu, tā ietekmi un izpētes nozīmīgumu norāda gan rietumu valstu speciālisti, gan Krievijas kriminologi. Ģimenes kriminoloģija jeb ģimenes attiecību kriminoloģija būtu kriminoloģijas nozare, kas pēta ģimenes institūta ietekmi uz noziedzību

⁸³¹ 2011. gada pētījums par Latvijas jauniešu bērnībā gūto nelabvēlīgo pieredzi. Pētījuma ziņojums. Slimību profilakses un kontroles centrs, 2012, 10. lpp.

⁸³² Einstadter, W.J., Henry, S. Criminological theory: An Analysis of Its Underlying Assumptions. USA, Rowman & Littlefield Publisher, INC, 2006, p. 17.

⁸³³ Ministru kabineta 2011. gada 5. oktobra rīkojums Nr.504 „Par Sabiedrības veselības pamatnostādņēm 2011.–2017.gadam.”, 10. lpp.

⁸³⁴ Stutiņa, I. Recidīvo noziedzību ietekmējošie faktori // RSU Zinātniskie Raksti 2009, 156. lpp.

uzvedību un noziedzību. Rietumu pasaulē 90tos gados sabiedriski politiskās debātes par noziedzīga nodarījuma dabu un likumpārkāpēja uzvedību koncentrējās uz ģimenes lomu. Liverpūles Universitātes profesore Sandra Valklate (*Sandra Walklate*) raksta, ar ģimenes institūta izmaiņām arī ģimenes loma kriminoloģiskajos pētījumos ir kļuvusi plašāka. No kriminoloģijas viedokļa saistībā ar ietekmi uz deviantas uzvedības veicinošiem apstākļiem, var izdalīt četras problēmgrupu ģimenes: 1) šķirta ģimene; 2) ģimenes ar nesaskaņām, spriedzi; 3) ģimenes ar vecāku aprūpes problēmām; 4) ģimenes, kurās ir persona ar vardarbīgām nosliecēm.⁸³⁵ Ģimenes kriminoloģija (*семейная криминология*) Krievijā tiek pētīta no pagājušā gadsimta 70iem gadiem. Pazīstamā Krievijas profesore kriminoloģe Nineli Kuzņecova (*Нинель Фёдоровна Кузнецова*) kā īpašu deviantoloģijas sfēru nodala ģimenes deviantoloģiju.⁸³⁶ Ģimenes deviantoloģija izzina ģimenes destabilizējošos un dezorganizējošos apstākļus, laulību skaita samazināšanos un to augsto šķiršanās līmeni, ģimenes konfliktus, nelabvēlīgās ģimenes, bērna nepieskatīšanu un atstāšanu novārtā, ģimenes nozīmi deviāciju novēršanā.⁸³⁷ Krievijas profesors Dmitrijs Šestakovs (*Дмитрий Анатольевич Шестаков*) īpašu uzmanību velta ģimenes iekšējām problēmām un izdala atsevišķu noziegumu – vardarbība ģimenē.⁸³⁸ Ģimenes kriminoloģijas ietvaros tiek pētīti: 1) noziedzīgi nodarījumi pret ģimenes locekļiem, kuru vidū līdz šim visvairāk pētīti vardarbīgi nodarījumi pret laulāto un bērnu slepkavībām; 2) ģimenes ietekme uz nepilngadīgo noziedzību; 3) ģimenes ietekme uz noziedznieka attīstību, kurš izdara noziedzīgus nodarījumus mantkārtīgu motīvu vadīts; 3) ģimenes ietekme uz vardarbīgā noziedznieka veidošanos; 5) ģimenes ietekme uz noziedzības recidīvu; 6) ģimenes iemeslus, kuri ietekmē masu izpausmi – noziedzību; 7) noziedzības novēršanu tieši iedarbojoties uz ģimenes struktūru. Turklāt ģimenes kriminoloģija nodrošina atklāt atgriezenisko saiti starp ģimeni un noziedzību, piemēram, kā tā ietekmē ģimenes attiecības.⁸³⁹ Jāņem vērā ģimenes kā sociālā institūta nozīmīgumu personas socializācijas gaitā. Autore uzskata, ka ģimenes kriminoloģija būtu kriminoloģijas nozare, kas pēta ģimenes institūta ietekmi uz noziedzīgu uzvedību un noziedzību. Ģimenes teorētiskās izpētes svarīgākie virzieni: interakcionisms, struktūrfunkcionālisms, situatīvais,

⁸³⁵ Walklate, S. *Understanding Criminology: Current Theoretical Debates*. New York, Open University Press, 2007, p. 50.

⁸³⁶ Etimoloģiski „deviācija” veidojusies no latīņu izcelsmes vārdiem – „de” – no un „via” – ceļš, t.i. novirzes no ceļa, neceļš, kas kopumā apzīmē sociāli novirzītu uzvedību.

⁸³⁷ Криминология / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, В.В. Лунеева 2-е изд. Москва, Wolter Kluwer, 2005, с. 9.–10.

⁸³⁸ Шестаков, Д.А. Семейная криминология: криминофамилика. Санкт-Петербург, Юридический центр, 2003, с. 94.

⁸³⁹ Криминология — XX век / под ред. проф. В.Н.Бурлакова, проф. В.П.Сальникова. Санкт-Петербург, Издательство “Юридический центр Пресс”, 2000, глава 15.Кризис семьи и преступность.

institucionālais un evolucionārais (skatīt tabulu 4.2.1.). Līdz ar to ģimenes kriminoloģijas ietvaros viena no izpētes sfērām būtu ģimenes ietekme gan uz vardarbīgā noziedznieka personības veidošanos, gan upura personību.

4.2.1. tabula

Ģimenes teorētiskās izpētes svarīgākie virzieni⁸⁴⁰

Virziens	Izpētes virziena būtība
Interakcionisms	Ģimene tiek aplūkota kā relatīvi slēgta sistēma, kura ir vāji saistīta ar citiem institūtiem. Tiek pētīta ģimenes locekļu ar dažādiem statusiem mijiedarbība, kā arī ģimenes lomu izpilde un ģimenes konflikti.
Struktūrfunkcionālisms	Ģimene tiek aplūkota kā īpaša sistēma, kura sastāv no indivīdiem ar noteiktiem statusiem un lomām. Tiek analizēta ģimenes struktūra, tās funkcijas.
Situatīvais	Galvenā uzmanība tiek pievērsta normām un vērtībām ģimenes attiecību sistēmā. Tās (normas un vērtības) tiek uzskatītas par ģimenes situāciju, kura nosaka dažādu ģimenes tipu funkcionēšanu.
Institucionālais	Ģimene tiek uzskatīta par vienu no sabiedrības pamatinstitūtiem. Ir konstatēts, ka sociālā institūta loma samazinās. Vairākas funkcijas tiek arvien vairāk deleģētas sabiedrībai (audzināšana, sociāla kontrole utt.).
Evolucionārais	Ģimene tiek aplūkota no tās attīstības viedokļa. Sevišķa vērība ir pievērsta ģimenes dzīves vajadzību un mērķu evolūcijai, uzvedības paraugiem, ģimenes locekļu sociālajām lomām.

Noderīgi minēt amerikāņu psihologa Ēriha Fromma (*Erich Fromm*) uzsvērto, ka agresīvu uzvedību nosaka ne tikai personas rakstura īpašības, bet arī sabiedrībā notiekošie procesi. Ja patoloģiski procesi aptver visu sabiedrību, tad patoloģisks indivīds tajā jūtas labi, jo kultūra ir orientēta uz viņa vajadzību apmierināšanu. Agresivitātes tendences sekmē drūma atmosfēra ģimenē un sabiedrībā, bezdarbība, garlaicība, intereses trūkums par dzīvi, stimulu trūkums. Zinātnieks arī pievērš uzmanību nekompensētas garlaicības bīstamībai – „tā bieži izpaužas pasīvā formā, kad personai patīk uzzināt par noziegumiem, skatīties cietsirdīgas un asiņainas ainas. Taču pasīva agresijas apmierinājuma forma var pāraugt aktīvajā, kad šie cilvēki var kļūt bīstami apkārtējiem.”⁸⁴¹ Nākamajā apakšnodaļā autore analizēs individuālos faktorus.

4.3. Seksuālās vardarbības determinanti, kuri saistīti ar noziedznieka personību

Krimināllikuma komentāros⁸⁴² noziedzīgs nodarījums skaidrots kā personas konkrētas rīcības izpausme, kas objektīvi realizējas darbībā vai bezdarbības aktā, izraisot konkrētas sekas ārējā pasaulē, arī fiziska vai materiāla rakstura kaitējumu. Būtiska loma personas uzvedības izpausmēs ir personības iezīmēm. Šveiciešu psihoterapeits Kārlis Gustavs Jungs (*Carl Gustav Jung*) norādījis, ka „mūsu izturēšanos un uzvedību nosaka gan mūsu griba, plāni, nodomi, gan ārējie apstākļi, citi cilvēki, tas, kas notiek apkārt.”⁸⁴³

⁸⁴⁰ Mūrnieks, E. Mācību materiāli un vingrinājumi socioloģijā. Rīga, RTU izdevniecība, 2003, 42. lpp.

⁸⁴¹ Pļaveniece, M. Škuškovnika, D. Sociālā psiholoģija pedagogiem. Rīga, Raka, 2002, 52. lpp.

⁸⁴² Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināllikuma komentāri. 1. grāmata. Vispārīgā daļa. Rīga, firma AFS, 1999, 55. lpp.

⁸⁴³ Reņģe, V. Psiholoģija. Personības psiholoģija. Rīga, Zvaigzne ABC, 2000, 13. lpp.

Vispārzināms, ka persona noziedzīgu nodarījumu visbiežāk izdara tāpēc, ka tai trūkst kāda no likumpaklausīgai dzīvei nepieciešamajām iemaņām vai prasmēm vai arī tai ir sociālās uzvedības traucējumi.⁸⁴⁴ Daudzi pētnieki ir pētījuši, kāpēc realizējas seksuālā vardarbība vai kas motivējis (predisponējis) varmāku.

4.3.1. tabula

Faktori, kas paaugstina seksuālās vardarbības risku vīriešiem⁸⁴⁵

Individuālie faktori	Attiecību faktori	Kopienas faktori	Sabiedrības faktori
<ul style="list-style-type: none"> alkohola un narkotisko vielu lietošana; fantāzijas par seksuālo vardarbību un vardarbību atbalstoši uzskati; impulsīva un antisociāla uzvedība; priekšroka bezpersoniskam seksam; naids pret sievietēm; sliktas seksuālās apiešanās pieredze bērnībā; vardarbības ģimenē faktu novērošana bērnībā. 	<ul style="list-style-type: none"> kontaktēšanās ar seksuāli agresīviem vienaudžiem un vienaudžiem noziedzniekiem; fiziskā vardarbība un nabadzība ģimenes vidē; stingras patriarhālas attiecības ģimenē; ģimenes vide, kas neveido emocionālo atbalstu; ģimenes gods tiek vērtēts augstāk nekā upura veselība un drošība. 	<ul style="list-style-type: none"> nabadzība, kas noved pie vīrieša identifikācijas krīzes; iespēju trūkums iegūt darbu; polīcijas un tiesībsargājošo iestāžu atbalsta trūkums; vispārēja iecietība kopienā pret seksuālo vardarbību; vāja sabiedrības seksuālās vardarbības nosodišana. 	<ul style="list-style-type: none"> sabiedrības normas, kas atbalsta seksuālo vardarbību; sociālās normas, kas atbalsta vīrieša un viņu tiesības uz seksu; vāji likumi, kas attiecas uz seksuālo vardarbību; vāji likumi, kas saistīti ar dzimuma vienlīdzību; augsts noziedzības līmenis un citu vardarbības formu līmenis.

4.3.2. att. Neila Malamuta (Neil M. Malamuth) modelis: vīrieša veiktais piespiešanas modeļa raksturojums⁸⁴⁶

Mūsdienu pētnieku viedokļu analīze rāda, ka seksuāla rakstura vardarbība nav tikai

⁸⁴⁴ Zahars, V. Ar brīvības atņemšanu notiesāto personu resocializācija – jauns vektors kriminālsodu izpildē // Kriminālā Justīcija, 4/2011 (57), 8. lpp.

⁸⁴⁵ World Report on Violence and Health / edited E.G Krug, Mercy A.J., Zwi B.A. and Rafael Lozano R. Geneva: World Health Organization WHO, 2002, p. 165.

⁸⁴⁶ Malamuth's Model of the Characteristics of Coercive men: Ward ,T., Polaschek, D., Beech, A.R. Theories of Sexual Offending. Chichester, John Wiley & Sons Ltd, 2006, p. 83.

saistīta ar seksuālo vajadzību apmierināšanu, bet arī ar tieksmi pēc varas un kontroles, kā arī ar dažādām psihiskām problēmām. Problēmas un novirzes dzimumattiecībās var determinēt vardarbīgas uzvedības formas. Seksuālie noziegumi var rasties situācijās, kad cietušā uzvedība izturēšanās un apģērbs rada nepareizus priekšstatus par personas nodomiem un vēlmēm. Varmākas uzvedību motivē gan seksuāli, gan neseksuāli komponenti. Seksuālie komponenti ir seksuālais uzbudinājums, orgasms, ko piedzīvo izvarotājs, var būt gan primāri, gan sekundāri izvarošanas faktori. Neseksuālie komponenti ir vara, kontrole, dusmu izpausme, dominance pār upuri vai identificēšanās vajadzību piepildījums. Lai izprastu bērnu seksuālo izmantošanu, jāņem vērā gan izmantošanas seksuālie, gan neseksuālie komponenti.⁸⁴⁷ Diezgan populārs ir Roberta Barona un Debora Ričardsona viedoklis (*Robert A. Baron; Deborah R. Richardson*), ka „visizplatītākais” seksuālais noziedzīgais nodarījums izvarošana patiesībā ir tikai un vienīgi agresijas slēpta izpausme, ka tas ir visparastākais varmācības akts un tas nav traktējams kā dzimumnoziegums. Tiek uzskatīts, ka izvarošana ir anormāls seksuālas uzvedības mehānisms tai cilvēku grupai, kura necieš no seksuālām patoloģijām.⁸⁴⁸ Daudzi pētnieki – N. Grots (*Groth*), A. Burgess (*Burgess*), L. Holmstroms⁸⁴⁹ (*Holmstrom*), D. Finkelhors un K. Julo⁸⁵⁰ (*Finkelhor&Yllo*) ir secinājuši, ka faktiski katrā vardarbīgā izvarošanas lietā ir trīs sastāvdaļas – vara (spēks), dusmas un seksualitāte. Tiek norādīts, ka izvarošana ir agresijas seksuāla izpausme, precīzāk agresīva seksualitātes izpausme. Noteikts, ka spēku izvarotāji izmanto vismaz 55% izvarošanas gadījumu, nosaucot tos par izvarotājiem, kuri izmanto spēku (*power rapists*). Tiek izdalītas divas šo izvarotāju apakšgrupas: 1) (*power-assertive rapists*) izvarotājs, kurš tādejādi izpauž vīrišķību, varu un ietekmi. Šie noziedznieki bieži jūtas nespēcīgi; 2) (*power-reassurance rapists*) izvarotājs, kurš galvenokārt apliecina savu vīrišķību un seksuālo pietiekamību. Šie izvarotāji upuri cenšas padarīt bezpalīdzīgu un kontrolējamu, lai noraidījums nav iespējams. Par otru lielāko izvarotāju grupu (40%) tiek uzskatīts dusmu motivētais izvarotājs (*anger rapists*). Šīs grupas noziedznieki ir vairāk impulsīvāki, spontānāki un bīstamāki, izdalot divas apakšgrupas: 1) uz atribības dusmām balstītais (*anger-retaliation rapists*); 2) kuru

⁸⁴⁷ Strauta, A. Līdzētājprofesiju speciālistu darbības problemātika bērnu seksuālās izmantošanas gadījumu risināšanā: Mācību metodiskais līdzeklis. Rīga, JUMI, 2000, 52. lpp.

⁸⁴⁸ Pētījums Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem. (kopsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem). 35 lpp. (skatīts 07.07.2012.) Pieejams: http://www.probacija.lv/upload/petijumi/vpd_petijums_gala_variants.doc

⁸⁴⁹ Flowers, R.B. Sex Crimes: Perpetrators, Predators, Prostitutes, and Victims. Charles Thomas Publishers, LTD, 2006, 2006, p. 30.

⁸⁵⁰ Finkelhor, D. & Yllo, K. License to rape: Sexual abuse of wives. New York, Holt, Rinehart and Winston, 1985, p. 78.

pamudinājušas uzbudinājuma dusmas (*anger-excitation rapists*). Pēc angļu filozofa Tomasa Hobsa (*Thomas Hobbes*) atziņām agresīvās dziņas ir iedzimtas un neizbēgamas. Instinktu un īpaši seksuālā instinkta nozīmi cilvēka attīstībā akcentējis arī psihoanalīzes pamatlicējs Zigmunds Freids (*Sigmund Freud*). Z. Freids par iedzimto pamatvajadzību, uz kuras pamata veidojas citas vajadzības, uzskatīja seksuālo vajadzību jeb libido. Etnologs K. Lorencs (*Lorenz*) uzsver, ka daudzas cilvēka sociālās uzvedības formas — žesti, rituāli, draudzība, cīņas aizrautība, dzimumuzvedības īpatnības — sakņojas evolūcijas gaitā izveidojušajos instinktos, kurus cilvēks ir mantojis no saviem dzīvnieciskajiem senčiem.”⁸⁵¹ Pētnieki Larijs Barons un Murejs Štrauss (*Larry Baron and Murray A. Straus*) izvarošanu raksturo kā sociālu fenomenu un izdala četrus dažādus cēloņus – dzimuma nevienlīdzība (sievietes un vīrieša sociālā, politiskā un tiesiskā statusa nevienlīdzība), pornogrāfija (sievieti reducē kā seksa objektu, veicinot vīrieša dominanti un mudinot vai attaisnojot vīrieša seksuālo vardarbību pret sievieti); sociālā dezorganizācija (izjauc sociālo kontroli, ierobežo un mazina indivīda uzvedības brīvību un pašnoteikšanos) un vardarbības leģitimizācija (vardarbība televīzijā, vardarbīgas videospēles u.c.).⁸⁵² Tādējādi var norādīt, ka seksuāla rakstura noziedzīgos nodarījumus nosaka faktori, kuri ir cieši saistīti ar vardarbību. Tā ir vara un kontrole pār upuri, seksuāla tieksme, iekāre vai kaisle, kas ir savienota un integrēta ar: upura pazemošanu, dominēšana pār to, cietušā ļaunprātīgu izmantošanu. Agresora mērķis ir upuri piespiest pakļauties, iedvešot tam bailes un radot neaizsargātības sajūtu. Turklāt jāņem vērā, ka vardarbības cēloņus skaidro dažādas teorijas.⁸⁵³

Agresivitātes un trauksmes cēloņi var būt dažādi, turklāt bieži vien tieši agresiju nav iespējams koriģēt. Apkopojot teorijā un dažādos pētījumos norādītos vardarbību veicinošos faktorus, autore uzsver, ka vardarbība ir sarežģīta, negatīva sociāla parādība ar veselu determinējošu apstākļu kopu – atkarību radošu vielu lietošana, vecums, traumas, karadarbības radītā trauma, grupas spiediens, kopīgu vērtību trūkums, nabadzība, slimība, vecuma plānprātība, aizkaitināmība, kas vājina cilvēka racionālo domāšanu un situācijas izvērtēšanas spējas, tādējādi varmākas paškontrole būtiski samazinās.⁸⁵⁴ Tiek norādīts, ka

⁸⁵¹ Omārova, S. Cilvēks dzīvo grupā. (Saskarsmes psiholoģija). Rīga, Kamene, 2001, 33 lpp.

⁸⁵² James, R.K. Crisis Intervention Strategies. USA, Thomson Books/Cole, 2008, p. 250.

⁸⁵³ Speciālajā literatūrā tiek minētas šādas teorijas: Instinktu teorijas; Frustrācijas – agresijas teorija; Sociālās iemācīšanās teorija; Scenāriju teorija; Uzbudinājuma pārnese teorija; Sociālās mijiedarbības teorija.

⁸⁵⁴ Plašāk skatīt: Kipāne, A. Seksuālās noziedzības ietekmējošo faktoru mijiedarbība // Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. 7. Starptautiskās zinātniskās konferences “Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2012: Finanšu kapitāla ietekme uz reģiona ekonomisko konkurētspēju”, materiāli (2012. gada 8-11. novembris). II. daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas. Daugavpils, Saule, 2013, 249. lpp.

agresivitāte jāatreaģē sociāli pieņemamā veidā, piemēram, konkurencē, seksuālos, fiziskos vingrinājumos. Ēriks Fromms (*Erich Fromm*) uzskata, ka ir jāpēta agresīva impulsa izcelšanās un intensivitāte, nevis no motivācijas atrauta agresīva uzvedība. „Pēc viņa domām agresīvi impulsi var būt apzināti, bet vairumā gadījumu tie ir integrēti patstāvīgajā personības struktūrā. Viņš cenšas pierādīt, ka cietsirdība un destruktīvisms ir tikai cilvēkam piemītošs netikums. Cietsirdība grauž dvēseli, ķermeni un pašu dzīvi; tā iznīcina ne tikai upuri, bet arī pašu mocītāju.”⁸⁵⁵

Nenoliedzami, ka vardarbīgu rīcību nevar izraisīt tikai viens iemesls, bet indivīda rīcība ir gara notikumu ķēde, dažkārt pat visas dzīves rezultāts. Piemēram, integrēta personības struktūras teorija uzsver, ka personības sistēmas (emocijas, motivācija, sociālās prasmes, intelekts, apziņa, u.c.) savā starpā mijiedarbojas, kā arī tās ir saistītas gan ar bioloģisko, gan sociālo sistēmu. Rasels Gīns un Edvards Donersteins (*Russell G. Geen, Edward D. Donnerstein*) raksta, ka katrai no seksuālās vardarbības izpausmēm raksturīgi specifiskie (unikālie) faktori, skatīt tabulu 4.3.3.

4.3.3. tabula

Vainīgās personas riska faktori, kopsavilkums⁸⁵⁶

Vispārējie faktori							
patriarhālas vērtības un pārliecība statusa atšķirības alkohola un/vai narkotiku lietošana				piedzīvotā vardarbība ģimenē izolācija (laikā un/vai vietā) vajadzība dominēt un kontrolēt			
Specifiskie riska faktori							
vardarbības izpausme	vide	izplatība	socio-kulturālie riska faktori	divdabīgais raksturs	situācijas	vainīgās personas raksturojums	upura raksturojums
Incests	Vecāki/bērni	4,5%	Konservatīvas ģimenes vērtības. Ticība sieviešu paklausībai un apspiešanai	Situācija ģimenē	Disfunkcionāla laulība, mātes prombūtne	Autoritārs, Sodīšana, Draudēšana Zems konfliktu un tolerances līmenis, tic sieviešu paklausībai un apspiešanai	Viegli ievainojams, Lojāls, Trūkst mīlestības un emocionāla atbalsta no citiem.
Randiņu vardarbība	Sociālā vide/skola	88% verbāls 32% fizisks	Satikšanās iezīme (raksturs) . Pusaudzis/pilngadību nesen sasniegusi persona.	Satikšanās konteksts savstarpējas attiecības pusaudži/jauni pieaugušie	Greizsirdība	Starppersonu vardarbības akceptēšana naidīgums pret sievietēm Impulsīva/agresīva personība ātri sadusmojas greizsirdība	Tic, ka vardarbība nozīmē mīlestību. Pielietotā starppersonu agresivitāte atrisina konfliktu. Tradicionāli mazāka sievišķība.

⁸⁵⁵ Семенюк, Л. М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции: Учебное пособие. Москва, Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1998, с. 93.

⁸⁵⁶ Geen, R.G., Donnerstein, E.D. Human Aggression: Theories, Research, and Implications for Social Policy. Elsevier, 1998, p. 213.

4.3.3. tabulas turpinājums

Paziņu seksuāls uzbrukums		53% (izvarošana 15%)	Seksuāls raksturs	Pārprātums Negatīvas dēla-tēva attiecības	Līdzīgu personu grupas atbalsts, liegta seksuālā pieeja. Piederība organizācijai (māsu apvienība/brālība/sporta komanda	Delikvents. Izvarošanas mītu akceptēšana, hedonisms un dominance kā seksuāls motīvs. Naidīgums pret sievietēm. Centrēts uz sevi. Nejutīgums pret otru, sajukums pagātnē	Iepriekšēja seksuāla viktimizācija, augstāka alkohola/narkotiku lietošana nekā neviktimizētiem upuriem, agra seksuālā kontakta pieredze.
Sievas vai partnera piekaušana vai izvarošana	Laulība	28 –33%	Tic, ka sieva ir īpašums	Sadzīvošana sociāla/ ekonomiska atkarība, uzbrukuma atkārtošana	Stress, (bezdarbs) nesaskaņas laulībā	Tradicionāla dzimuma lomas attieksme trūkst prasmju attīstīšana vajadzība dominēt Iepriekšēja galvas trauma Depresivitātes simptomātika	Alternatīvas trūkums, bailes par savu un bērnu dzīvi.
Seksuālā uzmākšanās	Darba vide	42 –53%	Uzskata, ka sievietes vieta ir mājās	Vadītājs/ darba kolēģis	Atbalstošs uzskats, vīriešu dominante kolektīvā	Vecāks, baltais precējies, <i>Quid pro quo</i> veicējs ir līdzīgs seksuālajam uzbrucējam.	Jaunāka, mazākums, neprecējusies.

Konstatējams, ka seksuāla vardarbība ir kompleksa parādība, ko var izraisīt vairāki faktori – kopējie nelabvēlīgie sociālie un ekonomiskie apstākļi, tiesiskie, psiholoģiskie, apkārtējās vides ietekme, adiktīva uzvedība utt. Īpaša nozīme ir specifiskiem faktoriem – dusmas, niknums, vara, sadisms, seksuālā bauda, psihopātija un attieksme pret cietušo un evolūcijas spiediens. Katrs seksuāla rakstura noziedzīgs nodarījums ir konkrēts, nevis abstrakts, rodot jautājumu par noziedznieka personību. Pamatoti J.M. Antonjans (Антонян) norādījis, ka bez noziedznieka zinātniskas izziņāšanas nav iespējams efektīvi apkarot noziedzību kopumā.⁸⁵⁷ Tiesu psiholoģijas eksperte I. Veitnere ir formulējusi,⁸⁵⁸ ka „nevar cīnīties ar to, ko nepazīst. Seksuālie varmākas – tas ļaunums, kura darbība ir maskēta, manipulatīva, daudzveidīga.” Noziedzniekam, kurš izdarījis vardarbību noziedzīgu nodarījumu, ir savdabīgs kriminoloģisks raksturojums, kas saistīts ar indivīda sociālo statusu, nodarbinātību, uzvedību un noziedzīgu nodarījumu veikšanas motīviem. Tādējādi, līdzās seksuālās noziedzības tendencēm, to rašanās mehānisma izpēte, ne mazāk svarīgi ir apzināt noziedznieka personību.

⁸⁵⁷ Антонян, Ю.М. Изучение личности преступника: Учебное пособие. Москва, Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1982, с. 3.

⁸⁵⁸ Ievadvārdi grāmatai Soltera, A. „Varmākas pedofīli, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem”.

5. SEKSUĀLO NOZIEDZNIKU KRIMINOLOĢISKĀ IZPĒTE

Svarīgi ir novērtēt noziedznieka personību un pētīt tā personības iezīmes un, proti, izvērtēt tā kompetenci, spēju atbildēt par izdarīto un iespējamās kriminālās uzvedības riska pakāpi. Noziedznieka personības izzināšana palīdz ne tikai konstatēt galvenās īpašības un personas, kuras izdarījušas noziegumu, iezīmes un īpatnības, bet arī noskaidrot noziedzīgās uzvedības mehānismu, nozieguma iemeslus un izstrādāt efektīvus pasākumus noziegumu prevencijai. Ar noziedznieka personību saprot personu, kas izdarījusi noziegumu, kurā ir izpaudusies indivīda antisociālā novirze, atspoguļojot tās negatīvās sociāli nozīmīgās vērtības, kas iedarbojās uz nozieguma ārējiem apstākļiem un noziedzīgas darbības raksturu.⁸⁵⁹ Seksuālā noziedznieka personība ir tādu īpašību kopumu, kas piemīt cilvēkam, kurš izdarījis vai izdara noziedzīgu nodarījumu. Šo īpašību kopums veido viņa individualitāti. Pazīstamais kriminologs Čezāre Lombrozo (*Cesare Lombroso*) rakstīja, ka „iedzimtais likumpārkāpējs” ir „nenormāls” cilvēks, bet ne traks. Pēc viņa domām, tieksme izdarīt noziegumus, tikumisks jūtu trūkums, nespēja saprast, kas ir labi un kas ir slikti, nav nekas cits kā īpaša epilepsijas forma. Saskaņā ar viņa uzskatiem aptuveni 40% cilvēku ir dzimuši noziedznieki, turklāt katram noziedznieku tipam ir atbilstošs sejas tips, piemēram, izvarotājam ir raksturīgi gaiši mati, lielas lūpas un acis, biezas uzacis un šķītis, liels deguns.⁸⁶⁰ Vienkāršoti var definēt, ka seksuālais noziedznieks jeb dzimumnoziedznieks ir persona, kura veikusi seksuāla rakstura noziedzīgus nodarījumus. Analizējot seksuālā noziedznieka personības raksturojumu, autore balstās uz kriminoloģijas ietvaros noteiktā vardarbīgā noziedznieka kriminoloģiskā portreta trim pamatelementiem: sociāli demogrāfiskais rādītājs; uzvedības raksturojums; un motivācijas sfēras raksturojums.

5.1. Seksuālo noziedznieku sociāli demogrāfiskie rādītāji

Sociāli demogrāfiskie rādītāji ir dzimums un vecums, sociālais stāvoklis un personas nodarbošanās. Seksuālo noziegumu izpēte liecina, ka šajos noziedzīgajos nodarījumos predominē vīrieši seksuāli aktīvajā vecumā, 16–40 gadi. Salīdzinoši neliels skaits ir sieviešu paveikto seksuālo noziegumu. Izmeklēšanas praksē zināmi gadījumi, kad šajos noziegumos sievietes bijušas izpildītājas un līdzdalībnieces. Vairāki ārvalstu pētnieku izpētes rezultāti nosaka, ka sieviešu seksuāli vardarbīgā uzvedība var notikt kopā ar vīrieti

⁸⁵⁹ Криминология / под редакцией В.Д. Малкова. Москва, Юстицинформ, 2006, с. 82. lpp.

⁸⁶⁰ Strika, E. Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums (klīniskā psiholoģija): promocijas darbs. Latvijas universitāte, Rīga, 2009, 4. lpp.

vai kā vīrieša dominēšanas rezultāts. Piemēram, apzināts, ka vairāk nekā puse notiesāto bērnu izmantotāju seksuālo noziegumu veikušas kopā ar vīrieti.⁸⁶¹ VP Rīgas reģiona pārvaldes piemērs: *VP uzsākts kriminālprocess par jaunieta izvarošanu, ko veikusi sieviete kopā ar vīrieti*. Apkopojot Latvijas tiesu sistēmas datus, laikā no 2005.–2015. gadam par noziedzīgiem nodarījumiem pēc KL 159–162¹.p., notiesātas 13 (1,6%) sievietes. Vairāku pētnieku (K.C.Falleres, L.McKartijas un K.L.Kaufmana ar kolēģiem) izpētes rezultāti ataino no 25% līdz 77% sieviešu līdzdalību seksuālos noziegumos.⁸⁶² Krievijas speciālistu veiktā krimināllietu izpēte, ļauj konstatēt likumsakarību: seksuālos noziegumus pret nepilngadīgajiem 86% gadījumu izdara vīrieši un tikai 14% gadījumu – sieviešu kārtas personas.⁸⁶³ Visbiežāk vīrieša līdzdalībnieces ir jaunas sievietes, kuru motīvs ir pazemot vai atriebties, speciālisti norāda, ka gadījumos, kad izvarošanā iesaistītas sievietes, nozieguma izpildījums var būt nežēlīgāks – upuris tiek smagāk piekauts un pazemots. Alisone Maijere (*Allison Mayer*) pētījumā konstatēja, ka no 17 pusaudzēm noziedzniecēm tikai divas tos izdarīja līdzdalībā ar vīrieti, upuris noziedzniecēm bija zināms un jaunās sievietes netika sauktas pie atbildības.⁸⁶⁴ Saskaņā ar Austrālijas kriminoloģijas institūta pētnieces PhD. Denīzas Lievora (*Denise Lievore*) pārskata datiem seksuālās vardarbības veicēju procentuālais sadalījums ir šāds: 30% – draugs; 12% – ģimenes loceklis; 12% – bijušais partneris; 11% partneris; 11% – paziņa; 5% – kaimiņš; 5% – kolēģis un svešinieks – 17% gadījumu.⁸⁶⁵

Šiem noziedzniekiem morāli psiholoģiskā raksturojumā kā tipiskākās īpašības tiek novērotas: rupjība, egoisms un dažreiz nežēlība; primitīva attieksme pret dzimumattiecībām; nicinoša attieksme pret sievietēm; neapvaldāmība uzvedībā.⁸⁶⁶ Vairāki zinātnieki (*Porter S., Fairweather D., Drugge J., Herve H., Birt A., Boer D.P.*), pētot psihopātijas profilu ieslodzījumā esošajiem seksuālajiem noziedzniekiem, apstiprināja, ka, atšķirībā no citu noziedznieku grupas ($N=329$) seksuālie noziedznieki, uzrādīja

⁸⁶¹ Craissati, J. *Managing High Risk Sex Offenders in the Community: A Psychological Approach*. New York, Routledge, 2004.

⁸⁶² Faller, K.C. *Women Who Sexually Abuse Children // Violence and Victims*, 1987, Volume 2, Number 4, 263-276.; McCarty, L.M. *Mother-Child Incest: Characteristics of the Offender // Child Welfare*, 1986/sep-oct, 65 (5), p. 447.-458; Kaufman, K.L., Wallace, A.M., Johnson, C.F. & Reeders, M.C. *Comparing female and male perpetrators' modus operandi // Journal of Interpersonal Violence*, Volume 10, p. 322.–333.

⁸⁶³ Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, глава III. Личность сексуальных преступников.

⁸⁶⁴ Lieb Lin Song, R. and Donnelly, Sh. *Female Sex Offenders in Washington State*. (skatīts 12.08.2013.). Pieejams: <http://www.wsipp.wa.gov/rptfiles/femsoff.pdf>

⁸⁶⁵ Lievore, D. *Non-reporting and Hidden Recording of Sexual Assault in Australia*. (skatīts 25.01.2015.). Pieejams: http://www.aic.gov.au/media_library/conferences/policewomen3/lievore.pdf

⁸⁶⁶ Криминалистика: Учеб. для вузов / под ред. И.Ф.Герасимова, Л.Я.Драпкина. Москва, ГУП Издательство „Высшая школа”, 2000, с. 456.

paaugstinātas psihopātiskas, cietsirdīgas personības iezīmes. Augsta proporcija (64%) psihopātisku personu bija starp seksuāliem noziedzniekiem, kuri izmantoja gan pieaugušos, gan bērnus.⁸⁶⁷ Seksuālo noziedznieku vidū ir daudz nenodarbināto (apmēram 30% aizturēto noziedznieku nozieguma izdarīšanas brīdī bija bezdarbnieki vai nestudējošie) vai personas, kuras nodarbinātas profesijās bez prestiža. Dr. Frederiks Mathevs (*Frederick Mathews*) konstatēja, ka daudzi nepilngadīgie zēni, kurus ļaunprātīgi izmantojušas sievietes, kļuvuši par izvarotāju un seksuālo noziedznieku, kuru mērķis ir meitenes. Pētnieks norādījis, ka augsts tā līmenis ir starp izvarotājiem, seksuāliem noziedzniekiem un seksuāli agresīviem vīriešiem. Vienā pētījumā tas sasniedza 59%, otrā 66% un citā 80%.⁸⁶⁸ Polijas profesors Voicehs Radeckis (*Wojciech Radecki*), analizējot 116 pedofilijā apsūdzētās personas, atzīmējis, ka starp pedofiliem 50,2% bija ar pamatizglītību; 60,6% nebija ieguvis profesionālu sagatavotību; 40% bija recidīvistu, 60% bija pazīstami ar cietušo, 21,8% gadījumu veikts dzimumakts, bet 31,7% pedofilās darbības bija upura ģenitāliju aptaustīšana.⁸⁶⁹ Franču speciālists Džīns Henri Soutola (*Jean Henri Soutoul*) pētījumā konstatējis, ka visbiežāk varmākas raksturojumā sastopams: audzināšanas trūkums vai nepareiza audzināšana, agra seksuāla iniciatīva saistībā ar seksuālās pieredzes kvantitatīvo un kvalitatīvo trūkumu, 75% novērots zems izglītības līmenis, 90% šīs personu pieder pie vairāk sociāli aizskartākā sabiedrības slāņa, 50% gadījumu atklāta ģimenes patoloģija.⁸⁷⁰ Ārvalstu pētījumi parāda, ka lielākā daļa seksuālo varmāku ir alkoholiķi vai arī noziedzīgais nodarījums izdarīts alkohola lietošanas (visbiežāk ilgstošas) laikā – to skaits sasniedz 72%.⁸⁷¹ Polijā veiktajā pētījumā, pētot seksuālā noziedznieka populāciju atzīmēts, ka 40% seksuālo noziegumu veikti alkohola reibuma stāvoklī, 65% gadījumu noziedznieks nav strādājis (*Z. Filipiak*).⁸⁷² Tiek apgalvots, ka mazāk nekā 5% šo noziedznieku dzimumnozieguma veikšanas brīdī ir atradušies psihozes stāvoklī (zaudējuši realitātes izjūtu). Lielākā daļa izvarotāju – jaunas personas, ir seksuāli nepieredzējuši un neapmierināti. Nacionālā seksuālās vardarbības centra statistikā

⁸⁶⁷ Porter, S., Fairweather, D., Drugge, J., Herve, H., Birt, A., Boer, D.P. Profiles of Psychopathy in Incarcerated Sexual Offenders. (skatīts 01.11.2014.). Pieejams: <http://cjb.sagepub.com/content/27/2/216.short>

⁸⁶⁸ Ramsland, K., McGrain, P.N. Inside the Minds of Sexual Predators. California, Greenwood Publishing Group, 2010, p. 119.

⁸⁶⁹ Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, глава III. Личность сексуальных преступников.

⁸⁷⁰ Гульман, Б.Л. Сексуальные преступления. Харьков, ИМП „Рубикон”, 1994, с. 43.

⁸⁷¹ Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem (kopsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem). (skatīts 07.07.2012.) Pieejams: http://www.probacija.lv/upload/petijumi/vpd_petijums_gala_variants.doc

⁸⁷² Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, глава III. Личность сексуальных преступников.

atrodami dati, ka 16% izvarošanas un 10% izvarošanas mēģinājumus, kurus veikuši studenti, bija iesaistītas vairākas personas.⁸⁷³ Izpētot 264 seksuālos noziedzniekus, secināts, ka seksuālais agresors 62% gadījumu bijis jauns vīrietis (jaunāks par 30 gadiem, bet vecāks par 40 gadiem – 11,9%), 56% no tiem nebija precējušies, viņu starpā dominēja personas ar zemu izglītības līmeni, kuri nodarīnāti nekvalificētā darbā. Interessants ir fakts, ka 32% šo noziedznieku augumā bija mazāki par 169 cm (*J. Zwerina, J. Pondelnickova*).⁸⁷⁴ Amerikāņu pētniece A. Soltera, izpētot seksuālo varmāku psiholoģiju, norādījusi, ka izplatītākās profesijas, starp kurām biežāk sastopami seksuāli varmākas, ir katoļu priesteri, skolotāji, psihoterapeiti, ierēdņi, policisti, probācijas dienesta darbinieki, skauti un gaidu vadītāji, mācītāji un ārsti, kā arī visi tie profesiju pārstāvji, kuri nonāk saskarsmē ar bērniem. Tipisks bērnu seksuālais izmantotājs vidēji seksuāli uzmācies 117 bērniem (vairumā gadījumu par to tiek noklusēts). Lielākā daļā gadījumu, bērnu ļaunprātīgi izmanto persona, kuru viņš/viņa pazīst un kam uzticas. Taču zēni biežāk nekā meitenes tiek izmantoti ārpus ģimenes. Trīs valstu pētījumā par bērnu (līdz 12 gadiem) izvarošanu apzināts – 96% upuru pazina varmāku (4% varmāku bija nepazīstamas personas); 20% gadījumu varmāka bija tēvs; 16% radnieks; 50% paziņa vai draugs. Starp sievietēm (18 gadi un vecākas) izvarotājas bija: 12% ģimenes loceklis, 33% svešinieks un 55% paziņa (*Langan & Wolf, Harlow*).⁸⁷⁵

Saskaņā ar TIS datiem par dzimumnoziegumiem (izvarošana, dzimumtieksmes apmierināšanu vardarbīgā veidā, pavešanu netiklībā un pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās) laika posmā no 2005. gada līdz 2015. gadam, notiesātas 807 personas, tai skaitā 13 jeb 1,6% sievietes. Pēc vecuma grupām statistiski ir šāda aina: nepilngadīgas personas 86 (10,4%); no 18 līdz 24 gadiem notiesātas 174 personas (21,6%); no 25 līdz 29 gadiem notiesātas 110 personas (13,6%); no 30 līdz 49 gadiem notiesātas 324 personas (40,1%). Vecuma grupā 50 un vairāk gadu notiesātas 117 personas (14,5%).⁸⁷⁶ Laika posmā no 2005. līdz 2015. gadam par izvarošanu notiesātas 342 personas, par vardarbīgu dzimumtieksmes apmierināšanu – 194, pavešanu netiklībā – 265, pamudināšanu iesaistīties seksuālās darbībās – 5 personas. Kriminoloģiskajā izpētē apzināts, visbiežāk izvarošanas

⁸⁷³ National Sexual Violence Resource Center: Warshaw, Robin I Never Called it Rape, The MS. Report on Recognizing, Fighting and Surviving Date @ Acquaintance Rape. New York: Harper Perennial, 1994,

⁸⁷⁴ Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, глава III. Личность сексуальных преступников.

⁸⁷⁵ Ronken, C., Johnston, H. Child Sexual Assault: Facts and Statistics. 2012, p. 14, (skatīts 28.05.2014.). Pieejams: http://www.bravehearts.org.au/files/Facts%20and%20Stats_updated141212.pdf

⁸⁷⁶ Tiesu informācijas sistēma. TIS. (skatīts 16.06.2013.).

Pieejams:

https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&SessionId=A2CBF949D2EB7D01869E251C36FBAFC5

izdara personas vecumā no 18 līdz 24 gadiem, piemēram, 2014. gadā par izvarošanu notiesātas 13 personas vecumā no 18 līdz 25 gadiem (tas ir, 40,6% no 32 notiesātām personām; kopā gada laikā par dzimumnoziegumiem pēc KL 159–162¹.p. notiesātas 85 personas).⁸⁷⁷ (skatīt 5. pielikums).

Vairāki pētījumi parāda, ka seksuālā rakstura deviances izpaužas jau agrā vecumā. Jauniem vīriešiem, kuri izdara seksuāla rakstura noziegumus, bieži piemīt seksuālie un personības traucējumi, kuri veidojas bērnībā ģimenes apstākļu un dažādu patoloģiju ietekmē. Tieši tādēļ riska grupā ietilpst bērni un jaunieši no nelabvēlīgām ģimenēm. H. Snaiders (*Snyder*) apzinājis, ka viens no septiņiem seksuālās vardarbības aktiem, ko veicis nepilngadīgais, ir, noticis darba dienā, pēc skolas, laikā no plkst.15⁰⁰ līdz 19⁰⁰. Maksimālais intensitātes laiks no 15⁰⁰ līdz 16⁰⁰.⁸⁷⁸ Saskaņā ar FBI Nacionālās datu bāzes (*FBI's National Incident-Based Reporting System*) datiem, viens no astoņiem izvarotājiem ir nepilngadīgais (vecumā līdz 18 gadiem).⁸⁷⁹ ASV, Lielbritānijas, Nīderlandes un Zviedrijas pētījumos apzināts, ka starp pieaugušajiem dzimumnoziedzniekiem liela proporcija ir to personu, kuras noziegumus veikušas līdz 18 gadu vecumam. No 561 notiesātā pieaugušā seksuālā noziedznieka 54% pusaudžu vecumā atklāta seksuāla devianta interese. Lielbritānijā no visiem seksuāla nozieguma veicējiem 32% bija vecumā līdz 21 gadam, 17% jaunāki par 16 gadiem.⁸⁸⁰ Var minēt Krievijas kriminologu atziņu, ka starp izvarošanu izdarījušām personām ar vislielāko aktivitāti izceļas jauniešu grupa 16–17 gadi, augsts kriminogēnisms raksturīgs arī pieaugušo grupām no 18 līdz 24 gadi un no 25 līdz 29 gadi.⁸⁸¹ Pēc B. Šestakova (*Шестаков*) un A. Ткаченко (*Ткаченко*) datiem 2/3 seksuālo noziegumu izdara vīrieši, kas jaunāki par 21 gadu, nedaudz mazāk noziegumu izdara vīrieši vecumā no 22 līdz 30 gadiem, bet 10%–20% seksuālo noziegumu izdara vīrieši pēc 30 gadu vecuma. Zinātnieki apliecina, ka jauni cilvēki grupā biežāk pastrādā seksuālos noziedzīgos nodarījumus, salīdzinot ar slepkavībām vai laupīšanām.⁸⁸² Līdzīgus datus apliecina Kanādas Nacionālās ģimenes vardarbības institūts, 25% no visiem seksuālajiem

⁸⁷⁷ sadalījums pēc KL pantiem: 159 – 32; 160 – 17; 161 – 17; 162 – 18; 162¹ – 1.

⁸⁷⁸ Snyder, H. N. *Sexual Assault of Young Children as Reported to Law Enforcement: Victim, Incident, and Offender Characteristics*. 2000, Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics. (skatīts 16.07.2013.). Pieejams: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/saycrle.pdf>

⁸⁷⁹ The FBI Federal Bureau of Investigation. (skatīts 10.07.2014.). Pieejams: <http://www.fbi.gov/about-us/cjis/ucr/crime-in-the-u.s/2012/crime-in-the-u.s.-2012/violent-crime/rape>

⁸⁸⁰ Kjellgren, C. *Understanding and Managing Young Sexual Offenders*. Expert report. (skatīts 17.10.2014.). Pieejams: <http://www.childcentre.info/research/perpetrato/acf44b.pdf>

⁸⁸¹ Криминология. Учебное пособие. 2-е издание / под ред. Кузнецовой Н.Ф. Москва, Проспект, 2013, с. 74.

⁸⁸² Частная криминология / отв. ред. проф. А.Шестаков. Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2007, с. 223.

noziegumiem veic pusaudži līdz 18 gadu vecumam, bet 33% seksuālo varmāku ir cilvēki, kas ir jaunāki par 21 gadu.⁸⁸³ „Randiņu” jeb satikšanās laikā veikto izvarošanu (*date rape*) izpētes dati apliecina, ka šie noziegumi ir 67% no visiem pusaudzju veiktajiem seksuālajiem noziegumiem, lielākā daļa meiteņu koledžas pirmā gada studentes – norāda, ka vismaz vienu reizi tikušas izvarotas satikšanās laikā, bet vēlākajos studiju gados šai procentuālai attiecībai ir tendence pieaugt.⁸⁸⁴ Piemēram, *VP uzsāka kriminālprocesu par cietušās J.K. (17 gadi) izvarošanu, ko veicis paziņa G.P. No lietas materiāliem redzams, ka G.P. uzaicinājis J.K. ar automašīnu aizbraukt uz Jūrmalu izklaidēties, kam viņa piekritusi. Jūrmalā jaunieši iedzēruši, labi pavadījuši laiku un skūpstījušies. Vēlāk cietusī piekritusi aizbraukt uz G.P. dzīvokli, kur notikusi izvarošana.* Apkopojot Latvijas TIS datus⁸⁸⁵ par notiesātām personām 2005–2014, var redzēt, ka notiesāto par dzimumnoziegumiem notiesātas 82 nepilngadīgas personas (par izvarošanu – 27; par vardarbīgu dzimumtieksmes apmierināšanu un pavešanu netiklībā – 60; veikti grupā – 44 noziedzīgi nodarījumi; vecumā no 14 līdz 15.g. – 31, vecumā no 16 līdz 17.g. – 5). Sadalījums pa gadiem ir šāds: 2005. gadā – 11, 2006. – 16; 2007. – 14; 2008. – 15; 2009. – 9, 2010. – 5; 2011. – 5; 2012. – 4; 2013. – 3 personas, bet 2014. gadā laikā notiesātas 4 nepilngadīgās personas (vecuma grupā: 14–15 gadi – 3; 16–17 gadi – 1). Skatīt 5.pielikumu.

Apzināts, ka tikai 59% seksuālo noziedznieku stāsta par izdarīto un atzīst savu vainu, pārējie sevi uzskata par apmelojuma (krāpšanas, izspiešanas, lēticības u.tml.) upuriem. Piemēram, 84% vīriešu, kuri pastrādājuši randiņu izvarošanu, neaptvēra, ka veikuši izvarošanu (*Koss, Gidycz, & Wisniewski*).⁸⁸⁶ Ir pētījuma dati, kas apliecina, ka bērni reti melo par iedomāto seksuālo vardarbību, apzināts, ka 98% gadījumu seksuālā vardarbība ir apstiprinājusies.⁸⁸⁷ Vairumam izvarotāju ir agresīvas un antisociālas rakstura iezīmes, bet daži, gluži pretēji, ir kautrīgi un nepārlicināti par sevi. Tajā pašā laikā abiem personu veidiem pamatā ir pašvērtības problēmas.⁸⁸⁸ Statistikas dati apliecina, ka aptuveni desmit procentiem bijušo ieslodzīto nav ne darba, ne ģimenes, ne dzīvesvietas, un jau pāris dienu laikā pēc iznākšanas no cietuma viņi pastrādā jaunus noziegumus. Centra „Slava” dati atklāj, ka Latvijā 85% seksuālo noziedznieku ir vairākas reizes tiesāti, tās ir

⁸⁸³ Statistic Canada. (skatīts 10.09.2013.). Pieejams: <http://www5.statcan.gc.ca/bsolc/olc-cel/olc-cel?catno=85-205-X&lang=eng>

⁸⁸⁴ Sievietes vecumā no 16-24. gadu vecuma ir 4 reizes vairāk var ciest no izvarošanas satikšanās laikā. *Date Rape*. (skatīts 17.10.2014.). Pieejams: <http://www.usciences.edu/shac/counseling/daterape.shtml>

⁸⁸⁵ Tiesu sistēmas informācija TIS. (skatīts 12.02.2015.).

Pieejams: http://tis.ta.gov.lv/tisreal?FORM=TIS_STaT_O

⁸⁸⁶ *Date Rape*. (skatīts 17.10.2014.). Pieejams: <http://www.usciences.edu/shac/counseling/daterape.shtml>

⁸⁸⁷ Ronken, C., Johnston, H. *Child Sexual Assault: Facts and Statistics*. 2012, p. 11, (skatīts 28.05.2014.). Pieejams: http://www.bravehearts.org.au/files/Facts%20and%20Stats_updated141212.pdf

⁸⁸⁸ Шейдер, Р. Психиатрия. Москва, Издательство: Практика, 1998, с. 53.

asociālas⁸⁸⁹ personas, kuras lieto alkoholu. Viņu vainu seksuālajos noziegumos (galvenokārt, izvarošanā) „pierāda daudz ātrāk un vieglāk nekā citām noziedznieku kategorijām.”⁸⁹⁰ Atbilstošs piemērs. *Daugavpils tiesas spriedumā*⁸⁹¹ par pers. D laupīšanas mēģinājuma un izvarošanas izdarīšanu, konstatēts: stacionārās kompleksās tiesu psihiatriskās, tiesu psiholoģiskās un tiesu narkoloģiskās ekspertīzes atzinuma, ar kuru apsūdzētais, pers. D atzīts par pieskaitāmu pret viņam inkriminētajām darbībām, pers. D neslimo ar kādu psihisku slimību vai plānprātību, bet viņam tiek konstatēti organiski personības un uzvedības traucējumi ar epileptiformām lēkmēm anamnēzē un mērķtiecīga (ievirze) uzvedības un asociālas personības pazīme. Turklāt per. D nepiemīt tādas individuālas psiholoģiskās īpatnības, kuras var būtiski ietekmēt viņa uzvedību. Ilgstoša alkohola lietošana pirms noziedzīga nodarījuma izdarīšanas un iepriekš gūtās galvas traumas atkavējoši ietekmēja (atviegloja un „noņēma bremzes”), pers. D uzvedību un emocionālo stāvokli noziedzīga nodarījuma brīdī, bet pers. D varēja saprast savas darbības un vadīt tās. Noziedzīga nodarījuma brīdī pers. D nav bijuši psihotiski traucējumi, pers. D, ir bijis vienkāršā alkohola reibuma stāvoklī.

Dinamiskās psihiatrijas autors Juhans Kulbergs⁸⁹² raksta, seksuāli sadistisku noziegumu izdarītāji – tie ir vīrieši ar agrīniem jūtu traucējumiem. Ja vīrietis varmācīgi izturas pret savu sievieti, viņam gandrīz vienmēr ir dziļas, maskulinitātes – spēcīga tieksme uzsvērt savu dzimuma piederību un vēlēšanos saņemt apmierinājumu no savas sievietes un pašapziņas problēmas. Notiesātajiem par seksuāla rakstura noziedzīga nodarījuma izdarīšanu garīgās attīstības traucējumus konstatē reti, lai gan bieži ir alkoholisms, narkomānija, noziedzīgi nodarījumi pagātnē, nekontrolēta agresija. Ārvalstu speciālisti vardarbīgu partneri (*batterer*) raksturo šādi: zema pašcieņa, svēti tic vīrieša pārkāpumam pār sievieti un tradicionālajai izpratnei par vīrieša lomu ģimenē; visbiežāk emocijas izrāda dusmu veidā; vāji kontrolē savu uzvedību; savus panākumus un neveiksmes saista ar ārējiem faktoriem – vienmēr citi pie visa ir vainīgi; izjūt vajadzību kontrolēt notiekošo un dominēt pār cilvēkiem. Kontrolē nesaista ar paškontroli. Zaudējot savaldību, cenšas atgūt

⁸⁸⁹ Asociāla personība – tai raksturīga sociālo pienākumu ignorēšana un auksta izturēšanās pret citu jūtām. Ir krasa pretruna starp cilvēka uzvedību un vispārpieņemtām sociālām normām. Neveiksmīga pieredze, ieskaitot kriminālsodus, uzvedību mainīt nespēj. Frustrācijas panesamība ir zema, zems sliekšnis attiecībā pret cita agresiju, ieskaitot vardarbību. Ir nosliece apsūdzēt citus vai piedēvēt ticamus izskaidrojumus savai uzvedībai, kas pacientam rada konfliktus ar sabiedrību (F.60.2.). SKK klasifikācija. Slimību profilakses un kontroles centrs. Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/ssk10/index4cdd.html?p=%23121#F602>

⁸⁹⁰ Pētījums „Latvijas un citu valstu pieredze darbā ar seksuālajiem noziedzniekiem.” (skatīts 12.12.2012.) Pieejams: http://www.probacija.lv/uploads/petijumi/vpd_petijums_gala_variants.pdf

⁸⁹¹ Daugavpils tiesas 2013. gada 15. novembra spriedums lieta Nr.11181150812 (arhīva Nr.K12-0351-13/1). (skatīts 07.05.2014.). Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

⁸⁹² Kulbergs, J. Dinamiskā psihiatrija. Rīga, Jumava, 2001, 204.–205. lpp.

„pašapziņu” ar agresiju pret apkārtējiem.⁸⁹³ Lietderīgi citēt zinātnieces A. Solteras aprakstu, „daudzi varmākas apzināti veido par sevi priekšstatu, ka viņi ir tādi cilvēki, kuri nekad nedarītu neko nosodāmu. Pat nežēlīgi varmākas prot nevainojami kontrolēt savu uzvedību sabiedriskos apstākļos, bet daudzi – jebkurā situācijā. Viņu dzīve sabiedrības acīs var būt priekšzīmīga, gluži vai sirreāla savā tikumīgumā. Dubultā dzīve ir kā patvērums no savas īstās patības.”⁸⁹⁴ Autore uzskata, ka pietiekami vispusīgs ir Krievijas speciālistu sniegtais seksuālā noziedznieka psiholoģiskā portreta apraksts: „1. Rupjība, cietsirdība, cinisms, egoisms, kauna sajūtas trūkums, patērētāja attieksme pret apkārtējiem. 2. Galējs primitīvisms uzskatos, kas saistīti ar dzimuma jautājumiem, un parasti tas aprobežojas tikai ar izpratni par fizisku dzimumaktu. 3. Priekšstats par sievieti kā par „zemāku radījumu” un uzskats, ka viņa ir tikai seksuālas baudas gūšanas avots. 4. Iztrūkst spēja just līdzī si sievietei vai bērnam. 5. Neuzskata, ka ir jebkādi šķēršļi seksuālas baudas sasniegšanai, kas pēdējā laikā ļoti bieži tiek uzskatīts par „ultramoderna cilvēka” pazīmi. 6. Atkarīgi no apkārtējo cilvēku reakcijas (psihiski infantili) un tāpēc seksuālu noziegumu bieži veic ar vēlmi izcelties, demonstrēt savu spēku.”⁸⁹⁵ No A. Solteras sarunām ar noziedzniekiem uzzinām, lielajam vairumam seksuālo varmāku liekas, ka viņiem ir tiesības uz baudas gūšanu jebkādā perversā veidā, un viņiem ir vienalga, vai upuri cieš, viņi ir bīstami un nežēlīgi.⁸⁹⁶

Kā jau iepriekš norādīts, salīdzinoši mazāk seksuālo noziegumu izdara sievietes, tomēr sieviešu noziedzības problēma ir aktuāla.⁸⁹⁷ Pēc sieviešu noziedzības kriminoloģiskās analīzes, visa pagājušā gadsimta griezumā kriminologi secinājuši, ka tās līmenis ir bijis no 5 līdz 7 reizes mazāks nekā vīriešu un veidoja 10–15% no visiem noziedzīgajiem nodarījumiem. Taču jāņem vērā pēdējo gadu statistikas norāde uz sieviešu noziedzības izteiktāku palielināšanās tendenci salīdzinājumā ar vīriešu noziedzību.⁸⁹⁸

⁸⁹³ Vardarbība ģimenē // Informatīvo materiālu sērija „Zini savas tiesības”, 2000, 7. lpp.

⁸⁹⁴ Soltera, A. Varmākas pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Books, 2007, 47. lpp.

⁸⁹⁵ Pētījums Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem. (kopsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem). (skatīts 07.07.2012.).

Pieejams: http://www.probacija.lv/upload/petijumi/vpd_petijums_gala_variants.doc

⁸⁹⁶ Plašāk skatīt: Soltera, A. Varmākas pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria Books, 2007.

⁸⁹⁷ Saskaņā ar TM IeVD datiem uz 2013. gada 31. decembri ieslodzījuma vietās atradās 5 139 ieslodzītie: apcietinātie – 1 526, notiesātie – 3 613. No kopējā ieslodzīto skaita ieslodzījuma vietās atradās 347 sievietes (apcietinātās – 102, notiesātās – 245). Ieslodzījuma vietu 2013. gada publiskais pārskats. Pieejams: http://www.ievp.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=72&Itemid=75&lang=lv

⁸⁹⁸ Šajā sakarā, samērā interesanti un neierasti rezultāti iegūti pētījumos ASV. Pētījumi rezultāti atspoguļo to, ka pēdējos 25 gados vīriešu varmācība attiecībā pret sievietēm samazinājusies divkārt, bet sieviešu varmācība pret vīriešiem praktiski palikusi tajā pašā līmenī. Sievietēm ir biežāka nosliece uz nežēlību vardarbībā un ieroču pielietojumu, nekā vīriešiem; pēdējos gados krasi pieaudzis sieviešu skaits, kuras apcietinātas par vardarbību – no 25 līdz 35% no visiem apcietinātajiem par vardarbību ģimenē; statistika rāda, ka absolūtais nācījas vairākums mācās vardarbību no sievietēm, jo 82% ASV pilsoņi pirmo reizi dzīvē saskaras ar vardarbību, saņemot to no mātes, nevis no tēva puses; ASV noskaidrots, ka sievietēm vispār ir grūtības vienām adekvāti audzināt bērnus – bez vīriešu uzraudzības tās bieži izaudzina no sava

Krievijas kriminologi apliecina,⁸⁹⁹ sievietes arvien biežāk izdara vardarbīgos noziegumus, piemēram, huligānisms sieviešu vidū pēdējos gados pieaudzis gandrīz četras reizes. Skatīt 5.pielikumu, grafiks Nr.8 – notiesāto personu kopskaits un sieviešu skaits, 1995–2014.⁹⁰⁰ Pamatoti tiek izteikts pieņēmums, ka sievietes ir spējīgas uz tikpat lielu nežēlību kā vardarbīgie vīrieši. Professore Žanete Varena un Dr. Jūlija Hislopa (*Janet Warren and Julia Hislop*) norādījušas uz vairākiem pētījuma rezultātiem. Šajos pētījumos apzināts, ka bērnu ļaunprātīgā izmantošanā, ko veikusi sieviete, upuris bieži pieredzējis nozīmīgas grūtības. Vienā pētījumā zēni apliecināja, ka bijis tūlītējs izpostīšanas efekts.⁹⁰¹ Apzināts, ka raksturīgākās iezīmes sievietei noziedzniecei esot: paaugstināts jūtīgums savstarpējās attiecībās, tiekšanās pēc pilnības, raksturīgs demonstratīvisms un konformisms, nosliece uz psihopātiju un neirastēniju, gribasspēka samazināšanās bīstamā situācijā, tiekšanās pēc komforta sadzīvē, sevišķi modīga apģērba un līdzīgām lietām. Apkopojot citu pētnieku rezultātus apzināts, ka 25% seksuālo noziedznieču ir bijusi homoseksuāla pieredze, 60% ļaunprātīga alkohola lietošana; vairumā gadījumu ir bijusi agra seksuāla ierosme (turklāt bieži ir bijusi izvarošana), 70% noziedznieču ir seksuāla rakstura traucējumi.⁹⁰² Pastāv pierādījumi, ka lielākoties speciālisti neatpazīst vai minimizē sievietes lomu vardarbīgās seksuāla rakstura darbībās. Piemēram, izpētes procesā apzināts, ka daži upuri (vīrieši) atklājuši speciālistiem par vardarbības faktu, tad speciālistu reakcija tās atklāšanai bijusi noraidoša, nepietiekami novērtēta vai ignorēta.⁹⁰³ Latvijā statistikas dati parāda, ka sieviešu izdarīto vardarbīgo noziegumu īpatsvars sasniedz 10%. Profesors A. Vilks raksta „izteiktie emancipācijas procesi, kam aizvien vairāk un biežāk ir pakļauta rietumu kultūra, ietver sevī arī kriminalizācijas, konfliktoloģijas un vardarbības elementus. Šo elementu eskalācija sekmē sieviešu noziedzības, prostitūcijas, narkotizācijas un alkoholizācijas pieaugumu.”⁹⁰⁴

lolojuma noziedznieku: bērniem no nepilnām ģimenēm (audzinājusi tikai māte) varbūtība nokļūt cietumā ir 8 reizes augstāka, nekā bērniem no pilnām ģimenēm; uzskaitot bērnu slepkavības, izrādās, ka sievietes nogalina savus bērnus biežāk nekā vīrieši, tas ir 55% pret 45%. – Kurš kuru sit? A.Nikonova grāmata „Feminisma beigas”. Latviskais pārstāsts. (skatīts 19.06.2013.). Pieejams: <http://pretspars.weebly.com/kurscaron-kuru-sit.html>

⁸⁹⁹ Криминология / под редакцией В.Д. Малкова. Москва, Юстицинформ, 2006, с. 372 -375.

⁹⁰⁰ procentuālā attiecība no kopējo notiesāto skaita pa gadiem ir šāda: 1995 – 8,8%; 1996 – 8,9% ; 1997 – 10,3%; 1998 – 10,1%; 1999 – 10,1%; 2000–10,6%; 2001 – 10,9%; 2002 – 11%; 2003 – 11,5; 2004 – 11,2%; 2005 – 11,3%; 2006 – 10,2%; 2007 – 11,3%; 2008 – 11,7%; 2009 – 13,8%; 2010 - 14,6%; 2011 – 8,6%; 2012 – 13,5%; 2013 – 14,8%, 2014 – 11,3%.

⁹⁰¹ Ramsland, K., McGrain, P.N. Inside the Minds of Sexual Predators. California, Greenwood Publishing Group, 2010, p. 120.

⁹⁰² Susman, N. Normal human sexuality and psychosexual disorders // Sadock R., Kaplan H., Freedman A. The sexual experience. Baltimore, Williams Wilkins Co, 1976, p. 105.–111.

⁹⁰³ Gannon, T.A. & Cortoni, F. Female Sexual Offenders. Theory, Assessment, and Treatment. Oxford, Wiley-Blackwell, 2010, p. 15.

⁹⁰⁴ Vilks, A. Sieviete kriminālās tiesvedības sistēmā // Jurista vārds, 2000. gada 26. septembris, Nr. 29 (182),

Speciālās literatūras avotos atrodami dažādi pētījuma rezultāti par sieviešu izdarītajiem seksuāla rakstura noziegumiem. Jāpiekrīt, ierastais un vispārpieņemtais uzskats par sievieti kā mīlošu un maigu būtni, kura rūpējas, audzina, kopj bērnus un mīl apkārtējos, nemaz nav spējīga paveikt neko vardarbīgu. Kaut gan var minēt dažādus prakses piemēru aprakstus: *Rīgas apgabaltiesa*⁹⁰⁵ atzina T.D. par vainīgu atkārtotā netiklu darbību veikšanā ar savu mazgadīgo 13 gadus veco dēlu. T.D., izmantojot viņa uzticību un aklumu, būdama kaila, lika dēlam taustīt savu starpeni un krūtis, bet, kad zēns atteicās, paņēma viņa roku un ar to glaudīja savu starpeni un krūtis, stāstot par sievietes intīmajām vietām. Zemgales reģiona pārvaldes kriminālprocess par vīrieša izvarošanu: *divas smagnējas miesas būves sievietes ar viltu ievilināja vīrieti nomaļā vietā, pielietojot spēku lika viņam uzvesties klusi un ļauties notikušajam, sasēja rokas un izģērba. Tā, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli, vīrietim ar plānu auklu aizsēja sēkliniekus pie dzimumlocekļa pamatnes, nodrošinot asins stāvēšanu dzimumlocekļī, vienlaicīgi arī tā stingrumu. Pēc vardarbības akta sievietes vīrieti pameta tur pat, pat neatsienot auklu no sēkliniekiem. Kad tika konstatēts izvarošanas fakts un persona tika nogādā ārstniecības iestādē, no bojājumiem, kurus radīja sēklinieku sasiešana, vīrietim tika amputēts dzimumloceklis.*⁹⁰⁶ Ārvalstu prakses piemēri: *36 gadus veca sieviete 10 mēnešu laikā gandrīz 200 reizu stājusies dzimumattiecībās ar 12 gadus vecu zēnu.*⁹⁰⁷ *Par 10 vīriešu izvarošanu bezpalīdzības stāvoklī tika notiesāta krievu tautības sieviete. Apsūdzētā cietušo dzērieniem bija pievienojusi narkotiskās vielas.*⁹⁰⁸ *Lielbritānijā četru bērnu māte, būdama alkohola reibuma stāvoklī, savā mājā sarīkoja ballīti, kuras dalībnieki bija 10 pusaudži. Izmeklēšanā noskaidrots, ka sieviete ar 14 gadu vecu zēnu nodevusies orālām seksam, bet ar 16 gadus veco puisi noticis arī dzimumakts.*⁹⁰⁹

Dr. Ismonds Rosens (*Ismond Rosen*) rezumē, ka sieviešu seksuālie noziegumi kā izvarošanas organizēšana un atbalstīšana, netiklas darbības un iesaistīšanās prostitūcijā kļūst aizvien biežāki ir saistāmi ar dzimuma lomas un identitātes traucējumiem.⁹¹⁰

21. lpp.

⁹⁰⁵ Rīgas Apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģijas spriedums lietā Nr.K04-0285/05-6.

⁹⁰⁶ Vienīgais fakts, kas norādīja uz vardarbīgu dzimumaktu, bija miesas bojājumi uz ķermeņa un dzimumlocekļa, sēkliniekiem. – Miglāne, E. Izvarošanu kvalifikācijas un izmeklēšanas problēmas: maģistra darbs. Rīgas Stradiņa universitāte, Rīga, 2013, 71. lpp.

⁹⁰⁷ Woman Who Raped Boy Almost 200 Times Sentenced to 9 years, 2010. (skatīts 12.12.2012.). Pieejams: <http://toysoldier.wordpress.com/2010/02/27/woman-rapes-boy-almost-200-times/>

⁹⁰⁸ Woman on trial for raping 10 men. (skatīt 12.12.2012.).

Pieejams: <http://blogs.app.com/saywhat/2009/06/19/woman-on-trial-for-raping-10-men/>

⁹⁰⁹ Iereibusi četru bērnu māte grupveidā mīlējas ar nepilngadīgiem skolēniem. (skatīts 18.12.2012.).

Pieejams: <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/94561/iereibusi-cetru-bernu-mate-grupveida-milejas-ar-nepilngadigiem-skoleniem-foto>

⁹¹⁰ Rosen, I. Sexual Deviation (3rd edn). Oxford, Oxford University Press, 1996, p. 105.

Amerikāņu pētnieks S.A. Džonsons (*Johnson*) uzsver, ka samērā daudz sieviešu veic seksuāla rakstura noziedzīgas darbības, kaut gan šis fakts samērā plaši tiek ignorēts. Statistikas dati apliecina, ka seksuāli vardarbīgo sieviešu ir krietni mazāk, vēl mazāk ir sieviešu, kuras notiesātas par seksuālo varmācību, piemēram, tiek fiksēts, ka sievietes seksuālās noziedznieces ir 1% līdz 3%, citu pētnieku izpētes rezultātos fiksēts, ka no 3% līdz 10% seksuālo noziegumu vainīgas pilngadīgas sievietes vai pusaudzes. Austrālijā sievietes seksuālos noziegumus paveic 8,2% gadījumu. Pēc Kanādā veikta pētījuma datiem sievietes veic 4–5% no visiem dzimumnoziegumiem. Tikai 1% sieviešu atkārtoti veic dzimumnoziegumus, pretstatā 13,4% vīriešu.⁹¹¹ ASV kriminālās statistikas datos fiksēts, ka 3% no visiem seksuālajiem noziegumiem ir izdarījušas sievietes. Anglijas un Velsas cietumos attiecībā pret 3000 pieaugušo vīriešu cietumos par seksuālo noziegumu izdarīšanu atradās 12 sievietes. Pētnieku kolektīvs, analizējot Kanādas, Apvienotās Karalistes, ASV, Austrālijas un Jaunzēlandes viktimizācijas un reģistrēto seksuālo noziegumu datus, apzinājuši noziedznieka dzimuma proporcijas. Pētījumos konstatēts, ka dzimumnoziedznieka proporcija ir apmēram 1:20. Sievietes (4–5%) ir atbildīgas par seksuālo noziegumu izdarīšanu.⁹¹² Turklāt lietu izpēte parādīja, kad cietušais ir vīrietis, sievietes noziedznieces īpatsvars ir 1%-24%, bet, kad upuris ir sieviete, sievietes īpatsvars starp noziedzniekiem ir 6%-17%.⁹¹³

Raksturojot seksuālās noziedznieces sievietes sastopami atšķirīgi pētījuma dati. Pētnieku starpā atšķiras viedokļi par to, cik liela daļa vīriešu un cik liela daļa sieviešu seksuāli izmanto bērnus. Vēsturiskā skatījumā var minēt, ka 10 gadu periodā Francijā (1874–1884) par seksuālu vardarbību pret bērnu bija notiesāta 181 sieviete. 1935. gadā ziņots par sievieti, kura sīsi bērnu seksuālās baudas iegūšanai, 1937. gadā aprakstīta lieta, kad 6 gadus vecam zēnam bijis seksuāls kontakts ar savu māti.⁹¹⁴ Džekijas Saradžanas (*Jacqui Saradjian*) izpēte parādīja, ka sievietes seksuāli izmantojot bērnus, kuri viņai ir tuvi, bieži pat savus. M. Eliotas (*Elliot*) statistiskie dati saskanēja, konstatējot, ka sievietes 73% gadījumu ļaunprātīgi izmantojušas vīriešu kārtas cietušo un 70% gadījumu sieviešu.⁹¹⁵ K.C. Fallere (*Faller*) atzina, ka sievietes seksuāli izmanto bērnus gan ģimenē,

⁹¹¹ A Review of the Recidivism Rates of Adult Female Sexual Offenders, 2005. (skatīts 12.12.2013.). Pieejams: http://www.csc-scc.gc.ca/text/rsrch/reports/r169/r169_e.pdf,

⁹¹² Gannon, T.A. & Cortoni, F. Female Sexual Offenders. Theory, Assessment, and Treatment. Oxford, Wiley-Blackwell, 2010, p. 12.

⁹¹³ Lieb Lin Song, R. and Donnelly, Sh. Female Sex Offenders in Washinton State. (skatīts 12.08.2013.). Pieejams: <http://www.wsipp.wa.gov/rptfiles/femsoff.pdf>

⁹¹⁴ Gannon, T.A. & Cortoni, F. Female Sexual Offenders. Theory, Assessment, and Treatment. Oxford, Wiley-Blackwell, 2010, p. 10.

⁹¹⁵ Ford, H. Women who Sexually Abuse Children. Chichesters, Wiley & Sons Ltd, 2006, p. 28.

gan ārpus tās. Latvijas tiesu prakses apkopojumā no 106 apsūdzētajām personām trīs (2,8% no apsūdzēto personu kopskaita) bija sievietes. Izmeklēšanas un tiesu prakse parāda, ka sievietes retāk izmanto fizisku vardarbību un draudus, pārsvarā viņas savus upurus pierunā. Turklāt zēni, kuri ir ļaunprātīgi seksuāli izmantoti, bieži vien ir sasnieguši jau tādu vecumu, ka kautrējas sevi atzīt kā sievietes upuri un par to nepastāsta. Pētījumā atklāts, ka 216 koledžas studentiem ar iepriekšēju ļaunprātīgu seksuālu pieredzi līdz 14 gadu vecumam, 50% varmāku bijušas sievietes, turklāt 81% upuru nav paziņojis par to.⁹¹⁶ Krievijā veiktajā krimināllietu analīzē secināts, ka seksuāla rakstura noziegumus pret nepilngadīgajām personām 14% gadījumu izdara sievietes, vīrieši – 86% gadījumu. ASV statistika liecina, ka sievietes bijušas iesaistītas 13% gadījumu, kad seksuāli izmantotas meitenes, un 25 gadījumu, kad tikuši izmantoti zēni. Ja papēta bērnu uzticības līnijas datus, tie ataino: „11% zvanījuši par sieviešu seksuālo vardarbību: no 6538 meiteņu zvaniem 3% gadījumu ziņots par seksuālo izmantošanu no sievietes, 2% par mātes seksuālo vardarbību. Tai pašā laikā no 2009 zvanījušiem zēniem par pārciesto seksuālo vardarbību 35% cietuši no sievietes, 17% gadījumu varmāka bijusi viņu māte.”⁹¹⁷ Lielbritānijā veiktajā pētījumā noskaidrots, ka tikai 2% sieviešu seksuāli izmanto bērnus. Pastāv arī viedoklis, ka patiesībā šādu sieviešu skaits varētu būt lielāks, tomēr, salīdzinot ar vīriešu realizētiem bērnu seksuālās izmantošanas gadījumiem, tie ir daudz retāki. Saskaņā ar Valsts probācijas dienesta datiem 5%–20% no visiem seksuālas vardarbības gadījumiem veic sievietes. Analizējot viktimizācijas rezultātus Latvijā, var redzēt, ka tie nenorāda nemaz tik nelielu skaitu sieviešu seksuālo noziedznieču. Piemēram, balstoties uz pētījuma datiem par seksuālo vardarbību pret bērniem, ka no seksuālās vardarbības cieš līdz pat 5000 bērnu. Tad var pieņemt iespējamību, ka līdz pat 1000 bērniem pārdzīvojuši seksuālo vardarbību no sievietes.

Vairāku pētījuma rezultāti apstiprina, ka vardarbīgās jaunās sievietes biežāk nāk no nelabvēlīgām vardarbīgām ģimenēm. Viņu mājas dzīve tiek raksturota kā nabadzīga, raksturīga vecāku šķiršanās, vecāku nāve, pamestība, alkoholisms un bieža ļaunprātīga izmantošana, kas liek viņām kļūt dusmīgām, neuzticīgām un atriebīgām. Ph. Sibila Arts (*Sibylle Artz*) konstatēja, ka meitenes no nabadzīgām ģimenēm cenšas iegūt atzinību un pieņemt “sliktās meitenes” imidžu. Speciāliste izvirzīja hipotēzi, ka lielākais meiteņu agresijas pret meitenēm faktors ir vispārējs negatīvais skatījums, kas balstās uz

⁹¹⁶ Gannon, T.A., Cortoni, F. *Female Sexual Offenders: Theory, Assessment and Treatment*. Oxford, John Wiley & Sons Ltd, 2010, p. 10.–14.

⁹¹⁷ Ford, H. *Women Who Sexually Abuse Children*. Chichester, England, John Wiley & Sons Ltd, 2006, p. 10.

individuālas zemas pašapziņas sajūtas, kas veidojas no ļaunprātīgas seksuālas izmantošanas un ticēšanas, ka sievietei ir zemāks statuss.⁹¹⁸ Dažādi speciālisti⁹¹⁹ ir konstatējuši, ka noziedznieces sievietes vairāk nekā vīrieši noziedznieki bijušas upura lomā kā bērni vai pieaugušie. Piemēram, L.M. MakKartnijs (*McCarthy*) atklāj, ka aptuveni trešajai daļai ir bijuši vairāki aprūpētāji, augušas alkoholiķu ģimenē, apmēram 70% seksuāla noziedzniecību, kuras darbojušās vienatnē, ir piedzīvojušas uzmākšanos no brāļa puses. Turklāt sievietēm varmākām biežāk ir reģistrētas neiroloģiskas, bioloģiskas vai psiholoģiskas novirzes, piemēram, bieži bija diagnosticēti histēriskie vai robežvāji izteikti personības traucējumi. R.P. Dobešs ar kolēģiem (*Dobash et al*) atklāja, ka sievietes reti nogalina vai uzbrūk svešiniekiem un paziņām. Tā vietā sieviešu upuri parasti ir vīriešu kārtas intīmais draugs vai bērns. Parasti tas notiek mājās, upuris ir intoksikēts, un viņas motīvs bieži ir pašsargsardzība vai galēja depresija. Speciālisti skaidro, lai sieviete nogalinātu, viņai sava situācija jāuztver kā pašas dzīvību, apdraudoša vai viņas bērnu fizisko, emocionālo labklājību ietekmējoša. F.A. Volfas (*Wolfe*) pētījuma dati atklāja, ka sieviešu seksuālās noziedznieces izlases grupā: 1) pusē gadījumu noziegumos izdarīts kopā ar līdzdalībniekiem, 2) izmantoja atkarību kā iemeslu savai agresīvai uzvedībai un uzbrukuma dinamika daudz biežāka nekā vīriešiem, 3) tikpat bieži kā vīriešiem ir kognitīvas deformācijas un iracionālas domas, 4) tāpat kā vīrieši, sievietes visbiežāk pārkāpumus veica ģimenē nevis ārpus tās. B.K. Švarcs (*Schwartz*) un H.R. Cellini (*Cellini*) ziņoja, sievietes seksuālās noziedznieces ir seksuāli aktīvākas, agresīvākas un dusmīgākas nekā vīriešu kārtas varmākas. Citā izpētes gaitā atklāts, ka 16 seksuālām noziedzniecēm kopumā bija 48 upuri (20 zēni, 27 meitenes un viena pieaugusi sieviete), sešas no tām uzmācās gan zēniem, gan meitenēm, 11 noziedznieces veica penetrāciju.⁹²⁰ L.A. MakKartija (*McCarthy*) pētījums parāda, ka 52% no sievietēm uzmācās sava dzimuma pārstāvēm, 35% vīriešu kārtas upuriem, 10% ļaunprātīgu izmantošanu veica pret abu dzimumu pārstāvjiem, kā arī apstiprināja, ka sievietes daudz biežāk uzmācās sievietēm un sieviešu kārtas izvarotājas biežāk meklē sieviešu kārtas upurus. R.L. Džonsona (*Johnson*) un D. Šriera (*Shchreier*) retrospektīvā pētījumā par upuriem vīriešiem secināja, ka 60% vīriešu bija cietuši no sieviešu kārtas varmākām. Kopumā jānorāda, ka būtībā atšķirīgie dati par varmākām un upuriem norāda uz nepieciešamību veikt padziļinātus kompleksus pētījumus.

⁹¹⁸ Artz, S. Sex, Power, & the Violents School Girl. Toronto, Trifolium Books, Inc, 1998, p. 120.

⁹¹⁹ Citēti: Johnson, S.A. Physical abusers and sexual offenders. Forensic and Clinical strategies. New York, Taylor&Francis, 2007, p. 129.–132.

⁹²⁰ Izcelsme franču – *pūnūtration* latīņu, iekļūšana, iespiešanās.

5.2. Seksuālo noziedznieku uzvedību raksturojošais elements

Par indivīda uzvedību sauc jebkādu indivīda aktivitāti, ko var sadalīt akcijās vai rīcībā (paša indivīda iniciatīva) un reakcijas (indivīda atbilde uz ārējo notikumu vai cita indivīda rīcību).⁹²¹ Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centra, Tiesu psiholoģijas eksperte Evija Strika raksta „personības uzvedība vienmēr ir tāda vai cita personības iezīmju konfigurācijas izpausme. Lai arī iezīmes ir samērā stabilas laikā, tiek minēts, ka, piemēram, psihisku traucējumu iespaidā, personības var izmainīties (tās sauc par personības izmaiņām).⁹²² Pamatotu domu izteicis Dr. iur. Aldis Lieljuksis, ka delinkventa uzvedību veido organiski saistītu elementu iekšējā (psiholoģiskā) un ārējā (fiziskā) darbība. Iekšējo darbību veido vajadzību apzināšanās un ārējo apstākļu novērtējums, savas darbības un to seku modelēšana domās, darbības pašnovērtējums. Ārējā darbība izpaužas krimināli sodāmās darbībās, kas atstāj pēdas.”⁹²³ Kriminologs Dzidris Seps atklāj, ka „personības attīstībā ir periodi, kad organisms ir īpaši uzņēmīgs pret tikumiskām vai netikumiskām normām un negatīviem vai pozitīviem uzvedības stereotipiem. Kontroles grupas atbildes liecina par šī fenomena vispārējību. Neskaidrība paliek par apstākļiem, kas nosaka uzvedības noviržu noturību un personības attīstību normas vai tai pretējā virzienā.”⁹²⁴ Pētot seksuālos noziedzniekus konstatēts, ka 40% seksuālo noziegumu tiek izdarīti alkohola iespaidā, 65% noziedznieku nestrādā, 46% ir recidīvistu, vairākums no viņiem pārstāv strādnieku šķiras (Z. Filipiak). Tiek norādīts, ka seksuālā noziedznieka populācijā dominē seksuāla agresivitāte, emocionālais bezjūtīgums, paaugstināts jūtīgums pret seksuāliem kairinātājiem, bet 75% sirgst ar alkoholismu (S. Drvota, V. Student).⁹²⁵ Britu zinātnieces Mišela Eliota, Kevina Brauna un Dženeta Kilkojna (*Michele Elliot, Kevin Browne, Jennifer Kilcoyne*), izvērtējot 91 varmākas personību, secinājušas, ka pusē no viņiem atzina, ka izvēlas tos bērnus, kuriem trūkst pašapziņas vai kuriem ir zems pašnovērtējums. Bērna pieķeršanos viņi rosinājuši ar piekukuļošanu, dāvanām un spēlēm. Izmantoja arī spēku, dusmas un draudus. Gandrīz pusē likumpārkāpēju, seksuāli izmantojot bērnus, nejutās netikli vai izvīrtuši.⁹²⁶ Parasti varmāka iegūst ne tikai bērna, bet arī pieaugušo, kas ir ap bērnu,

⁹²¹ Psiholoģijas vārdnīca / G. Breslava redakcijā. Rīga, SIA Apgāds „Mācību grāmata”, 1999, 148. lpp.

⁹²² Personības iezīmes nosaka gan bioloģiskie faktori, gan vides faktori. Strika E. Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums (klīniskā psiholoģija): promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga, 2009, 34. lpp.

⁹²³ Lieljuksis, A. Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas apkarošana. Rīga, SIA „P&Ko”, 2007, 241. lpp.

⁹²⁴ Seps, Dz. Nepilngadīgo likumpārkāpumu kriminoloģiskās problēmas. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1995, 52. lpp.

⁹²⁵ Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, глава III. Личность сексуальных преступников.

⁹²⁶ Elliot, M., Browne, K., Kilcoyne, J. Child asexual abuse prevention: What offenders tell us // Child Abuse

uzticību un simpātijas. Britu zinātnieču veiktais pētījums apstiprināja to, ka lielākais vairums pedofilu bērniem piekļuva, iesaistoties bērnu pieskatīšanā. Varmāka, izmantojot dažādas tehnikas, veido attiecības ar bērnu, kas noved pie bērna seksuālas izmantošanas. Visbiežāk attiecības tiek veidotas tā, lai minimizētu seksuālas izmantošanas atklāšanas risku un veidotu kontroli pār bērnu, piemēram, bērns tiek emocionāli terorizēts, bērnam tiek draudēts ar fizisku vardarbību, nodarījuma atklāšanas gadījumā.⁹²⁷ Psihologs J. Kulbergs raksta, ka apkārtējie reti vardarbīgos vīriešus bez kriminālās pieredzes uzskata par slimiem. Šādi vīrieši atkārtotu vardarbīgu darbību veic gan skaidrā prātā, gan dzērumā. Viņiem ir kāds spēcīgs agresīvs konflikts, kas laiku pa laikam izlaužas uz āru. Iespējams, ka šī grupa ir visbīstamākā, to visgrūtāk atklājamā. Šo vīriešu divām pazīmēm – varmācīgajai un patīkamajai – šķietami nav redzamas savstarpējas saistības.⁹²⁸ Vardarbīgiem noziedzniekiem ir deformēta vai traucēta normāla kontrole (vājāka „Super-Ego”). Ētiski tikumiskās un tiesiskās normas neietekmē viņu rīcību. Daudziem no viņiem ir nosliece uz afektīvo rigiditāti, neprasmē veidot attiecības ar apkārtējiem. Vardarbībā viņi saskata vienīgo situācijas atrisināšanas līdzekli.⁹²⁹ Piemēram, apsekojot 150 seksuālos noziedzniekus atklātas: 51% gadījumu – deviācijas pazīmes, 21% tās nebija, bet konstatēta atkarība no alkohola. Savukārt 5 gadījumos diagnosticēja agresīvas personas izpausmes (*V. Student*).⁹³⁰

Izvarošanu un citus seksuāla rakstura nodarījumus pēc tā izdarīšanas veida var iedalīt divās grupās. 1. Kādā veidā noziedznieks izmantoja jau izveidojušos situāciju vai radīja tam labvēlīgus apstākļus: a) negaidīti – uz ielas, klusās, vientuļās vietas; b) pēc sākotnēja mēģinājuma iepazīties vai nesekmīgiem mēģinājumiem iegūt labprātīgu seksuālu kontaktu; c) viltus ceļā, kad, izmantojot dažādus viltīgus paņēmienus, cietusī persona tiek iemānīta nomaļā vietā, vai noziedznieks, apmānot cietušo, iekļūst telpā, piemēram, kā gāzes darbinieks, ārsts utt. 2. Kāds bijis noziedznieka iedarbības veids uz cietušo un cietušā pretestības pārvarēšanas veids: a) bezpalīdzības stāvokļa izmantošana; b) cietušā novešana bezpalīdzības stāvoklī; c) izmantojot dažādus fiziskās vardarbības veidus vai psihisko iedarbību.⁹³¹ Izvarošanas kriminoloģiskās izpētes rezultātā pētnieki J. Antonjans un A. Tkačenko (*Антонян, Ткаченко*) izdala vairākas šī noziedzīga nodarījuma grupas: 1.

and Neglect, 1995 May, Vol 19 (5), p. 584.

⁹²⁷ Bērnu seksuālā izmantošana. (skatīts 11.12.2013.). Pieejams: <http://www.drossinternets.lv/page/269>

⁹²⁸ Kulbergs, J. Dinamiskā psihiatrija. Rīga, Jumava, 2001, 204.–205 lpp.

⁹²⁹ Частная криминология / отв. ред. проф. А.Шестаков. Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2007, с. 238.

⁹³⁰ Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, глава III. Личность сексуальных преступников.

⁹³¹ Криминалистика / под ред. Н.П.Яблокова. Москва, Юристъ, 2005, с. 603.

Negaidīti uzbrukumi upurim (dažāda vecuma sievietēm, nepilngadīgajām vai mazgadīgajām). 2. Izvarošana saistīta ar kopīgu brīvā laika pavadīšanu mazās sociālās grupās. Bieži tos izdara nepilngadīgie un jaunieši, kā arī nereti tie tiek izdarīti grupā. 3. Izvarošana izdarīta vaļas brīžu rezultātā sievietes un vīrieša kontakta laikā. Turklāt pazīšanās parasti nav ilglaicīga. 4. Izvarotā sieviete atrodas radnieciskās vai ģimeniskās attiecībās ar noziedznieku, kā arī ir kaimiņi vai darba kolēģi. 5. Citi izvarošanas gadījumi.⁹³² Pirmskriminālās situācijas rakstura analīze atklāj divus vistipiskākos izvarošanas izdarīšanas veidus: 1) pēkšņā, šī situācija upurim ir negaidīta; 2) sagatavotā (parasti tiek saukta kā sadzīves izvarošanas („бытовые” изнасилования)), šajā situācijā iepriekš noris cietušā un noziedznieka savstarpējā saskarsme.⁹³³ Pirmstiesas izmeklēšanas analīze ļauj secināt, ka apmēram 72% gadījumu izmantota fiziska vardarbība, 21% gadījumu pielietoti draudi vai citāda psihiska vardarbība un 7% gadījumu, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli. Pietiekami bieži dzimumnoziegumi ir rūpīgi un smalki izplānoti, piemeklētas telpas vai noskatīti cietušie. Pēc Krievijā veiktā izvēles pētījuma datiem divi no trīs par izvarošanu notiesātiem, noziegumu veica iepriekš pārdomājot, bet laika ziņā ar nelielu laika starpību. 53% noziedznieku šajā laika periodā piemeklēja nozieguma vietu, 14% gadījumu cietušo noveda bezpalīdzības stāvoklī (stiprā dzērums stāvoklī un u.tml.), apmēram 40% ir grupveida izvarošana.⁹³⁴ Izvarotājus – vīriešus (vairāk nekā 2/3) raksturo arī vispārēja negatīva uzvedība: sabiedriskās kārtības traucēšana, dzeršana, egocentriska uzvedība (viņu jūtas un vēlmes tiek uzskatītas par obligātām izpildei), vispārēja fiziska vardarbība u.tml. Seksuālā nozieguma izdarītājs, gatavojot noziegumu vai veicot to, novērtē potenciālā upura personību – vecuma īpatnības, fizisko spēku, intelektuālās spējas, morāli psiholoģiskās un citas īpatnības. Arī personības traucējumi seksuālo noziedznieku vidū sastopami bieži. Krievu zinātnieku J. Antonjana (Антонян) un Staņislava Borodina (Станислав Владимирович Бородин) veiktie pētījumi pierāda, ka psihiskās anomālijas apgrūtina indivīda sociālo adaptāciju un pazemina viņa spējas apzināties un vadīt savas darbības. Psihiskās anomālijas veicina tādu īpašību rašanos kā ātra sakaitināmība, agresivitāte, cietsirdība un tajā pašā laikā pazemina gribas procesus, paaugstina iespaidojamību, vājina iekšējās kontroles mehānismu, ierobežo spēju pieņemt lēmumu un izvēlēties atbilstošu uzvedību. Analizējot personības traucējumu saistību ar

⁹³² Антонян, Ю.М., Ткаченко, А.А. Сексуальные преступления. Чикатило и другие. Москва, Амальтея, 1993, с. 151.

⁹³³ Криминалистика: Учеб. для вузов / под ред. И.Ф.Герасимова, Л.Я.Драпкина. Москва, ГУП издательство „Высшая школа”, 2000, с. 457.

⁹³⁴ Частная криминология / отв. ред. проф. А.Шестаков. Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2007, с. 222.

dažādiem noziedzīgo nodarījumu veidiem, speciālisti atzīmēja, ka likumpārkāpēji, kuriem konstatēts antisociālas personības traucējums, biežāk izdara vardarbīgos noziegumus (slepkavības, huligāniskas darbības, izvarošanas un vandālismus).⁹³⁵ Apkopojot krievu psihiatru veikto pētījumu rezultātus,⁹³⁶ secināms: 61% notiesāto par izvarošānu bija atzīti par veseliem, 15,8% bija psihopāti, 9,0% alkoholiķi, 6,8% oligofrēni, 2,8% bija galvas smadzeņu traumas sekas. Savā laikā bija izteikta hipotēze, ka bieži seksuāliem noziedzniekiem vērojams „Kvazimodo komplekss” (*Quasimodo complex*) – psihiski pārdzīvojumi, kas saistīti ar redzamām vai iedomātām fiziskā nepilnībām, neglītumu, ārējās pievilcības zaudēšanu.⁹³⁷ J. Antonjans (*Антонян*) un S. Borodins (*Бородин*) norāda, ka cilvēki ar psihiskajiem traucējumiem biežāk nekā veselie nonāk smagā atkarībā no dzīves situācijas. Šo atkarību viņi cenšas „nomest” ar vardarbīgu rīcību. Šāda rīcība parasti notiek bezapziņas līmenī un tiek izmantota kā psiholoģiska aizsardzība pret objektu, kas demonstrē šā cilvēka nepilnvērtību.⁹³⁸ I. Veitnere atklāj, ka tikai 10% vardarbību subjektu ir garīgi slimi. Daudz lielāks procents ir emocionāli nelīdzsvarotās personības ar uzvedības izpausmēm, kuru pamatā ir neprasme vai nespēja adekvāti rīkoties vai valdīt stresa situācijās.⁹³⁹ Pēc Psihiskās veselības aprūpes datiem Latvijā (tiesu psihiatrisko ekspertīžu rezultāti) ir zināms, ka veiktajās tiesu psihiatriskajās ekspertīzēs apmēram 75% ekspertējamo personu tiek konstatēti kādi psihiski traucējumi vai garīgā atpālicība, tikai 19% šo personu tiek rekomendēts atzīt par nepieskaitāmām. Eiropā dažādās valstīs nepieskaitāmības procents svārstās no 11 līdz 15%, pasaulē vidēji 10% ekspertējamo likumpārkāpēju ir atzīti par nepieskaitāmiem.⁹⁴⁰ Psiholoģijas doktore Olga Sitkovska (*Ольга Давидовна Ситковская*)⁹⁴¹ atspoguļo, ka Krievijā no 62%–69% personu, kuras nosūtītas uz psihiatrisko ekspertīzi, tiek noteikta kāda no psihisko traucējumu diagnozēm. Iztirzājot citu pētnieku rezultātus, A. Susmans (*Susman*), Bīčs (*Beech*), Fišers (*Fisher*) un

⁹³⁵ Strika, E. Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums (klīniskā psiholoģija): promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga, 2009, 55. lpp.

⁹³⁶ Pētījums Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem (kopsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem).

⁹³⁷ Старович, З. Судебная сексология. Москва: Юридическая литература, 1991, глава III. Личность сексуальных преступников.

⁹³⁸ Антонян, Ю.М., Бородин, С.В. Преступность и психические аномалии. Москва, Наука, 1987, с. 45.–75.

⁹³⁹ Veitnere, I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 41. lpp.

⁹⁴⁰ Strika, E. Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums (klīniskā psih. oloģija): promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga, 2009, 68. lpp.

⁹⁴¹ Ситковская, О.Д. Психология уголовной ответственности. Москва, Издательство НОРМА, 1998, с. 166.

Tortons (*Thornton*)⁹⁴² norādījuši, ka 56–81% seksuālo noziedznieku ir raksturojami kā asociālas personības, kuras neievēro sabiedrības tiesības un intereses. Franču filozofs Žans Pols Sartra (*Jean Paul Sartre*) atklāj, ka cilvēks ir savu ieceru, rīcības un attieksmju summa. Cilvēkā ir dažādas jūtu gammas. Jāpieļauj, ka nav izslēgta iespēja, kad zināma daļa cilvēces daļas slimīgu dotumu vai pārmērīgi spēcīgu dziņu dēļ vienmēr paliks asociālas.⁹⁴³

Liels procents seksuālo noziedznieku ir tiesāti par tāda paša vai cita veida noziegumiem. IeVP statistika⁹⁴⁴ atspoguļo, ka absolūtais vairākums notiesāto sodu izcieš atkārtoti vai vairākkārtēji. Statistikas dati parāda, ka Latvijā aptuveni 40% ieslodzīto ir recidīvistu. Neoficiālā statistika norāda, ka recidīvisms sasniedz līdz 90%.⁹⁴⁵ Tiek lietoti trīs recidīvisma traktējuma veidi:

1) KL noziedzīga nodarījuma recidīvs formulēts likuma 27.pantā: noziedzīga nodarījuma recidīvu veido personas izdarīts jauns noziedzīgs nodarījums pēc šīs personas notiesāšanas par agrāk izdarītu noziedzīgu nodarījumu, ja sodāmība par to nav noņemta vai dzēsta. AT Senāta Krimināllietu departamenta lēmumā lietā SKK – 71/2011 (Krimināllieta Nr. 11410035310) motivēts:⁹⁴⁶ „noziedzīgu nodarījumu recidīvs nav saistīts ar agrāk piespriedē soda izciešanu, bet ar sodāmības noņemšanu vai dzēšanu. Krimināllikuma 65.panta piektās daļas normas labvēlīgie nosacījumi nav attiecināmi uz visiem noziedzīgajiem nodarījumiem, kurus persona izdarījusi pirms astoņpadsmit gadu vecuma sasniegšanas, bet vienīgi uz kriminālpārskatītiem. Par atbildību pastiprinošu apstākli var atzīt KL 48. panta pirmās daļas 1.punktā norādīto, ka izdarītie noziedzīgie nodarījumi veido noziedzīgu nodarījumu recidīvu.”⁹⁴⁷ Piemēram, Mongolijas KK 126.3.2. kā izvarošanas kvalificējošs apstāklis noteikts, ja to veicis recidīvis.⁹⁴⁸ Docentes Dr. iur. Larisas Gotčinas (*Лариса Владимировна Готчина*) veiktās anketēšanas rezultāti parādīja,

⁹⁴² Susman, N. Normal, Human Sexuality and Psychosexual Disorders; Beech, A.R., Fisher, D.D. & Thornton, D. Risk assessment of sex offenders // Professional Psychology: Research and Practice, 2003, 34 (4), p. 339.–352.

⁹⁴³ Citēts: Polis, A. Antisociāla (Disociāla) mentalitāte interdisciplinārā skatījumā // Latvijas Policijas akadēmijas raksti: 4, 23. lpp.

⁹⁴⁴ Ieslodzījuma vietu pārvaldes 2011. un 2012. gada publiskā pārskata dati. (skatīts 24.05.2014.). Pieejams: http://www.ievp.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=72&Itemid=75&lang=lv
2011.gadā 42,8% notiesāto izcieš sodu pirmo reizi, 22,1% – izcieš otro reizi, 13,7% – trešo reizi, bet 21,4% – ceturto un vairāk reizes. 2012. gadā 45,2% pirmo reizi, otro reizi – 22%; trešo – 13,1%, ceturto un vairāk – 19,7%

⁹⁴⁵ Prezentācija – Projekts „Rīgas plānošanas reģiona pašvaldību iedzīvotāju-notiesāto un no ieslodzījuma vietām atbrīvoto personu iekļaušanas sabiedrībā motivēšana un sociālā rehabilitācija 2011.–2012. gadā” (skatīts 23.05.2014.). Pieejams: http://www.nva.gov.lv/esf/docs/19_50b31edb3bedc3.02004892.pdf

⁹⁴⁶ AT Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā SKK – 71/2011 (skatīts 02.12.2013.). Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/departament2/2011/skk%2071v.pdf> (skatīts 02.12.2013.)

⁹⁴⁷ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā SKK-634/2012 (Krimināllieta Nr. 11261060911). (skatīts 05.01.2013.). Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/departament2/20121/>

⁹⁴⁸ Criminal Code of Mongolia. (skatīts 28.10.2013.).

Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

ka 75% eksperti un 85% speciālisti atbalsta ierosinājumu paredzēt bargāku sodu personām, kuras jau agrāk tiesātas par noziegumu pret nepilngadīgās personas dzimumneaizskaramību.⁹⁴⁹ Autore uzskata, ka citējama Anvars Zavacka piedāvātā recidīva definīcija: „recidīvs ir agrāk sodītas personas izdarīta kriminālsodāma darbība un valsts reakcija attiecībā uz šo darbību ir: 1) personas notiesāšana, vai 2) kriminālprocesa izbeigšana, pielietojot kādu citu krimināltiesisku līdzekli (izlīgums), vai 3) personas atzīšana par aizdomās turēto vai apsūdzēto kriminālprocesa ietvaros, ja šis uzsāktais kriminālprocess nav pabeigts.”⁹⁵⁰

2) IeVP kā recidīvisma definīciju lieto penitenciāro recidīvu, kas rodas, ja persona, kura izcieš vai jau ir izcietusi brīvības atņemšanas sodu, izdara jaunu noziegumu, par kuru viņa atkal notiesāta ar brīvības atņemšanu.

3) Kriminoloģijā ar noziegumu recidīvu apzīmē gadījumus, kad viena persona izdarījusi vismaz divus noziegumus, un neatkarīgi no tā, vai viņa par izdarītajiem noziegumiem ir sodīta vai nav, kā arī neatkarīgi no tā, vai par tiem ir vai nav saglabājušās juridiskās sekas. Atkarībā no tā, vai noziedzīgo nodarījumu recidīvu veido vienveidīgi vai atšķirīgi noziedzīgi nodarījumi, izšķir speciālo un vispārējo recidīvu. Speciālais recidīvs ir konstatējams, ja persona, būdama sodīta par noteikta veida noziedzīgu nodarījumu, izdara tādu pašu vai līdzīgu noziedzīgu nodarījumu. Svarīgi ir arī nošķirt speciālo recidīvu plašā nozīmē, t.i., noziedzīgo nodarījumu recidīvu, ko veido dažāda veida noziedzīgi nodarījumi, kas kvalificējami saskaņā ar dažādiem KL pantiem, bet kuriem ir kopīgas pazīmes, kas dod pamatu apvienot šos nodarījumus vienā noziedzīgu nodarījumu grupā, kā arī raksturot likumpārkāpēju specializāciju noteiktā veidā noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā.⁹⁵¹

Kriminoloģiskajā teorijā, atkarībā no recidīvistu antisociālās orientācijas un bīstamības pakāpes, izšķirami vairāki tipi: a) antisociālais tips (sevišķi bīstami recidīvisti un profesionāli noziedznieki); b) situatīvais tips (personas kas kriminālnodarījumus veic atkarībā no vides un apstākļiem); c) asociālais tips (personas, kam raksturīgs personības sabrukums). Datu par to, cik liels ir seksuālo noziegumu recidīva skaits, nav viennozīmīgs. Piemēram, Z. Filipiaka (*Filipiak*) izpēte apstiprināja šo noziegumu atkārtotību 46% gadījumu. J. Zverina un J. Pondelnikovas (*Zwerina, Pondelnickova*) izpētē recidīvs

⁹⁴⁹ Готчина, Л. О квалификации насильственных преступлений половых преступлений против несовершеннолетних со специальным субъектом // Уголовное право, 2014, № 5, с. 42.

⁹⁵⁰ Zavackis, A. Riska novērtējums kā noziedzīga nodarījuma recidīva prognoze: promocijas darbs. Latvijas Universitāte Sociālo zinātņu fakultāte, Rīga, 2014, 70. lpp.

⁹⁵¹ Recidīva rādītāji, to noteikšanas kārtība un piemērošana Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījumu vietu pārvaldes darbā. 24. lpp. (skatīts 28.01.2013.).

Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/2011/rec_pedejais.pdf

konstatēts 40% gadījumu.⁹⁵² Seksuālie noziedznieki mēdz atkārtoti izdarīt vienus un tos pašus noziedzīgos nodarījumus un recidīva varbūtības biežums ir atkarīgs no seksuālā noziedzīgā nodarījuma rakstura. Kanādas pētnieku Karla Hansona (*R. Karl Hanson*) un Kelijas Mortonas–Bourgonas (*Kelly E. Morton-Bourgon*) veiktajā meta analīzē⁹⁵³ secināts, ka viens no galvenajiem seksuālo noziegumu recidīvisma faktoriem ir personas seksuāli deviantās vēlmes un antisociāla ievirze. Tas attiecināms gan uz pieaugušajiem, gan uz nepilngadīgajiem noziedzniekiem.⁹⁵⁴ VPD pētījumā,⁹⁵⁵ apzināts, ka gandrīz ceturtdaļā gadījumu (23%) dzimumnoziedznieks notiesāts vismaz par divu veidu dzimumnoziegumu izdarīšanu. Tajos gadījumos, kad dzimumnoziedznieki ir izdarījuši tikai viena veida dzimumnoziegumus, visbiežāk izdarītais dzimumnoziegums ir pavešana netiklībā (KL 162.pants) un/vai pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās (KL 162.1.pants). Šādi dzimumnoziegumi ir izdarīti 30% gadījumu. 24% gadījumu dzimumnoziedznieks ir notiesāts par izvarošanu (KL 159. pants). Retāk, tas ir 12% gadījumu, dzimumnoziedznieki notiesāti par seksuālu vardarbību (KL 160.pants) un 11% – seksuāla rakstura darbības ar personām, kuras nav sasniegušas sešpadsmit gadu vecumu (KL 161.pants). Dažādās situācijās noziedzniekam ir vairāk vai mazāk iespēju pastrādāt seksuāla rakstura noziegumu. Pastāv apstākļi, kas rada augsta un zema riska pakāpi. Vienā pētījumā par notiesāto personu atkārtotības līmeni atklāts, ka incestu atkārtoto noziegumu līmenis ir 4–10%, meiteņu izmantotājiem svārstās 10–29%, savukārt zēnu izmantotājiem 13–40%. Pieaugušo izvarotāju atkārtoto noziegumu līmenis tipiski ir augstāks.⁹⁵⁶ Piecu gadu laikā pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma un piedaloties sociālās uzvedības korekcijas programmās, 13% gadījumu bērnu seksuālie izmantotāji šos noziegumus atkārtoti, bet 37% no šiem cilvēkiem izdara jaunus, ar seksuālu vardarbību nesaistītus noziegumus. Piecu gadu laikā pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma un, piedaloties sociālās uzvedības korekcijas programmās, izvarotāji 19% gadījumu šos noziegumus atkārtoti, bet 46% no šiem cilvēkiem

⁹⁵² Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, глава III. Личность сексуальных преступников.

⁹⁵³ 82 recidīvisma pētījumi ar 1620 secinājumi par 29 450 seksuāliem noziedzniekiem.

⁹⁵⁴ Hanson, R.K., Morton-Bourgon, K.E. Predictors of Sexual Recidivism: An Updated Meta-Analysis. (skatīts 10.01.2015.). Pieejams: <http://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/2004-02-prdctrs-sxl-rcdvsm-pdtd/index-eng.aspx>

⁹⁵⁵ Valsts probācijas dienesta pētījums „Recidīva rādītāji personām, kas notiesātas par dzimumnozieguma izdarīšanu”. Pieejams: http://www.probacija.lv/uploads/petijumi/dzimumnoziedznieki_petijuma_rezultati_2014.pdf (skatīts 05.11.2014.). Pētījumā iekļauti 406 gadījumi – par dzimumnoziegumiem sodītas personas, kuras kļuva par VPD klientiem laikā no 2006. līdz 2010. gadam.

⁹⁵⁶ Marshall, W.L. & Barbaree, H.E. Outcomes of comprehensive cognitive behavioral treatment programs. In W.L. Marshall, D.R. Laws, & H.E. Barbaree (Eds.), *Handbook of sexual assault: Issues, theories, and treatment of the offender*. New York, Plenum, 1990, p. 21.

izdara jaunus, ar seksuālu vardarbību nesaistītus noziegumus.⁹⁵⁷ Savukārt pētījumos par recidīvismu ilgākā laika posmā tā līmenis palielinās, turklāt novērots, ka atsevišķās seksuālo noziedznieku apakšgrupās tā līmenis palielinās vairāk. Pētot bērnu seksuālos noziedzniekus un izvarotājus pētnieki Roberts Pretki (*Robert A. Prentky*), Ostins Lī (*Austin F.S. Lee*), Reimonds Naits (*Raymond A. Knight*) un Deivids Cerce (*David Cerce*) noskaidrojuši, ka pēc ilgāka laika atkārtoti šos noziegumus izdara 39% izvarotāju un 52% bērnu seksuālo izmantotāju (no tiem, kas darbojas ārpus mājas).⁹⁵⁸ Cits pētījums liecina, ka atkārtoti izdara ne mazāk kā 40% bērnu izmantotāju (izvarotāju un pavedinātāju), turklāt tas attiecas uz atklātajiem noziegumiem. Kanādiešu zinātnieks K. Hansons (*Hanson*)⁹⁵⁹ ir atklājis, ka 77% neprecētu varmāku, kas uzmākušies zēniem un ir iepriekš sodīti, pēc ilgāka laika atkal izdara noziegumu. Vairāku pētnieku seksuālā noziedznieka izpēte parādījusi, ka šīs grupas noziedznieku recidīvisms ir saistīts ar diviem galvenajiem faktoriem: a) devianta seksuālā interese un b) antisociāla ievirze/nepastāvīgs dzīvesveids.⁹⁶⁰ Tādēļ pamatoti norādīts uz potenciālā recidīva riska izvērtēšanas veikšanu. Recidīva riska novērtēšana sastāv no diviem atsevišķiem jēdzieniem – 1) novirzes pastāvība vai recidīva potenciāls; 2) faktori, kuri indicē jauna nozieguma izdarīšanu.⁹⁶¹ Nešaubīgi, recidīvā noziedzība ir viens no bīstamākajiem noziedzības veidiem, un tai ir īpaši nelabvēlīgas sociālās sekas. ATSA (*Association for the Treatment of Sexual Abusers*)⁹⁶² atzinusi, ka „daudzi, ja ne visi, seksuālie varmākas ir apārstējami, tomēr „zāles” pret seksuālo noziedzību nav zināmas. Seksuāli varmācīgas uzvedības savaldīšana dažiem prasa pūles visa mūža garumā.” VPD pētnieks A. Zavackis⁹⁶³ norāda, ka „dzimumnoziedznieks ir kā alkoholiķis, kuru nevar izārstēt, bet gan iemācīt savas vēlmes un vajadzības kontrolēt. Ja dzimumnoziedznieks apzinās savu problēmu un cenšas izvairīties no cēloņiem, kas pamudina veikt likumpārkāpumu, risks, ka viņš atkārtos savu rīcību, noteikti samazinās. Probācijas darbinieka uzdevums ir palīdzēt likumpārkāpējam to

⁹⁵⁷ Valsts Probācija dienesta Pētījums Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem. 2007, 122. lpp.

⁹⁵⁸ Prentky, R.A. et al. Recidivism rates among child molesters and rapists: A methodological analysis // *Law & Human Behavior*, 1997, Vol 21 (6), p. 635.–659.

⁹⁵⁹ Plašāk skatīt: Hanson, R.K. et al. Long-term recidivism of child molesters // *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1993, Vol 61 (4), p. 646.–652.

⁹⁶⁰ Harris, A.J.R. & Hanson, R.K. Sex Offender Recidivism: A Simple Question. (skatīts 11.12.2014.). Pieejams: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/sx-ffndr-rcdvsm/sx-ffndr-rcdvsm-eng.pdf>

⁹⁶¹ Hanson, R. K. Sex Offender Risk Assessment, 32. lpp., (skatīts 31.03.2012.).

Pieejams: <http://marisluste.files.wordpress.com/2011/07/sexassessment.pdf>

⁹⁶² Association for the Treatment of Sexual Abusers. (skatīts 12.05.2014.). Pieejams: www.atsa.com/pubSoT

⁹⁶³ Vai probācija spēj mainīt dzimumnoziedznieka uzvedību? (skatīts 20.12.2014.). Pieejams: <http://www.probacija.lv/page.php?id=393> – Līdzīgu uzskatu pārstāv arī Kanādas eksperts K. Tomsons apgalvojot, ka dzimumnoziedznieks savu uzvedību var vadīt tā, lai noziedzīgus nodarījumus vairs neatkārtotu, taču noziedzniekam ir vajadzīgs atbalsts, kurš palīdzētu atturēties no domas par atkārtotu dzimumnoziegumu.

apzināties un iekļauties sabiedrībā, neveicot jaunus dzimumnoziegumus.” A. Soltera raksta,⁹⁶⁴ analizējot 43 pētījumus par atkārtoto noziegumu izdarīšanu pēc psihoterapijas, izriet, ka ar pašreizējām kognitīvi biheiviorālās (uzvedības izziņas) terapijas metodēm īslaicīgi iespējams gandrīz uz pusi samazināt seksuālo noziedzību. Taču no katriem simts varmākām, recidīvistiem, sešdesmit atkal izdara noziegumu jebkurā gadījumā ar terapiju vai bez tās. Analizējot dzimumnozieguma recidīva problemātiku, Dr. iur. Andrejs Judins norādījis „nenoliedzot zināmus labumus, ko sabiedrībai var nodrošināt šādas personas uzvedības kontrole, jāatzīst, ka ar šo tiesību paņēmieni nepietiek, lai efektīvi un pilnā apjomā novērstu nozieguma recidīvu, jo ārpus uzmanības paliek faktori, kuru dēļ persona izdarījusi noziedzīgu nodarījumu.”⁹⁶⁵ Vairāki autori uzsver, ka starp noziedzniekiem recidīvistiem ir ļoti daudz personu ar dažādām novirzēm psihē, kas uzskatāmas par vienu no nosacījumiem, kāpēc persona izdara un turpina izdarīt noziedzīgus nodarījumus.⁹⁶⁶ Piemērs, kas dod pamatu viedoklim, ka notiesāto sodīšanas, labošanas un resocializācijas procesi nedod vēlamos rezultātus, minams: *Latvijā agrāk par dzimumnoziegumiem notiesātais V.D. (43.g.v., divas reizes bijis ieslodzījuma vietā), Londonā izvaroja un noslepkavoja septiņpadsmitgadīgo meiteni.*⁹⁶⁷ Tas tieši norāda uz to, ka gan ieslodzījuma laikā jāveic, gan pēc tam jāturpina pasākumi ieslodzītā sociālai integrācijai. Profesors V. Zahars raksta, ka resocializācija tiek saprasta kā notiesātās personas pārveidošana par sabiedrībai nekaitīgu cilvēku, motivējot viņā likumpaklausīgu dzīvesveidu, kā arī integrāciju sabiedrībā”.⁹⁶⁸

Klīniskā psiholoģe I. Veitnere norādījusi, ka „parasti pieaudzis psihiski vesels cilvēks spēj regulēt savu rīcību, apzinoties tās sekas. Tomēr ir cilvēki, kuriem grūtāk apvaldīt savas emocijas, vēlmes un vardarbīgās tieksmes. Galvenokārt tās ir emocionāli nelīdzsvarotās robežstāvokļu personības, kuras pārsvarā ir akcentuētās vai psihopātveidīgās personības.”⁹⁶⁹ Piemēram, *S. Rogaļovs, pēc dabas ļoti impulsīvs, ātri iekarst, dusmās kļūst nevaldāms un draudīgs.* Speciālisti apliecina, ka psihopāti, kas izdara noziegumus, ir visvairāk pētītais psihopātu tips. Par psihopātiju un tās izpausmēm interesējas plašs

⁹⁶⁴ Soltera, A. Varmākas pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria, 2007, 68. lpp.

⁹⁶⁵ Judins, A. Probācijas uzraudzība un dzimumnoziegumu recidīvs // Jurista vārds, 2010.gada 31.augusts, Nr.35 (630), 17. lpp.

⁹⁶⁶ Криминальная мотивация / под редакц. Кудрявцева В.Н. Москва, Наука, 1986, с. 152.

⁹⁶⁷ Pēc ierašanās Anglijā V.D. bija strādājis automašīnu mazgātavā. Par izdarīto noziedzīgo nodarījumu viņam piesprieda mūža ieslodzījumu. Vidzemes augstskolas pētījums „Kad atveras cietuma vārti. Valmieras cietuma bijušo ieslodzīto iekļaušana sabiedrībā un darba tirgū”. Valmiera, 2005-2006, 245. lpp.

⁹⁶⁸ Zahars, V. Kriminālsodu izpildes tiesības. Rīga, Zvaigzne ABC, 2003, 32. lpp.

⁹⁶⁹ Veitnere, I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 29. lpp.

speciālistu loks: psihiatri, klīniskie un tiesu psihologi, tiesu un juridiskās sistēmas speciālisti. Vislielākais ir to pētījumu skaits, kuri pierāda, ka psihopātijai⁹⁷⁰ ir nozīmīga saistība ar vardarbību, antisociālu uzvedību un atkārtotu likumpārkāpumu izdarīšanu.⁹⁷¹ Tiek uzskatīts, ka “psihopātiski traucējumi saistīti ar priekšstatiem par paaugstinātu noziedzību, noturīgu asociālu personību atkārtotu, bieži vien vienveidīgu, noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu.”⁹⁷² Apmēram vienam no 100 cilvēkiem ir tendence uz psihopātiju. Dr. Roberta Heira (*Robert D. Hare*) pētījumā norādīts, ka aptuveni 15–20% ieslodzīto ASV cietumos ir psihopāti.⁹⁷³ Pētnieku Stephens Vonga, Marka Olvera, Terija Nikolaičuka un Artūra Gordona (*Stephen C. P. Wong, Mark E. Olver, Terry P. Nicholaichuk, Arthur Gordon*) veiktajā, 264 seksuālo agresoru psihiatriskajā izpētē diagnosticēts: 33,7% – psihopātija; 28% – seksuālās deviācijas; 10% alkoholisms; garīga atpalcība – 4,5%, tikai 14% gadījumu netika konstatēta psihopatoloģiska novirze.⁹⁷⁴ Latvijas Tiesu psiholoģijas ekspertes E. Strikas veiktā izpēte apstiprināja, ka deviņus, pētījumā iekļautos respondentus var diagnosticēt kā psihopātus.⁹⁷⁵ Dr. Dona Fišere (*Dawn Fisher*) norāda, ka „psihopāti starp dzimumnoziedzniekiem tomēr ir mazskaitlīga minoritāte. Proti, vairums šo noziedznieku nav klasiski psihiatrijas pacienti, taču vienlaikus viņu uzvedība nav atzīstama par normālu vispārpieņemtā nozīmē.”⁹⁷⁶ Psihopātija ir rakstura anomālija, kas nosaka visu indivīda koptēlu, kurš, dzīves laikā mainoties samērā maz, traucē indivīdam pielāgoties apkārtējai pasaulei, tādējādi apgrūtinot tā sociālo adaptāciju. Psihopāti ir cilvēki bez sirdsapziņas. Tiem, šķiet, ir jādabū viss, ko viņš grib, ne mirkli nedomājot par citu cilvēku vēlmēm un labsajūtu. „Līdzcievības trūkums raksturīgs ne tikai sadistiem; arī nežēlīgi izvarotāji, visi psihopāti un daudzi bērnu seksuālie izmantotāji nebēdā par to, kā jūtas viņu

⁹⁷⁰ Psihopātija [*psychopathia*; *psiho*+ gr. *pathos* ciešanas, slimība] – stabils, slimīgs stāvoklis, kam raksturīga personības disharmonija: traucējumi un pārmaiņas raksturā, jūtu, tieksmju un dziņu sfērā, gribas izpaušmē; intelekts paliek relatīvi neskarts; personības patoloģija. – Svešvārdu vārdnīca / dr. J.Baldunčika redakcijā Rīga, Jumava, 2007, 642. lpp.

⁹⁷¹ Strika, E. Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums (klīniskā psiholoģija); promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga, 2009, 4. lpp.

⁹⁷² Криминальная мотивация / под редакцией. Кудрявцева В.Н. Москва, Наука, 1986, с. 189.

⁹⁷³ Hare, R.D. Psychopathy: A Clinic Construct Whose Time has Come // *Criminal Justice and Behavior*, 1996, Nr. 23 (1), p. 25.–54.

⁹⁷⁴ Olver, M. E., Wong, S. C., Nicholaichuk, T. & Gordon, A. The validity and reliability of the Violence Risk Scale-Sexual Offender version: Assessing sex offender risk and evaluating therapeutic change // *Psychological Assessment*, 2007, 19 (3), 318.–329.

⁹⁷⁵ Strika, E. Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums (klīniskā psiholoģija); promocijas darbs. Latvijas universitāte. Rīga, 2009, 107. lpp.

⁹⁷⁶ Bārtulis, J. Nevis izstumt, bet palīdzēt laboties. (skatīts 10.11.2014.).

Pieejams: <http://www.lvportals.lv/print.php?id=212881>

upuri.”⁹⁷⁷ Psihologe I. Veitnere atklāj: „psihopātveida personības uzvedība ir vardarbīga gan fiziski, gan morāli un psiholoģiski, gan seksuāli. Turklāt egocentriskā personības nostādne pieprasa tūlītēju visu vēlmju piepildījumu, kas savukārt apgrūtina savas rīcības seku apzināšanos un traucē uzvedības regulāciju. Galvenā psihopātijas iezīme ir sociālā dezadaptācija, kas izpaužas nespējā paciest jebkādus ierobežojumus, pienākumus un grūtības.”⁹⁷⁸ Noziedzīgi nodarījumi, ko pastrādā psihopāti, var būt ļoti dažādi, vardarbīgs psihopāts neaprobežojas ar viena veida noziedzīgu nodarījumu. A. Soltera grāmatā „Varmākas pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem” uzsver, ka psihopāti savu noziedznieka karjeru parasti sāk daudz agrāk nekā pārējie – vidēji divpadsmit gadu vecumā. Jebkurā vecumā viņi pastrādā daudz vairāk noziegumu nekā citi noziedznieki. Iespēja, ka jau pirmajā gadā pēc atbrīvošanas psihopāts pastrādās jaunu noziegumu, ir trīs reizes lielāka salīdzinājumā ar citiem noziedzniekiem, turklāt četras reizes lielākas ir iespējas, ka tas būs vardarbīgs noziedzīgs nodarījums. Amerikāņu psihiatrs Hervijs Kleklijs (*Hervey M. Cleckley*) „izveidoja psihopātijai raksturīgo īpašību sarakstu: manipulēšana ar citiem; paviršība; augsti vai vidēji attīstīts intelekts; nav psihotisko simptomu (halucināciju, murgu); nav trauksmes; sirdsapziņas trūkums; nemācās no savas pieredzes; egocentrisms; virspusējas emocijas. Papildus raksturojums: nesakārtotas seksuālās attiecības; neuzticams; nespēj realizēt savus dzīves plānus; nepatiess; draudi izdarīt pašnāvību reti ir īsti; impulsivitāte; antisociāla uzvedība.”⁹⁷⁹ Pēdējos gados ir iegūts padziļināts ieskaits psihopātu attieksmē pret rīcību un tās sekām.⁹⁸⁰ Saskaņā ar H. Kleklija (*Cleckley*) izpēti psihopāta vardarbība vairāk ir instrumentāla nekā citu noziedznieku vardarbība, kura tipiski rodas kā atbilde uz ārēju vai iekšēju kairinājumu (šā kairinājuma rezultātā). ASV zinātnieces Dr. Kārlas Harenskas (*Carla Harenski*) pētījuma rezultāti parāda, ka psihopāti nespēj gūt priekšstatu par bailēm, ko viņi izraisa citos cilvēkos. Psihopāti lieliski zina, kas ir morāli nosodāma rīcība, taču viņu smadzenes uz to nereaģē

⁹⁷⁷ Soltera, A. Varmākas pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria Books, 2007, 115. lpp.

⁹⁷⁸ Veitnere, I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 30. lpp.

⁹⁷⁹ Strika, E. Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums (klīniskā psiholoģija): promocijas darbs. Latvijas universitāte, Rīga, 2009, 26. lpp.

⁹⁸⁰ Kiehl, K.A. The Psychopath Whisperer: The Science of Those Without Conscience. New York, Random House LLC, 2014, p. Nīderlandes pētniece Maïke Sima secināja, ka psihopāti spēj atšķirt pareizu rīcību no nepareizas, tikai viņiem pret to ir vienaldzīga attieksme. Haifās Universitātes pētniece Simone Šamaja-Cūri, pārbaudot empātijas spējas, atklāja, ka psihopāti ievērojami sliktāk saprot un salīdzina vienlaikus vairāku cilvēku emocijas. Lai diagnosticētu psihopātiju, izmanto metodi, ar kuru nodala divas vispārēji psihopātiskas iezīmes: vienu sauc par impulsivitāti un antisocialitāti, un tā ietver tādas ekstravertas iezīmes kā pēkšņa, nepārdomāta rīcība, savaldības trūkums, nemierīgums un bezatbildīga uzvedība. Vairāki pētījumi liecina, ka tieši krimināliem psihopātiem bieži piemīt daudzas no minētajām īpašībām.

tāpat kā pārējiem cilvēkiem. Psihopātiem ir raksturīgi antisociālas personības traucējumi, kas izpaužas kā izteikts empātijas, sirdsapziņas un līdzjūtības trūkums.⁹⁸¹ Morālās spriešanas spējas deficīts un paaugstināts nepatikas sliekšnis ir iemels psihopāta veiktajam dzimumnoziegumam. Vairāki zinātnieki (*Theodore Millon, Erik Simonsen, Morten Birket-Smith, Roger D. Davis*) norāda, ka psihopātu seksuālo noziedznieku nodarījums ir saistīts ar starppersonu aspektiem, bet citu noziedznieku nodarījums vairāk ir saistīts ar antisociālas uzvedības aspektiem.⁹⁸² Zinātnieki uzskata, ka vairāku centru defekti smadzenēs var būt viens no faktoriem, kāpēc veidojas psihopātija ar tieksmi izdarīt vardarbīgus noziegumus. Emociju trūkums attiecas arī uz spēju just bailes, tāpēc ir raksturīga riskanta uzvedība, viņi paļaujas uz gadījumu un izmanto agresīvas metodes, lai sasniegtu mērķi.

5.3. Dzimumnoziedznieku motivācijas sfēras raksturojums

Vardarbīgiem noziedzīgiem nodarījumiem ir specifiski noziedzīgi nodarījuma veikšanas motīvi. Motivācija tiek skaidrota kā vajadzības, intereses, tiecības un citi uzvedību veicinošie un vadošie elementi, kas ar attiecīgo darbību raksturo arī cilvēka personību. Parasti motīvus iedala pēc satura (bioloģiskie un sociālie+garīgie); pēc funkcijas (tie, kas galvenokārt vada, un tie, kuri veido darbības jēgu); pēc to nozīmes personības struktūrā. Motīvs ir darbības vadošā un veicinošā struktūra, kas, veidojot darbības priekšmetu, virza cilvēka aktivitāti. Pēc ievērojamā krievu psihologa Alekseja Ļeontjeva (*Алексей Николаевич Леонтьев*) domām, galveno darbības līmeni raksturo tieši motīvs, ko nosaka vajadzība.⁹⁸³ Var secināt, ka motīvs ir tas, kas atspoguļojas cilvēka apziņā, pamudinot to uz darbošanos, lai apmierinātu savas vajadzības. Piemēram, anomijas pētnieks Roberts Mertons (*Robert K. Merton*) uzskata, ka anomijas cēlonis var būt pretrunas starp sabiedrības mērķiem un mērķu sasniegšanai izvēlētajiem līdzekļiem. R. Mertons apgalvo, ka anomija nav dezorganizētas sabiedrības stāvoklis, bet gan personības ar izkropļotu morāli stāvoklis.⁹⁸⁴ Autore uzskata, ka pamatoti ir norādīt, ka seksuāli prettiesiska rīcība ir kā rezultāts tam, ka persona nespēj sasniegt savus mērķus sociāli pieņemamā veidā, tādēļ tai jāizvēlas citi veidi, kā to izdarīt. Izdala dažādus kriminālās

⁹⁸¹ Dhingra, K., and Boduszek, D. Psychopathy and Criminal Behaviour: A Psychosocial Research. Perspective. (skatīts 07.03.2015.).

Pieejams: http://eprints.hud.ac.uk/17760/1/DanielPsychopathy_and_Criminal_Behaviour_A_Psychosocial_Research_Perspective.pdf

⁹⁸² Millon, T., Simonsen, E., Birket-Smith, M., Davis, R.D. Psychopathy: Antisocial, Criminal, and Violent Behavior. New York, Guilford Press, 2003, p. 198.–210.

⁹⁸³ Psiholoģijas vārdnīca / G.Breslava redakcij. Rīga, apgāds „Mācību grāmata”, 1999, 90. lpp.

⁹⁸⁴ Бельский, В.Ю., Кравченко, А.И., Курганов, С.И. Социология для юристов: Учеб. пособие для вузов. Москва, Закон и право, 2011, 398 с.

agresīvās uzvedības motīvus: 1) impulsīvais, kas rodas subjektam situatīvi sarežģītos apstākļos, stipru emociju pamatā. Piemēram, amerikāņu kriminologs Roberts Agnevs (*Robert Agnew*), izveidojot vispārējo sasprindzinājuma teoriju (*General Strain theory*), uzskata, ka dusmām ir nozīmīga ietekme uz noziedzīgu rīcību un devianci (sasprindzinājums → dusmas → krimināla uzvedība); 2) instrumentālie motīvi kā noteiktu mērķu sasniegšana cietušā pretošanās pārvarēšanai, upura piespiešanai noteiktām darbībām; 3) naidīgie motīvi, agresija realizējas kā pašvērtējums, bieži agresīvā uzvedība veikta, lai pazemotu upuri, paņirgātos par to; 4) grupas solidaritātes motīvs – grupas atzinības iegūšanai.⁹⁸⁵ Pēc Krievijas pētnieces L. Koniševas (*Коньшова*) novērojumiem agresiju pēc paša iniciatīvas, pārdomātu, iepriekš plānotu un bez provokācijas no cietušā puses, paveic trīs veida personu grupas: 1) rīkojās nežēlības motīvu vadīts (sadistiskais agresijas veids); 2) agresivitātes akti veikti jauniešu sociopatoloģisko pašaktualizācijas motīvu dēļ; 3) grupas pašapliecināšanās dēļ. Visām personu grupām ir deformēta vērtību orientācijas sistēma.⁹⁸⁶ Jau iepriekš minēts, ka agresija ir tā, kas izpaužas kā seksuālas dabas darbības, kuras pamatā ir vēlme, vēlēšanās nodarīt sāpes un kontrolēt upuri. Personai, kura izdara seksuāla rakstura noziedzīgus nodarījumus, ir vajadzīga kontrole un dominēšana pār upuri vai ļaunprātīga izmantošana un tā pazemošana. Norādot uz to, ka izvarošanas veicinošais faktors ir dusmas vai spēks (vara), pētnieks Nikolas Grots (*A. Nicholas Groth*) izveidojis šādus izvarotāja motivācijas veidus: 1) uzbudinājuma dusmas (*excitation anger*); 2) atribības dusmas (*retaliation anger*); 3) varas apliecinājums (*power reassurance*); 4) varas dominante (*power dominant*) un 5) tipu oportūnists (*opportunistic*).⁹⁸⁷ „Faktiski, vairums izvarotāju apzināti vēlas pazemot, aizvainot vai ievainot upuri. Daļa izvarotāju no spēka pielietošanas rezultātā iegūst seksuālo apmierinājumu, bet lielākajā daļā gadījumu valdošais motīvs ir pakļaušana un agresija, nevis seksuālais apmierinājums.”⁹⁸⁸ Pētnieks N. Grots (*Groth*) un kolēģi, ar mērķi noteikt dominējošos motīvus, apsekoja 348 par izvarošanu notiesātos – 55% atzīmēja vēlmi pēc kontroles un varas pār upuri; 40% – niknumu, vēlmi pazemot, upura piekaušana; apmēram 5% izvarošanu bija novērtētas kā sadistiskas, kuras pavadīja dusmas, niknums un varaskāre.⁹⁸⁹ Krievijas speciālisti norāda, ka pamata motīvs ir

⁹⁸⁵ Ситковская, О. Д. Мотивация агрессивного поведения несовершеннолетних преступников // Насилие, агрессия, жестокость. Криминально-психологическое исследование. Москва, 1990, с. 88–98.

⁹⁸⁶ Коньшова, Л.П. Личность и ситуация как детерминанты агрессивно-насильственных преступлений // Насилие, агрессия, жестокость. Криминально-психологическое исследование. Москва, 1990, с. 112–141.

⁹⁸⁷ Handbook of Sexual Violence / editor J.M. Brown, S.L. Walklate. Routledge, 2011, p. 161.

⁹⁸⁸ Шейдер, Р. Психиатрия. Москва, Издательство: Практика, 1998, с. 53.

⁹⁸⁹ Невович, Н.Е. Процессуальная психотерапия женщин-жертв сексуального насилия. Санкт Петербург, 2004, 1.1. Феномен сексуального насилия и основные теории возникновения насилия.

dzimumtieksmes apmierināšana rupjā, dzīvnieciskā veidā. Dažkārt vainīgā seksuālie dzeņuļi kombinējas ar huligāniskām tieksmēm atdarināt vecākos biedrus, ar tiekšanos pazemot vai apkaunot upuri, paņirgāties par cietušo, atriebties, pašapliecināties u.c.⁹⁹⁰ Dažreiz dominējošais motīvs vardarbīgā noziedznieka uzvedībai ir vēlme apmierināt vajadzību pēc vardarbības, agresijas vai cietsirdības.⁹⁹¹ Piemēram, izvarotājus vada iekšējie dzeņuļi kā vientulība, seksuālā interese, dusmas. Saskaņā ar amerikāņu psihologa N. Grota un kolēģu (*Groth at.el.*) atziņām izvarotājam sekss kļūst kā neseksuāla vajadzība, raksturojoties kā vara, spēks un dusmas.⁹⁹² Vēl vienā pētījumā atklāts, ka visbiežāk izvarotājs pārdzīvojuma dusmas: 88% dusmas vispār, 77% dusmas pret sievieti.⁹⁹³ Vairāki autori (R. Šneiders, K. Neidelsons, M. Notmens, Dž. Perlmutter) uzsver, ka izvarošanas būtība galvenokārt ir vardarbībā pret personu, tās dzīvības apdraudējumā, nevis seksuālajā dabā.⁹⁹⁴ Centra „Dardedze” vadītāja L. Balode izskaidro, ka „seksuāli izmantojot bērnus, pieaugušais lielākoties apmierina emocionālas, nevis fiziskās vajadzības. Tā ir tieksme pēc varas, kontroles, absolūtas noteikšanas pār kaut ko, un bērni šajā ziņā ir piemēroti – viņus var uzpirkt vai pretēji – iebiedēt.”⁹⁹⁵ Predisponētās (*predisposed*) seksuālās noziedznieces motivācija var būt dusmas un nepārvarama dzimumtieksme, atklājot sadistiskās fantāzijas, kuras viņai ir grūti kontrolēt. Viņas upuri ir jauni, iespējams jaunāki par 6 gadiem, kuri no varmākas vienlaikus var piedzīvot fizisko vardarbību un nevērību. Šīs noziedznieces, iespējams, bērnībā pārdzīvojušas plašu seksuālās agresijas viktimizāciju, pusaudžu gados bēgušas no ģimenes, ir tendētas iesaistīties attiecībās ar agresīvu vīrieša partneri. Tām var būt plašas psihiskas patoloģijas kā patstāvīgas suicidālas vēlmes, paškropļojoša uzvedība. No pētnieku Dr. Pamelas Natanas (*Pamela Nathan*) un profesora Tonija Varda (*Tony Ward*) izpētes var secināt, ka vīrieša iesaistītās vai vīrieša vadītās (*male coerced/male accompanied*) seksuālās noziedznieces var būt dažādi motivētas: greizsirdība, satraukums, bijusi piespiesta, vēlme nomierināt vīrieša partneri un mēģināt izveidot personīgās varas un kontroles izjūtas. Pētnieki ierosina izdalīt apakšgrupu: atraidītā/atriebīgā (*the*

⁹⁹⁰ Частная криминология / отв. ред. проф. А.Шестаков. Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2007, с. 222.

⁹⁹¹ Билалов, Р.К. Криминологическая характеристика личности преступника, совершающего насильственные половые преступления против несовершеннолетних // Новый юридический журнал № 3, 2012, с. 178.

⁹⁹² Flowers, R.B. Sex Crimes: Perpetrators, Predators, Prostitutes, and Victims. Charles Thomas Publishers, LTD, 2006, p. 30.

⁹⁹³ Sexual Violence. Facts and Statistics. Sex Offenders. (skatīts 12.10.2013.).

Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/146474NCJRS.pdf>

⁹⁹⁴ Шейдер, Р. Психиатрия. Москва, Издательство: Практика, 1998, с. 47.

⁹⁹⁵ Bērna aizsardzība sistēmu mijiedarbībā. Konferenču materiāli. Rīga, 2012. (skatīts 12.10.2014.). Pieejams: www.bernskacietusais.lv/download.php?file=files/object_files/

rejected/revengeful).⁹⁹⁶ Profesore K.C. Fallere (*Faller*), izstudējot 40 seksuālo noziedznieču motivāciju, izšķir piecus ļaunprātīgās izmantotājas (*abusers*) tipus: 1) poliincestuālā izmantotāja (*polyincestuous abusers*), seksuāli izmantojusi vismaz divus cietušos; 2) vientuļais vecāks (*single-parent abusers*) – savus vecākos bērnus izmanto kā intīmā partnera surogātus; 3) brīvībā esošā izmantotāja (*non-custodial abusers*), kura savus bērnus izmanto to apciemošanas laikā; 4) psihopātiskā (*psychotic abusers*), kuras uzvedība ir saistīta ar psihopātiskām epizodēm; 5) pusaudžu izmantotāja (*adolescent abusers*) bērnu ļaunprātīgi izmanto viņu īslaicīgā vai pagaidu aprūpē. Pētniece Dž. Saradžana (*Saradjian*) norādījusi uz traucējošās uzvedības un vainas uzsvēršanas kategoriju: skolotāja/mīļākā (*teacher/lover*) kļūst sieviete, kuras sākotnējais mērķis ir pusaudži; starppaaudžu predisponētā (*intergenerationally predisposed offender*) noziedzniece, sieviete, kura sākumā noziegumā bija iesaistīta no vīrieša puses.⁹⁹⁷

5.3.1. tabula

A. Maijeres (*Mayer*) incesta iedalījums pēc dabas un motivācijas⁹⁹⁸

Incesta veids	Motivācija vai individuālā psihopatoloģija
tēvs-dēls (<i>father-son</i>);	homoseksuāls konflikts
viena vecāka bērnu incests, brālis vai māsa (<i>sibling-sibling</i>)	izteikts zemapziņas konflikts
mātes un meitas incests (<i>mother-daughter</i>)	psihotisks infantīlisms
māte un dēls (<i>mother-son</i>)	kā gandarījums, aizstājot trūkstošo tēvu
vectēva un mazmeitas (<i>grandfather-granddaughter</i>)	vīrietības apliecinājums

Pētnieces Lina Heitritera un Džanete Voughts (*Lynn Heitritter, Jeanette Vought*), analizējot incesta gadījumus, pēc to motivācijas izdala četrus incesta noziedznieku tipus: 1) Emociju vadītais varmāka (*affected-based*), mīlestības jūtu vadītais. Incesta darbības motivē varmākas pieredzē iztrūkstošā mīlestības, fiziskās pieķeršanās un ģimenes saišu trūkums. Parasti norāda uz to, ka „gribēju, lai viņš/viņa jūt mīlestību. Varmāka parasti upurim liek justies īpašam. 2) Uz erotismu tendētais (*erotic-based*), erotizētais, seksuālu vēlmju motivēts. Šī tipa noziedznieki par incestuālām darbībām sniegs atbildi – man sagādāja baudu viņai/viņam pieskarties. Upuris var pieņemt to, ka šādā veida kontakts ir ģimenes dzīves norma – „tas ir veids kā tētis mīl savus bērnus”. 3) Agresijas vadītais (*aggression-based*), vardarbīgs, grib dominēt par upuri, un incests ir dusmu izpausme. Negatīvās dusmas pret varmākas vecākiem vai dzīves biedru tieši tiek realizētas caur

⁹⁹⁶ Craissati, J. Managing High Risk Sex Offenders in the Community: A Psychological Approach. New York, Routledge, 2004.

⁹⁹⁷ Letherby, G., Williams, K., Birch, P., Cain, M.E. Sex As a Crime? New York, Willian Publishing, 2008, p. 300.

⁹⁹⁸ Mayer, A. Incest: A Treatment Manual for Therapy with Victims, Spouses, and Offender. Holmes Beach, Learning Publication, 1993, p. 22.

bērnu. To varētu dēvēt par pārnesto agresiju.⁹⁹⁹ 4) Uz dusmām balstītais (*rage-based*), -dusmīgais, var apdraudēt bērna dzīvību un dziļi psihiski traumēt.¹⁰⁰⁰

Iemeslus, kādēļ tiek veikti seksuāla rakstura noziedzīgi nodarījumi, var iedalīt: 1) Cilvēkam trūkst specifisku prasmju, piemēram, neprot veidot attiecības, kontrolēt deviantu seksuālu uzbudinājumu, izvēlas neefektīvas darbības stratēģijas, lai mazinātu negatīvu emocionālo stāvokļu radīto ietekmi. Turklāt „dzimumnoziedzniekiem raksturīga ar dažādiem personības kompleksiem saistīta nespēja un neprasme veidot attiecības ar citiem cilvēkiem. Nereti šādiem ļaudīm trūkst spējas kontrolēt savas dzīves gaitu un procesus, ko viņi cenšas kompensēt ar vardarbīgu kontroli pār saviem upuriem.”¹⁰⁰¹ 2) Impulsivitāte – vēlme nekavējoties sasniegt seksuālu apmierinājumu. 3. Dzimumnoziegumu īstenošana sagādā baudu, pozitīvu emocionālu stāvokli. Pie šīs kategorijas piederošie dzimumnoziegumus veic apzināti un mērķtiecīgi, iepriekš izplāno.¹⁰⁰² Ārvalstu speciālisti norāda, ka nepilngadīgo personu vardarbīgo un seksuālo noziegumu galvenais izdarīšanas faktors esot nestabilitāte un vardarbība ģimenē. Seksuāla rakstura noziedzīgi nodarījumi „diezgan bieži ir saistīti ar dažādām anomālām fiziskām un/vai psiholoģiskām tieksmēm, kas nosaka agresīvas vai antisociālas uzvedības raksturu.”¹⁰⁰³ Ārstes Dr.med. Ināra Roja, Ženija Roja un Liāna Smilktiņa atzīst, ka mūsdienās seksuālās neirozes kļuvušas komplicētākas, tajās ienākusi agresija, kādas nebija agrākajos gados. Seksuālās neirozes ir ļoti izplatīta psihosomatiska saslimšana, kas piemeklē gan vīriešus, gan sievietes.¹⁰⁰⁴ Pēc Garīgās veselības valsts aģentūras datiem Latvijā veiktajās tiesu psihiatriskajās ekspertīzēs apmēram 83% ekspertējamo personu tiek konstatēti kādi psihiski traucējumi vai garīga atpalcība un tikai 7% tiek atzīti par nepieskaitāmiem, un 3% par ierobežoti pieskaitāmiem. Eksperte I. Veitnere norādīja, ka tikai 1% cilvēku, kas seksuāli izmanto bērnus, ir psihiski neveseli. Saskaņā ar IeVP publiskā pārskatā sniegto informāciju 79% notiesāto (t. i., 5438 no 6873) ir psihiski un uzvedības traucējumi.¹⁰⁰⁵ Jāņem vērā, ka „jutekliskām un viegli

⁹⁹⁹ Pārnestā agresija – uzbrukums, kas vērsts pret gadījuma rakstura un bieži vien nevainīgu objektu, jo cilvēks ir nikns, bet nevar vērst savu agresiju pret īsto vainīgo attiecīgajā vietā un laikā. Psiholoģijas vārdnīca / G. Breslava redakcijā Rīga, apgāds Mācību grāmata, 1999, 8. lpp.

¹⁰⁰⁰ Heitritter, L., Vought, J. Helping Victims of Sexual Abuse: A Sensitive Biblical Guide for Counselors, Victims, and Families. Bethany House Publishers, 1989, p. 72.-73.

¹⁰⁰¹ Bārtulis, J. Nevis izstumt, bet palīdzēt laboties. (skatīts 12.12.2013.).

Pieejams: <http://www.lvportals.lv/index.php?menu=doc&sub=&id=212881>

¹⁰⁰² Valsts Probācijas dienesta informācija. (skatīts 20.10.2013.).

Pieejams: <http://www.probacija.lv/page.php?id=1>

¹⁰⁰³ Kriminoloģija / zin. red. K.Ķipēna, A. Vilks Rīga, Nordik, 2004, 268. lpp.

¹⁰⁰⁴ Roja, I., Roja, Ž., Smilktiņa, L. Seksuālās uzvedības traucējumi un novirzes. (skatīts 10.03.2015.).

Pieejams: <http://www.doctus.lv/2007/4/seksualas-uzvedibas-traucejumi-un-novirzes>

¹⁰⁰⁵ Ieslodzījuma vietas pārvaldes publiskais pārskats par 2010.gadu. (skatīts 12.02.2013.).

Pieejams: <http://www.ievp.gov.lv>

uzbudināmām personām, kā arī indivīdiem ar vājāku gribu un nepietiekamu vai nepareizu sociālo audzināšanu, vēlme apmierināt savu dzimumtieksmi nereti kļūst par dominanti, kura, nomācot daudzas citas tieksmes un intereses, mudina tos pārkāpt elementārās cilvēku savstarpējo attiecību, ētikas un tiesību normas.”¹⁰⁰⁶ Tiek norādīts, ka īpaši liels risks veikt seksuālo vardarbību ir personām ar traucējumiem tieksmju un dziņu sfērā, kas rodas dažādu organisku CNS bojājumu rezultātā. Klīniskie psihologi norāda, ka seksuālus noziegumus pastrādā cilvēki ar tām psihiskām saslimšanām, kuras kropļo cilvēka motivācijas sistēmu, piemēram, šizofrēnijas vai arī līdzīgu psihožu slimniekiem. Tas var būt saistīts gan tieši ar psihozi, gan pastarpināti – ar psihozes izraisīto bremzēšanas mehānismu neesamību. Vairāki ārvalstu pētnieki norādījuši uz samērā lielo dzimumnoziedznieču skaitu ar psihiskām slimībām. Piemēram, 15 seksuālo noziedznieču izpētē konstatēts: 6 – psihiska slimība; 1 – šizofrēnija, 7 – depresija (*Lewis, Stanley*). Analizējot 81 ieslodzīto seksuālo noziedznieci, apzināts, ka 48% gadījumu pagātnē tām ir bijušas psihiskas saslimšanas, 40% – psihiskas slimības iezīmes (*O'Connor*). Pētniece K.C. Fallere (*Faller*), apzinot 65 seksuālās noziedznieces, norādījusi, ka 32% bijušas garīgas slimības.¹⁰⁰⁷ KL noteikts, ka pie kriminālatbildības nav saucama persona, kas nodarījuma izdarīšanas laikā bijusi nepieskaitāmības stāvoklī, tas ir, psihisku traucējumu vai garīgas atpalcības dēļ nav varējusi saprast savu darbību vai to vadīt.¹⁰⁰⁸ KL 68. pantā ietverti medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi¹⁰⁰⁹ personām, kas izdarījušas likumā paredzētos nodarījumus, bet sirgst ar psihiskiem traucējumiem un ir atzītas par nepieskaitāmām vai ierobežoti pieskaitāmām. Tiesu praksē apstiprināts, ņemot vērā, ka gan „nepieskaitāmība”, gan „ierobežota pieskaitāmība” ir juridiski, nevis medicīniski jēdzieni, attiecīgo stāvokļu konstatācija ir tiesas kompetencē. Tiesas apkopojumā atklāts, ka laikā no 2009. līdz 2011. gadam vienā kriminālprocesā par izvarošanu (KL 159.p. 2.d.) Rīgas apgabaltiesa piemēroja medicīniska rakstura piespiedu līdzekli.¹⁰¹⁰

Apkopojot dzimumnoziedznieka kriminoloģisko portretu, var secināt, ka personības iezīmēm ir būtiska loma uzvedības izpausmēs, īpaši nozīmīga ietekme ir motīvam, tas ir,

¹⁰⁰⁶ Noziegumu izmeklēšanas metodika /prof. A.Kavaliņa vadībā. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 2000, 63. lpp.

¹⁰⁰⁷ McAnulty, R.D., Burnette, M. Sex and Sexuality: Sexual deviation and sexual offenses. Westport, Praeger Publisher, 2006, p. 52

¹⁰⁰⁸ Krimināllikuma 13. panta pirmā daļa.

¹⁰⁰⁹ var noteikt šādus medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus: 1) ambulatoriska ārstēšana medicīnas iestādē; 2) ārstēšana vispārēja tipa psihiatriskajā slimnīcā (nodaļā); 3) ārstēšana specializētā psihiatriskajā slimnīcā (nodaļā) ar apsardzi.

¹⁰¹⁰ Augstākās tiesas tiesu prakse kriminālprocesā, nosakot medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus. 2011/2012. (skatīts 15.12.2013.). Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2012/>

iekšējam dzenulim, kas rosina un mudina uz seksuālu vardarbību. *Modus operandi*¹⁰¹¹ var būt vienkāršs vai ļoti komplicēts ar dažādām izkropļojuma pakāpēm, kas atspoguļo varmākas pieredzi, motīvu un intelektu. Autore piekrīt uzskatam, ka „uzsverot seksuāla rakstura noziedzīgu nodarījumu paaugstināto kaitīgumu, parasti tiek ignorētas šo likumpārkāpēju un šāda veida likumpārkāpumu īpatnības.”¹⁰¹² Neapšaubāmi, seksuālie noziedznieki ir tie, kuriem obligāti nepieciešama uzraudzība un sociālās uzvedības korekcija – ne tikai tādēļ, ka daudziem seksuālo noziegumu subjektiem vērojami dzimumfunkcijas traucējumi, bet viņi arī ietilpst to personu grupā, kuru iekļaušanās sabiedrībā ir apgrūtināta.¹⁰¹³ Z. Freids akcentējis, jāreķinās ar faktu, ka visiem cilvēkiem piemīt destruktīvas, proti, antisociālas un antikulturālas tendences un ka lielai personu daļai tās ir pietiekami spēcīgas, lai noteiktu viņu izturēšanos sabiedrībā.¹⁰¹⁴ Tādējādi, praktiska nozīme ir seksuālā varmākas klasifikācijai.

5.4. Seksuālo noziedznieku personības tipoloģija

Izpētes rezultātā pierādīts, ka noziedzniekiem ir saasinātas vairākas personības iezīmes, un tās nosaka viņu uzvedību, vājina sociālo pielāgošanos un rada grūtības savstarpējās attiecībās ar citiem. Pētnieki jau sen mēģinājuši izstrādāt vispārēju jēgpilnu seksuālā noziedznieka tipoloģiju. Seksuālos noziedzniekus grupē, pamatojoties uz dažādiem faktoriem: motivācija, pēc cietušā, pēc uzvedības modeļa (*modus operandi*), nozieguma izdarīšanas apstākļiem un saistības ar citiem noziedzīgiem nodarījumiem. Var secināt, ka seksuālos noziegumus paveic nevienmērīga noziedznieku grupa, kuru rīcību atspoguļo dažādi varmākas modeļi.¹⁰¹⁵ Jāpiekrīt Lielbritānijas klīniskās psiholoģijas konsultantes Dr. D. Fišeres (*Fisher*) norādītajam, „ka nav iespējams izveidot universālu dzimumnoziedznieka portretu. Analizējot dažādu cilvēku personību un viņu izdarītos noziedzīgos nodarījumus, jāsecina, ka ļoti bieži pat viena veida noziegumi tiek veikti atšķirīgu iemeslu un motīvu dēļ. Tomēr ir iespējams, konstatēt dažas tipiskas

¹⁰¹¹ (latīņu – darbības plāns vai principi). Noteikts uzvedības modelis vai rīcība, kas saistīts ar konkrētu noziedznieku. Encyclopædia Britannica.

Pieejams: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/387437/modus-operandi>

¹⁰¹² Par dzimumnoziedzīgiem notiesāto personu uzvedības korekcijas sistēmas attīstīšana Latvijā: Projekta noslēguma izvērtējums. 2011, 7. lpp. (skatīts 10.10.2013.).

Pieejams: <http://www.probacija.lv/page.php?id=18>

¹⁰¹³ Kipāne, A. Seksuālās vardarbības tendences un tās novēršanas iespējas krīzes apstākļos // Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskie raksti. 2009. gada sociālo zinātņu pētnieciskā darba publikācijas. Rīga, RSU, 2010, 177. lpp.

¹⁰¹⁴ Polis, A. Antisociāla (Disociāla) mentalitāte interdisciplinārā skatījumā // Latvijas Policijas akadēmijas raksti: 4, 23. lpp.

¹⁰¹⁵ Holmes, S.T., Holmes, R.M. Sex Crimes: Patterns and Behavior. CA, SAGE Publications, Inc, 2008, p. 206.

tendences.”¹⁰¹⁶ Zinātnieki ir konstatējuši, ka likumpārkāpējiem ir saasinātas vairākas personības iezīmes,¹⁰¹⁷ un tās nosaka viņu uzvedību, vājina sociālo adaptāciju un rada grūtības interpersonālajās attiecībās. Profesors Aleksandrs Ratinovs (*Александр Рувимович Ратинов*) raksta, ka likumpārkāpējus no likumu nepārkāpušiem cilvēkiem raksturo nevis viena atsevišķa iezīme vai personības iezīmju summa, bet gan kvalitatīvi neatkārtojams šo īpašību savienojums, tas ir, personības iezīmju komplekss, kuram ir sistēmas raksturs.¹⁰¹⁸ Cilvēkiem ar delikventu uzvedību ir daudz patoloģiskāki rādītāji, salīdzinot ar normu grupu, piemēram, sociālās atbildības trūkums, personības rigiditāte,¹⁰¹⁹ izsekošanas idejas, depresijas un apātijas, ģimenes traucējumi, alkoholisms, narkomānija un citas atkarības (*Weaver & Wootton*).¹⁰²⁰ Dažādu izpētes un atziņu rezultātā var secināt, ka seksuālās varmākas tipoloģiskā analīze ļauj izskatīt noziedznieka personību kā vienotu un patstāvīgu tipu. Tipoloģija¹⁰²¹ parasti atspoguļo noteiktās likumsakarības un pazīmes, kuras piemīt noziedzniekiem un kuras tiek fiksētas veiktajos pētījumos. Analizējot vardarbības veicēja portretu, ir svarīgi ņemt vērā cilvēka rakstura tipu. Cilvēka raksturs ir vienota sistēma, ko veido uzvedība, kā izturēties pret pasauli. Tā veidojas caur agrīno pieredzi. Raksturs izpaužas ar aizsargmehānismu palīdzību. Mēdz izšķirt primitīvus un augstākus aizsargmehānismus.¹⁰²² Specialajā literatūrā teikts, ka, ņemot vērā antisociālās virzības un vērtību orientācijas raksturu, noziedzniekus var klasificēt: 1) „gadījuma”, 2) „situācijas”, 3) „nestabilitātes”, 4) „naidīgais”, 5) „īpaši bīstamais”. Tradicionāli kriminoloģiskajā tipoloģijas sistēmā tiek iekļautas divu grupu pazīmes: 1) pazīmes, kas raksturo personību deformējošo īpatnību potenciālu un raksturu; 2) pazīmes, kas atsedz personības veidošanās procesu. Speciālajos pētījumos, kas balstīti uz krimināli psihiatriskajām īpatnībām, noziedznieki tiek iedalīti: 1) Psihopatizētais; 2) Alkoholizētais, autore uzskata, ka precīzāk būtu adiktīvais – atkarīgo vielu lietotājs, kuram ir patoloģiska tieksme un pieradums lietot

¹⁰¹⁶ Bārtulis, J. Nevis izstumt, bet palīdzēt laboties. (skatīts 12.12.2013.).

Pieejams: <http://www.lvportals.lv/index.php?menu=doc&sub=&id=212881>

¹⁰¹⁷ Minētas šādas personības iezīmes: -impulsivitāte, - grūtības prognozēt savas rīcības sekas, - rigiditāte, - augsts agresivitātes līmenis, - afektīvi piesātināti pārdzīvojumi, - savdabīga ievirze un spriedumi, - grūti prognozējama uzvedība, - atrautība no sociālās realitātes, - nespēja interiorizēt morālās un likuma normas.

¹⁰¹⁸ Кудрявцев, И.А., Ратинова, Н.А. Криминальная агрессия. Москва, Московский Университет, 2000, с. 192.

¹⁰¹⁹ rigiditāte – psihisko procesu inertums: 1) nespēja ātri pārslēgties; 2) fiksēšana uz jau novecojušiem darbības stiliem un uzskatiem. Psihes īpašība „iestrēgt” „iecikloties” uz kaut kā, nervu procesu vājš kustīgums. Ir jānošķir frigiditāte kā stāvoklis un kā personības īpašība, kas korekcijai padodas ar lielām grūtībām. Psiholoģijas vārdnīca, 123. lpp.

¹⁰²⁰ Citēts: Strika, E. Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums (klīniskā psiholoģija): promocijas darbs. Latvijas Universitāte. Rīga, 2009, 36. lpp.

¹⁰²¹ Tipoloģija [gr. *Typos* forma, paraugs + *logos* jēdziens mācība] ir zinātniskās izziņas metode, kur objektus grupē, izmantojot vispārinātus, idealizētus modeļus (tipus), kā arī pēc šīs metodes veidots grupējums vai apraksts. – Svešvārdu vārdnīca / autoru kolektīvs. Rīga, izdevniecība „Avots”, 2008, 919. lpp.

¹⁰²² Kulbergs, J. Psihodinamiskā psihiatrija: teorija un prakse. Rīga, Jumava, 2001, 63. lpp.

atkarību izraisošas vielas; 3) Intelektuāli ierobežotais – šīm personām – 95% gadījumu raksturīgi paaugstināta uzbudināmība un agresija, 70% tieksme uz konfliktiem, 27% aizdomīgums un pārspīlētas, nepamatotas bažas, 23% greizsirdība un otras personas vainošana, 9% sadisms. Specialajā literatūrā varam atrast norādi par to, ka sadists vienmēr jūt, par ko tieši ir nepārliecināts viņa upuris, kas upurim ir īpaši dārgs. Sadistam īpaši jutekliska nozīme ir pārsteiguma un negaidītības efektam, kad upuris nenojauš par patiesajiem nodomiem un sekām. Upuris, kurš pārsteigts pēkšņi, neapzināti demonstrē bezspēcību, nolemtību un pakļautību.¹⁰²³ Akcentējot uzmanību uz personu psihopātiskajām novirzēm, noziedzniekus iedala: a) īstenākajos psihopātos; b) neirotiķos; c) egocentriķos; d) kulturālajos noziedzniekos.¹⁰²⁴ Pēc dažu pētnieku (*Голубева, Кудрякова, Шамиса, Антоныя*) pētījumiem varmākas personības tipu iedalījums un to īpatnību raksturojums ietver vairākus veidus: skatīt tabulu 5.4.1.

5.4.1. tabula

Varmākas personības tipu iedalījums un to īpatnību raksturojums¹⁰²⁵

Uzbudināmais	ātri uzbudināms, ilgi atceras pāri nodarījumus, agresīvs, viegli rodas dusmu uzliesmojumi, uzvedība var būt nevadāma.
Nevadāmais	līdzīgi uzbudināmajam tipam, tās pašas īpašības ir izteiktas daudz spilgtāk. Vadošā iezīme – impulsivitāte, nespēja prognozēt ne savu, ne citu uzvedību. Atrodas savu vēlmju varā, laiku pa laikam izlādē savu uzkrāto afektu.
Uzstājīgais	patmīlīga, paaugstināta sava nozīmīguma izjūta, viegli ievainojams, slimīgi pievērš uzmanību citu attieksmei, rigiditāte apvienojas ar neatlaidību, izlēmīgs, labs līderis.
Aktīvais	paaugstināta aktivitāte, optimists, daudzveidīgas intereses, pastāvīga tieksme uz darbības veidu maiņu, pazemināta atbildības sajūta, vieglprātīgs, zema paškontrolle.
Demonstratīvais	vēlas atšķirties no citiem, gūt apbrīnu, būt uzmanības centrā, augstu vērtē sevi, melīgs, bagāta iztēle, emocijas ir virspusējas. Vājas gribas tips – viegli pakļaujams, nepietiekami attīstītas gribas īpašības, tieksme nekavējoties gūt baudu, neapdomīgs.
Demonstratīvi iestrēgstošais	orientēts uz ārējiem apstākļiem vienlaicīgi neatlaidīgs mērķu sasniegšanā, patmīlīgs, cietsirdīgs, paaugstināts jūtīgums, uzvedība elastīga, spēj reaģēt, egocentrisks.

Profesors S. Inšakovs izdala vairākus vardarbīgā noziedznieka tipus (skatīt tabulu).

5.4.2. tabula

Vardarbīgā noziedznieka iedalījums pēc S. Inšakova (*Иншаков*)¹⁰²⁶

Racionālais	ar vardarbības palīdzību risina dažādas problēmas – mantkārīgās, seksuālās, pašapliecināšanās, izklaides
Impulsīvais	atriebība, greizsirdība
Ļaunais	ar vardarbības palīdzību cenšas atbrīvoties no diskomforta sajūtas, kas saistītas ar to, ka pats bijis no kāda aizskarts (sublimētā atriebība)
Patoloģiskais	sadistiskais, uztrauktais, iracionālais
Konformistiskais	vardarbību veic vienaudžu vai vecāka „audzinātāja” ietekmes rezultātā.

¹⁰²³ Plašāk skatīt: Малкина-Пых, И. Виктимология. Психология поведения жертвы. Москва, Эксмо, 2010; Антоныя, Ю.М. Сексуальные преступления. Чикатило и другие. Москва, 1993.

¹⁰²⁴ Криминологија / zinātn. red. K. Ķipēna, A. Vilks. Rīga, Nordik, 2004, 232. lpp.

¹⁰²⁵ Антоныя, Ю.М. Психология убийства. Москва, Юрист, 1997, глава III. Убивающие и убиваемые.

¹⁰²⁶ Иншаков, С.М. Криминология: Учебник. Москва, Юриспруденция, 2000, с. 89.

Dzimumnoziedzniekus saskaņā ar pieņemto terminoloģiju var iedalīt divās lielās kategorijās:

- 1) kuri izdara noziegumus ar fizisku kontaktu;
- 2) kuri noziegumu veic bez fiziska kontakta.¹⁰²⁷

Vācu seksologs profesors Volkmar Zigušs (*Volkmar Sigusch*) izdala desmit seksuālā noziedznieka tipus: 1) tuvs ģimenes loceklis (tēvs, māte, tēvocis, tante, māsa brālis); 2) kaimiņš (biežāk no nelabvēlīgā sociālā slāņa, bieži alkoholiķi, bieži nav pedofils); 3) pubertātes vecuma zēns, iegūstot pirmo seksuālo pieredzi; 4) ļoti noslēdzies pusaudzis vai pieaugušais (piemēram, invalīds) uzskata bērnu par pieejamu vai atbilstošu seksuālo partneri; 5) dzimumnenobriedis pieaugušais, kurš bērnībā nav izspēlējis „dakteros”; 6) psihiski slimais pieaugušais; 7) sekstūrists; 8) pusmūža cilvēks; 9) izvirtulis vai sadists; 10) pedofils.¹⁰²⁸ Procentuāli liels skaits seksuālo noziedznieku aizskar bērnus tieši tāpēc, ka viņus seksuāli interesē konkrēta vecuma bērni. Viņiem piemīt tā dēvētais novirzītais seksuālās intereses tips.¹⁰²⁹ Pētījumos par seksuāliem noziedzniekiem secināts, ka tipiskais tēls, kādu varmākas piedāvā ārpasaulei, parasti ir „krietnais pilsonis”, tāds, kurš, pēc sabiedrības domām, nemūžam neko sliktu nedarīs. Dr. Dž. Eibela (*Abel*) un kolēģu pētījuma rezultāti: 1) viens varmāka vidēji pagūst izmantot no 50 līdz 150 bērniem, tikai tad viņu pieķer un tiesā (ja tas vispār notiek); 2) 232 varmākas atzinās vairāk nekā 55 000 noziedzīgu darbību mēģinājumu; 3) 38 000 gadījumi viņiem bijuši veiksmīgi, bet izvaroto bērnu skaits sasniedzis 17 000; 4) vīriešiem, kuri ārpus mājas un ģimenes izvarojuši meitenes, katram vidēji bijuši 20 upuri. Tomēr tas ir mazāk nekā upuru skaits vīriešiem, kuri ārpus mājas uzbrukuši zēniem, šie noziedznieki bijuši daudz aktīvāki, katram vidēji bijuši 150 upuri. Paplašinātajā pētījumā 561 varmāka atzinās vairāk nekā 291 000 dažāda rakstura seksuālos noziegumos, par upuriem kļuvuši vairāk nekā 195 000.¹⁰³⁰ Amerikāņu speciāliste A. Soltera apraksta, ka varmākam nostiprinās pārliecība par savām spējām izvairīties no soda, bieži viņš to uztver kā atļauju uzbrukt tam pašam bērnam. Arī citi pētījumi pret bērniem pastrādāto noziegumu jomā, parāda, ka viens un tas pats seksuālais noziedznieks var izvēlēties par upuriem bērnus ar ievērojamu vecumu atšķirību. Vairākkārtīgi nodarbojies ar ļaunprātīgām darbībām, liecina par zināmām

¹⁰²⁷ Dzimumnoziedznieki un dzimumnoziegumi. (skatīts 12.12.2013.).

Pieejams: <http://www.probacija.lv/page.php?id=472>

¹⁰²⁸ Сексуальные преступления против несовершеннолетних. (skatīts 12.12.2013.).

Pieejams: <http://wreferat.baza-referat.ru/>

¹⁰²⁹ A. Soltera raksta, novirzīts seksuālās intereses tips sāk izpausties agri, tas ir tikpat noturīgs kā parasta hetero vai homoseksuāla dzimumtieksme, un to nav iespējams mainīt. (Soltera, A. 2007, 78. lpp.).

¹⁰³⁰ Soltera, A. Varmākas pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria Books, 2007, 25. lpp.

ievirzēm, patoloģijām un paaugstinātu kaitīgumu. Ļoti bieži varmākas piekopj sev tīkamās nodarbes savās pašu mājās, bet ārpus tām cietsirdīga tēls neizkļūst. Piemēram, *Kurzemes apgabaltiesa izskatīja krimināllietu pret R.R. apsūdzībā par savu mazgadīgo pameitu seksuālo izmantošanu, vienas meitenes izvarošanu, kā arī dzimumtieksmes apmierināšana netiklā formā un cietsirdību pret piecām mazgadīgajām pameitām. Apsūdzētais savu vainu noliedz, apgalvodams, ka meitenes viņu aprunā. Pirmstiesas izmeklēšanā noskaidrots, ka pirmo reizi R.R. netiklas darbības ar vienu no meitenēm veicis, kad bērnam bija tikai deviņi gadi. Vardarbība pret bērniem turpinājusies vismaz septiņus gadus. Patēvs bērnus regulāri sitis un draudējis, ka nogalinās viņu māti, ja kādam stāstīs par mājās notiekošo.*

Visbiežāk pedofilus iedala divās atšķirīgās grupās: 1) regresīvais pedofils (*regressive pedophile*) – seksuālā objekta maiņa notiek dzīves laikā no pieaugušā uz pirms pubertātes bērnu un 2) konstants jeb fiksējošais pedofils (*fixated pedophile*) – nav bijuši citi seksuālie objekti kā tikai bērni pirms pubertātes vecumā. Regresīvais pedofils izdara noziegumu, būdams pakļauts impulsīvai rīcībai, bet fiksējošais pedofils neizjūt vainas sajūtu, viņa fantāzijas saistītas ar bērniem. Tāpēc fiksējošais pedofils meklē un speciāli rada nosacījumus un iespējas, lai biežāk satiktos ar bērnu.¹⁰³¹ Incestā iesaistīto personu raksturojums un pedofilu psiholoģiskais un sociālais raksturojums. 5.4.3. tabula

Incesta veicēju un pedofilu raksturojums¹⁰³²

Incestā iesaistīto personu raksturojums	Pedofilu psiholoģiskais un sociālais raksturojums
<ul style="list-style-type: none"> • Parasti ar zemu izglītības līmeni un intelektu; • Zema pašcieņa, nomākti, introverti; • Neizjūt sevi, neskaidra identitāte; • Ģimenē atkarības; • Tēva loma ģimenē noteicoša – tēvs patriarhs, māte kalpone bez tiesībām uz piedalīšanos lēmuma pieņemšanas procesā; • Incests var notikt ilgstošas mātes prombūtnes laikā; • Liek upurim justies kā pieaugušajam; • Nav skaidrības, kas nepieciešams bērnam dažādos vecumos. 	<ul style="list-style-type: none"> • Var būt ar labu izglītību un augstu intelektu; • Ekstraverti, ar augstu pašapziņu, labi motivēti, sociāli veiksmīgi; • Veiksmīgs vidusslānis ar stabilām mājām, • Rada sociāli atbildīgas personas iespaidu; • Parasti nav atkarību; • Laulība mēdz būt formāla; • Var dzīvot ar māti visa mūža garumā; • Liek upurim justies kā bērnam; • Zina, kas nepieciešams bērnam dažādos vecumos; • Daudz un dažādas seksuālas fantāzijas.

N. Grots (*Groth*) apzinājis, ka 51% no visiem bērnu izmantotājiem ir regresīvais, bet 49% fiksējošais tips. Pētnieks norādījis, ka regresīvajam noziedzniekam stresa situācijas, piemēram, bezdarbs, invaliditāte vai seksuālās uzticības zudums, var izraisīt seksuāla objekta maiņu (pāriet uz mazāk aizsargātu). Saskaņā ar tiesu psihiatra Parka Dietza (*Park Dietz*) sniegto sadalījumu bērnu izmantotāji iedalās (šo iedalījumu savos

¹⁰³¹ Millon, T., Simonsen, E., Birket-Smith, M., Davis, D.R. *Psychopathy: Antisocial, Criminal, and Violent Behavior*. New York, Guilford Press, 2002, p. 312.; Kursīte-Nīmante, R. Lietišķā psiholoģija. Npublicētie metodiskie materiāli. Rīga, Valsts policijas koledža, 2012.

¹⁰³² Balode, L. Seksuālā attīstība un seksuālā vardarbība, problēmas un risinājumi. Prezentācija. (skatīts 05.03.2015.). Pieejams: www.bti.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/Sex_vd.

pārskatos izmantoja FIB): situatīvais un preferentais (*situational molesters and preferential molesters*). FIB apzinājis, ka situatīvā noziedznieka mūžā vidēji ir 81 bērnu seksuālās izmantošanas gadījums ar diviem cietušajiem, bet preferentam vidēji 282 incidenti ar vidusmērā 150 cietušajiem. Paplašinot norādīto iedalījumu, FIB vadītājs Kenets Lannings (*Kenneth V. Lanning*) bērnu izmantotājus iedala apakšgrupās (skatīt tabulu). 5.4.4. tabula

Bērnu izmantotāju iedalījums apakšgrupās¹⁰³³

Situatīvais	Preferentais
Apvaidītais (<i>repressed</i>) – zems pašnovērtējums, zems grūtību pārvarēšanas sliekšnis, stresa situācijās vēršas pret bērnu. Bieži izmanto savus bērnus, vai seksuālās aktivitātēs piespiež iesaistīties citu bērnam.	Pavedinātājs (<i>seducer</i>) – bieži vienlaikus ir vairāki cietušie (no vienas klases, kaimiņi, komandas utt.).
Morāli nekritiskais (<i>morally indiscriminate</i>) – Tiek raksturots kā cilvēks bez sirdsapziņas, iesaistās arī cita veida vardarbībā. Viņa mērķis ir vājš un neaizsargāts upuris, nekritisks upura izvēlē, ļaunprātīgi izmanto gan svešiniekus, gan pazīstamas personas.	Intravertais (<i>introverted</i>) – ir nepietiekamas saskarsmes prasmes, mērķis ir mazāk neaizsargāti bērni, daudz laika pavada starp bērniem, var iesaistīties bez fiziskā kontakta seksuāla rakstura darbībās.
Seksuāli nekritiskais (<i>sexually indiscriminate</i>) – līdzinās seksuāli atkarīgajiem (<i>sex addiction</i>), seksuālās aktivitātes ir galvenais mērķis.	Sadistiskais (<i>sadistic</i>) – visbīstamākais, to mērķis ir seksuāla rakstura aktivitātes ar bērnu plus sāpju nodarīšana. Tas ir varmāka, kurš nolaupa bērnu, ļaunprātīgi izmanto un tad nogalina.
Neadekvātais (<i>inadequate</i>) – vismazāk pakļaujas sociālām un uzvedības normām. Tiek raksturots kā izolēts vienpatis. Var būt garīgi slims.	

Profesors Voijshehs Radeckis (*Wojciech Radecki*), izskatot 166 pedofilijā apsūdzēto izpētes rezultātus, izdala šādas pedofilu grupas: 1) pedofilas darbības, kuras veikušas jaunas personas alkohola reibuma stāvoklī, bez psihiskām novirzēm 2) pedofiliskās darbības pret tuviem radniekiem (svarīgu lomu ieņem hroniskais alkoholisms un noziedznieku primitīvisms); 3) jaunie noziedznieki, kad savstarpēju jūtu vadīta, seksuālā kopdzīve izveidota ar mazgadīgām vai nepilngadīgām meitenēm; 4) pedofilās darbības deviantās uzvedības pamatā (tai skaitā homoseksuālās darbības); 5) pedofilās darbības, kuras veikušas pusmūža personas, vecākas par 60 gadiem.¹⁰³⁴

Pētnieki Andrie Kuzņecovs, Timotijs Piersons un Brūs Haris (*Andrei Kuznetsov, Timothy R. Pierson, Bruce Harry*) norādījuši, ka, definējot seksuālo vardarbību un klasificējot seksuālo noziedznieku, svarīgs aspekts ir cietušās personas vecums. Seksuālos noziedzniekus speciālisti iedala trīs atšķirīgās grupās: 1) pastāvīgais noziedznieks (*chronic sex offenders*), kurš izmanto bērnus. Parasti ar cietušo saistīti radniecību vai arī ir pazīstami; 2) noziedznieki, kas noziegumus pastrādā pret pusaudžiem. Šie noziedznieki izmanto pazīstamus pusaudžus vai arī nepazīstamus. Parasti šie noziedznieki sabiedrībā ir

¹⁰³³ Lanning, K.V. Child Molesters: A Behavioral Analysis For Professionals Investigating the Sexual Exploitation of Children. National Center for Missing & Exploited Children, 2010, p. 32.

¹⁰³⁴ Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, с. 111.–112,

zināmas un veiksmīgas, precētas personas ar bērniem. Šāda tipa noziedzniekus vairāki zinātnieki (*Kuznetsov et al.*) nodēvējuši par „dzīves ietērpto” (*veneer of normalcy*); 3) noziedznieki, kuri noziegumus paveic pret pieaugušajiem. Pārsvarā šīs grupas noziedzniekiem ir haotisks dzīvesveids, ir neprecēts, tiek raksturots kā antisociālas, psihopātiskas un agrāk tiesātas personas (arī par neseksuāla rakstura noziegumiem), biežāk seksuālo noziegumu laikā izmanto ieroci. Dažādā noziedznieka kriminālā karjera norāda uz to, ka viņš neapstājas tikai pie seksuāla rakstura nozieguma izdarīšana, nav tikai seksuālais noziedznieks, bet no viņa sagaidāmi dažādi noziegumi.¹⁰³⁵

Vienā specifiskā seksuālo izmantotāju apakšgrupā ir iekļaujami vīrieši un sievietes, kas izmanto savus bērnus. Aprakstot noziedznieku, kurš izdarījis incesta darbības, Z. Levs–Starovičs (*Lew–Starowicz*) norāda, ka pārsvarā incestu veic klusi, ārēji pilnībā nobrieduši un iekārtojušies vīrieši ar laba ģimenes cilvēka reputāciju, daudzi pat sludina savu reliģiozitāti. Starp tiem ir dažādas personas – alkoholiķi, nedzērāji, strādnieki, kvalificēti speciālisti, personas ar augstāko izglītību, arī personas bez pamatzglītības, arī psihopātiskas personas. Turklāt daudzām personām netiek konstatēti jebkādi psihe traucējumi.¹⁰³⁶ D. Finkelhors un L. Viljams (*Finkelhor & Williams*), izpētot 118 vīriešus, incesta veicējus, iedalīja tos piecās kategorijās:

5.4.5. tabula

Incesta veicēju iedalījums pēc D. Finkelhora un L. Viljama¹⁰³⁷

Seksuāli norūpējies (<i>sexually preoccupied</i>)	apmēram 1/3 no kopējā skaita. Vīrietim ir zemapziņas vai uzmācīga seksuāla interese pret savu meitu.
Pusaudzū regresīvais (<i>adolescent regressive</i>)	ir vislielākā grupa. Vīrietis seksuāli aizskar savas meitas, kad viņas sasniedz pubertātes vecumu.
Intrumentālais pašapmierinātais (<i>instrumental self-gratifier</i>)	savas meitas ciena kā neseksuālos objektus, jūtas vainīgi par incestuālo kontaktu.
Emocionāli atkarīgais (<i>emotionally dependent</i>)	tēvs ir emocionāli nabadzīgs, nomākts, un/vai vientuļš.
Dusmīgais atriebējs (<i>angry retaliation</i>)	ir apmēram 10%. Vīrietis savu meitu seksuāli izmanto dusmu pamatā pret bērna māti, kura var būt nevērīga vai viņus atstājusi novārtā, vai pametusi.

Saskaņā ar pētnieku (A.V. Burgess, A.N. Grots, L.L. Holmstrons un S.M. Sgroijs, *Burgess, Groth, Holmstron, Sgroi*) kopīgo izpēti, izdalāmi divi incestuālo vectēvu tipi:

1) pasīvi atkarīgais (*passive-dependent*), tiek raksturoti kā kautrīgs, bikls, pakļāvīgs un emocionāli vājš. Šiem vīriešiem ir pašpārliecinātības un ego trūkums. Jūtas nedrošs, nepilnvērtīgs un depresīvs. Daudzi ir bezdarbnieki vai narkomāni;

2) agresīvi dominējošais (*aggressive-dominant*), lieto iebiedēšanu, draudus un/vai

¹⁰³⁵ Canter, D. *Criminal Psychology: Topics in Applied Psychology*. New York, Routledge, 2008, p. 252.

¹⁰³⁶ Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, с. 120.

¹⁰³⁷ Flowers, R.B. *Sex Crimes: Perpetrators, Predators, Prostitutes, and Victims*. Charles Thomas Publishers, LTD, 2006, p.79.

vardarbību. Tāpat kā pirmās grupas pārstāvji, jūtas vājš, depresīvs un nepilnvērtīgs.¹⁰³⁸

Profesors Nikolajs Jablokovs (*Николай Павлович Яблоков*)¹⁰³⁹ pēc uzvedības izvarotājus iedala: 1) Mednieku tips – meklē nepazīstamas sievietes un piemērotos apstākļos uzbrūk pēkšņi, parasti izvēlas tumšu, klusu, vientulīgu vietu vai tumšu diennakts laiku. 2) Regresīvais tips – parasti izvaro meitenes vecumā no 7 līdz 14 gadiem. 3. Pašapliecinošais tips – izvaro un pēc tam noslepkavo, lai pašapliecinātos u.c. Dr. Gevins de Bekers (*Gevins de Becker*) izdala divus galvenos seksuālo noziedznieku tipus: 1) Agresīvais varmāka (*power-predator*) – uzbrūk upurim, visu savu niknuma enerģiju izgāzdams uzbrukumā, viņš uzbrūk tikai tad, kad ir pārliecināts – spēku pārsvars ir viņa pusē. 2. Varmāka pārliecinātājs (*persuasion-predator*) – šis tips ir nesalīdzināmi plaši izplatīts. Noziedznieks meklē psiholoģiski vāju upuri, tādu, kas viņam pakļausies. A. Soltera¹⁰⁴⁰ raksta par gadījuma izvarotāju (*opportunistic rapist*), kurš to dara, ja rodas izdevība (arī cita nozieguma izdarīšanas laikā), īstajam izvarotājam (*compulsive rapist*) ir nepārvarama vēlme to darīt. Bez gadījuma izvarotājiem ir tādi, kuri uzbrūk, lai izlādētu agresiju, kā arī ir tādi, kuriem piemīt pirmām kārtām ir erotiska motivācija. Daži agresīvie izvarotāji jūt milzīgu, nepārvaramu niknumu, kas izpaužas ne tikai seksuālos uzbrukumos sievietēm, bet arī fiziski izaicinot vīriešus. Viņi iesaistās krogus kautiņos vai darbā piekauj priekšniekus. Tomēr ir tādi, kuru naids un niknums ir vērsti tikai un vienīgi pret sievietēm. Psihopātiskajiem izvarotājiem ir pārliecība, ka viņiem ir tiesības uz noziegumu. Psihopātiskajiem izvarotājiem šķiet, ka viņam ir tiesības uz seksu ar ikvienu, ko viņš izvēlas (piemēram, sievietes ir domātas baudai, un es vienkārši ņemu savu daļu). Profesors Kurts Bartols (*Curt R. Bartol*), pētot tieši nodarījumu psiholoģiju, attiecībā par izvarotājiem norāda uz atšķirīgu izvarotāju kategoriju: „izvarotāji, kas piesaista ar viltu – seksuālas attiecības ar pieaugušu sievieti, kuras notiek ar sievietes piekrišanu, kura tiek iegūta ar viltu. Biežāks piemērs šādai izvarošanai ir, kad izvarotājs ir psihoterapeits, kurš uzsāk seksuālas attiecībās ar pacienti, dēvējot tās par ārstniecības veidu.”¹⁰⁴¹ Vēsturiskā tvērumā var citēt profesoru P. Mincu „blakus piespiešanai stāv ievilkšana dzimumsakaros ar apmānīšanu. Tai piesienas, no vienas puses, citas personas prāta sajukuma, vājprātības, bezsamaņas vai fiziskas nevarības nelietīga izmantošana kā dzimumsakaram, tā mieskārtīgai darbībai, bet, no otras puses, t. s. pavešana, kas saprotama kā svešas nezināšanas un

¹⁰³⁸ Ibid, p. 96.

¹⁰³⁹ Криминалистика / под ред. Н.П.Яблокова. Москва, Юристъ, 2005, с. 603.

¹⁰⁴⁰ Soltera, A. Varmākas pedofīli, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Andria Books, 2007, 93.–94. lpp.

¹⁰⁴¹ Бартол, К. Психология криминального поведения. Прайм-Еврознак, 2004, с. 233.

morāliskas nespēcības ietekmējums miesaskārīgos nolūkos.”¹⁰⁴² Līdzīgi, bērnu izmanto tie cilvēki, kas ir bērnam pazīstami vai kuriem ir piekļuve bērnam.

Amerikāņu speciālists S.A. Džonsons (*Johnson*)¹⁰⁴³ seksuālos noziedzniekus iedala: 1) oportunisti un impulsīvie, noziegumu veic impulsīvi; 2) varmācīgie, kuri noziegumu veic iepriekš plānoti. Impulsīvie seksuālie noziegumi nav plānoti vai satur nelielu plānošanu. Parasti tas ir tādēļ, ka situācija pati rada priekšnosacījumus seksuālai vardarbībai. Impulsīva doma par seksuālu vardarbību var ienākt prātā jebkurā brīdī, piemēram, ja noziedznieks ievēro kādu personu, kura liekas viņam pievilcīga vai arī kādu uzskata par labu upuri, viņi uzbrūk. Oportūniskais varmāka var būt ielauzies īpašumā, lai apzagt, bet, ieraugot guļošu sievieti, tai pašā brīdī nolemj to izvarot. Oportūniskā izvarošanā uzbrucējs neierodas mājā, zinot, ka kāds tur atrodas, un ierodas bez nodoma, ka viņš izvarotu sievieti, ja tā būtu mājā. Bet otras grupas noziedznieks noziegumu plāno un pārdomā. Piemēram, Krievijā veiktajā pētījumā atklāts, ka divi no trim notiesātajiem par izvarošanu, noziegumu veikuši ar iepriekš pārdomātu nodomu: 53% varmāku piemeklējuši vietu, kur ievilināt cietušo, 14% noveduši cietušo bezpalīdzības stāvoklī (stiprā alkohola reibumā u.c.). Daļa, 40%, ir grupveida izvarošanu (ievērojami lielāks daudzums nekā grupveida slepkavība). Apmēram 15–20% ir izvarošanas mēģinājumu.¹⁰⁴⁴ Abi noziedznieku tipi ir vienlīdz bīstami, var izmantot gan mazākas intensitātes, gan lielākas intensitātes vardarbību, kas noved pie letālām sekām. Impulsīvie un oportūniskie var izvarot vardarbības lēkmes uzplūdā, kamēr varmācīgam uzbrucējam raksturīgas fantāzijas, iepriekš plānota un metodiska uzvedība. Varmāka par tiem fantazē ilgāku laiku pirms izdarīšanas. Diāna Skalli (*Diana Scully*) un Levis Marola (*Lewis J. Marola*) izvarotājus iedala: atzinējos (*admitters*) un noliedzējos (*deniers*). Atzinēji atzīst seksuālo kontaktu ar cietušo, definējot to kā izvarošanu, bet noliedzējs, pat ja atzīst seksuālo kontaktu ar cietušo, neuzskata savu rīcību par izvarošanu. Speciālisti norāda, ka abiem piemīt tendence, izvarošanas upurus uztvert nevis kā cilvēkus, bet kā objektus, ko ļaunprātīgi izmantot un iekarot.¹⁰⁴⁵ Ņemot vērā noziedznieka agresīvo reakciju, P. Magerdžijs un I. Točs (*Magargee and Toch*) izdalīja divas grupas varmāku tipus (skatīt tabulu 5.4.6).

¹⁰⁴² Mincs, P. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, AS „Rota”, 1939, 279. lpp.

¹⁰⁴³ Johnson, S.A. Physical abusers and sexual offenders. Forensic and Clinical strategies. Taylor&Francis, 2007, p. 119.

¹⁰⁴⁴ Частная криминология /отв. ред. проф. А.Шестаков. Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2007, с. 222.

¹⁰⁴⁵ Cītēts: Flowers, R.B. Sex Crimes: Perpetrators, Predators, Prostitutes, and Victims. Charles Thomas Publishers, LTD, 2006, p. 31.

P. Magerdžija un I. Toča varmāku tipu iedalījums¹⁰⁴⁶

Absolūti sevi kontrolējošais	baidās, ka viņi nav nekas un cenšas pārliecināt citus, ka viņi ir bezbailīgi; cenšas aizstāvēt savu tēlu, savu reputāciju pret iztēlotiem pāridarītājiem; pārliecināti, ka citi eksistē tikai viņu vēlmju apmierināšanai, izrāda dusmas, ja viņiem nepakļaujas; gūst baudu no citu cilvēku pazemošanas; kā upuri izvēlas par sevi vājāku cilvēku; izmanto agresiju, jo baidās, ka paši var kļūt par upuriem, ja „nesitīs” pirmie.
Sevi pārlietu kontrolējošais	Spēcīgi izteikta kontrole, kuru kavē agresīvas darbības izpausmes, reti reaģē tūlītēji uz apvainojumu, slēpj savas dusmas zem vienaldzības maskas, laika gaitā, ja provocācija turpinās, viņa pacietība zūd un tad it kā pakļāvīgais cilvēks negaidīti veic vardarbības aktu.

Savukārt speciālisti R. Lesniaks un E. Lesniaka (*R. Lesniak, E. Lesniak*) uzskata,¹⁰⁴⁷ ka seksuālos noziedzniekus var izdalīt divās grupās: 1) Agresīvie – liels skaits šādu noziedznieku, ir jauni cilvēki, kuri tiek raksturoti kā intraverti, darbojas ciniski un nežēlīgi, atšķiras ar impulsīvu uzvedību. Noziegumus pārsvarā izdara nakts laikā, cietušie pārsvarā ir agrāk nepazīstamas personas; 2) Neagresīvie – biežāk ir ekstraverti, infantili, pārsvarā ir bijuši pazīstami ar cietušo personu. Vairums noziegumu izdarīti dienas laikā, 65% no tiem ir alkoholiķi. Individīdi, pedofili, kas izmanto datoru savu interešu sekmēšanai, ir iedalāmi 5 grupās: 1) Vajātājs, kurš cenšas iegūt psiholoģisku piekļuvi bērnam; 2) „Sērfotājs”, kas gūst baudu, izmantojot internetu, lai gūtu seksuālo baudu bez fiziska kontakta; 3) Masturbatori, kas izmanto internetu pasīvai baudas gūšanai (skatoties bērnu pornogrāfiskās bildes); 4) Personas ar kopīgām interesēm, ar kurām dalās internetā, komunicējot ar citiem pedofiliem, un apmainās ar informāciju, pornogrāfiskiem materiāliem un pat bērniem; 5) Iepriekšējo veidu kombinācijas.¹⁰⁴⁸

Atšķirīgs un nozīmīgs tips ir izvarotājs slepkava. Kā jau minēts, daudzus izvarotājus motivē vara, spēks, dominēšana, kontrole, vecums, despotisms, fantāzijas realizācija un sadisms. Pētījumi liecina, ka daudzas seksuāli motivētas slepkavības saistītas ar izvarošanu vai vairākām upura izvarošanām pirms vai pēc slepkavības. Īpaši tas attiecināms uz intīmā partnera un sērijveida seksuālām slepkavībām.¹⁰⁴⁹ Pētnieks Magnus Hiršfelds (*Magnus Hirschfeld*) izdala sešus seksuālās slepkavības tipus – slepkavība ar mērķi sasniegt orgasmu (slepkavība aiz miesaskārīga pamudinājuma); slepkavība orgasma

¹⁰⁴⁶ Citēts: Strika, E. Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums (klīniskā psiholoģija): promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga, 2009, 40. lpp.

¹⁰⁴⁷ Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, глава III. Личность сексуальных преступников.

¹⁰⁴⁸ Hall, Ryan C. W. and Hall, Richard C. W. A Profile of Pedophilia: Definition, Characteristics of Offenders, Recidivism, Treatment Outcomes, and Forensic Issues // Mayo Clinic Proceedings, 2007, Volume 82, Issue 4, p. 460.

¹⁰⁴⁹ Brown, A. When Battered Women Kill. New York, Macmillan, 1987; Russell, D. Rape in Marriage. Indiana University Press, 1990.

procesā; slepkavība ar mērķi (vai procesā), lai novērstu cietušās personas, kura izvēlēta seksuālo vēlmi apmierināšanai, pretošanos iespēju; slepkavības, kas veiktas, lai slēptu seksuālo noziegumu; slepkavības, lai pārtrauktu cietušās personas saukšanu pēc palīdzības vai lai novērstu vēršanos pēc palīdzības; slepkavība, kura līdzinās slepkavībai, ar mērķi sasniegt orgasmu.¹⁰⁵⁰ Autores uzskata, kā sevišķi bīstama kategorija izdalāms seksuālais maniaks.¹⁰⁵¹ Galvenā cilvēkam ar sadistiskajām novirzēm ir absolūta tieksme pēc varas. Fiziska kaitējuma nodarīšana citam ir tikai viens no šīs varas sasniegšanas līdzekļiem. Parasti viņi izjūt nepieciešamību iedvest bailes, lai justos stiprāki par upuri. Lai pakļautu citu cilvēku un kļūtu par tā absolūto pavēlnieku, nepieciešams citu cilvēku padarīt pilnībā bezpalīdzīgu, pakļāvīgu, paklausīgu, tas ir, pārvērst to par savu mantu, salaužot upura garu. Tas tiek sasniegts ar pazemošanu un pakļaušanu verdzībai.¹⁰⁵² Seksuālais maniaks savas nepārvaramās tieksmes dēļ izdara noziedzīgus nodarījumus pret personas dzimumneaizskaramību un tikumību. Piemēram, *Krievijas Berdskas maniaks izvaroja un noslepkavoja tikai brunetes, kuras nēsāja apspīlētas bikses*. Sabiedrība uzskata, ka „seksuālais maniaks” tiek asociēts ar drūmu, tumšu, nepatīkamu cilvēku ar neprātīgu skatienu un spilgti izteiktām nosliecēm uzvedībā un psihē. Pēc pētnieku domām, maniakiem piemīt atsevišķas raksturīgas iezīmes – iekšējā spriedze, impulsivitāte, ļaunatminīgums, ātra ievainojamība, nejūtīgums pret citu cilvēku ciešanām, konfliktēšana ar apkārtējo sabiedrību, pārmērīgs jūtīgums savstarpējās attiecībās, grūtības kontaktēties, trauksme, personības dalīšanās (kaut arī sērijveida slepkavas tiek raksturoti kā draudzīgi, mierīgi, ar labu uzvedību). Maniaku pašvērtējums parasti ir zems, tas arī ir viens no iemesliem seksuālu noziegumu izdarīšanā. Latvijas sabiedrība pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados dzīvoja bailēs par seksuālā maniaka S. Rogaļova pastrādātajiem noziegumiem, kurš aukstasinīgi izvaroja sievietes un dažas nonogalināja. Pusotra gada laikā viņš izdarīja desmit slepkavības un tikpat daudz nonāvēšanas mēģinājumu un izvarošanu. Visi viņa noziegumi bija saistīti ar seksuālajām tieksmēm un dziņām.¹⁰⁵³

Pievēršoties sieviešu varmāku grupēšanai, var norādīt, ka sievietes seksuālās noziedznieces atšķiras no vīriešu kārtas seksuāliem noziedzniekiem. Piemēram, tiek

¹⁰⁵⁰ Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991, с. 123.–124.

¹⁰⁵¹ Maniaks [fr. *maniaque*, lat. gr. *maniakos*] – cilvēks ar spilgti izteiktām patoloģiskām tieksmēm: Svešvārdu vārdnīca / red. Dr.philol. J.Baldunčiks. Rīga, SIA Jumava, 2007, 456. lpp.

¹⁰⁵² Малкина-Пых, И. Виктимология. Психология поведения жертвы. Москва, Эксмо, 2010, с. 154.

¹⁰⁵³ Grūtups, A. Maniaks. Par Staņislava Rogaļova apsūdzību seksuālajos noziegumos un slepkavībās. Apgāds „Atēna”, 2010, 211. lpp. – Šī noziedznieka raksturojums – *savu nodarījumu ģeogrāfiju viņš atcerējās perfekti. Cilvēks ar pārsteidzošām novērošanas spējām...Zināja katru sīkumu un detaļu. Pat upura kleitas rakstu un krāsu.*¹⁰⁵³ Stacionārās tiesu psihiatriskās ekspertīzes atzinumā atzīts par veselu, bet psihopātu. Emocionāli nelīdzsvarotu cilvēku. Pēc mātes vārdiem, *pēc dabas dēls ir ļoti impulsīvs. Ātri iekarst. Dusmās kļūst nevaldāms un draudīgs.*

raksturots, ka dzimunoiziedznieces nav varmākas (*predator*), nav specifiska cietušā vecuma izvēle, aktīvi nemeklē nepazīstamu upuri, un reti kad vienlaikus ir vairāk par vienu upuri.¹⁰⁵⁴ Pamatā seksuālās noziedznieces tiek iedalītas trīs galvenajās grupās: skolotāja/mīļākā (*teacher/lover*); predisponētā (*predisposed*); no vīrieša iesaistītā vai vīrieša vadītā (*male coerced/male accompanied*).¹⁰⁵⁵ A. Soltera¹⁰⁵⁶ raksta, ka pamatā ir trīs seksuāli varmācīgo sieviešu tipi, kuras seksuāli izmanto bērnus: 1) seksuālās varmākas, kuras seksuāli izmanto bērnus līdz sešu gadu vecumam, galvenokārt savus. Turklāt daudzām piemīt sadistiskas tieksmes. Dž. Saradžana (*Saradjian*) pētījumā deviņas no četrpadsmit varmākām atzina, ka viņām sagādā prieku sāpju nodarīšana bērniem.¹⁰⁵⁷ 2) „skolotāja-mīļākā” grupa – tās, kuras izvēlas pusaudžus. Piemēram, *K. D. Deivisa (44.g.v.) bija arestēta par dzimumsakariem ar dēla treniņa biedru un nepilngadīgā pavešanu. Pirmais upuris bija jaunāks par 16 gadiem un seksuālais sakars ildzis dažus gadus. Otram upurim bija mazāk par 14 gadiem.*¹⁰⁵⁸ Vecuma starpība starp pavadinātāju un izmantojamo vidēji ir sešpadsmit gadi. Visas ir nobriedušas sievietes, galvenokārt vecumā no 30 līdz 40 gadiem, bieži vien divreiz vecākas par upuri. Šīs sievietes nerīkojas sadistiski.¹⁰⁵⁹ 3) sievietes, kuras viņu partneris vīrietis, sākotnēji piespiedis uz seksu ar bērniem. Šādas sievietes motivācija ir vēlme izpatikt savam partnerim. Taču ir pētījumi, kuru rezultāti apstiprina to, ka laika gaitā sievietei tas iepatīkas un viņas sāk to darīt uz savu roku. A. Soltera norāda, lai arī kādā grupā seksuālās noziedznieces būtu ierindojamas, tās ir spējīgas uz tikpat lielu nežēlību kā varmācīgie vīrieši. Helga Hanks (*Helga G Hanks*) un Dž. Sardžana (*Saradjian*) sievietes varmākas, kuras izmanto bērnus, iedala divās galvenās grupās: 1) sieviete, kura bērnu izmanto viena un 2) sieviete, kura bērnu izmantoto kopā ar kādu. To iedalot apakšgrupās: sieviete, kura izmanto savu bērnu, sieviete, kura izmanto bērnu kopā ar vīrieti, sieviete, kura bērnu izmanto laulāto attiecībās, sieviete, kura izmanto bērnu lesbiskās attiecībās, sieviete, kura izmanto bērnu ar mācīšanās grūtībām, un sieviete, kura izmanto abu dzimumu pusaudžus.¹⁰⁶⁰ Profesore Karti Spata Vindoma (*Cathy Spatz*

¹⁰⁵⁴ Chancellor, A.S. Investigating Sexual Assault Cases. Burlington, Jones & Bartlett Learning, 2012, p. 177.

¹⁰⁵⁵ Craissati, J. Managing High Risk Sex Offenders in the Community: A Psychological Approach. New York, Routledge, 2004.

¹⁰⁵⁶ Soltera, A. Varmākas pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria Books, 2007, 86.–87. lpp.

¹⁰⁵⁷ Saradjian, J. Women Who Sexually Abuse Children: From Research to Clinical Practice New York, John Wiley, 1996, p. 36.

¹⁰⁵⁸ Hockey mom accused of having sex with son's underage teammates. (skatīts 08.12.2013.).

Pieejams: <http://latimesblogs.latimes.com/lanow/2011/09/hockey-mom-sex-crimes.html>

¹⁰⁵⁹ Saradjian, J. Women Who Sexually Abuse Children: From Research to Clinical Practice New York, John Wiley, 1996, p. 37.

¹⁰⁶⁰ McLvor, G. Women Who Offend. London, Jessica Kingsley Publishers, 2004, p. 220.

Windom) sniedza šādu iedalījumu (tabula 5.4.7.):

5.4.7. tabula

K.S. Vindomas sieviešu seksuālo noziedznieces iedalījums¹⁰⁶¹

psihopāte	naidīga, vāji socializējusies, impulsīva un agresīva
neirotikā	atgādina pirmo tipu, bet daudz izteiktāks nemierīgums, depresivitāte, saspringtums
kontrolētā noziedzniece	noliedz problēmu un ir augsts kontroles līmenis
„normāla” noziedzniece	ir naidīga un saspringta, bet nav impulsīva. Šis tips izrāda nelielu psihopatoloģiju.

Filips Sarels un Viljams Masters (*Philips M. Sarrel & Williams H. Masters*) apraksta četras sieviešu seksuālās noziedznieces kategorijas: vardarbīgās, kuras pielieto spēku, vardarbību vai vardarbīgus uzbrukumus; „aukles”, kuras ļaunprātīgi izmanto jaunākus zēnus, pielieto tiešus vai netiešus draudus; incesta veicējas un dominējošā, kura izmanto pieaugušu vīrieti bez tiešas fiziskas vardarbības, bet pielieto iebaidīšanas vai biedēšanas taktiku.¹⁰⁶² L. Makkartnija (*McCarty*) izdala trīs incesta veicējas tipus.

5.4.8. tabula

Incesta veicējas tipu iedalījums¹⁰⁶³

Neatkarīgā izmantotāja (<i>The Independent Abuser</i>)	neprecējusies, parasti izmantot meitas. Šīs grupas noziedznieces bieži pašas bijušas seksuāli izmantotas kā bērni un visbiežāk viņām ir nopietnas emocionālas problēmas.
Līdzizdarītāja (<i>Co-Offender Abuser</i>)	individuāli atkarīga, ar sociāli marginālu darbību. Līdzdarbojas vīrietim, kurš dominē pār viņu.
Slepenā līdzdalībniece (<i>Accomplice-Colluded Abuser</i>)	šis tips pats tieši neaizskar upuri, bet ir slepena vienošanās ar viņu vai ignorēt ļaunprātīgu izmantošanu.

R. Mathevs un J.K. Mathevs un Speltzs (*Matthews, Matthews, and Speltz*)¹⁰⁶⁴ apraksta piecus bērnu izmantotājas tipus: 1) Skolotāja/mīļākā (*Teacher/Lover*) – šis tips attiecības ar pusaudzi saista ar romantiskām attiecībām un tiecas noliegt uzvedības ļaunprātīgo raksturu. 2) Predisponētā (*The Predisposed*) šim sieviešu noziedznieču tipam pašām ir bijusi seksuālās izmantošanas pieredze, īpaši incestuāla. Baidās no vīriešiem vienaudžiem. Viņām ir bijusi adiktīva uzvedība un tendence iesaistīties destruktīvās attiecībās. 3) Piespiestā, kuru piespiedis vīrietis (*The Male-Coerced*), parasti ir atkarīga persona, kura ir pasīva, nav neatlaidīga, un spiesta samierināties attiecībām ar varmācīgu vīrieti. 4) Eksperimentētāja/izmantotāja (*The Experimenter/Exploiter*), parasti pusaudžu vai jaunāku bērnu pieskatītāja. Šis tips mēdz vērsties pret daudz jaunākiem par sevi. 5)

¹⁰⁶¹ Windom, C.S. Child Abuse, neglect and Violent Criminal Behaviour // *Criminology*, Volume 27, Issues 2, 1989, p. 251.–271.

¹⁰⁶² Johnson, S.A. Physical abusers and sexual offenders. *Forensic and Clinical strategies*. New York, Taylor&Francis, 2007, p. 135.–137.

¹⁰⁶³ McCarty, L.M. Mother-child incest: Characteristics of the offender // *Child Welfare*, 1986, 65, p.447–458.

¹⁰⁶⁴ Matthews, R., Matthews, J.K., and Speltz, K. Female sex offenders/The sexually abused male: Prevalence, Impact, and Treatment. New York, Lexington Books, 1990, p. 275.–293

Noziedzniece ar psiholoģiskiem traucējumiem (*The Psychologically Disturbed*) – bieži vien ir psihopātiskas personas. Savā pētījumā J. Varena un J. Hislopa (*Warren and Hislop*)¹⁰⁶⁵ izveidoja šādu seksuālo noziedznieču tipoloģiju: 1) koordinatore (*Facilitators*) – sieviete, kura apzināti labuma gūšanai palīdz vīrietim seksuāli izmantot bērnu seksuālo izmantošanu. 2) no partnera piespiestā (*Relucant partner`s*) – sieviete ilglaicīgajās attiecībās draudu iespaidā iesaistīta bērnu seksuālajā ekspluatācijā. 3) iniciatīvā (*Initiating partner*) – sieviete, kura vēlas seksuālas attiecības ar bērnu, pati vai klātesot vīrietim vai vēl kādai sievietei, kuri novēro seksuālā rakstura darbības. 4) pavadinātāja un mīļākā (*Seducen and lovers*) – sieviete, kuras seksuālā interes vērsta pret pusaudžiem un izveido intensīvu pieķeršanos. 5) pedofilā (*Paedophile*) – kura iekāro seksuālas attiecības ar bērnu. 6) psihiski slimā (*Psychotic*) – garīgi slimā sieviete, un kurai ir nepiedienīgi seksuālie kontakti ar bērnu.

Izpētot dažādu speciālistu seksuālā noziedznieka tipoloģiju, autore secina, ka tipoloģija fiksē ne tikai to, kas visbiežāk izplatīts, bet arī likumsakarības, loģisku iznākumu noziedznieka uzvedībai. Neapšaubāmi, ka rūpīga un vispusīga seksuālā noziedznieka personības izpēte sniedz atbalstu noziegumu atklāšanā, izmeklēšanā, kā arī soda mēra noteikšanā. Var secināt, ka dzimumnoziedzniekiem ir dažādas darbības motivācijas – domāšanas kļūdas, psihiskas novirzes. Pamata klasifikācijā autore ietvert sadalījumu pēc: **1) noziedzīga nodarījuma izdarīšanas veida; 2) vardarbīgās rīcības mehānisma; 3) attieksmes pret cietušo.** Apkopojot aprakstīto tipoloģiju, autore izveidoja seksuālā noziedznieka tipiskāko raksturojumu:

**agresīvie; impulsīvie; situatīvie; ar sadistiskām tieksmēm; seksuālie maniaki;
bērnu izmantotāji – pedofili;
varmāka pārliecinātājs.**

Kriminoloģiskās izpētes gaitā ne mazāk svarīga nozīme noziedzīga nodarījuma ģenēzē ir cietušās personas izpētei. Tādejādi autore nākamajā nodaļā analizēs seksuālās vardarbības viktimoloģisko problēmu aspektus.

¹⁰⁶⁵ Davidson, J. Child Sexual Abuse: Media Representations and Government Reaction. New York, Taylor & Francis e-library, 2008.

6. SEKSUĀLĀS VARDARBĪBAS VIKTIMOLOĢISKIE ASPEKTI

6.1. Viktimizācija un viktimītāte seksuālās vardarbības mehānismā

Noziedznieka un upura mijiedarbība notiek savdabīgā sociālā vidē, kurā galvenokārt koncentrēti specifiskie apstākļi, kas sekmē noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu. Krievijas profesors D. Rivmans (*Ривман*) raksta, ka viktimoloģija ir mācība par upura tipisku uzvedību jebkurā viktimoloģijas kvalitātē – negatīvā, neitrālā, pozitīvā. Acīmredzama ir nepieciešamība visaptverošam pētījumam par nozieguma upuriem, jo daudzi upura lomā, nozieguma situācijā nokļūst piespiedu kārtā. Turklāt apkopotie dati par cietušajiem palīdzētu atspoguļot patieso ainu par noziedzības izplatību un tās radītās sekas.¹⁰⁶⁶ Kriminoloģiskā aspektā noziedzīga nodarījuma upuris jeb faktiski cietušais ir jebkura persona, personu grupa (arī cietušā radnieki, kuri citu personu vai procesu ietekmē, ir zaudējuši būtiskas vērtības – morālās, materiālās u.c.), kam ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts (vai tiek radīts) fizisks, mantisks vai morāls kaitējums.¹⁰⁶⁷ Kriminoloģijas pētījumos atzīts, ka ikviens indivīds lielākā vai mazākā mērā var tikt pakļauts viktimizācijai, taču ne pret visiem šis potenciāls realizējas. Risks kļūt par noziedzīgas darbības upuri iedzīvotāju vidū tiek sadalīts nevienmērīgi. Līdz ar to viktimoloģijas mācību ietvaros nepieciešams pievērsties pamatjēdzienu viktimizācija un viktimītāte atklāšanai.

Viktimizācija ir process, kura gaitā persona kļūst par noziedzīga nodarījuma upuri vai cietušo. Viktimizācijas procesā analizē būtiskos faktoros, kas nosaka noziedznieka un upura mijiedarbību, gan viena, gan otra uzvedības mehānismu. Viktimizācijas procesā nozīmīgas var būt cietušā biofiziskās pazīmes – dzimums, vecums, fiziskā sagatavotība. Dažādi izpētes rezultāti ir apstiprinājuši, ka no viktimizācijas sevišķi neaizsargāti ir bērni. Turklāt noteiktas viktimizācijas formas ir īpaši saistītas ar bērna statusu, piemēram, seksuālā aizskaršana. Aplūkojot dzimumnoziegumos cietušos, Valsts probācijas dienesta pētījumā „Recidīva rādītāji personām, kas notiesātas par dzimumnozieguma izdarīšanu”,¹⁰⁶⁸ apzināts: vairumā gadījumu dzimumnoziegums ir izdarīts pret nepilngadīgu personu. No 372 gadījumiem 255 gadījumos (69%) dzimumnoziegums ir veikts pret nepilngadīgu personu. 108 gadījumos (29%) cietušais ir pilngadīga persona, bet 9 gadījumos (2%) dzimumnoziedznieks ir izdarījis dzimumnoziegumus gan pret

¹⁰⁶⁶ Ривман, Д.В. Криминальная виктимология. Санкт-Петербург, Питер, 2002, с. 6.

¹⁰⁶⁷ Kipāne, A. Viktimizācijas procesa izpētes nozīme seksuālās deviācijas gadījumos // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2011, Nr. 4 (57), 22. lpp.

¹⁰⁶⁸ Pētījums „Recidīva rādītāji personām, kas notiesātas par dzimumnozieguma izdarīšanu.” (skatīts 05.11.2014.).

Pieejams: http://www.probacija.lv/uploads/petijumi/dzimumnoziedznieki_petijuma_rezultati_2014.pdf

nepilngadīgo, gan pret pilngadīgo. Analizējot datus par seksuāliem noziegumiem, D. Finkelhors (*Finkelhor*) un Kersti Julo (*Kersti Yllo*) konstatēja, seksuālo noziegumu upuri pārsvarā ir jauni cilvēki, sadalījumā pēc vecuma uzrādīja, ka cietusī persona 29% gadījumu bija vecumā līdz 11 gadiem; 32% no 11 līdz 17 gadiem; 22% no 18 gadiem līdz 24 gadiem; 7% no 24 līdz 29 gadiem; 6% vairāk par 29 gadiem.¹⁰⁶⁹ Vairāku zinātnieku (*D.Rasels, G.Vaijeta, D.Finkelhors, u.c.*) klasiskā upuru pētījumā par pieaugušām sievietēm atklāts, ka bērnu seksuālās izmantošanas gadījumu skaits ir neparasti liels. Bērnībā līdz 14 gadu vecumam seksuālu uzmākšanos piedzīvojuši 28%, vecumā no 14 līdz 17 gadiem – 38%. Tas attiecas uz gadījumiem ar fizisku saskarsmi. Pētnieki ASV ir noskaidrojuši, ka tikai par 5% bērnu izvarošanas gadījumu ir ziņots varas iestādēm. Attiecībā uz zēniem vismaz 9–16% gadījumu līdz pilngadībai draud iespēja piedzīvot seksuāla rakstura uzmācību.¹⁰⁷⁰ Krīzes centra „Dardedze” pieaugušo klientu seksuālas vardarbības pieredze: 18% – seksuālās vardarbības liecinieks; 33% – bez kontakta seksuālā vardarbība; 23% – piespiešana seksuālām darbībām, draudot; 26% – seksuālā vardarbība ar dzimumkontakta.¹⁰⁷¹

Viktimizācija ir dinamiska kategorija un skatāma divos aspektos – individuālā, kā atsevišķu subjektu viktimizācija no konkrētiem notikumiem, t.sk. arī noziedzīgajiem nodarījumiem un masu, t.i., atsevišķu viktimizācijas gadījumu kopums, t.sk. viktimizācija no noziedzības kopumā.¹⁰⁷² Amerikāņu profesors Andrevs Karmens (*Andrew Karmen*) norādījis, ka viktimizācija ir asimetriskas starppersonu attiecības, kas ir aizskarošas, sāpīgas un mokošas, destruktīvas, paratizējošas un netaisnīgas.¹⁰⁷³ Katram noziedzīga nodarījuma upurim vai cietušajam ir noteiktas īpašības, kas personu padara vairāk vai mazāk neaizsargātu, ievainojamu. Piemēram, pēc Nacionālās seksuālās vardarbības centra datiem starp cietušajiem ar attīstības traucējumiem 83% ir sievietes un 32% vīrieši, kuri cietuši no ļaunprātīgas seksuālās izmantošanas.¹⁰⁷⁴ Var atrast norādes uz to, ka 70% gadījumu seksuāla rakstura noziedzīgi nodarījumi veikti ar tiešu vardarbības pielietošanu,

¹⁰⁶⁹ Sexual Assault statistics. (skatīts 18.06.2013.). Pieejams: <http://www.oneinfourusa.org/statistics.php>

¹⁰⁷⁰ Soltera, A. Varmākas pedofīli, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria Books, 2007, 25.–26. lpp.

¹⁰⁷¹ Balode, L. Ambulatorais pakalpojums un klienta psihosociālais portrets. (skatīts 12.02.2015.). Pieejams: [http://www.sapibg.org/attachments/article/1255/Outpatient%20services%20and%20the%20customer's%20psychosocial%20portrait\(LV\).pdf](http://www.sapibg.org/attachments/article/1255/Outpatient%20services%20and%20the%20customer's%20psychosocial%20portrait(LV).pdf) – Pilngadīga Dardedzes klienta sadalījums pēc dzimuma: 81% sievietes un 19% vīrieši. Bērnu sadalījums: zēni – 52% un meitenes – 48%.

¹⁰⁷² Ривман, Д.В., Устинов, В.С. Виктимология. Санкт–Петербург, Питер, 2000, с. 53.

¹⁰⁷³ Karmen, A. Crime Victims: An Introduction to Victimology. Seven Edition. Belmont, USA, Wadsworth Cengage Learning, 2009, Chapter 1, p. 2.

¹⁰⁷⁴ Nacional Sexual Violence Resource Center (NSVRC). (skatīts 14.06.2013.). Pieejams: <http://www.nsvrc.org/>

apmēram 20% cietušo nespēj pretoties, apmēram 10% gadījumu cietusī persona atradusies bezpalīdzības stāvoklī. Apmēram 2% cietušās no izvarošanas ir vecākas gados (vecākas par 60 gadiem). Speciālisti¹⁰⁷⁵ raksta, ka gados vecāki upuri īpaši smagi pārcieš draudus neatkarībai un pašapziņai. Tiesu prakses piemērs: *būdams alkohola reibuma stāvoklī, pēc laupīšanas mēģinājuma izdarīšanas, turpinot savu noziedzīgo nodarījumu, izmantojot to apstākli, ka /pers./ jau bija nobiedēta, fiziski un psihiski iespaidota ar viņa darbībām, izmantodams viņas vecuma nevarību, kas viņai liedza iespēju pretoties, kamēr pēdējā atradās uz dīvāna, pret pēdējās gribu novilka viņai bikses un apakšbikses un pret viņas gribu veica dzimumaktu (izvaroja).*¹⁰⁷⁶

Raksturojot cietušā personību, I. Veitnere norāda, ka cietušo individuāli psiholoģiskās īpatnības ir nozīmīgas sapratnes un pretestības veidošanā. Būtiska ietekme ir cietušā vecumam, pusaudža vecumā radusies interese par dzimumdzīvi var radīt nekritisku un pat vieglprātīgu uzvedību, piekrītot dzimumattiecībām ar vainīgo. Jaunieši (12–17 g.v.) 2,3 reizes biežāk cieš vardarbīgos noziegumos nekā iedzīvotāji kopumā. Turklāt ievērojami neaizsargātāki jaunieši ir ģimenes lokā.¹⁰⁷⁷ Pētījumā „Bērnu seksuālā izmantošana Latvijā” atzīts, kopumā jāapzinās, ka seksuālās izmantošanas riskam netieši pakļauti visi bērni, taču paaugstināts risks saistāms ar bērniem, kuriem: 1) trūkst aprūpes un uzraudzības, 2) lielāko daļu laika pavada vai dzīvo uz ielas, 3) bērni no sociāli nelabvēlīgām ģimenēm, kurās tiek lietotas atkarības vielas, 4) bērni, kuru mātes ir iesaistītas prostitūcijā, 5) bērni, kuru vecāki ir cietuši no seksuālās vardarbības, 6) bērni, kuri atrodas internātskolās un bērnunamos. Turklāt ļaunprātīgās seksuālās vardarbības riskam īpaši ir pakļauti bērni ar invaliditāti; imigrantu un patvēruma meklētāju bērni, kā arī bērni, ko aprūpē nevis vecāki, bet citas personas; bērni, kas dzīvo ģimenēs, kurās bijuši vardarbības un ļaunprātīgas izmantošanas gadījumi. Bērni nespēj sevi aizsargāt pret saviem pāridarītājiem, viņiem nepiemīt paš aizsardzības prasmes, un viņi ir pilnībā atkarīgi no pieaugušajiem (vecākiem, aprūpētājiem utt.). Pamatoti tiek norādīts, ka „jāpievērš uzmanība arī bērna personībai un lomai ģimenē. Tas nenozīmē, ka bērns ir atbildīgs par to, vai viņš tiks seksuāli izmantots vai ne, bet veicinošie faktori var izrādīties gan uzticēšanās trūkums, gan sociālā izolētība u.c. ģimenes apstākļi, kas nav pietiekami aizsargājoši. Visu šo apstākļu kopums var sekmēt

¹⁰⁷⁵ Шейдер, Р. Психиатрия. Москва, Издательство: Практика, 1998, с. 49.

¹⁰⁷⁶ Daugavpils tiesas 2013. gada 15. novembra spriedums lietas Nr.11181150812 (arhīva Nr.K12-0351-13/1). (skatīts 07.05.2014.). Pieejams: <http://www.tiesas.lv>

¹⁰⁷⁷ Finkelhor, D., Asdigian, N.L. Risk factors for Youth Victimization Beyond a Lifestyles, Routine Activities theory Approach // Violence and Victims, 1996, Volume 11, N 1, p. 3.

bērna nespēju aizstāvēties un iespēju kļūt par vardarbības upuri.”¹⁰⁷⁸ Krimināllietu materiālu analīze apliecina, ka bērnu pieredzes trūkums, naivums un uzticēšanās var sekmēt seksuālo izmantošanu. Bērnu pievilināšanai noziedznieks izmanto dažādus veidus, piemēram, profesora Anrija Kavaliera aprakstītajā „Ezīša lietā” *seksuālais varmāka, lai ievilinātu krūmos nepilngadīgās vai mazgadīgās meitenes, solīja parādīt ezīti. Tādā veidā Rīgas nomalē ilgāku laiku turpinājās vairāk nekā desmit uzbrukumi meitenēm, kuras tika izvarotas un dažas noslepkavotas.*¹⁰⁷⁹ Ārvalstu praksē: *pedofilijā apsūdzētais amerikānis 50 gadus vecais, bijušais kompānijas UPS pilots, M. Gilberts savus upurus vilinājis ar aviolidojumiem, ceļojumiem, alkoholu un lidošanas prakses apmācību.*¹⁰⁸⁰ Krievijā, *agrāk tiesāts noziedznieks, pievilināja bērnus ar piedāvājumu filmēties kino.*¹⁰⁸¹ Eksperti atzīst, ka lielākam riskam ir pakļauti bērni, kuriem iemācīts vienmēr paklausīt pieaugušos, bērni, kuriem ir saskarsmes grūtības – kautrīgie, noslēgtie bērni, kā arī bērni ar īpašām vajadzībām.¹⁰⁸² Saskaņā ar cietušo atbalsta tīkla datiem¹⁰⁸³ meitenes trīsreiz biežāk nekā zēni tiek seksuāli izmantotas, turpretim zēni iespējami vairāk mirst vai iegūst smagus ievainojumus no vardarbības. Pēc Amerikas Nacionālā viktimizācijas ziņojuma datiem vīrieši par seksuālās vardarbības upuriem kļūst 10% gadījumu.¹⁰⁸⁴ Pēc kāda cita pārskata datiem meitenes, kuras kļūst par cietušām pedofilijas darbībās, pēc vecuma var iedalīt šādās grupās: 1) 4–6 gadi, raksturīgākās iezīmes – viegli iepazīties, drosme un uzticēšanās nepazīstamām personām, piedalīšanās pedofilās darbībās pasīva, darbības notika psihiskā vai fiziskās iedarbības rezultātā, kontaktam ar noziedznieku bija vienreizīgs raksturs. 2) 7–11 gadi, labprātīgi pieļāvušas seksuāla rakstura darbības. 3) 12–15 gadi, vairums no tām augušas „uz ielas” un ir bijušas konflikta situācijas ģimenē.¹⁰⁸⁵ Tātad viktimoloģijas ietvaros apskatāms jēdziens neaizsargātība jeb ievainojamība (*vulnerability*)¹⁰⁸⁶ – fiziskais,

¹⁰⁷⁸ Bērns un kriminalitāte / autoru kolektīvs. Rīga, izdevniecība RaKa, 2000, 116. lpp.

¹⁰⁷⁹ Kavalieris, A. Pusgadsimts kriminālistikā. Rīga, apgāds „Valters un Rapa”, 2002, 49.–50. lpp.

¹⁰⁸⁰ Kopumā izvirzītas 14 apsūdzības arī par bērnu izvarošanu, uzmākšanos un seksuālās attiecībās ar mazgadīgajiem. 6. gadu laikā, savā dzīvoklī izmantojis vismaz 20 zēnus. – UPS pilot arrested on charges he raped, molested young boys. (skatīts 23.04.2013.). Pieejams: <http://www.accessnorthga.com/detail-pf.php?n=203625>

¹⁰⁸¹ Мужчина заманивал детей в квартиру под предлогом кастинга для съемок в кино. 07.08.2012. (skatīts 20.08.2012). Pieejams: <http://www.ntv.ru/novosti/319142/>

¹⁰⁸² Pētījums Bērnu seksuālā izmantošana Latvijā. (skatīts 27.11.2012.).

Pieejams: www.riskchild.org/.../Atskaite_bernu%20seksula%20izmant.%203.do...

¹⁰⁸³ Child sexual abuse. Network of Victim Assistance (NOVA). (skatīts 03.08.2012).

Pieejams: <http://www.novabucks.org/childsexualabuse.html>

¹⁰⁸⁴ Male sexual assault. Network of Victim Assistance (NOVA). (skatīts 14.06.2013.).

Pieejams: <http://www.novabucks.org/malesexualassault.html>

¹⁰⁸⁵ Нагаев, В.В. Преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних: психологическая экспертиза и правовая защита // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы, 1998, № 4, с. 71.

¹⁰⁸⁶ Dussich, J.P. The Challenges of Victimology past, Present and Future. (skatīts 19.08.2014.).

Pieejams: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No70/No70_12VE_Dussich.pdf

psiholoģiskais, sociālais, materiālais vai finansiālais stāvoklis, ar kuru personai vai objektam piemīt neaizsargātība, kas varētu padarīt to par upuri, ja cita persona vai personas izmanto šos trūkumus. „Upuru neaizsargātības situācija nozīmē jebkura veida neaizsargātību – psiholoģisko, emocionālo, ģimenes, sociālo vai ekonomisko. Apkopojot tā, aptver visas dramatiskās situācijas, kas var novest cilvēku tik tālu, ka viņš piekrīt seksuālai izmantošanai. Personas, kuras ļaunprātīgi izmanto šādu situāciju, rupji pārkāpj personas cilvēktiesības, aizskar cieņu un integritāti, no kurām nav, iespējams, pamatoti atteikties.¹⁰⁸⁷ Personīgai neaizsargātībai ir sarežģīta struktūra (subjektīvās un objektīvās īpašības) aktualizējas noteiktā situācijā un transformējas morālā, fiziskā vai mantiskā kaitējumā. Piemēram, diviem apsūdzētajiem, saskaņoti rīkojoties, mērķis ir bijis izdarīt cietušās K.S. izvarošanu. *Ap plkst. 00.13 nama pagalmā J.K. un E.Z., būdami alkohola ietekmē, personu grupā saskaņoti darbojoties, pielietojot fizisku spēku, draudus un pārvarot cietušās pretošanos, izvarojuši K.S., nodarot cietušajai vieglus miesas bojājumus – ķermeņa sasitumus ar zemādas asins izplūdumu uz jostas labās sānu virsmas, kā arī radīta psiholoģiska trauma – trauksme, baiļu reakcijas, nervozitāte, emocionāls un fizisks sasprindzinājums, raudulība, intereses un aktivitātes samazināšanās, noslēgšanās.*¹⁰⁸⁸ Turklāt viktimoloģijas ietvaros atzīts, ka cietušais var iesaistīties augsta riska dzīvesveidā, kas palielina viktimizācijas izredzes un padara tos jutīgus par atrašanos „nepareizā vietā, nepareizā laikā”. Piemēram, nenopietna paziņu izvēle, īpaši alkohola reibumā, var tieši sekmēt izvarošanu, tiek radīta labvēlīga situācija seksuālai vardarbībai. Vides kriminoloģijas teorijas ietvaros ir definēta ierastās kārtības teorija,¹⁰⁸⁹ kura norāda, ka noziedzīgs nodarījums notiek tad, kad iespējamais likumpārkāpējs un piemērotais mērķis satiekas laikā un vietā un kad mērķis netiek pietiekami apsargāts.¹⁰⁹⁰ Nozieguma cēloņi, sekas un novērtējums lielā mērā ir saistāms ar cietušā vecumu, iepriekšējo attīstību un pieredzi, sociālo situāciju, arī atkarību no noziedznieka. Cietušā personības īpatnības, spēja

¹⁰⁸⁷ Cilvēku tirdzniecība – izpratne, problēmas, risinājumi. Rokasgrāmata sociālajiem darbiniekiem. Rīga, IOM Starptautiskā Migrācijas organizācija, 2006, 99. lpp.

¹⁰⁸⁸ AT Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 23. marta lēmums lietā 11390037705 (arhīva Nr.SKK-0153-07)

¹⁰⁸⁹ kuru sākotnēji formulējis L. Kohens (*Lawrence Cohen*) un M. Felsons (*Marcus Felson*). Problēmu analīzes trijstūra jaunākais formulējums papildus paredz ārējo „kontrolētāja” trijstūri katram no trim sākotnējiem elementiem ▶ *upuris/mērķis* – kontroles elements: ierastās kārtības teorijā tas ir sākotnēji formulētais „sargs” – parasti cilvēki aizstāv sevi, savu īpašumu vai ģimenes locekļu, draugu un kolēģu īpašumu. Sargi ir arī policija un personīgā aizsardzība; ▶ *likumpārkāpējs* – kontroles elements: *palīgs/padomdevējs* – persona, kura labi pazīst likumpārkāpēju un kura ir spējīga kontrolēt viņu vai viņa darbības. Palīgi ir vecāki, brāļi vai māsas, skolotāji, draugi un laulātie. Probācijas un par pirmstermiņa atbrīvošanu atbildīgās iestādes bieži darbojas kā papildu palīgi vai aizstāj parastos palīgus un padomdevējus; ▶ *vieta* – kontroles elements: *pārvaldnieks, atbildīgais, īpašnieks vai pilnvarotā persona*, kuras pienākums ir kontrolēt uzvedību attiecīgajā vietā, piemēram, autobusa vadītājs, skolotājs, krogu īpašnieki, īrētā dzīvokļa īpašnieki vai stjuarti lidsabiedrībās.

¹⁰⁹⁰ Klarks, R.V., Eks, Dž.E. Noziedzības analīze 60 soļos. Valsts policija, 2011, 27 lpp.

vai nespēja izprast notiekošo un pretoties, var būtiski izmainīt notikuma gaitu. Piemēram, poļu kriminologs, profesors Brunons Holists (*Brunon Hołyst*) vienu no galvenajiem kriminālās viktimoloģijas jēdzieniem piedāvāja izmantot jēdzienu viktimogēnais potenciāls, kas ietver: a) individuālo un grupas viktimizācijas stāvokli konkrētajā vēsturiskajā momentā; b) viktimizācijas procesu; c) viktimoloģisko stimulāciju; d) savstarpējo attiecību „upuris–vainīgais” funkcionālo mehānismu. Pēc kriminologa viedokļa viktimogēnais potenciāls ir tādu indivīda, grupas vai organizācijas sistēmu īpašības, kuras rada bīstamību noziedzīgām darbībām. Viktimogēnais potenciāls vai viktimoloģiskā disfunkcija ir sava veida iekšējo elementu kultūras neatbilstība standartam – gan statistiskajā, gan dinamiskajā stāvoklī.¹⁰⁹¹

Noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laikā viktimizācija ietekmē krimināltiesiskās attiecības. Viktimizācijas procesā sociāli nevēlamām izmaiņām tiek pakļautas ar KL aizsargājamās sabiedriskās attiecības un vērtības. Vardarbīgu dzimumsakaru kriminālprocesu izpēte apstiprina, ka vairumā gadījumu, cietušās personas fiziskās vai psihiskas ietekmēšanas rezultātā tiek nodarītas fiziskas sāpes, miesas bojājumi vai/un radītas morālas ciešanas, piemēram, eksperta atzinumā secināts: *cietusī ir ar izteiktām psihotraumējošu iedarbību radītām sekām – depresīvu uztveri un domāšanu, nomāktību, vainas sajūtu, augstu trauksmes līmeni, patvaļīgām domām un atmiņām par psihotraumējošiem notikumiem.*¹⁰⁹² Fiziskas vardarbības pielietošanas laikā vainīgā persona var lietot savu fizisku spēku gan tieši, gan arī pastarpināti, piemēram, lietojot ieročus, citus priekšmetus, indīgas vai apreibinošas vielas vai pat dzīvniekus. Fizisks kaitējums¹⁰⁹³ var izpausties kā miesas bojājumi, veselības satricinājums vai fiziskas ciešanas. Fiziskais un seksuālais uzvedības pāridarījums var kombinēties dažādos veidos, traumējot gan krūtis, gan dzimumorgānus, kā arī citas ķermeņa daļas. Tiesu medicīnas eksperts Ojārs Teteris apraksta, „par vardarbīgu dzimumaktu liecina miesas bojājumi, kas tiek izdarīti cietušā pretestības pārvarēšanai, traumējot galvu, žņaudzot kaklu, ar spēku

¹⁰⁹¹ Холыст, Б. Факторы, формирующие виктимность // Вопросы борьбы с преступностью. Москва, Юрид. лит., 1984, № 41, с. 73-77.

¹⁰⁹² Vidzemes apgabaltiesas 2012. gada 17. maija spriedums (lietā Nr.1114000881). Pieejams tiesas arhīvā.

¹⁰⁹³ Krievijas speciālists R.D. Šarapovs (*Шарапов*) norāda, ka fiziskas vardarbības mērķis ir ietekmēt cilvēka fizisko būtni, tieši iedarbojoties uz viņa orgāniem, audiem un fizioloģiskajām funkcijām. Atkarībā no fiziskās vardarbības nodala šādus iedarbības veidus: 1) *mehānisko* – cilvēka ķermeni ietekmē ar kinētiskās enerģijas palīdzību. Šajā gadījumā, iedarbojoties uz cietušā ķermeni, vainīgais lieto sava ķermeņa locekļus vai arī kādus priekšmetus vai mehānismus (piemēram, akmeni, nazi, šaujamieroci utt.), 2) *fizisko* – cilvēka ķermenim kaitē ar fizikālu parādību (piemēram, karstumu, aukstumu vai elektriskās strāvas palīdzību), 3) *ķīmisko* – cilvēka fiziskajam stāvoklim kaitē ar organisku vai neorganisku ķīmisku vielu palīdzību, 4) *bioloģisko* – cilvēka bioloģisko stāvokli ietekmē, inficējot ar bioloģiskiem organismiem, kas izraisa saslimšanu vai slimīgu stāvokli. Шарапов Р.Д. Физическое насилие в уголовном праве. Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2001, с. 44.

atplešot kājas, turot aiz rokām vai kājām, aizspiežot muti kliegšanas laikā u.c. Vardarbīgos seksuālos noziegumos cietušām personām mēdz būt vagīnas vai tūpļa zarnas plīsumi, pat tūpļa zarnas slēdzējmuskuļa (sfinktera) pārrāvumi.”¹⁰⁹⁴ Piemēram, *pers. K. prettiesiskās rīcības rezultātā, pers. J. tika nodarīti miesas bojājumi – līnījveida ādas nobrāzums uz vēdera priekšējās labās sānu sienas, uz kreisās plaukstas 3. un 5. pirksta punktveida brūce; krūšu kurvja sasitums ar zemādas asins izplūdumu uz labā krūts dziedzera; ekstremitāšu sasitums ar ādas nobrāzumu uz kreisās plaukstas 3.pirksta, zemādas asins izplūdumi uz kreisās kājas augšstilba priekšējās virsmas (2), uz kreisās pēdas 1.pirksta iekšējās virsmas ar ādas nobrāzumu uz labās pēdas 3.pirksta, norādītie miesas bojājumi saskaņā ar eksperta atzinumu atzīti par maznozīmīgiem.*¹⁰⁹⁵ Par miesas bojājumu seksuālo motīvu var liecināt arī to lokalizācija (dzimumorgānu, ānusa vai krūšu dziedzera apvidū), raksturs un iespējamais rašanās mehānisms, piemēram, no kāda priekšmeta vai rokas ievadīšanas vagīnā vai tūpļa zarnā, krūšu galu nokošanas, pēršanas vai pēdu durstīšana. Tā precizēšanai jānosaka cietušās personas tiesu medicīnas ekspertīze.¹⁰⁹⁶ Apzināts, ka vardarbība var būt tik intensīva, ka tūlīt pēc tās sākuma atņem pretošanās iespēju, vai arī tā ir tik neatlaidīga un ilgstoša, ka pamazām atņem upurim spēkus un līdz ar to pretestības spēju.¹⁰⁹⁷ Prakses piemērs, *AT Krimināllietu tiesu palātas izskatītajā lietā:*¹⁰⁹⁸ *G.Č., nolūkā izvarot cietušo, saķēra viņu aiz rokas un aizvilka pie savas automašīnas, kura stāvēja pie mājas. Cietušā izrāvās un centās aizbēgt, taču neveiksmīgi, G.Č. noķēra A.B. un iegrūda automašīnā, kur aizmugures sēdekļī sēdēja A.K. Personu grupa, piedraudot cietušo nogalināt vai noslīcināt, vairākas reizes izvaroja cietušo. A.K., piedraudot un pielietojot vardarbību, veica arī dzimumtieksmes apmierināšanu netiklās formās.*

Pamatā var iedalīt šādas viktimizācijas situācijas:

- Neitrālā¹⁰⁹⁹ – cietušais ne ar savu uzvedību, ne rīcību, ne arī personīgajām īpašībām nav pamudinājis izdarīt pret viņu noziedzīgu nodarījumu.
- Provocējoša¹¹⁰⁰ uzvedība, parasti no cietušā puses raksturīga, kad sadzīvē nodarīti

¹⁰⁹⁴ Teteris, O. Tiesu medicīnas esence. Rīga, apgāds Rasa ABC, 2004, 182.lpp.

¹⁰⁹⁵ Tukuma rajona tiesas 2014. gada 31. janvāra spriedums (lietas arhīva Nr.K37-0026-14).

¹⁰⁹⁶ Noziegumu izmeklēšanas metodika / prof. A.Kavaliera vadībā. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 2000, 74 lpp.

¹⁰⁹⁷ Mežulis, D. Personas krimināltiesiskā aizsardzība. Slepkavība, izvarošana, draudi un citi noziegumi pret personu. Rīga, Zvaigzne ABC, 2001, 310. lpp.

¹⁰⁹⁸ AT Krimināllietu tiesu palātas izskatītā lieta. (skatīts 20.11.2012.).

Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/information/about-trials/2006/april/20060412/?print=1>

¹⁰⁹⁹ [lat. *neutralis* < *neuter* > ne viens, ne otrs] tāds, kas neizraisa nevēlamas blakusparādības, kam nav specifiskas iedarbības, kas neizceļas ar ko īpašu. Svešvārdu vārdnīca. Rīga, Jumava, 2007, 513. lpp.

¹¹⁰⁰ [vācu *provocieren* < lat. *provocare*] – izaicināt, kūdit uz rīcību, kas var kaitēt darītājam; tīši izraisīt nevēlamu situāciju. Svešvārdu vārdnīca. Rīga, Jumava, 2007, 639. lpp.

miesas bojājumi vai slepkavība. Bieži tas notiek kā savstarpēji apvainojumi. Šajā gadījumā īpaša nozīme piemīt inversijas stāvoklim – „noziedznieks–upuris” un „upuris–noziedznieks”. Padomju viktimoloģijas skolas pamatlicējs Ļevs Franks (*Лев Вульфович Франк*) raksta, lai atklātu savstarpējās viktimizācijas lomas pārmaiņas gaitu īpašās konflikta situācijās, piemēram, kautiņš, tika ieviests termins cietušā un noziedznieka „vainas inversija”¹¹⁰¹, „stāvokļa inversija”. Vairāki kriminologi norāda, ka izvarošanā nozieguma provocēšana norit cietušā vieglprātības vai amorālas uzvedības iespaidā, kura ierosina noziedzniekam seksuālu kaisli, izsauc seksuālas pieejamības ilūziju, vārdu sakot, rada riskantu situāciju. Tāpat jāpievērš uzmanība apstāklim, kas izpauž cietušā vājumu vai bezpalīdzības stāvokli, spēju pretoties vardarbībai (bezpalīdzība, stiprs reibums).”¹¹⁰²

- Kaitinošā¹¹⁰³ situācija, kad cietušais nezināšanas, nevērības vai pašpaļāvības dēļ pieļauj apstākļus, kad kļūst par noziedzīga nodarījuma upuri. Cietušais neievēro piesardzību, izturas nevērīgi un neuzmanīgi.
- Ekstremālā¹¹⁰⁴ – pēc savas būtības rada vai atvieglo iespēju izdarīt noziedzīgu nodarījumu, piemēram, katastrofas, avārijas un nelaimes gadījumi, kara darbība.

Viktimizācijas procesa gaitā, kad persona kļūst par upuri, nozīmīgi ir: objektīvie faktori, kuru ietekme nav saistīta ar cietušās personas gribu, bet kurus izmanto noziedznieks, un subjektīvie faktori, kuru ietekmi uz notikuma gaitu lielākā vai mazākā mērā nosaka pats cietušais. Subjektīvie un objektīvie faktori un to mijiedarbība ietekmē personas „spēju” kļūt par cietušo. Cietušo ietekmējošajā sistēmā ietilpst: cietušā fizioloģiskās un psiholoģiskās īpatnības; pastāvīgā apkārtējās vides sociālā iedarbība; nozieguma dinamika. Cietušā personības vecums, attīstība (psihiskās slimības), pieredze un stāvoklis, kā arī sociālā situācija (ieskaitot atkarību no noziedznieka) ir saistīta ar nozieguma cēloņiem, norisi, sekām un novērtējumu. Dažādi piemēri, *VP darbinieki uz aizdomu pamata par mazgadīgās meitenes (11.g.v) izvarošanu savā dzīvoklī aizturējuši K.Z. Ķengaraga iecirknī reģistrēta pirts darbinieces izvarošana, ko veicis pirts apmeklētājs. Ziemeļu iecirknī saņemts I.A. iesniegums par izvarošanu, ko veicis bijušais*

¹¹⁰¹ Inversija [lat. *inversio* `apgriešana, pārstatīšana]; inverss [lat. *inversus* `apvērsts` – apvērsts, apgriezts, otrāds. Svešvārdu vārdnīca, Rīga, Jumava, 2007, 318. lpp.

¹¹⁰² Алауханов, Е. Криминология. Учебник. Алматы, 2008, глава IX. Виктимология.

¹¹⁰³ Ar savu rīcību, izturēšanos uzbudināt, darīt niknu, dūsmīgu, arī nervozu; būt par cēloni tam, ka kļūst īgns, nervozs. Latviešu valodas skaidrojošā vārdnīca.

¹¹⁰⁴ [lat. *extremus* galējs] – galējs; tāds, kas sasniedzis kritisku robežu, lielumu. Svešvārdu vārdnīca. Rīga, Jumava, 2007, 188. lpp.

vīrs viņas dzīvoklī.¹¹⁰⁵ G.P. uzaicināja iesēsties viņa vadītajā automašīnā nepilngadīgo M.R., apsotīdams viņu aizvest uz mājām, pa ceļam iebrāuca mēža masīvā un pielietoja pret cietušo vardarbību – sita ar rokām, kad viņa mēģināja atvērt automašīnas durvis, lai aizbēgtu, sasēja viņai aiz muguras rokas – izvaroja viņu, kā arī apmierināja savas dzimumtieksmes pret dabiskā veidā. M.Z., būdams 9 gadu vecā R.Z. tēvs, t.i., persona, no kuras nepilngadīgais ir materiāli un citādi atkarīgs, ilgākā laika periodā cietsirdīgi un vardarbīgi izturējās pret savu dēlu un izdarīja netiklas darbības ar mazgadīgo dēlu, kā arī pret dabiskā veidā apmierināja dzimumtieksmes ar mazgadīgo, lietojot vardarbību un izmantojot personas bezpalīdzību. Noziedzīgi nodarījumi izdarīti alkohola reibuma stāvoklī, kas pastiprina vainīgā atbildību.¹¹⁰⁶ M. B. apmierināja dzimumtieksmes pret dabiskā veidā, precīzi nenoskaidrotā laikā, izmantojot 7 gadu vecā mazdēla bezpalīdzības stāvokli, lika ņemt mutē un sūkā savu dzimumlocekli.¹¹⁰⁷

Termins viktimitāte tiek skaidrots kā paaugstināta personas spēja dažādu garīgu un fizisku īpašību dēļ objektīvos apstākļos kļūt par noziedzīgu uzbrukuma objektu. Viktimitāte (viktimogēnisms) – indivīda fiziskās, psihiskās un sociālās iezīmes, kuras sekmē personas kļūšanu par upuri. Viktimitāte kā ievainojamības īpašība var būt augstas vai minimālas pakāpes, bet tā ir katram cilvēkam.¹¹⁰⁸ Piemēram, viena daļa cilvēku, kuri kļūst par fiktīvo laulību upuriem, ir personas ar vieglu garīgu atpalcību, arī sociālo institūciju audzēkņi, kas sasnieguši 18 gadu vecumu un kam grūti iekļauties sociālajā vidē.¹¹⁰⁹ Pastāv dažādi uzskati par viktimitāti. Amerikāņu kriminologs Marvins Volfgangs (*Marvin Wolfgang*) iezīmēja piecas personas spējas jeb iespējas realizēt viktimitātes potenciālu, izdalot piecus viktimizācijas veidus: 1) primārā, 2) sekundārā, 3) terciārā, 4) abpusējā, 5) ne viktimizācija.

Kategorija viktimitāte skatāma plašā nozīmē, iedalot četrus pēc satura dažādus jēdzienus: individuālā, noteikta nozieguma veida, grupas un masu viktimitāte.¹¹¹⁰ Individuālā viktimitāte aptver konkrētā indivīda īpašības, kuras nosaka viņa bioloģiskās un psiholoģiskās īpatnības vai to kopums ar potenciālu spēju noteiktos apstākļos kļūt pat upuri. Kriminoloģijas literatūrā, ņemot vērā indivīda personīgās īpašības izpausmes raksturu, kas

¹¹⁰⁵ VP elektroniskais notikumu žurnāls

¹¹⁰⁶ Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija atzina M. Z. par vainīgu pēc KL 174. panta, 162. panta 2. daļas un 160. panta 3. daļas.

¹¹⁰⁷ Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija atzina M.B. par vainīgu KL 160. panta 3. daļā paredzētā noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.

¹¹⁰⁸ Криминология: Учебник / под ред. проф. Н.Ф.Кузнецовой, проф. В.В.Лунеева. Wolters Kluwer, 2005, с. 156.

¹¹⁰⁹ Luksa, M. LV portālam: S. Zalcmane, biedrības „Patvērums „Drošā māja”” vadītāja. Apraipītā līgavas kleita un piespiedu darbs svešumā: kā pret to cīnīties?. (skatīts 10.10.2013.).

Pieejams: <http://lvportals.lv/print.php?id=258286>

¹¹¹⁰ Криминология / под редакцией профессора В.Д. Малкова. Москва, Юстицинформ, 2006, с. 184.

nosaka individuālo viktimitāti, var izdalīt vairākus upura tipus: universālais (universāli viktīmais); izvēles (izvēles viktīmais); situatīvais (situatīvi viktīmais); nejaušais (nejauši viktīmais); profesionālais (profesionāli viktīmais). Viktimitāte var būt iedalīta vainojamā un nevainojamā (*виновная и невиновная*). Vainojamā parasti tiek attiecināta uz personas prettiesisku vai netikumisku uzvedību, kā arī uz personas nolaidību, vieglprātību vai bezrūpību, kuras rezultāta persona kļuvusi par cietušo. Nevainojamā saistāma ar personas dienesta stāvokli vai amata pienākumu pildīšanu (policijas darbinieks, inkasators u.c.) vai ar cietušās personas psihofiziskām īpatnībām (bērni, invalīdi, veci cilvēki, u.c.).¹¹¹¹ Japāņu kriminologs, profesors Koči Mijadzava (*Koichi Miyazawa*) izdala vispārējo viktimitāti, kas ir atkarīga no cietušās personas sociālās lomas un dzimuma raksturojuma, un speciālo, kas realizējas nosacījumos, īpašībās un cietušā personas atribūcijās. Turklāt pie abu tipu apvienojuma viktimitāte palielinās.¹¹¹² Profesors Vjačeslavs Tuļakovs (*Вячеслав Алексеевич Туляков*) ir norādījis, ka pēc saiknes ar noziedzīgu uzvedību pakāpes viktimitāte izpaužas divās pamata formās a) eventuālā (*эвентуальная*) viktimitāte (latīņu *eventus* 'gadījums') un b) decidīvā (*децидивная*) viktimitāte (latīņu *decido* 'lēmums').¹¹¹³ Daži pētnieki izdala divus viktimitātes tipus: personīgo un lomas. Krievijas pārstāvis L. Franks (*Франк*) viktimitāti raksturo „kā sarežģītu krimināltiesisku un sociālpsiholoģisku parādību, kas rodas līdz ar noziedzīgo nodarījumu un izpaužas kā cietušo skaitliskais rādītājs, to struktūrā un īpatsvarā attiecīgajā iedzīvotāju grupā. Tā ir funkcionāli no noziedzīgā nodarījuma atkarīga parādība, kurai raksturīgi specifiski kvantitatīvi un kvalitatīvi rādītāji noteiktā vidē, profesijā, laika periodā.”¹¹¹⁴ Krievijas speciālists Staņislavs Voiņtenko (*Станислав Григорьевич Войтенко*) viktimitāti nosaka kā personas specifiskas sociāli psiholoģiskas un fizioloģiskas iezīmes, kuras, savstarpēji iedarbojoties ar ārējiem apstākļiem, nosaka cilvēka spēju kļūt par noziedzīga nodarījuma upuri, tas ir, personas atsevišķas īpašības, kas nosaka to ievainojamības pakāpi kriminālajā jomā.¹¹¹⁵ Vairāki speciālisti par cietušā ievainojamību izsaka šādu viedokli – vācu zinātnieks H. Ellenbergers atzīst, ka „ir iedzimtie upuri, kuri, pateicoties viņu patoloģiskajiem stāvokļiem, veido neizbēgamas viktiminoloģiskas situācijas.”¹¹¹⁶ F. Džoass izsaka domu,

¹¹¹¹ Криминология / под ред. В.Д. Малкова Москва, Юстицинформ, 2006, с. 184.

¹¹¹² Уэда, К. Преступность и криминология в Современной Японии: Пер. с япон./ под ред. Н.Ф.Кузнецовой, В.Н.Еремина. Москва, Прогресс, 1989, с. 64-65.

¹¹¹³ Туляков В.А. Виктимология. Киев: Наука, 2003, с. 23.

¹¹¹⁴ Франк, Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе, Ирфон, 1977, с. 80.

¹¹¹⁵ Криминология и организация профилактики преступлений. Москва, 1995, с. 57

¹¹¹⁶ Vilks, A. Noziedzīgos nodarījumos cietušo kriminoloģiskās problēmas // Jurista vārds, 2008. gada 4. novembris, Nr. 42 (547), 13. lpp.

ka eksistē cilvēki ar predispozīciju¹¹¹⁷ („tiklīdz nogalinātam”), tas ir, cilvēki, kas ar savu uzvedību izsauc pret sevi vērstu agresiju. Kanādiešu speciālists H. Von Hentigs (*Von Henting*) uzskata, ka daži cilvēki pievelk noziedznieku tāpat kā jērs vilku.¹¹¹⁸ Protams, augstāks priekšnosacījums ne vienmēr realizējas viktimitātē, liela nozīme ir situācijai. Zinātnieks H. Ellenbergers „pētot noziedzniekus un upurus, apzinot viņu komunikatīvo vidi un konkrētos apstākļus, secina, ka situācijas nosaka indivīda iespējamo lomu, nosakot to, vai viņi kļūst par upuri vai noziedznieku. Var būt vērojama arī pēctecība, no sākuma indivīda kļūst par noziedznieku, pēc tam par upuri (vai arī otrādi). Indivīds var būt vienlaicīgi, – gan par noziedznieku, gan par upuri.”¹¹¹⁹ Piemēram, *Krievijas iedzīvotājs, mēģinot ar ieroci rokās aplaupīt frizieri, pats kļuva par upuri, kad sieviete viņu piekāva, izģērba, sasēja un trīs dienas izmantoja kā seksa vergu.*¹¹²⁰ Citā piemērā par slepkavību stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī (KL 120.p.), *pers. J. ar sludinājuma palīdzību iepazīnās ar pers. I. un viņi sāka satikties. Pers. I. uzaicināja pers. J. pie sevis uz mājām, vakarā, kad pers. J. vēlējās iet mājās, pers. I. gan lūdzās, gan draudot pieprasīja viņai stāties dzimumattiecībās, kam pers. J. piekrita. No rīta, atrodoties stiprā alkoholisko dzērienu ietekmē, pers. J. pieprasīja seksuālas attiecības dažādās perversās formās, no kā viņa atteicās. Pēc tam pers. I., pielietojot draudus, atklāti demonstrēja dažādus priekšmetus, ar kuriem solīja nodarīt miesas bojājumus un nogalināt, aiz matiem vilka viņu kailu pa dzīvokli, ar cigaretes liesmu dedzināja rokas ādu, kā arī vēl dažādos veidos pazemoja. Pielietotā vardarbības un pazemojuma rezultātā apsūdzētā pers. J. atradās stiprā psihiskā uzbudinājuma stāvoklī.*¹¹²¹ Šādu cietušā tipu Natālija Bumaženko (*Наталья Ивановна Бумаженко*) nodēvē par seksuāli agresīvo tipu (*сексуальный агрессивный тип*) — tā ir personas uzvedība, kura vērsta izvarošanas vai cita seksuāla nozieguma veidā un kuram pretošanās laikā nodarīts kaitējums.¹¹²²

Pamatoti D. Rivmans (*Ривман*) uzsvēris, ka viktimoloģiskajā aspektā cietušajiem seksuāla rakstura noziegumos ir augsta individuālā viktimitāte, kuras pakāpe daudzkārt

¹¹¹⁷ [fr. *predisposition*] – uzņēmība (parasti pret kādu slimību); nosliece (parasti uz kādu slimību). Svešvārdu vārdnīca, 682. lpp.

¹¹¹⁸ Citēts: Zīle, J. Cietušais krimināltiesisko zinātņu skatījumā: promocijas darbs. Latvijas Policijas akadēmija, Rīga, 2007, 88. lpp.

¹¹¹⁹ Citēts: Vilks, A. Noziedzīgos nodarījumos cietušo kriminoloģiskās problēmas // Jurista vārds, 2008.gads 4.novembris, Nr. 42 (547), 13. lpp.

¹¹²⁰ Krievijā laupītājs kļūst par sava upura seksa vergu. (skatīts 21.08.2012).

Pieejams: <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/53085/krievija-laupitajs-klust-par-sava-upura-seksa-vergu>

¹¹²¹ Tukuma rajona tiesas 2014.gada 31.janvāra spriedums (arhīva Nr. K37-0026-14) par slepkavību stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī (KL 120.p.). Pieejams: <http://www.tiesas.lv/nolemumi>

¹¹²² Бумаженко, Н.И. Виктимология. Учебно-методическое пособие. Витебск, УО „ВГУ им. П.М. Машерова”, 2010, с. 27.

palielinās atkarībā no nozieguma situatīvajiem faktoriem. Individuālā viktimitāte šajos noziegumos ir augstāka par vidējo, ko nosaka cietušā personas dažādas īpašības un iezīmes. Pamatā tās ir fiziskā nespēja pretoties, neprasme orientēties situācijā, inertums, konformisms, iepriekšēja pieredze utt.¹¹²³ Viktimizācijas sekas ir pamatīgas, un traumatiskie simptomi bieži vien ir ilgnoturīgi. Jāņem vērā, ka pārāk ilgstoša vai smaga stresa situācija var tiktā izsmelt psiholoģiskās rezerves, ka rīcību nosaka tikai vēlme izdzīvot vai zūd pat tā. Tad vēlme izvairīties no ciešanām kļūst tik spēcīga, ka cietušais var nonākt uz destruktīvas uzvedības sliekšņa, ieskaitot pašnāvības risku. Tas attiecas gan uz pārciesto, gan uz izmeklēšanas laiku.¹¹²⁴

Cietušie seksuāla rakstura noziedzīgos nodarījumos personīgajā plāksnē ir dažādi. Saskaņā ar ASV Tiesu sistēmas datiem, seksuāla rakstura nodarījumos 91% cietušo ir sievietes un 9% vīrieši. Gandrīz 99% noziedznieku apraksta vienreizēju notikuma epizodi ar vīrieti. 75% vīriešu un 55% sieviešu, kuri cietuši no pazīstamu cilvēku izvarošanas, pirms izvarošanas dzēruši vai lietojuši narkotikas.¹¹²⁵ P. Tjadenas un N. Thoenes (*Tjaden&Thoenes*) pētījums norāda, ka 51% bijušas sievietes vecumā starp 16–21 gadu, 31,5% izvarošanas laikā ieguvušas fizisku bojājumu, bet tikai 35,6% no tām saņēmušas medicīnisko aprūpi.¹¹²⁶ Tās pašas pētnieces secinājušas, ka 0,2% vīriešu un 4,5% sieviešu piedzīvojuši vardarbīgus dzimumsakarus no sava intīmā partnera.¹¹²⁷ ASV veiktajā nacionālajā pētījumā, kurā tika izmantota informācija no tiesībsargājošām varas institūcijām, norādīts, ka visbiežāk seksuālie uzbrukumi veikti pret 12–17 gadus veciem bērniem. Savukārt vislielākā varbūtība kļūt par seksuālās varmākas upuriem ir četrgadīgiem bērniem. Bērniem vecumā līdz sešiem gadiem gandrīz pusē gadījumu (48,6%) uzbrucējs bijis kāds no ģimenes locekļiem, 48,3% gadījumu bērna ģimenes paziņa, bet tikai 3,1% gadījumu svešinieks.¹¹²⁸ Amerikāņu zinātniece A. Soltera norādījusi, ka sākot no 1992. gada, pētnieki ir uzskaitījuši, cik bieži notikusi nepilngadīgu meiteņu un zēnu seksuāla izmantošana. To piedzīvojušas 24–37% meiteņu, 27% – zēnu. Vidējais

¹¹²³ Ривман, Д. В. Криминальная виктимология. Санкт-Петербург, Питер, 2002, с. 147.–148.

¹¹²⁴ Poudžiunas, I. Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā // Jurista vārds, 2008.gada 4. novembris, Nr. 42 (547), 29. lpp.

¹¹²⁵ Violence Against Women, Bureau of Justice Statistics, US Department of Justice. (skatīts 10.06.2013.). Pieejams: <http://blogs.justice.gov/ovw/archives/category/ovaw>

¹¹²⁶ Sexual Assault Statistics: Sexual Assault statistics. (skatīts 18.06.2013.).

Pieejams: <http://www.oneinfourusa.org/statistics.php>

¹¹²⁷ Identifying and Treating Sex Offenders: Current Approaches, Research, and Techniques/editor R.Geffner New York: Harworth Press, Inc, 2004, p. 3.

¹¹²⁸ Synder, H.N. Sexual assault of young children as reported to law enforcement: Victim, incident and offender characteristics, in A NIBRS Statistical Report. 2000, U.S. Department of Justice: Washington, D.C. (skatīts 16.07.2013.). Pieejams: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/saycrle.pdf>

vecums, no kura sākot bērni ir pakļauti izvarošanas riskam, ir trīs gadi.¹¹²⁹

Atsevišķu personu paaugstinātā viktimitāte, minēta atbildību pastiprinošos apstākļos: KL 48. panta 6. punktā, noziedzīgais nodarījums izdarīts pret personu, kas nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, vai pret personu, izmantojot tās bezpalīdzības stāvokli vai vecuma nevarību. Tiesu prakses apkopojumā¹¹³⁰ atzīts, ka noziedzīgā nodarījuma izdarīšana pret personu, izmantojot tās atkarību no vainīgā, KL 48. panta pirmās daļas 7.punktā ir norādīta kā atbildību pastiprinošs apstāklis, kurš, neskatoties uz to, ka šāda atkarība konstatēta visai bieži, apsūdzībā uzrādīts tikai dažos gadījumos. Piemērs: *krimināllietā Nr. 1150053900 apsūdzībā par A.T. un V.Š. mazgadīgas meitenes izvarošanas mēģinājumu (tas varmākām neizdevās tikai upura mazgadības dēļ) un tai sekojoša slepkavība, pakarot viņu turpat rotaļu laukumā uz šūpolēm, kur šī meitenīte bija spēlējusies, kad tur bija ieradusies apsūdzētie – agrāk jau par vardarbīgiem noziegumiem sodītie narkomāni. Slepkavības (pakāršanas) motīvs bija šo personu bailes, ka viņa varētu kādam pastāstīt par izdarīto izvarošanas mēģinājumu. Citā kriminālprocesā M.B., izmantojot R.K. bezpalīdzības stāvokli, cietušā mazgadīgā vecuma dēļ ievilināja viņu mājas pagalmā esošā atsevišķā neapdzīvotā vienstāva ēkā. Te apsūdzētais ar roku saņņaudza cietušā kaklu, novilka viņam bikses, ar spēku nogāza gultā un lika aiztaisīt acis. Lai zēns nepretotos un nesauktu palīgā, M.B. ar roku aizspieda viņa muti un aizskāra dzimumlocekli, tad cietušā dzimumlocekli paņēma mutē un apmēram 2-3 minūtes ilgi izdarīja orālo dzimumaktu. Apsūdzētais zēnam piedraudēja ar izrēķināšanos, ja kādam par notikušo pastāstīs, un palaida vaļā.*¹¹³¹ Tiesas prakses piemērs, D.L., būdams K.L. patēvs, no kura cietusī ir materiāli un psiholoģiski atkarīga, kopumā 6 reizes mēneša laikā, atkārtoti lika mazgadīgajai K.L. (7 gadi), kura savas mazgadības dēļ nevarēja saprast ar viņu izdarīto darbību raksturu un nozīmi, paņemt mutē savu dzimumlocekli. Tādējādi apmierinot dzimumtieksmi pretdabiskā veidā un noziedzīgo darbību rezultātā apdraudot mazgadīgās cietušās dzimumneaizskaramību, traumējot normālu fizisku un garīgu attīstību. Turklāt D.L. atzīts par vainīgu un sodīts pēc KL 162.panta otrās daļas par to, ka viņš, būdams pilngadīgs, izdarīja netiklas darbības ar mazgadīgo. Trīs reizes apmierināja savu dzimumtieksmi, izdarot netiklas darbības ar mazgadīgo K.L. Tādējādi D.L. atkārtoti

¹¹²⁹ Soltera, A. Varmākas pedofīli, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria Books, 2007, 24. lpp.,

¹¹³⁰ Tiesu prakse krimināllietās pēc Krimināllikuma 160. un 162.panta. (Tiesu prakses apkopojums apspriests departamenta senatoru kopsēdē 2007.gada 27.septembrī). Latvijas Republikas Augstākā tiesa. 6 lpp. (skatīts 30.08.2012.). Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2007/>

¹¹³¹ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 27. februāra lēmums Nr. 11110019505 (arhīva Nr. SKK-0058-07)

*izraisīja sevī dzimuminstinktu un paveda netiklībā cietušo, apdraudot viņas normālu dzimumattīstību un tikumību.*¹¹³²

Vairāki autori piedāvā dažādu bezpalīdzības raksturojumu.¹¹³³ Eksperte I. Veitnere raksta, ka „bezpalīdzības stāvokļa pazīmes paredz fiziskās attīstības vājumu, psihiskās attīstības kavējumu, aiztures un gan psihisko, gan fizisko infantilismu.”¹¹³⁴ Tiesu praksē par bezpalīdzības stāvoklī esošām personām tiek atzīti mazgadīgie, nevarīgi sirmgalvji, personas ar izteiktiem fiziskiem trūkumiem un psihiskas dabas traucējumiem, bezpalīdzības stāvoklim tiek pielīdzināta bezsamaņa, dziļš miegs, personas atrašanās tādā alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošu vielu izraisītā reibuma stāvoklī, kas tai atņēmis spēju apzināties apkārtējos apstākļus, saprast vainīgā darbību nozīmi un raksturu vai viņam pretoties.¹¹³⁵ Ārvalstu praksē ir gadījumi, kad nozieguma realizācijas laikā tiek izmantota hipnoze. *ASV par izvarošanu, pielietojot hipnozi, un upura filmēšanu bija aizturēts M.Dž. (64 g.v.). Upuri, vecumā no 40 līdz 60 gadiem, apgalvoja, ka hipnotizētājs viņas ievadījis transā un bez viņu ziņas stājies dzimumattiecībās.*¹¹³⁶ Parasti par galveno faktoru, kas nosaka psihiski veselu cietušo nespēju izprast ar viņu notiekošo darbību raksturu un nozīmi, parasti uzskata mazgadīgumu. „Meitenes un zēni līdz 10 gadu vecumam parasti nav spējīgi saprast izdarīto darbību nozīmi un raksturu. 10 līdz 12 gadus veciem bērniem garīgās attīstības līmenis ir tik dažāds, ka prasa speciālu izpēti viņu izpratnes konstatācijai. Ar divpadsmitgadīgajiem un vecākiem cietušajiem ir vēl sarežģītāk, jo jāņem vērā ne tikai vecums, bet arī jānoskaidro dzīves un augšanas apstākļi, seksuālās izglītības pakāpe, un spējas identificēt teorētiskās zināšanas ar reāli dzīvē pārdzīvoto.”¹¹³⁷ Rīgas apgabaltiesa, analizējot apsūdzības kvalifikāciju, atzīst, „ka mazgadība pati par sevi nav vērtējama kā personas bezpalīdzības stāvoklis. Šādu formālu secinājumu noteica padomju tiesu prakse, kur atbilstoši Latvijas PSR KK pastāvēja

¹¹³² Augstākās tiesas Senāts Kasācijas instance lieta Nr. 11519000107(arhīva Nr. SKK-0461-08).

¹¹³³ A. Andrejeva piedāvā trīs bezpalīdzības stāvokļus – a) bezsamaņas stāvoklis – tajā var iekļaut arī garīgu slimību, kad persona nav spējīga apzināt savas darbības un tās vadīt, b) fiziskās bezpalīdzības stāvoklis (slimība), c) stāvoklis, kurā personas bezpalīdzību nosaka noteikti apstākļi, piemēram, grupveida izvarošana nomaļā vietā. J. Jakovļevs sniedz dalījumu fiziskajā un psihiskajā bezpalīdzības stāvoklī. A. Ignatovs, raksturojot bezpalīdzības stāvokli, norāda cietušā nespēju apzināties 1) apkārtējās vides parādības; 2) pareizi novērtēt situāciju un notiekošā sociālo nozīmi; 3) izpaust savu gribu; 4) pretoties sava fiziskā stāvokļa – fiziski defekti, somatiska slimība, alkohola reibums u.c. – dēļ.: Veitnere, I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 63.–64. lpp.

¹¹³⁴ turpat, 66. lpp.

¹¹³⁵ Par tiesu praksi, piemērojot likumus, kas nosaka kriminālatbildību par dzimumnoziegumiem: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma 1992.gada 19.oktobra lēmums Nr.6 (5.punkts). Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2009, 126.–133. lpp.

¹¹³⁶ Kapers, K. Dzimumakts – zem hipnozes (skatīts 14.11.2012.).

Pieejams: <http://www.apollo.lv/zinas/dzimumakts-zem-hipnozes/303180>

¹¹³⁷ Veitnere, I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 65. lpp.

uzskats, ka vīrieša dzimumsakari ar mazgadīgu meiteni, pat nelietojot vardarbību vai draudus, vienmēr ir izvarošana, jo cietusī nav sasniegusi tādu attīstības līmeni, lai varētu saprast dzimumsakaru nozīmi un sekas. Tā laika juridiskā zinātnē tika uzskatīts, ka šajā gadījumā vīrietis izmanto meitenes bezpalīdzības stāvokli, kuru rada viņas mazgadība.”¹¹³⁸ Augsta riska grupa ir personas ar vieglu garīgu atpalcību, bet vēl augstāka riska grupa ir personas ar vidēji smagiem un smagiem garīga rakstura traucējumiem. ASV pētījuma dati ir parādījuši, ka sievietes ar garīgām slimībām vismaz divreiz biežāk tiek izvarotas un ļaunprātīgi izmantotas, salīdzinoši ar vispārējo sieviešu populāciju.¹¹³⁹ Pētījuma rezultāti apstiprināja, ka bērni ar invaliditāti seksuālai aizskaršanai tiek pakļauti 2 līdz 10 reizes biežāk nekā normāli bērni.¹¹⁴⁰ Daži pētnieki ir atklājuši, ka bērni ar invaliditāti 3,7 reizes biežāk tiek pamesti, 3,8 reizes biežāk piedzīvo fizisko un emocionālo vardarbību un 4 reizes biežāk ir pakļauti seksuālajai vardarbībai (*Sullivan and Knutson*). Citi pētnieki uzsver, ka bērni ar intelektuālās attīstības traucējumiem ir pakļauti augstākam visu vardarbības veidu visu vardarbības veidu riskam nekā bērni ar fiziskiem traucējumiem. Jānorāda, ka sakarība starp vardarbību un invaliditāti darbojas divos virzienos. Bērni ar invaliditāti ir neaizsargātāki pret vardarbību, bet vienlaikus vardarbība ir arī ievērojams intelektuālo un citu traucējumu rašanās iemesls.¹¹⁴¹ Piemēram, var minēt plašsaziņas līdzekļos izskanējušais gadījums, *kad par garīgi slimo jauniešu sociālās aprūpes centra „Ziedkalni” klientu seksuālo izmantošanu pie kriminālatbildības saukts aprūpes centra bijušais direktors A.N.* Minami arī citi prakses piemēri. *Rīgas pilsētas Kurzemes rajona Policijas iecirknī uzsāka kriminālprocesu par garīgi slimas sievietes (22.g.v.) izvarošanas mēģinājumu. No sākotnējās informācijas izriet, ka cietušo sievieti uz ielas uzrunājis vīrietis, kurš atnāca pie viņas uz mājām. Vīrietis, esot dzīvoklī, mēģināja izdarīt dzimumaktu, kad mājās atgriezās upura vecāki.*¹¹⁴² *Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesa izskatīja krimināllietu, A. D. apsūdzībā dzimumtieksmju apmierināšanā pretdabiskā veidā ar savu 8 gadus veco meitu 5 mēnešu garumā, lietojot draudus un izmantojot viņas garīgo atpalcību.*¹¹⁴³ EP Direktīvā 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkarošanu un cietušo aizsardzību, atzīts, ja nodarījums ir izdarīts pret cietušo, kas bijis īpaši

¹¹³⁸ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedums (lieta Nr.11110019505).

¹¹³⁹ Sexual Assault statistics. (skatīts 18.06.2013.). Pieejams: <http://www.oneinfourusa.org/statistics.php>

¹¹⁴⁰ Свечникова, А.С. Феномен насилия над детьми в семье. (skatīts 30.10.2014.).

Pieejams: <http://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-nasiliya-nad-detmi-v-semie>

¹¹⁴¹ Bērība, invaliditāte un vardarbība. Cilvēku ar invaliditāti organizāciju iesaistes veicināšana profilaktisko stratēģiju izstrādē/autoru kolektīvs, 2004, (skatīts 10.03.2015.).

Pieejams: http://www.makinglifeasafeadventure.eu/download/daphne_Latvian.pdf

¹¹⁴² VP Elektroniskais notikumu žurnāls

¹¹⁴³ (lieta Nr. K04-263-06/5). Latvijas Augstākās tiesas apkopojums. Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse.

neaizsargāts, tas ir, bērni, citi faktori, ko varētu ņemt vērā, vērtējot cietušās personas neaizsargātību, var būt, piemēram, dzimums, grūtniecība, veselības stāvoklis un invaliditāte. Tāpat vērā ņemams, nodarījuma smagums, piemēram, bijusi apdraudēta cietušā dzīvība vai nodarījums saistīts ar smagu vardarbību kā spīdzināšanu, narkotiku/zāļu piespiedu lietošanu, izvarošanu vai citiem smagiem psiholoģiskās, fiziskās vai seksuālās vardarbības veidiem, vai kādā citā veidā nodarīts nopietns kaitējums cietušajam. Eiropas direktīvā 2011/92/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu atzīts, ka invaliditāte kā tāda automātiski nenozīmē, ka nav iespējams dot piekrišanu seksuālām attiecībām. Tomēr būtu jānosaka kriminālatbildība par šādas invaliditātes esamības ļaunprātīgu izmantošanu, lai iesaistītos seksuālās darbībās ar bērnu. Eksperte I. Veitnere¹¹⁴⁴ atzīmē, ka cietušā spēju apzināties ar viņu izdarīto darbību nozīmi raksturo 3 faktori: 1) spēja apzināties savas rīcības mērķus un motīvus kriminālajā situācijā attiecībā pret vainīgā rīcības mērķiem un motīviem, respektīvi, spēja saprast vainīgā seksuālo darbību. 2) spēja apzināties ar viņu izdarīto darbību seku tuvākajā un tālākajā nākotnē. 3) spēja apzināties izdarīto darbību atbilstību morālām un tiesiskām normām. Turklāt eksperte atzīmē, ka pēkšņa uzbrukuma, briesmu un negaidītības iespaidā emocionālā šoka vai apjukuma stāvoklī var nonākt pilnīgi vesels un intelektuāli attīstīts cilvēks. Piemēram, Krievijas speciālists Nikolajs Panovs (*Николай Иванович Панов*) raksta, ka draudi vienmēr izjauc normālu cilvēka psihes darbību (psihisko neaizskaramību), jo izraisa viņā bailes un briesmu sajūtu sakarā ar paredzamo draudu izpildīšanu.¹¹⁴⁵ Dr. iur. Mārtiņš Pāparinskis min *Kunarač* lietu, kurā ir norādīts, ka izvarošana nav ierobežota ar spēku vai spēka draudiem, jo var pastāvēt vispārēji draudoši apstākļi, kas var padarīt patiesu piekrišanu par neiespējamu.¹¹⁴⁶ Pārfrāzējot Jāņa Bergina atziņu, izvarošana vienmēr ir saistīta ar cietušā pretestības pārvarēšanu, tās mērķis ir panākt dzimumaktu ar upuri. Tomēr jāatzīmē, ka nozieguma sastāvs var būt arī gadījumos, kad cietušais vispār nepretojas vai pretošanās nav pietiekami aktīva. Tāda situācija var izveidoties, ja upuris uzskata, ka pretošanās nenovērsīs izvarošanu, bet – tieši pretēji, var radīt smagu kaitējumu upura veselībai un pat apdraudēt dzīvību.¹¹⁴⁷ Izraēlas zinātnieks Ph.D. Menahens Amirs (*Menachem Amir*), analizējot 646 izvarošanas gadījumus konstatēja, ka 28% upuri izrādīja pretošanos, 10% – cīnījās ar varmāku un 55% upuru bija

¹¹⁴⁴ Veitnere, I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 67. lpp.

¹¹⁴⁵ Панов, Н.И. Квалификация насильственных преступлений. Харьков, издат. Харьковского института, 1986, с. 31.

¹¹⁴⁶ Pāparinskis, M. Kas ir noziegumi pret cilvēci // Jurista vārds, 2003.gada 23.septembris, Nr.34 (292).

¹¹⁴⁷ Bergins, J. Izvarošanas krimināltiesiskais raksturojums. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 20. lpp.

pazemīgi. Pēc M. Amira datiem: 26,5% izvarošanu paveiktas grupā, bet 57,3% gadījumu viens noziedznieks. Cita pētījuma rezultāti parādīja, ka 75% gadījumu izvarotājs izmantojis fizisku spēku vai vardarbību: 70% – upurim aizšķērsoja ceļu un neļāva pārvietoties; 28% – upuri sita, ieplaukāja vai žņaudza; 14% gadījumu varmāka izmantoja ieroci (nazi, vai šaujamieroci).¹¹⁴⁸ Tātad pamatoti norādīts, ka „jānovērtē negaidītība, jaunums un pēkšņums, kad rodas krasas izmaiņas cietušā emocionālā stāvoklī: afektīvas bailes; akūta apjukuma sajūta; dezorganizēta domāšana; dezorganizēta uzvedība; enerģētiskā potenciāla straujš kritums vai ātrs izaugsme. Situācijas negaidītība izraisa cietušajā tādas uzvedības un uztveres īpatnības, kas parastajos apstākļos neparādītos”¹¹⁴⁹, kā arī jānosaka cietušā bezpalīdzības pakāpe.

Apkopojot norādīto, autore secina, ka dažas cilvēku kategorijas biežāk kļūst par cietušajiem seksuāla rakstura noziedzīgos nodarījumos sava vecuma, dzimuma vai fizisko īpatnību dēļ. Riska grupā ietilpst bērni, sievietes un personas ar garīga rakstura traucējumiem. To varētu izskaidrot ar to, ka vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos noziedznieki pēc pretošanās spējām izvēlas vājāku upuri. Piemēram, pedofilus iedrošina bērna psiholoģiskā neaizsargātība. Autore **viktimitāti** interpretē kā **sarežģītu, divlīmeņu parādību (īpašību), kurā, no vienas puses, izpaužas personas ievainojamība un neaizsargātība no noziedzīgiem nodarījumiem mikro un makrovidē, no otras puses, subjektīvā personas predisponētība kļūt par upuri, kas mazina tās spēju pretoties vardarbībai. Abi šie līmeņi cieši savstarpēji saistīti**. Tādējādi viktimologijas ietvaros būtu jāapskata arī cietušā loma noziedzīgajā nodarījumā.

6.2. Upura personības lomas problemātika seksuālās vardarbības mehānismā

Samērā nesenā pagātnē kriminologi, koncentrējot uzmanību uz cietušā lomu noziegumā, norādījuši, ka upuris ne vienmēr ir vienkārši pasīvs mērķis, bet dažkārt aktīvi ietekmē noziedzīgo situāciju. Speciālajā zinātniskajā literatūrā teikts, ka Č. Lombrozo bija viens no pirmajiem, kurš uzsvēra, ka bieži ātras dabas noziedznieks, rīkojies cietušā izprovocēts. Viktimoloģijas vēsturiskās attīstības gaitā var minēt Hana Von Hentiga (*Hans von Hentig*), Beniamina Mendelsona (*Benjamin Mendelsohn*), Marvina Volfanga (*Marvin Wolfgang*) pētījumus, kuri devuši zināmu ieguldījumu šīs mācības izveidē. 1937. gadā B. Mendelsons uzsāka pētījumu noziedznieks/upuris, to savstarpējās attiecības izvarošanas

¹¹⁴⁸ Veeraraghavan, V. Rape and Victims of Rape: a Socio-psychological Analysis. New Delhi, Northern Book Centre, 1987, p. 97.–98.

¹¹⁴⁹ Veitnere, I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 69. lpp., 74. lpp.

lietās. Viņš bija viens no cietušo klasifikācijas pamatlicējiem, izdalot cietušos atkarībā no viņu iesaistes nozieguma veidošanās mehānismā.¹¹⁵⁰ 1941. gadā H. von Hentigs publicē rakstu par cietušā un noziedznieka savstarpējo iedarbību,¹¹⁵¹ kurā norāda, ka daudzos vardarbīgos noziedzīgos nodarījumos, piemēram, uzbrukums un slepkavība, ir abu pušu, cietušā un vainīgā, aktīva darbība. 1948. gadā tiek izdota H. von Hentiga grāmata „Noziedznieks un viņa upuris: nozieguma sociobioloģiskā izpēte”. Pētnieks grāmatā apraksta, ka bērni un pusaudži var kļūt par cietušajiem savas pieredzes trūkuma dēļ; sievietes – savas lomas sabiedrībā un sievišķības dēļ; veci ļaudis un sirmgalvj – sava ķermeniskā un psihiskā vājuma dēļ, bet slimie savu psihisko slimību simptomu dēļ.¹¹⁵² 1958. gadā M. Volfgangs (*Wolfgang*), pētot slepkavības upurus, lieto terminu “*victim precipitation*.”¹¹⁵³ Noziedznieks ir uzbrucējs, bet cietušais var būt gatavs kļūt par upuri. Stepans Šafers (*Stephen Schafer*) paplašina šo pieeju, koncentrējot cietušā atbildību nozieguma ģenēzē. Viņš dažus cietušos apsūdz izaicinošā, uzbudinošā vai iedrošinošā noziedzīgā uzvedībā.¹¹⁵⁴ Laika gaitā ir izveidojušies dažādi zinātnieku viedokļi par cietušā uzvedību un lomu nodarījuma izdarīšanas mehānismā: 1) piesaistot to pie konkrētām dzīves situācijām; 2) ir par iemeslu un nosacījumu nozieguma izdarīšanai; 3) tiek pieskaitīta apstākļiem, kas izraisa noziegumus; 4) tiek pieskaitīta apstākļiem, kas veicina noziegumu; 5) tiek pieskaitīta apstākļiem, kas ietekmē antisabiedrisku uzskatu un noziedzīgu ierosinājumu rašanos. Kriminologs L. Siegels (*Siegel*) norādījis, ka mūsdienās viktimizācijas iemeslus izskaidro vairākas atšķirīgas teorijas:

- Upura piesaistes teorija (*Victim precipitation theory*) – noziedznieka vardarbību var veicināt aktīva vai pasīva tā mērķa uzvedība, kas noved pie viktimizācijas. Saskaņā ar šo teoriju upura piesaiste noziegumā var būt aktīva vai pasīva. Aktīva – agresīva vai provokatīva cietušā uzvedība, kura ir viktimizācijas rezultāts. Pasīva – upura personiskās vai sociālās iezīmes, kas noziedzniekam upuri padara par pievilcīgu mērķi, piemēram, upuris var neapzināti pamudināt noziedznieku uz nozieguma izdarīšanu.¹¹⁵⁵ Pasīvas piesaistes piemērs, sieviete, ieņemot augstāku darba statusu, kļūst par upuri

¹¹⁵⁰ Hagan, F.E. Introduction to Criminology. Theories, Methods, and Criminal Behavior. California: Sage Publications, Inc, 2011, p. 217.

¹¹⁵¹ Šo mijiedarbību H. Von Hentigs nosaucis par noziedznieka/upura divvērtību (*criminal-victim dyad*) un izveidoja trīs pamata cietušā kategorijas – 1. Vispārējā: vecums, dzimums, ievainojamība. 2. Psiholoģiskā: apspiestais, mantrausīgs, vientuļais. 3. Aktivizācija: noziedznieka apstulbināts cietušais.

¹¹⁵² Von Hentig, H. The Criminal and his Victim: studies in the Sociobiology of Crime. Archon Book, 1948,

¹¹⁵³ “victim precipitation” – viktimizācijas process, kurā upuris pilnībā vai daļēji ir cēlonis viktimizācijai. Pētnieks konstatējis, ka vairāk nekā 25% gadījumos slepkavību cietušais ir cieši saistīts ar savu nāvi, ko klasificē kā cietušā percipitāciju (*victim precipitation*).

¹¹⁵⁴ Siegel, L.J. Introduction to Criminal Justice. Belmont, Wadsworth, Cengage Learning, 2008, p. 121.

¹¹⁵⁵ Siegel, L.J. Criminology: The Core. Stamford, Cengage Learning, 2010, p. 68.–69.

partnera vardarbībai. Naida noziegumos, kad imigrants ir konkurents darbam un pajumtei.¹¹⁵⁶

- Dzīvesveida teorijas (*Lifestyle theories*) – viedoklis par to, ka cilvēka dzīvesveids paaugstina iespēju kļūt par nozieguma upuri (augsta riska dzīvesveids; koledžas dzīve, noziedznieka dzīvesveids).
- Deviantās vides teorija (*Deviant place theory*) – viktimizācija galvenokārt atkarīga no vietas, kur cilvēks dzīvo.
- Ikdienas aktivitātes teorija (*Routine Activities theory*) – viktimizācija ir atkarīga no cilvēka ikdienas aktivitātēm. Noziedzīgs nodarījums un viktimizācija ir saistīta ar trīs faktoru mijiedarbību: aizsardzības trūkums; noziedznieka motivācija un piemērots upuris, ko var attēlot šādi:

6.2.1. att. Ikdienas aktivitātes teorijas elementu mijiedarbība

Ikdienas aktivitātes teorijai un dzīvesveida teorijai ir daudz kas kopīgs. Tās ietver četrus pamatjēdzienus: 1) noziedznieka tuvums; 2) noziedznieka darbības veids; 3) mērķa pievilcība; 4) aizbildniecība. Šīs teorijas arī ietver piecus prognozējamus elementus: persona dzīvo augsta noziedzības riska rajonā; atrodas vēlā dienas laikā ārpus mājas; nēsā vērtīgas lietas (zeltlietas, vērtīgs pulkstenis u.c.); iesaistās riskantā uzvedībā, piemēram, alkohola lietošana utt. Piemērs: jauna meitene bārā lieto alkoholu un ar iepazīto paziņu to turpina mājās, palielinot izvarošanas risku (*date rape*), tāpēc, ka: 1) viņa ir viegls mērķis; 2) alkohola intoksikācijā varmāka var rīkoties nesaprātīgi. Alkohola intoksikācija dažreiz upuri padara par vainojamu notikušajā.¹¹⁵⁷

Upuris kriminoloģijā tiek pētīts no noziedzīga nodarījuma mehānisma pozīcijas, tā lomas kriminālajā situācijā, nozieguma novēršanā. Jāvērš uzmanība, ka „tieši cietušo personu raksturojumu analīze kopā ar noziegumu raksturojumu analīzi nodrošina pamatus efektīvai noziegumu novēršanai un var veicināt to izmeklēšanu un atklāšanu.”¹¹⁵⁸ Pētījums

¹¹⁵⁶ Siegel, L.J. Introduction to Criminal Justice. Belmont, Wadsworth, Cengage Learning, 2008, p. 121.

¹¹⁵⁷ Siegel, L.J. Criminology: The Core. Stamford, Cengage Learning, 2010, p. 68.

¹¹⁵⁸ Kairiņš, J. Vairāk ziņu – mazāk noziegumu. (skatīts 04.02.2013.).

Pieejams: <http://politika.lv/article/vairak-zinu-mazak-noziegumu>

par cēloņiem un apstākļiem, kas veicina noziegumu, liek secināt, ka, kopā ar pietiekami lielu skaitu nevainīgajiem upuriem, ir upuri, kuri provocē vai atvieglo nozieguma izdarīšanu. Tāpēc viktimoloģijas īpašu interesi rada cietušie ar viktimogēnām novirzēm. Bez upura izpētes kopumā nevar konstruēt noziedzības novēršanas pasākumus, lai nepieļautu nepārdomātu, riskantu, nedisciplinētu, izlaidīgu un provokatīvu uzvedību no personas puses, kas upurim var būt nelabvēlīga. Krievu kriminologs L. Franks (*Франк*) raksta „cietušā lomai var būt galvenā vai sekundārā nozīme. L. Kastro (*Castro*) norādījis, ka vairākumā gadījumu cietušā loma var būt akcidentāla,¹¹⁵⁹ kad cietušā uzvedība, tikai kaut kādā mērā sekmējusi nozieguma izdarīšanu. No viktimoloģijas teorijas viedokļa upura loma var būt apzināta un neapzināta, jānošķir „stabilais jeb noturīgais” cietušais, kurš vairākkārtīgi, sistemātiski tiek pakļauts aizskārumam un „epizodiskais” – tiek pakļauts vienreizējam aizskārumam, iespējams pēdējam savā dzīvē.”¹¹⁶⁰ Piemēram, pēc L. Franka (*Франк*) aprēķiniem, stabilie (noturīgie) cietušie veido 1/9 no visiem cietušajiem. Tāpat cietušā loma var būt atklāta un slēpta, tieši slēptā cietušā loma nozieguma ģenēze veido potenciālā, eventuālā un latentā cietušā jēdzienu, atšķirīgi no atklātās un slēptās var izdalīt reāla vai iedomāta cietušā loma. Tādējādi pētnieks L. Franks (*Франк*) upuri viktimoloģiskajā nozīmē skaidro kā cilvēku vai noteiktas cilvēku kopas (jebkurās tās izpausmes formās), kuriem tieši vai netieši ar noziegumu nodarīts kaitējums. Kriminoloģiskā viktimoloģija ņem vērā, ka cilvēka uzvedība pēc savas dabas var būt – neuzmanīga, neapdomīga, riskanta, reizēm provokatīva, tādejādi bīstama pašai personai. Cietušā izturēšanās dažādās noziedzības nodarījuma stadijās: pirms noziedzīga nodarījuma, nodarījuma brīdī un pēc nodarījuma var būt aktīva vai pasīva. Krievijas psihologs Nikolajs Levitovs (*Николай Дмитриевич Левитов*) norādījis, ka vienā situācijā aktivitāte var stimulēt noziedzīgo rīcību, bet pasīvās izturēšanās gadījumā mīkstināt tās izpausmes un pat pārtraukt noziegumu. Kaut gan var būt arī pretēji.¹¹⁶¹ Piemēram, cietušie ar pasīvu uzvedību visbiežāk sastopami tādos nodarījumos kā slepkavība, izvarošana, huligānisms, laupīšana, smagu un vidēji smagu miesas bojājumu nodarīšana. Apzinot nozieguma izdarīšanas mehānismu, un, analizējot cietušā uzvedību un lomu, tiek analizēts cietušā un noziedznieka savstarpējo attiecību veidošanās process. Piemēram, pētījums parādīja, ka izvarošanas gadījumos konkrētā noziedzīgā situācija 40–50% bija saistīta ar cietušā

¹¹⁵⁹ [izcelsme latīņu *accidentalis*] – gadījuma, ar pārejošu raksturu, sekundārs.

¹¹⁶⁰ Франк, Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе, Ирфон, 1977, с. 82.-86.

¹¹⁶¹ Левитов, Н.Д. „Теория ролей” в психологии // Вопросы психологии, 1969, № 6, с. 154.

personību, 30–35% gadījumu ar cietušā uzvedību.¹¹⁶² Pētot upuru uzvedību un psiholoģiskās reakcijas notikumā, reizēm vērojamas šādas individuāli psiholoģiskās īpašības, kas spēj būtiski ietekmēt cietušā rīcību, proti: 1) Emocionālā labilitāte; 2) Pastiprināta ietekmējamība; 3) Viegla baiļu sajūta izraisāmība; 3) Pakļāvība; 4) Zema gribas aktivitāte; 5) Impulsīva vai neapdomīga rīcība; 6) Nespēja prognozēt savas rīcības sekas.¹¹⁶³

Cietušā personības un uzvedības modeļu izvērtēšana ir svarīga gan kriminālprocesa gaitā un iztiesāšanā, gan preventīvajā praksē, realizējot pētījumu rezultātus. Tās nozīmi akcentē praksē, AT Senāta Krimināllietu departamenta lēmumā lietā SKK–406/2012 (Krimināllieta Nr. 11130120608), kurā uzsvērts, *izvērtējot kompensācijas kritērijus, nodarījuma smaguma un rakstura kritērijs ietver sevī arī cietušā rīcību notikumā.*¹¹⁶⁴ Upuris noziedzīgā nodarījumā piedalās tā sākumposmā un tā realizācijā, tāpēc pirmstiesas un tiesas izmeklēšanā liela nozīme tiek veltīta cietušajiem. Seksuālo noziegumu izmeklēšanas īpatnības saistītas ar 1) noziedznieka personības un upura personības izpēti, 2) noziedznieka un upura savstarpējo mijiedarbību un attiecībām, 3) nozieguma raksturu un apstākļiem. Kopumā noteiktās ziņas veido izvarošanas un citu seksuālo noziegumu kriminālistisko raksturojumu.¹¹⁶⁵ Cietušā loma un uzvedība var būt atvasināta atkarībā no cietušā stāvokļa (dzērums, nogurums), fiziskās un psihiskās veselības stāvokļa, no cietušā darbības: antisociālas vai vieglprātīgas darbības, nevērīgas attieksmes pret savu cieņu un godu, īpašuma saglabāšanas, cietušā nejaušas darbības. Cietušais var ietekmēt konkrēta noziedzīga nodarījuma veidošanos un rašanās motīvu, kā arī nozieguma situāciju kā īslaicīgu, vienreizēju, ilgstošu vai sistemātisku darbību.¹¹⁶⁶ H. Hentings (*Von Henting*) pamato tēzi, pētot kriminogēno situāciju, krimināllietu daudzumā var atrast upuri, kas vai nu padodas, vai veicina, vai provocē, tie ir daži no noziedzīga nodarījuma izsaucējfaktoriem.”¹¹⁶⁷ Izmeklēšanas un tiesu prakses vērtējuma rezultāti parāda, ka samērā bieži upuris bija alkohola reibuma stāvoklī vai kopā ar noziedznieku lietoja alkoholu, 75% upuru agrāk ar varmāku nebija pazīstami un iepazinās uz ielas, sabiedriskajā transportā, atpūtas vietā; 63% bija jaunas sievietes līdz 25 gadiem; 40% nepilngadīgas meitenes;

¹¹⁶² Криминология / под ред. профессора В.Д.Малкова. Москва, Юстинформ, 2006, с. 180.

¹¹⁶³ Veitnere, I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 73.–74. lpp.

¹¹⁶⁴ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2012.gada 18.septembra lēmums lietā SKK–406/2012 (Krimināllieta Nr.11130120608). (skatīts 07.11.2012.).

Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/departament2/20121/>

¹¹⁶⁵ Криминалистика / под ред. Н.П.Яблокова. Москва, Юристъ, 2005, р. 601.

¹¹⁶⁶ Криминология: Учебник / под ред. проф. Н.Ф.Кузнецовой, проф. В.В.Лунеева. Москва, Wolters Kluwer Russia, 2004, с. 151.

¹¹⁶⁷ Zile, J. Cietušais krimināltiesisko zinātņu skatījumā. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2002, 82. lpp.

desmitā daļa upuru jau agrāk ir cietuši no seksuālās vardarbības, vairumā gadījumu tas bija noticis līdz 18 gadu vecumam. Piemērs, *nepilngadīgā cietusī (14.g.v), viņas divas draudzenes A.K. un H.K. un trīs vīrieši R.P., S.G. un Ž. lietoja alkoholu stāvvietā novietotā automašīnā. Vienā brīdī Ž. lika visiem pārējiem, izņemot cietušo, atstāt automašīnu. Pēc tam, kad viņi aizgāja, Ž. vismaz trīs reizes iesita cietušajai pa seju un viņu izvaroja. Cenšoties sevi aizstāvēt, viņa iesitusi iesniedzējam pa galvu vairākas reizes ar tukšu pudeli un pa muguru ar koka nūju. Pēc izvarošanas cietusī pameta automašīnu un no telefona automāta izsauca policiju.*¹¹⁶⁸ Vērā ņemams, ka pamatā dzimumnoziegumiem pakļautas tās personas, kuras ir predisponētas viktimītai noteiktos objektīvos dzīves apstākļos vai noteiktā dzīves situācijā. Piemēram, amerikāņu pētnieki P. Plughmane un J. Stenruds (*Ploughman & Stensrud*) izvirzīja pieņēmumu, ka neprecētas sievietes biežāk nekā precētas viktimizētas izvarošanas gadījumos, tāpēc, ka viņām ir lielāka iespēja būt pakļautām potenciālās izvarošanas situācijās (dzīvo viena, ceļo vienatnē, dzīvo rajonā ar zemiem ienākumiem utt.).¹¹⁶⁹ Dž. Soutola (*Soutoul*) pētījuma rezultāti, norāda, ka klasiskā izvarošanas upura portrets ietver šādas pazīmes – fatālismu, kautrību, peticību, drošības sajūtas trūkumu, izteiktu pakļāvību suģestijai, zemu izglītības līmeni, turklāt bieži tās ir vientuļas sievietes, ļoti plašs vecuma diapazons.¹¹⁷⁰ Jāpiekrīt tam, ka izvarošanas gadījumos situācijas negatīvo nokrāsu pastiprina fakts, ka izvarošanas upuris kopā ar izvarotāju lietoja alkoholu. Tiesu praksē atzīts, lai pareizi kvalificētu dzimumnoziegumus, „svarīgi ir noskaidrot vainīgās personas nodomus un cietušās personas pretošanās patieso raksturu. Nepieciešamības gadījumos nosakāma tiesu psiholoģiskā ekspertīze.”¹¹⁷¹ Tātad cietušās personas pretošanās raksturs ir vērtējuma jautājums. Piemēram, autore neuzskata, ka prokuratūra pamatoti izbeigusi krimināllietu noziedzīga nodarījuma sastāva trūkuma dēļ pie šādiem notikuma apstākļiem, *I.K. un I. ienāca cietušās I. mājas pagalmā, ilgāku laiku runāja, vēlāk arī skūpstījās. Pēc tam I.K. nogāza I. un izdarīja ar viņu dzimumaktu. I. pirms dzimumakta lūdza viņu atbrīvot un pretojās. Lēmumā par izbeigšanu motivēts, ka cietusī I. lūdza viņu atbrīvot un pretojās, bet necentās izrauties, bēgt vai saukt pēc palīdzības, neskatoties uz to, ka dažu metru attālumā no notikuma vietas atradās viņas dzīvoklis. Ņemot vērā, ka pareizi tiesību normu piemērošanas priekšnoteikumi ir likumība,*

¹¹⁶⁸ Par Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem. (skatīts 14.03.2013.).

Pieejams: Latvijas Vēstnesis <https://www.vestnesis.lv/index.php?menu=doc&id=177686>

¹¹⁶⁹ Hollin, R.C. *Psychology and Crime: An Introduction to Criminological Psychology*. New York, Routledge, 2012, p. 191.

¹¹⁷⁰ Гульман, Б.Л. Сексуальные преступления. Харьков, ИМП „Рубикон”, 1994. с. 43.

¹¹⁷¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma lēmumu krājums. 1990–1995. Rīga: Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas Tiesiskās informācijas centrs, 143. lpp.

taisnīgums un ētiskums,¹¹⁷² jāsaka, ka tiesību piemērotājam ir būtiska loma tiesību normu piemērošanā. Autore uzskata, ka lietā sniegtais pamatojums neatbilst šiem nosacījumiem, turklāt ir pretējs mūsdienu krimināltiesiskām teorijas nostādnēm. Izvarošanas jēdziens jau ir konstruēts uz piespiešanas pazīmēm, neraugoties uz cietušās personas pretošanos vai atņemot tai iespēju pretoties. Vēsturiskajam piemēram var minēt, 1845. gada Nolikums noteica, ka viens no apstākļiem, kas norāda, ka dzimumakts ar cietušo izdarīts bez viņas piekrišanas, ir pretošanās. Likumdevējs prasīja, lai sieviete izvarošanas laikā būtu kliegusi, lai par izvarošanu būtu kādam pateikusi īsā laika posmā pēc tās izdarīšanas. Šāda likumdevēja prasība XIX gs. beigās tika pamatota ar mediķu atziņu, ka vesela sieviete, kas negrib kopošanos, nevar tikt ar varu uz to piespiesta, jo vīrietis piekūst ātrāk.¹¹⁷³ Padomju laika krimināllikuma komentāros skaidrots, ka cietušās pretošanās nav obligāts vardarbības lietošanas nosacījums izvarošanas sastāvā. Vainīgais var lietot vardarbību nevis lai pārvarētu cietušās pretošanos, bet lai nepieļautu viņas pretošanās izrādīšanu.¹¹⁷⁴ Tiesu praksē vērsta uzmanība uz to, ka nepareizs priekšstats par radušos šaubu novēršanas iespējamību, arī par neprecizitātēm apsūdzībā, neraugoties uz esošajiem pierādījumiem, ir taisīts acīmredzami kļūdaini tiesas nolēmums, neizvērtējot nedz šos pierādījumus, nedz arī situāciju kopumā. Likums nosaka visu pierādījumu vispusīgu, pilnīgu un objektīvu atspoguļošanu un izvērtēšanu. Piemēram, *Krimināllietu tiesu palāta norādīja, ka apgabaltiesa savus secinājumus, attaisnojot M. S. viņam celtajā apsūdzībā, pamatojusi uz pieņēmumiem, ka nav novērtēti visi lietas materiāli to kopumā un savstarpējā sakarībā, nav vērtējusi un analizējusi cietušās liecības kopsakarā ar citiem pierādījumiem, nepamatoti secināts, ka cietušās liecības ir izvairīgas un pretrunīgas. Izvērtējot citus pierādījumus, apgabaltiesa piedevusi ticamību tikai apsūdzētā liecībām, atzinusi tās par vienīgām patiesām, kaut gan no krimināllietas materiāliem redzams, ka M. S. sniedzis pretrunīgas, nekonsekventas liecības.*¹¹⁷⁵

Ja cietušajiem var būt zināma loma noziedzīga nodarījuma gaitā, tad arī jāapskata tāds viktimoloģisks jēdziens kā „cietušā vaina”. Viktimoloģijas nozīmē „cietušā vaina” ir „neatbilstoša uzvedība, determinēta, negatīva attieksme pret sabiedrības interesēm vai pilsoņiem. To skaidro kā jebkuru sociālo normu pārkāpumu, sociālu kategoriju –

¹¹⁷² Plotnieks, A. Tiesību teorija & juridiskā metode. Rīga, SIA Izglītības solī, 2009, 160. lpp.

¹¹⁷³ Beliha, G. Izvarošanas krimināltiesiskā izpratne Latvijā un ārvalstīs // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2010, Nr. 3 (52), 4. lpp.

¹¹⁷⁴ Latvijas PSR Krimināllikuma komentāri. Rīga, Avots, 1982, 406. lpp.

¹¹⁷⁵ Latvijas Republikas Augstākā tiesa Tiesu prakse krimināllietās: notiesājoši spriedumi – atceltu attaisnojošu spriedumu vietā, attaisnojoši spriedumi – atceltu notiesājošu vietā. (skatīts 28.01.2013.). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/>

noziedzīgo nodarījumos cietušo uzvedību, negatīvu attieksmi. Tāda cietušā uzvedība, kura tieši veicina noziedzīga nodoma rašanos un tā realizēšanu. To varētu raksturot kā deviantas aktivitātes izpausmi.”¹¹⁷⁶ Saistībā ar šo terminu Krievijas akadēmiķis profesors Ļevs Kruglovs (*Лев Леонидович Кругликов*) norādījis, ka speciālā literatūrā atrodami vairāki cietušā vainas apzīmējumi: „paša vaina”; „personīga”; „abpusēja”; „veicinoša”; „konkurējoša” vaina u.c. („*собственная*”, „*личная*”, „*взаимная*”, „*содействующая*”, „*конкурирующая*” *u. t. d.*). Padomju zinātnieka Tihona Jabločkova (*Тихон Михайлович Яблочков*) uzskatā precīzāks apzīmējums ir „pašvaina” („*самовина*”), kas aptver šī apzīmējuma jēgu personas paša vainīgumu.¹¹⁷⁷ Krievu filozofs Pāvels Taranovs (*Павел Сергеевич Таранов*) raksta, ka upuris nes savu daļu vainas par to, kas ar viņu noticis, notiek un notiks.¹¹⁷⁸ L. Franks (*Франк*)¹¹⁷⁹ norāda, ka viktimoloģijas ietvaros cietušā vaina (*вина потерпевшего*) tiek skatīta plašā nozīmē un aptver ne tikai juridisko, bet arī morālo vainu. Tiek ņemts vērā plašs pazīmju diapazons – no jebkāda vainas trūkuma līdz smagam, no vieglas morālās līdz nopietnai krimināltiesiskai vainai, no pozitīvās, sabiedriski derīgās darbības līdz ļaunprātīgai provokācijai. Pētnieks norādījis, ka nepieciešams strikti nošķirt vispārpieņemto termina „vaina” krimināltiesisko nozīmi un nosacīto terminu, ko izmanto viktimoloģijā, dodot novērtējumu cietušā darbībai un uzvedībai. Professore N. Kuzņecova (*Кузнецова*)¹¹⁸⁰ to traktē divējādi: 1) juridiskās vai morālās atbildības veidā; 2) kā cietušā līdzdarbību kopā ar likumpārkāpēju kaitējuma nodarīšanā pašai personai. Kaut gan šādu terminu krimināltiesības nelieto, tomēr „cietušā vaina” krimināltiesībās var tikt klasificēta kā noziedzīga nodarījuma subjekta atbildību mīkstinošs apstāklis. Piemēram, L. Franks (*Франк*) norādījis, ilgāka laika posma izpētes rezultāti parādīja, ka sistemātiskas piekaušanas gadījumos, ceturtajai daļai cietušo konstatēta „viegla vaina”. Parasti izpaudies kā vārdisks apvainojums – 18,8%, piekaušanā un citās kaitīgās darbībās – 3,3%. Noziedznieka un cietušā savstarpējās attiecības bijušas naidīgas – 5%; bieži strīdi – 63%; kautiņi – 24%.¹¹⁸¹ Amerikāņu kriminogi, pasvītrotot upura īpašo lomu viktimizācijas procesā, lieto terminu (*victim precipitation*)¹¹⁸² – upuris, kas atbalsta varmāku

¹¹⁷⁶ Zīle, J. Cietušais krimināltiesisko zinātņu skatījumā. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2002, 45. lpp.

¹¹⁷⁷ Кругликов, Л. К вопросу о вине потерпевшего в праве. (skatīts 25.01.2015.).

Pieejams: <http://www.indf.ru/demidoff.asp?m=4&sm=23&t=77>

¹¹⁷⁸ Таранов, П.С. Методы 100 %-ной победы. Симферополь, Реноме, 1997, с. 86.

¹¹⁷⁹ Франк, Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии Душанбе, Ирфон, 1977, с. 11.

¹¹⁸⁰ Кузнецова, Н. Ф. Уголовное значение „вины потерпевшего” // Советская юстиция, 1967, № 17, с. 16.

¹¹⁸¹ Франк, Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии Душанбе, Ирфон, 1977, с. 158.

¹¹⁸² Pollock, J.M. Ethical Dilemmas and Decisions in Criminal Justice. Belmont, Wadworth, 2007, p. 137.

konceptiju.¹¹⁸³ Galvenās grūtības koncentrējas ap jautājumu, kāpēc upuris gadījumos, kad viņš var bēgt vai vērsties pēc palīdzības, tomēr to nedara. Tieši otrādi – veic darbības, kas nepārprotami norāda, ka viņš ir gatavs seksuālai tuvībai. Ph.D. M. Amira (*Amir*) uz izvarošanas gadījumu modelēšanas izpēti parādījusi, ka 19% izvarošanu ir bijušas cietušā atbalstošas (*victim-precipitated rape*), kā faktori: alkohols, cietušā pavadinošās darbības; atklāta apģērba valkāšana, nepieklājīgas valodas lietošana, slikta reputācija. Tādus novērojumus apstiprina arī citi autori (J.Antonjans, V.Volženkins, A.Djačenko, V.Konovlovs, L.Franks). Pēc M. Amira (*Amir*) domām, noziedzniekam, kura upuris ir rīkojies atbilstīgi „*victim precipitation*” koncepcijai, jātiek sodītam vieglāk nekā tam, kura upuris pats nav veicinājis dzimumnoziegumu. M. Amirs raksta „*precipitation*” nozīmē ātra un sasteigta rīcība – nepamatoti sasteigta, nepārdomāta vai steidzīga steiga. Cietušā uzvedība var sastāvēt no darbības (viņa piekrita iedzert vai braukt ar svešinieku) vai bezdarbības (pietiekami nereaģēja uz seksuāla rakstura ierosinājumiem vai mēģinājuma). Tāda uzvedība ir jānodala no provokācijas un tiešas pavadināšanas. Teorētiski, upura atbalstoša koncepcija, izvarošanas gadījumos nozīmē, ka konkrētā situācijā cietušā uzvedību, noziedznieks interpretē kā tiešu aicinājumu seksuālām attiecībām vai kā zīmi, ka upuris būs pieejams seksuālajam kontaktam, ja viņš būs neatlaidīgs tā pieprasījumā. Situācijas aspekti ietver neaizsargātības un riska situācijas elementus, kas kopā ar upura uzvedību kļūst par pastiprinošu apstākli. M. Amirs (*Amir*) uzsver, ka izdalāms viens noziedznieka tips, kuram nav nozīmes cietušās uzvedības interpretācijai vai situācijas novērtējumam. Viņš var nekritiski un nejauši uzbrukt jebkuram upurim, neatkarīgi no tā uzvedības, tā saucamais „*compulsive offender*” – tieksmes un impulsa vadītais seksuālais noziedznieks.¹¹⁸⁴ Pretēju uzskatu pauž Jana Kumačeva (*Яна Кумачева*), kura raksta „izvarošanas upura uzvedība principā nevar būt likumpārkāpjoša, tā var būt vieglprātīga, bezrūpīga, nekritiska, neuzmanīga, bet ne vairāk. Uzvedība ir viens no negatīviem elementiem nozieguma mehānismā, bet vienmēr ir cietušās negatīvās uzvedības raksturotājs. Nav izslēgts, ka tas ir tikai dzīves gadījums, nejaušība, kopumā 78,5% cietušo

¹¹⁸³ Šāds termina tulkojums sniegts Valsts probācijas dienesta pētījumā „Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem (kopsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem, 32. lpp.

¹¹⁸⁴ Amir, M. Victim Precipitated Forcible Rape//Journal of Criminal Law and Criminology, 1968, Volume 58, Pieejams: <http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5481&context=jclc> Salīdzinot 122 cietušā atbalstošas izvarošanas ar 524 izvarošanas bez cietušā atbalsta, M. Amirs atklāja nozīmīgi augstu šādu proporciju starp cietušā precipitētām izvarošanām: baltās rases upuris, baltais iekšzemes cietušais 15– 19.g.v.; savstarpēja alkohola lietošana ar noziedznieku; slikta reputācija, cietušais un noziedznieks dzīvoja vienā rajonā; cietušais noziedznieku satika bārā, piknikā vai ballītē; izvarotas ārpus savas vai noziedznieka dzīves vietas, izmantota piespiešana, lai pakļautu upuri, cietušā seksualitātes pazemošana; cietušā noziedznieka attiecības ir saistītas ar visām „primārām” attiecībām starp ģimenes locekļiem.

tiek raksturoti pozitīvi. Tikai 21,5% tiek raksturoti negatīvi.”¹¹⁸⁵

Autore uzskata, ka termins „cietušā vaina” nebūtu īsti piemērots un precīzs, pirmkārt, vainīgais un cietušais ir pretstata jēdzieni, upuris nav veicis noziedzīgu nodarījumu, otrkārt, vainas definīcija krimināltiesībās tiek definēta kā „personas psihiskā attieksme nodoma vai neuzmanības formā pret personas izdarīto prettiesisko darbību vai bezdarbību un ar to cēloņsakarīgi saistītajām kaitīgajām sekām.”¹¹⁸⁶ Dmitrijs Podprigora¹¹⁸⁷ sniedz šādu vainas jēdzienu – personas apziņas stāvoklis noziedzīga nodarījuma izdarīšanas gaitā, kas nepieciešams un pietiekams personas saukšanai pie kriminālatbildības un kas izpaužas darbības brīvā izvēlē un noteiktā attieksmē pret nodarījumu, tā izdarīšanas gaitā pastāvošās realitātes parādībām un to savienojuma rezultātā izraisītām kaitīgajām sekām. Autore uzskata, ka lietot vienu jēdzienu ar diametrāli pretējām nozīmēm nebūtu lietderīgi. Krievijas krimināltiesību un kriminoloģijas speciāliste Valentīna Minska (*Валентина Савельевна Минская*)¹¹⁸⁸ piedāvā šī termina vietā lietot terminu „negatīva cietušā uzvedība” – rīcība un uzvedība cēloniski saistītas ar noziedzīgu nodarījumu, kura veicinājusi citas personas nodomu izdarīt noziegumu vai nozieguma īstenošanu.¹¹⁸⁹ Autore uzskata, ka seksuāla rakstura nodarījumos varam runāt nevis par cietušā vainu, bet par viktimogēno deformāciju. Autore domā, ka šajā gadījumā nozīmīgas var būt personas raksturojošās iezīmes, kas vairāk norāda uz personas neapdomību, piemēram, pārlieku vai nepamatotu uzticēšanos, paviršu paziņu izvēli, draiskulīgumu un tieksmi ballēties, lietot alkoholu vai citus apreibinošus līdzekļus. Krievijas profesors Kirils Višņeveckis (*Кирилл Валерьевич Вишневецкий*) piešķir nozīmi personas viktimogēnai deformācijai, apskatot šo fenomenu kā personas sociāli psiholoģisko īpašību kopumu, kuras saistītas ar personas nelabvēlīgām socializācijas īpatnībām, ar tās neapmierinošu sociālo adaptāciju, psiholoģiskajā plāksnē izpaužas emocionālā nenoturība, nekontrolētībā, pazeminātās abstraktās domāšanas spējās. Šīs īpašības dažādās kombinācijās izpaužas: piesardzības trūkumā, sociālo sakaru neizvēlīgumā, zemā saskarsmes kultūras līmenī, personas konfliktēšanā, kā arī citos tikumiskās un tiesiskās apziņas deformācijas veidos.¹¹⁹⁰

¹¹⁸⁵ Кумачева, Я. Виктимное поведение жертвы изнасилования и его уголовно-правовое значение // Право и жизнь, № 116 (11), 2007, (skatīts 12.04.2014.).

Pieejams: www.law-n-life.ru/arch/116/116_Kumacheva.doc

¹¹⁸⁶ Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2008, 154. lpp.

¹¹⁸⁷ Podprigora, D. Vainas noteikšana krimināltiesībās. Rīga, Biznesa augstskola „Turība”, 2006, 25. lpp.

¹¹⁸⁸ Минская, В. Ответственность потерпевшего за поведение, способствовавшее совершению преступлений // Советская юстиция, 1969, № 4, с. 15.

¹¹⁸⁹ Туляков, В.А. Виктимология: Монография. Киев, 2003, с. 23

¹¹⁹⁰ Ившин, В.Г., Идрисова, С.Ф., Татьяна, Л.Г. Виктимология: учебное пособие. Москва, Wolters Kluwer, 2011, с. 29.

Izvarošanas gadījumu izpētes rezultāti apliecina, ka tās laikā 70% gadījumu izmantota intensīva fiziskā vardarbība vai aktīva cietušās personas pretošanās, apmēram 20% pretošanās netika izrādīta, psihiskās vardarbības (draudu) iespaidā, apmēram 10% cietušo atradusies bezpalīdzības stāvoklī. Empīriski pārbaudīta atziņa, ka upuri, kas nepretojas, lūdzas vai raud, daudz biežāk tiek pakļautas izvarošanai un piekaušanai. Pretēji tam, lai iežēlotos par upuri, uzbrucējs pret pasīviem upuriem izjūt vēl lielāku naidu. Seksuālais maniaks Rogaļovs liecinājis: „pret sievietēm jūtu īpašu uzbudinājumu.. Tādu kā nepārvaramu tieksmi. Gribu izjust to atkal un atkal.. tas nav naid. Tā ir neprasta sajūta. Daru to, ko iepriekš neesmu ne plānojis, ne gribējis.. nekad nezinu, ar ko tas viss beigsies. Tāda kā spontāna reakcija. Varbūt tas ir zvēra instinkts?! Mana cietsirdība nereti ir proporcionāla pretdarbībai. Kad upuri uzveicu, naidis un agresija pazūd..”¹¹⁹¹

Eksperte I. Veitnere norāda uz viktīmās uzvedības diviem veidiem: 1) pasīvi pakļāvīgu uzvedību un 2) neapzināti pavadinošu uzvedību. Pasīvi pakļāvīgajā uzvedībā cietušais bez pretošanās un ierunām izpilda visas noziedznieka prasības. Ja cietušajam ir intelekta defekts (oligofrēnija, psihiskās attīstības aizture, demence), viņš ne tikai nepretosies, bet arī vēlāk neraizēsies par notikušo. Dominē bailes un emocionāla šoka stāvoklis.¹¹⁹² Piemēram, *pedofils B. atzinās, ka novērojis, kā bērni spēlējās: esot tādi, kam atņem spainīti, un viņi niķojas, kliež, sūdzas, bet ir arī tādi, kas turpina klusinām rušināties, kaut viņam atņemtas visas mantas. Tieši tos, kas nepretojas, noskata pedofils.*¹¹⁹³ Pētnieces D. Skalli (*Scully*)¹¹⁹⁴ notiesāto personu par izvarošanu izpētes rezultāti atklāja, ka cietušās personas pretošanās trūkums izvarotāja uzskatā kļūst par cietušās personas piekrišanu. Kamēr cietušajam nav nodarīts smags fizisks kaitējums, izvarotāja acīs izvarošana nav notikusi. Piemērs no tiesas sprieduma, *apsūdzētais divu gadu garumā izdarīja netiklas darbības ar 10 gadu vecu meiteni, pēc diviem gadiem meiteni regulāri izvarojis. Apsūdzētais norāda, ka neko ļaunu neesot darījis, jo kas tad tā esot par izvarošanu – vai tad viņa esot sista, vai ar varu kas ticis nodarīts?*¹¹⁹⁵

Neapzināti pavadinošā uzvedību iedala divos atšķirīgos veidos: 1) aktīva uzvedība,

¹¹⁹¹ Grūtups, A. Maniaks. Par Staņislava Rogaļova apsūdzību seksuālajos noziegumos un slepkavībās. Apgāds „Atēna”, 2010, 211. un 213. lpp.

¹¹⁹² Veitnere, I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 70.-71. lpp.

¹¹⁹³ Bērnu seksuālā izmantošana. (skatīts 10.03.2015.).

Pieejams:http://www.dzimba.lv/index1.php?ic1=profesionaliemi&ic2=p_raksti&ic3=bernu_seksuala_izmanto_sana_tas_attiecas_ari_uz_tevi_

¹¹⁹⁴ Scully, D. Understanding Sexual Violence: A Study of Convicted Rapists. Routledge, Unwin Hyman, 1990, p. 80.

¹¹⁹⁵ Cietusī meitene zināma kā sievas attāla radniecē.

Vidzemes apgabaltiesas 2012.gada 17.maija spriedums (lieta Nr.1114000881). Pieejams tiesas arhīvā.

kad potenciālais upuris ar savām darbībām tieši un nepastarpināti izsauc noziedzīgo agresiju pret sevi; 2) pasīvā uzvedība – vieglprātīga un neuzmanīga uzvedība no upura puses, kas rada labvēlīgu iespēju noziegumam.¹¹⁹⁶ Praktiskie darbinieki norāda, jāņem vērā, ka cietušās nepilngadīgās meitenes, uzvedoties pārdroši, bieži pat nespēj iedomāties par sekām, bet, nonākot vardarbības situācijā, ir pārsteigtas. Meitenes uzvedība ir neapzināta, jo tā neizvirza mērķi panākt seksuālas attiecības. Upuris neapzināti noziedzniekam dod pamatu domāt par savu seksuālo pieejamību. VP pārstāvis A. Lubarts skaidro, ka 10 vai 11 gadus veca meitene, ieliekot foto internetā, kur redzama, piemēram, peldkostīmā, jau nedomā par seksu, bet pedofils to uztvers pēc savas izpratnes. Krīzes centra „Dardedze” vadītāja L. Balode papildina, ka pedofilam tāda bilde dod signālu: redz kāda es esmu, bez kompleksiem. Pedofils ir tas, kurš rada plānu, rīkojas.¹¹⁹⁷ Šādās situācijās skaidri atklājas sabiedrības prevencijas darba pilnveidošanas iespējas. Autore uzskata, ka jāveic profilaktisko pasākumu pastiprināšana gan vecāku, gan bērnu izglītošanā. Vecākiem jākontrolē, ko bērns dara internetā, gan pieaugušajiem, gan bērniem jāapzinās riska robežas.

Minēto apstākļu dēļ par problemātisku autore uzskata sabiedrībai piemītošo tendenci vainot vardarbības upuri. Pēc autores domām, problemātika ir provocējošās¹¹⁹⁸ situācijas neatbilstoša izpratne nozieguma situācijai. Provocējošās situācijas speciālajā literatūrā uzskatāmi tiek parādītas ar piemēriem no pretējo dzimumu attiecībām. Tiek norādīts, ka „upura izteicieni, izturēšanās, ģērbšanās veids, rīcība, kustības vai pat fiziskā spēka lietošana var izraisīt daudzus notikumus, kas beidzas ar vardarbīgu noziedzīgu nodarījumu.”¹¹⁹⁹ Šajā skatījumā ir būtiski pieminēt psiholoģes Sūzenas Kviljamas norādīto, ka „cilvēku attiecībās vārdiem nebūt nav vislielākā nozīme, visumā tie ir mazsvarīgi, jo ar tiem panāk tikai 7% no savstarpējās saprašanās, pārējos 93% izsaka ķermenis, ar stājas, žestu, izteiksmes valodu mēs piešķiram vārdiem īsto nozīmi. Nepareizi saprasta ķermeņa valoda var izrādīties arī bīstama. Pastāv uzskats, ka tā izsaka visu, dod varu pār citiem un palīdz lasīt domas, taču šāds uzskats ir pārspīlēts.”¹²⁰⁰

Autore secina, ka seksuāla rakstura incidentos upura uzvedības novērtēšana joprojām ir viena no grūtākajām problēmām tiesu praksē. Vēsturiskā tvērumā atrodams, ka

¹¹⁹⁶ Полубинский, В.И. Криминальная виктимология. Что это такое? Москва, Знание, 1977, с. 65.

¹¹⁹⁷ Dzērve, L. Pedofils to sapratīs citādi // Diena, 2012. gada 29. marts, 6. lpp.

¹¹⁹⁸ Termins provocēt nozīmē: nodevīgā, negodīgā, arī izspiegošanas nolūkā izaicināt, musināt, kūdīt (kādu veikt kādu darbību), lai (tam) kaitētu; izaicināt, kūdīt uz rīcību, kas var kaitēt darītājam; tīši izraisīt nevēlamu situāciju.

Skaidrojošā vārdnīca. (skatīts 20.10.2013.). Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/sv/?w=provoc%C4%93t>

¹¹⁹⁹ Kriminoloģija / zin. red. K.Ķipēna, A.Vilks. Rīga, Nordik, 2004, 268. lpp.

¹²⁰⁰ Kviljama, S. Ķermeņa seksuālā valoda. Rīga, Jumava, 1998, 5. un 150. lpp.

līdz 14. gadsimtam izvarota sieviete vienmēr tika turēta aizdomās par uzbrukuma veikšanu. Amerikāņu zinātniece A. Soltera akcentējusi, ka psiholoģijas pēdējā gadsimta vēsture ir pilna ar teorijām, kas noliedz seksuālu noziegumu vispār, kas atbrīvo seksuālo varmāku no atbildības, kas vaino māti un bērnu (bērnus). Kopš divdesmitā gadsimta sākuma vairāk nekā piecdesmit gadus pastāvēja ietekmīgs psiholoģisks novirziens, kas uzturēja viedokli, ka seksuāla uzbrukuma upuri paši esot atbildīgi par to, ka nonākuši upura lomā.¹²⁰¹ Dr. Karla Eibrehema (*Karl Abraham*) teorija (1907), neatzina psiholoģiskas varmācības eksistenci vai pat upura pakļaušanos pieaugušā autoritātei. Tā apgalvoja, ka lielākoties seksuālu traumu neapzināti ir vēlēties pats bērns, un mums tas jāatzīst par bērna seksuālās tieksmes izpausmes veidu. Psihiatre Laureta Bendera (*Laureta Bender*) bija šī uzskata nelokāma piekritēja, 1937. gadā viņa rakstīja, ka cietušie bērni „šādās attiecībās gūst fundamentālu apmierinājumu” un „nepavisam nav pilnībā pelnījuši slēpties aiz nevainības vairoga”. Ekstrēms viedoklis par upura līdzvainīgumu incesta gadījumos izteikts Dr. Ērvinga Veinera (*Irving Weiner*) teorijā: tas, ka meitas nav sūdzējušās, norāda, ka šīs meitenes nebija tikai bezpalīdzīgi upuri, kas tēvam noderēja savu vajadzību apmierināšanai, tieši otrādi – viņas pašas šajās attiecībās guvušas apmierinājumu vai pat bijušas to aktīvas iniciatores.¹²⁰² Visekstremālākā viedokļa paudēji – „Matilde Rasovska un A. Rasovskis (*Matilde W. Rascovsky; A. Rascovsky*) – apgalvoja, ka incests patiesībā bērnam nākot par labu. Incestuālu attiecību galīgais vainagojums... samazina subjekta noslieci uz psihozēm un ļauj, veiksmīgāk piemēroties pasaulei.”¹²⁰³ Jāmin arī pētnieka M. Amira izveidoto *victim-precipitated rape* – izvarošanas upura rīcība, kura pirms dzimumakta varēja tikt uzskatīta par uzaicinājumu seksuālai darbībai vai vismaz novērtēta kā mājiens, ka seksuālas attiecības iespējamās, ja partneris izrādīs pietiekamu neatlaidību. Padomju juridiskajā literatūrā (V.P.Konovālovs, D.V.Rivmans) pie izvarošanas viktiminogēniem faktoriem visbiežāk tiek attiecināti: upura aktīvas pretošanās trūkums, alkohola reibums vai citāds bezpalīdzības stāvoklis, upura vieglprātība vai netikumiskums, vai provokatīva uzvedība pirms kriminālā vai kriminālā situācijā, upura izlaidība, par kuru bija zināms noziedzniekam, vai gluži otrādi – upura pieredzes trūkums vai uzticēšanās. Dr. iur. Jana Zīle raksta „seksuālie noziegumi nereti rodas provocējošās situācijās, kad sievietes vaļīgā izturēšanās vai koķetēšana rada nepareizus priekšstatus par viņas

¹²⁰¹ Kipāne, A. Seksuāla rakstura noziedzīgo nodarījumu kriminoloģiskais raksturojums // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, Nr.4/2010 (53), 31. lpp.

¹²⁰² Soltera, A. Varmākas pedofīli, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. b.i.v., Adria Books, 2007, 63. lpp.

¹²⁰³ turpat, 30.–36. lpp.

nodomiem un vēlmēm. Sodīto aptauja liecina par to, ka izvarošana notikusi sievietes provocējošās uzvedības rezultātā.”¹²⁰⁴ Indijas kongresa līderis apgalvojis, ka 90% izvarošanas gadījumu ir seksuālas attiecības, kurām meitene ir piekritusi.¹²⁰⁵ Advokāts Armands Stumbergs norāda, ka „pirmais un svarīgākais, kas pievērš noziedznieka uzmanību, ir vaļīga sievietes uzvedība un izaicinošs apģērbs. Dr. psih. tiesu eksperte Veronika Semenkova apraksta, ka izvarošanas upuri nereti ir sievietes, kas ātri un viegli uzticas cilvēkiem. Viņas ir komunikablas, viegli ietekmējamās sievietes, kuru vientiesību varmākas izmanto.”¹²⁰⁶ Var minēt arī amerikāņu slavenību advokāta Nika Frīmana (*Nick Freeman*) izteikumus „apsūdzot sievietes, kuras cietušas no vīrieša viktimizācijas, apģērbusīs seksuāli provokatīvi. Sievietēm jāuzņemas atbildība par to, kā viņas rīkojas un ko valkā.”¹²⁰⁷

Apkārtējie bieži vien izvēlas domāt, ka par izvarošanas upuriem kļūst „vieglas uzvedības”, dzērušas vai nepiedienīgi ģērbušās sievietes, iespējams, tādā veidā tiek nodrošināta iluzora aizsardzība. Autore uzskata, ka upura objektifikācija bieži ir seksuāla rakstura noziedzīgu nodarījumu pamatā, turklāt objektifikācija rada arī ilgstoši pastāvošos mītus. Pētījumos atklāts, ka TV raidījumos, kino, reklāmās, dziesmu vārdos, interneta vietnēs sievietes ievērojami biežāk nekā vīrieši tiek attēlotas seksualizētā un objektificētā veidā¹²⁰⁸ – provokatīvs apģērbs, atsevišķu ķermeņa daļu uzsvēršana, gatavība seksam, sieviete kā dekorācijas elements. Vairākas sieviešu nodarbošanās ir saistītas ar objektifikāciju – eksotiskās dejas, skaistuma konkursi, darbs modeļu aģentūrās.¹²⁰⁹ Iepriekš citētais ārvalstu kriminologs L. Siegels (*Siegel*) norāda uz noziedznieka tendenci neitralizēt

¹²⁰⁴ Zīle, J. Par uzvedību un likumpārkāpumos cietušajiem. Referāts zinātniskajā konferencē „Sabiedrība un kultūra” 2000. gada 14. aprīlī // Jurista vārds, 2000. gada 27. prīlis, Nr. 17 (170), 23 lpp.

¹²⁰⁵ In most cases it is consensual, not rape: Haryana Congress leader. (skatīts 11.08.2014.). Pieejams <http://www.thehindu.com/news/national/other-states/in-most-cases-it-is-consensual-not-rape-haryana-congress-leader/article3991316.ece>

¹²⁰⁶ Āboliņa, A. Izvarotājus provocē sieviešu izlaidība. (skatīts 20.08.2013.). Pieejams: <http://www.diena.lv/lat/politics/hot/izvarotajus-provoce-sieviesu-izlaidiba-2010-09-04-1?=&comments=8>

¹²⁰⁷ Šāda nostāja sabiedrībā izraisīja plašu kritiku. Lasīt vairāk: Mr Loophole provokes outrage after claiming women who dress provocatively 'victimise men' (skatīts 09.08.2014.).

Pieejams: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2003380/Lawyer-Nick-Freeman-says-women-dress-provocatively-victimise-men.html#ixzz39vPjsqy8>

¹²⁰⁸ Par seksuālu objektifikāciju sauc situāciju, kurā sieviete tiek uzlūkota kā ķermenis, kas atrauts no sievietes kā personības (intelekta, talantiem) un domāts tikai citu lietošanai un priekam. Attieksme pret sievieti kā priekšmetu un kā nepietiekami socializētu personu noved pie dehumanizācijas, tādējādi leģitimizējot sievietes dažāda veida izmantošanu. Objektifikācija tiek realizēta tad, ja persona tiek uztverta un izmantota kā: 1. instruments citas personas mērķu sasniegšanai vai īpašums; 2. tāda, kam nav pašnoteikšanās spējas (inertums, neatkarības noliegums); 3. tāda, ko atļauts savainot vai iznīcināt; 4. tāda, par kuras jūtām, domām vai pieredzi nav jāuztraucas; 5. tāda, ko iespējams aizvietot. – Bite, D., Zitmane, M., Krolovs, R., Prīsta, S. Rekrutēšana cilvēku tirdzniecībai un sievietes tēls interneta vidē. Latvijas, Igaunijas un Lielbritānijas gadījums. SIA Baddog, 2014, 82. lpp.

¹²⁰⁹ Szymanski, D.M., Moffitt, L.B., Carr, E.R. Sexual Objectification of Women: Advances to Theory and Research. In: The Counseling Psychologist, 2011, Vol. 39 (1), 6–38. p.

savu pretlikumīgo darbību, nepamatoti vainojot cietušo.¹²¹⁰ Uz cietušās personas vainošanas problemātiku norādīts arī Cilvēku tiesību uzraudzības 2013. gada Pasaules ziņojumā. Meksikā nepienācīgi tiek aizsargātas sievietes un meitenes no vardarbības ģimenē un seksuālās vardarbības. Turklāt daži noteikumi par soda bardzību par seksuāliem nodarījumiem atkarībā no cietušā „nevainības” ir pretrunā ar starptautiskajiem standartiem. Vairums cietušo par to neziņo, jo baidās no nosodījuma, neuzticēšanās un necieņas.¹²¹¹ Publiciste Sūzana Braunmillere (*Susan Brownmiller*) savā grāmatā „*Against Our Will: Men, Women and Rape*” raksta, ka Rietumu pasaulē pastāv uzskats, ka izvarošana ir saistīta ar vīriešu nespēju pretoties sievietei, kas viņā uzjundī seksuālo iekāri. Tas upuri padara par vainīgu – kāpēc viņa tik vēlā nakts stundā bija ārpus mājas un izskatījās tik provocējoši sievišķīga? Starptautiskajā pētījumā apstiprinājies šis mīts: 26% respondentu norādījuši, ka sieviete pilnīgi vai daļēji ir atbildīga par seksīga vai atklāta apģērba nēsāšanu, 22% uzskata, ka viņa ir atbildīga, ja viņai ir bijuši daudz seksuālo partneru.¹²¹² Visai izplatīts ir viedoklis, ka izvarošanas upuri bieži tiek raksturoti kā cilvēki, kuri nodibina dzimumattiecības ar gadījuma rakstura paziņām, mīl neapdomīgi riskēt, konfliktēt, pašiem ir tendence uz agresiju, egocentriski vai tieši otrādi – neizlēmīgi, infantili un viņiem nav nekādas pieredzes attiecību veidošanā ar citiem cilvēkiem. Publiskā telpā pietiekami bieži tiek atspoguļots, ka „sabiedrība turpinās upuri sodīt ar pazemojošu attieksmi, ar distancēšanos, ar noliegumu, ar atsvešināšanos, ar nievāšanu, novēršanos un līdzdalīguma un vainas piedēvēšanu.”¹²¹³ Līdzīgas paralēles var vilkt ar arābu valstīm. Ēģiptē sievieti, kura kļuvusi par vardarbības upuri, izolē no sabiedrības. Turcijā neskatoties uz to, ka sievietes vai meitenes nolaupīšana un/vai izvarošana notiek pret sievietes gribu, cilvēki sabiedrībā uzskata, ka tādos gadījumos ir arī sievietes vaina. Piemēram, *izvarošanas rezultātā N.E. palika stāvoklī, bet ilgu laiku to slēpa. Par grūtniecību kļuva zināms, kad viņa nonāca slimnīcā stipru galvassāpju dēļ. Kad ģimene mēģināja viņu izņemt no slimnīcas ar draudu un kukuļu palīdzību, ārsts pieņēma lēmumu atstāt viņu slimnīcā un paziņoja par to policijai un prokuratūrai. Pēc nedēļas sievietei piedzima bērns, un pēc tam, kad viņas tēvs apsūdzēja prokuratūrai, ka ar viņu nekas slikts nenotiks,*

¹²¹⁰ Siegel, L.J. *Criminology: Theories, Patterns and Typologies*. Blemont, Cengage Learning, 2006, p. 92.

¹²¹¹ Word Report 2013. Events of 2012. Human Rights Watch. (skatīts 10.06.2013.).

Pieejams: <http://www.hrw.org/world-report/2013p.246>.

¹²¹² Shoham, S.G, Knepper P., Kett M. *International Handbook of Victimology*. CRS Press, Tayler&Francis Group, LLC, 2005, p. 242.

¹²¹³ Lapiņa, K. Sods būt upurim. (skatīts 04.10.2013.).

Pieejams: <http://www.apollo.lv/portal/news/73/articles/114343>

viņu nolēma sūtīt mājās. Bet dažas stundas pēc atgriešanās mājās viņa tika nošauta.¹²¹⁴ Kā atbilstošu piemēru par apkārtējo attieksmi pret cietušajām izvarošanas lietā var minēt: *Liepājas policijas darbinieki par divu meiteņu izvarošanu (18.g.v. un 16.g.v.) dzīvoklī ballītes laikā, aizturēja četrus puisi. Izvarotāju draugi un paziņas norādījuši, ka cietušās meitenes pašas bijušas „vieglas uzvedības”. Laikrakstam „Diena” „ballītes” namsaimnieka tēvs apgalvoja, ka izvarotās meitenes pašas jau pirms tam bijušas „policijas uzskaitē”. To, ka vecākajai no viņām jau pašai esot bērns, apstiprināja vairāki cilvēki. Pēc pirmās instances tiesas puisi draugi un paziņas joprojām apgalvoja, ka meitenes pašas vainīgas, un, esot žēl nabaga puisi, kuriem visa dzīve sabojāta.*¹²¹⁵

Sastopami arī gadījumi, kad tiek uzskatīts, ka bērns pats ir bijis vainīgs, jo viņa uzvedība ir stimulējusi pieaugušo. Šādam mītam ir pretarguments: fiziska reakcija uz seksuālu stimulāciju tikai norāda, ka ķermeņa bioloģiskās funkcijas darbojas adekvāti un veselīgi. Nekad nedrīkst uzskatīt, ka šāda veida ķermeņa fiziskās reakcijas norāda, ka bērnam vai jauniešiem seksuāla vardarbība sniedz prieku un apmierinājumu.¹²¹⁶ D. Rivmana (Ривман) izpēti rezultāti norādījuši, ka dažreiz cietušā mazgadīgais vecums vēl neliecina par cietušā neitrālo lomu nozieguma situācijā. No izpētīto lietu kopskaita 42% cietušo rīkojušies negatīvi, 58% ne kādā veidā nav veicinājuši nozieguma izdarīšanu. Dabiski rodas jautājums, kāda negatīva uzvedība var būt bērnam vai pusaudzim? Pie tādām pētnieks attiecina: a) izvirtību, neveselīgu ziņkārību; b) mantkārīgu vēlmi no noziedznieka saņemt dāvanu vai naudu; c) ņemot vērā vecumu, nepieļaujamu uzticēšanos, nekritiskumu; d) pavešanas fakta noklusēšanu, neatkarīgi no motīva, kas pieļāva noziedzniekam turpināt šīs darbības.¹²¹⁷ Iespējams, netiek ņemts vērā, ka „bērni, būdami jūtīgi, viegli pieņem piespiedu atkarību no pieaugušajiem, kas nenovēršami var beigties ar seksuālajām attiecībām. Tādā veidā pieaugušais pats sev rada mītu, ka bērns uzvedies pavadinoši un labprātīgi, un to parasti cenšas apstiprināt arī vainīgā advokāts.”¹²¹⁸ Ilustrācijai piemēri neatbilstoši tiesiskajai praksei: *Norvēģijā astoņus gadus jaunu meitenīti izvaroja 63 gadus*

¹²¹⁴ par 16 gadu vecās N.E. slepkavību, kas veikta saskaņā ar ģimenes padomes lēmumu. Pieciem ģimenes locekļiem tika piespriests mūža ieslodzījums. – Human Rights Watch, *He Loves You, He Beats You: Family Violence in Turkey and Access to Protection*. (skatīts 12.07.2013.).

Pieejams: <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/turkey0511webwcover.pdf>

¹²¹⁵ Lazdiņš, A. Kaimiņi aizstāv Liepājas orgijas dalībniekus // *Diena*, 2010. gada 3.novembris. Pieejams: <http://www.diena.lv/sodien-laikraksta/kaimini-aizstav-liepajas-orgijas-dalibniekus-755733>;

Lazdiņš, A. Liepājas izvarotāju pēdas ved pie britiem // *Diena*, 2012.gada 30.marts, 6.–7. lpp.

¹²¹⁶ Mīti par vardarbību. (skatīts 10.11.2012.). Valsts policijas mājas lapa jauniešiem.

Pieejams: <http://www.sargi-sevi.lv/?id=146&sa=128,146>

¹²¹⁷ Ривман, Д.В. Криминальная виктимология. Санкт-Петербург, Питер, 2002, с. 149.

¹²¹⁸ Goodwin, J.M. *Sexual Abuse: Incest Victims and Their Families*. Chicago, Year Book Medical Publishers, 1989, p. 80.

vecs vīrietis. Viņš tika notiesāts ar brīvības atņemšanu uz 6 mēnešiem. Tiesvedības izdevumi (2000 dolāru) ir jāsedz cietušajai – izvarotajai meitenītei vai viņas vecākiem.¹²¹⁹ Anglijā pedofils, kurš izvaroja desmit gadus vecu meiteni, tika aizturēts tikai uz dažiem mēnešiem. Tiesneša „maigā” lēmuma pamats – meitene bija ģērbusies pārāk izaicinoši. Viņai bija caurspīdīgs mežģīņu apģērbs. Tiesnesis norādījis, ka meitene izskatījusies kā jauna sieviete.¹²²⁰ AT kasācijas instancē izskatītajā krimināllietā Nr. 11110019505: sūdzības iesniedzējs daļēji nepiekrīt pirmās instances tiesas spriedumā konstatētajiem faktiskajiem apstākļiem. Izdarot orālo dzimumaktu ar mazgadīgo, viņš neesot apmierinājis savu dzimumtieksmi, bet gan esot vēlējies un apmierinājis mazgadīgā dzimumtieksmi. Neesot bijusi arī vardarbība.¹²²¹ Kādā citā tiesas spriedumā, motivējot nosacītu sodu, tiesa norāda, „notiesātais A.R. agrāk nav sodīts, dziļi nožēlo nodarīto, sasniedzis 70 gadu vecumu un meitenes labprātīgi devušās viņam līdzī uz dzīvokli un garāžu. Tiesas sēdē cietušās nav bijušas psiholoģiski gatavas vēlreiz liecināt par notikušo, „jutušās vainīgas un baidījušās no soda.”¹²²² Analizējot spriedumu, jānorāda, ja arī meitenes labprātīgi devušās līdzī A.R., tas nenozīmē to, ka meitenes būtu vainojamas. Pieaugušais vīrietis skaidri apzinājās, ko dara, A.R. deva meitenēm naudu un konfektes (esot juties morāli vainīgs). Vidzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija spriedumā A.Ķ. apsūdzībā dzimumtieksmju apmierināšanā pret dabiskā veidā ar savu 5 gadus veco meitu un netiklu darbību izdarīšanā ar viņu. Tiesa, nosakot sodu, pamato, ka apsūdzētais pirmo reizi stājies tiesas priekšā, kā arī to, ka cietušajai nav radīts smags kaitējums smaga miesas bojājuma vai paliekoša psihiska traucējuma veidā. Uzskatot, ka soda mērķis tiks sasniegts, nosakot brīvības atņemšanas sodu uz laiku, kas nedaudz pārsniedz smagākajā apsūdzībā paredzēto minimālo sodu. Krimināllietā A.D. apsūdzēts par dzimumtieksmju apmierināšanu pret dabiskā veidā ar savu 8 gadus veco meitu 5 mēnešu garumā, lietojot draudus un izmantojot viņas garīgo atpalcību. Rīgas apgabaltiesa spriedumā norādījusi, ka kaitīgas sekas ir iestājušās, taču tās nav smagas un sodu var pietuvināt sankcijas minimālajai robežai. Noderīgi citēt ekspertes I. Veitneres norādīto, ka „iespējamākais bērna piesaistes veids ir izraisīt seksuālu darbību kā rotaļu vai spēli, kas rada jautrību un smieklus. Tas

¹²¹⁹ Vilks, A. Citāda. Apzināmais, – bet vai pieņemamais? Tolerances robežas // Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskie raksti 2013. 2013. gada sociālo zinātņu nozares pētnieciskās darba publikācijas. Rīga, RSU, 2014, 85. lpp.

¹²²⁰ Британский судья пожалел педофила: на 10-летней жертве было „вызывающее” кружевное белье. (skatīts 12.02.2014.). Pieejams: <http://www.newsru.com/crime/25jun2007/pedofil.html>

¹²²¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 27.februāra lēmums Krimināllietā Nr. 11110019505. (skatīts 20.09.2013.).

Pieejams: Latvijas Tiesu portāls <http://juridika.tiesas.lv/template/index.php?type=8>

¹²²² Madonas rajona tiesas spriedums lietā par A.R. atkārtotu netiklu darbību izdarīšanu ar divām mazgadīgām meitenēm (8.g.v.)

īpaši veiksmīgi noder mazākajiem bērniem vecumā līdz 12 gadiem”. Nepilngadīgo un mazgadīgo seksuālās izmantošanas gadījumos Tiespsiholoģiskā ekspertīze notiek vienmēr, jo šajos gadījumos svarīgi ir izanalizēt gan cietušā vecuma psiholoģiskās īpatnības un ar to saistītās spējas uztvert un saprast notikušo – ar to izdarīto darbību raksturu un nozīmi un pretoties tām. Tāpat arī psiholoģiski izanalizēt un izskaidrot viņa uzvedību kriminālajā situācijā. Vienīgi psiholoģiskā ekspertīze var pamatot nepilngadīgā pasivitātes cēloņus, izanalizēt personības īpašības, audzināšanas apstākļus, intelektuālo līmeni, spēju saprast ar viņu izdarīto darbību raksturu un nozīmi.¹²²³ Cietušās personas pārbaudes procesā tiek izmantota arī poligrāfa ekspertīze. Dr. iur. U. Miķelsons apraksta krimināllietu par 14 gadus vecās A.I. izvarošanu uz meža ceļa, kur izmeklēšanas gaitā, lai noskaidrotu vai cietusī nemelo, tika veikta poligrāfa ekspertīzei cietušajai A.I. Ekspertīzes rezultātā tika secināts, ka viņa nemelo, un šis secinājums arī tika izmantots kā viens no pierādījumiem tiesā.¹²²⁴

Respektējot katra autora tiesības paust savu viedokli, šā darba autore pauž viedokli, ka pārāk koncentrējoties uz cietušās personas neapdomīgo, izaicinošo vai neatbilstošo uzvedību, aizmirstam, ka vardarbībai ir kāda negatīva iezīme – upurim bieži tiek iedvests, ka viņš pats ir vainojams notikušajā. Vai arī, bērna seksuālas vardarbības gadījumā atbildīgums tiek uzlikts vecākiem. Sociālās kampaņas „Sliktais pieskāriens” rezultāti liecina, ja ir notikusi seksuāla vardarbība pret bērnu, ir vainojami bērna vecāki – tā uzskata vairāk nekā trešā daļa jeb 29% Latvijas iedzīvotāju. Tai pašā laikā 91% respondentu atbildējuši, ka par bērna izglītošanu, kā pasargāt sevi no seksuālas vardarbības, arī atbildīga ir tieši ģimene.¹²²⁵ Pētījuma veicēja atbalsta viedokli, ka upura piesaistes teorija (*victim precipitation theory*) novirza atbildību no personas, kuru apzināti aizskārusi, uz nevainīgu upuri – viņa gāja mājās pārāk vēlu, viņa bija dzērusi, viņa bija uzvilkusi īsus svārkus, vai viņa flirtēja.¹²²⁶ Turklāt jāņem vērā, ka upuris, „pārsvarā” sieviete var būt izlaidīga vai atturīga, īsos svārkos vai garās biksēs, uzkrāsojusies vai nekopta, smaidīga vai raudoša, zinoša vai naīva, iet uz darbu pārāk agri vai pārāk vēlu no tā atgriežas – sieviete drīkst būt sieviete, un tas nav iemesls izvarošanai! Gan sievietēm, gan vīriešiem ir tiesības uz savām domām, ģērbšanās un attiecību veidošanas stilu, bet tas nevienam nedod tiesības

¹²²³ Veitnere, I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 113. lpp.

¹²²⁴ Miķelsons, U. Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā: promocijas darbs. Latvijas Policijas akadēmija, Rīga, 2007, 103. lpp.

¹²²⁵ Kampaņas „Sliktais pieskāriens”. (12.09.2013.).

Pieejams: www.bernskacietusais.lv/lv/sliktais_pieskariens/, www.draugiem.lv/sliktaispieskariens/

¹²²⁶ Carroll, J. L. Sexuality Now: Embracing Diversity. Belmont, Cengage Learning, 2012, p. 466.

to izmantot – izvarot, piekaut vai kā citādi sodīt cilvēku par to, kāds viņš ir.”¹²²⁷ Secinājums ir šāds, ka problēmas ir vardarbības izraisītājam, nevis upurim. Pamatots ir klīniskās psiholoģes I. Poudžiunas viedoklis, kas īpaši attiecas uz seksuālas dabas noziegumiem un ģimenes vardarbību „kaut arī pavirši izvērtējot cietušā uzvedību, to var novērtēt kā neatbilstošu vai pat noziegumu veicinošu, ņemot vērā personas iepriekšējo pieredzi un nozieguma raksturu, faktori, kas veicinājuši noziegumu, parasti cietušā kontrolē ir maz. Drīzāk jāuzskata, ka noziedznieks ir izmantojis objektīvus un subjektīvus apstākļus, kas atvieglojuši vai veicinājuši noziedzīgu nodarījumu. Tomēr praksē bieži izmeklēšanas virzienu ietekmē ne tik daudz jautājums par cietušā spēju izprast un paredzēt notikuma gaitu, lai adekvāti pretotos briesmu apzināšanās brīdī, kā jautājums par „cietušā vainu” jeb noziegumu veicinošu uzvedību kā vardarbīgās personas attaisnojumu.”¹²²⁸ Jāmin arī vairāku speciālistu veiktie padziļinātu psiholoģisku izmeklējumu rezultāti, kuri parādīja, ka upuri, it īpaši nepilngadīgie, nemaz neapzinājās, ka vainīgais (visbiežāk vīrietis) vēlas seksuālu tuvību vai arī to, ka cietušā uzvedība kaut kādā veidā ir provocējoša. Turklāt daudzos gadījumos vainīgā persona, izdarot seksuālu noziegumu, pilnīgi apzināti izmantoja upura dezorientāciju. Pētījumā „Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem (kopsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem)” atzīts, ka „cita lieta, ja varmākas lomā ir cilvēks, kurš pats nevar patiesi izvērtēt situāciju un pareizi izprast prekriminālo situāciju un upura provocējošās darbības.”¹²²⁹

Rezumējot autore norāda, vardarbība ir nepieņemama, un problēma ir vardarbības izraisītājā. Jāatgādina tas, lai risinātu jautājumu par kriminālatbildību, nav svarīga seksuālās vardarbības upura iepriekšējā uzvedība (viktimitāte, amorāls dzīvesveids, prostitūcija, u.c.) un iepriekš izveidotās attiecības ar vainīgo (stāšanās brīvprātīgās dzimumattiecībās, laulība, faktiskā kopdzīve).¹²³⁰ Saskaņā ar tiesas praksē nostiprināto, saskaņā ar KPL 124. un 127.pantu kriminālprocesā pierādāma noziedzīgā nodarījuma sastāva esamība vai neesamība, kā arī citi KL un KPL likumā paredzētie apstākļi, kuriem ir

¹²²⁷ Psihologu atklātā vēstule par rakstu “Izvarotājus provocē sieviešu izlaidība. (skatīts 20.08.2012.). Pieejams: <http://www.diena.lv/sabiedriba/politika/psihologu-atklata-vestule-par-rakstu-izvarotajus-provoce-sieviesu-izlaidiba-750286>

¹²²⁸ Poudžiuna, I. Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā // Jurista vārds, 2008.gada 4.novembris, Nr.42 (547), 26. lpp.

¹²²⁹ Valsts probācijas dienesta pētījums „Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem (kopsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem).” (skatīts 12.08.2012.).

Pieejams: http://www.probacija.lv/uploads/petijumi/vpd_petijums_gala_variants.pdf

¹²³⁰ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. (постатейный) / под ред. А.И. Чучаева. „КОНТРАКТ”, „ИНФРА-М”, 2010, с. 197.

nozīme konkrēto krimināltiesisko attiecību taisnīgā noregulējumā. Pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo apstākļu esamības vai neesamības pamatošanai izmanto pierādījumus.¹²³¹ Notiesājoša sprieduma aprakstošajā daļā tiesai jānorāda visas obligātās noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, kas nosaka tā juridisko kvalifikāciju.¹²³²

Autore uzskata, ka vairumā gadījumu seksuāla rakstura noziegumos var runāt par upura ievainojamības (psiholoģiskā, ekonomiskā, sociālā un kultūras ievainojamība, piemēram, naudas trūkums, sociālā atbalsta trūkums, seksuālas izmantošanas radītās sekas u.tml.), neaizsargātības izmantošanu no noziedznieka puses. Piemēram, Augstākās tiesas analizētā tiesu prakse par Krimināllikuma 160. un 162.pantu liecina, ka visvairāk no seksuālās vardarbības ir apdraudētas meitenes vecumā no septiņiem līdz 13 gadiem. Krimināllietās cietušo skaits sasniedza 176 (144 sieviešu dzimuma, 32 – vīriešu dzimuma, 4 – pilngadīgas personas).¹²³³ Upura piesaiste seksuāla rakstura noziedzīgam nodarījumam tiek panākta, pielietojot vardarbību plašā spektrā: fiziska vardarbība, draudi, piespiešana, viltus, šantāža, bezpalīdzības stāvokli. Tādējādi autore uzskata, ka nevar runāt par cietušās personas vainu. Upura piesaistes shematiskais attēlojums (attēls 6.2.2.):

6.2.2. att. Upura piesaistes shematiskais attēlojums

6.3. Seksuālās vardarbības cietušo personu klasifikācija

Izvēloties upuri, noziedznieki vadās pēc dažādiem kritērijiem (vecums, dzīves pieredze, tieksmes, lētīcība, uzticēšanās utt.). Piemēram, D. Rivmans (*Ривман*) raksta, ka ziņkārība un izvirtība ir ne tikai cietušā rakstura īpašības un iezīmes, kuras izmanto

¹²³¹ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums SKK–579/2006 (Krimināllietā Nr.11511003104)

¹²³² Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. maija lēmums lietā SKK–258/2012 (Krimināllietā Nr. 11091008108). (skatīts 07.11.2012.).

Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/departament2/20121/>

¹²³³ Tiesu prakse krimināllietās pēc Krimināllikuma 160. un 162.panta. (Tiesu prakses apkopojums apspriests departamenta senatoru kopsēdē 2007.gada 27.septembrī). Latvijas Republikas Augstākā tiesa. (skatīts 30.08.2014.). Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2007/>

noziedznieks, bet arī pamats cietušā iniciatīvas izpausmei.¹²³⁴ Tāpat arī citas iezīmes, kā morālā noturība, uzmanība, laipnība, prāta skaidrība, laba fiziskā sagatavotība, atsevišķos gadījumos sekmē veikto noziedzīgo nodarījumu. Cietušo tipoloģija nosaka personības īpatnības – 1) psihofiziskās īpatnības, izdalot: nepilngadīgos, sievietes, vecus cilvēkus, personas ar fiziskiem vai psihiskiem defektiem; 2) tikumiski psiholoģiskās, iekļaujot personas ar noslieci uz negatīvām tikumīgi psiholoģiskām iezīmēm, piemēram, agresivitāte, skopums un tieksme uz alkoholu, un pozitīvām iezīmēm, piemēram, uzticēšanās; 3) sociālo lomu īpatnības – persona ar noteiktu specialitāti vai nodarbošanos; persona, kura kļuvusi par cietušo tā rezultātā, kad citā noziegumā bijusi par liecinieku.¹²³⁵

Pētnieks S. Šafers (*Schafer*), ņemot vērā cietušo atbildību nozieguma ģenēzē, tos iedala šādās grupās: nesaistītais cietušais, cietušais bez atbildības (*Unrelated Victims (no victim responsibility)*); provokatīvais cietušais ar līdzdalības atbildību (*Provocative Victims (victim shares responsibility)*); piesaistošais cietušais ar zināmu daļu atbildības (*Precipitative Victims (some degree of victim responsibility)*); bioloģiski vājais, bez cietušā atbildības (*Biologically Weak Victims (no victim responsibility)*); sociāli vājais, bez cietušā atbildības (*Socially Weak Victims (no victim responsibility)*); pašviktimizētais, pilnīgi atbildīgs (*Self-Victimizing (total victim responsibility)*); politiskais cietušais, bez atbildības (*Political Victim (no victim responsibility)*).¹²³⁶ Krievijas zinātnieki Tatjana Varčuka (*Татьяна Васильевна Варчук*) un K. Višņeveckis (*Вишневецкий*) piedāvā upuru tipus: 1) potenciālais upuris; 2) nejaušais upuris; 3) latentais upuris.¹²³⁷ Izplatīts ir arī termins „recidīvais upuris” – persona, kura upura lomā nokļuvusi vairāk par vienu reizi. Ir sastopams apzīmējums „latentais upuris” (latīņu *latens* – slēpts). Pētījumi parāda, ka upuriem, kas cieš no vardarbības, ir zemāka pašcieņa nekā tiem, kuri nav iesaistīti vardarbībā. Parasti ir tā, jo biežāk kāds cieš no vardarbības, jo zemāks ir viņa pašcieņas līmenis. ASV Tieslietu ministrijas dati:¹²³⁸ liecina: vairāk nekā 70% cietušo izvarošanā ir neprecētas personas, apmēram 15% izvarošanas gadījumu iesaistītas vairāk nekā viena vainīgā persona, puse izvarošanas upuru ir vecumā no 16 līdz 24 gadiem; 12% gadījumu izvarošanā izmantots šaujamierocis vai nazis. Interesanti atzīmēt, ka amerikāņi norādījuši

¹²³⁴ D.V. Rivmans pēc rakstura cietušos iedala: agresīvie (agresīvie varmākas un agresīvie provokatori); aktīvie, iniciatīvie, pasīvie, nekritiskie un neitrālie cietušie. – Ривман, Д.В. Криминальная виктимология. Санкт-Петербург, Питер, 2002, с. 55.–57; с. 148.

¹²³⁵ Криминология / под редакцией профессора В.Д.Малкова. Москва, Юстицинформ, 2006, с. 182.

¹²³⁶ Dussich, J.P. The Challenges of Victimology past, Present and Future. (skatīts 19.08.2014.). Pieejams: http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No70/No70_12VE_Dussich.pdf

¹²³⁷ Ившин, В.Т., Идрисова, С.Ф., Татьяна, Л.Г. Виктимология: учебное пособие. Москва, Валтерс Клувер, 2011, с. 35.

¹²³⁸ The Crime of Rape. United States, The Bureau of Justice Statistics Bulletin.

uz upura saistību ar ienākumiem. Liela daļa izvarošanas upuru ir ar zemiem ienākumiem. Lielākā vairuma upuru ģimenes ienākumi nepārsniedz 25 000 USD dolāru gadā. Pusei upuru, ikgadējie ienākumi bija mazāki par 10 000 USD dolāru. Tas norāda, lai sekmētu preventīvo darbu un novērstu cietušo neaizsargātību, būtu jānodrošina pasākumi sociālās drošības, izglītības, ģimenes un nodarbinātības jomā.

Pētnieks Valters Rekless (*Walter Reckless*) izdala divus cietušā tipus: 1) kurš paziņo (*reporting*); 2) kurš nepaziņo (*non-reporting victims*).¹²³⁹ Kanādas profesors E.A. Fattahs (*Fattah*) apraksta piecus cietušā tipus: ne piedalošais (*non-participating*), latentais (*latent*), provokatoriskais (*provocative*), piedalošais (*participating*) un viltus upuris (*false victims*).¹²⁴⁰ R. Gasers (*Gasser*) pētīja cietušo socioloģiskā plāksnē, kas svarīgs ir sociālais statuss. Psiholoģiskā plāksnē izšķir – pasīvo, neapzināti aktīvo; apzināti aktīvo. Savukārt bioloģiskā līmenī R. Gassers apskatīja cietušā fizioloģiskās un psihopatoloģiskās īpatnības: upurus ar sliktu iedzimtību un recidīvos upurus.¹²⁴¹ Izpētes pamats ir dažādi sociālie sakari ar noziedznieku – radniecība, kaimiņu attiecības, paziņas, draudzība, intīmas attiecības, pavisma pazīšanās u.tml. Piemēram, var minēt sieviešu raksturojumu, kuras cietušas no vardarbības ģimenē: vidēji vecumā no trīsdesmit līdz četrdesmit gadiem; nedrošas, bailīgas un depresīvas, uzkrāj slēptas dusmas, zems pašvērtējums, vainas sajūta un kauna sajūta par notiekošo, ir apjukušas, neredz risinājumu, viņām ir iekšēji pretrunīgas jūtas un domas pret ļaundari. Mēģina attaisnot vardarbīgās rīcības veicēju. Grib ticēt, ka partneris mainīsies.¹²⁴²

Cietušie var tikt klasificēti pēc upura iesaistes noziegumā - cietušais par upuri kļuvis nejauši vai apstākļu iespaidā, kam ir likumsakarīgs raksturs. 6.3.1. tabula

D. Rivmana (*Ривман*) seksuālās vardarbības upuru tipoloģijas raksturojums¹²⁴³

Upuris-provokators	personas, kuras uzvedība apzināti provocē seksuālo vardarbību (izaicinošs un atklāts apgērbs, dots mājiens par seksuālo tuvības iespējamību).
Nekritiskais upuris	persona neapzināti iekļuvusi seksuālās vardarbības viktimizācijas situācijā.
Neitrālais upuris	persona, kuras uzvedība viktimoloģijas aspektā bijusi pavisam nevainojama. Viktīmi bīstama situācija rodas neatkarīgi no upura gribas un vēlēšanās. Cietušā uzvedība neveicināja noziegumu un tajā neizpaužas kaut kādas upura negatīvās iezīmes. D.V. Rivmans atklāja, ka no izpētīto lietu kopskaita tādas bijušas 58%.

D. Rivmans (*Ривман*) cietušos no izvarošanas sadala divās grupās: 1) kuru uzvedība bijusi neitrāla, nekādi nav veicinājusi noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un 2) kuru uzvedība tajā vai citā mērā veicināja un bija kā stimuls noziedzniekam noziedzīga

¹²³⁹ Different types of victims on the basis of different criteria. (skatīts 13.07.2014.). Pieejams: <http://www.preservearticles.com/2012050131684/different-types-of-victims-on-the-basis-of-different-criteria.html>

¹²⁴⁰ Fattah, E.A. Understandin Criminal Victimization. Scarborough, Ontario, Prentice Hall, 1991, p.79.

¹²⁴¹ Citēts: Zīle, J. Cietušais krimināltiesisko zinātņu skatījumā: promocijas darbs. Latvijas Policijas akadēmija, 2007, 74. lpp.

¹²⁴² Vardarbība ģimenē // Informatīvo materiālu sērija „Zini savas tiesības”, 2000, 7. lpp.

¹²⁴³ Ривман, Д.В. Криминальная виктимология. Санкт-Петербург, Питер, 2002, с. 148, с. 150.

nodarījuma izdarīšanai. Pēc Jeļenas Hintovtas (*Елена Александровна Гинтовт*) datiem, analizējot 151 izvarošanas lietu, cietušā negatīva uzvedība pēc vecuma grupām procentuāli konstatēta šādi: līdz 18 gadiem – 71,9%; 19–25 gadi – 59,5%; 26–30 gadi – 33,7%; 31–40 gadi – 8%; 41–50 gadi – 13,6%, 50 un vecākas – 49,7%.¹²⁴⁴ Pētnieki A. Kuzņecovs, T.R. Piersons un B. Haris (*Kuznetsov, Pierson & Harry*), analizējot lielu skaitu seksuālo noziegumu (N=827), cietušos sagrupēja trijās lielās grupās: bērni, pusaudži un pieaugušie.¹²⁴⁵ Saskaņā ar Krievijas speciālistes Natālijas Bumaženko (*Наталья Ивановна Бумаженко*) redzējumu seksuālās vardarbības upuri iedalāmi trīs grupās:

- 1) uzvedas vieglprātīgi, neapzināti provocē noziedznieku;
- 2) apzināti provocē noziedzniekā seksuālo agresiju, gadījuma upuris uzskata, ka pēdējā brīdī varēs izvairīties no viktimizācijas situācijas;

- 3) nejaušais upuris.¹²⁴⁶

Sērijveida seksuālo slepkavību upuru vidū var ietvert:

- 1) cietušie, kuru viktimizācija, saistīta ar nespēju adekvāti novērtēt situācijas bīstamību pirms nozieguma un pretoties tiesību aizskārumam (bērni un personas ar psihiskām novirzēm);

- 2) cietušie, kuri ir spējīgi adekvāti novērtēt situācijas bīstamību pirms nozieguma, un paši provocē aizskārumu ar rupju, izaicinošu, vieglprātīgu uzvedību;

- 3) cietušie, kuri ir spējīgi adekvāti novērtēt situācijas viktimizāciju, bet kaut kādu iemeslu dēļ neievēro personīgās drošības mērus, piemēram, sievietes vienas vēlā diennakts laikā dodas caur nomaļu vietu.¹²⁴⁷

Pētījumā „Vardarbība pret sievieti: identificējamie riska faktori”, tiek norādīts uz divkārtu viktimizāciju, dēvējot to par „divkārtu upuri” (*double victim*)¹²⁴⁸ – viktimizētas dažādos personas attīstības posmos, piemēram, bērnībā un pusaudžu gados. Seksuālās ekspluatācijas tipoloģijā tiek izdalīti šādi upuru tipi: labprātīgais upuris (pārsvarā personas, kuras nodarbojas ar prostitūciju vai citu seksuālo pakalpojumu sniedzējs); piespiestais – upuris, kurš piespiests, iekļauts situācijā izmantojot fizisko spēku vai psiholoģisko

¹²⁴⁴ Гинтовт, Е.А. Изнасилование: криминологическая характеристика, предупреждение, проблема защиты жертв. Дис. канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2000, с. 52.

¹²⁴⁵ Canter, D. Criminal Psychology: Topics in Applied Psychology. New York, Routledge, 2008, p. 252.

¹²⁴⁶ Бумаженко, Н.И. Виктимология. Учебно-методическое пособие. Витебск, УО „ВГУ им. П.М. Машерова”, 2010, с. 66.

¹²⁴⁷ Серийные сексуальные убийства: Учебное пособие / под ред. Ю.М.Антоняна. Москва, ММЮИ МВД России, Издательство „Щит-М”, 1997, с. 57.

¹²⁴⁸ Šīs grupas cietušās uzrādīja daudz lielāku atšķirību uzvedības jomā – bēgšanu no mājām, iesaisti prostitūcijā līdz 18 gadu vecumam. Vairākas cietušās no vecāku nevēlēšanās. Gandrīz puse jeb 48% divkārtās cietušās apliecināja, ka viņu mātes tika apcietinātas, kad viņas bija bērns vai pusaudžu vecumā. – Violence Against Women: Identifying Risk Factors. National Institute of Justice. 7 lpp. (skatīts 14.06.2013.). Pieejams: www.ojp.usdoj.gov/nij

spiedienu; apmānītais (nekritiskais) upuris – personas, kuras nonākušas šādā situācijās ar viltu, ļaunprātīgi izmantojot uzticību, intelektuālo atpazītību u.c.).

Gruzijas profesors Georgs Glontijs (*Георгий Глonti*) cietušās personas no cilvēktirdzniecības, tai skaitā seksuālās paverdzināšanas, iedala trīs grupās: 1) personas, kuras spiestas strādāt attiecīgajā sfērā maldu, krāpšanas vai piespiešanas rezultātā; 2) personas, kuras vervētāji apmānīja, nepasakot taisnību par nodarbošanās sfēru, bet norādīja citu; 3) personas, kuras informētas par nodarbošanos, bet kontroli par situāciju uzticējušas citai personai (tirgotājam), kurš izmantoja cietušā ekonomisko un juridisko atkarību savā labā.¹²⁴⁹ Pēc Eiropas datiem¹²⁵⁰ cilvēka tirdzniecības gadījumos cietušo cilvēku procentuālais sadalījums: sievietes – 68%; meitenes – 12%; vīrieši – 17%; zēni – 3%.

Jāpiekrīt pētījumā „Atbalsts Viktimizācijas prevencijai Latvijā” argumentiem, ka kaitējuma radīšanas fakts nenozīmē automātisku cietušās personas procesuālā stāvokļa iegūšanu, bez personas vēlmes un procesa virzītāja pieņemtā lēmuma ir jābūt iegūtai informācijai, kas ļauj uzskatīt, ka persona ir cietusi noziedzīgā nodarījumā. Tādējādi par cietušo kriminālprocesā nebūtu jāatzīst ikviena persona, kura uzskata, ka tai nodarīts kaitējums. Izmeklējot dzimumnoziegumus, var rasties šaubas par seksuālas vardarbības paziņojumu, vai tas ir inscenēts. Piemēram, saskaņā ar B. Mendelsonu (*Mendelsohn*)¹²⁵¹ cietušā iedalījumu tāds upuris ir šķietamais upuris (vai upuris, kurš izliekas), bet iepriekš minētā E.A. Fattaha (*Fattah*) iedalījumā viltus cietušais. Prakse pierāda, ka nepamatota apsūdzēšana seksuālas vardarbības gadījumā mēdz būt arī šķietami cietušā psihisko īpatnību iespaidā. Dažkārt cietusī persona, lai ziņojumam piešķirtu ticamību, pati nodara sev miesas bojājumus, saplēš veļu, notraipa to ar asinīm, nosauc lieciniekus, kuri it kā dzirdējuši upura palīgā saucienus vai arī redzējuši, kā notikusi izvarošana. Ir gadījumi, kad iesniegumu par izvarošanu iesniedz sievietes, kuras ir pametuši vīrieši un tādējādi cenšas viņiem atiebties vai atjaunot attiecības. Apzināts, ka „simulāciju parasti izdara savtīgos nolūkos – izspiešanai, šantāžai vai atiebībai. Šādos gadījumos krimināllietā ir nozīmējama

¹²⁴⁹ Глonti, Г. Торговля людьми с целью сексуальной эксплуатации: Реалии и перспективы (криминологический анализ проституции, порнобизнеса и трафикинга). (skatīts 10.11.2013.). Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/torgovlya-lyudmi-i-borba-s-nei-kriminologicheskie-i-ugolovno-pravovye-aspekty>

¹²⁵⁰ Salīdzinot Latvijas, Lietuvas un Igaunijas, datus par identificēto cilvēka upuru skaitu uz 100 000 iedzīvotājiem. Attiecīgi pa gadiem: (2008-2010) Igaunija – 55 (4,1%); 78 (5,8%); 57 (4,3%); Latvija – 22 (1,0%); 16 (0,7%); 19 (0,8%); Lietuva – 25 (0,7%); 14 (0,4%); 3 (0,1%). Pa gadiem pēc dzimuma: vīrieši – 19%; 21%; 18%; sievietes – 80%; 77%; 79%. – Trafficking in Human Being. Eurostat. European Union, 2013, p. 31; p. 33; p. 34.

¹²⁵¹ Pētnieks izdalīja sešas cietušā grupas: Nevainīgais upuris; Upuris „ar vieglu vainu”; Upuris ar līdzvērtīgu vainu; Upuris, kura vaina ir pārāka; Vainīgais upuris; Šķietamais upuris (vai upuris, kurš izliekas). (*The completely innocent victim; The victim with minor guilt; The victim who is as guilty as the offender; The victim who is more guilty than the offender; The most guilty victim; The imaginary victim.*) – Graney, D.J., Arrigo, B.A. The Power Serial Rapist: A Criminology-Victimology Typology of Female Victim Selection. Charles C Thomas Pub Limited, 2002, p. 113.

arī cietušās tiespsihiatriskā ekspertīze.”¹²⁵² Šādas lietas samērā reti nonāk tiesā. Piemēram, *par apzināti nepatiesu ziņojumu un liecību sniegšanu pie kriminālatbildības saukta D.V. Izmeklēšanas laikā pierādīts, ka D.V. vispār nav noticis dzimumakts ar Č.A.*¹²⁵³

Rezumējot var secināt, ka seksuāla nozieguma upuris var 1) būt aktīvs vai pasīvs; 2) savas rīcības būtības un seku apzinošs vai neapzinošs; 3) cieši saistīts vai nesaistīts ar kaitējuma nodarītāju; 4) spējīgs vai nespējīgs pretoties, kas kopumā nosaka personas spēju kļūt par cietušo.

Apkopojot speciālajā literatūrā sniegto upuru klasifikāciju, autore secina, ka cietušie var tikt klasificēti pēc upura iesaistes nozieguma – cietušais par upuri kļuvis nejauši vai apstākļu iespaidā, kam ir likumsakarīgs raksturs. Autore uzskata, ka **seksuāla rakstura incidentos cietušā viktimoloģiskās klasifikācijas modeļa pamatā varētu būt šāds grupējums:**

- 1) cietušā personības raksturojums (cietušā fiziskās vai sociālās pazīmes);
- 2) cietušā uzvedība;
- 3) cietušā stāvoklis noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī (bezpalīdzība, slimība,);
- 4) cietušā un noziedznieka savstarpējās attiecības.

¹²⁵² Bergins, J. Izvarošanas krimināltiesiskais raksturojums. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 17. lpp.

¹²⁵³ Rīgas reģiona pārvaldes Rīgas Ķengaraga iecirkņa kriminālprocess Nr. 1118012405.

NOBEIGUMS

Promocijas darbā tika analizētas seksuālās vardarbības kriminoloģiskās problēmas.

Pētījuma mērķis ir sasniegts, un ir sniegtas atbildes uz pētījuma jautājumiem. Autores izpētes rezultātā ir apzināti būtiskākie problēmjaudājumi, kas saistīti ar seksuālo vardarbību kriminoloģiskajā aspektā. Veiktā kriminoloģiskā problēmjaudājumu analīze ļauj konstatēt nozīmīgākās nepilnības, kuru novēršanai nepieciešams meklēt risinājumu. Kriminoloģiskās izpētes prizma ļāva autorei identificēt krimināltiesiskā regulējuma pilnveidošanas ievirzi.

Pētījuma rezultāti deva iespējas secināt, ka seksuālās vardarbības kriminoloģiskos problēmaspektus var iedalīt **piecās** grupās. Autore esošajos blokos ietver kā secinājumus, tā arī atsevišķus priekšlikumus:

Pirmā grupa – vardarbīgās noziedzības izpētes problemātika

1. Veiktā vardarbības termina analīze apliecina, ka vardarbība ir daudzšķautņaina un sarežģīta kategorija. Pamatā vardarbība tiek saprasta kā pārkāpums pret cilvēktiesībām, īpaši pret tiesībām uz dzīvību, tiesībām uz drošību, tiesībām uz cieņu, tiesībām uz fizisku un garīgu neaizskaramību un tiesībām uz seksuālo un reproduktīvo izvēli un veselību. Tomēr vērā jāņem, ka vardarbību var vērst ne tikai pret cilvēku, bet arī pret citu dzīvu būtni un īpašumu.
2. Efektīvas noziedzības novēršanas kriminālpolitikas veidošanas jomā Latvijā ir nepieciešami pētījumi par: vardarbības intensitāti dažādos vecumposmos; iedzīvotāju priekšstatiem par vardarbības gadījumiem; vardarbības gadījumu reģistrēšanas, ziņošanas praksi; cietušās personas pieredzi pēc vardarbības fakta atklāšanas, kā arī nepieciešama regulāra iedzīvotāju viktimizācijas izziņa (monitorings). Izpētes gaitā jāapzina apdraudējuma kategorijas – jāizvērtē viktimizācijas risks, jāievēro apdraudējuma formas un līdzekļi, jānosaka cietušā aizsardzības taktika. Lai sekmētu preventīvo darbu un novērstu cietušo neaizsargātību, būtu jānodrošina pasākumi sociālās drošības, izglītības, ģimenes un nodarbinātības jomā.
3. Autore atbalsta plašāko vardarbīgās noziedzības pieeju. Tādējādi vardarbīgo noziedzību autore skaidro kā noziedzīgu nodarījumu kopumu, kas veikts konkrētā teritorijā un noteiktā laika posmā, izmantojot kriminālo vardarbību (piemēram, fizisko spēku vai draudus to pielietot), kuras pamata mērķis ir atņemt personai dzīvību, nodarīt kaitējumu personas veselībai, fiziskai brīvībai vai personas neaizskaramībai, dzīvnieka dzīvībai un veselībai, kā arī tiesībām uz īpašumu.

4. Jānorāda, ka viena no galvenajām nepilnībām tiesiskuma, brīvības un drošības jomā vēl arvien ir uzticami un salīdzināmi statistikas dati. Pieejamā informācija un veiktie pētījumi neparāda patieso vardarbības izplatību, tie tikai iezīmē nelielu problēmas redzamo daļu. Īpaši negatīvi vērtējams ir šo noziegumu augstais latentātes līmenis un lielais cietušo skaits, kuri nevēršas tiesībsardzības iestādēs.

Otrā grupa – seksuālās vardarbības kriminoloģiskā izziņa

5. Seksuāla vardarbība izpaužas dažādos ļaunprātīgas agresijas izpausmes apstākļos un veidos. Seksuālā vardarbība ir sarežģīta sociāla un tiesiska problēma.
6. Sabiedrībā plaši diskutē par vīrieša agresiju pret sievieti un bērnu. Vienlaikus jānorāda uz atšķirīgo vardarbības iezīmju analīzi, sieviešu agresīvās uzvedības sekām. To izpausme pietiekami netiek analizēta un izziņāta. Relatīvi maz ir ticamu datu par citiem vardarbības veidiem. Bez ievēribas nedrīkst atstāt viktimizāciju, kura saistīta ar vardarbību, kas veikta pret citām personu grupām tādām kā bezpajumtnieki, migranti, vecāki cilvēki, vīrieši. Neizpētīta tēma ir seksuāla vardarbība pret ieslodzītajiem un apcietinātajiem. Maz ir pētīta vardarbība pret prostitūtām. Mazizpētīta tēma ir vardarbība pret veciem cilvēkiem. Autore uzsver, ka Latvijā pilnībā nav apzināta saistība ar piedzīvoto vardarbību, īpaši seksuālo, kuras rezultāta iespaidā iecerēta vai paveikta pašnāvība.
7. Praktiski neapzināts problēmjautājums ir seksuāla vardarbība pret vīrieti starppersonu un kolektīvās vardarbības izpausmēs (kara darbības vai bruņotu konfliktu laikā).
8. Apjomīgs ir seksuālās vardarbības problēmu loks ģimenē. Vardarbība ģimenē ir specifisks nodarījuma veids, jo pastāv 1) īpašas attiecības (radniecība vai partnerattiecības) starp upuri un vardarbības veicēju; 2) abus vieno emocionāla un bieži ekonomiska saistība; 3) reti kad vardarbība ģimenē ir vienreizējs akts, visbiežāk tas ir uzvedības veids, kurš laika gaitā turpinās un ir grūti to apturēt. Aizskāruma ciklam ir ilgstošs raksturs no dažiem mēnešiem līdz pat vairākiem gadiem.
9. Samērā izplatīta ir kiberseksuālā uzmākšanās. Pētījumi parāda, ka vidēji Eiropas Savienībā kiberseksuālā uzmākšanās sasniedz 11%. Izvērtējot izpētes rezultātus, var redzēt, ka Latvijā un Igaunijā kiberseksuālā uzmākšanās svārstās 10–14% robežās, Lietuvā 5–9%.
10. Seksuāla rakstura vardarbība nav saistīta tikai ar seksuālo vajadzību apmierināšanu, bet arī ar tieksmi pēc varas un kontroles, kā arī dažādām psihiskām problēmām. Problēmas un novirzes dzimumattiecībās var determinēt vardarbīgas uzvedības formas. Varmākas uzvedību motivē gan seksuāli, gan neseksuāli komponenti.

11. Autore secina, ka seksuāli agresīva uzvedība kā biopsihosociāls fenomens galvenokārt tiek skatīta no vīrieša dzimuma aspekta, bet ārpus padziļinātas izpētes paliek sieviešu izdarītie seksuālās vardarbības akti. Turklāt vērā ņemams, ka seksuāli agresīva uzvedība, protams, nav ierobežota tikai no pieaugušajiem. Tāpēc var pamatoti uzskatīt, ka noziedzīgas uzvedības pamatā nav viena cēloņu grupa, bet gan parādību kopums. Turklāt šāds uzvedības modelis veidojas ilgā laika periodā. Autore uzskata, ka seksuālās vardarbības ietekmējošie faktori ir vairāku apstākļu integrācija. Daudzfaktoru seksuālās agresijas daba atspoguļo tās plašo loku dažādās seksuālo agresiju formās.
12. Seksuāla rakstura noziedzīgos nodarījumus nosaka faktori, kuri ir cieši saistīti ar vardarbību. Tā ir vara un kontrole pār upuri, kas ir savienota un integrēta ar: upura pazemošanu, dominēšanu pār to, cietušā ļaunprātīgu izmantošanu. Agresora mērķis ir upuri piespiest pakļauties, iedvešot tam bailes un radot neaizsargātības sajūtu. Agresivitātes un trauksmes cēloņi var būt dažādi. Nenoliedzami vardarbīgu rīcību nevar izraisīt tikai viens iemesls, bet indivīda rīcība ir ilglaicīga notikumu ķēde, dažkārt pat visas dzīves rezultāts.
13. Seksuālā noziedznieka personība ir tādu īpašību kopums, kas piemīt cilvēkam, kurš izdarījis vai izdara noziedzīgu nodarījumu. Šo īpašību kopums veido viņa individualitāti. Autore secina, ka seksuālā noziedznieka tipoloģija fiksē ne tikai to, kas visbiežāk izplatīts, bet arī likumsakarības, loģisku iznākumu noziedznieka uzvedībai. Dzimumnoziedzniekiem ir dažādas darbības motivācijas, domāšanas kļūdas, psihiskas novirzes. Autore piedāvā šādus seksuālo noziedznieku tipus:
- agresīvie: impulsīvie; situatīvie; ar sadistiskām tieksmēm; seksuālie maniaki;
 - bērnu izmantotāji – pedofili;
 - varmākas – pārliecinātāji.
14. Cietušā personībai un uzvedībai ir gan kriminoloģiska, gan krimināltiesiska un kriminālprocesuāla nozīme, kas tiek ņemta vērā, kvalificējot nodarījumu un nosakot sodu. Viktimoloģiskie aspekti vērojami arī krimināltiesiskajā regulējumā, pantos par atbildību pastiprinošiem un mīkstinošiem apstākļiem.
15. Viktimizācijas iemeslus izskaidro vairākas atšķirīgas teorijas: upura piesaistes teorija – noziedznieka vardarbību var veicināt aktīva vai pasīva tā mērķa uzvedība, kas noved pie viktimizācijas. Saskaņā ar šo teoriju upura piesaiste noziegumā var būt aktīva vai pasīva. Aktīva – agresīva vai provokatīva cietušā uzvedība, kuras rezultāts ir viktimizācija. Pasīvā – upura personiskās vai sociālās iezīmes, kas upuri padara par pievilcīgu mērķi noziedzniekam. Dzīvesveida teorija – viedoklis par to, ka cilvēka

dzīvesveids paaugstina iespēju kļūt par nozieguma upuri (augsta riska dzīvesveids; koledžas dzīve; noziedznieka dzīvesveids). Deviantās vides teorija – viktimizācija galvenokārt atkarīga no vietas, kur cilvēks dzīvo. Ikdienas aktivitātes teorija – viktimizācija ir atkarīga no cilvēka ikdienas aktivitātēm. Noziedzīgs nodarījums un viktimizācija ir saistīta ar trīs faktoru mijiedarbību: aizsardzības trūkums; noziedznieka motivācija un piemērots mērķis.

16. Autore viktimizāciju interpretē kā sarežģītu divlīmeņu parādību (īpašību), kurā no vienas puses izpaužas personas neaizsargātība, ievainojamība no noziedzīgiem nodarījumiem mikro un makro vidē, no otras puses, subjektīvā personas predisponētība kļūt par upuri, kas mazina tās spēju pretoties vardarbībai. Abi šie līmeņi ir cieši savstarpēji saistīti. Upura viktimizācijas potenciālu paaugstina personas ievainojamība un viktimizācija, kas noved pie viktimizācijas.
17. Aktuālā un tajā pašā laikā „mūžīga” problēma, kas saistīta ar cietušo seksuāla rakstura nodarījumos, ir apzīmējums „cietušā vaina”. Autore uzskata, ka seksuāla rakstura nodarījumos var runāt nevis par „cietušā vainu”, bet par viktimogēno deformāciju – personas sociāli psiholoģisko īpašību kopumu, kuras saistītas ar personas nelabvēlīgām socializācijas īpatnībām, ar tās neapmierinošu sociālo adaptāciju, psiholoģiskajā plāksnē izpaužas emocionālā nenoturība, nekontrolētība, pazeminātās abstraktās domāšanas spējas. Šīs īpašības dažādās kombinācijās izpaužas – piesardzības trūkumā, sociālo sakaru neizvēlīgumā, zemā saskarsmes kultūras līmenī, personas konfliktēšanā, kā arī citos tikumiskās un tiesiskās apziņas deformācijas veidos.
18. Par problemātisku autore uzskata sabiedrībai piemītošo tendenci vainot vardarbības upuri, kā arī provocējošās situācijas neatbilstošu izpratni noziedzīga nodarījuma situācijai. Jāuzsver, ka pārāk koncentrējoties uz cietušās personas neapdomīgo, izaicinošo vai neatbilstošo uzvedību, aizmirstam, ka vardarbībai ir kāda negatīva iezīme – upurim bieži tiek iedvests, ka viņš pats ir vainojams notikušajā, vai bērna seksuālas vardarbības gadījumā bieži atbildību uzliek vecākiem. Autore norāda, ka vardarbība ir nepieņemama, un problēma ir vardarbības izraisītājā.
19. Autore piedāvā iespējamo cietušā viktimoloģiskās klasifikācijas pamata grupējumu: 1) cietušā personības raksturojums – cietušā fiziskās vai sociālās pazīmes; 2) cietušā uzvedība; 3) cietušā stāvoklis noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī (bezpalīdzība, slimība); 4) cietušā un noziedznieka savstarpējās attiecības.

Trešā grupa – teorētiskie seksuālās vardarbības aspekti

20. Autore piedāvā iespējamo seksuālās vardarbības definīciju – seksuālā vardarbība ir daudzveidīga, jebkura fiziska, virtuāla, verbāla darbība vai seksuāls uzbrukums, vai mēģinājums iegūt seksuālu kontaktu, vai jebkuras citas darbības, kas veiktas pret upura gribu, pielietojot fizisku spēku, varu, viltu, piespiešanu vai draudus vai izmantojot upura bezpalīdzību. Tādā veidā tiek aizskarta citas personas seksualitāte, upurim nodarīts plaša spektra aizskārums: fiziskas sāpes, garīgs un psihisks kaitējums, materiāls zaudējums.
21. Autore piedāvā iespējamo dzimumnozieguma (seksuālais noziedzīgais nodarījums) jēdzienu. Definējot to kā subjekta tīšas seksuālas vai ar seksuālu nozīmi veiktas darbības attiecībā pret sabiedrībā akceptētām morāli tikumiskām normām un krimināllikumā aizsargātām vērtībām, kas reālā vai virtuālā vidē apdraud vai aizskar upura seksuālo brīvību un dzimumneaizskaramību.
22. Terminu „*sextortion*”, kas ir seksuālās ekspluatācijas veids, kuram latviešu valodā nav atbilstoša termina, autore piedāvā dēvēt par sekstorciju jeb seksuālo izspiešanu/šantāžu. Tas ir process, kurā persona draudu un pierunāšanas ietekmē ilgstoši tiek piespiesta rādīt nepiedienīgus materiālus internetvidē.
23. Autore piedāvā šādu kiberseksuālās vardarbības definīciju. Kiberseksuālā vardarbība ir ikviena attālināta seksuāla rakstura un nozīmes darbība, aizskarot otras personas tiesības, kas veikta kibervidē.
24. Autore uzskata, ka Latvijā kā kriminoloģijas apakšnozare jāattīsta „ģimenes kriminoloģija” jeb „ģimenes attiecību kriminoloģija”, kas pēta ģimenes institūta ietekmi uz noziedzīgu uzvedību un noziedzību. Līdz ar to ģimenes kriminoloģijas ietvaros viena no izpētes sfērām būtu ģimenes ietekme uz vardarbībā iesaistītām personām (vardarbīgā noziedznieka veidošanos un upuri).

Ceturtā grupa – tiesiski organizatoriskie seksuālās vardarbības novēršanas aspekti

25. Seksuālās vardarbības izplatības novēršanai jāizstrādā seksuālo noziegumu novēršanas valsts programma, kura paredz kompleksu un integrētu darbību. Autore uzskata, ka novēršanas uzsvars liekams uz preventīviem pasākumiem un prognozēšanu, kuru pamatā ir proaktīva darbība. Būtu nepieciešams izveidot specializētu preventīvu struktūru seksuālās vardarbības novēršanai, kura darbotos Valsts policijas prevencijas pārvaldes sastāvā.
26. Noziedzības izpausmes izpētei, tās prognozēšanai un kriminālpolitikas izstrādei nepieciešams izveidot neatkarīgu institūciju ar pietiekamu profesionālo spēju. Autore

uzskata, ka Tieslietu ministrijas pārziņā izveidojams Latvijas Republikas noziedzības un tieslietu pētniecības institūts, kura galvenās funkcijas būtu: zinātniski pētnieciskais darbs; priekšlikumu izstrādāšana un sniegšana tiesisko, sociālo un organizatorisko pasākumu īstenošanai noziedzības novēršanā; sadarbība ar starptautiskām organizācijām noziedzības novēršanas jomā.

Piektā grupa – krimināltiesiskā regulējuma pilnveidošanas aspekti

27. Autore uzskata, ka pastāvīgi biedējoša un traucējoša uzvedība, vajāšana un izsekošana (stalkerisms), pirmkārt, faktiski diskriminē, otrkārt, noliedz vai aizskar konvencionālajās tiesībās garantētās pamattiesības, tādēļ tas būtu jānovērš. Personas darbība, kura ar iebiedēšanu vai vajāšanu apdraud otras personas neaizskaramību, ir kriminalizējama. Autore ierosina KL XIV nodaļu, Noziedzīgi nodarījumi pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām, papildināt ar KL 149.² pantu *Personas vajāšana un izsekošana šādā redakcijā: par prettiesisku darbību, kas saistīta ar citas personas vajāšanu un izsekošanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums (stalkerisms).*
28. Kriminoloģiskā analīze ļauj secināt, ka Latvijā ievērojams skaits seksuāla rakstura noziedzīgas rīcības tiek paveiktas ģimenē. Autore rosina kriminālatbildību par seksuālām attiecībām starp tuviem radniekiem nodalīt atsevišķā pantā. Krimināllikumu papildināt ar 160¹. pantu *Seksuālā vardarbība ģimenē šādā redakcijā: par dzimumaktu vai citādu seksuālu darbību, kas ietver vaginālu, anālu vai orālu penetrāciju citas personas ķermenī, ja tāda darbība izdarīta bez cietušā piekrišanas vai izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli, ja šo nodarījumu izdarījis cietušā tuvinieks.*¹²⁵⁴
29. Autore uzskata, ka būtu risināms jautājumu par to kā noteikt atbildību Krimināllikumā par seksuāla rakstura uzmākšanos, izmantojot dienesta vai pakļautības attiecības. Autore ierosina papildināt KL ar 159¹. pantu *Seksuāla uzmākšanās šādā redakcijā: par seksuālu uzmākšanos ar iebiedēšanu vai nevēlamiem priekšlikumiem personai, kas ir atkarīga sakarā ar dienesta stāvokli vai darba attiecībām, nolūkā panākt uzspiestu un negribētu seksuālu kontaktu.*

¹²⁵⁴ par tuviniekiem atzīstamas šādas personas: saderinātais/saderinātā, laulātais/laulātā, vecāki, vecvecāki, bērni, mazbērni, brāļi un māsas, kā arī tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

Tiesību akti

1. Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvā 2012/29/ES ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI. Oficiālais Vēstnesis L 315/57, 14.11.2012.
2. Eiropas Parlamenta un Padomes 2011/92/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, kā arī Pamatlēmuma 2004/68/TI aizstāšanu. Oficiālais Vēstnesis L 335/1, 17.12.2011.
3. Par Eiropas Padomes Konvenciju par cīņu pret cilvēku tirdzniecību. Latvijas Vēstnesis Nr. 23 (3807), 12.02.2008.
4. Eiropas Parlamenta 2011. gada 5. aprīļa rezolūcija par prioritātēm un pamatnostādņu izklāstu jaunai ES politikai vardarbības pret sievietēm apkarošanai (2010/2209(INI)). (skatīts 11.12.2013.). Pieejams: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:296E:0026:0033:LV:PDF>
5. Eiropas Padomes Ministru komitejas 2000.gada 19.maija Rekomendācija dalībvalstīm R92000 11 „Par cilvēku tirdzniecību seksuālās izmantošanas nolūkā” un to paskaidrojošais memorands. Pieejams: [http://www.coedriga.lv/tulkojumi/MKRek/R11\(2000\).htm](http://www.coedriga.lv/tulkojumi/MKRek/R11(2000).htm).
6. Eiropas Padomes Konvencija par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu (EPLS Nr.210) Paskaidrojošais ziņojums. (skatīts 09.07.2013.). Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/ep_konvencija2.pdf
7. Komisijas lēmums ziņojums saskaņā ar Padomes 2003. gada 22. decembra Pamatlēmuma par bērnu seksuālās izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu 12. pantu /COM/2007/0716 galīgā redakcija. (skatīts 17.10.213.). Pieejams: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0716:FIN:LV:HTML>
8. Konvencija par kibernetiskajiem noziegumiem. Latvijas Vēstnesis Nr. 171 (3539), 26.10.2006.
9. Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas atzinums par tematu “Vardarbības ģimenē pret sievietēm izskaušana” (pašiniciatīvas atzinums). (skatīts 01.10.2013.). Pieejams: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:351:0021:0026:LV:PDF>
10. Sieviešu aizsardzība pret vardarbību. Ministru komitejas Ieteikums dalībvalstīm Nr. Rec (2002) 5 par sieviešu aizsardzību pret vardarbību, kas pieņemts 2002. gada 30. aprīlī, un Paskaidrojuma raksts. Pieejams: www.lm.gov.lv/.../lv_protection_of_women_against_violence
11. Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.199/200, 08.07.1998.
12. Pornogrāfijas ierobežošanas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr.83 (3659), 24.05.2007.
13. 1993.gada 20.decembra ANO Ģenerālās Asamblejas rezolūcija Nr.48 http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/akti/pre_t_vardarbibu_sievietes.pdf
14. Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis Nr. 331/332 (1392/1393), 04.11.1998.
15. Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam. Latvijas Vēstnesis Nr. 6(4), 09.01.2013.
16. Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi: Ministru kabineta 22.05.2012. noteikumi Nr. 348. Latvijas Vēstnesis Nr. 81 (4684), 24.05.2012.
17. Ministru kabineta 2011. gada 5. oktobra rīkojums Nr.504 „Par Sabiedrības veselības pamatnostādņēm 2011.–2017.gadam.”

Ārvalstu tiesību akti

1. California Penal Code. (skatīt 25.09.2014.). Pieejams: http://www.leginfo.ca.gov/.html/pen_table_of_contents.html

2. Criminal Code of the Republic of Albania. (skatīts 19.06.2013.).
Pieejams: http://pbosnia.kentlaw.edu/resources/legal/albania/crim_code.htm
3. Criminal Code of Australia. (skatīts 12.10.2013.).
Pieejams: <http://www.legislation.act.gov.au/a/2002-51/current/pdf/2002-51.pdf>
4. Criminal Code of the Republic of Turkey. (skatīts 28.10.2013.) Pieejams:
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
5. Criminal Code of the Republic of Estonia. (skatīts 27.12.2013.). Pieejams:
<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
6. Indian Penal Code. (skatīts 01.11.2014.).
Pieejams: [http://www.advocatekhoj.com/library/bareacts/indianpenalcode/377.php?Title=Indian Penal Code,](http://www.advocatekhoj.com/library/bareacts/indianpenalcode/377.php?Title=Indian%20Penal%20Code)
7. Lithuania Criminal Code. (skatīts 12.06.2014.).
Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
8. Swiss Criminal Code. (skatīts 12.07.2014.).
9. Pieejams: <http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
10. Уголовный кодекс Республики Беларусь. (skatīts 04.10.2013.).
Pieejams: <http://pravo.kulichki.com/vip/uk/00000013.htm#g20>
11. Уголовный кодекс Франции. (skatīts 23.02.2013.).
Pieejams: <http://constitutions.ru/archives/5859/3>

Literatūra

1. Allen, M., Perttu S. Sociālā un veselības aprūpes pasniedzēji pret vardarbību. Pasniedzēja rokasgrāmata. Helsinku Universitāte, Tālākizglītības centrs Palmenia, 2010. – 42 lpp.
2. Akule, D. Rokasgrāmata par Eiropas sociālo partneru darba programmas 2009.–2010. gadam un Eiropas sociālo partneru pamatnolīgumu īstenošanu un ieviešanu praksē. Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, SIA “Veiters Korporācija”, 2010. – 138 lpp.
3. Ašmanis, M. Politikas terminu vārdnīca. Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 1999. – 128 lpp.
4. Baldiņš, A., Raževa, A. Skolas un ģimenes sadarbība. Rīga, izdevniecība Pētergailis apgāds, 2001. – 84 lpp.
5. Baumanis, J. Noziedzības determinantu izzināšanas problēmas: disertācija. Latvijas Policijas akadēmija, Rīga, 2008. – 211 lpp.
6. Beļska, A. Noziedzīga nodarījuma izpratne Latvijas un Amerikas Savienot valstu krimināltiesībās: promocijas darbs. Latvijas Universitāte, 2012, 262 lpp.
7. Bergins, J. Izvarošanas krimināltiesiskais raksturojums. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997. – 80 lpp.
8. Benešs, H. Psiholoģijas atlants (attēli un teksti). 2.daļa. Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 2003. – 498 lpp.
9. Bērns un kriminalitāte / autoru kolektīvs. Rīga, izdevniecība RaKa, 2001. – 363 lpp.
10. Bērnu – noziedzīgo nodarījumu upuru – tiesiskā un sociālā aizsardzība. Rīga, Tieslietu ministrijas Kriminoloģisko pētījumu centrs, 2002. – 133 lpp.
11. Bībele. Vecās un jaunās derības svētie raksti. Bībeles sabiedrība, 1991. – 1245 lpp.
12. Blūzma, V., Zemītis, G., Osipova, S. Ārvalstu tiesību vēstures avoti. Rīga, Biznesa augstskola Turība, 2007. – 350 lpp.
13. Broka, R. Troļļu zemes “princis”. Rīga, Zvaigzne ABC, 2003. – 175 lpp.
14. Cilvēku tirdzniecība – izpratne, problēmas, risinājumi. IOM Starptautiskā Migrācijas organizācija, Rīga, 2006. – 192 lpp.
15. Cilvēku tirdzniecības gadījumu izmeklēšana. Rīga, IOM Starptautiskā Migrācijas organizācija, 2005. – 20 lpp.
16. Celmiņa, E., Krasovska, J., Zālītis, K. Cilvēku tirdzniecības novēršana. Metodiskais materiāls darbam ar jauniešiem. Rīga, IOM Starptautiskā Migrācijas organizācija, 2005. – 128 lpp.
17. Čelmodejeva, N. Goda jēdzienā pamatota ģimenes vardarbība mūsdienu Turcijā: maģistra darbs. Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte, Rīga, 2012, 79 lpp.

18. Forels, A. Dzimumu jautājumi. II. Rīga, Argonautu izdevums, 1930. – 100 lpp.
19. Forels, A. Dzimumu jautājumi. III. Rīga, „Burtnieks”, 1931. – 128 lpp.
20. Gaitniece-Putāne, A. Agresijas, emocionālā intelekta un stoicisma saistība 20-25 un 30-35 gadus veciem vīriešiem un sievietēm (sociālā psiholoģija): promocijas darbs. Latvijas universitāte, 2008, 151 lpp.
21. Grūtups, A. Maniaks. Par Staņislava Rogaļova apsūdzību seksuālos noziegumos un slepkavībās. Apgāds „Atēna”, 2010. – 272 lpp.
22. Gulāne, V. Vardarbība ekrānos un agresija. Rīga, izdevniecība RaKa, 2002. – 178 lpp.
23. Grejs, Dž. Bērni ir no debesīm. Rīga, Jumava, 2001. – 333 lpp.
24. Gudjons, H. Pedagoģijas pamatatziņas. Rīga, Zvaigzne ABC, 2007. – 394 lpp.
25. Ģimene / A. Studentes redakcijā Rīga, Zvaigzne, 1982. – 206 lp.
26. Jakubaņecs, V. Tiesību jēdziens, struktūra un formas. Rīga, P&K, 1998. – 67 lpp.
27. Jolkina, A. Piesmietā Misis Eiropa. Rīga, Apgāds Zvaigzne ABC, 2010. – 584 lp.
28. Juridisko terminu vārdnīca / autoru kolektīvs. Rīga, Nordic, 1998. – 304 lpp.
29. Juridisko terminu vārdnīca. Angļu-lietviešu. Laviešu-angļu. Rīga, izdevniecība Multineo, 2009. – 522 lpp.
30. Kačatore, R. Agresijas pakāpieni. [Metodiskais materiāls]. Rīga, Pāpārde zieds, 2006. – 38 lpp.
31. Karpova, Ā. Personība. Teorijas un to radītāji. Rīga, Apgāds Zvaigzne ABC, 1998. – 222 lpp.
32. Karpova, Ā. Ģimenes psiholoģija. Rīga, RaKa, 2006. – 445 lpp.
33. Kavalieris, A. Pusgadsimts kriminālistikā. Rīga, apgāds „Valters un Rapa”, 2002. – 170 lpp.
34. Kārklīņa, I. Latvijas trūcīgo ģimeneņu bērnu izglītības sasniegumus ietekmējošie faktori: promocijas darbs. Rīgas Stradiņa universitāte, Rīga, 2013, 245 lpp.
35. Ķinis, Kibernoziēgumi. Rīga, SIA Biznesa augstskola Turība, 2007. – 414 lpp.
36. Ķinis, U. Jurisdikcija un kibernoziēgumi. Rīga, Jumava, 2013. – 376 lpp.
37. Kovaļovs, S. Ģimenes attiecību psiholoģija. Rīga, Zvaigzne ABC, 1990. – 123 lpp.
38. Knopp, F.H. Retraining Adult Sex Offenders: Methods and Models. Orwell, Vt: Safer Society Press, 1984. – 319 p.
39. Kondrāte, I., Kuņicka, I., Rocēna, I., Jātniece, I. Pusaudžiem par intīmo. Rokasgrāmata skolotājiem. ANO Attīstības programma. Izglītības un zinātnes ministrija, 2003, 102 lpp.
40. Klarks, R.V., Eks, Dž.E. Noziedzības analīze 60 soļos. Problēmorientēta policijas darba centrs. Valsts policija, 2011. – 141 lpp.
41. Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2008. – 508 lpp.
42. Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, Tiesu nama aģentūra, 2009. – 867 lpp.
43. Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināllikuma komentāri. 1. grāmata. Rīga, firma „AFS”, 1999. – 135 lpp.
44. Krastiņš, U., Liholaja, V. Salīdzināmās krimināltiesības. Latvija, Austrija, Šveice, Vācija. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006. – 573 lpp.
45. Krastiņš, U., Liholaja V. Salīdzināmās krimināltiesības Latvija, Beļģija, Dānija, Nīderlande. Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2008. – 493 lpp.
46. Krauss, D., Pastille K. Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2002. – 173 lpp.
47. Kriminoloģija / zinātn red. K.Ķipēna, V.Vilks. Rīga, Nordic, 2004. – 508 lpp.
48. Kristapsone, S. Noziedzība Latvijā. (Noziedzību noteicošie sociāli ekonomiskie faktori Latvijā 90.gados). Rīga, Raka, 2003. – 203 lpp.
49. Krutova, Ē. Kopējās izmeklēšanas grupas kā viens no starptautiskās sadarbības veidiem kriminālprocesā: promocijas darbs. Latvijas universitātes juridiskā fakultāte, Rīga, 2013, 176 lpp.
50. Kulbergs, J. Psihodinamiskā psihiatrija: teorija un prakse. Rīga, Jumava, 2001. – 493 lpp.
51. Kviljama, S. Ķermeņa seksuālā valoda. Rīga, Jumava, 1998. – 283 lpp.

52. Latviešu literārā valodas vārdnīca / autoru kolektīvs. Rīga, izdevniecība „Zinātne”, 1975. – 746 lpp.
53. Liholaja, V. Starptautiskās krimināltiesības. Rīga, Tiesu nama aģentūra, 2003. – 268 lpp.
54. Liholaja, V. Kriminālbildība Latvijā un Spānijā. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2002. – 177 lpp.
55. Laķis, P. Socioloģija. Ievads socioloģijā. Rīga, Zvaigzne ABC, 2005. – 92 lpp.
56. Laizāne, I. Jauniešu līdzatkarības pazīmju saistība ar piesaisti vecākiem, alkohola lietošanu ģimenē un internalizētām un eksternalizētām problēmām: promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga, 2011. – 108 lpp.
57. Latviešu valodas vārdnīca. 2.izdevums / autoru kolektīvs. Rīga, Avots, 1998, 155 lpp.
58. Latvijas PSR Krimināllikuma komentāri. Rīga, Avots, 1982. – 406 lpp.
59. Laundesa, L. Slepnie seksuālie signāli. Rīga, Jumava, 2009. – 262 lpp.
60. Lauer, R.H. Social Problems and the Quality of Life. W.C. Brown Communications, 1995. – p. 577.
61. Lieljuksis, A. Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas apkarošana. Rīga, SIA „P&Ko”, 2007. – 379 lpp.
62. Liholaja, V., Niedre, A. Krimināllikuma komentāri. 6.grāmata. Sevišķā daļa. Rīga, firma „AFS”, 1999. – 161 lpp.
63. Likona, T. Bērna audzināšanas dzimšanas brīža cauri pusaudža gadiem. Rīga, Avots, 2000. – 524 lpp.
64. Iedzīvotāju reproduktīvā veselība. Pārskats par situāciju Latvijā (1997–2003), UNFPA, LĢPSVA “Papardes Zieds”, 2004. – 180 lpp.
65. Mežulis, D. Personas krimināltiesiskā aizsardzība. Slepkaivība, izvarošana, draudi un citi noziegumi. Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 2001. – 376 lpp.
66. Meikališa, Ā. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga, RaKa, 1998. – 299 lpp.
67. Megne, A. Fiziskā vardarbība pret sievieti ģimenē kā sociāla problēma: mācību metodiskais materiāls. Rīga: Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola „Attīstība”, 2000. – 152 lpp.
68. Miglāne, E. Izvarošanu kvalifikācijas izmeklēšanas problēmas: maģistra darbs. Rīgas Stradiņa universitāte, Rīga, 2013. – 101 lpp.
69. Miķelsons, U. Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Biznesa augstskola Turība, 2003. – 387 lpp.
70. Miķelsons U. Poligrāfa pārbaudes tiesību aizsardzības iestāžu darbā: promocijas darbs. Latvijas Policijas akadēmija, Rīga, 2007. – 220 lpp.
71. Mincs, P. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Rīga, AS „Rota”, 1939. – 216 lpp.
72. Milts, A. Ētika. Personības un sabiedrības ētika. Rīga, Zvaigzne ABC, 2000. – 88 lpp.
73. Milts, A. Ētika. Kas ir ētika. Lekciju kurss. Rīga, Zvaigzne ABC, b.i.g. – 60 lpp.
74. Mūsdienu domātāji. Freida A. Ievads bērnu psihoanalīzē. Rīga, a/s „Poligrāfs”, 2010. – 128 lpp.
75. Naida nozieguma psiholoģiskās sekas – cietušā pieredze un ietekme uz plašāku sabiedrību. Rīga: Latvijas Cilvēktiesību centrs, 2008. – 44 lpp.
76. Noziegumu izmeklēšanas metodika / prof. A.Kavaliņa vadībā. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 2000. – 459 lpp.
77. Omārova, S. Cilvēks dzīvo grupā. (Saskarsmes psiholoģija). Rīga, Kamene, 2001. – 236 lpp.
78. O`Mūra, M., Minton, S.Dž. Kā novērst vardarbību skolās. Rokasgrāmata skolotājiem un vecākiem. Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 2010. – 112 lpp.
79. Patiess stāsts. Kadīja izkropļotā. Rīga, SIA „Sētava”, 2008. – 161 lpp.
80. Plotnieks, A. Tiesību teorija & juridiskā metode. Rīga, SIA Izglītības soļi, 2009. – 312 lpp.
81. Pļaveniece, M., Škuškovnika, D. Sociālā psiholoģija pedagogiem. Rīga, Raka, 2002. – 200 lpp.
82. Psiholoģijas vārdnīca / G.Breslava redakcijā. Rīga, apgāds „Mācību grāmata”, 1999. – 157 lpp.

83. Podprigora, D. Vainas noteikšana krimināltiesībās. Rīga, Biznesa augstskola „Turība”, 2006. – 112 lpp.
84. Populārā medicīnas enciklopēdija. Rīga, Latvijas Enciklopēdiju izdevniecība, 1984. – 623 lpp.
85. Poudžiunas, I. Dusmas un agresija vardarbību dusmu pārvaldīšanas programmas efektivitāte. (Klīniskā psiholoģija): promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga, 2011. – 177 lpp.
86. Puškarevs, I. Attīstības psiholoģija. Rīga, Raka, 2001. – 87 lpp.
87. Reņģe, V. Sociālā psiholoģija. Rīga, Zvaigzne ABC, 2002. – 179 lpp.
88. Reņģe, V. Psiholoģija. Personības psiholoģija. Rīga, Zvaigzne ABC, 2000. – 125 lpp.
89. Reņģe, V. Psiholoģija. Savstarpējo attiecību psiholoģija. Rīga, Zvaigznes ABC, 2004. – 117 lpp.
90. Sadarbība cilvēku tirdzniecības novēršanai. Situācijas analīze un nacionālās sadarbības optimālais modelis/autoru kolektīvs. Rīga, Iekšlietu ministrija, 2007. – 97 lpp.
91. Svešvārdu vārdnīca / autoru kolektīvs. Rīga, izdevniecība „Avots”, 2008. – 1023 lpp.
92. Stark, E. and Flitcraft, A. Women at Risk. Domestic Violence and Women's Health. London: Sage, 1996. – p. 264.
93. Šuvajevs, I. Dzīļu psiholoģija. Personas, idejas un risinājumi. Rīga, Zvaigzne ABC, 2002. – 335 lpp.
94. Seksuālā uzmācība – parādība bez vārda / sast. Zaķe I., Ālere E. Rīga, Latvijas cilvēktiesību un etnisko studiju centrs, 1997. – 16 lpp.
95. Seps, Dz. Nepilngadīgo likumpārkāpumu kriminoloģiskās problēmas. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1995. – 132 lpp.
96. Strika, E. Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums (klīniskā psiholoģija): promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga, 2009. – 173 lpp.
97. Soltera, A. Varmākas pedofili, izvarotāji un citi. To psiholoģija un aizsardzība pret tiem. Adria, 2007. – 263 lpp.
98. Soda likums ar komentāriem / sast. P.Mics, J.Lauva. Rīga, Valsts tipogrāfijas izdevums, 1936. – 386 lpp.
99. Strauta, A. Līdzētājprofesiju speciālistu darbības problemātika bērnu seksuālās izmantošanas gadījumu risināšanā: Mācību metodiskais līdzeklis. Rīga, JUMI, 2000. – 55 lpp.
100. Sudraba, V. Narkoloģisko pacientu terapija un psihosociālās funkcionēšanas spēju izmaiņas dinamika: promocijas darbs. RSU, 2012, 176 lpp.
101. Uzņēmuma drošība / autoru kolektīvs, zin.red. U.Miķelsons Rīga, Biznesa augstskola Turība, 2006. – 424 lpp.
102. Terehovičs, V. Tiesībsargājošās institūcijas Latvijā. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2007. – 179 lpp.
103. Teteris, O. Tiesu medicīnas esence. Rīga, apgāds Rasa ABC, 2004. – 591 lpp.
104. Vardarbības un diskriminācijas mazināšana bērnu un jauniešu vidū. Rokasgrāmata darbam ar bērniem un jauniešiem. Latvijas Sarkanā Krusta Jaunatne, 2012. – 114 lpp.
105. Veitnere, I. Bērnu seksuālā izmantošana. Psiholoģiskie aspekti un izmeklēšanas īpatnības. Rīga, Latvijas Policijas akadēmija, 1997. – 135 lpp.
106. Vilks, A. Deviantoloģija. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2001. – 341 lpp.
107. 1903. gada 22. marta Soda likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem. Rīga, Valsts tipogrāfija, 1930. – 198 lpp.
108. Zahars, V. Latvijas kriminālpolitika: retrospekcija un nākotnes vīzija. Daugavpils, Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2011. – 136 lpp.
109. Zahars, V. Notiesātie – tauta tautā. Kriminālsodu izpildes problēmas. Rīga, apgāds Zvaigzne ABC, 2005. – 104 lpp.
110. Zavackis, A. Riska novērtējums kā noziedzīga nodarījuma recidīva prognoze: promocijas darbs. Latvijas Universitāte Sociālo zinātņu fakultāte, Rīga, 2014. – 206 lpp.
111. Zemītis, G. Ārvalstu valsts un tiesību vēsture. Otrais papildinātais izdevums. Rīga, Biznesa augstskola Turība, 2006. – 318 lpp.

112. Zvērinātu advokātu birojs "BDO Zelmenis & Liberte" Darba likums ar komentāriem. Rīga, Latvijas Brīvo arodbiedrību Savienība, 2010. – 304 lpp.
113. Zīle, J. Cietušais krimināltiesisko zinātņu skatījumā: promocijas darbs. Latvijas Policijas akadēmija, Rīga, 2007. – 196 lpp.
114. Artz, S. Sex, Power, & the Violents School Girl. Toronto, Trifolium Books, Inc, 1998. – p. 248
115. Boland, M.L. Sexual Harassment in the Workplaces. Naperville, Illinois, Sphnit Publishing, AN Imprint of Sourcebook, Inc, 2005. – 270 lpp.
116. De Brouwer, A-M. Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR. Tilburg, Intersentia, 2005. – p. 570.
117. Bullough, V.L. Sexual variance in society and history. Wiley, 1976. – p. 715.
118. Cassese, A. International Criminal Law. Oxford, Oxford University Press, 2003. – p. 472.
119. Crawford, C., Krebs, D. Foundations of Evolutionary Psychology. New York, Taylor & Francis, 2008. – p. 544.
120. Canter, D. Criminal Psychology: Topics in Applied Psychology. New York, Routledge, 2008. – p. 304.
121. Child Abuse and Neglect – The Family and Community / editor R.E.Rehelfer, C.H.Kemper. Cambridge, Ballinger Publishing Co, 1976. – p. 452.
122. Crime Investigation (Investigative Features of the most Ferquently Encountered Crimes) / edited by A. Kavalieris Riga, publishing House „Valters un Rapa” Ltd, 2003. – p. 528.
123. Dorais, M., Meyer, I.D. Dont`t tell: The Sexual Abuse of Boys. Canada, Quebec, McGill–Queen`s University Press, 2002. – p. 211
124. Estrich, S. Real Rape. United State, Harvard Unversity Press, 1987. – p. 146.
125. Einstadter, W.J., Henry, S. Criminological theory: An Analysis of Its Underlying Assumptions. USA, Rowman & Littlefield Publisher, INC, 2006. – p. 358.
126. Englander, E.K. Understanding Violence. Mahwah, Taylor & Francis e-Library, 2008. – p. 230.
127. Encyclopedia of Violence, Peace and Conflict. Volume 2 (F-Pe) / editor-in-chief L.R.Kurtz. Academic Press, 2008. – p. 1079.
128. Finkelhor, D. and Yllo, K. License to Rape: Sexual abuse of Wives. Free Press, 1987. – p. 258
129. Fennelly, L.J. Handbook of Loss Prevention and Crime Prevention. Oxford, Elsevien, Butterworth-Heinemann, 2004. – 608 p.
130. Ford, H. Women Who Sexually Abuse Children. Chichester, England, John Wiley & Sons LtD, 2006. – 191 p.
131. Frye, A. Holistic Midwifery: A Comprehensive Textbook for Midwives in Homebirth Practice. Volume 1: Care During Pregnancy. Portland, Oregon, Labrys Press, 2008. – p. 572.
132. Friedman, K., Bischoff, H., Davis, R.C., & Person, A. Victims and helpers: Reactions to crime. U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, 1982, p. 29.
133. Gannon, A.T., Corton, F. Female Sexual Offender. Theory, Assessment, and Treatment. Oxford, Wiley-Blackwell, 2010. – p. 224.
134. Goodwin, J.M. Sexual Abuse – Incest Victims and their Families. Chicago, Year Book Medical Publishers, 1989. – p. 269.
135. Flowers, R.B. Sex Crimes: Perpetrators, Predators, Prostitutes, and Victims. Charles Thomas Publishers, LTD, 2006. – p. 298.
136. Hagan, F.E. Introduction to Criminology. Theories, Methods, and Criminal Behavior. California, Sage Publications, Inc, 2011. – p. 479.
137. Handbook of Sexual Violence / editor J.M. Brown, S.L. Walklate Routledge, 2011. – p. 544.
138. Hennecke, J. Combating domestic violence in Turkey: An Analysis of the discourses on domestic violence among organisations in Turkey, Goteborg Universitet, 2007. – p. 76.
139. Heitritter, L., Vought, J. Helping Victims of Sexual Abuse: A Sensitive Biblical Guide for Counselors, Victims, and Families. Bethany House Publishers, 1989. – p. 287.

140. Hawkins, D.F. *Violent Crime: Assessing Race and Ethnic Differences*. Cambridge, Cambridge University Press, 2003 – p. 433.
141. Gunter, B., Harrison, J., Wykes, M. *Violence on Television: Distribution, Form, Context, and Themes*. L. Erlbaum Associates, 2003. – p. 307.
142. Holmes, S.T., Holmes, R.M. *Sex Crimes: Patterns and Behavior*. CA, SAGE Publications, Inc, 2008. – p. 344.
143. Hollin, R.C. *Psychology and Crime: An Introduction to Criminological Psychology*. New York, Routledge, 2012. – p. 448.
144. Johnson, S.A. *Physical abusers and sexual offenders. Forensic and Clinical strategies*. New York, Taylor&Francis, 2007. – p. 443.
145. James, R.K. *Crisis Intervention Strategies*. USA, Thomson Books/Cole, 2008. – p. 644.
146. *International Handbook of Violence Research. Volume 1.* / edited by W.Heitmeyer, J.Hagan. Netherlands, Kluwer Academic Publishers, 2003. – 1287 p.
147. Kasl C. *Woman, Sex and Addiction: A Search for Love and Power*. New York: Ticknor & Fields, 1989. – p. 401.
148. Karmen, A. *Crime Victims: An Introduction to Victimology*. Seven Edition. Belmont, USA, Wadsworth Cengage Learning, 2009. – 467 p.
149. Kelly, L. *Surviving Sexual Violence*. Cambridge, Polity Press, 1988. – p. 288.
150. Kiehl, K.A. *The Psychopath Whisperer: The Science of Those Without Conscience*. New York, Random House LLC, 2014. – 304. p.
151. Kinsey, A.C., Pomeroy W.B., Martin C.E., Beghard P.H. *Sexual Behavior in the Human Female*. Bloomington, Indiana University Press, 1981, p. 760
152. Masters, W.H, Johnson, V.E. & Kolodny, R.C. *Human Sexuality*. HarperCollins Publishers, 1992. – c. 398.
153. Meloy, J. R. *The Psychology of Stalking. Cilinical and Forensic Perspectives*. California (USA), Elsevier Science, 1998. – p. 327.
154. Millon, T., Simonsen, E., Birket-Smith, M., Davis, R.D. *Psychopathy: Antisocial, Criminal, and Violent Behavior*. New York, Guilford Press, 2003. – p. 477.
155. Olweus, D. *Bulling: What We Know and What We Can Do*. Oxford, Blackwell, 1993. – p. 140.
156. *Oxford Dictionary of Law*. New York, Market House Books Ltd, 2009. – p. 458.
157. Rivers, I., Duncan, N., Besag, V.E. *Bullying: A Handbook for Educators and Parents*. Westport, Praeger Publisher, 2007. – p. 210.
158. Rosen, I. *Sexual Deviation (3rd edn)*. Oxford, Oxford University Press, 1996. – p. 496.
159. Russell, D.E.H. *The Politics of Rape: The Victim's Perspective*. New York, iUniverse, Inc, 1975. – p. 314.
160. Saleh, F.M., Grudzinska, A.S., Bradford, J.M., Brodsky, D.J. *Sex Offenders: Identification, Risk Assessment, Treatment, and Legal Issues*. New York, Oxford University Press, Inc, 2009. – p. 449.
161. Seago, P. *Criminal Law*. Third edition. London, Sweet&Maxwell, 1989. – p. 582.
162. *Sex and Society. Part III*. London, Marchall Cavendish Coporation, p. 2010. – p. 960.
163. Siegel, L.J. *Crimonolgy: Theories, Patterns and Typologies*. Blemont, Cengage Learning, 2006. – p. 698.
164. Siegel, L.J. *Introduction to Criminal Justice*. Belmond, Wadsworth, Cengage Learning, 2008, p.
165. *Sexual Aggression: Issues in Etiology, Assessment, and Treatment* / edited by Gordon C. Nagayama Hall, Hirschman R., Grahah J.R. Washington, Taylor & Francis 1993. – 238.
166. Scully, D. *Understanding Sexual Violence: A Study of Convicted Rapists*. Routlege, Unwin Hyman, 1990. – p. 205.
167. Vito, G.F., Maahs, J.R., Holmes, R.M. *Criminology: Theory, Research, and Policy*. 2nd edition. Sudbury, Jones and Bartlett Publishers, 2007. – p. 499.
168. Werner, E., Bierman, J.M., French, F.E. *The Children of Kauai: A Longitudinal Study from the Prenatal Period to Age Ten*. Honolulu, HI, University of Hawaii Press, 1971. – p. 199.

169. Williams, K.S. Textbook on Criminology. Oxford, Oxford University Press, 2012. – p. 656.
170. World Report on Violence and Health / edited E.G Krug, Mercy A.J., Zwi B.A. and Rafael Lozano R. Geneva, World Health Organization WHO, 2002. – p. 346.
171. Алексеева, И.А., Новосельский, И.Г. Жестокое обращение с ребенком. Причины. Последствия. Помощь. Москва, Национального фонда защиты детей от жестокого обращения издательство „Генезис, 2006. – 268 с.
172. Алауханов, Е. Криминология. Учебник. Алматы, 2008. – с. 429
173. Антонян, Ю.М. Жестокость в Нашей жизни. Москва, Инфра-М, 1995. – с. 320.
174. Антонян, Ю.М., Ткаченко, А.А., Шостакович, Б.В. Криминальная сексология / под ред. Ю.М.Антоняна. Москва, Спарк, 1999. – с. 464.
175. Антонян, Ю.М. Психология убийства. Москва, Юрист, 1997. – с. 304.
176. Антонян, Ю.М. Изучение личности преступника: Учебное пособие. Москва, Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1982. – с. 80
177. Антонян, Ю.М., Бородин, С.В. Преступность и психические аномалии. Москва, Наука, 1987, с. 215.
178. Антонян, Ю.М., Ткаченко, А.А. Сексуальные преступления. Чикатило и другие. Москва, Амалтея, 1993. – с. 320.
179. Асанова, Н.К. Руководство по предупреждению насилия над детьми: Учебное издание для психологов, детских психиатров, психотерапевтов, студентов педагогических ВУЗОВ. Москва, Издательский гуманитарный центр ВЛАДОС, 1997, с. 512.
180. Бартол, К. Психология криминального поведения. Прайм-Еврознак, 2004. – с. 353.
181. Боровых, Л.В. Проблема возраста в механизме уголовно-правового регулирования. Автореферат, Екатеринбург, 1993. – с. 189.
182. Бумаженко, Н.И. Виктимология. Учебно-методическое пособие. Витебск, УО „ВГУ им. П.М. Машерова”, 2010. – с. 115.
183. Бужор, В.Г. Криминологический анализ и предупреждение тяжелой насильственной групповой преступности: Дис. канд. юрид. наук. Москва, 1992. – с. 120.
184. Выготский, Л.С. Проблема возраста // Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т.; Т.4. Москва, Педагогика, 1984, с. 240.
185. Гишинский, Я.И. Социальное насилие. Монография. Санкт-Петербург, Издательский Дом „Алеф-Пресс”, 2013, – с. 185.
186. Гульман, Б.Л. Сексуальные преступления. Харьков, ИМП „Рубикон”, 1994. – с. 270.
187. Иншаков, С.М. Криминология: Учебник. Москва, Юриспруденция, 2000. – с. 432.
188. Ившин, В.Г., Идрисова, С.Ф., Татьяна, Л.Г. Виктимология: учебное пособие. Москва, Wolters Kluwer, 2011. – с. 264.
189. Комментарий к УК Российской Федерации / под ред. А. И. Бойко. Ростов н/Д, 1996. – с. 617.
190. Криминология / под редакцией В.Д. Малкова. Москва, Юстицинформ, 2006. – с. 528.
191. Криминальная мотивация / под редакц. Кудрявцева В. Н. Москва, Наука, 1986. – с. 304.
192. Криминология: Учебник / под ред. проф. Н.Ф.Кузнецовой, проф. В.В.Лунеева. Москва, Wolters Kluwer Russia, 2004. – с. 629.
193. Криминология. Учебник для вузов / под общей редакцией А.И.Долговой. Москва, Издательство НОРМА, 2005, с. 899.
194. Криминология —XX век / под ред. проф. В.Н.Бурлакова, проф. В.П.Сальникова. Санкт-Петербург, Издательство “Юридический центр Пресс”, 2000. – 554 с.
195. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. (постатейный) / под ред. А.И.Чучаева „Контакт, Инфра-М”, 2010. – с. 1032.
196. Келли, Г.Ф. Основы современной сексологии. Санкт-Петербург, Издательство „Питер”, 2000, – с. 890.
197. Крафт-Эбинг, Р. Половая психопатия. Москва, Республика, 1996. – с. 591.
198. Кондратюк, Л.В., Овчинский, В.С. Криминологические измерения. Москва, Норме, 2008. – с. 272.

199. Криминалистика / под ред. Яблокова Н.П. Москва, Юрист, 2005. – с. 781.
200. Келли, Г.Ф. Основы современной сексологии. Учебник нового века. Санкт-Петербург, Питер, 2000. – 896 с.
201. Кон, И.С. Введение в сексологию. Москва, Медицина, 1989. – с. 336.
202. Криминальная мотивация / под редакцией. Кудрявцева В.Н. Москва, Наука, 1986. – с. 302.
203. Криминалистика: Учеб. для вузов / под ред. И.Ф.Герасимова, Л.Я.Драпкина. Москва, ГУП Издательство „Высшая школа”, 2000. – 672.
204. Лунеев, В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции: Мировой криминологический анализ. Москва, Норма, 1997. – с. 525.
205. Личко, А.Е., Битенский В.С. Подростковая наркология. Москва, Медицина, 1991. – с. 304.
206. Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сборник. материалов международного семинара. Москва, ВНИИ МВД РФ, 1993, 337 с.
207. Наумов, А.В. Уголовно правовое значение насилия / Насильственная преступность /под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова. Москва, Спартак, 1997. – с. 139
208. Олышанский, Д.В. Психология терроризма. Санкт-Петербург, 2002. – с. 223.
209. Панов, Н.И. Квалификация насильственных преступлений. Харьков, издат. Харьковского института, 1986. – с. 54.
210. Полубинский, В.И. Криминальная виктимология. Что это такое? Москва, Знание, 1977. – с. 65.
211. Преступность и реформы в России / под ред: А.И.М. Долговой. Москва, Криминолог. Ассоц., 1998. – с. 408.
212. Ривман, Д.В., Устинов, В.С. Виктимология. Санкт–Петербург, Питер, 2000. – 332 с.
213. Семенюк, Л. М. Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции: Учебное пособие. Москва, Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1998. – 96 с.
214. Старков, О.В., Тюменев, А.В. Криминовиолентология (учение о криминальном насилии). Москва, Юрлитинформ, 2012. – 445 с.
215. Старович, З. Судебная сексология. Москва, Юридическая литература, 1991. – с. 256.
216. Ситковская, О.Д. Психология уголовной ответственности. Москва, НОРМА, 1998. – с. 284
217. Серийные сексуальные убийства: Учебное пособие / под ред. Ю.М. Антоняна. Москва, ММЮИ МВД России, Издательство „Щит-М, 1997, с. 202.
218. Тюрюканова, Е. Принудительный труд в современной России. Нерегулируемая миграция и торговля людьми. Москва, 2004. – с. 216.
219. Туляков, В.А. Виктимология. Киев, Наука, 2003. – с. 148
220. Уэда, К. Преступность и криминология в Современной Японии: Пер. с япон. / под ред. Н.Ф.Кузнецовой, В.Н.Еремина. Москва, Прогресс, 1989. – с. 256.
221. Уголовный кодекс РСФСР. Москва: Юридическое издательство НК ЮСССР, 1942, с. 72.
222. Франк, Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии Душанбе, Ирфон, 1977. – 240 с.
223. Флетчер, Д., Наумов, А.В. Основные концепции современного уголовного права. Москва, Юрист, 1998. – с. 511.
224. Частная криминология / отв.ред. проф. А.Шестаков. Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2007. – с. 768.
225. Шарапов, Р.Д. Преступное насилие. Москва, Юрлитинформ, 2009. – 496 с.
226. Шарапов, Р.Д. Физическое насилие в уголовном праве. Санкт-Петербург, Юридический центр Пресс, 2001. – с. 298.
227. Шейдер, Р. Психиатрия. Москва, Издательство: Практика, 1998. – с. 485.
228. Шестаков, Д.А. Семейная криминология: криминофамилистика. Юридический центр, 2003. – с. 387.
229. Шнайдер, Г.Й. Криминология. Москва, „Прогресс”, „Универс”, 1994. – с. 502.

Periodika

1. Ābiķe, I., Smirnova M. Vardarbību partnerattiecībās veikušu personu sociālās rehabilitācija // RSU zinātniskā konference. Tēzes. Rīgas Stradiņa universitāte, 2013, 393 lpp.
2. Batņa, J., Cīrule, K. Agresija, Kādēļ tās tagad ir tik daudz? // Mistērija, 1999, Nr. 9, 9–13 lpp.
3. Bite, D., Zitmane, M., Krolovs, R., Prīsta, S. Rekrutēšana cilvēku tirdzniecībai un sievietes tēls interneta vidē. Latvijas, Igaunijas un Lielbritānijas gadījums. SIA Baddog, 2014, 120 lpp.
4. Bočs, L. Prostitūcijas tiesiskā (ne)izpratne Latvijā // Jurista vārds, 2013.gada 16.aprīlis, Nr.15 (766), 16–19 lpp.
5. Beliha, G. Izvarošanas krimināltiesiskā izpratne Latvijā un ārvalstīs // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2010, Nr. 3 (52), 3–7 lpp.
6. Briško, B. Jauniešu drošības izjūta krīzes apstākļos // Starptautiskā zinātniskā konference: Drošības nostiprināšana krīzes apstākļos: jauni izaicinājumi un netradicionālas pieejas. Tēzes. RSU, Rīga, 2010. gada 8. aprīlī, 59-60 lpp.
7. Cilvēku tirdzniecības noziegumi: būtība un tiesību prakse // Jurista vārds, 2006.gada 28.marts, Nr. 13 (416), 6–11 lpp.
8. Dzērve, L. Pedofils to sapratīs citādi // Diena, 2012.gada 29.marts, Nr. 64 (6313), 6 lpp.
9. Gabrieljans, A. Eitanāzija un pāsnāvība: korelācijas problēmas // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2013, Nr. 1 (62), 21–27 lpp.
10. Informācija // Jurista vārds, 2008.gada 31.augusts, Nr. 35 (630), 24 lpp.
11. Judins, A. Probācijas uzraudzība un dzimumnoziegumu recidīvs // Jurista vārds, 2010.gada 31.augusts, Nr.35 (630), 16–19 lpp.
12. Kazaka, S. Personas drošība kriminālprocesā // Starptautiskā zinātniskā konference „Drošības nostiprināšanas problēmas krīzes apstākļos.” Tēzes. Rīga, RSU, 16.09.2009, 22–23 lpp.
13. Kipāne, A. Noziedzība sabiedrības drošības kontekstā // Jurista vārds, 2010.gada 19.janvāris, Nr. 3 (598), 24–27 lpp.
14. Kipāne, A. Seksuālās vardarbības tendences un tās novēršanas iespējas krīzes apstākļos// Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskie raksti. 2009. gada sociālo zinātņu pētnieciskā darba publikācijas. Rīga, RSU, 2010, 175–179 lpp.
15. Kipāne, A. Seksuāla rakstura noziedzīgu nodarījumu novēršanas problēmas // Valsts un tiesību aktuālās problēmas: Starptautiskās zinātniskās konferences zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils, Saule, 2011, 241–247 lpp.
16. Kipāne, A. Seksuāla rakstura noziedzīgo nodarījumu kriminoloģiskais raksturojums // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2010, Nr. 4 (53), 27–35 lpp.
17. Kipāne, A. Viktimizācijas procesa izpēti nozīme seksuālās deviācijas gadījumos // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2011, Nr. 4 (57), 22–29 lpp.
18. Kipāne, A. Tiesiskā sadarbība noziedzīgos nodarījumos pret personas dzimumneaiskaramību // Starptautiskās Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums: starptautiskās zinātniskās konferences „Eiropas integrācijas sociālā un ekonomiskā dimensija: problēmas, risinājumi, perspektīvas.” (2011. gada 3.–5. novembris). Daugavpils, Saule, 2012, 439–448 lpp.
19. Kipāne, A. Personas dzimumneaiskaramības aizsardzības problematika kibervidē // Konferenču rakstu krājums. Izaicinājumu un iespēju laiks: problēmas, risinājumi, perspektīvas. BSA, SIA „Petrovskis un Ko”, 2012, 299–301 lpp.
20. Kipāne, A. Seksuālās noziedzības ietekmējošo faktoru mijiedarbība // Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. 7.Starptautiskās zinātniskās konferences “Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2012: Finanšu kapitāla ietekme uz reģiona ekonomisko konkurētspēju”, materiāli (2012. g. 8 –11. novembris). II.daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas. Daugavpils, Saule, 2013, 245–255 lpp.

21. Kipāne, A. Seksuālās uzmākšanās problemātika // Rīgas Stradiņa Universitātes Zinātniskie raksti 2011. 2011. gada sociālo zinātņu nozares pētnieciskā darba publikācijas. RSU, 2012, 190–201 lpp.
22. Kipāne A. Seksuālās noziedzības tipiskākie faktori//IV Starptautiskā jauno pētnieku un studentu konference „Izaicinājumu un iespēju laiks:problēmas, risinājumi, perspektīvas” rakstu krājums. Rīga, Petrovskis un Ko, 2014, 52–55 lpp.
23. Kipāne, Dzimumnoziegumu novēršanas kriminoloģiskais aspekts // Daugavpils universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. Starptautiskās zinātniskās konferences „Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2013” materiāli (2013. gada 10–12. oktobris). II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas. Daugavpils, Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”, 2014, 103–118 lpp.
24. Krastiņš, U. Par dažu noziegumu kvalifikācijas problēmām // Krastiņš U. Krimināltiesību teorija un prakse. Viedokļi, Problēmas, Risinājumi 1998–2008. Rīga, Latvijas Vēstnesis, 2009, 44–48 lpp.
25. Kudrjavcevs, I. Drošība un komunikācija // Starptautiskai zinātniskai konferencei „Drošības nostiprināšanas problēmas krīzes apstākļos”. Tēzes. Rīga, RSU, 2009. gada 16. septembris, 31 lpp.
26. Kužņecovs, V. Stress un depresija // Veselības sērija, Rīga, Lietišķās Informācijas dienests, 2010, 76 lpp.
27. Ķinis, U. Kibernoziegumi un kriminālprocess // Jurista vārds, 2001.gada 20.februāris, Nr. 4 (197), 4–7 lpp.
28. Lazdiņš, A. Liepājas izvarotāju pēdas ved pie britiem // Diena, 2012.gada 30.marts, 6–7 lpp.
29. Liholaja, V., Hamkova, D. Vardarbīgi noziedzīgi nodarījumi un to izraisītās sekas // Jurista vārds, 2012. gada 18. maijs, Nr. 19 (718), 4–8 lpp.
30. Liepiņa, Z., Ļaudobeļe, K., Bahtina, J., Kirjanova, T., Kaidaševa, N., Pacukeviča, V., Polivkina, O. Dzīves prasmju apgūšanas veicināšana no vardarbības ģimenē cietušajām sievietēm // 2011.gada Zinātniskās konferences tēzes, Rīga, 2011, 425 lpp.
31. Meikališa, Ā. Jaunas vēsmas cietušo aizsardzībā – ES direktīva par cietušo tiesību minimālajiem standartiem un tās iespējamā ietekme uz kriminālprocesu Latvijā // Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru: Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums, Rīga, LU Akadēmiskais apgāds, 2013,140–146 lpp.
32. Miezāne, E. Par preventīvu piespiedu līdzekļu ieviešanu Latvijas tiesību sistēmā // Jurista vārds, 2011. gada 20. septembris, Nr. 38 (685), 14–18lpp.
33. Paparinskis, M. Kas ir noziegumi pret cilvēci // Jurista vārds, 2003. gada 23. septembris, Nr.34 (292), 5–9 lpp.
34. Poudžiunas, I. Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā // Jurista vārds, 2008. gada 4. novembris Nr. 42 (547), 25–30 lpp.
35. Polis, A. Antisociāla (Disociāla) mentalitāte interdisciplinārā skatījumā // Latvijas Policijas akadēmijas raksti: 4, 22–25 lpp.
36. Rūķēna, K. Cik tālu var iet? // Latvijas Vēstnesis, 2006. gada 15. marts, Nr. 42 (70).
37. Stress darbā jeb psihoemocionālie darba vides riska faktori. Nr. 24-2011. Rīga, Rīgas Stradiņa universitāte, 116 lpp.
38. Vardarbība ieslodzījuma vietā kā būtisks cilvēktiesību pārkāpums. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lēmums // Jurista vārds, 2013. gada 12. marts, Nr. 10 (761), 20–22 lpp.
39. Stutiņa, I. Recidīvo noziedzību ietekmējošie faktori // RSU Zinātniskie Raksti 2009, 155-159 lpp.
40. Teivāns-Treinovskis, J. Tiesiska un loģiska rakstura pretrunas dzimumnoziegumu kvalificēšanā // Valsts un tiesību aktuālās problēmas: Starptautiskās zinātniskās konferences zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils, Saule, 2011, 345–349 lpp.
41. Vilks, A. Cik izmaksā noziedzība? // Administratīvā un Kriminālā Justīcija, 2013, Nr. 2 (63), 37–45 lpp.

42. Vilks, A. Krīzes perioda kriminogēnās tendences Latvijā // Rīgas Stradiņa universitāte. Zinātniskie raksti 2011, Rīga, RSU, 2012, 246–250 lpp.
43. Vilks, A. Par vardarbības fenomenu // Jurista vārds, 1997. gada 10. septembris, Nr. 17 (59), 7–10 lpp.
44. Vilks, A. Eiropas Savienības kopējā krimināltiesiskā politika: ieskats vēsturē un attīstības perspektīvas// Rīgas Stradiņa universitāte Zinātniskie raksti. 2007. gada sociālo zinātņu pētnieciskā darba publikācijas. Rīga, 2008, 20–26 lpp.
45. Vilks, A. Noziedzīgos nodarījumos cietušo kriminoloģiskās problēmas // Jurista vārds 2008.gads 4.novembris, Nr. 42 (547), 11–13 lpp.
46. Vilks, A. Par bērnu seksuālo izmantošanu un tās tendencēm. Pasaulē un Latvijā // Jurista vārds, 1999. gada 2.decembris, Nr.42 (149), 7–12 lpp.
47. Vilks, A. Nozieguma upura kvantitāte Latvijā – ceļā no noziegumu kaitējuma un taisnīgu kompensāciju// Tēzes Starptautiskais seminārs „Noziegumu upuris – kā kompensēt kaitējumu.” RSU, 2007, 24–27 lpp.
48. Vilks, A. Citādaais. Apzināmais, - bet vai pieņemamais? Tolerances robežas // Rīgas stradiņa universitātes Zinātniskie raksti 2013. 2013.gada sociālo zinātņu nozares pētnieciskās darba publikācijas. Rīga, RSU, 2014, 81–87 lpp.
49. Vilks A. Policijas darbības efektivitātes vērtējumi // Rīgas Stradiņa universitātes 2012. gada Zinātniskās konferences tēzes, Rīga, RSU, 2012, 447 lpp.
50. Vilks, A. Sieviete kriminālās tiesvedības sistēmā // Jurista vārds, 2000. gada 26. septembris, Nr. 29 (182), 20-24 lpp.
51. Zahars, V. Ar brīvības atņemšanu notiesāto personu resocializācija – jauns vektors kriminālsodu izpildē // Kriminālā Justīcija, 2011, Nr. 4/2011(57), 8–13 lpp.
52. Zahars, V. Cilvēkdrošības situācija Latvijā: ilūzijas un aktualitātes // Starptautiskās zinātniskās konferences Drošības nostiprināšana krīzes apstākļos: jauni izaicinājumi un netradicionālas pieejas. Tēzes. Rīga, 08.04.2010, 25–29 lpp.
53. Zīle, J. Cietušā tiesību norosinājuma kriminālprocesuālās problēmas // Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskie raksti 2007, Rīga, RSU, 2008, 45–54 lpp.
54. Zīle, J. Vardarbība ģimenē // Starptautiskās zinātniskās konferences „Eiropas integrācijas sociālā un ekonomiskā dimensija: problēmas risinājumi, perspektīvas” rakstu krājums. Daugavpils, Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds „Saule”, 2012, 289–294 lpp.
55. Zīle, J. Par noziegumos cietušo aizsardzības sistēmu Eiropā // Jurista vārds, 1999. gada 4. augusts, Nr. 28 (135), 14–16 lpp.
56. Zīle, J. Par uzvedību un likumpārkāpumos cietušajiem. Referāts zinātniskajā konferencē „Sabiedrība un kultūra” 2000. gada 14. aprīlī // Jurista Vārds, 2000. gada 27. aprīlis, Nr. 17 (170), 23 lpp.
57. Valsts policijas pētījums. 4.nodaļa. Policijas darba novērtējums – iedzīvotāji, kuri vērsās policijā pēc palīdzības. VP, 2013,
58. Valsts policijas priekšnieks Ints Ķuzis par noziedzības tendencēm. VP atskaite par darba rezultātiem 2011. gadā. Valsts policija, 2012.
59. 2011. gada pētījums par Latvijas jauniešu bērībā gūto nelabvēlīgo pieredzi. Pētījuma ziņojums. Slimību profilakses un kontroles centrs, 2012, 44 lpp.
60. Agostino, A., Riccardi, M. Mafia Investments: Where Mafia Groups Invest Their Money and What Business Sectors They // European Police Science and Research Bulletin, winter 2013/2014, Issue 9, p. 4-7.
61. Faller, K.C. Women Who Sexually Abuse Children // Violence and Victims. 1987, Volume 2, Number 4, 263-276.
62. Finkelhor, D., Asdigian, N.L. Risk factors for Youth Victimization Beyond a Lifestyles, Routine Activities theory Approach // Violence and Victims, 1996, Volume 11, N 1, p. 3–19.
63. Elliot, M., Browne, K., Kilcoyne, J. Child asexual abuse prevention: What offenders tell us// Child Abuse and Neglect, 1995 May, Vol 19 (5), p. 579–594.
64. Haapasalo, J. & Pokela, E. Child-rearing and child abuse antecedents of criminality // Aggression and Violent Behavior, 1999, Volume 4, p. 107–127.

65. Holdcraft, L.C., Iacono, W.G. Cross-generational effects on gender differences in psychoactive drug abuse and dependence // *Drug and Alcohol Dependence*, 10 May 2004, Volume 74, Issue 2, p. 147–158.
66. Kaufman, K.L., Wallace, A.M., Johnson, C.F. & Reeder M.C. Comparing female and male perpetrators' modus operandi // *Journal of Interpersonal Violence*, Volume 10, p. 322–333.
67. Lansdown, G. Children's rights and domestic violence // *Child Abuse Review*, 2000 november/december, Volume 9, p. 416–426.
68. Landmans, D., Rinkevics, A. Police knowledge of victims needs // *European Police Science and Research Bulletin*, winter 2013/2014, Issues 9, p. 9–11.
69. McCarty, L.M. Mother-Child Incest: Characteristics of the Offender // *Child Welfare*, 1986/sep-oct, 65 (5), p. 447–458.
70. Smith, P.K. Bullying in schools: the UK experience and the Sheffield antibullying Project // *Irish Journal of Psychology*, jan 1997, Volume 18, Issue 2, p. 191–201.
71. O'Moore, A.M., Kirham, C., Smith, M. Bullying behaviour in Irish schools: a nationwide study // *Irish Journal of Psychology*, jan 1997, Volume 18, Issue 2, p. 141–169.
72. Pretky, R.A. et al. Recidivism rates among child molesters and rapists: A methodological analysis // *Law & Human Behavior*, 1997, Vol 21 (6), p. 635–659.
73. Hall, Ryan C.W. and Hall, Richard C.W. Profile of Pedophilia: Definition, Characteristics of Offenders, Recidivism, Treatment Outcomes, and Forensic Issues // *Mayo Clinic Proceedings*, 2007, Volume 82, Issue 4, p. 457–471.
74. Worling, J.R. Sexual abuse histories of adolescent male sex offenders: Differences on the basis of age and gender of their victims // *Journal of Abnormal Psychology*, 1995 november, 104 (4), 610–613.
75. Безверхов, А. Ноняты и виды насилия в уголовном праве России: вопросы правотворчества и правоприменения // *Уголовное право*, 2014, № 4, с. 11–18.
76. Безверхов, А. О некоторых подходах в квалификации насильственных преступлений против половой неприкосновенности и половой свободы личности // *Уголовное право*, 2014, № 5, с. 18–24.
77. Безручко, Е. Использование термина „насилие” в уголовном законодательстве России // *Уголовное право*, 2014, № 5, с. 24–30.
78. Боровиков, В. О некоторых подходах в квалификации насильственных преступлений // *Уголовное право*, 2014, № 4, с. 30–32.
79. Гаухман, Л. Проблемы квалификации насильственных преступлений // *Уголовное право*, 2014, № 5, с. 39–42.
80. Готчина, Л. О квалификации насильственных преступлений половых преступлений против несовершеннолетних со специальным субъектом // *Уголовное право*, 2014, № 5, с. 42–48.
81. Кондрашова, Т.В. Уголовная ответственность за понуждение к действиям сексуального характера // *Юридический мир*, 1999, № 3, с. 34.
82. Иванцова, Н. Основные положения концепции общественно опасного насилия в уголовном праве // *Уголовное право*, 2004, № 4, с. 23–27.
83. Мюстеруд, И., Полесжинский, Д.В. Насилие, эволюция и новые факторы окружающей среды // *Преступность и борьба с ней новейшие правовые исследования. Сборник научных трудов*. Москва, Институт Ран, 2008, с. 27–39.
84. Буркина, О. А., Демьяненко, С. П. Понимание насилия в философии и праве // *Онтология и аксиология права: тезисы докладов и сообщений Второй международной научной конференции*, 2005 октябрь, Омск, с. 120–127.
85. Базаров, Р.А. Уголовно-правовая характеристика насилия // *Проблемы обеспечения личной безопасности граждан: Труды Академии МВД России*. Москва, 1995, с. 39–45.
86. Гусейнов, А.А. Этика ненасилия // *Вопросы философии*, 1992, № 3, с. 72–81.
87. Иващенко, А.В., Марцев, А.И. Методология правового исследования насилия // *Социально-правовые проблемы борьбы с насилием*. Омск, 1996, с. 2–6.
88. Иванцова, Н. Основные положения концепции общественно опасного насилия в

- уголовном праве // Уголовное право. Москва, Интел-Синтез, 2004, № 4, с. 26–28.
89. Лыков, В. Растление // Человек и закон, 2002, №7, с. 7–14.
90. Нагаев, В.В. Преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних: психологическая экспертиза и правовая защита//Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы, 1998, № 4, с. 69–83.
91. Кузнецова, Н. Уголовное значение „вины потерпевшего” // Советская юстиция, 1967, № 17, с.16.
92. Минская, В. Ответственность потерпевшего за поведение, способствовавшее совершению преступлений // Советская юстиция, 1969, № 4, с. 15–18.
93. Зрелов, А.П. Особенности современного толкования понятия „насилие” // Право и политика. Москва, Nota Bene, 2003, № 7, с. 24-33.

Elektroniskie resursi

1. ANO Bērnu fonda (*UNICEF*) pētījums „Bērnu labklājība turīgajās valstīs. (skatīts 06.06.2013.). Pieejams: http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc11_eng.pdf
2. ASV valsts Departamenta Ziņojums par cilvēktiesību stāvokli 2011. (skatīts 04.04.2013.). Pieejams: http://photos.state.gov/libraries/latvia/5/Reports/HRR_2011_LV.pdf
3. Atzinums. Sniegusi Sieviešu tiesību un dzimumu līdztiesības komiteja Pilsoņu brīvību, tieslietu un iekšlietu komitejai ar priekšlikumu Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par seksuālās vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālās izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, ar ko atceļ Pamatlēmumu 2004/68/TI (COM(2010)0094 – C7-0088/2010 – 2010/0064(COD)). (skatīts 17.10.2013.). Pieejams:http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/femm/ad/835/835690/835690lv.pdf
4. Aktuāla Informācija Par Atkarības Problēmām//e-žurnāls Nr.1/2010, 8 lpp., Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/publikacijas/> (skatīts 02.05.2013.)
5. Atbalsts viktimizācijas prevencijai Latvijā. 2013. „Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS”, 47 lpp. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27837.html>
6. ASV valsts Departamenta Ziņojums par cilvēktiesību stāvokli 2011. (skatīts 04.04.2013.). Pieejams: http://photos.state.gov/libraries/latvia/5/Reports/HRR_2011_LV.pdf
7. Ar bērnu pornogrāfiju saistītie noziedzīgie nodarījumi. (skatīts 12.02.2013.). Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=146481>
8. Augstākās Tiesas portāls. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/pazinojumi-presei/par-tiesas-sedem/arhivs-2003-2012/2005/februars/1143-par-tiesas-sedem-14-18februari/>
9. Āboliņa, A. Izvarotājus provocē sieviešu izlaidība. (skatīts 20.08.2013.). Pieejams: <http://www.diena.lv/lat/politics/hot/izvarotajus-provoce-sieviesu-izlaidiba-2010-09-04-1?=&comments=8>
10. Balode, L. Ambulatorais pakalpojums un klienta psihosociālais portrets. (skatīts 12.02.2015.). Pieejams:[http://www.sapibg.org/attachments/article/1255/Outpatient%20services%20and%20the%20customer's%20psychosocial%20portrait\(LV\).pdf](http://www.sapibg.org/attachments/article/1255/Outpatient%20services%20and%20the%20customer's%20psychosocial%20portrait(LV).pdf)
11. Bārtulis, J. Nevis izstumt, bet palīdzēt laboties. (skatīts 12.12.2013.). Pieejams: <http://www.lvportals.lv/index.php?menu=doc&sub=&id=212881>
12. Bērība, invaliditāte un vardarbība. Cilvēku ar invaliditāti organizāciju iesaistes veicināšana profilaktisko stratēģiju izstrādē/autoru kolektīvs, 2004, (skatīts 10.03.2015.). Pieejams: http://www.makinglifeasafeadventure.eu/download/daphne_Latvian.pdf
13. Bērnu seksuālās izmantošanas novēršana. (skatīts 10.10.2013.). Pieejams: http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/01_daphne_booklet_1_lv.pdf
14. Bērna aizsardzība sistēmu mijiedarbībā. Konferences materiāli. Rīga, 2012. (skatīts 12.10.2013.). Pieejams: www.bernskacietusais.lv/download.php?file=files/object_files/
15. Bērnu seksuālā izmantošana. (skatīts 20.12.2014.). Pieejams: <http://www.drossinternets.lv/page/269>

16. Bērnu un ģimenes lietu ministrijas mājas lapa Informatīvais ziņojums par problēmām saistībā ar vardarbību ģimenē un to iespējamajiem risinājumiem. – 2008.gada 09.aprīlis (skatīts 10.02.2013.) Pieejams: http://www.bm.gov.lv/lat/gimenes_valsts_politika/vardarbiba_gimene/?doc=9423
17. Bērnu seksuālā izmantošana. (skatīts 10.03.2015.). Pieejams: http://www.dzimba.lv/index1.php?ic1=profesionaliemi&ic2=p_raksti&ic3=bernu_seksuala_izmantosana___tas_attiecas_ari_uz_tevi_
18. Cilvēku tirdzniecība. (skatīts 12.11.2013.). Pieejams: www.cilvektirdznieciba.lv/index.php?id=68.
19. Eiropas Parlamenta deputāti norāda uz cilvēktiesību pārkāpumiem 70 valstīs: bērnu piespiedu darbu, cilvēku tirdzniecību, nāvessodiem. (skatīts 16.08.2012). Pieejams: <http://www.lvportals.lv/preses-relizes.php?id=106981>
20. Eiropas Parlamenta 2012. gada 5. jūlija rezolūcija par vardarbību pret lesbietēm un lesbiešu, geju, biseksuāļu, transpersonu un starpdzimuma personu (LGBTI) tiesībām Āfrikā (2012/2701(RSP)). (skatīts 09.08.2012). Pieejams: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0299+0+DOC+XML+V0/LV>
21. Ekspertīze par vardarbības pret bērnu biežumu Latvijā. 8 lpp., (skatīts 20.08.2013.). Pieejams: [www.bernskacietusais.lv/download.php?...Vardarbības_pret...biezum...](http://www.bernskacietusais.lv/download.php?...Vardarbibas_pret...biezum...)
22. Dailejs, T.J. Homoseksuālisms un bērnu seksuālā izmantošana. (skatīts 19.10.2013.). Pieejams: <http://nopride.lv/raksti/petijumi/item/101-homoseksu%C4%81lisms-un-b%C4%93rnu-seksu%C4%81l%C4%81-izmanto%C5%A1ana>
23. Drošs internets. (skatīts 26.11.2013.). Pieejams: <http://drossinternet.lv/page3>
24. Kas ir dzimumaudzināšana? (skatīts 26.10.2014.). Pieejams: <http://pedagogs.lv/kas-ir-dzimumaudzinasa-un-kads-ir-tas-noluks/>
25. Dzimumnoziedznieki un dzimumnoziegumi. (skatīts 12.12.2013.) Pieejams: <http://www.probacija.lv/page.php?id=472>
26. Informācijas centra statistiskie dati: Kriminālā statistika. (skatīts 19.09.2013.). Pieejami: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>
27. Jūrmalā par pusaudzes seksuālu izmantošanu aiztur tēvu. (skatīts 21.11.2013.). Pieejams: <http://www.ltv.lv/zinas/latvija/kriminalzinjas/jurmala-par-pusaudzes-seksualu-izmantoshanu-aiztur-tevu.a15757/>
28. Eiropas stratēģija „Bērniem labāks internets.” (skatīts 27.11.2012.). Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0196:FIN:LV:PDF>
29. ES Komisija apkaro mūsdienu verdzību un seksuālu vardarbību pret bērniem. (skatīts 02.09.2013.) Pieejams: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/472&format=HTML&aged=0&language=LV&guiLanguage=en>
30. Homoseksuālisms un bērnu seksuālā izmantošana. (skatīts 08.08.2013.) Pieejams: <http://www.nopride.lv/content/view/101/2/>
31. Informācijas centrs: Kriminālā statistika par 2011; 2012; 2013 un 2014. gadu. (skatīts 10.04.2015.). Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109>
32. Informatīvais ziņojums “Cilvēku, īpaši sieviešu un bērnu, tirdzniecības problēma Latvijā. (skatīts 10.11.2013.) Pieejams: www.lm.gov.lv/upload/dzimumu.../lmzinoj_par_cilv_tirdzn1.doc
33. Iereibusi četru bērnu māte grupveidā mīlējas ar nepilngadīgiem skolēniem. (skatīts 18.12.2013.). Pieejams: <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/94561/iereibusi-cetru-bernu-mate-grupveida-milejas-ar-nepilngadigiem-skoleniem-foto>
34. Intervija ar Daci Landmani. Rīga, 2014. gada 4. aprīlis (skatīts 28.02.2015.). Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/psihologje-dzimumnoziedznieku-vecums-ir-samazinajies.a81890/>
35. Īrijā diskutē par fiktīvo laulību jautājumu. (skatīts 14.12.2013.). Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/ireland/aktualitates/33168-irija-diskute-par-fiktivo-laulibu-jautajumu>

36. Latviešu literārās valodas vārdnīca. Letonika. (skatīts 03.10.2013.). Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/llvv/>
37. Latvijas Enciklopēdiskā vārdnīca. (skatīts 25.10.2013.). Pieejams: www.letonika.lv
38. Latīņu-Latviešu vārdnīca. (skatīts 10.11.2013.). Pieejams: <http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?q=rap&s=0&g=2&r=10011062>
39. Lāce, D. Seksuālās atkarības valgos. Psiholoģijas Pasaule, 2006.gads 19. jūnijs (skatīts 27.06.2013.). Pieejams: <http://www.psihologijas pasaule.lv/>
40. Lazdiņš, A. Kaimiņi aizstāv Liepājas orgijas dalībniekus // Diena, 2010. gada 3.novembris. Pieejams: <http://www.diena.lv/sodien-laikraksta/kaimini-aizstav-liepajas-orgijas-dalibniekus-755733>
41. Mīti par vardarbību. (skatīts 10.11.2013.). Valsts policijas mājas lapa jauniešiem. Pieejams: <http://www.sargi-sevi.lv/?id=146&sa=128,146>
42. Mobings. (skatīts 25.11.2013.). Pieejams: http://www.dzimba.lv/index1.php?ic1=jauniesiem&ic2=j_informacija&ic3=mobings
43. Miķelsons, U. Pierādījumu iegūšanas tiesiskie pamatprincipi informācijas tehnoloģiju noziegumu lietās. (skatīts 11.12.2013.). Pieejams: www.eksperts.gold.lv/IT_noziegumu_izmeklesanas_principi.pdf.
44. Nacionālais ziņojums par vardarbību pret bērnu. Rīga, 2013. Projekts "Bērna kā cietušā aizsardzība un sociālpsiholoģiskā palīdzība" No. JUST/2010/FRAC/AG/105630-CE-0377129/00-61. Pieejams: <http://www.bernskacietusais.lv/lv/petijumi/parskati/zinojums-par-vardarbibu-pret-bernu-latvija-2013-365/>
45. Kane, J. Bērnu seksuālā izmantošanas novēršana// Programmas „Daphne” buklets: aktualitātes un pieredze, cīnoties ar vardarbību pret bērniem, jauniešiem un sievietēm, 2007. (skatīts 10.01.2013.). Pieejams:http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/01_daphne_booklet_1_lv.pdf
46. Kairiņš, J. Vairāk ziņu – mazāk noziegumu. (skatīts 04.02.2013.). Pieejams: <http://politika.lv/article/vairak-zinu-mazak-noziegumu>
47. Kara noziegumi bijušajā Dienvidslāvijā (grāmatas „Kara noziegumi” daļas). (skatīts 12.10.2013.). Pieejams:http://www.islammuslim.lv/muslims/Degpunktos/Citos_degpunktos/Kara_noziegumi_bijusaja_dienvidslavija.ht
48. Kas ir pedofilija un pedohistērija. Derjagina G. B. pētījums (ar saīsinājumiem). (skatīts 08.08.2012) Pieejams: <http://masterbiz.info/lv/pedophylia.htm>
49. Katras desmit sekundes internetā notiek noziegums. Zemeslodes jaunumi Pro5. (skatīts 12.09.2013.). Pieejams: <http://www.pro5.lv/modules.php?name=News&file=article&sid=2257>
50. Krūmina, L., Briede, I. Ģimenes apvienošanās tiesību ļaunprātīga izmantošana: fiktīvās laulības un vecāku statusa viltus reģistrēšana. Rīga, 2012, 4 lpp. (skatīts 4.12.2013.). Pieejams: http://www.emn.lv/wp-content/uploads/Fiktivas_laulibas_LV.pdf
51. Krīžu un konsultāciju centrs Skalbes. (skatīts 11.03.2015.). Pieejams: <http://www.skalbes.lv/aktualitates>
52. Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un Sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai Eiropas stratēģija „Bērniem labāks internets”. Skatīts 23.11.2013.). Pieejams:<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52012DC0196:L V:NOT>
53. Kulītāne, I. Indivīds. Sabiedrība. Diskriminācija. 2006. gada 14. decembris. (skatīts 06.06.2013.). Pieejams: <http://www.politika.lv/temas/cilvektiesibas/12622/>
54. Ķevere, L. Bērnu un pusaudžu krīzes reakcijas un to atpazīšana. Prezentācija. (skatīts 12.12.2013.). Pieejams: www.spkc.gov.lv/.../Bernu_un_pusaudzu_krizes_reakcijas_un_to_atpazi...
55. Kampanja pret vardarbību. (skatīts 12.10.2013.) Pieejams: www.un.lv/uploaded_files/brief_sievietes.doc

56. Kurš kuru sit? A.Nikonova grāmata „Feminisma beigas”. Latviskais pārstāts. (skatīts 19.06.2013.). Pieejams: <http://pretpars.weebly.com/kurscaron-kuru-sit.html>
57. Lapiņa K. Sods būt upurim. (skatīts 04.10.2013.).
Pieejams: <http://www.apollo.lv/portal/news/73/articles/114343>
58. Ločmele, K. Noziegums īso svārku mīta paēnā. LV.LV. (skatīts 01.02.2013.). Pieejams: <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=198744>
59. Luksa, M. LV portālam: S. Zalcmane, biedrības „Patvērums „Drošā māja”” vadītāja. Aptrāpītā līgavas kleita un piespiedu darbs svešumā: kā pret to cīnīties? (skatīts 10.10.2013.). Pieejams: <http://lvportals.lv/print.php?id=258286>
60. Licence Rape. (skatīts 23.08.2013.).
Pieejams: www.burmacampaign.org.uk/.../License_to_rape.pdf
61. Luksa M. Kā aizsargāt bērnu pret seksuālām ļaunprātībām. (skatīts 28.11.2013.). Pieejams: <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=258729>
62. Luksa, M. Pārdota brīvība. Ko mēs par to zinām?. (skatīts 26.11.2013.). Pieejams: <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=250814>
63. Lūse, L. Prostitūcija Latvijā: problēmas un risinājumi. (skatīts 16.08.2012). Pieejams: <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse.php?id=206804>
64. Lūse, L. Laulības bez nolūka izveidot ģimeni – arī Krimināllikumā. (skatīts 22.02.2013.). Pieejams: <http://www.lvportals.lv/?menu=doc&id=225134>
65. Lielbritānijā 84 cilvēkus tur aizdomās par bērnu seksuālu izmantošanu bērnu namos. BNS/AFP. (skatīts 30.04.2013.).
Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/arvalstis/462564lielbritanija_84_cilvekus_tur_aizdomas_par_bernu_seksualu_izmantosanu_bernunamos
66. Ieslodzījuma vietu pārvaldes dati. (skatīts 09.10.2013.). Pieejams: http://www.ievp.gov.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=72&Itemid=75&lang=lv
67. Intervija ar Daci Landmani. (skatīts 29.10.2014.).
Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/psihologje-dzimumnoziedznieku-vecums-ir-samazinajies.a81890/>
68. Kaitīgi tradicionāli paradumi. Programmas „Daphne” buklets: aktualitātes un pieredze, cīnoties ar vardarbību pret bērniem, jauniešiem un sievietēm. (skatīts 15.07.2013.).
Pieejams: http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/files/others/booklets/03_daphne_booklet_3_lv.pdf
69. Kampanja „Sliktais pieskāriens”. (12.09.2013.).
Pieejams: www.bernskacietusais.lv/lv/sliktais_pieskariens/, www.draugiem.lv/sliktaispieskariens/
70. Kapers, K. Dzimumakts – zem hipnozes (skatīts 14.11.2013.). Pieejams: <http://www.apollo.lv/zinas/dzimumakts-zem-hipnozes/303180>
71. Krievijā laupītājs kļūst par sava upura seksa vergu. (skatīts 21.08.2012). Pieejams: <http://www.kasjauns.lv/lv/zinas/53085/krievija-laupitajs-klust-par-sava-upura-seksa-vergu>
72. Pašnāvības Latvijā – situācija, perspektīvas, risinājumi. Ziņojums par situāciju. SVA, 2009, (skatīts 19.06.2013.). Pieejams: <http://vec.gov.lv/uploads/files/4d93024ec9b71.pdf>
73. Par Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem. (skatīts 14.03.2013.). Pieejams: Latvijas Vēstnesis <https://www.vestnesis.lv/index.php?menu=doc&id=177686>
74. Pētījums „Rīgas iedzīvotāju drošumspēja un tās paaugstināšanas iniciatīvas” (skatīts 12.01.2013.). Pieejams: <http://www.sus.lv/lv/petijumi/rigas-iedzivotaju-drosumspeja-un-tas-paaugstinanas-iniciativas>
75. Pētījums par alkohola lietošanu saistībā ar traumatismu un vardarbību (skatīts 24.09.2013.). Pieejams: http://www.sva.gov.lv/files/atkaribas/lietosana_un_vardarbiba.pdf
76. Pētījums „Seksuāla vardarbība pret institūcijās dzīvojošiem bērniem”. 2010. (skatīts 22.10.2013.). Pieejams: <http://www.bernskacietusais.lv/lv/petijumi/kkk/vardarbiba-pret-bernu-namos-dzivojosiem-berniem-2010--177/>
77. Pētījums par bērnu seksuālo izmantošanu Latvijā. (skatīts 27.11.2013.). Pieejams: www.riskchild.org/.../Atskaite_bernu%20seksula%20izmant.%203.do...

78. Pētījums: aizraušanās ar datorspēlēm palielina agresijas līmeni. – Informātika skolā. (skatīts 20.09.2013.). Pieejams: <http://informatika.liis.lv/default.aspx?tabID=7&id=519>
79. Pētījums „Latvijas iedzīvotāju reproduktīvā veselība”. Pārskats par trim pētījuma posmiem: 1997., 2003., 2011. (skatīts 19.11.2013.). Pieejams: http://www.papardeszieds.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=198:ptniec-bas-projekts-latvijas-iedzivotaju-reproduktivs-veselbas-ptjums&catid=1:projekti&Itemid=4
80. Pētījums par seksa industriju un tās ierobežošanas mehānismiem Rīgā un Latvijā. Eiropas Kopienas iniciatīvas EQUAL projekts „Atvērtu darba tirgu sievietēm”. (skatīts 19.06.2013.).
Pieejams: http://www.biss.soc.lv/downloads%5Cresources%5CEQUAL/BISS_petijums_seksa_industrija.pdf
81. Pētījums „Atbalsts Viktimizācijas prevencijai Latvijā”. „Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS”, 2013. Pieejams: <http://www.providus.lv/public/27837.html>
82. Personības psiholoģija un profesionālā saskarsme izdales materiāli. (skatīts 12.09.2013.).
Pieejams: <http://www.medkursi.lv/wp-content/uploads/2010/02/pers-psihol-Jungs-Adlers-uc.pdf>
83. Pieeja pornogrāfijai internetā pārvērš bērnus par seksuālajiem noziedzniekiem. (skatīts 22.10.2013.)
Pieejams: <http://www.anglobalicnews.co.uk/profiles/blogs/viegla-pieeja-pornografijai-interneta-parvers-bernus-par-seksu>
84. Psihologu atklātā vēstule par rakstu “Izvarotājus provocē sievietes izlaidība. (skatīts 20.08.2013.).
Pieejams: <http://www.diena.lv/sabiedriba/politika/psihologu-atklata-vestule-par-rakstu-izvarotajus-provoce-sieviesu-izlaidiba-750286>
85. Par dzimumnoziedzumiem notiesāto personu uzvedības korekcijas sistēmas attīstīšana Latvijā: Projekta noslēguma izvērtējums. 2011, 7 lpp. (skatīts 10.10.2013.).
Pieejams: <http://www.probacija.lv/page.php?id=18>
86. Pārskats par nepilngadīgo noziedzību, cietušiem bērniem, stāvokli ceļu satiksmē un prevencijas jomā 2014.gada 12 mēnešos. (skatīts 10.03.2015.).
Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&said=305>
87. Pārskats par nepilngadīgo noziedzību, cietušiem bērniem, stāvokli ceļu satiksmē un prevencijas jomā 2013. gada 12 mēnešos. (skatīts 19.06.2014.).
Pieejams: www.vp.gov.lv/faili/relizes/2013_PARSKATS.doc
88. Patvērums „Drošā māja”. Cilvēku tirdzniecība. (skatīts 23.05.2013.).
Pieejams: <http://www.patverums-dm.lv/lv/kampana-fiktivas-laulibas-slazds>
89. Personības psiholoģija un profesionālā saskarsme izdales materiāli. (skatīts 12.09.2013.).
Pieejams: <http://www.medkursi.lv/wp-content/uploads/2010/02/pers-psihol-Jungs-Adlers-uc.pdf>
90. Piļāne, I. Vardarbība ieslodzījuma vietās (skatīts 11.07.2013.).
Pieejams: <http://www.lvportals.lv/print.php?id=242929>
91. Prostitūcija ir uzskatāms varas attiecību demonstrējums. (skatīts 04.10.2013.).
Pieejams: <http://marta.lv/prostitutcija-ir-uzskatams-varas-attiecibu-demonstrejums/>
92. Preventīvo piespiedu līdzekļu koncepcijas kopsavilkums. (skatīts 10.08.2013.).
Pieejams: <http://m.likumi.lv/doc.php?id=257276>
93. Recidīva rādītāji, to noteikšanas kārtība un piemērošana Valsts probācijas dienesta un Ieslodzījumu vietu pārvaldes darbā. 24 lpp. (skatīts 28.01.2013.).
Pieejams: http://www.at.gov.lv/files/docs/2011/rec_pedejais.pdf
94. Roja, I., Roja, Ž., Smilktiņa, L. Seksuālās uzvedības traucējumi un novirzes. (skatīts 10.03.2015.).
Pieejams: <http://www.doctus.lv/2007/4/seksualas-uzvedibas-traucejumi-un-novirzes>
95. Rokasgrāmata „Metodes un pieeja sociālā darba jomā”. (skatīts 12.05.2013.).
Pieejams: <http://www.sif.lv/nodevumi/nodevumi/3167/rokasgramata.pdf>
96. Seksuālā uzmācšanās darbavietā – kā tai pretoties. (skatīts 12.02.2013.).
Pieejams: <http://woman.delfi.lv/relationships/couple/article.php?id=9111793>
97. Sietiņa, U. Varmācība ģimenē nevar būt norma. (skatīts 05.10.2013.).
Pieejams: <http://woman.delfi.lv/relationships/couple/varmaciba-gimene-nevar-but-norma.d?id=21635923>

98. Sociālā kampaņa Vardarbība. Bezdarbība. (skatīts 12.03.2013.).
Pieejams: http://www.bernskacietusais.lv/lv/vardarbiba_pret_bernu_teorija/
99. Skaidrojošā vārdnīca (skatīts 07.07.2013.).
Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/sv/?w=izvaro%C5%A1ana>
100. Slimību profilakses un kontroles centrs. (skatīts 20.06.2013.).
Pieejams: <http://www.spkc.gov.lv/ssk/index60e0.html?p=24%2C5%2C82>
101. Situācija narkomānijas problēmas jomā Latvijā 2009. gadā. Nacionālais ziņojums. (skatīts 02.04.2013.). Pieejams: <http://vec.gov.lv/lv/petijumi-un-zinojumi/atkaribu-slimibu-petijumi-un-zinojumi>
102. Statistika apkopota, izmantojot *gemiusAudience* pētījuma datus. (skatīts 14.01.2014.).
Pieejams: <http://www.gemius.lv/arhivs/nostabilizejies-interneta-lietotaju-skaitis-vecums-palieldinas.html>
103. TNS Latvia Digital. Internetu aktīvi lieto kā pieaugušie, tā arī bērni. (skatīts 10.03.2015.).
Pieejams: <http://www.tns.lv/?lang=lv&fullarticle=true&category=showuid&id=4559>
104. Pētījums „Vardarbība un veselība”. Ziņojums par situāciju Latvijā 2007.gadā. (skatīts 04.02.2013.). Pieejams: <http://www.vm.gov.lv/index.php?top=129&id=368>
105. Pētījums „Latvijas un citu valstu pieredze darbam ar seksuālajiem noziedzniekiem (kopsavilkums ar pētījuma elementiem par esošo situāciju un tās iespējamajiem risinājumiem).” (skatīts 12.08.2013.).
Pieejams: http://www.probacija.lv/uploads/petijumi/vpd_petijums_gala_variants.pdf
106. Tiesu informācijas sistēma. (TIS). (skatīts 11.12.2014.). Pieejams: www.tis.lursoft.lv
107. Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2013.gada publiskais pārskats. Rīga, 2014, 28. lpp. (skatīts 12.01.2015.). Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/zinas_par_iestadi/parskati_un_atskaites/?doc=3667&page=
108. Valsts policija sadarbībā ar „Providus” - par atbalstu noziegumos cietušajiem. (skatīts 26.07.2014.). Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=500&vid=2>
109. Valsts Tiesu medicīnas ekspertīžu centra 2014. gada publiskais pārskats. (skatīts 26.04.2015.).
Pieejams: http://www.vtmec.gov.lv/inc_docs/userfiles/file/Dokumenti/VTMEC_2014_g_publicais_parskats.pdf
110. Valsts Tiesu medicīnas ekspertīžu centra 2013.gada publiskais pārskats. (skatīts 18.09.2014.). Pieejams: <http://www.vtmec.gov.lv/?mn=2110>
111. Valkovska, L. Seksa tūrisms uzglūn arī Rīgas bērniem. (skatīts 28.09.2014.). Pieejams: <http://www.diena.lv/arhivs/seksa-turisms-uzglun-ari-rigas-berniem-12900620>
112. Vairāk vīriešu sūdzas par seksuālu uzmākšanos. (skatīts 13.06.2013.). Pieejams: <http://www.leta.lv/woman.delfi.lv/relationships/sex/asv-vairak-viriesu-sudzaspar-seksualu-uzmaksanos-darbavieta.d?id=30804285>
113. Vai pastāv sieviešu agresija pret vīrieti? (skatīts 12.10.2013.).
Pieejams: <http://www.mammamunteti.lv/articles/8862/vai-pastav-sieviesu-agresija-pret-virieti/>
114. 11. Vispārējais ziņojums par Spīdzināšanas novēršanas komitejas aktivitātēm. Strasbūra, 2001. gada 3. septembris, 27. punkts. Pieejams: <http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-11.htm>
115. Ziņojums par pētījuma rezultātiem. Vardarbība pret bērnu namos dzīvojošiem bērniem. 2010.(skatīts 12.12.2013.).
Pieejams: www.centrsdardedze.lv/tools/download.php?file=files/text/S02...
116. Ziņojums par „Vardarbības un nelaimes gadījumu izraisītie veselības traucējumi” 2009., 32 lpp. (skatīts 10.06.2013.). Pieejams: Veselības ekonomikas centra interneta mājas lapā - www.vec.gov.lv
117. US Navy sexual assault reports rise 50%. (skatīts 10.10.2014.).
Pieejams: <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-24057395>
118. Valsts Probācijas dienesta informācija. (skatīts 20.10.2013.).
Pieejams: <http://www.probacija.lv/page.php?id=1>

119. Ziņojums par pētījuma „Seksuālā vardarbībā cietušo bērnu nopratināšanas prakse Latvijā” rezultātiem (2013). (skatīts 12.04.2014.).
Pieejams: <http://www.bernskacietusais.lv/lv/petijumi/kkk/zinojums-par-petijuma-seksuala-var darbiba-cietuso-bernu-nopratinasanas-prakse-latvija-rezultatiem-20-336/>
120. Annex I, Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the crime of aggression. (skatīts 12.01.2014.). Pieejams: http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/RC-Res.6-ENG.pdf
121. Annual Report 2006, National Crime Prevention Council. (skatīts 11.10.2013.).
Pieejams: <http://www.ncpc.org/about/annual-report>
122. Afghanistan 'worst place' for women. (skatīts 09.11.2013.). Pieejams: <http://www.irishtimes.com/newspaper/breaking/2011/0615/breaking9.html>
123. An update on WHO's work on female genital mutilation (FGM). Progress report. (skatīts 16.07.2013.). Pieejams: http://whqlibdoc.who.int/hq/2011/WHO_RHR_11.18_eng.pdf
124. An overview of sexual harassment. (skatīts 14.06.2013.). Pieejams: http://www.infobarrel.com/An_Overview_of_Sexual_Harassment
125. Antikainen, J., Forss, M., Laiho, M., Lampainen, K. Children's Experiences of Sexual Harassment and Sexual Abuse on the Internet. 2012. (skatīts 28.09.2014.). Pieejams: <http://www.openeducationeuropa.eu/en/node/116148> .
126. Association for the Treatment of Sexual Abusers. (skatīts 30.09.2013.).
Pieejams: www.atsa.com
127. Annual Report on Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender Domestic Violence.1998. (skatīts 12.04.2013.). Pieejams: <http://www.mincava.umn.edu/documents/glbtdv/glbtdv.html>
128. A Review of the Recidivism Rates of Adult Female Sexual Offenders, 2005. Pieejams: http://www.csc-scc.gc.ca/text/rsrch/reports/r169/r169_e.pdf, (skatīt 12.12.2013.)
129. Attard, M. Victims Welcome Australian child ex abuse investigation. CNN. (skatīts 13.11.2013.) Pieejams: <http://edition.cnn.com/2012/11/12/world/asia/australia-abuse-scandal-attard/index.html>
130. Basic Guidelines on Approaching Victims of Crime. (skatīts 23.05.2014.) Pieejams: https://www.ncjrs.gov/ovc_archives/reports/firstrep/bgavoc.html
131. Beck, A.J., Paige, M. Harrison, P.M., Berzofsky, M., Caspar R. and Krebs, C. Sexual Victimization in Prisons and Jails Reported by Inmates, 2008-09., p. 21. (skatīts 17.07.2013.). Pieejams: <http://www.bjs.gov/index.cfm?ty=pbdetail&iid=2202>
132. Breaking the silence – united against domestic violence, 29th Council of Europe Conference of Ministers of Justice Report from Portugal. (skatīts 06.11.2013.). Pieejams: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/minjust/mju29/Report%20from%20Portugal%20%20Domestic%20Violence.pdf>
133. Brenner, W. S. & Koops B-J. Approaches to Cybercrime Jurisdiction. p. 3. (skatīts 23.10.2013.). Pieejams: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=786507
134. Boldy, D., Webb, M., Horner B., Davy, M & Kingsley B. Elder Abuse in Western Australia. Perth: Centre for Research into Age Care services. (skatīts 16.08.2014.).
Pieejams: <https://cracs.curtin.edu.au/local/docs/Elder%20Abuse%20Final%20Report.pdf>
135. Commercial Sexual Exploitation of Children Online. A Strategic Assessment. 2013, p.10. (skatīts 21.11.2013.). Pieejams: <https://www.europol.europa.eu/content/commercial-sexual-exploitation-children-online-strategic-assessment>
136. Crime in Estonia in 2009 – Summary. (skatīts 25.03.2013.).
Pieejams: www.just.ee/crimestatistics
137. Crime Victim Survey 2009. (skatīts 27.11.2013.).
Pieejams: http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=53485/CRIME_VICTIM_SURVEY_2009.pdf
138. Crime Victim Survey 2009. (skatīts 21.09.2013.) Pieejams: www.just.ee/victim
139. Child Sexual Abuse. (skatīts 23.02.2013.).
Pieejams: <http://www.rapecrisisscotland.org.uk/workspace/publications/RCS-CSA-leafSNAPweb0312.pdf>
140. Child sexual abuse. Network of Victim Assistance (NOVA). (skatīts 03.08.2013.).
Pieejams: <http://www.novabucks.org/childsexualabuse.html>

141. Domestic violence against women". Report. Special Eurobarometer 344. European Commission, 2010. (skatīts 25.07.2013.).
Pieejams: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_344_en.pdf
142. Domestic Violence Against Men. (skatīts 06.11.2013.). Pieejams: <http://www.nhs.uk/Livewell/abuse/Pages/domestic-violence-against-men.aspx>
143. Domestic violence: Key facts. 2007, (skatīts 12.02.2013.).
Pieejams: www.womenandequalityunit.gov.uk/domestic_violence/key_facts.htm.
144. Evans J. Schoolchildren prostituting themselves in one in seven Italian schools, shocking survey finds. 12.11.2013. (skatīts 17.11.2013.).
Pieejams: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2503612/Italian-schoolchildren-prostituting-1-7-schools.html>
145. Elliott, M. Female sexual abuse of children: 'the ultimate taboo' (skatīts 19.06.2013.).
Pieejams: <http://www.kidscape.org.uk/media/82798/femalesexualabuseofchildren.pdf>
146. Ending violence against Women and Girls, State of the World Population 2000 (New York: United Nations Population Fund, 2000), chap. 3. (skatīts 25.11.2013.).
Pieejams: <http://www.unfpa.org/swp/2000/english/ch03.html>
147. EUROPOL. 269 suspects identified and 112 arrested. (skatīts 25.11.2013.).
Pieejams: <https://www.europol.europa.eu/content/press/joint-action-22-european-countries-against-online-child-sexual-abuse-material-internet>
148. Estonia. Violence against women statistics. (skatīts 10.03.2015.). Pieejams: <http://www.wavenetwork.org/sites/default/files/07%20ESTONIA%20END%20VERSION.pdf>
149. Female genital mutilation. World Health Organization. (skatīts 15.07.2013.). Pieejams: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en/>
150. Family Violence in Canada: A Statistical Profile. Ottawa: Statistics Canada, 2011, p. 5. (skatīts 12.09.2013.). Pieejams: <http://www.statcan.gc.ca/pub/85-224-x/85-224-x2010000-eng.pdf>
151. FBI's National Incident-Based Reporting System. (skatīts 26.06.2014.). Pieejams: <http://www.fbi.gov/stats-services/publications>
152. Fifth European Working Conditions survey – 2010. Have you been subjected to bullying or harassment at work in the past year? (skatīts 12.11.2013.). Pieejams: http://www.eurofound.europa.eu/surveys/smt/ewcs/ewcs2010_13_06.htm.
153. Flood, M. & Fergus, L. An assault on our future: The impact of violence on young people and their relationships. Sydney: White Ribbon Foundation. 2008. (skatīts 16.08.2014.).
Pieejams: <http://www.whiteribbon.org.au/uploads/media/AssaultonourFutureFinal.pdf>
154. Goodey, J. Head of Freedoms & Justice Research Department. Violence Against Women: An EU-wide survey. (skatīts 06.03.2014.).
Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/vaw-2014-presentation-jo-goodey_en.pdf
155. Goodwin, V., Davis B. Crime Families: Gender and the intergenerational transfer of criminal tendencies. (skatīts 09.08.2014.).
Pieejams: <http://www.aic.gov.au/publications/current%20series/tandi/401420/tandi414.html>
156. Global Report on Trafficking in Persons 2012. (skatīts 31.07.2013.). Pieejams: http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/Trafficking_in_Persons_2012_web.pdf
157. Gincman, J., Palavinskiene, B. Violence Against Women and Children in Lithuania. (skatīts 12.10.2013.).
Pieejams: <http://www.elibrary.lt/resursai/LMA/Acta%20medica%20Lituanica/A-113.pdf>
158. Global Health Risks. World Health Organization, 2009. Kā lielākie riski atzīti mirstība un slimības. (skatīts 09.07.2013.). Pieejams: http://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/global_health_risks/en/index.html
159. Global Synthesis Report. IASC Review of Protection from Sexual Exploitation and Abuse by UN, NGO, IOM and IFRC Personnel. 2010, p. 71. (skatīts 12.12.2013.). Pieejams: http://www.un.org/en/pseataaskforce/documents/psea_review_global_synthesis_report.pdf

160. Goodman, L.A., Fels K, & Glenn C. No Safe Place: Sexual Assault in the Lives of Homeless Women. (skatīts 10.03.2015.). Pieejams: http://www.vawnet.org/applied-research-papers/print-document.php?doc_id=558
161. Goodey, J. Head of Freedoms & Justice Research Department. Violence Against Women: An EU-wide survey. (skatīts 06.03.2014.). Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/vaw-2014-presentation-jo-goodey_en.pdf
162. Human Rights Watch, He Loves You, He Beats You: Family Violence in Turkey and Access to Protection. 21. (skatīts 12.07.2013.). Pieejams: <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/turkey0511webwcover.pdf>
163. Hockey mom accused of having sex with son's underage teammates. (skatīts 08.12.2013.). Pieejams: <http://latimesblogs.latimes.com/lanow/2011/09/hockey-mom-sex-crimes.html>
164. Hidman J., Peters J.M. Polygraph testing leads to better understanding adult and juvenile sex offenders. Pieejams: <http://www.ccoso.org/library%20articles/Polygraph%20and%20Better%20Understanding%20of%20Sex%20Offenders%20-Hindman%20and%20Peters.pdf>
165. Hidden in Plain Sight. A statistical analysis of violence against children. UNICEF, 2014. (skatīts 04.09.2014.). Pieejams: http://www.unicef.org/publications/files/Hidden_in_plain_sight_statistical_analysis_EN_3_Sept_2014.pdf
166. Indian police arrest man for allegedly raping 5 year-old girl. (skatīts 22.04.2013.). Pieejams: <http://www.cbc.ca/news/world/story/2013/04/30/india-rape-victim-dies.html>
167. Indians urge action on New Delhi rape case. (skatīts 28.01.2013.). Pieejams: <http://edition.cnn.com>
168. Internet World Stats. (skatīts 17.01.2014.). Pieejams: <http://www.internetworldstats.com/stats.htm>
169. Ireland's sham marriage scam. The Irish Time. (skatīts 11.11.2013.). Pieejams: <http://www.irishtimes.com/newspaper/weekend/2010/1009/1224280691092.html>
170. Jehl, D. For Shame, „Arab Honor's Price: A Woman's Blood". The New York Times on the Web. (skatīts 12.07.2013.). Pieejams: <http://www.nytimes.com/1999/06/20/world/for-shame-a-special-report-arab-honor-s-price-a-woman-s-blood.html?pagewanted=all&src=pm>
171. Langton, L., Berzofsky, W., Krebs, C., Hope Smiley-McDonald, H. Victimization Not Reported to the Police, 2006-2010. National Crime Victimization Survey. (skatīts 27.06.2014.). Pieejams: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/vnrp0610.pdf>
172. Legal Information Institute. (skatīts 19.07.2014.). Pieejams: <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/16>
173. Lewis, D.A. Unrecognized Victims: Sexual Violence Against Men in Conflict Settings Under International Law. (skatīts 31.05.2013.). Pieejams: <http://hosted.law.wisc.edu/wordpress/wilj/files/2012/02/lewis.pdf>
174. Internet Usage in the European Union. (skatīts 10.03.2015.). Pieejams: <http://www.internetworldstats.com/stats9.htm>
175. Internet Watch Foundation 2009 Annual and Charity Report. (skatīts 26.11.2013.). Pieejams: <http://www.iwf.org.uk/assets/media/annualreports/TWF%202009%20Annual%20and%20Charity%20Report.pdf>
176. 'I always cry at weddings': Tearful bride led away in handcuffs after police target suspected sham marriage. (skatīts 30.01.2013.). Pieejams: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-1323588/Bride-groom-led-away-handcuffs-police-bust-suspected-sham-marriage.html>
177. Langton, L., Berzofsky, W., Krebs, C., Hope Smiley-McDonald H. Victimization Not Reported to the Police, 2006-2010. National Crime Victimization Survey. (skatīts 27.06.2014.). Pieejams: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/vnrp0610.pdf>
178. Lieb Lin Song, R. and Donnelly, Sh. Female Sex Offenders in Washinton State. (skatīts 12.08.2013.). Pieejams: <http://www.wsipp.wa.gov/rptfiles/femsoff.pdf>

179. McNeilly, C. Domestic violence against men at its highest level in Northern Ireland since police began recording statistics. (skatīts 02.1.2013.).
Pieejams: <http://www.belfasttelegraph.co.uk/news/local-national/northern-ireland/domestic-violence-against-men-at-its-highest-level-in-northern-ireland-since-police-began-recording-statistics-29707051.html>
180. Lalor, K., McElvane R. Overview of the Nature and Extent of Child Sexual Abuse in Europe. 2010, p. 23. (skatīts 10.03.2014.).
Pieejams: <http://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=aaschsslbk>
181. Male victims. (skatīts 11.03.2015.). Pieejams: <http://endsexualviolence.org/where-we-stand/male-victims>
182. Mouzos, J. & Makkai, T. Womens`s expierencies for male violence: Findings from the Australian component of the international violence against women survey (IVAWS). (skatīts 09.08.2014.).
Pieejams: <http://www.aic.gov.au/publications/current%20series/rpp/41-60/rpp56.html>
183. Muslim rape wave in Sweden. (skatīts 03.07.2013.). Pieejams: http://majorityrights.com/weblog/comments/muslim_rape_wave_in_sweden/
184. National Intimate Partner and Sexual Violence Survey. Summary Report, 2011. (skatīts 05.02.2013.). Pieejams: http://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/nisvs_report2010-a.pdf
185. NationalMaster. (skatīts 05.02.2013.).
Pieejams: <http://www.nationmaster.com/graph/crime/crime-rapes>
186. National Sexual Violence Resource Center: Warshaw, Robin I Never Called it Rape, The MS. Report on Recognizing, Fighting and Surviving Date @ Acquaintance Rape. NeW York: Haper Perennial, 1994,
187. National Center for Missing and Exploited Children. (skatīts 26.06.2014.). Pieejams: <http://www.missingkids.com/LegalResources/Exploitation>
188. Newmark, L.C. Crime Victims' Needs and VOCA-Funded Services: Findings and Recommendations from Two National Studies. (skatīts 19.06.2014.). Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/214263.pdf>
189. NISVS. National Intimate Partner and Sexual Violence Survey. Summary Report. 2011. (skatīts 25.07.2013.).
Pieejams: http://www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/nisvs_report2010-a.pdf
190. North Carolina passes forced-sterilisation payouts. BBS News. (skatīts 26.07.2013.).
Pieejams: <http://www.bbc.co.uk/news/world-us-canada-23460719>
191. Net-Safe Latvia veiktais pētījums. (skatīts 26.11.2013.).
Pieejams: <http://www.drossinternets.lv/page/254>
192. Male sexual assault. Network of Victim Assistance (NOVA). (skatīts 14.06.2013.).
Pieejams: <http://www.novabucks.org/malesexualassault.html>
193. Mexican sex traffickers moving into U.S. (skatīts 10.06.2013.). Pieejams: www.hrw.org
194. Network of Victim Assistance. (skatīts 03.08.2013.) Pieejams: <http://www.novabucks.org/childsexualabuse.html>
195. Nacional Sexual Violence Resource Center (NSVRC). (skatīts 14.06.2013.). Pieejams: <http://www.nsvrc.org/>
196. Newmark, L.C. Crime Victims' Needs and VOCA-Funded Services: Findings and Recommendations from Two National Studies (skatīts 19.06.2014.). Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/214263.pdf>
197. Opinion of the European Economic and Social Committee on Domestic violence against women (own-initiative opinion). (skatīts 29.10.2013.) Pieejams: http://eescopinions.eesc.europa.eu/EESCopinionDocument.aspx?identifier=ces%5Csoc%5Csoc218%5Cces416-2006_ac.doc&language=EN
198. Raped five-year-old Indian girl dies. (skatīts 04.06.2013.). Pieejams: <http://www.guardian.co.uk/world/2013/apr/30/raped-five-year-old-indian-dies>
199. Rape and sexual assault of women: findings from the British Crime Survey. (skatīts 02.11.2013.). Pieejams: <http://www.wdvw.org.uk/RapeHO.pdf>

200. Ronken C., Johnston H. Child Sexual Assault: Facts and Statistics. 2012, p. 12. (skatīts 28.05.2014.).
Pieejams: http://www.bravehearts.org.au/files/Facts%20and%20Stats_updated141212.pdf
201. Reilly, J. The child sex slaves of Brazil's Highway From Hell: Horrifying story of how girls as young as NINE are forced to sell themselves for just £8 a time. (skatīts 28.11.2013.).
Pieejams: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2492821/Child-prostitutes-Brazils-Highway-Hell-BR-116.html>
202. Redefining sexual discrimination. Law and Human Behavior, 5 August 2010. (skatīts 12.03.2013.).
Pieejams: <http://www.springer.com/about+springer/media/springer+select?SGWID=0-11001-6-980421-0>
203. Response to Victims of Crime. IACP National Law Enforcement Policy Center, 2010. (skatīts 12.08.2014.).
Pieejams: <http://www.theiacp.org/portals/0/pdfs/ResponsetoVictimsofCrimePaper.pdf>
204. Resursu centra sievietēm „Marta”. Gada pārskats 2013. (skatīts 25.02.2015.). Pieejams: <http://marta.lv/par-martu/gada-parskati>
205. Research report for the Addressing Sexual Bullying Across Europe (ASBAE) project. (skatīts 10.03.2015.)
Pieejams: http://www.asbae.eu/wp-content/uploads/2015/01/Research-Report-28_01.pdf
206. Sexual Health: A public health challenge in Europe. WHO Regional Office for Europe, 2011. (skatīts 05.03.2015.).
Pieejams: http://www.europeansexology.com/files/WHO_2011.pdf
207. Shah Singh H., Mallika Kapur M. New Delhi rape exposes the perils of being a woman in India. (skatīts 27.12.2013.). Pieejams: <http://edition.cnn.com/2012/12/21/world/asia/india-rape-danger/index.html?iref=allsearch>
208. Sexual Assault Statistics. (skatīts 09.12.2013.).
Pieejams: <http://www.oneinfourusa.org/statistics.php>
209. Sexual Harassment: guidance regarding recognition and prevention.//The George Washinton University (skatīts 13.06.2013.).
Pieejams: http://search.gwu.edu/search?q=Sexual+harassment&site=www&btnG=Search&spell=1&client=gw_main_VCM&proxystylesheet=phase2fe&output=xml_no_dtd&ulang=lv&sort=date%3AD%3AL%3Ad1&entq=0&entqrm=0&entsp=a__gw_main_VCM&oe=UTF-8&ie=UTF-8&ud=1
210. Sexual Violence. Facts and Statistics. Sex Offenders. (skatīts 12.10.2013.). Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/Digitization/146474NCJRS.pdf>
211. Synder, H.N. Sexual assault of young children as reported to law enforcement: Victim, incident and offender characteristics. 2000, Washington, D.C: U.S. Department of Justice Programms, Bureau of Justice Statistics. (skatīts 16.07.2013.). Pieejams: <http://www.bjs.gov/content/pub/pdf/saycrle.pdf>
212. Mr Loophole provokes outrage after claiming women who dress provocatively 'victimise men' (skatīts 09.08.2014.). Pieejams: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2003380/Lawyer-Nick-Freeman-says-women-dress-provocatively-victimise-men.html#ixzz39vPjsqy8>
213. Statistic Canada. (skatīts 10.09.2013.). Pieejams: <http://www5.statcan.gc.ca/bsolc/olc-cel/olc-cel?catno=85-205-X&lang=eng>
214. Stopping the Abuse of Power through Sexual Exploitation: Naming, Shaming, and Ending Sextortion. International Association of Women Judges (IAWJ), 2012, p. 9-12. (skatīts 16.12.2013.). Pieejams: http://www.iawj.org/IAWJ_International_Toolkit_FINAL.pdf
215. Stopping the Sexual Exploitation of Children and Youth. It's Not What Youth Think: Sexually Exploited Youth in British Columbia. Crime Prevention Information Series: 2. (skatīts 23.04.2013.).
Pieejams: <http://www.pssg.gov.bc.ca/crimeprevention/publications/docs/crime-prev-series2-sexual-exploitation-children-youth.pdf>

216. The Role of Men in Gender Equality - European Strategies & Insights. Study on the Role of Men in Gender Equality Contract ref. no. VC/2010/0592 December 2012. European Union, 2013, p. 109. Novikova, I. (2011). Country report Latvia. Unpublished working paper within the project Study on the Role of Men in Gender Equality.
217. Tjaden, P., Thoennes, N. Prevalence, Incidence, and Consequences of Violence Against Women: Findings From the National Violence Against Women Survey. (skatīts 15.07.2013.). Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles/172837.pdf>
218. Tjaden, P. & Thoennes, N. Stalking in America: Findings from the National Violence Against Women Survey. (skatīts 28.08.2014.). Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles/169592.pdf>
219. Times Live. (skatīts 12.12.2014.). Pieejams: <http://www.timeslive.co.za/local/2013/07/23/grandson-arrested-for-raping-80-year-old-grandmother>
220. Ronken, C., Johnston, H. Child Sexual Assault: Facts and Statistics. 2012. Pieejams: http://www.bravehearts.org.au/files/Facts%20and%20Stats_updated141212.pdf
221. St-Yves M., Pellerin B. Sexual victimization and sexual delinquency: Vampire or Pinocchio syndrome? Research in Brief. (skatīts 02.05.2013.) Pieejams: www.csc-scc.gc.ca/text/pblct/forum/e141/141n_e.pdf
222. Van de Rakt, M., Nieuwbeerta, P. and de Graaf, N.D. Like Father, Like Son. The Relationships between Conviction Trajectories of Fathers and their Sons and Daughters. Pieejams: <http://ics.uda.ub.rug.nl/FILES/root/Articles/2008/RaktMvd-LikeFather/RaktMvd-LikeFather-2008.pdf>
223. Violence Against Women. (skatīts 06.06.2013.). Pieejams: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/>
224. Victims costs and Consequences: A New Look, National Institute of Justice Report, US Department of Justice. (skatīts 12.10.2013.). Pieejams: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles/victcost.pdf>
225. Vīts, Dž.E. Postmodernie laiki. (skatīts 12.04.2013.). Pieejams: http://www.lmf.lv/LMF/publikacijas_files/Postmodernie%20laiki.pdf
226. Wright, D. LGBT (Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender) and Domestic Violence: A Population in Need. 2001, p. 3, (skatīts 19.12.2013.). Pieejams: <http://home.utah.edu/~daw9/writings/LGBTandDV.pdf>
227. Women Under Siege. Libya. (skatīts 04.03.2015.). Pieejams: <http://www.womenundersiegeproject.org/conflicts/profile/libya>
228. World Report on Violence against Children. Secretary-General's Study of Violence against Children. United Nations, Geneva, 2006. (skatīts 23.10.2013.). Pieejams: <http://www.unicef.org/violencestudy/>
229. WHO Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women. Summary Report. (skatīts 09.07.2013.). Pieejams: http://www.who.int/gender/violence/who_multicountry_study/summary_report/summary_report_English2.pdf
230. Word Report 2013. Events of 2012. Human Rights Watch. (skatīts 10.06.2013.). Pieejams: <http://www.hrw.org/world-report/2013p.246>
231. Violence against women across the EU: abuse at home, at work, in public and online. (skatīts 05.03.2014.) Pieejams: http://fra.europa.eu/sites/default/files/vaw-2014-speech-morten-kjaerum_en.pdf
232. Wainwright, R. Director of Europol on "Preventing and Curbing Illegal Immigration and Trafficking in Human beings in European Union". Pieejams: <https://www.europol.europa.eu/> (skatīts 25.10.2013.)
233. Woman Who Raped Boy Almost 200 Times Sentenced to 9 years, 2010. (skatīts 12.12.2013.). Pieejams: <http://toysoldier.wordpress.com/2010/02/27/woman-rapes-boy-almost-200-times/>
234. Woman on trial for raping 10 men. (skatīt 12.12.2013.). Pieejams: <http://blogs.app.com/saywhat/2009/06/19/woman-on-trial-for-raping-10-men/>

235. WSAZ News Channel. (skatīts 20.12.2014.).
Pieejams: <http://www.wsaz.com/home/headlines/13-Year-Old-Charged-with-Raping-His-Grandmother-231680021.html>
236. Violence Against Women: Identifying Risk Factors. National Institute of Justice. 7 lpp. (skatīts 14.06.2013.). Pieejams: www.ojp.usdoj.gov/nij
237. UNODC on human trafficking and migrant smuggling. (skatīts 31.07.2013.). Pieejams: <http://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/index.html?ref=menuse>
238. UPS pilot arrested on charges he raped, molested young boys. (skatīts 23.04.2013.). Pieejams: <http://www.accessnorthga.com/detail-pf.php?n=203625>
239. 2014 Cost of Cyber Crime Study Reports. (skatīts 12.03.2015.). Pieejams: <http://h20195.www2.hp.com/v2/getpdf.aspx/4AA5-5207ENW.pdf?ver=1.0>
240. Андреева, Е. Миллионер купил 3000 мальчиков. (skatīts 12.06.2013.). Pieejams: http://www.gazeta.ru/2004/10/07/oa_135780.shtml
241. Вопиющий случай расследуют в Якутии: школьник в больнице надругался над шестилетним мальчиком. (skatīts 06.08.2012.).
Pieejams: <http://www.ntv.ru/novosti/318723/#ixzz23DxeJlGO>
242. Глonti, Г. Торговля людьми с целью сексуальной эксплуатации: Реалии и перспективы (криминологический анализ проституции, порнобизнеса и трафикинга).
Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/torgovlya-lyudmi-i-borba-s-nei-kriminologicheskie-i-ugolovno-pravovye-aspekty>
243. Двое второклассников 9 лет и кадет 13 лет изнасиловали семилетнюю девочку, заразили ее венерической болезнью, сняли преступление на видео и выложили в Интернет. 19.06.2012 (skatīts 18.08.2013.).
Pieejams: <http://www.ntv.ru/novosti/305325/#ixzz23DxKAYLF>
244. Длина пальцев и склонности человека. статья газеты Die Zeit. (skatīts 03.01.2013.).
Pieejams: http://www.vlast.biz/casual/2008/5/Fingers_And_Features.htm
245. 12-летнего школьника изнасиловали в подъезде на востоке столицы. (skatīts 04.12.2013.). Pieejams: www.ntv.ru/novosti/311981
246. Лавруков, М.М. Понятие и виды насилия в уголовном праве. (skatīts 12.12.2013.).
Pieejams: <http://voenprav.ru/doc-1768-1.htm>
247. Морозова Е. Опасные связи: насилие в гомосексуальных парах. (skatīts 05.10.2013.).
Pieejams: <http://www.gay.ru/science/psychology/friendly/violencei2007.html>
248. Мужчина заманивал детей в квартиру под предлогом кастинга для съемок в кино. 07.08.2012. (skatīts 20.08.2012.). Pieejams: <http://www.ntv.ru/novosti/319142/>
249. Словарь юридических терминов. (skatīts 13.07.2014.). Pieejams: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/17207>
250. Сексуальные преступления против несовершеннолетних. (skatīts 12.12.2013.).
Pieejams: <http://wreferat.baza-referat.ru/>
251. Золотухин, С.Н. Уличная насильственная преступность и ее предупреждение (по материалам Уральского региона): Автореф. дис. канд. юрид. наук. Челябинск, 2000, с.14—15. (skatīts 25.11.2013.). Pieejams: <http://www.dissercat.com/content/ulichnaya-nasilstvennaya-prestupnost-i-ee-preduprezhdenie-po-materialam-uralskogo-regiona>

Tiesu prakse/citi materiāli

1. Augstākās tiesas 1992. gada 19. oktobra lēmums Nr. 6 Par tiesu praksi, piemērojot likumus, kas nosaka kriminālbildību par dzimumnoziegumiem.
2. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2008. gada 9.septembra lēmums lietā Nr. 11350056507 (arhīva lieta SKK-0406-08).
3. Augstākās tiesas Senāta Kasācijas instances lieta C15184304 (arhīva Nr. SKC-0032-06)
4. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013. gada 29. maija lēmums lietā Nr.SKK–253/2013 (Krimināllietā Nr. 11370004412). (skatīts 14.01.2014.). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba/2013-hronologiska-seciba/>

5. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā SKK – 476/2008 (Krimināllieta 11100003907).
6. Augstākās tiesas Tiesu prakse krimināllietās par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu. 2012, 5 lpp.
7. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013. gada 20. jūnija lēmums lietā Nr. SKK–288/2013 (Krimināllieta Nr. 11092185908). (skatīts 18.10.2013.). Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba/2013-hronologiska-seciba>
8. Augstākās tiesas Tiesu prakse krimināllietās par slepkavībām. 2009/2010. (skatīts 28.01.2013.).
Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/>
9. Augstākās tiesas Tiesu prakse krimināllietās: notiesājoši spriedumi – atceltu attaisnojošu spriedumu vietā, attaisnojoši spriedumi – atceltu notiesājošu vietā. (skatīts 28.01.2013.).
Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba/>
10. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. maija lēmums lietā SKK–258/2012 (Krimināllieta Nr. 11091008108). (skatīts 07.11.2013.). Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/departament2/20121/>
11. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā SKK–628/2012 (Krimināllieta Nr. 11120116706). (skatīts 18.02.2013.).
Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/departament2/20121/>
12. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums SKK–579/2006 (Krimināllieta Nr.11511003104)
13. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. maija lēmums lietā SKK–258/2012 (Krimināllieta Nr. 11091008108). (skatīts 07.11.2013.). Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/departament2/20121/>
14. Augstākās Tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumā lietā SKK – 71/2011 (Krimināllieta Nr. 11410035310). (skatīts 02.12.2013.).
Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/departament2/2011/skk%2071v.pdf>
15. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums lietā SKK–634/2012, ietā SKK–634/2012, (Krimināllieta Nr. 11261060911). (skatīts 05.01.2013.). Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/departament2/20121/>
16. Augstākās tiesas tiesu prakse kriminālprocesā, nosakot medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus. 2011/2012. (skatīts 15.12.2013.).
Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2012/>
17. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 23.marta lēmums lietā 11390037705 (arhīva Nr. SKK-0153-07)
18. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 27. februāra lēmums Nr. 11110019505 (arhīva Nr. SKK-0058-07). (skatīts 20.09.2013.). Pieejams: Latvijas Tiesu portāls <http://juridika.tiesas.lv/template/index.php?type=8>
19. Augstākā tiesas Tiesu prakse krimināllietās: notiesājoši spriedumi – atceltu attaisnojošu spriedumu vietā, attaisnojoši spriedumi – atceltu notiesājošu vietā. (skatīts 28.01.2013.).
Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/>
20. Rīgas reģiona pārvaldes Rīgas Ķengaraga iecirkņa kriminālprocess Nr. 1118012405.
21. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas spriedums, krimināllieta Nr.11502005513, (lietvedības nr.K.30-0686-14/10).
22. Augstākās tiesas Senāts Kasācijas instance lieta Nr. 11519000107 (arhīva Nr. SKK-0461-08).
23. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2012. gada 18. septembra lēmuma Lietā SKK–406/2012 (Krimināllieta Nr.11130120608). (skatīts 07.11.2013.).
Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/archive/departament2/20121/>
24. Lieta „J.L. pret Latviju”. Nr.23893/06 - Spriedums (kopsavilkums). Latvijas Republikas Augstākā tiesa. (skatīts 10.12.2013.). Pieejams:<http://at.gov.lv/lv/judikatura/ect-nolemumi/eiropas-cilvektiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvencija/pec-pieteiceja/page-7/>

25. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu spriedumu (lieta Nr.K04-199/05-12).
26. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedums (lieta Nr.K.04-0285/05-6).
27. Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2013. gada 12. septembra spriedums, lieta Nr.11096167011. (skatīts 18.06.2014.). Pieejams: <http://www.tiesas.lv/nolemumi>
28. Saldus rajona policijas iecirknis kriminālprocess Nr. 11320049507.
29. Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr. 2004-02-0106. (skatīts 29.10.2013.). Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19>.
30. Satversmes tiesas spriedumā (lietā Nr.2004-17-01). (skatīts 23.12.2013.). Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19>
31. Tiesu prakse krimināllietās pēc Krimināllikuma 160. un 162.panta. (Tiesu prakses apkopojums apspriests departamenta senatoru kopsēdē 2007.gada 27.septembrī). Latvijas Republikas Augstākā tiesa. (skatīts 30.08.2014.).
Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2007/>
32. Vidzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas spriedums lietā Nr. K05-20/06-08.
33. Vidzemes apgabaltiesas 2012. gada 17. maija spriedums (lieta Nr.1114000881). Pieejams tiesas arhīvā.
34. 1993. gada 1. marta Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma lēmums Nr. 1 “Par Krimināllikuma piemērošanu lietās par tīšu miesas bojājumu nodarīšanu.” Latvijas Republikas Augstākās tiesas Plēnuma lēmumu krājums 1990–1995. Rīga, A/s „Rota”.

PIELIKUMI

1. pielikums – Promocijas darba rezultātu aprobācija.
2. pielikums – Vardarbības tipoloģija.
3. pielikums – Salīdzinoši rādītāji noziedzīgu nodarījumu kopskaits, noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību, 2011–2014.
4. pielikums – Statistikas dati par seksuālo vardarbību pret bērniem.
5. pielikums – Statistikas dati par dzimumnoziedzumiem notiesāto personu kopskaits, dzimuma proporcija, sadalījums pēc KL pantiem (159–162¹.p.).

Zinātnisko publikāciju saraksts

Gads	Nosaukums, pilsēta, augstskola, norises datums	Referāta/stenda referāta tēma
2009	Starptautiskā zinātniskā konference „Drošības nostiprināšanas problēmas krīzes apstākļos” Rīga, RSU, 16. septembris	<i>„Seksuālās vardarbības tendences un tās novēršanas iespējas krīzes apstākļos”</i>
2010	Starptautiskā zinātniskā konference „Drošības nostiprināšana krīzes apstākļos: jauni izaicinājumi un netradicionālas pieejas”, Rīga, RSU, 8. aprīlis	<i>„Viktimizācija un seksuālo noziedzīgo nodarījumu upuris”</i>
2010	Rīgas Stradiņa universitātes zinātniskā konference, Rīga, RSU, 18–19. aprīlis	1. <i>„Seksuālo noziedzīgo nodarījumu tendences”</i> 2. <i>„Seksuālo noziegumu kriminoloģiskais raksturojums”</i>
2010	Daugavpils universitātes 52. Starptautiskā zinātniskā konference, Daugavpils, DU, 14–16. aprīlis	<i>„Seksuālās vardarbības izpausmes un tendences problēmaspektā”</i>
2010	3 rd International Interdisciplinary scientific conference „Society. Health. Welfare”, Rīga, Rīga Stradiņš University, November 11–12.	Poster <i>„Human Trafficking as a Form of Sexual Violence”</i>
2010	Starptautiskā zinātniskā konference „Valsts un tiesību aktuālās problēmas”, Daugavpils, DU, 26–27. novembris	<i>„Seksuāla rakstura noziedzīgu nodarījumu novēršanas problēmas”</i>
2010	Starptautiskā zinātniskā konference „Organizētā noziedzība un noziedzīgās organizācijas: teorētiskās un organizatoriski taktiskās problēmas. Pašreizējais fenomens un attīstības tendences”, Rīga, RSU, 1. decembris	<i>„Seksuālā vardarbība organizētās noziedzības aspektā”</i>
2011	Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskā konference, RSU, 14–15. aprīlis	<i>„Seksuālās deviācijas ģimenē: kriminoloģiskais raksturojums”</i>
2011	Daugavpils Universitātes 53. Starptautiskā konference, Daugavpils, DU, 13–15. aprīlis	<i>„Dzimumnoziegumos cietušo personu tiesību aizsardzības mehānisms – kompensācijas problemātika”</i>
2011	Starptautiskā zinātniskā konference „Tiesību aizsardzības un policijas iestāžu loma un iespējas sabiedriskās kārtības nodrošināšanā”, Rīga, RSU, 28. septembris	<i>„Dzimumnoziedznieku personības tipoloģija”</i>
2011	Starptautiskā zinātniskā konference „Eiropas integrācijas sociālā un ekonomiskā dimensija: problēmas, risinājumi, perspektīvas”, Daugavpils, DU, 3–5. novembris	<i>„Tiesiskā sadarbība noziedzīgos nodarījumos pret personas dzimumneaizskaramību”</i>

2012	Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskā konference, Rīga, RSU, 20–30. marts	<i>„Personas dzimumneaizskaramības krimināltiesiskā regulējuma pilnveidošana”</i>
2012	Daugavpils Universitātes 54.Starptautiskā konference, Daugavpils, 18–20. aprīlis	<i>„Noziedzīgu nodarījumu upuris kā krimināltiesiska kategorija: raksturojums un klasifikācija”</i>
2012	Rīgas Stradiņa universitātes Starptautiskā zinātniskā konference „Narkotisma politiskie, tiesiskie, sociālie un medicīniskie aspekti”, Rīga, RSU, 26. aprīlis	<i>„Narkomānijas intensifikācija vardarbīgas rīcības izpausmēs”</i>
2012	Starptautiskā zinātniskā konference „Globālie izaicinājumi konfliktu risināšanas tiesiskie un organizatoriskie paņēmieni”, Rīga, BSA, 27–28. aprīlis	<i>„Būtiskie aspekti seksuāla rakstura noziedzīgu nodarījumu novēršanas jomā”</i>
2012	II Starptautiskā jauno pētnieku un studentu zinātniski praktiskā konference „Izaicinājumu un iespēju laiks: problēmas, risinājumi, perspektīvas”, Rēzekne, BSA 17–18. maijs	<i>„Personas dzimumneaizskaramības aizsardzības problemātika kibertelpā”</i>
2012	Rīgas Stradiņa universitātes zinātniski praktiskā konference „Tiesisko problēmu aktuālie jautājumi „Pacta sunt servanda””, RSU 7. novembris	<i>„Drošības nozīme un tās izpēte metodoloģiskajā kontekstā”</i>
2012	7.Starptautiskā zinātniskā konference “Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2012: Finanšu kapitāla ietekme uz reģiona ekonomisko konkurētspēju”, Daugavpils, DU, 08–11. novembris	<i>„Seksuālās noziedzības ietekmējošo faktoru mijiedarbība”</i>
2012	The 4 th International Interdisciplinary Scientific Conference “Society, Health, Welfare.” Riga, Rīga Stradiņš University, November 22–23.	<i>“Woman as a Sexual Offender – reality or myths”</i>
2013	Daugavpils universitātes 55.Starptautiskā konference, Daugavpils, DU, 10–12. aprīlis	<i>“Vardarbīgu dzimumsakaru krimināltiesiskā izpratne”</i>
2013	Rīgas Stradiņa universitātes Starptautiskā zinātniski praktiskā konference „Inovatīvās jurisprudences aktuālās problēmas”, Rīga, RSU, 26. aprīlis	<i>„Aktuālie grozījumi Krimināllikumā: noziedzīgi nodarījumi pret personas tikumību un dzimumbrīvību”</i>
2013	Rīgas Stradiņa universitātes Starptautiskā zinātniskā konference „Inovatīvā kriminoloģija – nākotnes izaicinājumi”, Rīga, RSU, 13. septembris	<i>„Vardarbība kā mūsdienu sabiedrības sociāli-tiesiskais fenomens: interpretācija, formas un veidi”</i>
2013	8. Starptautiskā zinātniskā konference “Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2013”, Daugavpils, DU, 10–12. oktobris	<i>„Dzimumnoziedzumu novēršanas kriminoloģiskais aspekts”</i>

2013	II starptautiski zinātniskā praktiskā konference „Transformācijas process tiesībās, reģionālajā ekonomikā un ekonomiskajā politikā: ekonomiski – politisko un tiesisko attiecību aktuālās problēmas”, Rīga, BSA, 11. decembris	<i>„Incests – sociālās uzvedības izkropļojums – kriminoloģiskais raksturojums.”</i>
2014	Daugavpils Universitātes 56. Starptautiskā konference, Daugavpils, DU, 9–11. aprīlis	<i>„Jēdziena „vardarbība” krimināltiesiskais raksturojums”.</i>
2014	Rīgas Stradiņa universitātes Starptautiska zinātniski praktiskā konference „Tiesiskā politika sabiedrības attīstībai”. Rīga, RSU, 23. aprīlis	<i>„Vardarbīgās noziedzības saturs un kopējās kriminoloģiskās tendences”.</i>
2014	IV Starptautiskā jauno pētnieku un studentu zinātniski praktiskā konference “Izaicinājumu un iespēju laiks: problēmas, risinājumi, perspektīvas”, BSA, 15–16. maijs	<i>„Seksuālās noziedzības tipiskākie faktori”.</i>
2014	9. starptautiskā zinātniskā konference “Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2014”, Daugavpils, DU, 17–18. oktobris	<i>„Cietušā lomas seksuālās vardarbības mehānismā kriminoloģiskais raksturojums”.</i>
2014	The 5 th International Interdisciplinary Scientific Conference “Society, Health, Welfare.” Riga, Rīga Stradiņš University, Riga, November 26–28.	<i>Criminological Aspect on the Family in Sexual Crime.</i>

Zinātniskās publikācijas

Gads	Nosaukums	Izdevums
2010	<i>Noziedzība sabiedrības drošības kontekstā</i>	Jurista vārds Nr. 3 (598), 19.01.2010.
2010	<i>Seksuāla rakstura noziedzīgo nodarījumu kriminoloģiskais raksturojums</i>	Administratīvā un Kriminālā Justīcija. Baltijas Starptautiskās akadēmijas zinātniski teorētiskais žurnāls Nr. 4 (53) /2010. Citējams: ISSN 1407-2971
2010	<i>Seksuālās vardarbības tendences un tās novēršanas iespējas krīzes apstākļos</i>	Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskie raksti. 2009. gada sociālo zinātņu pētnieciskā darba publikācijas. Rīga, RSU, 2010.
2011	<i>Viktimizācijas procesa izpētes nozīme seksuālas deviācijas gadījumos</i>	Administratīvā un Kriminālā Justīcija. Baltijas Starptautiskās akadēmijas zinātniski teorētiskais žurnāls Nr. 4 (57)/2011. Citējams: ISSN 1407-2971
2011	<i>Seksuāla rakstura noziedzīgu nodarījumu novēršanas problēmas</i>	Valsts un tiesību aktuālās problēmas: Starptautiskās zinātniskās konferences zinātnisko rakstu krājums. Daugavpils: Saule, 2011, ISBN 978-9984-14-543-3

2012	<i>Personas dzimumneaizskaramības aizsardzības problemātika kibertelpā</i>	Konferences rakstu krājums. Izaicinājumu un iespēju laiks: problēmas, risinājumi, perspektīvas. BSA, SIA „Petrovskis un Ko”, 2012. ISBN 978-9984-47-064-1
2012	<i>Seksuālās uzmākšanās problemātika</i>	Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskie raksti. 2011. gada sociālo zinātņu nozares pētnieciskā darba publikācijas. Rīga, RSU, 2012.
2012	<i>Tiesiskā sadarbība noziedzīgos nodarījumos pret personas dzimumneaizskaramību</i>	Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums: starptautiskās zinātniskās konferences „Eiropas integrācijas sociālā un ekonomiskā dimensija: problēmas, risinājumi, perspektīvas” materiāli. (2011. gada 3.–5. novembris). Daugavpils: Saule, 2012, ISBN: 9789984145853, Citējams: (iekļauts datu bāzē: GESIS SocioGuide)
2013	<i>Seksuālās noziedzības ietekmējošo faktoru mijiedarbība</i>	Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. 7.Starptautiskās zinātniskās konferences “Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2012: Finanšu kapitāla ietekme uz reģiona ekonomisko konkurētspēju”, materiāli (2012. g. 8-11. novembris). II.daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas. Daugavpils: Saule, 2013, ISBN:978-9984-14-638-6, Citējams: (iekļauts datu bāzē: GESIS SocioGuide)
2014	<i>Vardarbīgu dzimumsakaru krimināltiesiskā izpratne</i>	Daugavpils Universitātes 55.Starptautiskās konferences rakstu krājums: Daugavpils: Saule, 2014, ISBN 978-9984-14-665-2. Pieejams elektroniski.
2014	<i>Seksuālās noziedzības tipiskākie faktori</i>	IV Starptautiskā jauno pētnieku un studentu zinātniski praktiskā konferences “Izaicinājumu un iespēju laiks: problēmas, risinājumi, perspektīvas” rakstu krājums, BSA, SIA „Petrovskis un Ko”, 2014, ISBN 978-9984-47-091-7
2014	<i>Woman As a Sexual Offender – Reality or Myths?</i>	Proceeding of the 4 th International Interdisciplinary scientific conference “Society, Health, Welfare.” Rīga Stradiņš University, November 22–23, 2012, Volume 10 – 2014. Citējams: ISBN 978-2-7598-1639-2, Pieejams: http://www.shs-conferences.org or http://dx.doi.org/10.1051/shsconf/20141000016

2014	<i>Dzimumnoziedzumu novēršanas kriminoloģiskais aspekts</i>	Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes Starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums Starptautiskās zinātniskās konferences „Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2013” materiāli (2013. gada 10-12. oktobris). II daļa. Valsts un tiesību aktuālās problēmas. Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saule”, Daugavpils, 2014, Citējams: ISBN 978-9984-14-688-1 (iekļauts datu bāzē: GESIS SocioGuide)
------	--	---

Vardarbības tipoloģija

Salīdzinoši rādītāji noziedzīgu nodarījumu kopskaits, noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību, 2011–2014.

Grafiks Nr. 1 – salīdzinoši rādītāji noziedzīgu nodarījumu kopskaits, noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību, 2011-2013.

Grafiks Nr. 2 – reģistrēto noziedzīgu nodarījumu pret tikumību un dzimumneaizskaramību 2011-2014.

Grafiks Nr. 3 – reģistrētās izvarošanas pa Valsts reģioniem 2011.gads un 2012.gads

Grafiks Nr. 4 – reģistrētās izvarošanas republikas pilsētās 2013.gads un 2014.gads

Grafiks Nr. 5 – reģistrētā seksuālā vardarbība (KL 160.p.) Valsts policijas reģionālajās nodaļās

Grafiks Nr. 6 – reģistrētā seksuālā vardarbība republikas pilsētās 2013.gads un 2014.gads

Grafiks Nr. 7 – izvarošanas dinamika 1990–2014.

Statistiskā informācija par izvarošanas līmeni Lietuvā, Latvijā un Igaunijā, 2008-2014. gads¹²⁵⁵

Grafiks Nr. 8 – izvarošanas dinamika. Salīdzinājums Latvija, Lietuva, Igaunija, 2008–2014.gads

¹²⁵⁵ Informācijas apmaiņa kriminālstatistikas jomā starp Latviju, Lietuvu un Igauniju. (skatīts 02.02.2015.).
Pieejams: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/70>

Statistikas dati par seksuālo vardarbību pret bērniem

Grafiks Nr. 1 – dzimumnoziedzumos cietušo bērnu skaits dažādās pasaules valstīs uz 100 000 iedzīvotājiem, 2005–2011

Grafiks Nr. 2 - noziedzīgos nodarījumos pret tikumību un dzimumneaizskaramību, KL 159.p.–162.p., cietušo bērnu skaits Latvijā, 2005-2011. gads¹²⁵⁶

Grafiks Nr. 3 – noziedzīgos nodarījumos pret tikumību un dzimumneaizskaramību, KL 159.p.–162.p., cietušo bērnu skaits Latvijā, 2012–2014.

¹²⁵⁶ Iem Informācijas centra dati; Valsts policijas pārskata dati.

Grafiks Nr. 4 – sadalījums pēc vecuma grupām, nepilngadīgie cietušie XVI. nodaļa „Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību”, 2012-2014.

Statistikas dati par dzimumnoziedzumiem notiesātām personām(2005–2014): kopskaits, vecuma grupas dzimuma proporcija, sadalījums pēc KL pantiem 159-162¹.p.¹²⁵⁷

Grafiks Nr. 1 – par dzimumnoziedzumiem, KL 159.p., 160.p., 161.p., 162.p., 162¹.p., notiesāto personu kopskaits, sadalījums pēc vecuma grupām.

Grafiks Nr. 2 – par dzimumnoziedzumiem notiesāto personu skaits, sadalījums pēc pantiem.

¹²⁵⁷ Tiesu informācija sistēmas TIS. (skatīts 02.02.2015.). Pieejams:
http://tis.ta.gov.lv/tisreal?FORM=TIS_STaT_O

Grafiks Nr. 3 – par izvarošanu notiesāto personu sadalījums pēc vecuma grupām

Grafiks Nr. 4 – par izvarošanu notiesāto nepilngadīgo personu skaits (2004-2014).

Grafiks Nr. 5 – par vardarbīgu dzimumtiesmes apmierināšanu notiesāto personu sadalījums pēc vecuma grupām

Grafiks Nr. 6 – notiesāto par dzimumsakariem ar personu, kura nav sasniegusi 16 gadu vecumu īpatsvars, 2005--2014.

Grafiks Nr. 7 – notiesāto personu īpatsvars par pavešanu netiklībā un pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās, 2005–2014.

Grafiks Nr. 8 – notiesāto personu kopskaits un notiesāto sieviešu skaits.